
A' MEZŐFÖLDI EGYH. M.
KÖNYVTÁRÁNAK
* PECSÉTJE. *

BUDAI FERENCZ

POLGÁRI LEXICONA.

II. KIADÁS.

II. RÉSZ.

PEST.

KIADJÁK KHÓR ÉS WEIN.

MDCCCLXVI.

PEST, 1866.
KHÓR ÉS WEIN KÖNYVNYOMDÁJA,
DOROTTYA-UTCZA 14. SZÁM.

F.

Fáncsi Mihály. Mátyás király Budáról egy levelet küldött ehez Erdélybe 1476. eszt., melyben azt hányja neki szemére, hogy már sokszor pártoskodott ő ellene, és sokszor kegyelmet is nyert tőle, mindazáltal mostis ujra zenebonát akar inditani a székelyek közt, és azok között azt hintegeti, mintha Mátyás meghalt volna. Továbbá azt parancsolja neki, hogy minden csalárdságról letegyen, és háromszáz székelylyel a moldvai vajdának a lengyelek ellen való segitségére siessen, mert különben az akasztófát, tudja meg, el nem kerüli, ha pedig magát jól viseli, eddig való hibái feledékenységbe mennek.

Fáncsi György. Dóczy Gáborral együtt ment volt Bozókból Szécsén alá, Balassa Jánosnak a törökök ellen való segitségére 1562. eszt. Minekutána a futás közben a lovat kilőtték volna alóla, szerencsére egy olyan lóra talált, melyről az embert lőtték le, és arra felkapván, megszabadult a török kéztől. Testvére volt neki Balassa Zsigmond felesége, ki is a bozóki prépostságot neki testálta 1568. eszt. Felesége Csáky Ferencz özvegye, Pethő Anna volt.

Fantiska. Abaujvári fi, Salamon király idejében élt. Mikor a kunok beütöttek az országba 1070. eszt., és az egész Nyirségen, azaz Szabolcs, Szatmár, Bihar és Közép-Szolnok vármegyékben nagy prédálást tettek, hogy a prédát visszavehesse tőlök Salamon király, utánok indul Gejza és László herczegekkel, és Erdélyben Dobokánál elejökbe kerül, és ott várakozik utánok. Onnan ezt a Fantiskát kiküldi szemlélődni, hogy vigyázzon reá, mikor s merről jőnek a kunok? Ötödnap visszajön Fantiska, és hirül adja a kunok közeledését. Azon éjjel közelebb nyomakodik hozzájok a magyar tábor, melyet más nap reggel látván Ozul a kunok fővezére, először fel sem vette, de azután megtudván, hogy jó erővel vagynak a magyarok, egy Cserhalom, vagy Kérlés nevü helyre vonta fel seregét, és onnan szóratta a magyarokra a nyilakat. De ezek is neki vakmerőitvén magokat, az ifjui tűzzel teljes Salamon király után a hegyre felmásznak, és a kunok közt rettentő dúlást tesznek. Csak maga László herczeg négy derék kunt vágott már akkor le, mikor az ötödik sebet ejtett nyillal rajta, de aztis megölte. Megfutamodtak a kunok, és a magyarok addig ker-

gették őket, mig valami prédát gondolhattak nálok. László is, noha sebet kapott, utánok eredt, és látván, hogy egy kun egy szép magyar leányt lovára felkapott s viszi, azt üzőbe veszi, gondolván, hogy az a váradi püspök leánya lehet, de a Zúg (ez volt László lovának neve) a kunt be nem érhette, azért azt kiáltja a leánynak, hogy kapja meg a kun övét, vesse le magát a lóról, és a kunt is magával együtt rántsa le a földre, melyet a leány meg is cselekedett. László oda érvén, ezt a kunt is megölte, és a leányt megszabaditotta, ki is a kun életéért igen esdeklett előtte.

Faragó György. Verőczei követ volt a budai diétára 1447. eszt., mikor Hunyadi János gubernátornak Buda vára általadatott. Társai Majkóczy Péter, Fig János, Vitus, és Osvald voltak.

Farkas Bálint. Váradi püspök lett 1490. eszt. Pruisz János helyébe. Egyéb nyelvek közt, a cseh vagy tót nyelvet igen jól értette s beszélte, és kétség kivül azzal nyerte egyikkel azt a nagy kedvességet, mind Pruisz püspök, mind pedig Ulászló király előtt. Egészen el akarván magát a világtól vonni Pruisz, a püspökséget önkényt letette, és maga kérte a királyt, hogy ő helyébe ezt a Bálintot tegye püspöknek, melyet könnyen meg is nyert. Ez időtől fogva ritkán bocsátotta el őt Ulászló a maga oldala mellől, de ő sem csalta meg soha Ulászlónak ő hozzá való bizalmát. Mihelyt meghallotta 1491. eszt., hogy Albert Lengyelországból bejött és Kassa alá szállott, mindjárt számos és jól felkészült lovassággal ment Budára, ezen kivül nagy summa pénzt is vitt a királynak, és vele együtt elment Kassa alá Albert ellen. Itt mikor a két ellenséges tábor összecsapott volna, és Albert a magáénak hanyatlását látta volna, hirtelen egy hajitó dárdára kötött levelet küld Ulászlóhoz, melyben őt arra kérte, hogy szembe beszéljenek egymással. Megszünt tehát a viadal, és a két fejedelem, egy a két tábor közt vont sátorba összejött, ahová senki egyéb be nem bocsáttatott, hanem egyedül Bálint volt a két fejedelem közt esett szemrehányásoknak tanúja, sőt talán közbirája is. Ugyanazon esztendőben, midőn a magyarok Budán azon békességért háborognának, melyet az ország és Ulászló nevében, Bakacs Tamás és Báthori István kötöttek vala Maximilián császárral, maga kijött azokhoz Ulászló a budai várból, és maga adta okait azon békesség elfogadása szükséges voltának. De minthogy ő magyarul semmit sem tudott, amit ő csehül vagy tótul beszélt, azt szóról-szóra Bálint mondotta el magyarul a magyaroknak. De nem elégedtek meg a magyarok ezen okokkal, és sok sürgetés, utána való járás után is, csak tizenöt főember találkozott, akik azon békességnek magok neveit alá-

irták, kik közöl egy volt Bálint püspök. Odajárt ő Ulászlóval 1494. eszt. Erdélybe, Temesvárra, Bácsra, és minekutána Ujlak várát elvette Drágfy Bertalan, Ujlaky Lőrincztől, oda a királyt bekisérte. Vizibetegségben halt meg 1495. eszt.

Farkas István. Nagy mathematikus volt Erdélyben Kolozsváron. Amely üstököscsillag 1576. eszt. feljárt, melynek üstöke Erdély felé nyult, megkérdeztetvén ez a Farkas felőle mit jelentsen az? azt felelte, hogy az a Báthori familia pusztulásának előjáró postája.

Farnasy Dénes. 1443. eszt. a nagy Hunyadi Jánossal, egy Búzás-Bocsárd nevü faluját felcserélte Erdélyben, Fehér vármegyében, melyért neki Hunyadi más falukat adott, u. m. Szász-Fülpest és Magyar-Fülpest, melyek közöl az első Kolozs, a második pedig Torda vármegyében volt, amint mindezek megtetszenek Ulászló királynak az emlitett esztendőben Budán költ leveléből, melyben azt parancsolja az erdélyi káptalannak, hogy egy hiteles embert küldjön bizonyságul, kinek jelenlétében Hunyadi és Farnasy a falukat egymásnak általadják.

Farnasy Lukács. Első Ferdinánd király alatt vitézkedett. Odajárt 1547. eszt. Bakics Péterrel s másokkal Németországba, az ugy nevezett smalkadi hadra.

Fejéregyházy Bálint. Somogy vármegyében Fejéregyháza nevü faluból való volt, mely falut ő György nevü testvérével együtt, tiz telek hiján, egészen birt. Minthogy második vagy Kis Károly királynak igen nagy pártfogója volt ez a Bálint, ezt a tiz telket is neki ajándékozta Károly, Ágota napján, és igy megölettetése előtt harmad nappal 1386. eszt. Budán költ levelével.

Fejes Bencze vagy Benedek. Barics vára kapitánya volt 1495. eszt., melyet akkor Várady Péter, kalocsai érsek birt.

Fekete Miklós. Zsigmond király alatt élt. Jó embere és barátja volt Kanisay Jánosnak, az esztergomi érseknek, ki is őt küldötte vala ki 1418. eszt., hogy Akuspalota nevü falut adjon által az ő nevében, annak a kápolna rektorának, mely kápolnát ő épittetett vala Esztergomban.

Fekete Mihály. Jelenvolt a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., és ott fogságba esett, de nagy summa pénzen kiváltatott.

Fekete János. Szapolyay Jánosnak hű embere, aki is őt 1530. eszt. Konstantinápolyba küldötte, hogy neki Ferdinánd király ellen segitséget kérjen. Azután tizenhárom esztendővel miért járt ismét Konstantinápolyba, lásd Szalánczy János.

Fekete János. Rácz nemzet, alávaló szüléktől származott. A fekete nevet, nem csak ábrázatja szinéért ruházták reá, hanem azértis,

mert a jobb vak szemétől fogva egészen lába talpáig nyult végig egy ujnyi szélességű jegy az ő testén. Különben középszerű magassága, vékony teste és sas orra volt. Szapolyay Jánosnál, még vajda korában egy ideig lovászkodott. Minekutána pedig Szapolyay királylyá lett, ez a Fekete János is azt kezdette maga felől hintegetni, hogy ő a szerb fejedelmek véréből való volna, mely hazugsággal sok ráczot magához csábitott, kikkel a Temes és Tisza körül a városokat s falukat dúlta, a törököket s keresztyéneket egyaránt fosztogatta 1527. eszt. Holmi kóborló oláhok s magyarok is hozzá adták magokat, ugy hogy nem sokára tizezerre szaporodtak az ő lator társai, mivel a ragadományból mindeneket idejében, és bőven fizetett. Ezekkel magát Czár, vagy császár Jánosnak hivatta. Külön választott hatszáz derék ifjut, kiket mind egyforma fegyverbe s ruhába öltöztetett, azokat törökösen jancsároknak nevezte, és maga testőrzőivé tette. Micsoda tekintetet szerzett ő magának, onnanis megtetszik, hogy mind Szapolyay, mind annak vetélkedő társa Ferdinánd, vadászták egymás ellen az ő szolgálatát. Ferdinánd járt jobbkor, meg is nyerte Révay Ferencz által annak hajlandóságát. Hogy ezt Budán megtudta Szapolyay, parancsolt Perényi Péternek, hogy az erdélyi katonasággal, és a székelyekkel, mindjárt menjen Feketére. Közel Szegedhez találkozott össze Perényi Feketével, ugyanott meg is ütközött vele. Feketének szolgált a szerencse, sokakat levágott, többeket elfogott a Perényi emberei közől. Ezeket minden pénzökből kifosztva, szabadon bocsátotta. Azután Czibak Imre, a temesvári főispán s kapitány vett parancsolatot, hogy a Perényi elszéledt embereit szedje össze, s a közelebb fekvő vármegyékből is katonákat szedvén, Czár Jánost támadja meg. Már ez jobb szerencsével csapott össze, ugyan Szegedhez közel ő vele. Maga Fekete is sebet kapott, serege is szélyelszóratott. Mindazáltal azután ismét összeszedett eloszlott emberei közől valami kétezeret, és azokkal egy éjjel, a kőfalak nélkül lévő Szegedre berontott, és ott főképen egy Zákány István nevü igen gazdag és pénzes kalmárnak házát bocsátotta prédára. Lárma esvén, a lakosok fegyverre s puskára kaptak, maga Fekete a czombján igen nehéz lövést kapott, embereiben is sok kárt vallott, mindazáltal találtak annyi időt azok, hogy Feketét Hágtornyos, vagy amint mások irják Diód nevü faluba vitték. Török Bálint épen arra járván egy kis csoport lovassággal, az ő hollétét meghallotta, őt felkereste, beteg ágyából lerántotta, fejét vette, és azt Budára Szapolyayhoz küldötte, melynek látására annyira megőrült Szapolyay, hogy minden ott lévő ágyúkat egynehányszor kisütöget-tetett.

Fekete István. Dobó Istvánnal együtt ótalmazta Egert 1552. eszt., ahonnan hogy a törökök eltávoztak, ezt az Istvánt küldötte azoknak Dobó utánok, ki is azoktól egynehány zászlót, rabot, szekereket s. a. t. hozott vissza.

Fekete Demeter. Gyula várát együtt ótalmazta Kerechény Lászlóval 1566. eszt., és ott a kapuőrzőknek hadnagya volt. Mikor aztán a vár feladatott, Demeter a maga paripája torkára, áldomásúl egy itcze jóféle bort töltött, mely annak olyan virgonczságot adott, hogy mikor mások sokan a hiteszeget törökök kezére akadtak, Demeter paripája bátorságos helyre repült.

I. Ferdinánd. Huszonkilenczedik magyar király. Atyja spanyol király Fülöp volt, kinek Joanna szülte őt Medinában, vagy mint mások tartják Complutban 1503. eszt. 10. mart. Testvérei ötödik Károly császár, és Mária, a Mohácsnál elesett Lajos magyar király felesége voltak. Ugyanezen Lajos királynak testvére, Anna volt az ő felesége, kivel 1521. eszt. költ össze Linczben. Minekutána amár kétszer emlitett Lajos király Mohácsnál elesett 1526. eszt., annak özvegye Mária, minden erejét arra forditotta, hogy ezt a maga testvérét Ferdinándot emelje magyar királyságra; aminthogy Báthori István palatinus segitségével, azt annak is választatta 25. nov. a pozsoni diétán, noha már azelőtt a meghasonlott magyarságnak egy része, Szapolyay János vajdát meg is koronázta vala.

Mihelyt Ferdinánd megtudta Mária foglalatoskodásinak czélját, lejött Bécsbe, ott királylyá lett választatását elfogadta, helybehagyta; annyival inkább, mivel Annával a feleségénél fogva, ahoz jusát is tartotta; és ugyanott nov. utolsó napján költ levele által, ótalmát igérte Szapolyay ellen azoknak, kik attól az ő részére állanak. Azelőtt kevéssel, ugymint 24. okt., már a csehek is királyoknak választották volt őt, és négy hónap mulva, t. i. 24. febr. 1527. eszt., Prágában meg is koronázták. Könnyű volt általlátni, hogy sem Szapolyay, sem Ferdinánd nem állanak el egy könnyen jusaiktól. Mindazáltal próbát tett Zsigmond a lengyel király, és mind a két fél követeit junius első napján Olmüczbe hitta, hogy ott a lengyel küldöttek közbirósága alatt egyezzenek meg. Sokkal szájasabb lévén Statileo, a Szapolyay szószólója, mint Vidmann a Ferdinándé, ez az olmüczi gyülés minden haszon nélkül bomlott el; azértis mind a két rész fegyveres prokátorokról gondolkodott, kiknek tartására Ferdinánd, egész Ausztriában, a szent edényeknek felét is odaforditani kénytelen volt. Aug. első napján, mihelyt belépett Ferdinánd a magyar földre, az ország szabadságainak ótalmazására kötelező hitet, az őt ott várt

fő magyarok kezébe letette, és még az nap Óvárra ment. Onnan harmadnap indulván el, Győrt, Komáromot, Esztergomot, Visegrádot igen könnyen elfoglalta. Budára minden vérontás nélkül 20. aug. ment be, és az onnan kilódult Szapolyay üzésére gróf Salm Miklóst küldötte el.

Az uraknak s nemeseknek október első napjára hirdetett diétát Budára, kiktől is ott királynak választatván, velök együtt Székes-Fehérvárra ment, és ott magát 3. nov. megkoronáztatta. Itt közel négy hónapig mulatván, az akkor tartott budai diétára lefordult, azután pedig a regensburgi német rendek gyülésére ment 1528. eszt., minekutána az országban mindössze mintegy hét hónapig mulatott volna. Mig ő odajárt, addigis derekasan ótalmazták az ő ügyét az ő magyar hivei, és Szapolyayt Lengyelországba kizaklatták. De eljött Szapolyay védelmére 1529. eszt. Szulejmán török császár, ki is annak Budát visszaszerzette s adta, maga pedig Szulejmán Bécs alá szállott, és 22. sept. annak ostromához fogott, melyet október 15. napjáig folytatott, akkor pedig több mint nyolczvanezer ember veszteséggel, Budára Szapolyayhoz visszajött; azután minekelőtte a tél itt nyomná, hatvanezer keresztyén rabot hurczolván el magával, kik nagyobbrészt magyarok voltak, Konstantinápolyba haza ment. Budának Szapolyaytól való visszafoglalására, 1530. eszt., Rogendorf Vilhelmet küldötte Ferdinánd Bécsből, tizezered magával, de ötven napig tartott haszontalan vivás után, kénytelen volt Rogendorf 19. dec. Budát odahagyni, és megbádjadt seregét Esztergomba vinni; Ferdinánd pedig Szapolyayval az esztendő végén, küldöttjei által fegyvernyugvást kötött, annyival inkább, hogy mindeddig az országba vissza nem jöhetett, császárrá való létele pedig épen akkor volt munkában, aminthogy 1531. eszt. 5. jan. Kolóniában (Köln) annak el is választatott, és azután hatod nappal Aachenben meg is koronáztatott.

Mivel pedig hallott a hire, hogy Szulejmán ismét Magyarországra készül, Ferdinánd Csehországba jött, és ott katonákat szedett. El is jött Szulejmán 1532. eszt. egész Kőszeg alá, de ekkor Bécset meg nem látogatta, vagy azért, mert ott volt ötödik Károly császár százhuszezer emberrel, ami különös, magyar ruhába öltözködve, kinek sokszori hadi szerencséjétől megképzelt; vagy azért, mert a török nagy-vezér, Ibrahim, vagy magyarosan Ábrahám, aki maga is Genuában keresztyén szüléktől származván, alattomban a keresztyéneknek kedvezett, őt arról leverte; vagy mind a kettőért. De Károly sem mert neki utánanyomulni, hanem a harminczezer keresztyén rabbal,

Pozsega és a Szeremség felé, őt Grécz alól haza ballagni engedte. Egy Mohammed nevü csauszt küldött Szulejmán 1533. eszt. Ferdinándhoz Bécsbe, kit is ott igen fényes pompával, sok magyar s más uraknak jelenlétében hallgatott meg Ferdinánd. A csausz a többek közt olyan feltétel alatt kinálkozott a békességgel, ha Ferdinánd Esztergom kulcsait Szulejmánhoz Konstantinápolyba, engedelmessége bizonyságául, elküldené, esküvéssel igérvén, hogy azokat Szulejmán minden bizonynyal vissza fogná küldeni. A magyar urak, nem tudhatni micsoda csalárdságtól tartván, azt ellenzeni kezdették, de a titkokat nem kereső, és azokkal nemis tartó bölcs Ferdinánd, azt mondotta, hogyha a kulcsok örökre odavesznének is, könyü lenne azoknak helyébe másokat csináltatni, azértis azokat egész hideg vérrel odaadta, és a csauszt ajándékokkal megrakva bocsátotta el 29. mart. magától. A sok ellenségeskedés után, békességet kötöttek Ferdinánd követei Szapolyayval Váradon 1538. eszt., a többek közt azon feltétel alatt, hogy Szapolyay halála után, az egész magyar birodalom Ferdinándra száljon.

Szapolyaynak tehát 1540. eszt. halála történvén, azt lehetett volna gondolni, hogy már Ferdinánd minden akadály nélkül keze alá veheti az egész országot; de Szapolyay kevéssel halála előtt, sok nagy urnak, a maga fiát ajánlotta, Szulejmán védelme alatt, magyar királyul. Emlékeztette ugyan Ferdinánd a Szapolyay özvegyét Izabellát a váradi kötésre, de az annak állani nem akart. Őszre kelve tehát, Vels vagy Fels Lénárt nevü vezérjét küldötte Ferdinánd Bécsből Buda alá, hogy onnan Izabellát üzné ki; de a Fels táborában a magyar és német katonák közt hasonlás, és veszekedések történvén, semmire nem mehetett, hanem Esztergomba visszaszállott. A fővezérek választásában igen szerencsétlen Ferdinánd, Rogendorf Vilhelmet inditotta Buda alá 1541. eszt., egy igen szép táborral. Hogy ekkor Ferdinándnak igen könnyü móddal kezére nem kerülhetett Buda, egyedül ennek az alacson irigységgel teljes Rogendorfnak agyafurtsága okozta. Huszezer keresztyén vérét tudta ott Rogendorf minden haszonhajtás nélkül elvesztegetni.

Rogendorfnak Buda alól lett elszaladása után kevés napokkal, odaérkezett maga Szulejmán török császár is, és Ó-Buda mellett vont sátort. Ide küldötte ahoz Ferdinánd gróf Salm Miklóst, hogy esztendőnként fizetendő adó mellett hagyja Ferdinándnál Magyarországot. Ajándékba egy drága gyöngyös arany poharat, és egy olyan mesterséges órát vitt a gróf, mely nemcsak az órákat, hanem a csillagoknak forgásit, és hold változásait is megmutatta. Elvitte a köny-

vet is, melyben meg volt irva, miképen kelljen az órát igazitani, ha hibáznék. Tizenkét izmos legény emelte be ezt az elmés találmányt s munkát Szulejmán sátorába. Egyéb tudományok közt, az égitestek vizsgálásában gyönyörködő Szulejmán, jó neven vette ugyan az ajándékot, de annál egyéb választ érette nem adott, hogy Ferdinánd Magyarországhoz legkisebb számot se tartson, azonban Ausztriától adót fizessen. Nagy kárt vallott Ferdinánd abban is, hogy Majláth István is épen akkor esett török fogságba, aki Erdélyt akarta ő hozzá hajtani. Ezek szerént egy uj táborról kellett neki gondolkodni. Felhitta tehát Bécsbe az egyházi s világi főbb urakat a tanácskozás végett. Ezek követeket küldöttek a morva rendekhez, hogy azok a Ferdinánd parancsolatjához, tennék hozzá a magyarok kérését, a katonaság állitása iránt. Maga a király 1542. eszt. a spirai (speyeri) német gyülésre ment, és ott a rendektől harminczhárom gyalogot és hétezer lovast nyert, kik aztán Bécs alatt a magyarokkal s más nemzetekkel nyolczvanezer főre szaporodtak.

Ekkoris a fővezérben vesztett Ferdinánd. A német rendek, a brandenburgi marchiót Joachimot rendelték ki fővezérnek. Buda alá volt ugyan parancsolatja menni Joachimnak ezzel a szép és erős táborral, de ő Perényi Péter tanácsa ellen, Pest alatt akadt meg, és azt akarta először visszavenni a törököktől; azonban minthogy annak ostromában senki munkátlanabb eszköz nem volt az ostromlók közt mint Joachim, ennek a jó fő alatt nagy változást csinálható testnek, igen csufosan kellett Pest alól eltávozni. Ugyanekkortájban igérte volt ugyan vissza Izabellá, a Szapolyay özvegye, Ferdinándnak Magyar és Edélyországot, de igéretét hamar visszavonta.

A következett 1543. esztendőnek négy elsőbb hónapjait a német-birodalomban, másik négyet pedig Csehországban töltötte Ferdinánd, ment is annyira ezen fáradozásai által, hogy Pozsonnál negyvenezer ember gyült össze, de az őszi hideg esőzések miatt, semmit sem lehetett többé próbálni a törökök ellen, akik azelőtt való hetekben foglalták el Valpó, Siklós, Pécs, Esztergom, Tata, Székes-Fehérvár várait. Ismét Spirába (Speyer) ment 1544. eszt. segitségért, mely idő alatt a törökök Visegrádot Nógrádot, Velikát, Monoszlót, Lévát megvették. Vormácziában (Worms) is hiában töltötte 1545. eszt. az időt, mert az ott összegyült rendek, csak a vallás felett visszálkodtak egymás közt; azértis Károly császárral közakaratból Feldvig Gerárdot küldötte Konstantinápolyba a fegyvernyugvásért, de aztis minden haszon nélkül. Megköszönték ugyan a magyarok Ferdinándnak a fegyvernyugvásról s békességről való gondolkodását, de

egyszersmind a pozsoni diéta 1546. eszt. kikérte tőle, hogy ezután a törökökkel nem mások, hanem magyarok által alkudozzék, mint az előtt, mivel azok tapasztaltabbak lévén a török dolgokban másoknál, arányosabb és hasznosabb tanácsot is adhatnak.

Minekutána ezen diétának végzéseit Pozsonban 27. febr. megerősitette volna, onnan Bécsbe, azután Regensburgba ment a német diétára, aholottis a maga bátyjával, ötödik Károly császárral, az engedni nem akaró, és összeszövetkezett protestans német fejedelmek ellen való hadinditásra magát meghatározta. Ez a had a históriákban smalkaldi had név alatt ismeretes; nem azért mintha Smalkald városánál esett volna a verekedés, a frankóniai kerületben, hanem azért, mert ott, t. i. Smalkaldban szövetkeztek vala össze az emlitett fejedelmek Károly császár ellen. Minekutána előre elinditotta volna Ferdinánd ezen hadra a maga segitő seregét, melyben tizenkettedfélszáz véres száju magyar huszár is lovagolt; maga is utánaindult annak Prágából Oláh Miklós püspökkel 3. febr. 1547. eszt. Hirshám nevű mezővárosnál akadt össze Károly császárral, és azzal együtt ment Egre, vagy Eger városába Csehország szélén. Onnan 13. apr. indultak Felső-Szászországba, aholottis Mühlberg nevű városhoz közel szórták széjjel a szövetség fejének, János Fridrik szász herczegnek táborát; sőt a magyar huszárok magát is ezt a herczeget elfogták épen szent György napján. Mühlberg alól Vittenbergához (Wittenberg) vitte a két koronás fő a magok győzedelmes táborát, melyet huszonöt napi ostrom után meg is vettek 29. maj. Innen visszabocsátotta Károly Ferdinándot igen gazdag prédával megrakodott segitő seregével együtt, mivel a prágaiak és némelyek mások is Csehországban felzendültek. Julius második napján ért vissza Prágához Ferdinánd, és ott a nyughatatlankodóknak érdemekhez szabva osztogatta a büntetést.

Azonban minduntalan folytak a török császárral az alkudozások, reá is állott aztán Szulejmán öt esztendeig tartandó fegyvernyugvásra, de nem különben, hanem esztendőnként harminczezer arany fizetendő, nem annyira adóért, mint ajándékért. Nagy kedvességet s dicséretet nyert ebben az esztendőben Ferdinánd azzal a magyar köznéptől, hogy a nagy-szombati diéta végzését örömest helybehagyta s megerősitette, melylyel az örökös jobbágyság alól feloldoztattak és szabad menetelüekké tétettek a parasztok, melytől ezelőtt harminczhat esztendővel, a parasztháboru alkalmatosságával, megfosztattak vala. De nehezen esett az a rendeknek, hogy már sokszor megujitott kéréseikre is igen keveset lakik Ferdinánd ő közöttök az országban; azértis ugyanez a diéta kivánta ő tőle, hogy mikor maga itt nem mulathat

egyéb bajai miatt, hagyja itt legalább Maximiliánt, a maga öregebb fiát, mivel annak jelenléte, sokat tenne az országban a csendességnek visszahozására. Ezen kivánságát ismét megujitotta a pozsoni diéta 1548. eszt.

De távollétében is mindég Magyarországra volt függesztve egyik szeme Ferdinándnak. Ugyanis 1549. eszt. Salm Miklós gróf által maga számára elfoglalta a pártosoktól, Léva, Csábrág és Murány várait. Ezen kivül Erdélynek maga kezére való keritése iránt is kezdett egyezni Martinuzzi György püspökkel, melyet aztán a Szapolyay özvegye Izabella által is adott neki az opoli (oppelni) herczegségért 1551. eszt. Hogy ezt megtudta Szulejmán, a Ferdinánd követét, Malvezzi Jánost, mindjárt a Jedikulába, vagy Héttoronyba záratta, Erdélynek pedig Mohammed vezérsége alatt hatvanezer főből álló tábort inditott, mely sok várat elfoglalt, s a többek közt Lippát. Casztaldó János, Nádasdy Tamás, s mások által visszavette ugyan még ezen esztendőben Lippát, de 1552. eszt. ismét elfoglalta Ahmed basa, Aldana Bernárd nevü spanyoltól nemcsak Lippát, hanem Temesvárt, Karansebest, Lugost, Solymost, Csanádot is s. a. t. Más oldalról Ali, a budai basa, megvétte Veszprémet, Drégelyt, Szécsént, Bussát, Hollókőt, Bujákot, Gyarmatot. Az Ali ily sebes lépéseit, egy Teufel, vagy magyarul Eördögh Mátyás nevü ember által akarta Ferdinánd meggáncsolni, de Ali ezt is nemcsak megverte, hanem el is fogta a palásti mezőn. Azután Ahmed táborával egyesitette Ali a magáét, és ez a győzelemhez szokott két basa, ugy ment Eger alá, hogy azt Dobó és Mecskey Istvánoktól elvegye, de másfélszázezer töröknek, negyvenkét napi ostrom után, szégyennel kellett onnan elmenni, holott pedig azt Dobó csak két ezered magával ótalmazta.

A békességet óhajtotta Ferdinánd, Verántsics Antalt, és Zay Ferenczet küldötte 1553. eszt. Szulejmánhoz. Akkor mindjárt megmondotta Szulejmán, hogy a békességből mindaddig semmi sem lesz, mig Ferdinánd Erdélyt vissza nem adja Izabellának, mely szavától soha el sem állott. Mondották ugyan a követek, hogy Erdélyt Izabella bizonyos alku által adta Ferdinándnak, de arra az lett a felelet, hogy Erdélyt csak alamizsnába adta Szulejmán Izabellának, és igy Izabella nem adhatta azt cserébe, ami nem tulajdona volt neki. Ebből megtetszett, hogy koránt sem Izabella mellett buzgólkodott Szulejmán, hanem maga mellett.

Fülek és Salgó várait 1554. eszt. foglalták el a törökök. Akkor ismét egy harmadik követet, Busbek Gislent küldött Ferdinánd, Verántsics és Zay után Konstantinápolyba. Onnan együtt mentek hár-

man, az Ázsiában hadakozó Szulejmán után Cappadóciának Amasia, vagy Amasán nevü városához 1555. eszt. Sokat tett a francziа király ott is a békesség hátráltatására. Félesztendei fegyvernyugvásnál egyebet a követek nem nyerhettek.

Azonban Izabella 1556. eszt. Erdélybe visszament, és ott a török erő által magát megfészkelte. Veráncsics és Zay hazajöttek 1557. eszt. Busbek pedig továbbra is Konstantinápolyban maradt. Valamint egy részről megörvendeztette az Ferdinándot, hogy őt 1558. eszt. 14. mart. a választó fejedelmek Frankfurtban császárnak kiáltották; ugy más részről szomoruságot okozott az ő neki, hogy május első napján Hamzsabeg Tata várát csalárdsággal elfoglalta. Mig maga Ferdinánd az augsburgi német gyülésre járt, azalatt az ő fia Maximilián elölülése alatt, a magyarok is diétát tartottak Pozsonban 1559. eszt.

Augsburgból hazajövén, az ifju Szapolyay János Zsigmonddal próbálta a békességet 1560. eszt., de abban nem boldogulhatott, a Szapolyay magas kivánságai miatt. Hét esztendeig tartott fáradozásai s alkudozási után, hazajött Busbek a nagyurtól 1562. eszt., nyolcz esztendeig tartandó, legalább addig igért békességgel, ilyen pontok alatt: hogy Ferdinánd fizessen a fényes kapunak esztendőnként harminczezer aranyat; hogy a békességbe az ifju Szapolyay is bele foglaltassék s. a. t. Minekutána a maga legöregebb fiának Maximiliánnak fején, mind a császári, mind a cseh, mind a magyar koronát örömmel látta volna Ferdinánd, meghalt Bécsben 1564. eszt. 25. jul., és Prágában a felesége Anna mellé temettetett esztendő mulva, mínekutána a halotti pompa s czeremonia Bécsben ment volna véghez, Oláh Miklós esztergomi érsek, és Forgách Ferencz váradi püspök által. Reusner Miklós igy beszélt az ő képében ;

Pannonios rexi populos, acresque Bohemos:
  Addit Caesareum curia sancta decus.
Caesar eram placidus; nec me moderatior unquam
  Imperii magnas protulit alter opes
Quanta Numae, mihi tanta fuit reverentia legum,
  Tanta fides, tantus religionis amor.
Pax mihi prae bello placuit; placidissima semper
  Principis ingenium pax sapientis habet.
Me tamen haud impune lacessit barbarus hostis,
  Bosphore sive tuus sive Tibisce tuus,
Pacificus vitam germana morte peregi,
  Quae post fata venit gloria digna venit.

Figedy László. Lásd Dobsa János.

Figedy Gábor. Báthori Bonaventúra javallásából, ezt tette vala Casztaldó, a temesvári Bánátban, Becse vára kapitányává, Szent-Annay Tamással 1551. eszt. Mindjárt ebben az esztendőben, Mohammed Beglerbeg hatvanezered magával ütött be a Bánátba, és ott legelőszöris Becsét szállotta meg, melyet minekutána két oldalról negyed napig hiába ágyúztatott volna, hitre maga táborába kihivatta Figedyt, hogy vele a vár feladása felől alkudozzék, ki is midőn a nagy igéretekre sem akarna hajlani, őt Mohammed esküvése ellen magánál megtartóztatta; azonban a várat igen reménytelen megtámadtatta, mind Szent-Annayt, mind a katonákat levágatta, és igy a várat elfoglalta.

Figedy János. Talán Gábor testvére. Ezis első Ferdinánd király alatt élt. Dobó Istvánnal együtt ótalmazta 1552. eszt. a törökök ellen Eger várát, ahonnan nem egyszer ütött ki azokra Pethő Gáspárral s másokkal, és mindég jó szerencsével. Belőlről sem mulatott el semmit abban, amit a terhes környülállások közt egy jó vitéztől kivánni lehetett. Egyéb sebet a sok csatázás közt sem igen kapott, hanem a Bolyki bástyájánál való viaskodásban vesztette el egynehány fogát. Ekkori maga viseletéért a királytól jószágot kapott. Egy mértföldnyire lakott 1560. eszt. Egerhez, amikor arról panaszkodott ő ellene Verancsics Antal püspök a királynál, hogy ő egy protestans prédikátort tart magánál, akinek tanitásinak hallgatására az egriek is eljárnak. Forgách Ferencz azt irja, hogy mikor 1566. eszt. Forgách Simon, Balassa Menyhérttel, és Schwendi Lázárral, a törököket Rima-Szombathoz közel megverte, ott volt ez a Figedy is, és a magyar huszárokkal legelőszőris őt bocsátották az ellenség homlokának.

Finta. Előkelő ember volt negyedik László király idejében. Miczbán Györgygyel együtt, egy Róland nevü rebellis ember ellen küldötte őt László 1285. esztendő előtt valamikor, aki már a Szepességet, Gölnicz-Bányát és a Nyirséget egész Erdélyig elfoglalta vala. Mindketten jól viselték magokat, mert Rólandot megölték, táborát elszélesztették. Róland halála után, egy másik atyjafia támadt fel, Gregen nevü, eztis elfogták, eleven Lászlóhoz vitték, aki ennek fejét vétette. Irják hogy ez a Finta 1281. eszt. palatinus lett volna.

Finta János. Ehez és a többi delnei nemesekhez küldött első Lajos király azirânt egy parancsolatot 1346. eszt., hogy az eperjesi, kis-szebeni és sárosi lakosokat ne tiltsák el az ugy nevezett Fekete erdőről, és a mérki erdőről való fahordástól.

Flans János. Váradi, egri püspök, esztergomi érsek, Mátyás ki-

rály idejében. Ez az ember Joannes Alemannus név alatt forog fenn a magyar históriában. Sziléziában Boroszlóban született, az atyja kocsicsináló volt. A sok nyelv tudása által, annyira betudta magát Mátyás királyhoz szinleni, hogy az őt 1465. eszt. váradi, azután három esztendővel egri püspökségre emelte, még pedig annyira fogott mellette, hogy mikor a pápa az ő megerősitését halogatná, Mátyás igen keményen irt a pápára, hogy ő azt messze haladni nem engedheti. Ez nem volt elég, hanem őt 1473. eszt. esztergomi érsekké tette. Maga ez a János adott azon gondolatra alkalmatosságot és okot, hogy sokkal jobban cselekedte volna Mátyás, ha ezen hivatalokat egy jó magyar hazafira ruházta volna, ugyanis háromszázezer forintot, sok arany és ezüst edényt felszedvén, hajdani jóltévőjét Mátyást idehagyta, és annak legnagyobb ellenségéhez, Fridrik császárhoz általszökött 1476. eszt. Mi inditotta őt arra, nem egészen bizonyos. Némelyek azt irják, hogy az egri püspöknek Rangony Gábornak, kardinálságra lett emeltetését irigylette, mert azt szokta mondani, hogy amely port a Rangony palástja ver fel, azt az ő szeme nem szenvedheti. De ez nem hihető, mert Rangony még azután lett kardinál. Mások azt mondják, hogy Fridrik maga kecsegtette volna őt a salzburgi érsekséggel, vagy talán valami hűségtelenséget sejtett ő hozzá Mátyás király, és attól tartott, hogy az előtte való érseknek Vitéz Jánosnak sorsára jut, aki mellé ezt a ravasz embert rendelte vala Mátyás vigyázóul. Akármint volt a dolog, szeretett volna Flans visszajőni az érsekségre, és maga a pápa is közbevetette magát ő érette Mátyásnál, de Mátyás azt felelte, hogy a maga kebelében kigyót, és oldala mellett viperát tartani nem akar, mindazáltal a pápára való tekintetből, a győri püspökséget mégis odaadja neki, de azt Flans el nem fogadta; azonban Fridriket Mátyás ellen észszel, és hihető pénzel is segitette, sőt 1481. eszt., midőn a magyarok Ausztriában Marburgot ostromlották, igen véletlen reájok ütött a Fridrik embereivel, köztök igen nagy vérontást tett, és a város alól elüzte őket. Ha nem igérte volna is neki Fridrik a salzburgi érsekséget, de megadta azt neki 1482. eszt., melyet ő azután hét esztendeig birt, a kanonokokkal szüntelen tartó versengések közt. A külső országi irók igen hibásan tartják őt egynek Vitéz Jánossal.

Foder István. (Nagy-lucsei). Mátyás király alatt élt. Az ő édes anyja, Dóczy Orbánnak, az egri püspöknek testvére volt. Ferrarában és Rómában tanult. Bonfin alig tud elég szót találni, melyekkel az ő elme és testbeli ajándékit kifejezhesse és dicsérhesse. Olaszországból való haza jövetele után, még az oskolai port le sem verte jól magá-

ről, mikor már Mátyás királynak ismeretségébe jutván, nagy dolgok bizattak reája. Kázmér lengyel királyhoz küldötte őt Mátyás 1484. eszt., akivel hihető valami határ felett való pere volt akkor Mátyásnak. Azután két esztendővel, mikor Mátyás király Ausztriában, Lava, Récz és Eggenburg városait ostromlaná, és azt meghallotta volna, hogy a franczia király követe megyen ő hozzá, abban, hogy ő vele a Fridrik császár fia Maximilián ellen szövetkezzék, ennek a követnek eleibe is Fodor Istvánt küldötte Mátyás, hogy azt rangjához képest fogadja, és Beatrix királynéhoz Réczbe kisérje el, melyet már akkor Mátyás megvett vala, és a királynét abban hagyta, mig maga Eggenburg ostromához látott. Ismét egy követséget bizott ő reá Mátyás 1488. eszt., t. i. Mátyás király a maga fiának, Jánosnak, a majlandi herczeg hugát Blankát jegyzette vala el, olyan feltétel alatt, hogy Mátyás a maga fiát Jánost, királynak fogja tenni, minekelőtte Blankát haza hozná. Csehországot, Lusácziát és Sziléziát szánta vala Mátyás Jánosnak, de még mindeddig jó módját annak nem látta, hogy őt azon tartományok királyának megkoronáztathatta volna, azonban pedig már az összekelésnek ideje eljött vala. Azért küldötte hát Mátyás, Fodort a herczeghez, hogy a lakadalom hadd maradjon a következő esztendőre. Igen ékesen adta elő Fodor a herczegnek, a Mátyás akaratját, és minden kivánságát meg is nyerte attól. Annyira megkedvelte pedig őt a herczeg hogy neki minden kincseit, drága gyöngyeit s köveit megmutogatta. Sok ritkaságot vásárolt ekkor Fodor Olaszországban, melyekkel itthon a királynak, királynénak s barátinak kedveskedett. Szerémi püspök lett 1490. eszt., amikor Mátyásnak halála történvén, őt küldötték egyiket a főrendek a pesti diétáról, Ulászló meghivására. A koronázás véghez menvén, Ulászló őt tette a törvény kiszolgáltatásában a maga helytartójává. Hogy Lengyelországból bejött Albert az országba, még ezen koronázás előtt, hogy itt a királyságot a maga bátyjától Ulászlótól elvegye, Fodort küldötte Ulászló annak eleibe Szécsén nevü faluhoz, hogy azt ezen igazságtalan szándékától verje le. Azután Maximilián császárhoz járt követségbe, mivel azis valami jusát tartotta Magyarországhoz, és ezen jus semmiségének megmutogatása bizatott ő reá. A következett 1491. eszt., száz katonát állitott Albert ellen, aki ismét beütött vala az országba. Mikor Ulászló 1494. eszt. Lőcsére ment, hogy ott a maga testvéreivel, akiket oda kihivott vala, beszéljen s végezzen, Raskay Balással, Fodort hagyta volt Budán, hogy ketten folytassák a törvényes dolgokat, de mig a király odajárt, Fodor meghalt aprilis elején. Az egri káptalannak három falut adott.

Fodor Sebestyén. Második Lajos király udvarában lakott. Őt küldötte Lajos 1526. eszt. kevéssel a mohácsi veszedelem előtt, Szepes, Abauj, Sáros, Zemplén és Ung vármegyékbe, különösen is Palóczy Antalhoz, Hommonnay Ferenczhez s Tarczay Miklóshoz, hogy a török ellen minél hamarább készüljenek. Ezen utra költségül husz forintot kapott.

Fodor Pál. Sok esztendeig vitézkedett Bakics Pál mellett. Ösz vitéz volt már 1537. eszt., mikor Talpas nevü derék és igen kedves paripájával együtt, ugyan Bakics Pál mellett elesett, akkor a lovasságnak hadnagya lévén.

Földváry István. Ezt szöktette volt ki Losonczy István Temesvárból 1552. eszt., mint maga titoknokját, hogy neki segitséget vigyen vagy küldjön. Azután Kerechény László alatt hadnagykodott Gyula várában. Ő reá és Jász Lukácsra bízta Kerechény Gyulavárának egyik oldalát, mikor azt Pertaf török basa megszállotta 1566. eszt., melyet ő igen vitézül is ótalmazott, és noha sebet kapott, mindazáltal onnan sokszor visszanyomta a jancsárokat. Mikor aztán feladta Kerechény a várat, ha mind nehezen is, megszabadult István a hamis hitü törökök kezétől, Géczy Jánossal. Ez időtől fogva ugy látszik mindenkor Erdélyben lakott. Mikor Békesy Gáspár és Báthori István egymással az erdélyi vajdaságon vetélkednének, ez az István Békesyhez állott, és annak állandó agense vagy szószólója volt Maximilián királynál Bécsben 1572. eszt. s azután való esztendőkben is.

Forgách András és Tamás. Tárnokmester Ivánka fiai. Már 1226. eszt. Gimest birta Ivánka, második András ajándékozásából. András építette Turócz vármegyében Znió várát, melybe negyedik Béla vette vala magát 1241. eszt., a tatárokkal a Sajó vizénél való szerencsétlen ütközet után. Sokat szolgált ebben a hadban ez a két atyafi Bélának. Mikor a tatárok előtt való futásban Béla lova kifáradt, és már közel volt hogy a tatárok kezébe essék, András a maga jó futós paripájáról leszállott, azt Béla alá adta, maga pedig jó lábu ember lévén, másfelé szaladt, és baráti vitézsége által életben maradt, Tamás pedig elesett. Mások ezt a Bélához való hüséget Rugácsy nevü embernek tulajdonítják; (lásd Rugácsy); de ez az értelem egyik a másikat fel nem forgatja, mert könnyü feltenni, hogy olyan veszedelmes környülállások közt, nemcsak egyszer volt arra Bélának szüksége, hogy lovát változtassa. — Ezek után Forgách András győri kapitányságot, tárnokmesterséget, országbiróságot is viselt. Jelenvolt 1262. eszt. Isaszegnél az ifju király ötödik István ellen való hadban, és ott azzal tette magát érdemessé, hogy Henrik palatinust, ő szabaditotta meg az ellenség kezéből, minekutána a szabaditás közben, három embert

maga kezével levágott volna. Öt fia maradt, ugymint: András, János, Miklós, Tamás és Ivánka, kikről mindnyájokról következik egy vagy két szó.

Forgách András. A közelebb irt Andrásnak legöregebb fia. Első Károly királyhoz való hűségéért ölte őt meg a pártos Trencséni Máté 1312. eszt. András nevü fia maradt.

Forgách János. Ezis András fia, esztergomi kanonok volt 1272. eszt. Azután nyitrai esperes, utoljára kalocsai érsek lett, amint irják, de ez bizonytalan.

Forgách Miklós. András harmadik fia. Élt még 1333. eszt. Fiai Miklós és András, kiket Pelsöczi Bebek Domokos leányától Annától nemzett.

Forgách Tamás. Nyitrai és barsi főispán 1292. eszt. Leánya Erzsébet Kolon Jakabhoz ment férjhez.

Forgách Ivánka. András legkisebb fia. Eztis Trencséni Máté ölette meg 1312. eszt. Két fia volt: Miklós és István, kik örökösök nélkül haltak el.

Forgách János. A Trencséni Máté által megöletett Andrásnak, ugyan András nevü fiától való unokája. Bolgárországban ölték meg, Zsigmond király szemei láttára 1397. eszt. Anasztázia nevü feleségétől, István, Miklós és Balás fiai maradtak.

Forgách Miklós. A felebb irt Miklósnak, Bebek Annától való fia. Lekenyéről és Koszmálról irta magát. 1361. eszt. halt meg. Egy leánya Katalin, Budai Villingóhoz ment férjhez. Fia is egy maradt, Balás.

Forgách András. Ezis Miklósnak Bebek Annától való fia volt. 1381. eszt. halt meg. Fiai: Péter, Pál, Mihály, János.

Forgách Balás. Annak a Miklósnak fia, aki magát Lekenyéről és Koszmálról irta. Mária király-asszonynak főpohárnokja volt 1383. eszt., akihez mind holtig tántorithatatlan hűséggel viselte magát. Ez volt az, aki Kis-Károlyt 1386. eszt. 7. febr. a budai várban holtra sebesitette Erzsébet és Mária királynék kedvéért. Azt mondják, hogy Erzsébet királyné ezekkel a szókkal biztatta őt a királyhoz való vágásra! Vágd, vágd Forgách: Tied leszen Gimes és Gács! de nehéz feltenni, hogy akkor Erzsébet csak ilyen rövid vers csinálásra is időt talált volna. Maga is sebet kapott akkor Balás, kétség kivül azoktól az olaszoktól, akik Kis-Károlynak testőrzői voltak, és akik közt fegyverrel kellett neki utat nyitni magának, mig a Gara Miklós katonáihoz érkezhetett. Ott volt a királynékkal, mikor azokat Horváth János Diakovár körül elfogta, és mikor mások elszaladtak, ő mindaddig ha-

talmasan védelmezte azokat, mig egyszer az ellenség őt láncsával lováról a földre taszitotta, és a királynék szeme láttára fejét vette, mintegy öt hónappal a Kis-Károly halála után. Mária a maga képét adta vala neki nemesi czimerül.

Forgách Péter. Annak az Andrásnak fia, aki 1381. eszt. halt meg. Nyitrai főispán és főkomornyik volt, Zsigmond király idejében. Derekasan ótalmazta 1400. eszt. az ország szélét, a morvák és a ratibori herczeg ellen. Ez a Péter ajándékozta Mankócz falujának felét az elefánti klastromnak, melyben idővel eltemettetett. Másik felét annak a falunak Felix ajándékozta ugyanoda. Első felesége Thuróczi Klára, második Sennyei Ilona volt, kiktől László, Erzsébet, Ferencz, János, Jakab, Oszvald, István és György gyermekei maradtak. Ezek közől László, Borbála királyné udvarnokja volt 1412. eszt.

Forgách Miklós. A felebb irt Jánosnak, Anasztáziától való egyik fia. Ez épitette a komjáti kastélyt. A törökök ellen való hadban esett el. Rozgony Margittól, György, János, Péter, István, Imre és László nevü fiai maradtak. Az utolsót, Lászlót, Országh Mihály palatinus ölette meg, bizonytalan mi okon.

Forgách György. Miklósnak Rozgony Margittól való első fia. 1453. eszt. élt. Rabonyi Dorottyától, Albert, László, György és Imre fiai lettek, de akik mind mag nélkül haltak el. Albert felesége Széchy Brigitta volt.

Forgách János. Ezis Miklósnak Rozgony Margittól való fia. Ott volt a várnai veszedelemben 1444. eszt., mely után öt esztendővel halt el. Felix vagy Felicián nevü fia maradt, de aki mag nélkül halt meg 1503. eszt., minekutána Bars vármegyében Mankócz nevü falunak felét az elefánti klastromnak ajándékozta volna. Ebben a klastromban temettetett el.

Forgách Imre. Ezis Miklósnak Rozgony Margittól való fia. Egynehányszor hadakozott a husszitáк ellen. A törökök vágták le 1449. eszt.

Forgách János. Annak a Péternek fia, akinek első felesége Thuróczi Klára, második Sennyei Ilona volt. Ennek a Jánosnak is két felesége volt. Első Bánffy Dorottya, második ruszkai Dobó Margit. Ezektől születtek neki, Péter, Katalin, Klára, Benedek, Orsolya, Ilona, Gergely és László nevü gyermekei. Ezek közől Benedeknek, Gyarlay Borbála volt a felesége, de akitől semmi örököst nem hagyott.

Forgách Péter. Bars vármegyei főispán, a most emlitett Jánosnak, vagy Bánffy Dorottyától vagy Dobó Margittól való fia. Ez

ujitotta meg a komjáti kastélyt 1505. eszt., melyet Miklós épittetett vala. Katalin nevü feleségétől ezek a gyermekei maradtak: Ferencz, Rozina, ki rimaszéchi Széchy Jánoshoz ment férjhez, Borbála, Zsófia, László, György, Sebestyén, Zsuzsanna.

Forgách György. Ugyan Györgynek, Rabonyi Dorottyától való fia. Nyitra vármegye követe volt a rákos-mezei diétára 1505. eszt. Társai Tapolcsányi Benedek, és Salgóy Mihály voltak.

Forgách Gergely. Annak a Jánosnak egyik fia, akinek első felesége Bánffy Dorottya, második Dobó Margit volt. Ez a Gergely 1515. eszt. halt meg. Dobó Zsófiától a következő gyermekei maradtak: Zsigmond, Margit, Dorottya, Miklós.

Forgách Ferencz. A Bars vármegyei főispánnak Péternek, Katalin nevü feleségétől való első fia. A pozsoni diéta 1537. eszt. ezt rendelte vala ki arra, Szalay Jánossal, a pozsoni főispánnal, hogy ő hozzájok küldjék minden vármegyék azt a pénzt, melyet azon diéta végzése szerént tartoztak fizetni az urak s nemesek első Ferdinánd királynak, a had folytatására. Egy ideig viselte a lévai kapitányságot. 1539. eszt. halt meg. Kétszer házasodott. Először lévai Cheh Zsófiát, másodszor Balassa Margitot vette feleségül. Ezektől lettek a következő gyermekei: 1. István. 2. Katalin, Horváth Bertalan felesége. 3. János. 4. Zsófia, aki Baróthy Pálhoz ment férjhez.

Forgách László. Az épen most emlitett Ferencznek egyik testvéröcscse, és igy a Bars vármegyei főispán, Péternek fia. Ennek a Lászlónak, Révay Zsófiától, ezek a gyermekei lettek: 1. András, akinek felesége Zeleméry Anna, a régi görög császárok familiájából származott. 2. Péter. 3. Gergely, aki Perényi Margitot vette el. 4. László, aki szerencsétlenségből a Nyitra vizébe halt. 5. Zsófia, Sárkány Miklós felesége, 6. János, aki 1546. eszt. halt meg.

Forgách János. Ferencznek, a lévai kapitánynak, vagy Lévay Zsófiától, vagy Balassa Margittól való fia. 1575. eszt. élt. Háromszor lakadalmazott. Először Ujlaky Borbálával, másodszor Varjassy Annával, harmadszor Pongrácz Borbálával. Ezektől nemzette következő gyermekeit: Krisztinát, Osztroházy Szaniszló feleségét, 2. Balást, aki 1567. eszt. született, 3. Györgyöt, akit a törökök egy harczban elfogtak, Pestre vittek, és ott a tömlöczben halt meg, 4. Lászlót, 5. Sebestyént, akit a törökök Egernél öltek meg 1596. eszt.

Forgách Zsigmond. Gergelynek Dobó Zsófiától való fia. A nagyszombati diéta, mely 1547. eszt. novemberben tartatott, a királynak való segedelem pénzül, minden portára két forintot vetett, melyet két terminuson kellett befizetni, ugymint egyik felét a következő esztendő

márcziusának első napján, a másikat pedig keresztelő szent János születése után való nap. Ezen két forintból százhatvan pénz a katonák tartására, és a vég-várak ujitására, husz pénz a kamara nyereségére, a megmaradt husz pénz pedig a követségekre és Ferdinánd királynak egyéb szükségeire rendeltetett. A pénz beszedése, a papi rendből, Thurzó Ferencz nyitrai püspökre, a nemesek közől pedig erre a Forgách Zsigmondra bizatott. Ez birta akkor Diószeg városának nagyobb részét, ugymint abban nyolczvanegy portát, mindössze száz portából állott. Sámsonban is birt ötöt, Semjénben egyet. De más vármegyékben is voltak jószágai. Nevezetesen hogy a bánya-városok körül is birt, Istvánffynak következő beszédéből megtetszik. A bánya-városok főkapitányának, Puchaim Farkasnak hadnagya, Kopányi György, a Forgách familia jobbágyainak igen sok kárt tett, melyért ez a Forgách Zsigmond, ezenkivül Ferencz, Péter és László, az ő osztályos atyjafiai káros jobbágyaikat összeszedték, azok által Kopányit elkapatták s megölették. Ezen gyilkosságért igen megtudta Puchaim haragitani a Forgáchokra a királyt, ki is őket 1552. eszt. a pozsoni diétára idézte. Nehogy ha meg nem jelennének, számkivetésre bü..tettessenek, elmentek ők mindnyájan a diétára, még pedig, noha mások azt javasolták nekik, hogy a törvény védelméhez ragaszkodjanak, ők azt nem cselekedték, hanem ruhájokat változtatva, magokat nagy alázatossággal, és könnyhullatások közt, a király kegyelmébe ajánlották. Egy ideig keményecskén viselte ugyan magát ő irántok, a Puchaim által felingerlett Ferdinánd, mindaddig, mig aztán a László ipa, Révay Ferencz, és a Péter testvér sógora, Mérey Mihály, magokat annál ő mellettek közbevetették. De igy is elvett ő tőlök Ferdinánd háromszáz telket s jobbágyat, és azokat Révay Ferencz, Mérey Mihály, Horváth Bertalan, és Szomor János közt felosztotta. De idővel ismét mind visszakerültek azon jószágok a Forgách familia kezéhez, maga Ferdinánd is megengesztelődött ahoz, és azt tisztségekre is emelte. 1563. esztendő tájban halt meg. Egy valaki azt irja, hogy az ő felesége Sólyom László leánya lett volna. Már akárki volt, az bizonyos, hogy ő neki attól ezek a gyermekei lettek: 1. Pál, 2. Magdolna, nem ért házasságot, 3. Ferencz a váradi püspök, 4. Simon, 5. Katalin, Sennyey Zsigmond feleség, 6. Margit, aki Gyulaffy Lászlóhoz ment férjhez, 7. Imre.

Forgách Pál. A közelebb irt Zsigmondnak első fia. Együtt ótalmazta Erdélyben Szamosujvárt Dobó Istvánnal és Bocskay Györgygyel 1556. eszt., mikor Békesy Gáspár és Báthori István egymással az erdélyi vajdaság felett villongtak, ez a Pál Báthori pártját fogta Maxi-

milián királynál, és annak szivét minden módon Báthorihoz igyekezett vonni 1573. eszt. Ugy látszik nőtlenségben élt, és 1578. eszt. halt meg.

Forgách Simon. Ezis Zsigmond fia. A haza és a király mellett való példás szolgálataival és szenvedéseivel, első Ferdinánd, Maximilián, és Rudolf királyok alatt szerzett magának egy soha meg nem tagadható just, a virtust becsülni tudó késő maradéknak dicsérő emlegetéséhez, és maga eleibe például való tevéséhez. Első vitézi próbáját Lippánál mutatta 1551. eszt., aholottis Nádasdy Tamással együtt ment be a falakon a városba. A tizenegy seb, melyeket a viaskodás közben kapott, a holttesték közé döntötték őt. Az épségben maradt győzedelmesek az ő sisakját és aranyos markolatu kardját közel szedték fel az ő félholt testéhez, magát pedig az orvosokra bízták, kik is őt egészen meggyógyitották. Kilencz sebének helyét ruhája eltakarta, de azoknak kettejét, az ő homlokán és jobb szeménél, koporsója bezártáig látni lehetett. Alig gyógyult fel beteg ágyából, hogy a vitézi tűz, uj csatamezőt kerestetett ő vele, és 1552. eszt. a híres Losonczy Istvánhoz hatvan huszárt vezérlett Temesvárba. Minekutána Losonczy a várat feladta, és őt a Prajkó kapu előtt, a törökök esküvésök ellen, ujra megtámadták, vitézül viaskodott Losonczy mellett Simon is, és ott ismét sok seb esett ő rajta, nevezetesen orrát elvesztette.

Mindazáltal életben jutott a törökök kezébe, kiktől egy Szabacs nevü előkelő törökön változott ki, akit Balassa Menyhért tartott vala magánál fogva, és aki azelőtt az esztergomi lovas törökök hadnagya volt. A pártos Tarczay György, Bebek és Perényi Ferencz ellen, Puchaim Farkast, a bánya-városok kapitányát küldötte Ferdinánd, egy szép sereggel 1556. eszt., az ország felsőbb részeire. Jelenvolt Simon is ebben a táborban, és mig ő annál maradhatott, minden dolog jól folyt, Ujvárt és Tarkőt, Tarczay György várait megvették, de mivel Váradot Báthori György és Varkóczy Tamás ostromlották, Simon parancsolatot vett Ferdinándtól, hogy annak ótalmazására menjen. Hogy valami kedvetlenséget ne okozzon a táborban az ő eltávozása, setét éjjel és szökve hagyta oda. Az ő elmenetele után minden felfordult a táborban. Bebek Ferencz Krasznahorkánál Puchaim Farkast megtámadja. Legelőszöris Puchaim és az ő vezértársa Dietrich szaladtak meg, kiket gyorsan követtek a németek. A magyarok Simont keresték s kiáltozták, és hogy nem találták, ők is hátat forditottak, és igy az egész tábor elolvadt és szélyeloszlott.

Azonban Izabella, a Szapolyay János özvegye, bejött Lengyelor-

szágból, és Huszt várát ostrom alá fogatta. Hogy meghallotta Simon Váradon, mind a Puchaim táborának eloszlását, mind Husztnak veszedelemben való forgását, kéredzett ki követe által Ferdinándtól Váradból, oly czéllal, hogy a Puchaim elszéledt katonáit összeszedje, azokhoz többeket is szerezzen, és igy először Husztot, azután Váradot szabaditsa fel az ostrom alól. De Ferdinánd egy Brandagis nevü tanult német embert küldött a Puchaim katonáinak összegyüjtésére és azokkal Huszt feloldozására. El is jött Brandagis Huszt felé, és az oda vezető utat s vidéket szépen lerajzolta papirosra, s azzal postán visszaszaladt Bécsbe. Kétszer is visszaküldötte őt a király, de egyszer sem mozditott semmit. Azalatt mind inkább-inkább terhesedett Huszt és Várad állapota, egyiknek sem érkezvén katona és eleségbeli segitsége. Mindazáltal majd minden nap kicsapkodott Simon az ostromlókra, Nevezetesen Márton-napján négyszázat vágott le azok közől, amikor magát is, csak a sisakja szabaditotta meg a haláltól, melylyel egy puska-golyóbis repült vala az ő fejének. Valamint Koráth Mihály Husztot, ugy Simon is az eleség szüke miatt feladta Váradot 1552. eszt.

Ezekután mig Telekesy Imre élt, szüntelen azzal együtt harczolt Simon, a király ellenségei ellen. Együtt ment volt azzal Sáros-Patakra, Perényi Gábor ellen 1558. eszt. Ugyanazon esztendőben, együtt verte meg azzal a törököket Kaza nevü falunál. A győzelmet követett éjjel, a futó törökök után küldötte őt Telekesy, Szennyesy Mátyással, kivel ő hajnaltájban, Jánok nevü falunál huszonkilencz törököt, negyven lovat, és egy zászló fogott el. Valami összeszólalkozása volt neki 1559. eszt. az egri püspök Veráncsics Antallal, a ruszkai, gagyi, tolcsvai, liszkai, bényei s. a. t. dézmák iránt, melyről, midőn panaszt tett volna a királynál Veráncsics, ugy látszik minden további lárma nélkül elaludt köztök a perpatvar.

Zay Ferenczczel s Balassa Menyhérttel, odajárt először ugyan Hadadra, azután pedig ugyanazokkal Szatmárba szoritották őt a budai és temesvári basák 1562. eszt. Mikor Zay Ferencz a Szamoson lévő hidon, Szatmárról Németibe a magyarságnak egy részével általment volna, oly czéllal, hogyha a rendelés szerént oda puskaport küldött volna Ecsedből Székely Antal, azt kezéhez vegye, akkor Simon is elment ő vele, és legutól ballagott a maga csoportjával. Azonban meghallja háta megett a nagy sivalkodást és puskaszót. Mindjárt gondolta, hogy a törökök rontottak be a mondott hídon Szatmárra, aminthogy ugyis volt a dolog. Visszaforditja tehát Simon a kantárt, neki sarkantyuzza paripáját, és csoportjával együtt a szatmári sánczokat

keményen ostromló törökökre rohan. Szerencsére otthon maradt volt Szatmáron a vitéz Dobó Domokos, aki már meg is fáradt a törökökkel való viaskodásban, mikor Simon visszaérkezett. Megujitják hát Dobó és Forgách a csatát, és a törököket a sánczokról vitézül letaszigálják. Ismét visszajöttek volna a törökök, és az ostromot előlkezdették volna, de Simon a tanult németeket állitotta elő, kiknek sűrűn repkedő golyóbisai, azokat visszanyomták. Nem sokára azután, hogy Szatmárról haza szabadult Simon, amint Istvánffy írja, jelenvolt ő Prágában, Maximilián koronázásán, és talán ugyanakkor adta neki és Pethő Jánosnak Ferdinánd, Kassa körül, az Izbugyay familia jószágait.

Minekelőtte Mágochy Gáspárt tette volna Ferdinánd egri kapitánynyá 1564. eszt., egy kevés ideig Simon viselte az egri várnak gondját, mely idő alatt a törököktől, igen gazdag prédát nyert. Mikor aztán Mágochy kezéhez vette a kapitányságot, Veráncsics Antal püspök azt kivánta volna, hogy Simon a prédából a püspököt részeltesse, de a király 4. máj. költ végzése által, azt egészen Simonnál hagyta.

Ferdinánd halála után, annak fiára Maximiliánra maradván a királyság s császárság, az uj császár az Augsburgba hirdetett német diétára készült 1565. eszt. Olyan szándékkal volt Maximilián, hogy oda egynehány száz magyar nemes ifjút is viszen el magával, hogy a maga utját s Augsburgba való bemenetelét, annál pompásabbá tehesse. Ezen magyar csoportnak kapitányává Simont szándékozott tenni. De minthogy a sok hadakozás miatt elpénzetlenedett magyarok, ehez a sokba kerülendő uthoz kevés kedvet mutattak, Maximilián egy kis el nem titkolhatott megindulással őket idehagyta, és igy Simon is itthon maradt. De több hasznot is tett ő itthon kardjával, mind Augsburgban tett volna gálájával. Ugyanis mig Maximilián odajárt, a füleki, nógrádi és szécséni begeket, akiket Bebek György lázasztott vala fel, Rima-Szombathoz nem messze, Balassa Menyhérttel és Schwendi Lázárral derekasan megverte, amikor maga a szécséni beg is kézre került, és sok nagy préda. A mieink csak négy ember kárt vallottak, kik közt volt Zólyomy Miklós. A győzelem után való éjjel Rima-Szombatban háltak. Azután Pelsőczöt és Gombaszeget foglalták el Bebektől. Hogy Schwendi Szináról hazament Kassára, Simon a mellette maradt katonasággal, Krasznahorkát szállotta meg. Vakmerőségnek látszott szándéka, de az idejében való sietség, annak jó kimenetelt adott, ugyanis a vár magát feladta, és igy Simon erről az oldalról is győzelmet vitt haza Schwendi után Kassára. Ebben a had-

ban néha-néha esett holmi szó Schwendi és Simon között, de mivel a Simon tanácsára s itéletére a jó következés mindenkor pecsétet ütött, azután mindenkor illendő figyelemmel volt Schwendi ő reá.

Azonban Bebek minduntalan alkudozott Schwendivel, de semmit nem köthetett. Simon tehát abban egyezett meg Schwendivel, hogy ő előre elfog menni Szádvár alá, ahol a Bebek felesége volt. El is indult Simon Kassáról, egy igen kemény hidegben, 1566. esztendő végén, és még akkor éjjel Szádvárhoz közel Gregen nevü faluba ért, ahol Bornemisza János telelt a keze alatt lévő katonasággal. Ennek azt parancsolja, hogy a jablonczai és szigligeti kastélyokba szállitson katonákat. Maga is Simon minden felől elfoglalta az utakat, melyeken, Szádvárra segitség mehetett volna. Akkor izent aztán Schwendinek Kassára, hogy menjen Szádvárhoz. El is ment oda Schwendi 1567. eszt. 6. január. Igen bátran fogadta őket a Bebek felesége, és katonáikban az ágyúkkal nem kis kárt tett. Két izben forgottak magok Schwendi és Simon nagy veszedelemben. Először ugyan egy reggel, mikor a köd miatt bátorságban gondolván lenni magokat, a vár nézegetésére, ahoz közel találtak menni. Ugyanis a köd hirtelen eloszolván, őket a várbeliek meglátták, s reájok ugyan jól irányozva ágyúztak, ugy hogy csak az ott közellévő diófák fogták el ő tőlök a golyóbisokat. Azután pedig egykor, mikor pálczájokra támaszkodván, együtt beszélgetnének, kettőjök között repült el egy golyóbis. Egynehány napi ostrom után, csakugyan feladta a Bebek felesége Szádvárát, kit is onnan Schwendi, Simon kérésére, Tornára kisértetett; de az ott nem soká mulatott, hanem Bihar vármegyében Bajomba jött, aholottis férjével összetalálkozván, azzal együtt Várad felé Erdélybe költözött. Schwendi és Simon, minekutána Kassán egynehány napokon katonáikat megpihentették volna, Munkács alá mentek, azt 17 febr. ostrom alá fogták, s nem sokára el is vették Lugosy Jánostól, és Kerepesy Demetertől. Azután Husztot is próbálták, de mivel meghallották, hogy Szapolyay János Zsigmond, maga is már jő erőt gyüjtött, a temesvári basa is jő segitségére, azt odahagyták, és Ungvár felé, Kassára haza szállottak.

Egri kapitány volt Simon 1569 eszt., amikor igen sok panasza volt ő reá az odavaló püspöknek, Veráncsics Antalnak. Nevezetesen 28. april Béesből irt ő hozzá egy levelet Veráncsics, melyben arra inti őt, hogy az egri esperes, Debrey Lőrincz, más végekre testált pénzét, a katonaság tartására ne forditsa. Azután mintegy harmadfél héttel, ugymint 15. maj. Pozsonból küldött Veráncsics egy levelet Maximilián királyhoz, melyben arról panaszkodik, hogy Simon, Egerhez közel, Fel-Németibe, protestáns

predikátort vitt be, és a rendes parochus fizetésének felét annak adta. Minekutána Veráncsics esztergomi érsekké; Simon pedig a tul a dunai vármegyék hadainak főkapitányává lett; akkoris sokat vergődtek egymással holmi határok felett. A többek közt 1571. eszt. 9. jul. Érsekujvárról Maximiliánhoz irt levelében, azt panaszolja Veráncsics, hogy Simon arra a peres földre, mely felett már azelőtt nem egyszer vala öszszeszólalkozások, kaszásokat küldött, és a rajta lévő füvet lekaszáltatta Hogy azt Veráncsics megtudta, a lekaszált szénáért szekereket küldött. Mikor épen rakodnának a Veráncsics emberei, akkor jöttek a surányi várból elő Simonnak egynehány gyalogjai, akik a Veráncsics embereivel összevesztek, azokkal egymást megsebesitették, de a Veráncsics emberei a szénát csakugyan elvitték.

Simont rendelte vala egyiket Károly herczeg a törökök ellen, Balassa János segitségére 1575. eszt., de annak a török nagy erő miatt semmit nem használhatott. Valamint ezelőtt, ugy ezutánis minden diétán jelen volt Simon, és ott hol a peres dolgok eligazitására, hol az ország határainak megtekintésére rendeltetett ki, amint az ország törvénykönyve mutatja. Jelen volt Hommonay Istvánnal s másokkal a szabadkai kastélynak s Fülek várának a törököktől való visszavételében 1593. eszt. Ujra fegyvert fogott 1594. eszt. ez az ősz vitéz, amikor Tiefenbach Kristóf, Hatvant akarta visszavenni a törököktől. Elment akkor Hatvanhoz Simon is, a keze alatt lévő katonasággal. A budai basa, fel akarván szabaditani Hatvant az ostrom alól, tizezered magával, szent György hava utolsó napján, Jász-Berénynél, a Zagyva vizén általment· Hogy ezt a kémek Tiefenbachnak megvitték, ő maga ugyan Hatvan ostromát tovább is folytatta, de a basa eleibe Simont küldötte. Sok magyar ur csak azértis örömest és küldetlen is elment Simonnal a basa ellen, hogy valaha azzal dicsekedhessenek, hogy ők ennek az ősz herosnak zászlója alatt hadakoztak. Ilyenek voltak Báthori István, Dobó Ferencz s mások, Tura nevü falunál találkozott Simon a törökökkel. Mindjárt hadi rendbe állitja magyarjait, és azokhoz egy röv id, de a velőkig ható beszédet tartván, az ágyukat kisütögetteti, melyek az ellenségben nem kis kárt tesznek. Azután kopjákkal s kardokkal rohan a megfélemlett törökök közé, oldalról pedig a gyalogsággal puskáztatja azokat. Tovább állották két óránál a viaskodó törökök a tüzet, de mikor látnák magok körül a sok holttestet, s kivált hogy maga a budai basa is az öve alatt czombja s hasa közt sebet kapott, és az ilsvaszegi erdő felé tart, mindnyájan megfutamodtak. Mindenütt nyomba követte őket Forgách, és a kiket utólért, mind levágatta, előre keményen megparancsolván, hogy a katonák azok közől egyet is .elfogni, vagy megkötözni ne merjenek. Háromezerre és

háromszázra ment az elveszett törökök száma, kik közt volt Mohammed, a gyulai beg, Fervága, a pesti hajóssereg kapitánya, Ali, a szolnoki beg, és egy Mustafa nevü csausz, aki mostanában jött vala Konstantinápolyból. Huszonöt zászló, tizenhét ágyú jutott Simon kezébe. A tökéletes győzelem után, huszonhét szivedező köz török került kézre. A Forgách katonái közől százan, vagy kevéssel estek többen el. Nagy öröm tapsolással s ágyu ropogással fogadta Tiefenbach, Hatvan alatt, az oda visszatérő győzedelmes Simont s társait. A jász-berényi törökök, annyira megrettentek Simon győzelme hirére, hogy ott a magok kastélyát meggyujtották, és onnan minden kényszerités nélkül másuvá költöztek.

Bethlen azt irja, hogy ugyanezen esztendőben, megértvén azt Simon, hogy a tatárok a Szilágyban, s ott körül-belöl pusztitnak, ecsedi Báthori Istvánnal, Balassa Ferenczczel, Hommonay Istvánnal s másokkal, azok ellen indult. Elöre izent a váradi kapitánynak Bocskay Istvánnak, hogy az ő segitségére jöjjön, és egy bizonyos napot s helyet is rendelt, amikor s ahol táborát a Bocskayéval összekapcsolja. El is indult Bocskay Váradról, négy ezered magával, de utjában meghallotta, hogy a kirendelt helyet már a tatárok elfoglalták, és igy szomoruan visszament Váradra. Simon is a dolgot észrevevén, azon volt, hogy a tatárokat elkerülje. Azonban Bihar vármegyében, Monostor-Pályi nevü falunál, azokkal véletlenül össze-találkozik. Mindazáltál, hogy a hirtelen való megfutamodással nagyobb veszedelmet ne vonjon magára, seregének kicsinységét bátorsággal akarván pótolni, megállapodik, ágyúit kiszegezteti, és Balassa Ferenczet, egy jó csoport lovassággal, a tatárok megkémlelésére előre küldi, kinek az erdőben a tatárok lest vetnek, és ott megölik. Mindazáltal a többi magyarok tizenegy órától fogva szinte estéig tartottak holmi apró csatákat a tatárokkal, melyekben egyik rész sem sok kárt vallott. Azután a tatárok Szatmár felé takarodtak, Simon is haza ment. Hihető, hogy még ugyanezen esztendőnek vége felé, Prágába hitta őt Rudolf király, hogy ott az erdélyi fejedelem Báthori Zsigmond követeivel, amár emlitett Bocskay Istvánnal s másokkal, a két fejedelem közt kötendő szövetség pontjait állitsa meg, mely szövetség aztán 1595. eszt. 28. január. ment Prágában tökéletességre. Ennek a szövetségnek készitésében, Rudolf király részéről, Kutasy János, és Szuhay István püspökök, Erdődy Tamás bán, Pálffy Miklós pozsoni kapitány s főispán, és a királyi tábla elölülője, kaszaházi Jó János voltak az ő társai. Jelenvolt 1596. eszt. a pozsoni diétán, és ott egyiket őt ajánlották a rendek a királynak, a lengyelekkel kötendő szövetségnek kidolgozására. Ugyanazon esztendőben Keresztesnél, a török császár Mohammed ellen való hadban, a keresztyén tábornak harmadik s utolsó osztályát ő vezérlette Báthori Istvánnal. Hazája s királya hüséges

szolgálatában lassanként elfogyatkozván, meghalt 1598. eszt. 24. szept. jó vénségben, Hertneken Sáros Vármegyében. Tovább volt főpohárnok tiz esztendőnél. Pemflinger Orsolyától számos gyermekei születtek, kik közől itt csak azokat szükség emliteni, akik emberkort s házasságot értek, Fia négy volt: 1. Zsigmond, aki idővel palatinus lett. 2. Ferencz, esztergomi érsek s kardinál. 3. Mihály. 4. János. Leányai: Erzsébet, aki Fáncsi Gergelyhez, Zsófia, aki Thurzó Györgyhöz, és Margit, aki először Bánffy Jánoshoz, másodszor Széchy Tamáshoz ment férjhez. Bokácz János irt verseket az ő dicséretére, melyek közől itt következik egynehány:

Non tua Pannonibus virtus Heroica solis
Nota, sed in toto nobilis orbe fuit,
Quas gladio plagas, et vulnera, stragis in actu
Est Heros passus corpore multa suo,
Hoc truncata fero testantur aninace membra,
Hoc quoque praesecta, verbera, nare docent.
Hic cum vulneribus minime cessisset honestis,
Captus inhumano carcere vincla tulit.
Gessit in egregio divinos pectore mores,
Queis solet illustres nobilitare Deus.
Quatuor hic genitor patriae vos clara reliquit
Lumina Forgachiae fulcraque certa domus.

Ugyancsak Bokácz irta ezeket az ő koporsó kövére:

Hic sita Forgachii sunt ossa Simonis, ademtum,
Quem Caesar, virtus, Mars·dolet esse sibi.
Spiritus astra colit, hac membra sed aede quiescunt,
Pannonis huic posthac vix dabit ora panem.

Ugyanarról Bokácznak egy más verse:

Hungara cui nunquam sat dignas pendere grates
Gens poterit: Forgách hic Simon ille jacet.
Quis fuerit studio Martis, Tibiscus et Ister
Dicet, et in sera posteritate canet.

Forgách Ferencz. Simon testvére, Zsigmond fia, pozsoni prépost, pornói apátur, váradi püspök, első Ferdinánd és Maximilián királyok idejében, Budán született 1510. eszt. Olaszországban Páduában vitte tanulmányát tökéletességre. Oláh Miklós érsek ajánlásából lett püspökké

1556. eszt., mely időtől fogva igen sokat forgott a királyi udvarban. Elment ő Ferdinánd után 1551. eszt. a regensburgi német diétára, aholottis egy hol szánakozásra, hol örömre, hol boszuságra igen érzékenyen inditó beszédet mondott el a rendek előtt, melyben azokat Ferdinándnak a törökök ellen való segitség adásra serkentette. Lett is akkor az a haszna az ő beszédének, hogy a rendek negyvennyolczezer katonát igértek Ferdinándnak, de holmi közbe jött okok miatt, csak valamely részét küldötték annak el a következett esztendőben. Ott volt ő Bécsben 1560 eszt., mikor ott az ifju Szapolyay János követei, Hagymássy Kristóf és Csáky Mihály alkudoztak Ferdinánd királylyal, és őt küldötte Ferdinánd a gnesnai (gneseni, gnieznói) érsek köszöntésére, mikor az Bécsbe érkezett, aki a két fejedelem közt közbenjáró volt, a lengyel király képében. Az ő javallására vette reá magát Ferdinánd 1561. eszt., hogy Basilius Jakabot moldvai vajdaságra segélje. Lásd Székely Antal. Jelenvolt 1563. eszt. a Maximilián koronázásán Pozsonban, aholottis a koronázandó herczeg előtt, ő vitte a békesség czimerét. Ugyanakkor a diéta őt rendelte ki Pethő Jánossal, és a királyi fiskussal, Hasághy Imrével, az ország határainak Ausztria felől való megvizsgálására s igazitására. Minekutána Ferdinánd 1564. eszt. meghalt volna, annak halotti pompája s czeremóniája esztendő mulva tartatott Bécsben, a szent István templomában, melynek egy nagy részét Forgách Ferencz tette. Ugyanis hogy Oláh Miklós érsek a szent misét elvégezte, Forgách állott elő és ő mondott el egy nyomos és tiszta deáksággal készült szép beszédet Ferdinánd dicséretére, mely még ma is megvan, és az ő pallérozott izléséről bizonyságot teszen. Mikor Maximilián király 1566 eszt. az országba bejött a törökök ellen, a többi főemberek közt Forgách is Ovárra ment annak eleibe. Ott azt tette a király kérdésbe, mi ;tévők legyenek? Forgách azt javallotta, hogy menjenek Esztergom ostromlására, melylyel azt fognák nyerni, hogy vagy Sziget alól, Zriny Miklós nyakáról, vagy Gyulától, a Kerechény Lászlóéról, vagy mind a kettőéről is elvonnák a törököket, és ha azokkal meg akarnának ütközni, jó a jó, ha pedig nem, igen könnyü lenne onnan magokat visszavonni Hogyha pedig a törökök sem Szigetet, sem Gyulát oda nem hagynák, legalább lenne az a nyereség, hogy Esztergomot elfoglalnák, amely amicsoda szép győzelem, szintén olyan dicsőség lenne. Azoknak szava állott meg, akik Györgynél itélték jobbnak megállapodni, de a következésből ugy gondolhatni, hogy a Forgách tanácsa legjobb lesz vala. Eljött hát ő is Györgyhöz, és ott szemmel látója volt annak a nagy tűznek, mely mind a várost, mind a magyar tábor tanyáját nagyrészt hamuba fektette, és amelyet ő a maga históriájában elevenen le is festett.

Minthogy pedig Várad a Szapolyay János Zsigmond hatalmában volt,

az odavaló püspökségnek csak nevét s titulusát viselhette Forgách, és rendszerént mint prépost, Pozsonban tartózkodott. Várva várta tehát, hogy a király őt olyan püspökséggel vigasztalja meg, melyből jövedelmet is huzhatna. A győri püspökiszék, Gregoriánczy Pál halála által üresen maradván 1565. eszt., mindaddig való szolgálataira s érdemeire, mind tudományára s familiájára nézve, legérdemesebbnek tartotta magát Forgách annak elfoglalására, kérte is azt a királytól, de az azt egy olasz embernek Delfin Zachariásnak adta, a florenczi herczeg közbejárására. Annyira megtudott ő ezen a megvettetésen szomorodni, hogy 1567. eszt. Maximiliántól elpártolván, Szapolyay János Zsigmondhoz állott. Hogy a közelebb mondott esztendőben, juliusban, még Pozsonban mulatott, és még Maximiliánhoz mutatta magát hüségesnek, onnan tetszik meg, mert akkor rendelte őt a pozsoni diéta a királyi helytartó mellé, holmi peres dolgok megitélésére s eligazitására. Meghatározván magát a Szapolyayhoz való állásra, először Olaszországba ment, onnan 1569. eszt. Ragusán, Ráczországon, s a török birtokokon keresztül, Erdélybe utazott. Hogy Ragusa városában mulatott, ott Benessa Péternél reátalált Tubero Lajosnak, magyar dolgokról irt históriájára, s kérte őt, hogy azt adja világ eleibe, melyet Benessa esztendő mulva meg is cselekedett, és igy jött az a munka világosságra mely különben talán örökös homályban maradt volna. Otthon volt már Forgách Szapolyaynál Gyula-Fehérváron, sőt annak kanczellárja is volt 1570. eszt., mikor oda Békesy Gáspár, Maximilián királytól, a kötés czikkelyeivel visszaérkezett, és ő is megkérdeztetvén mit itél azok felől, azt felelte, hogy ő azokat csak annyiban hagyja helybe, amennyiben azok az ország s nemzet javával s a törvényekkel egyezők.

Mikor aztán másodszor is visszament Maximiliánhoz Békesy, akkor a többek közt Forgáchot is azok közé tette, akiket az ő távollétében Szapolyay magától kizárjon. Szapolyay halála után, Báthori István fejedelem is maga kanczellárjává tette Forgáchot, s nevezetesen azt a levelet, melylyel Báthori Ungler Lukácsot az erdélyi szász ekklezsiák superintendensévé tette, Forgách irta meg 1572 eszt. 6. jul. Ő ismertette meg Báthorival Brútus Mihályt, aki azután a magyar dolgokról irt, és némely más külföldi tudósokat. Még el nem ment volt Báthori a lengyel királyságra, mikor Forgách valami nyavalyája-gyógyittatása végett, Olaszországba Páduába utazott, és ott ugy látszik 1576. eszt. pestisben meghalt. Ugyanott a jezsuitáknál temettetett el. Mindenét Imrének s a maga testvéreinek testálta. Megirta a maga idejében harmincz esztendők alatt történt dolgokat, még pedig azokat, melyekben maga is forgott, hitelesen, a Szapolyay János halálától fogva 1571. esztendeig, mely munkája

minekutána sok ideig hevert volna kézirásban, Pozsonban s Kassán töméntelen nyomtatásbeli s más hibákkal kijött 1788. eszt.

Forgách Imre. Ezis Zsigmond fia, Pálnak, Simonnak és Ferencz püspöknek testvéröcscsök Trencsén vármegyei főispán. A Szigetnél 1566 eszt. elesett Zriny Miklósnak, Csáktornyán ilyen epitáfiumot irt: Illustri et haereditario a Zrinio, comiti Nicolao, Heroi incomparabili, Phoenici Hungariae, non minus fortitudine heroica, quam honestissima morte, toto terrarum orbe notissimo, ut qui in oppugnatione Szigethana, quam 35 dierum spatio fortissime sustinuit, contra potentissimum Turcarum regem Solimanum, non solum ipse pulcherrimo exemplo pro patria occubuit, sed ipsum quoque Solimanum, nimia animi aegritudine, victor victo morte parentans, mori coegit. Emericus Forgách, Baro a Gymes, eques auratus, ac Comes Trencséniensis, gener socero carissimo et B. D. S. M. pietatis ergo P. C. A pozsoni 1574. esztendőbeli diéta, egyiket őt rendelte ki az eperjesi törvényszékre. A nagy-szombati székre pedig 1582. eszt. neveztetett ki. Ugyanazon esztendőben ilyen kontraktust vett Balassa Lászlótól: Én Balassa László Gyarmathi, wallom, és adom tuttára myndennek, kiknek illik, hogy én attam el hat zaz hwzon ewt Maghjar forinton az en nemes hazamat, ki Trenchyn Warmedyeben waghjon az naghsagos Forgath Imreh Wramnak, és az naghsagos Zryny Kata azonnak ewrok arron 21.May 1582. Hogy ő Luther tudományát követte, onnan is megtetszik, mert 1573. eszt. 12. decz. Bicséről inditott levelében, azt parancsolta a Trencsén vármegyei protestáns predikátoroknak, hogy az uj kalendáriomot be ne vegyék; annak a kalendáriomnak pedig mind magyar mind más országokban, csak a protestánsok voltak ellenségei; még pedig csak azon a nevetséges okon, mivel azt Gergely pápa igazitotta meg. Három felesége volt: első Perényi Erzsébet, második amár emlitett Zriny Katalin, harmadik szász-lauenburgi herczeg asszony, Katalin. Ezzel az utolsóval 1586. lakadalmazott. Ezen lakadalmára megkérte az erdélyi fejedelmet, Báthori Zsigmondot is, hogy küldjön valakit maga képében. Meghitta az Erdélyország kanczellárját, Kovacsóczy Farkast is, kinek igen szép felelő levele még ma is megvan, melyet ő hozzá irt vissza Torda vármegyében Regenből 11. január. a mondott esztendőben. Ha voltak is gyermekei, de azoknak örömét nem láthatta.

Forró Miklós. Ez lázasztotta fel 1562. eszt. a székelyeket Valkay Miklóssal, Szapolyay János Zsigmond ellen. Minekutána azokat Marosvásárhelynél Szapolyay János megverette volna, Forrót és Valkayt halálra itéltette; de mikor már őket a vesztőhelyre kikisérték

volna, somlyói Báthori István által nekik meggrácziázott. Bethlen azt irja, hogy Valkaynak Báthori István nyert grácziát, Forrót pedig az összetódult nép szabaditotta ki a hóhér kezéből Tordán, mikor már épen a vesztőhelyre vitetnék.

Frangepán. Egy régi nagy familia Rómában, melyet némelyek a Torquatusoktól, némelyek az Aniciusoktól hoznak le, mely utólsóbb familiából mondják, hogy hetedik Gergely pápa is származott volna. Már akármint legyen a dolog, a hetedik században, még Pierleon nevet viselt a Frangepán familia, és azután öltözte a Frangepán nevet magára. Ezt a nevet némelyek ettől az olasz szótól származtatják franco, mely szabadot tészen. Mások igy beszélnek: A hetedik századnak valamelyik esztendejében, a sok esőzések által, ugy megáradt volt a Tiberis vize, hogy Róma városának azon lakosi, kik ahoz közelebb estek, amiatt sok kárt vallottak, szükségre, éhségre jutottak. Pierleon Jordán, ezeknek a megkárosodott szegényeknek, sok izben kenyeret osztogatott; minthogy tehát ő a Sz. Irás szava szerént: megszegte a maga kenyerét az éhezőknek: Esa. 58: 7., őt a római szegénység (a frangendo pane) kenyérszegőnek, vagy deákoson Frangepánnak (frangens panem) nevezte. Mindazáltal, hogy a familia régi neve el ne enyésszék, Jordánnak öregebb fia István, a Pierleon nevet megtartotta; a kisebb fia Leo pedig, a Frangepán nevet vette fel.

István lineája nem sokára egészen kihalt; Leo maradéki pedig két ágra oszlottak, ugymint olasz és magyarországi ágakra. Az olasz ág, Frangepán Márióig mindég virágzó állapotban volt Rómában, ő benne pedig elfogyott a tizenhetedik század közepe táján. A magyarországi ág hanyadik esztendőben szakadt Illyriába, nem lehet meghatározni; az bizonyos, hogy minekutána Rómát, vagy önkényt, vagy a lakosok közt támadt valami zenebonák alkalmatosságával, kénytelenségből odahagyta, Veglia szigetében Dalmácziában telepedett meg, ott hamar elhatalmasodott, birtokait kilebb is terjesztette. A magyar királyok előtt, minden kétség kivül magát igen érdemessé tette, mert harmadik Bélától és második Andrástól, Vinodol és Modrus vármegyéket ajándékba nyerte Dalmácziában. Második András 1221. eszt. két Frangepánnak Spalatró körül, Fara, Brazen, Corzula és Laugursta nevü szigeteket adott.

Frangepán Jerindó. Amely jószágot harmadik Béla, Frangepán Bertalannak adott volt, minthogy annak gyermekei nem maradtak, azt ennek a Jerindónak rendelte második András 1209. eszt., a Bertalan megegyezésével. Ugyan András király adta neki Vinodol vármegyét.

Frangepán Fridrik, Bertalan és **Jerindo.** Veglia szigetének örökös urai, mind a hárman Jerindó fiai. Sokat szolgáltak negyedik Bélának, mikor a tatárokkal a Sajó vizénél történt szerencsétlen had után Dalmácziában és a tengeren bujdoklott. A tengeren hajókkal, a szárazon pedig fegyveresekkel segitették és ótalmazták őt az üldöző tatárok és kunok ellen, pénzt, arany és ezüst drágaságokat többet ajándékoztak neki huszezer márka érőnél. A tatárok elmenetele után, ők kisérték haza az országba Bélát 1242. eszt. Sok hűségökért Zeng városát (Segnia) nekik ajándékozta Béla, Modrus és Vinodol birtokában őket megerősitette. Ezenkivül azt a harminczadot is nekik adta, mely Modrus vármegyéből szokott volt járni a királyi udvarnak, melynek oka ez volt: Egy Brod nevü ligetben, Modrus vármegyében, az uton való tolvajok nagyon elszaporodtak vala, ugy hogy a kereskedők az Ádriai tenger felé, igen ritkán mehettek azon el kár nélkül. A Frangepánok azt igérték, hogyha azt a harminczadot Béla nekik engedi, ők azokat a tolvajokat kiirtják, és az ott való utazást bátorságossá teszik. Reáállott Béla az ő kivánságokra, de azt bele kötötte, hogy akar kereskedő, akar másféle ember a brodi ligeten a tolvajok miatt kárt vall, a Frangepánok tartoznak érette állani, és a káros embernek minden kárát megforditani. Pethő Gergely igy irja le Bélának a Frangepánok iránt való háládatosságát: A Frangepán uraknak pedig az egész tenger-melléket adá, és egy czipó kenyeret vévén a király, megszegé azt, és megesküvék nekik, hogy valameddig egy czipó kenyere lészen, soha el nem hagyja őket, sőt aztis akarja velek közleni. Ennek bizonyságára ada nekik czimerül két oroszlánt, kik első lábokban két czipó kenyeret tartnak, kiknek mind e napiglan az a czimerök. Ezt Pethő második Ferdinánd király idejében irta. Mikor Béla 1246. eszt. Fridrik ausztriai herczeg ellen, a Lajtha vizéhez szállott, hogy annak néhai vendégfogadósságáért megfizessen, akkoris ott volt valamelyik ezen Frangepánok közől, és mikor Fridrik alól egy kun katona a lovat előtte, Frangepán ugratott a gyalog maradt herczeghez, és annak fejét szeménél általütötte, mely seb miatt Fridrik ott mindjárt meghalt, és vele együtt a bambergi ház kifogyott. Mások másképen beszélnek. Lásd Mikola. Bertalannak, aki 1260. eszt. halt meg, két fia maradt, ugymint: Sinella és Gvido. Ez a Sinella három fiut hagyott, Pétert, Sinellát és Bertalant; hasonlóképen Gvidó is Fridriket, Bertalant és Gvidót. A Gvidó fia Fridrik, Lénárt és Demjén vagy Domján nevü fiakat nemzett, kik Zeng (Segnia) városában, igen ifju korokban, a szent Ferencz szerzeteseinek, klastromot s templomot épittettek 1287. eszt. Domjánnak, Fridrik nevü fiától

Bertalan nevü unokája lett, aki 1358. eszt. virágzott, és két fiút nemzett, ugymint Istvánt és Jánost.

Frangepán Miklós. Negyedik László és harmadik András királyok alatt élt. 1284. eszt. lett horvátországi bán. Az ő bánságában történt dolognak irják, hogy minekutána Syria török kézre került, a boldogságos szüz Máriának háza Galileából eltünt, és az angyalok által Dalmácziába hozatott volna, ott egy Tersacz nevü város mellett, egy igen szép halmon telepedett meg 1291. eszt. maj. 10 napján. Micsoda ház lett légyen pedig az, Sándornak a tersaczi püspöknek jelentetett meg, aki akkor gyógyult vala meg egy nagy betegségből, mikor oda érkezett. Sándor püspök a dolgot Frangepán Miklósnak tudtára adta, ki is hogy annak annál jobban végére járhasson, Sándor püspököt, négy példás kegyességü férfiúval elküldötte Galileába, s nevezetesen Názáretbe, szüz Mária lakó városába, tudakozódás végett. Minekutána elértek Názáretbe, és ott a lakosoktól értekeztek a b. szüz Mária háza felől, azok annak helyét megmutatták, de azt mondották, hogy azelőtt nem sok idővel, a ház maga hová lett, nem tudják. Sándor és társai a ház helyét, mely még akkoris meglátszott, megmérték, mind szélességét, mind hosszaságát, mind pedig a falnak vastagságát, és ugy találták, hogy mindenben megegyez azzal, mely Dalmácziába költözött. Nagy örömmel tértek hát vissza, és Frangepánnak kivánatos választ hoztak. De csak negyedfél esztendeig maradt ez a ház Tersacz határában, 1249. eszt. pedig Olaszországba hasonló csoda által ment el, mint ide jött volt, és mostis ott van Lorettó városában. Arra a helyre, melyen Tersacz mellett állott volt ez a ház, annak elmenetele után, egy másikat mindenben hasonlót csináltatott Frangepán Miklós, és akörül ismét egy nagy templomot épittetett, mely azt körül vegye falaival, fedelével pedig árnyékozza. Ez a Miklós melyik Frangepánnak fia volt, nem világos. Elég az hozzá, hogy ő is örökös ura volt Vegliának.

Frangepán János. Annak a Bertalannak fia, akiről oda felebb az mondatott, hogy 1358. eszt. virágzott, és hogy Domjánnak Fridrik nevü fiától való unokája volt. Igen hathatós eszköz volt Mária királyasszonynak, Zsigmond király feleségének fogságból való kiszabadulásában 1387. eszt. Ő vette üzőbe Palisna Jánost az auranai perjelt, azt Pakhitel nevü várba szoritotta, és ott éheztette mindaddig, mig magát az Mária elbocsátására nem igérte. El is bocsátotta aztán Palisna Máriát Ujvárból, (Novigrád), és őt Frangepán Jánosnak általadta, ki is aztán Máriát egész Zágrábig elkisérte. Azután Zsigmond jelenlétében Medve várát megvette, sőt egész Dalmát és Horvátorszá-

goknak Zsigmond hűségére való visszahajtásában is nagy segitségül volt. Nem is halasztotta sokára Zsigmond az ő megjutalmazását, hanem még ugyanazon 1387. eszt., neki Zágráb vármegyében szép jószágot ajándékozott. De azután sem felejtkezett el Zsigmond ő róla, és már 1391. eszt. tót, horvát, és dalmátországi bán volt Frangepán, amikor neki egyszersmind aztis megengedte a király, hogy a maga birtokaiban, mindenféle ércz nemet, aranyat, ezüstöt, rezet, ónt, s. a. t. ásathat s miveltethet. Amely levélben azt neki Zsigmond megengedte, őt abban maga kedves sógorának hija, azon az okon, mert ennek a Jánosnak felesége Anna, a goriczai gróf Meinhardnak leánya volt, de akivel ő meddő házasságban élt.

Frangepán István. A közelebb irt Jánosnak testvére. Fiai György és Miklós, kiket a stajerországi Marschall leányától, Katalintól nemzett.

Frangepán Miklós. A most emlitett Istvánnak Katalintól való fia. 1398. eszt. Zsigmond királynak tizenhétezer aranyat adott költsön a törökök ellen való hadi készületre; Zsigmond pedig Tótországban egy Ozol nevü várat adott neki zálogba, minden ahoz tartozó földekkel és jövedelmekkel, mig azt visszaválthatná. A vinodoli paulinusok klastromának sok szép jövedelmet adott 1412. eszt., a mikor Zsigmond is őt Veglia szigetének és egyéb jószágainak birtokában megerősitette. Valami szin alatt ez a Miklós, a zágrábi káptalannak némely dézmabeli jövedelmeit eltulajdonitotta. Minthogy pedig Zsigmond király abban az időben a konstancziai (kostniczi) nagy gyülésen, Franczia, Spanyol és Angolországokra való utazásokban töltötte idejét, a káptalan ő nála panaszt nem tehetett; azértis a konstancziai gyülésnek irta meg a Miklós erőszakoskodását. A gyülés ezen dologndak megvizsgálását és eligazitását a zágrábi apáturra bizta levele által 1416. eszt., de aztis megparancsolta az apáturnak, hogyha Miklós talál hibás lenni, addig az ő birtokait ne rekessze ekklezsiai fenyiték alá, mig arról a gyülésnek különös parancsolatát nem veszi. Csoda, hogy Miklós ekkor ilyen dologba bocsátkozott, holott ő a papok iránt való jó indulatát nem egyszer mutatta ki. Kimutatta azt 1416. eszt. is, amikor a zengi káptalannak esztendőnként hatvan aranyat rendelt, oly feltétel alatt, hogy mig ő él, a templomban a kanonokok minden hajnalban felszóval könyörögjenek az ő egészségéért, és könyörgésökben őt név szerént is kinevezzék, halála után pedig esedezzenek az ő lelkéért, és akkoris mindég emlitsék az ő nevét. Ha pedig valaha az ő maradéki a hatvan aranyat esztendőnként fizetni megszünnének, akkor aztán a

kanonokok sem tartoznak az ő érette való misét folytatni. Már akkor horvát és dalmátországi bán volt, mikor ezt a rendelést tette. Bán volt még 1431. eszt. is, mikor annak a levélnek aláirta a maga nevét, melylyel Zsigmond király az őrsi prépostságot minden jusaiban és birtokaiban megerősitette, de esztendő alatt meghalt. Nyolcz fiút nemzett, kik igy következnek: 1. János, aki atyja helyébe bán lett, de György nevü fiával együtt elhalt. 2. Miklós, aki Walsei Borbálától, semmi örököst nem hagyott. 3. István. 4. Domján. 5. Bertalan. 6. Márton. 7. András. 8. Zsigmond.

Frangepán Erzsébet. A közelebb emlitett Miklós bánnak szerencsétlen leánya, vagy amint mások akarják testvére. A Zsigmond király második feleségének Borbálának testvéréhez, Cillei Fridrik herczeghez ment vala feleségül ez az Erzsébet 1396. eszt., de az őt igen hamar megutálta, magától elűzte, és magát tisztátalan életre adta, különbenis minden gonoszságban torkig uszó, zabolátlan indulatu ember lévén. Mind a Fridrik, mind az Erzsébet szülei s atyjafiai addig mesterkedtek, hogy őket 1422. eszt. ujra összeadták; annyival inkább, hogy már Erzsébetnek született vala egy Ulrik nevü fia Fridriktől; de Fridrik a legelső éjjel, mikor Erzsébettel másodszor összekerült, azt késsel általverte és megölte. A dolog Zsigmond császár és magyar király eleibe ment, és ott Fridrik halálra méltónak itéltetett 1423. eszt. Pozsonban; mindazáltal ő csakugyan életben maradt, több embernek is ártalmára s vesztére; hanem aki ártatlan volt, az szenvedett ő érette, t. i. egy Veronika nevü ágyasa, akit a vizbe öltek. Amicsodás volt Erzsébetnek férje, olyan volt az attól származott fia Ulrik, ragadozó, parázna sat. Ezt az Ulrikot ölte vagy ölette meg Hunyadi László. Erzsébet a cillei minoritáknál temettetett el.

Frangepán Márton. Bizonytalan ki fia. A boldogságos szűz tiszteletére, és a sz. Ferencz szerzetesei számára, Tersacz vagy Tersakt mellett épittetett egy templomot. Ugyanazoknak hagyta testamentomban, Tersacz mellett való birtokait 1481. eszt. Novivárában költ levele által.

Frangepán Márton. Egy a felebb irt Miklósnak nyolcz fiai közől. István nevü testvérével a zágrábi káptalannak némely birtokait elfoglalta, melyeknek visszaadását parancsolta ugyan neki Ulászló király 1442. eszt., de bizonytalan mi haszonnal. Mátyás királytól ezis Fridrikhez pártolt volt 1459. eszt., mely hibáját azzal hozta helyre, hogy mivel magának gyermekei nem voltak, Veglia szigetét, és a mely városokat Dalmácziában birt, Mátyásnak testálta idővel. Mag nélkül halt el 1479. eszt., és a tersaczi minoritáknál temettetett el.

Frangepán István. Ezis Miklósnak nyolcz fia közől való. Dalmát és horvátországi bánná János nevü bátyjával lett atyja helyébe. Lásd Zriny Péter és Miklós. Mátyás király minden ősi jószágainak birtokában ujra megerősitette őt. Modrusban halt meg 1481. eszt. Felesége az Esthei márchió Miklós leánya Iskota volt, kitől Bernát nevü fia maradt, kiről alább lesz szó.

Frangepán Domján. Ezis egy a nyolczak közől, kit Mátyás király 1465. eszt. erősitett meg, Zeng, Veglia, Szlun, Ostrovicza, Novigrád és Ledenicza birásában. Mihály nevü fia által, kit Schaumburg Borbálától nemzett, ő lett a szluni Frangepánok atyja.

Frangepán Bertalan. Ezis a nyolczak közől való. Szomszédvári Tóth János leányától, Dorottyától született fia János által, a tersakti vagy tersaczi Frangepánok törzsöke lett. Halála 1474. eszt. történt. A tersaczi minoritákhoz takarittatott el.

Frangepán Zsigmond. Ezis a nyolczaknak egyike, ki 1461. eszt. virágzott. Ez állitotta volt fel az ottoczi püspökséget, de amely csak négy püspököt számlálhatott, akkor pedig elenyészett. Fiai, Gergely, a kalocsai érsek, és János, aki Horvátországban, Udvinához közel, a törökök ellen viaskodván, vitézül esett el 1493. eszt. Ennek a Jánosnak fia volt Ferencz, az egri püspök, s kalocsai érsek, kiről alább lesz szó. Két leánya közől, Katalin Perényi Gáborhoz. Ilona pedig gróf Turri Györgyhöz ment férjhez. Talán az ő leánya volt Erzsébet is, a tálnokmester, Perényi János felesége. Ebben a Jánosban fogyott el a czetinai Frangepán ág.

Frangepán János. A felebb irt Bertalannak fia. Amely jószágokat Márton, Mátyás királynak testált volt, azokat ez a János foglalta el, és nem akarta Mátyásnak engedni. Valami egyenetlenség támadt ő közötte s a Veglia szigetbeliek közt, mely arra adott alkalmatosságot, hogy a szigetbeliek magokat szabadságba akarván helyheztetni, a velenczéseket hitták segitségül magok mellé, János pedig Mátyáshoz folyamodott. Mátyás minthogy különbenis jusát tartotta Vegliához, Magyar Balást, a bánt küldötte annak elfoglalására 1480. eszt. Azonban Jánosnak más esze jött, Vegliához való minden jusát a velenczéseknek eladta, maga is Velenczébe evezett, ahol neki örökös fizetést, leánya kiházasitására pedig négyezer aranyat rendeltek. De eztis megbánta, idövel odahagyta Velenczét, és Németországon nagy szegénységben halt el. Fia Farkas és Kristóf.

Frangepán Farkas. (Tersaczi). A közelebb irt Jánosnak fia. A smalkaldi hadban halt meg 1546. eszt., de ugy látszik természeti

halállal. Egyetlen egy leánya Érzsébet, először Alapy Jánoshoz, másodszor Dornberg Jánoshoz ment férjhez.

Frangepán Kristóf. (Tersaczi). Ezis János fia, és igy Farkas testvére. Két fia, ugyanannyi leánya maradt. I. István, aki nőtlenségben töltötte életét. 2. Orsolya, Révay László felesége. 3. Klára, aki Bakith Mihályhoz ment férjhez. 4. Gáspár, aki 1570. esztendő körül virágzott, és Lenkovich Katalintól három fiut hagyott, ugymint: Györgyöt, Milóst és Farkast.

Frangepán Bernát. A felebb irt Istvánnak Esthei Iskotától való fia. Amely hétezer török 1483. eszt. Horvátországon keresztül Karinthiába és Karnioliába ment, és onnan egyéb préda közt tizezer embert hozott vissza, azokat Farkas despotával ez a Bernát verte meg, és tőlök minden ragadományt visszavett. Hasonló szerencsével hadakozott azok ellen 1491. eszt., az Unna vize mellett. Bonfin azt irja ő felőle, hogy ő Dalmácziában némely várakat erőszakkal elfoglalt, s nevezetesen Brevia vagy jobban Brinyie várát. Hogy azokat visszavehesse ő tőle a király számára, az akkori bán, Derencsényi Imre, őt Brinyie várában igen megszoritotta. Hogy eltutmálhassa Bernát a bánt a maga nyakáról, a bosniai basának azt igérte, hogyha Karinthiára üt, és eképen a bánt Brinyie ostromlásától elvonja, ő magát örökösen török hatalom alá fogja adni. A basa örömest kapott az alkalmatosságon, és Horvátországon keresztül, egész Pettauig és Cilleig mindent felprédál. Imre bán a veszedelmet látván, Bernáttal megbékél, s vele együtt a basa eleibe áll, ki is a német seregektől való féltében, haza felé indult vala a prédával, és már a modrusi vidéken járt. Eleget kérte a basa a bánt, hogy őt bocsássa el békével, mivel ő a magyaroknak semmi kárt sem tett. A bán azt felelte, hogy neki parancsolatja van a királytól, hogy addig a basát sehová se bocsássa, mig tőle a keresztyén rabokat vissza nem veszi. Erre a basa nem állott, hanem egy erdőben a fákat levagdaltatván, magának utat nyitott. Mikor már a sikra kiérkezett, Bernát volt leginkább rajta, hogy a basával összecsapjanak. A bán, ámbár tudta a maga gyülevész népének gyenge voltát, mindazáltal hogy félénkséggel ne vádoltathassék, kivált Bernát ösztönözésére, a basával megütközött. Legelőszöris azt a szárnyát nyomták meg a törökök a magyar seregnek, melyet Bernát igazgatott, amikor Bernát mindjárt futásnak eredt, és a győzelem a törököké lett. Lásd Derencsényi Imre. Istvánffy tagadja, hogy ezt a bosnyákországi basát, Bernát hitta volna ki. Felesége Luiza, unoka gyermek volt Beatrixxel, Mátyás király feleségével, kitől hét magzatot nemzett. 1. Dorottyát. 2. Iskotát,

vagy Isottát, a tálnokmester Perényi István feleségét. 3. Mátét. 4. Beatrixet, az ifju Hunyadi János házastársát. 5. Mária Magdolnát, akit dengeleghi Pongrácz Mátyás vitt haza. 6. Kristófot, kiről bővebb szó következik. 7. Ferdinándot.

Frangepán Gergely. A felebb emlitett Zsigmond fia. Fehérvári prépost, veszprémi püspök, kalocsai érsek 1503. eszt. Maximilián császárhoz járt követségbe, Buzlaf Mósessel s másokkal 1506. eszt. Odajárt Bécsbe, Ulászló királylyal, annak gyermekei házassága dolgában 1515. eszt. A bácsi gyülésen, őt tették a rendek 1518. eszt., az ifju Lajos király egyik tanácsosának. Azután három esztendővel, ő volt egyik követ, ötödik Károly császárhoz, és a vormácziai (vormsi) német diétára, hogy ott a törökök ellen segitséget kérjen, ahonnan haza érkezvén, csakhamar helyet adott az érsekségben, a halál miatt, Tomory Pálnak 1522. eszt.

Frangepán Kristóf. Bernárd vagy Bernát fia. Horvátországi bán lett 1526. eszt. Már azelőtt való időkben vitézségének sok bizonyságát mutatta. Egy ideig oly nagy hüséggel, okossággal, és szerencsével hadakozott Maximilián császár mellett, a velenczések ellen, hogy a császár, a maga Forojulioban, Istriában és Karnioliában lévő seregeit, az ő vezérlése alá bizná. Mindazáltal égyszer a velenczések fogságába esett, melyből nem különben, hanem felesége ravaszsága által szabadulhatott ki, aki őt a tömlöczben asszony ruhába öltöztette, fejét, ábrázatját keszkenőkkel jól bepampuczolta, és az őrzőket vagy megcsalván, vagy ajándékkal megvesztegetvén, onnan kihozta, hajóra ültette, először Triestbe, azután hazájába haza szállitotta. Meghallván Lajos király az ő vitézségének hirét, otthon mulatását, mind levelei, mind követei által kérte őt, hogy Jajcza várát szabaditsa fel a török ostrom alól. Örömest felvállalta Kristóf ezt a terhet 1525. eszt. Batthyány Ferencz és Karlovicz János, akik akkor voltak együtt tótországi bánok, jó szivvel által engedték neki ezen hadra a vezérséget. Összegyüjtvén tehát Kristóf egy tizenhatezer főből álló sereget, Dubiczáról kiindul a közelebb mondott esztendőben, és kevés napok alatt Jajczához nem messze megszáll. Más nap mindjárt előállott egy jó csoport török lovasság, melyet Kristóf szerencsésen meggyőzött. Mindeneknekelőtte pedig azon igyekezett, hogy a várba eleséget és segitséget küldhessen. Félhold formába állitván tehát seregét, a várhoz közelebb megyen, és a dél felől fekvő török tábort megtámadja, melylyel midőn három óráig viaskodott volna, azalatt Krusics Péter eleséget s puskaport s a t. eleget szállitott be a várba, melyben őt a törökök annyival inkább meg nem gátolhatták, mivel a

várbéliek is azokra kiütöttek, és igy Krusics épségben visszamehetett a Kristóf táborába.

Azt gondolták a törökök, hogy már azzal megelégszik Kristóf, hogy a várba eleséget küldhetett, és többé őket nem fogja rongálni de Kristóf a szökevényektől és kémektől megtudván, hogy a török; tábor naponként fogy, és abból a katonák, a tilalom ellen is oszlanak, és haza széledeznek; egy hajnalban ujra egész erővel rajtok ment, őket átalában szélyelverte, és a várbélieket jó állapotban hagyta, a várat a nyert ágyúkkal megrakta. A többi ajándékok közt, az Usref basa igen szép sátorát, hatvan zászlóval, és egynehány tárogató sipokkal s dobokkal küldötte Budára a királyhoz. Ekkor nevezték őt Dalmát, Horvát és Tótországok ótalmazójának. Elment maga is nem sokára Budára, ahol a király igen nagy kegyelemmel fogadta őt. Ott mulatott azalatt, mig a hatvani lármás diéta tartott, mely idő alatt igen különös dolog történt ő rajta.

Ugyanis mind őt, mind a többi főrendeket arról kérdezte meg Lajos király, akik Budán voltak, mit kelljen cselekedni a Hatvanban pártoskodó urakkal? mely dolog felett midőn beszélgetnének, Szalkay László az esztergomi érsek, Kristóffal, bizonytalan mi felett, összeszólalkozott, és midőn a hosszas vetélkedés utána is, egyik sem akarna a másiknak engedni, Szalkay a Kristóf szakállát, melyet velenczei fogságától fogva mindég nevelt, megragadta, s annál fogva fejét jól megrázta, melyért őt Kristóf katonásan arczulcsapta. Ezen lárma esvén, mindketten segitségül hitták a magok fegyveres szolgáikat, és az egész várban mindenek fegyverre kaptak, de a király idejében odajutván, fejök vesztesége alatt, mindeneknek megparancsolta, hogy a fegyvert letegyék. Mind a két megsértett rész elégtételért folyamodott a királyhoz. Soha sem tudta a király mi tévő legyen, mivel mindeniket szerette, és maga atyjának szokta vala híni. Utoljára Kristóf itéltetett bünösebbnek, azértis őt a király a Csonka-toronyba záratta, ahonnan Batthyány Ferencz és más urak kezességére, harmad nap mulva bocsáttatott el, oly feltétel alatt, hogy amely napra a király parancsolandja, a törvényszék előtt megjelenjen. Nagy boszusággal hagyta oda Budát Kristóf, és egyenesen Ferdinándhoz ment.

Azonban naponként mind inkább-inkább terjedvén az országban a törökök készületeinek s rezgelődéseinek híre, a magyarok a Rákosmezején, azok ellen, Kristófot választják egyik vezérnek 1526. eszt. Hogy ő ezt megtudta, mint jó hazafi, elfelejtkezett minapi kisebbségéről, Ferdinándtól visszajött, Horvátországban katonákat szedett, és a hadhoz készült, de minekelőtte Mohácshoz érkezett volna, jóllehet

izente, hogy őt várják meg, az ütközet s veszély megesett, maga Lajos király is elveszet.

Lajos halála után, midőn Szapolyay János és Ferdinánd tusakodnának egymással a magyar királyság felett, Kristóf teljes erejével Szapolyayt segitette, Erdődy Simon zágrábi püspökkel, noha Ferdinánd minden jószágainak épségben leendő megmaradása, és az országbeli fegyveres népen való főkapitányságot, vagy vezérséget igért ő neki, ha Szapolyayt odahagyná, és ő hozzá állana, de ő annyival állhatatosabb volt Szapolyay mellett, mivel az ő neki Báthori István palatinus némely várait odaajándékozta. Megjelent hát ő Fehérváron is a Szapolyay koronázásán, melynek czeremoniája után, midőn megkérdezte volna őt Szapolyay mi tévő legyen, s miképen erősithesse meg magát Ferdinánd ellen a királyságban? ő azt tanácsolta, hogy nem kell azt várni, hogy Ferdinánd legyen megtámadólag, hanem minél hamarabb üssön be Szapolyay Ausztriába és Stajerországba, ott foglaljon el egynehány várakat s városokat, hogy igy Ferdinándnak, a maga régi birtokainak ótalmazása, ne engedjen időt uj tartományokról gondolkodni, de a keresztyén vérnek ontásától természettel iszonyodó Szapolyay, Kristóf nagy boszuságára, ezt a tanácsot akkor nem vette be, melyet azután való időkben sok oka volt neki megbánni. Ő volt elölülő a dombrói diétán 1527. eszt., ahol a horvátországi urak a rákos-mezei diétának végzését, Szapolyay sürgetésére helybehagyták. Mikor Szapolyay Budáról, Ferdinánd elől Tokaj felé elment, akkoris hűségesen ótalmazta Tótországban Kristóf az ő ügyét. Tizezer gyaloggal és háromezer lovassal támadta meg Pekry Lajost, Ferdinándnak nagy pártfogóját, attól Pekrecz, Szent-Lélek, és más várakat elvett, és azokat szélyel is hányatta, melyet abbeli boszuságából cselekedett, mert a minap őneki egy erdőben lest vetett Pekry, Velika várához nem messze, és őt minden bizonynyal el is fogta volna, ha Velika alatt lévő táborából, idejében segitsége nem jött volna. Azalatt Batthyány Ferencz sok horvát- és tótországi urral készült ő ellene, Stiriából, Karinthiából és Karnióliából is szép segitséget kapván.

Hogy ezt megértette Kristóf, nagy bátorsággal, és az ütközet kivánásával, Körösvásárhely alól Ludbreghez mozditja előbb seregét. Ugy volt hire, hogy az ellenség is nehezen várja az ütközetet. Egy reggel tehát jókor felkél Kristóf, seregét hadi rendbe állitja, és fel s alá lovagol, mindeneket biztat. Azonban amely csoportot előre elküldött vala, az ellenség czéljainak megkémlelésére, azzal a hírrel jött vissza, hogy az ellenség nagy sietséggel elfutott, és Ormosd vára alá szállott, melyet akkor Székely Lukács birt. Ezt megértvén Kristóf,

Zamlachia nevü város felé forditotta seregét, mely Batthyány Ferencz jószága volt. Midőn ezen város alatt táboroznék, a varasdiak önként hozzá küldötték a város kulcsait, de a várbeliek nem akarták magokat feladni. Más nap tehát Varasd vára alá mozditotta Kristóf a maga táborát. Itt a hadi tanácsban az jött kérdésbe, valjon töltse-e az időt ennek a várnak ostromlásával, vagy pedig általjőjjön a Dráva vizén, azon vármegyékhez, melyek őt nagy kérelemmel hitták magokhoz, azt igérvén, hogy az ő vezérsége alatt, akármi veszedelemre készek Szapolyayért menni? Legtöbben arra hajlottak, hogy jobb lesz először Varasd várát megvenni, addig pedig irni a magyar vármegyékhez, hogy magokat tartsák erősen, mig Kristóf a vár megvétele után, hozzájok általjöhet. A végzés szerént tehát hozzá fog Kristóf az ostrom elrendeléséhez, ásatja a föld alatt való lyukakat, tölteti földdel a kosarakat, helyet rendel az ágyúknak s. a t., mindenütt maga forgolódik.

Egyszer estve felé a várból két szakállas ágyút kilőnek. A sátorban Bánffy János, Tahy János, és Tomadóczy Mihály épen együtt kártyáztak, mikor a Kristóf inasa azzal a hírrel jő hozzájok, hogy Kristófot egy ágyú-golyóbis találta. Ennek hallására, mikor nagy ijedten jönnének ki a sátorból, imé szemközbe jő feléjök lóháton Kristóf, mintha semmi baja sem volna. Eleibe szalad Tahy János, és azt kérdi tőle: hogy s mint van? melyre azt feleli Kristóf: amint Istennek tetszett; azonban száll lefelé a lóról, s mikor Bánffy rajta segiteni akart volna, nem engedte, hanem maga erejével a sátorba bement. A köldöke és czombja közt volt a nagy seb, melyen mivel az emésztet is jött kifelé, a borbélyok annak gyógyitásához sem fogtak. Jól tudta maga is, hogy a seb halálos, magához hivatta tehát a jelesebb urakat s nemeseket, és azokat arra kérte, hogy az ostromot félbe ne hagyják, hanem a vár megvétele után menjenek által a magyar vármegyékhez. De abból semmi sem lett, sőt az ő veszedelmének híre elterjedvén, az egész tábor megfélemlett, és annyira eloszlott, hogy ő vele csak ezer lovas maradt. Ezek vitték el őt félholtan a martinánczi kastélyba, ahol aztán csakhamar meghalt. Onnan Kapronczára vitték szekéren holttestét, oda hítták az ő feleségét, vagy inkább még csak jegyesét, Drágfy Katalint, Kanisay László özvegyét, ki is őt Modrusba vitette, és ott eleinek temető helyére tétette. Nagy kárt vallott Szapolyay az ő halálában, ugyanis Batthyány Ferencz azt megértvén, Körösvásárhelyre mindjárt diétát hirdetett, és ott a tót s horvát urakat Ferdinánd részére hajtotta. Mindezek amár emlitett 1527. eszt. történtek.

Frangepán Ferdinánd. A közelebb-irt Kristófnak testvéröcscse, kiről minden jószág ő rá maradt, minthogy Kristóf semmi örököst nem hagyott. Brankovich Máriától két leánya maradt, kik közől egyiket Osalszky István; másikat Katalint, Zriny Miklós vitte férjhez. Igy aztán Ferdinándban végeszakadt az ő ágának.

Frangepán Ferencz. A felebb emlitett Zsigmondnak János nevü fiától való unokája. Bácsi és kalocsai érsek, egyszersmind egri püspök, Szapolyay János és első Ferdinánd királyok idejében. Ifju korában atyjafiai ellenére, Serafikus szent Ferencz szerzetébe állott. Talentomai által Szapolyaynak ismeretségébe jutván, az őt lengyel királyhoz Zsigmondhoz küldötte, hogy Ferdinánd ellen neki segitséget kérjen 1527. eszt., de semmit nem nyerhetett, nem akarván Zsigmond Ferdinándot, és annak bátyját ötödik Károly császárt magára megharagitani. Az ellent nem állván, hogy ő Szapolyayt követte, hetedik Kelemen pápa, őt a szerzethez való köteleztetése alól feloldozta, és egyszersmind szabadságot adott neki arra, hogy akármi nagy hivatalokat és érsekséget is vállalhasson fel 1528. eszt., és talán mindjárt akkor tette őt Szapolyay kalocsai érsekké, Tomory Pál helyébe.

Bizonyos hogy már érseknek irta magát, mikor 1532. eszt. a Ferdinánd követeivel, Katzianer Jánossal s másokkal, a Csalóközben, Megyer nevü falnban fegyvernyugvást kötött. Nem egyszer kereste ő meg a pápát levele által, hogy neki adjon valami segitséget, a Luther terjedni kezdő tudományának kigyomlálására; de mivel Szapolyay az anyaszentegyházból ki volt rekesztve, a pápa ő hozzá senkit nem küldhetett. Szapolyay, Ferdinánddal abban egyezett meg 1535. eszt., hogy szabad legyen neki Spanyolországba ötödik Károly császárhoz követet küldeni. Ezen követségre Frangepán érseket nevezte ki Szapolyay. Megparancsolta tehát neki hogy Ferdinándot ejtse utjába, és annak igérje meg, hogy hozzá nem sokára más két követet fog küldeni. Hogy Liguriából a tengeren Spanyolországba elérkezett Frangepán a császárhoz, azért könyörgött annak, hogy vesse magát Szapolyay és Ferdinánd közibe, és a maga öcsosét Ferdinándot, a jó békességre serkentse. A császár levele által azt felelte Szapolyaynak, hogy ezen egész keresztyén anyaszentegyházat néző követségre neki gondja lesz, és rövid időn fog a maga öcscséhez követeket küldeni, akik azt a békességes alkudozásokra kérjék, aminthogy nem sokára két követet küldött is Bécsbe Ferdinándhoz, akik onnan a rendelt napra Pozsonba jöttek, hogy a Szapolyay bizottjaival a békességről végezzenek. Ide is Ferencz érseket küldötte Szapolyay, Brodarich és Verbőczy Istvánokkal, de sok napig tartott vetélkedő

szóbeszéd után is haszon nélkül kelle ezeknek ugyan Budára, amazoknak pedig Bécsbe visszatérni. Azután való esztendőkben is nem egy ízben s nem egy helyen próbálták a két koronás fő bizottjai a békességet, mindaddig mig Szapolyay részéről Ferencz érsek és Brodarich István s mások azt Váradon 1538. eszt. 24. febr. meg is készitették, Károly császár és Ferdinánd követeivel. Mivel pedig az érseki titulus mellett annak jövedelmeit Ferencz nem húzhatta, jószágai a törökök miatt nagyobbrészt pusztulásban lévén, ezen békesség után az egri püspökséget is neki adta Szapolyay, melyben Ferdinánd is megegyezett. Azonban Szapolyay mindcsak halogatta a váradi békesség kihirdetését, melyért midőn Ferdinánd neheztelne, Ferenczet küldötte ahoz Szapolyay 1539. eszt., általa azzal igazitván magát, hogy ő azt a török császártól való féltében nem bátorkodik közönségessé tenni, akinek hire nélkül azt kötötte.

Amicsoda hűséges volt pedig ő Szapolyayhoz annak életében, szintén olyan lett annak 1540. eszt. történt halála után Ferdinándhoz. Hogy pedig ő a Szapolyay özvegyét s árváját odahagyta, annak a pápához küldött magát mentő levelében, azt a helyes okát adta, hogy a váradi békesség szerént, Ferdinándot illeti az egész Magyarország s királyság, a Szapolyay fia pedig, a Szepességgel és herczegi titulussal tartozik megelégedni, mégis most annak tútorai, a török császár erejével akarják azt magyar királylyá tenni s. a. t. Mely sokat bizott Ferdinánd az ő hűségéhez, okosságához, és ékesen-szólásához, azzal mutatta meg, hogy 1541. eszt. a regensburgi német diétára őt küldötte el több magyar főurral, hogy ott ötödik Károly császártól és a rendektől, Magyarországnak a törökök ellen segitséget kérjen. Junius 9. napján bocsáttatott ő be társaival a gyülésbe, mely előtt ilyen forma beszédet tartott: „Győzhetetlen és legkegyelmesebb császár! a római birodalomnak papi és világi fejedelmei s választó herczegei és egyéb főrendei. Ámbár teljes életemben irtóztam a fegyver zörgésektől, ellenben a csendességben gyönyörködtem, mindazáltal a mostani keserves idők s környülállások, arra kényszeritettek engemet, hogy mellettem álló társaimmal, titeket egy bárdolatlan nemzet ellen való szükséges hadakozásra serkentselek, mely mivelünk egész Magyarországnak, vagy igazabban az egész keresztyén világnak meghódoltatása felett küszködik. Ugyanis jóllehet először minket érnek a török fegyverek, de szintén oly veszedelmesek azok más keresztyéneknek is. Egész Europának késziti Szulejmán a bilincseket, s reá is fogja vetni, hanem ha kegyes és ártatlan életünk által Istennel megbékélünk, és a keresztyénségről a veszedelmet fegyveres kézzel elháritjuk. Mert vajha ha-

zug jövendőmondó lennék, félő, hogy a mi még kezünknél maradt, aztis elvesztjük. Mely dolog felől, hogy annál helyesebben s nyomosabban itélhessetek, Magyarországnak ábrázatját, állapotát, s veszélyeit, minél rövidebben lehet, előttetek ime leirom. A magyar föld mindenfelé csupa térség és sik mező, várai kevesek, csak Erdély és Lengyelországoktól választják azt hegyek el. Ezelőtt való időkben, a magyar földet a Tisza és Duna, Tótországot a Dráva és Száva ótalmazta, most minekutána Nándorfejérvárát és Szerémséget elvesztettük, Titul (Titel) és Eszék is ellenségünk kezében vagyon, ő parancsol folyó vizeinknek s kikötő helyeinknek, és azzal hazánknak lábaira békókat vetett. A Duna Budától nem messze mindenütt vagy pusztaságon görgeti habjait, vagy ellenség lepte meg annak partjait. A Száva és Dráva közén, már annyira előhaladt, hogy már Stajerországnak kapujában áll, Kárnioliába minden ellentállás nélkül küldözi által rabló seregeit, magyar hazánkat pedig sivatag pusztává tette. Nagy erővel állottak ugyan annak a magyarok ellene, de a nagyobb erő győzött. Kétségkivül az egész országot is elfoglalhatta volna már eddig Szulejmán, ha a már általa két izben elfoglalt Budát jól megerősitette volna, melyet hogy nem cselekedett, annyira megbánta, hogy a maga legkedvesebb basáját, Ibrahimot, akit ezen hibájában okul vetett, megölette. Most tudja már Szulejmán, micsoda jól fekszik az ő kezére magyar hazánk, mivel abból akadály nélkül küldözheti seregeit Német-, Franczia- és Olaszországokba, alig lévén azoknak utjokban egy vagy két folyóvíz. Hogy pedig ő ezen dologban valahára felinduljon, arra ti magatok ösztönözitek őt, a közöttetek uralkodó egyenetlenkedések, viszálkodások, a közjótól és a hadakozással szerezhető dicsőségtől való idegenségtek által. Bizonyára az isteni gondviselés azért cselekedte, hogy még most Buda török kézben nincsen, hogy a ti előre ellátható veszedelmeitek, ébresztenének fel már egyszer benneteket, a köz szabadságnak és vallásnak ótalmazására. Még eddig sáncz és töltés gyanánt volt tinektek Magyarország, melynek árnyékában, annak ép korában, két oldalra alhattatok. Már most minden attól függ, ha török kézre jut e még az idén Magyarország, vagy attól a ti segitségtek által megszabadul. Ugyanis ha a török Magyarországot elfoglalandja, amely pedig minden bizonynyal meglesz, ha csak őt egy jó erős tábor abban meg nem akadályoztatja; ugyan kérlek benneteket, hanyadán lesztek ti akkor? mimódon fogjátok ótalmazni szabadságtokat? Meglássátok, hogy akkor ne fussatok nagy későn a tűz oltására, mikor már a láng mindenfelé elhatalmazott, és a lassu tanácskozás miatt ugy ne járjatok, mint a görögök, bolgárok és

ráczok, és igy a késő okoskodással a német nevet olyan híressé ne tegyétek, mint a phrygiaiak tették a magokét (Sero sapiunt phryges). Ha szivesen akarjátok a törököt Németországtól elzárni, miért ne akkor cselekednétek azt, mikor az alkalmatosság még jobb, a veszedelem pedig kisebb? holott ha Magyarországot elnyeri, sokkal nehezebb lesz őt sarkából kivetni. Vagy Magyarországban kell tehát ennek a vad népnek együtt ellene állani, és vele a szabadságért vitézül viaskodni, vagy ha másként lesz a dolog, a szélyeloszlott erő el fog apránként külön-külön nyomatni. Ha a török erő még most tinektek semmi félelmes képzelődést nem okoz, meglássátok hogy a magyar katonaság valami módon ahoz ne kapcsolódjék, mely a mi atyáinknak idejében, csak magában is, mind a töröknek, mind más nemzeteknek oly rettentője volt, és amely most készebb hazája hantjain akármely szerencsét megpróbálni, mint máshol földönfutó lenni.

„Gondolom hogy ti erős városaitokban biztok; de tudjátok meg, hogy semmi erősség ennek a vad nép dühösségének ellent nem állhat, amely Pilást, Bosforust, Propontist, Hellespontust, Dunát, oly sok egeket verdeső hegyeket, mélységes folyó vizeket, erős nemzeteket meggyőzött, számtalan városokat felforgatott. Hiszitek-e hogy ez a nép félne a ti tornyos kőfalaitoktól? Az igaz, hogy az olyan erősségek sokszor halasztják ugyan a haza- veszedelmét, de egyébiránt, az erős állhatatos ellenség ellen keveset használnak. Pánczélos melleket vessetek annak a népnek eleibe, ha édes hazátokban meg akartok maradni Ha a török nem egyebért hadakoznék is, hanem csak azért, hogy más nemzeteken uralkodhassék, ha a meghódolt népekkel illendő mérsékletséggel bánnék is, ha az adó megkivánása mellett, azokat magok törvényeiben és szokásaiban meghagynák is, mégis a nemes lélek igyekeznék a maga nyakából kivetni az idegen uralkodás jármát. Ugy de most olyan ellenségre akadtatok a törökben, amely minden jusokat s törvényeket lába alá tapod, nyúz, foszt, a nemességet, tudományokat, régiségeket gyűlöli, és mindeneket egyiránt szolgaságra, eke szarvára, és barom pásztorságra szorit. Még ma is vagynak Törökországban, a régi konstantinápolyi keresztyén császároknak maradékai, kik olyan nyomorult állapotban élnek, hogy az őket meglátóknak szemeikből könyhullatásokat facsarnak ki. De mindenek felett az a szenvedhetetlen dolog, hogy a török a keresztény vallást igyekezik eloltatni, és annak becsülőit jutalmak által vonja a magáéra. Az ilyenekért ti fogtok számot adni, hogy őket nem ótalmaztátok. Igen megcsalatkoznak azok, akik mindenféle viszontagságokban elégnek tartják magokat csupán csak Istenre bízni, és az ellenség visszanyomására semmi egyéb eszköz-

hőz nem nyulnak, mely eleitől fogva nevetséges dolog volt, mind a kegyes emberek, mind az okosabb pogányok előtt. Mózses nemcsak könyörgéssel, hanem fegyverrel is nyitott utat az igéretnek földére; ugyan ő mikor az amalékat meggyőzte, égre nyujtott kezekkel könyörgött ugyan, de Jozsue fegyverrel forgolódott az ellenség körül. Józsafát királyságában maga Isten hadakozott ugyan a moabiták és ammoniták ellen, mindazáltal megkivánta, hogy a zsidóság is fegyverben és talpon álljon. Igy fog Isten minket is megsegiteni, ha vitézül harczolunk; de ha henyélünk, a megharagudott Istent hiába fogjuk kérni. Felteszem, hogy elfelejtkeztetek régi eleitek dicsőségéről, hunyorogva nézitek a keresztyénség romlását, mintha az ti reátok nem is tartoznék; ám nem is kivánjuk, hogy dőlő félben lévő országunkat gyámolitsátok; felteszem hogy minden könyhullatások kiszáradtak belőletek, és a könyörületességgel imeretlenek vagytok; ugy de valjon legalább magatokról nem emlékeztek e meg? és a fene ellenséget házaitokban ábrándozva fogjátok e elvárni? Ezt nem tehetem fel. Miért nem övedzitek hát magatokat a hadakozásra? holott nyakatokon az utolsó inség. Jobb idegen földön győzni meg az ellenséget, mint azt magatok honába bevárni. Nagyon hibáznak, akik ugy vélekednek, hogy a hadra való indulást halasztani, azalatt pedig, az ellenséggel békességet kell próbálni. Igenis, jó volna a törökökkel való békesség, ha annak egyenességéhez, és tartósságához bízni lehetne; de ő vagy soha se hajlik békességre, ha abból nagy hasznot nem vár, vagy ha hajlik, igen nehéz pontokkal terhesiti azt; azonban a ragadozástól s prédálástól meg nem szünik. Tudok némely tartományokat, melyeket ő békesség idején, még inkább kipusztitott, mint hadakozáskor. A világnak minden kincse s országa sem elégséges az ő betöltésére. Az ő profétájok törvénynyé tette, hogy vallásokat fegyverrel terjesszék, és a meggyőzött nemzeteket arra hajtsák; innen van, hogy akit arra nem hajthatnak, azt minden kigondolható boszúsággal s kisebbséggel illetik. Vagynak olyan emberek is, akik a törököket igen lomháknak és puháknak festik; de mi épen más formáknak tapasztaljuk őket, másfélszáz esztendő óta; sőt más nemzetek is, melyekkel ők hadakoztak. Mindazáltal nem győzhetetlenek. Kérlek azért és kénynyszerítlek Istenre benneteket, szabaditsátok meg a nyomorult és hanyatló Magyarházát, mely ti hozzátok terjeszti mi általunk esdeklő kezeit. Hadd legyen békesség a mi tornyainkban, a ti erőtök által. Kövessétek a rómaiak virtusát s nagy lelküségét, kiknek helyébe ti állottatok; kik magok szomszédait s barátit, csak a dicsőségért is nagy költséggel megszabaditották a kegyetlen elnyomóktól. Türtőz-

tessétek magatokat a visszavonásoktól, azokat a haszontalan és helytelen uj-huzásokat s versengéseket, (melyek akkor a vallás felett voltak), vagy egészen hagyjátok félbe, vagy más időre halasszátok; legalább az ily félelmes környülállások közt, a czivódások némuljanak meg; noha a keresztyén szelidség azt kivánja, hogy az atyafiak közt való perpatvar és botránkozás örökre töröltessék el; egyébiránt pedig csendesebb időben a fenforgó nehézségeket könnyebb lesz eligazitani. Most pedig ha egyesült szivvel és összevetett vállakkal fel nem keltek a magatok és az egész keresztyénség java mellett, félő, hogy többé a vetélkedésekre sem jut időtök. Arra a mesére emlékeztetlek titeket, melyben az egymással veszekedő egeret és békát az ölyv egyszerre kapta el. — A felséges Károly császár, és Ferdinánd magyar király, ugy vagynak ezen dologban lelkesitve, hogy mindenöket, sőt magokat is készek a mi lelkeinkért feláldozni; kiket ha ti nagy méltóságu fejedelmek, ezen szent és szükséges hadra, amint illik követni fogtok; kétségkivül maga az Isten is, kinek ügye fenforog, veletek lesz; kinek vezérlése által az egész keresztyén világot is, a vad népeket meggyőzvén, a nagy félelemtől meg fogjátok szabaditani; Magyarország megtartásának dicsősége is örökösen a tietek lesz, ugy hogy a ti dicséretetek az emberek szájából ki nem esik soha örökké.

Azelőtt heted nappal kezdett vala Rogendorf Buda ostromához, hogy azt Szapolyay özvegyétől Izabellától, Ferdinánd számára elfoglalhatná, mikor ezt a beszédet Frangepán a gyülés előtt elmondotta. Rendeltek ugyan ezen beszéd után a német rendek valami segitséget a törökök ellen, de bizonytalan mi okon, az akkor odamaradt; Buda pedig a két veszekedő között, egy harmadik t. i. Szulejmán kezére birt 2. sept. — Hogy haza jött Ferencz Regensburgból, minthogy Bácson s Kalocsán a törökök, Egerben pedig a Calvin tudományára hajlott Perényi Péter miatt nem lakhatott, aki nemcsak Eger várát, hanem a püspökségnek jövedelmeit is maga számára foglalta; ugy látszik rendszerént Pozsonban töltötte idejét, legalább ott tette meg testamentomát 1543. eszt. Vincze napján, melyben azt a rendelést tette, hogy az ő testét ugyanott, minden pompa nélkül, a minoriták kapuja előtt temessék el, kiknek ő száz aranyat, két ezüst palaczkot, és némely drága ruhákat hagyott. Asztali ezüst készületeit, gyertya és sótartóit, poharait, kanalait s. a. t., azt az arany edényt, melyet neki ötödik Károly császár ajándékozott vala, egy drága nyuszt bundát, egyéb sok drágasággal, a maga húgának Frangepán Katalinnak, és annak fiának Perényi Jánosnak parancsolta adatni. Amely ezüst tábla és két

ezüst palaczk az ő atyjának testvéréről, Frangepán Gergelyről, a hajdani kalocsai érsekről maradt ő reá, ezenkivül négy nagy ezüst gyertyatartót, melyek akkor Velenczében voltak, egy drága gyöngyökkel kirakott püspöki süveget, egy püspöki gyűrűt, minden könyveit, melyek vagy itthon, vagy Velenczében voltak s. a. t., az egri anyaszentegyháznak rendelte. Egy arany kanalat a király orvos doktorának, aki kétségkivül őt gyógyitotta; másikat pedig amár emlitett Perényi Jánosnak mutatott ki. A pozsoni ispotálynak husz forintot irt. Testamentoma végrehajtóinak Ferdinánd királyt és Nádasdy Tamást kérte ki. Ugy látszik meg is halt ezen esztendőben, melyben utolsó akaratját kijelentette. Sokat levelezett a külföldi tudósokkal, nevezetesen Sadolet Jakab nagy tudományu hires kardinál és karpentrási püspökkel, kinek ő hozzá küldött, és még mostis meglévő leveleiből megtetszik, hogy az őt igen nagyra tartotta. Eck Bálint ezen versekkel tisztelte őt meg halálakor:

Corporis atque animi dotes si vincere possent
  Parcarum rabiem; jura tremenda Jovis
Istius haud ullus palmam hac in parte tulisset,
  Quem Praesul fracto nomina pane trahens,
Vix ullo quisquam in patriam pietate merendi
  De cunctis studio maior in orbe fuit.
Nestora consilio, Ciceronem vicerat ore,
  Et pietate Titum, religione Numam.
Certandum forma, vel si gravitate fuisset,
  Vel comi eloquio, stemmate vel patrio
Heroum veterum nemo, nemo, Hercule, nostri
  Temporis ante illi jure ferendus erat.
At nihil haec contra potuere immobile fatum
  Praesulis en tanti stamina rupta jacent
Hanc miseram patriam dignus meliore reliquit,
Jam liber curis vivit in arce poli.

Ugyan Eck igy szólott az ő képében:

Dum potui, patriam juvi, spes nulla juvandi
  Cum restet, veram nunc repeto patriam

Láng János pedig igy siratta őt és Thurzó Eleket:

Franciscum Phrygios tangentem sangvine Panes
Thurzoni comitem fata tulere suo
Custodes patriae, libertatisque fideles,
Nescio quae nobis invida parca rapit.
Temporibus duris, et summo Christe periclo
Publica servato commoda Pannoniae.

Frangepán Katalin. A közelebb irt Ferencz püspök és érsek testvére, a Mohácsnál 1526. eszt. elesett Perényi Gábor felesége s özvegye. Buzgó pártfogója s követője volt Luther és Calvin tudományának. Ez nyomtattatta ki legelőször magyarul a bibliának egy részét, t. i. szent Pál apostol leveleit Krakóban 1535. eszt., Pintér (Victoris) Hieronim nyomtató mühelyében. Valami régi magyar forditásban kapta ő meg valahol ezeket a leveleket, és ugy adta volt oda a maga udvari papjának, Komjáthy Benedeknek, hogy azokat nézegesse meg, és a szükséges jobbitásokkal adja ki. Hogy megnézte Komjáthy ezt a régi kéziràst, azt csaknem olvashatatlan góth betükkel irottnak, ezenkivül ablakosnak, s különbenis hiányosnak találta, azértis maga hozzá fogott a forditáshoz, ugy forditotta a leveleket görög nyelvből, és ugy adta ki a gróf asszony költségén, az emlitett helyen s esztendőben. Miket hagyott az érsek testamentomában ennek a Katalinnak, és annak fiának Jánosnak, már megmondatott.

Frangepán Mihály. Az oda felebb emlitett Domjánnak fia. Maximilián császárnak könnyü lovasait ő vezérlette a velenczések ellen viselt hadban. Felesége Rozgony Jánosnak, Bánffy Dorottyától született leánya Borbála volt, kitől való leányát Dorottyát, Blagay István vitte férjhez, Mátyás nevü fia Mohácsnál veszett el 1526. eszt. Györgyről mindjárt lesz szó.

Frangepán György. (Szlúni). A közelebb emlitett Mihálynak fia. Egyiket ezt rendelte volt ki első Ferdinánd király 1541. eszt., hogy Erdődy Simon püspököt Zriny Miklóssal békéltesse össze. Erdődy Péterrel, együtt ütött volt ő a velikai és gradiskai törökökre 1553. eszt., mely nyereség után igen kevéssel, mikor Sztenicsniak vára kapujában állana, hirtelen nagy égiháboru támadt, és őt ott a mennykő megütötte. Három gyermeke maradt. 1. Katalin, Czobor Imre felesége. 2. Anna, Oláh Császár Miklós házastársa, 3. Ferencz, aki mindjárt következik.

Frangepán Ferencz. (Szlúni). A most emlitett György fia. Nagy reménységü ifju volt már 1563. eszt. Lásd Bakics Mihály. Erdődy Péter bánnal együtt vigyázott Horvátországban és a Perlaknál tizenhá-

rom ezerrel álló Károly herczeg parancsolatjától várt 1566. eszt., mig a török császár Szulejmán, Sziget várát megvette, és mig Maximilián király Győr alatt táborozott. Horvátországi bánná 1567. eszt. tette őt Draskovich György mellé Maximilián király, amikor mindjárt diétát tartván, ott a rendekkel a többek közt azt végezte, hogy mivel a Kolapis vize melléke, és Körös vármegyének egy része, a törököktől mostanában sokat szenvedett, tehát minden adózástól ment legyen; Kaproncza erősitésére Varasd vármegyéből két járás, Körösből pedig egy járás, Ivanics erősitésére Varasdból két járás Zágrábból is kettő, Körös vármegyéből pedig egy járás rendeltetett, oly móddal, hogy minden portától azon helyekre hat gyalog munkás menjen, minden kéménytől ugyanoda négy szál cserfát kell vinni, melyek közöl mindenik tizenkét öles legyen. és minden két portától egy jó szekér vesszőt; a pártütő jobbágyok a fő és alispánok által büntettessenek, ha pedig a földesurak, a különben engedelmes jobbágyokat régi szabadságaikban nem akarnák meghagyni, ezek másuvá, ahová nekik tetszik, elmehessenek s. a. t.

Püspök Veráncsics Antal azt irta 1568. eszt. Konstantinápolyból, hogy a fényes kapuhoz, Frangepán Ferenczre és Gyulaffy Lászlóra, sok panasz megy aziránt, hogy ők a török birtokokba prédálni járnak. Nevezetesen Frangepán mostanában egész Bosnyákország közepéig ment két vagy három század magával, és ott magát a béget is egy szál kardra hitta. Az bizonyos is, hogy igen sokszor igyekeztek őt a törökök kézre keriteni, mint olyan vitézt, aki őket minden csatázásokban meg szokta szégyeniteni. Csak 1571. eszt. egy nap háromszor verte azokat meg. Mind ezzel, mind más győzelmeivel azt nyerte, hogy őt Illyria pajzsának nevezték. Kerecsény László leányát Juditot jegyzette vala el magának 1572. eszt., kinek hazahozására midőn Morvaországba Niklasburgba sietne, utjában fülei mellett hirtelen holmi mérges kelések pattantak, melyeket midőn valami tudatlan orvos kimetszett, és a sebekbe skorpió olajat töltött volna, feje s torka összedagadozván, lehellete annyira megnehezedett, hogy kevés napok alatt Varasdon meghalt 2. decz., harminczhat esztendős korában. Teste Zagrábon temettetett el ilyen felülirással:

Szlunia stirps cecidit Franciscus Martis alumnus
  Infestus rasis terror eratque Getis
Est proavis clarus, sed dextra promtior, usque
  Consilioque, infert damna cruenta Scythis.

Banus erat Dalmat Sclavorum, tumque Croatae,
Praelia commisit fausta trophaea tulit.
Sed quia Pannoniae vix spes est ulla salutis,
Ni Deus accurrat, quid superesse velit?
Ergo Diis mixtus, potiori parte triumphet,
Ossa tegit marmor, mens pia novit iter.

Fulbert vagy **Tulbert.** Kalocsai püspök volt második István király idejében. Ezzel a Fulberttel hozatta haza az Álmos holttestét Konstantinápolyból 1129. eszt. Lásd Álmus.

Füles Miklós. Egy jeles bajnok első Ferdinánd király idejében. Három török bajnokot győzött vala már meg, mikor ismét egy uj bizonyságát mutatta vitézségének 1551. eszt. Ugyanis akkor együtt állotta ő el, Bart nevü falunál, Zóltay Lőrinczczel, a Mátyus földéről prédával megrakodva jövő törökök utját, akikkel való csatázás közben, a többek között, egy aga csapott ő vele össze. A vivás közben mind kettőjöknek eltört kopjája, azértis kardra keltek. Füles a kardot is félre tette, hanem valami koszperd forma kis dárdát kapott elő, amilyet csak akkor tájban kaptak vala fel a magyar huszárok, és amelylyel nem vágva, hanem csak szúrva lehetett ártani, és ezzel az agát hasba szúrta s lováról lepiszkálta. Ez még mástól is mindinkább kitelt volna, de Füles itt meg nem állapodott; hanem a tolongó viaskodók közt lováról leszáll, az agát mindenéből kifosztja, megkötözi s parancsolja neki, hogy a földről keljen fel s ő utána menjen. Minthogy halálos volt az aga sebe, maga kérte Fülest, hogy őt kinlódni ne hagyja, hanem vegye fejét. Reáállott arra is Füles, azzal visszament a többi magyarok közé.

Fulk. Azon emberiségből kivetkezett hazafiak közől való volt, kik mikor negyedik Béla király alatt a tatárok az országot pusztitották, ők is hazájok fiait fosztogatták. Ez a Fulk Nógrád vármegyében, Fülek várából járt ki a környékre égetni s prédálni. A tatárok elmenetele után pedig, áll és hamis pénzt kezdett csinálni. Minekutána Béla király valami kis pihenést vehetett magának, az ilyen csak magoknak gazdálkodókat számadásra kezdette húzni. A többek közt ezt a Fulkot is megszólitotta, és hogy magát mentse s tisztitsa, törvénybe idézte; megparancsolván neki, hogy az akkori szokás szerént, minden fegyver nélkül, sőt mezitelen vijjon meg az eleibe állitandó fegyveres bajnokkal. A bünnel rakott Fulk, erre a legártatlanabbaknak is veszedelmes próbára kiállani nem bátorkodván, önkényt való számkivetést választott magának, amikor aztán Béla király is min-

den ő jószágait elfoglaltotta 1246. eszt. Ugy látszik, hogy ebben a Fulkban, vagy az ő eleiben, sokkal könnyebb reátalálni Fülek vára s városa neve származására, mint ott ahol ezt még eddig keresték.

G.

Gacháły György. Királyi-tábla esküdt-birája volt 1507 eszt., mikor Ulászló a hét bánya-város szabadságait megerősitette.

Gadóczy Péter. A hires Balassa Menyhért fegyverhordozója. Hogy 1544. eszt. az esztergomi törökök egy éjjel Balassát Léva várában megtámadták, és ő azokat onnan visszanyomta, igen derekasan viselte akkor ő mellette magát ez a Péter, s a többek közt egy Kubát nevü előkelő törökkel bajt vivott, melyben mind ő mind Kubát sebet kaptak, de élete mindkettőjöknek megmaradt.

Gál András. (Gyulai). Mikor Pertaf basa Gyula várát Kerechény Lászlóra megszállotta 1566. eszt., ez az András a Pertaf táborán, élete nagy veszedelmeztetésével, a várba Kerechény Lászlóhoz keresztülszökött, azt a parancsolatot vivén annak a király részéről, hogy a vár feladásával ne siessen. Mind ezért, mind egyéb hü szolgálataiért, Radecz István, a váradi püspök a hegyen, sok szép szőlőt ajándékozott neki 1572. eszt. 4. apr. Pozsonban költ levelével.

Gálszéchy Miklós. Lásd Semsey Ferencz.

Garai. Ez a familia Valkó vármegyében, Gara nevü vártól vette a maga nevét, mint maga birtokától. István és János nevüek fordulnak elő belőle az iróknál mint legrégibbek. Ezek közöl István, a negyedik Béla király második fiának, Béla herczegnek fegyverhordozója, 1269. eszt. pedig macsói bán volt. Ez az István, Pál nevü fiat hagyott, kiről mindjárt lesz szó. Jánosnak három fia maradt, ugymint István, János és Pál. Ezek közöl Istvánnak is, Pálnak is volt egy fia, Istvánnak ugyan Pál nevü, Pálnak pedig János nevü, kik mindketten 1386. eszt. haltak meg, János ugyan Diakovárnál; az István fia Pál, oda alább fog emlittetni.

Garai Pál. A most emlitett Istvánnak, a Béla herczeg fegyverhordozójának fia, ki 1310. és 1324. esztendőkben virágzott. Három fiát hagyott. 1. Miklóst, kiről különös czikkely következik. 2. Jánost, aki először zágrábi püspök, azután kalocsai érsek volt, ahol 1402. eszt. halt meg. 3. Lászlót, aki igen kevés ideig volt váczi püspök.

Garai Miklós. A közelebb emlitett Pálnak fia, macsói bán és pa-

latinus, első Lajos király idejében. Mikor 1371. esztendőtájban Lajk vagy László, az oláhországi vajda, Laczk Miklóst, az erdélyi vajdát, oly nagyon meggyőzte, azután ezt a Garai Miklóst küldötte Lajos király Lászlónak megzabolázására, ki is a Dunán általkelvén, az oláhokat megverte, és akik közőlök életben maradtak is, azt mondja Thúróczi, mint a füst, előle elenyésztek. Azutánis sokat hadakozott ő, még pedig nagy szerencsével, mind a ráczok, mind az oláhok ellen. A bánságot husz esztendő után letévén, 1376. eszt. palatinus lett, mely méltóságot Mária királyné idejében is viselt. Lásd Telegdy Pongrácz. Egy darab ideig tartott gyülölködésben volt ő László opóliai (oppelni) herczeggel, aki azelőtt való esztendőkben vala palatinus, de Erzsébet és Mária királynék előtt azzal megbékélt 1384. eszt. Mi volt az ő gyülölségöknek oka, nem tudhatni; de azt nem lehet tagadni, hogy Garai Miklós okozta az ország nagyjainak, a két királynétól való elidegenedését, melylyel mind azokat, mind magát veszedelembe taszitotta. Hihető hogy még bán korában vetett barátságot s komaságot Tvartkóval a bosnyákországi királylyal. Ezzel egy uj szövetségre lépett 1385. eszt., mely szerént egymásnak arra igérték magokat, hogy egymásnak minden más emberek ellen segitségül lesznek, kivévén Erzsébet és Mária királynékat. Amely napra határozta vala ő Erzsébet királynéval, Kis Károly királynak megöletését, sok katonát szedett maga mellé, és azokkal ment a budai várba, olyan szin alatt, mintha a maga leányának lakodalmára sietne, és most csak a királynál akarná udvarlását tenni. Ő adott jelt Forgách Balásnak, mikor vágjon Károlyhoz. Ott volt ő a királynékkal, mikor azokat Horváth János, Diakovár és Gara nevü faluk közt elfogta, és ugyanott el is esett. Minekutána a többi utitársak részszerént elszaladtak részszerént fogságba estek, részszerént pedig meggyilkoltattak, Forgách Balásnak is fejét vették a Horváth katonái, maga maradt Garai Miklós, és magát s a királynékat sok ideig bámulásra méltó bátorsággal és vitézséggel ótalmazta. Az ő benne megakadt nyilakat, mint a nádat ketté tördelte, és magáról elhányta. Még tovább is ellentállott volna a nagyobb erőnek; de amint a királynék kocsija mellett állott, egy a Horváth katonái közől a kocsi alá bujt, onnan kapta meg az ő lábát, mikor azt Garai épen nem gondolta volna, és ugy döntötte le őt a földre. Ott nyomták aztán őt a többi katonák, és a királynéknak nagy sikoltásaik közt, neki fejét vették, 1386. eszt. Az ő fejét Apuliába, a Kis Károly király özvegyéhez küldötte Horváth. Három gyermeke maradt, Miklós, János és Ilona, Széchy Miklós felesége.

Garai János. Az oda felebb egy szóval emlitett Pálnak fia. Miklóssal együtt ölette őt meg Horváth János, és az ő fejét is Apuliába küldötte.

Garai Miklós. A közelebb leirt Miklós palatinus fia, ezis macsói bán és nádor-ispán. Jelenvolt atyjával a diakovári veszedelemben, de onnan szerencsésen kiszabadult, mind az országnak, mind Zsigmond királynak nagy hasznára. Már 1387. eszt. macsói bánná tette őt Zsigmond király, kinek is mindjárt akkor elkezdett Miklós jó szolgálatokat tenni, Akkor küldötte őt Zsigmond a Dán fiai és Jánki László ellen, akik Temesvár körül nagy mozdulásokat csináltak. Hogy ezeket elcsepülte, onnan a Szerémségre ment által a Dunán Horváth Jánosra, aki a megöletett Kis Károly fiának Lászlónak zászlója alá sokakat elcsábitott vala, és azt igyekezett Nápolyból magyar királynak behozni. De Miklós az ő táborát szélyelverte, Ujlak várát Horváthtól elvette, azután magát is Horváthot Pozsega várában elfogta, és mindaddig fogva akarta tartani, mig Mária királynét el nem bocsáttatja; de Horvátot, a két Laczk István elszöktette, kiknek őrizete alá azt Miklós bizta vala. Azután Tótországban több várat is megvett, ugyhogy a Zsigmond ellenségeinek onnan többnyire Bosnyákországba kellett ő előtte futni, a kiszabadult Horváth után. Onnan csapkodtak azok be Valkó vármegyére; de ott is felkerestette őket Garai Miklós, Koroghy Istvánnal, Laczk Györgygyel, és más Zsigmondhoz hűséges vitézekkel, kik közől ezek sokakat el is fogtak, és Zsigmondhoz küldöttek 1388. eszt. Az ő első felesége Ilona, Lázárnak, a ráczok urának leánya volt. Ez a Lázár ki akarta magát vonni a magyar királyhoz tartozott engedelmessége alól, de Garai Miklós okossága és szorgalmatossága által, oda visszaédesedett 1389. eszt. Ugy látszik, hogy ugyanazon esztendőben, ezt a maga ipát segitette Miklós a törökök ellen való hadban, egy magyar sereggel, mely hadban Lázár elesett ugyan, de a győzelem csakugyan a keresztyéneké lett. Lázár halála után, annak fia István lett ráczok urává. Ez az István Zsigmondtól ujra elpártolt, és hogy neki annál könnyebben ellenállhasson, a törökök fejedelmével, Bajazettel szövetkezett össze, annak a maga húgát adván feleségül. Ezt szépszerént, mint az atyját, nem lehetett az engedelmességre visszahajtani. Azértis Garai Miklóst rendelte ki Zsigmond ő ellene, aki mind Istvánt, mind a felebb emlitett Horváth Istvánt, jó formán zabolán tartotta. Magával Zsigmonddal egymásután négy izben ment a ráczok és törökök ellen, és akkoris mindenkor nyereséggel és prédával tért vissza. Már 1392. eszt. dalmát horvát és tótországi bán volt, mikor Zsigmondnak igen

sokat segített Dobor vára megvételében, és Horváth János elfogásában, mely győzelemnek az a jó következése lett, hogy Dabissa, a bosnyákországi király, személy szerént Zsigmondhoz ment, és mind magát, mind jobbágyait Zsigmond szolgálatjára kötelezte. Épenakkortájban, egy Wolk nevű nagy ember, Dalmát és Horvátországban zenebonáskodott, ennek a leültetésére is Miklóst és az ő öcscsét, Garai Jánost küldötte Zsigmond, akik Wolkot, Tinin várához közel, meg is győzték, és az emlitett két országot Zsigmondnak visszaszerzették. Oláhországban Kis-Nikápoly megvételét is 1395. eszt., az ő vitézségének tulajdonitotta nagyrészt Zsigmond; onnan való visszajövetelekor pedig, ő nyitott utat Zsigmondnak, mikor az ő seregének a oláhok lest vetettek, és azt méreggel megkent nyilakkal lövöldözték. Ott volt a nagy-nikápolyi szerencsétlen hadban, a törökök ellen 1396. eszt., és a veszedelem után Zsigmondnak az ő Konstantinápolyba való bujdosásában, hűséges szenvedő társa volt, mindaddig, mig őt az országba visszakisérhette.

Mennyire ragaszkodott pedig ő Zsigmodhoz, és mennyire kivánta az országnak csendességét, annak egy tagadhatlan próbáját mutatta akkoris, mikor 1399. eszt. némely papi és világi urak, Zsigmondot Visegrádon fogságra tették. Ugyanis hogy valamely nagyobb szerencsétlenség ne essék Zsigmondon, ő a maga testvéröcscsét Jánost, és a maga fiát Miklóst, zálogba és kezességül adta a felzendült uraknak, csakhogy Zsigmondot adják által az ő gondviselése alá; aminthogy által is adták azt ő neki, és ő Zsigmondot Visegrádról, a iklósi várba, a maga jószágába vitte, ott tisztességesen gondját viselte; azonban a fő rendek előtt, az ő kiszabadulhatását, nagy okossággal és fáradhatatlan szorgalmatossággal kidolgozta; ugyhogy Zsigmond egyedül neki köszönhette akkor mind életét mind királyságát, az ország pedig a maga csendességét. Palatinus volt Miklós már 1402. eszt., mikor némely pártosok Zsigmond helyébe, Nápolyországból, a Kis-Károly fiát, Lászlót akarták királynak behozni, és akkoris nagy hűséggel s előmenetellel hadakozott Zsigmond mellett a pártosok ellen, azoktól sok várat visszavett, melyeket Zsigmondnak visszaadott.

Sok jószágot birt Miklós Temes, Csongrád, Bács, Szerém Valkó, Baranya, Pozsega, Komárom, Veszprém, Vas és más vármegyékben, melyeknek hogy ő földes ura volt, megmutatta nevezetesen Köszeg városán. Ugyanis az odavaló lakosoknak képében, maga tett azíránt panaszt 1407. eszt. a királynál, hogy mikor azok Németország felé, Sopronon keresztül akarják vinni a magok borait, azt a soproniak nem engedik meg, és azoknak sok kárt tesznek; mely

panaszra megparancsolta Zsigmond, hogy a soproniak ezután a kőszegieket mindenkor szabadon bocsássák, és azoknak szabad kereskedését ne háborgassák. Amely békételenség a Poroszországban lakott cruciferek és a lengyel király közt uralkodott, annak eloltására ezt a Miklóst küldötte volt Zsigmond király 1410. eszt., de mivel minden igyekezetével is a békességet azok közt helyre nem állithatta, kényelen volt Zsigmond nevében, a lengyel királynak hadat izenni, mivelhogy Zsigmond, mint a német-birodalom vikáriusa, a crucifereknek tartozott pártját fogni. A következett két esztendőben pedig azon munkálódott, hogy Zsigmond és a lengyel király közt csinálhasson békességet, melyre ha mind nehezen is, reáment, és más főrendekkel együtt, ő is kezességet vállalt aziránt a lengyel királynál, hogy Zsigmondot ennek a békességnek fentartására mindenkor emlékeztetni és kérni fogja 1412. eszt. Még ez a jó békesség jó formán meg sem készült, mikor más oldalról a velenczésekkel hadba keveredett Zsigmond, akik nemcsak Zádort, hanem más városokat is elfoglaltak DalmáczIában. Egyéb próba tételek után, maga Zsigmond is elment 1413. eszt. Istriába és Forojuliumba a velenczésekre. Mindenütt vele járt Miklós, és őt sok várnak megvételében hathatósan segitette. Mind a római, mind a magyar birodalomnak környülállásai, Zsigmond és a velenczések közt békességet kivántak. A békesség megkötésére Miklóst itélte Zsigmond legalkalmatosabbnak, aminthogy ő szerzett is öt esztendeig való fegyvernyugvást a hadakozó felek közt, mindjárt a legközelebb emlitett esztendőben. Mikor Zsigmond 1414. eszt. a konstancziai (kostniczi) gyülésre elindult, ezt a Miklóst tette egyiket, maga felesége Borbála királyné mellé, az ország kormányzójává. — Mindazáltal ugyanazon esztendőben, elkisérte Miklós Borbálát Aachen városába, ahol az római császárnénak felkoronáztatott, azután pedig azzal együtt Konstancziába (Kostnitz) is elment.

Maga Zsigmond bizonyitja, hogy nagy befolyása volt Miklósnak, a János, Gergely és Benedek pápáknak letételébe, a konstancziai gyülésen. Benedek pápa Aragoniába vette vala magát, ahol az odavaló király, neki eleinte pártját fogta. Maga igyekezett tehát Zsigmond, Ferdinándhoz az aragoniai királyhoz, hogy őt a Benedek pápa részéről elvonja. De előre Miklóst küldötte el Ferdinándhoz, hogy ő előtte a jeget törje meg; aminthogy ő oly bölcsen is folytatta a dolgot, hogy Ferdinánd a maga nyakában függő keresztre tett kezekkel esküdt meg Miklósnak, hogyha Benedek a pápaságot önkényt le nem teszi, ő el fog mellőle állani. Minekutána követségének ezen szerencsés előmenetelét hirül adta Zsigmondnak, akkor indult aztán Zsigmond

Ferdinándhoz 1415. eszt. Azután még terhesebb követséget bizott ő reá Zsigmond, t. i. hogy a franczia és angol királyokat egymáshoz engesztelje meg, hogy az a vérengző had ki ne üssön, melyre azok készültek. Ebben a dologban is nagy okossággal járt el Miklós, amint mind ezekért maga Zsigmond magasztalja őt 1416. eszt. mart. 26. napján Párizsban költ levelében.

Minthogy pedig Kanisay János, esztergomi érsek, aki eddig a király távollétében az országot igazgatta, maga is a konstancziai gyülésre igyekezett, itthon is szükség lett Miklós szolgálatára. Haza jött tehát, talán 1417. esztendőnek elején, vagy az előtte valónak végén, és az ország kormányát kezéhez vette. A közelebb irt esztendőben, egy levelet küldött ő hozzá Zsigmond Konstancziából, melyben azt parancsolja neki és Perényi Péter országbirájának, hogy Késmárk városát, a szepesi főispánnak elnyomásai alól, szabaditsák fel, és a késmárki birónak s esküdteknek adják vissza azt a szabadságot, mely szerént ők a nálok eső ügyes-bajos dolgokat és pereket megitélhetik s eligazithatják. — Miklósnak második felesége Anna volt, Borbálának, a Zsigmond császár és király feleségének testvér-nénje, akit 1440. esztendőtájban vett el. Péter, Miklós és László nevü fiai maradtak, és egy Borbála nevü leánya.

Garai János. A közelebb leirt Garai Miklósnak testvéröcscse, erdélyi vajda, és temesi főispán. Ezis jelen volt a diakovári veszedelemben, amikor ő még csak gyenge ifjacska volt, és ott fogságba is esett, de abból idővel kiszabadulván, az országnak szintén olyan hasznos tagja lett, mint a bátyja Miklós vala, kivel együtt sok nagy dologban is forgott, p. o. ott volt azzal Dobor vára megvételében, Dalmát és Horvátországok meghódoltatásában, Nagy-Nikápolynál a törökök ellen való szerencsétlen hadban, ahonnan őt a veszedelem után Zsigmond haza küldötte az ország védelmére és igazgatására. Őt adta volt egyiket Garai Miklós zálogba és kezesül a felzendült pártosoknak, csakhogy azok Zsigmond királyt az ő gondviselése alá adják által. Miklóssal együtt hatalmas védelmezője volt Zsigmondnak, Nápolyi László ellen.

Págó nevü sziget és város, ki akarta magát vonni Zádor városa hatalma alól. A zádoriak a királyra apelláltak, és tőle köz-birákat kértek. Ezt a Garai Jánost küldötte Zsigmond a zágrábi püspökkel a per eligazitására 1396. eszt. A birák Págót a zádoriak hatalma alól örökösen kivették, és azt csak a királytól függőnek hirdették ki jun. 24. napján költ levelök által. Egynehány izben hadakozott János Horváth vagy Hervoja János nevü hires pártos ellen, és egykor a

többek közt 1415. eszt., azalatt mig Zsigmond király a konstancziai gyülésre járt; de igen szerencsétlenül; mert akkor Horváth őt elfogta, és egy darabig igen kemény rabságban tartotta. Amely vasakat akkor viselt, azokat magával elhozta, és emlékezetnek okáért a báthai klastromban tette le. Életben volt még 1417. eszt., és akkor a Nápolyi Lászlóhoz hajlott Miklay Mihály jószágait neki ajándékozta Zsigmond király. Az ő felesége Hedvig, a moscóvi herczeg, Zemovit leánya, özvegy volt már 1438. eszt., kitől Katalin és Hedvig leányokat hagyott.

Garai László. Atyja Miklós a palatinus, anyja pedig Anna, gróf Cillei Hermannak leánya, Zsigmond császár és király feleségének, Borbálának testvérnénje volt, kitől a tizenötödik századnak mindjárt az elején született. Igy tehát vér szerént való atyjafia lévén Erzsébetnek, Albert király özvegyének, nem csoda, hogy midőn az maga kezénél meg akarná tartani az ország igazgatását, Ulászlót pedig az országból kirekeszteni szándékoznék, ez a László az Erzsébet pártját fogta 1440. eszt., amikor ő már macsói és tótországi bán volt. Mindent el is követett ő, hogy Erzsébetet s annak kisdedét Lászlót az ország kormányán megtarthatná. Minthogy a visegrádi vár, és az országnak abban lévő koronája, akkor az ő gondviselése alá volt bizva, a koronát könnyü móddal az Erzsébet kezébe játszhatta, melylyel Erzsébet az ő kisdedét Fehérváron meg is koronáztatta, ennek a Lászlónak és némely más fő-uraknak jelenlétében. Mindazáltal Budára is elment Garai László, Ulászló tiszteletére, minekutána tőle menedék-levelet (salvus conductus) vett volna affelől, hogy semmi bántódása nem lesz. De a levél mellett kicsinyben mult, hogy némely fő-emberek őt össze nem vagdalták, noha Ulászló hüségére felesküdt, mely minden bizonynyal meg is lett volna, ha maga Ulászló neki hathatósan pártját nem fogta volna. Annyit mégis megcselekedtek, hogy őt fogságra tették, Rozgony Simon és Ujlaky Miklós gondviselése alatt, ahonnan igen nehezen szabadithatta ki őt, a szavának megfelelni kivánó Ulászló.

Ezen fogságért való boszúságában, mihelyt kiszabadult Garai László, mindjárt mindenfelől katonákat gyüjtött, hogy az Ulászló követőin boszút álljon. De az volt nagy szerencsétlensége, hogy az ellenkező rész, a nagy Hunyadi Jánost állitotta ki ő ellene, ki is őt Szekszárd és Bátaszék körül ugy megverte, hogy amint Thúróczi irja, ámbár ő igen nehéz testü ember volt, társával Koroghy Jánossal egyetemben; mindazáltal az ellenségnél sokkal futósabbakká lettek, és Esztergomba maga vitte meg László az özvegy Erzsébet királynénak a szerencsétlen had hirét. Kérte ott őt Erzsébet, hogy ujra pró-

báljon szerencsét, vagy ha azt nem merné, adjon neki százezer forintot, melyeken valaki által a hadat folytathassa; de ő egyikre sem kötelezte magát, és épen' ez volt az oka, hogy mikor Erzsébettel Fridrik császárhoz Németujhelybe ment volna, a császár őt fogságra tette, és sok ideig abban tartotta.

Minekutána Ulászló Várna alatt elesett, az ország pedig annak helyébe az Albert király és Erzsébet árváját, Kis Lászlót választotta királynak, aki mellett eddig kardoskodott vala Garai László, más fő emberekkel együtt ugyanőt küldötték a magyarok Fridrik császárhoz, hogy az Kis Lászlót nekiek adja ki 1445. eszt.; de akkor abból semmi sem lett. Ugyanazon esztendőben, más fő emberekkel együtt, László is irt volt a franczia királyhoz, a törökök ellen való segitség iránt. Lásd Bala Vincze. Már 1447. eszt. palatinus volt László, mikor Széchy Dénes érsekkel, Palóczy Lászlóval, Országh Mihálylyal s másokkal, őt a már akkor gubernátor Hunyadi János, Fridrik császárhoz küldötte, hogy azzal békességet csináljanak. Budán találkozott László, mellé rendelt társaival, és onnan küldöttek Bécsbe a császárhoz menedék-levélért. Azt könnyen meg is nyerték ugyan, de hogy Bécsbe elmentek, Fridrikkel teljességgel nem boldogulhattak, aki sem a követek okaira, sem a pápa kérésére nem ügyelt, és sem a magyar koronát, sem a választott királyt, Kis Lászlót ki nem adta, és igy minden végezés nélkül válván el egymástól, Fridrik Prágába ment, Garai pedig társaival együtt Budára visszajött. Másodszoris fogságban volt Garai László Fridriknél 1450. eszt., micsoda okon? nem egészen világos. Némelyek ugy vélekednek, hogy őt Fridrik ravaszsággal fogatta el, mások azt mondják, hogy tartozásképen, és a minapi alku szerént kellett neki visszamenni Gréczbe fogságra. Akármint volt a dolog, a mondott esztendőben oktoberben, a pápa kérésére, Fridrik Pozsonba követeit elküldötte, kiktől a magyarok azt kivánták, hogy Fridrik, Kis Lászlót a koronával együtt, és amely várakat elfoglalt az országban, adja vissza, Garait pedig bocsássa szabadon. Az utolsót könnyen megnyerték, de többi kivánságaik mostis csak a régi állapotban maradtak.

A következett 1451. eszt., ő vetette egyik magát közbe Hunyadi János és Brankovich György, a ráczok despotája közt, akik között holmi egyenetlenségek voltak már egy darab idő óta; és annyira vitte a dolgot, hogy azok nemcsak megbékéltek egymással, hanem Brankovich a maga unokáját, gróf Cillei Ulrik leányát Erzsébetet, Hunyadi János fiának Mátyásnak feleségül igérte. Két izben volt Garai 1452. eszt. Bécsben; először mikor a Fridrik kezéből kiszaba-

dult Kis László királynak udvarlására ment; másodszor Hunyadi Jánossal, s más egyházi s világi urakkal, hogy Fridrikkel az ország részéről köz-birák által békességet kössön, de azt Fridrik ekkoris elmellőzte, minthogy az elfoglalt várakat visszaadni sajnálta.

Ott volt Garai Belgrádon, az ifju László királylyal, mikor Hunyadi László, amár emlitett gróf Cillei Ulrikot megölette. Ámbár pedig ez az ifju Hunyadi László, még az öreg Hunyadi életében eljegyzette vala ennek a palatinus Garainak leányát, ez mindazáltal az Ulrik halála után, igen nagy ellenségévé lett a Hunyadi háznak, és leginkább ő dolgozta egyik a királynál, az ifju Hunyadi Lászlónak fogságát, erőszakos halálát, és annak öcscsének Mátyásnak fogságát. Ez volt az oka, hogy mikor 1458. eszt. Szilágyi Mihály Pesten a Hunyadi Mátyás királylyá való választását sürgetné, leginkább Garai állott neki abban ellent, sőt Pestre sem ment, hanem Budán állapodott meg, Ujlaky Miklóssal, Bánffy Pállal és másokkal. De azis igen hihető, hogy ő magát méltóbbnak tartotta volna Mátyásnál a királyságra. Ide ment által ő utána Szilágyi Mihály, hogy őt Pestre hija által, ahova ő a többiekkel együtt nagy nehezen el is ment; minekutána Szilágyinak esküvését s kezeirását vette volna affelől, hogy sem Szilágyi sem Hunyadi Mátyás a maga bátyjának Lászlónak vérét ő rajta keresni és megboszulni nem fogja.

Mátyás királynak elválasztatván, Szilágyinak az ő képében tett igéretét, mind a palatinusra, mind másokra nézve megállotta; azonban esztendőt sem tölthetett Mátyás királyságában, hogy Garai ő tőle elpártolt, és más nyughatatlanokkal együtt Fridrik császárt, aki őt két izben tartotta vala fogságban, magyar királynak meghitta. De a Mátyás bölcsessége őt ismét megnyerte, és azután adta neki mátyás azt a szabadságot, hogy a maga jószágaiban akárholis ércz bányákat nyittathasson, aranyat, ezüstöt, rezet, ólmot s. a. t. ásathasson s miveltethessen. Ugy látszik 1460. eszt. halt meg. Felesége Alexandrina volt, a tescheni herczeg Boleszló leánya, kitől Jób, János és Miklós nevü fiakat nemzett, és két leányt, kik közől Annát Hedervári Imréhez adta férjhez, a másikat pedig, kinek nevét nem tudhatni, Hunyadi László jegyzette vala el, annak halála után pedig Ujlaky Miklós vette azt el.

Garai Jób. László fia. Mikor Mátyás király Fridrik császárral 1463. eszt. békességet kötött, a többek közt azt igérte Fridriknek, hogy őt Kőszeg és Reknicz városai birásában ótalmazni fogja ez ellen, a Jób ellen, aki azokhoz tartaná jussát. Semmi olyas dologgal nem tette magát nevezetessé. Meghalt volt már 1482. eszt., még pedig min-

den örökös nélkül, mert már akkor a maga fiának Jánosnak ajándékozta Mátyás király Siklós várát, melyet Jób irt vala. Budához közel, a szent Lőrincz klastromáról, testamentomában megemlékezett, annak szép ajándékot hagyván.

Garai János. Ezis László fia, és igy Jób testvére. Bizonytalan, ha valjon ennek a Jánosnak özvegye volt e az a Margit, akit holmi nagy tetteért, minden jószágának s fejének is elvesztésére itélték vala Zsigmond és Albert királyok. Tömlöczben ült még 1440. eszt., mikor a magyarok Ulászlót királynak meghitták, és akkor a rendek kivánságára, arra igérte magát Ulászló, hogy a Margitra hozott végzést ő is jóvá hagyja, megerősiti, és ő érette senkit sem fog üldözni.

Garai Péter. Talán a felebb irt második Miklósnak fia. Arról dicsérik, hogy a törököket túl a Jajczán üzte, és ott Verbőcz nevü városban, akiket ott talált, mind megölte 1479. eszt.

Garai Pál. Az ez, akiről oda felebb, az első czikkelyben az iratott, hogy Istvánnak fia volt, és hogy 1386. eszt. halt meg. Három fia maradt, ugymint: György, János, kik 1317. eszt. mindketten veszprémi kanonokok voltak, és Desö, aki következik.

Garai Desö. A most emlitett Pál fia, Zsigmond király udvarában, a királynénak fölovászmestere, azután pedig, mint jó vitéz, macsói bán. A hires gubernátor horoghszeghi Szilágyi Mihály leányától Annától, János nevü fiút hagyott.

Garai János. Desö fia. Bizonytalan micsoda Annától, három leánya maradt, ugymint Anna, Dorottya és Klára, Kis-Horváth János felesége, és egy Lőrincz nevü fia.

Garai Lőrincz. János fia, Desö unokája, egy nyughatatlan eszü, és másén kapó s ragadozó ember. Második Ulászló király 1491. eszt. vette őt maga kegyelmébe. Azelőtt Maximiliánhoz szitott ez a Lőrincz. Első feleségétől, Ostfy Zsófiától, négy magzatot nemzett, 1. Petronellát, kit Istvánffy Pálhoz, 2. Katalint, kit Márkus Péterhez, 3. Annát, kit Görög Jánoshoz adott férjhez, és 4. Lászlót, aki gyermekkorában halt meg. Második feleségétől Paksy Luczától született leányát Borbálát, csömöri Zay Ferencz vette el.

Garai Lukács. Bizonytalan, ha valjon az eddig irt Garaiak ivadéka volt e vagy sem. Egyéb jószágai közt, Bihar vármegyében, Fancsikán két portát birt 1552. eszt.

Garázda Miklós. (Keresztúri). István fia. Zsigmond király idejében vitézkedett Maróthy János vezérsége alatt, Hervoja János és a törökök ellen, kik Bosnyákország felől csapkodtak be a magyar-biro-

dalomba. Sok keresztyén rabot kiszabaditott Miklós azoknak körmei közől, kiket azok hátrakötözött kezekkel hajtottak magok előtt. Mindenütt hűséges társa volt neki Szilágyi László, kivel együtt, hogy annál erősebb és állandóbb gátat vethessenek a törökök eleibe, kikérték Zsigmondtól, hadd szállhassanak Bosnyákországban Zrebernik vagy Zvornik várába, és annak ótalmazását a király bizza ő reájok. Megnyerték kivánságokat; de ők is megfeleltek a király felőlök való jó reménységének, mert azt a várat négy esztendeig hatalmasan ótalmazták, az ellenség közől sokakat levágtak és elfogtak, m. u. pedig nem volt többé mitől félni, a várat a királynak épségben általadták. Ezen szolgálatjaikért két falut nyertek Zsigmondtól Erdélyben: u. m. Balásfalvát Doboka vármegyében, és Szent-Imrét Gyula-Fehérvár vármegyében 1407. eszt. A következett 1408. eszt. az ujonan felzendült törökök és bosnyákok ellen kellett ismét menni Zsigmondnak. Akkor ujra elmentek ő vele Bosnyákországba Garázda Miklós és Szilágyi László, és mig a király más erősségek megvételében foglalatoskodott, ők addig Branich várát az Usorai tartományban foglalták el, és azt Zsigmondnak általadták.

Garázda Péter. Jó versiró volt a tizenötödik század vége felé. Egy másik poéta, aki maga nevét eltitkolta, de akinek mind ehez a Péterhez, mind a mindkettőjöknél hiresebb Jánus Pannoniushoz atyafisága volt, Erdélyben a gyula-fehérvári nagyobb templomban egy fekete márványkőre 1507. eszt. metszett ilyen verseiben hagyta fenn az ő emlékezetét.

Tres fuimus clari cognato sangvine Vates
 Pannoniam Dravus qua rigat altus humum.
Unus erat Janus, proprias qui primus ad oras,
 Duxit laurigeras ex Helicone Deas.
 (Ez Janus Pannonius a pécsi püspök)
Alter erat Petrus, genitus de stirpe Garázda,
 Qui tulit Aoniae plectra sonora lyrae.
Ultimus hos ego sum cognata e gente secutus,
 Tertia doctarum gloria Pieridum.
Strigonia Petrus requiescit in arce; Joannem
 Ipsa suum sedes Pontificalis habet (Pécs)
Hic mea, si dederit sors, ossa recondite: si non:
 Nil nostra; jaceant quolibet illa loco. —
Spiritus aethereas postquam resolutus ad auras
 Evolat; haud magni membra caduca facit.

Valamint sajnálható, hogy ez a jó poéta nevezetlenül maradt, ugy azis nagy kár, hogy Garázda Péternek csak ennyi versét sem lehet a régiség kárpitja alól világosságra hozni.

Gathalóczi Mátyás. Rozgony Simon helyébe lett veszprémi püspök 1440. eszt. Az ő helyét Vetésy Albert foglalta el 1459. eszt.

Gattus János. Egy igen nagy tudományu hires dominikánus barát, apátur és cefalédi püspök a 15. században. Messinában született 1420. eszt. Abban az időben nem tartottak ő hozzá fogható éles eszü és disputáló embert. Egyéb dolgait elhallgatván, ide csak az tartozik, ami Magyarországon történt ő rajta. Ez az ember mulatott egy ideig Esztergomban, a tudományokat s tudósokat szerető s becsülő Vitéz János érsek udvarában, aki mindenkor szokott maga körül külső országi és hazai tudósokat tartani. Mindég kivánt volna ez a Gattus, Hunyadi Mátyás királylyal beszélni, kinek nagy elméjének hírét régen hallotta. Egykor épen Esztergomon keresztül utazván Mátyás király, az érsekhez szállott. Senki sem örült inkább az ő odamenetelének, mint Gattus, remélvén, hogy most tudományának s elméjének mutogatására jó tágas mező nyilt előtte. Vacsora felett, a különb-különbféle jó magyar boroktól neki hevülvén, maga kezdett azzal kérkedni, hogy nincsen a világon olyan nehéz kérdés a theológiában, melyre ő minden késedelem s akadozás nélkül meg ne tudna felelni. Egész nyájassággal s emberséggel megszólitja őt Mátyás király, és kéri, hogy neki egy régi kételkedését hárítsa el. Ilyen formán tette fel Mátyás a maga kétségét: „Ugy látszik, hogy a Krisztus néha az igazságra nem vigyázott, aki fillért érdemlett volna, annak aranyat adott, ellenben forditva, akinek aranyat kell vala adni, azt egy fillérrel elégitette ki, p. o. Péter és János apostolokat igen egyenetlenül fizette ki. Pétert, aki őt megtagadta, az anyaszentegyháznak fejévé tette, Jánost ellenben, kit annyira szeretett, és aki őt soha, még a legsúlyosabb üldözések között sem tagadta meg, minden tisztség és méltóság nélkül hagyta. Ha nekem két olyan barátom volna, kik közől egyik a harcz elején engem mindjárt elhagyna s megszaladna, a másik pedig élete koczkáztatásával is mellettem mind végig megmaradna, ama jó futót mindenek előtt gyalázatossá tenném, ezt az állhatatost pedig megajándékoznám s tisztségre emelném, s ugy tartom minden okos ember helybe hagyná cselekedetemet. Mit gondolsz hát jó Gattus! miért cselekedte Krisztus amit cselekedett? mert azt fel kell tennünk, hogy bölcs okai voltak reá, hogy azt cselekedje s. a. t. Mátyás ezen beszédét felvette Gattus, és azt ujra el-

mondotta, de mikor arra került a sor, hogy feleljen, habozni, himezni-hámozni kezdett, és azt mondotta, hogy az Isten titkainak okát tudni nem lehet, nem is kell kivánni senkitől, hogy azokat tudja. Nevezetesen János és Péter különböző jutalmok, minden szent-irás magyarázók értelmét felülhaladja, és még ezt a kérdést, soha senki sem merte más feltenni: Kérem ugymond felségedet, hogy az ilyen nagy mélységek feszegetésétől magát megójja, mert az efféléikkel másokat is tévelygésbe hozhat. Erre Mátyás azt feleli: amit magunktól feltalálhatunk, az nem isteni titok, a Péter és János dolgában való kérdés is olyan, hogy arra egy tudós ember megfelelhet. Fellobbant ezen feleletre Gattus, és azt mondotta: hogy a theologiában senki sem meri magát ő hozzá tenni s hasonlitani, mert abban semmi nincsen, amit ő ne tudna; azért ő senkitől abban tanácsot nem kérd, ő minden könyvesházakat felhányt, de erre a kérdésre sehol sincsen felelet. Erre Mátyás azt felelte: „Én ugymond, sem egyébféle, sem theologus könyveket sokakat nem olvashattam, mert gyermek koromban lettem királylyá, és az olta többnyire csak hadi embernek való könyveket forgattam, mindazáltal ugy tartom, hogy az én kérdésemre, könnyü feleletet találni a régi könyvekben.“ Mikor ezt Gattus átaljában és vakmerőképen tagadná, parancsolt Mátyás, hogy mindjárt hozzák elő szent Hieronymusnak azt a munkáját, melyet Joviniánus ellen irt, és abból mind Gattusnak, mind a többi vendégeknek megmutatta ezt a feleletet, hogy a Krisztus azért tette inkább római pápává Pétert, mint Jánost, mert Péter öregebb volt. Magától pedig ezt toldotta Mátyás ehez a felelethez, hogy ő ugy gondolkodik, hogy ezen az okon is adathatott Péternek János felett ez a méltóság, mert Péter a Krisztust megtagadván, és házasember lévén, magáról jól tudta, mely sok kisértetekre s nehéz próbákra teszi ki a test az embert; és így fel lehet felőle tenni, hogy annál engedelmesebb fog lenni a megtérő bünösökhöz, ezenkivül ő benne akart a Krisztus arra példát mutatni, hogy kész a bünöket tökéletesen megbocsátani. Ellenben ha az a János ült volna az anyaszentegyházban a legelső helyre, aki soha a Krisztus mellől el nem állott, aki teljes életében szüzen maradt, és aki a test kivánságinak erejét nem érzette, sokkal keményebben bánt volna a nála vigasztalást kereső bünösökkel, mert nem hitte volna, hogy azok erőtlenségből vétettek, hanem mindent önkényt eltökélett szándékból származott gonoszságra magyarázott volna, és mindenektől azt kivánta volna, hogy olyan tökéletesek legyenek, mint amicsodás ő maga volt. Látod-e ugymond jó Gattus! hogy lehet helyes okát

adni a Krisztus cselekedetének, melyet te oly végéremehetetlen isteni titoknak gondolál. Ezen szókra szeme szája elállott Gattusnak, amint mind ezeket igen szépen leirja az a Galeotus, aki ezen vetélkedés alatt maga is az asztalnál ült, és azt tulajdon füleivel hallotta. Ott hallgatta ezt Janus Pannonius, vagy igaz nevén Czezinge János is, a pécsi híres püspök. Hanyadik esztendőben esett ez a tudós vitatkozás, nem lehet meghatározva tudni, mivel azt szokása szerént Galeotus elfelejtette megírni. Annyi bizonyos, hogy 1471. eszt. előtt kellett annak valamikor esni, mert tudnivaló, hogy abban az esztendőben Mátyás király és Vitéz János érsek közt, nem volt már többé barátság, és igy a király az érsekhez nem szállott. Sőt ugy látszik 1469. eszt. is előtte kellett annak történni, mert akkor lett Gattus Siciliában apáturrá, Galeotus pedig őt nem apáturnak, hanem világosan szerzetesnek írja.

Géczy Péter. István fia. Nógrád vármegyei alispán volt Pászthóy Jánossal 1395. eszt.

Géczy József. Lásd Sághy Imre.

Géczy János. Váradi kapitány, Bihar vármegyei főispán és erdélyi gubernátor, Báthori Kristóf és Zsigmond fejedelmek alatt. Ifjaságában Kerechény László mellett hadnagykodott a gyulai várban. Onnan ment volt Kerechényvel, Balassa Menyhért segitségére, a Szamos mellé, Kis-Ar nevű faluhoz 1565. eszt. Mikor ott az ő hadnagytársát, Székely Mártont a törökök elfogták, akkor ő is nehezen szabadult meg, és nagy sebet kapott. A következett 1566. eszt., mikor Pertaf basa Gyulát megszállotta, igen vitézül ótalmazta azt egy oldalról Géczy, és mikor Kerechény László fel is adta a várat, ő annak akkor is igen bátran ellene mondott, de ellene nem álhatott. Mikor aztán kijöttek a magyarok a várból, és a hiteszegett törökök azokat megtámadták, a közel lévő nádas rétbe vonta magát Földváry Istvánnal, és ugy menekedett meg a török kéztől. Ez időtől fogva Váradon katonáskodott Báthori Kristóf mellett. Onnan küldötte őt Kristóf egynehány száz katonával 1575. eszt. Hadrévhez, Báthori Istvánnal, Békesy Gáspár ellen való segitségre. Micsoda nagy kedvességet talált ő Báthori Kristóf előtt, onnan tetszik meg, hogy mikor ez a Kristóf maga erdélyi vajdává lett, Géczyt tette maga helyébe váradi kapitánynak, egyszersmind Bihar vármegyei főispánnak, mely két hivatal abban az időben együtt szokott volt járni 1576. eszt. Mennyire bizott ő hozzá maga Báthori István, a lengyel király is, azzal mutatta meg, hogy Kristóf vajda halála után, annak fia Báthori Zsigmond mellé, Géczyt tette Erdélyország gubernátorának 1585. eszt., azon három

praeses vagy előlülő helyébe, akik eddig igazgatták vala Erdélyt a gyermek Zsigmond képében. A svéd király fia Zsigmond 1587. eszt 27. decz. lengyel királynak koronáztatván, Géczytől kért segitséget, a maga vetélkedő társa Maximilián herczeg ellen. El is küldötte ahoz Géczy négyszáz lovassal Báthori Boldizsárt, Bornemisza Jánost, Király Albertet, Prépostváry Bálintot, kiknek, mint már régi híres vitézeknek, csak nevök is rémülést okozott az ellenségnek. Látván pedig Géczy, hogy az ifju Báthori Zsigmond fejedelem, már örömest maga esze után szeret járni, a meggyesi diétán a gubernátorságot letette 1588. eszt., és még ugyanazon esztendőben, hatvan esztendős korában Fehérváron meghalt, és ugyanott a nagy templomban temettetett el, kétszázezer magyar forintot és sok arany s ezüst edényt hagyván Zsigmond fejedelemre. Ő vele együtt éltek Géczy Farkas és György, mindketten hadi emberek és testvérei voltak.

Gejza vagy **Jesse.** Szent István király édes atyja. Taksony után lett a magyarok ötödik fejedelmévé 972. eszt. Némelyek ugy gyanakodnak, hogy az ő igaz magyaros neve Győző lett volna, de az bizonytalan, legalább ő ennek a névnek meg nem felelt, s nemis akart, mert ő egy békesség szerető fejedelem volt, és a magyarokat is igyekezett arra szoktatni, hogy az ő előtte való fejedelmek alatt gyakorlott igazságtalan életmódot, a ragadozást s pusztitást elhagyván, a földmivelésből, mesterségből, és kereskedésből éljenek. Nagyot szelidültek az ő idejében a magyarok azáltal is, hogy ő a maga feleségének Saroltának, és Ottó császárnak kérésére, megengedte, hogy Piligrin, Brunó és mások, a magyarokat a keresztyén vallásra tanitsák és kereszteljék, sőt maga is megkeresztelkedett 977. esztendőtájban. Negyvenöt esztendős forma ember lehetett, mikor meghalt 977. eszt. Szt. Istvánon kivül, három leánya is volt Gejzának, kik közől egyiket Boleszláw lengyel herczeg, másikat vagy Ottó, vagy Wilhelm, harmadikat Aba vette el, aki idővel palatinus és király lett. Lásd Sarolta.

Ez a Gejza kezdett a Pannon hegyén, szent Márton tiszteletére templomot és klastromot épiteni, melybe Olasz- és Csehországokból, szent Benedek szerzeteseit hozatott a népnek tanitására, de az épitést szent István, az ő fia vitte tökéletességre. Az időtől fogva, ha mind sok viszontagság között is, birták azt a klastromot az emlitett szerzetesek egészen 1786. esztendeig, amikor deczember 4. napján, második József császár azt kiüritette, annak minden jószágait s jövedelmeit a religió fundusához kapcsolta, a benne volt szerzetes atyákat, akiknek akkori apáturok Somogyi Dániel ur

volt, esztendőnként való fizetést parancsolván számokra, a klastromi élet s rendtartás alól felszabaditotta. Közölök némelyek plébániai, némelyek más hivatalokra rendeltettek. (A mostan uralkodó Felség, második Ferencz által, ez a szerzet ismét visszaállittatott).

I. Gejza. Hetedik magyar király, első Béla királynak első fia. Más neve nagy (magnus) volt, melyet vagy a keresztségben adtak neki, vagy csak azért ragadt reá, mert testvérei közt legöregebb, és talán legmagasabb volt. Sok ízben kimutatta a maga nagy lelkűségét, és az igazságnak maga hasznára való tekintet nélkül szeretését, nevezetesen akkor, mikor az ő atyja Béla halála után, a magyarok őt akarták királylyá tenni, ő maga arra kérte a magyarokat, hogy hozzák haza Salamont Németországból, aki már különbenis meg van koronázva, és igy akit inkább illet a királyság, mint őt; maga pedig egyebet nem kivánt, hanem hogy Salamon adjon neki és az ő testvéreinek Lászlónak és Lambertnek annyi jószágot, amennyiből rangjokhoz képest élhessenek, melyet meg is igért nekik Salamon a koronázáskor 1074. eszt., de egy Vid nevü álnok tanácsosának csalárdsága miatt meg nem adta. Kénytelen volt hát Gejza, Boleszlávot a lengyelek fejedelmét, aki ő vele unoka gyermek volt, arra kérni, hogy fegyveres kézzel kényszeritse Salamont igéretének teljesitésére. El is jött Boleszláv, és kétség kivül az országban nagy változást csinálhatott volna, de mivel Salamon a Nyirséget, azaz Szatmár, Szabolcs, Bihar és Közép-Szolnok vármegyéket, Gejzának s testvéreinek odaigérte, Gejza békességet kötött ő vele Győrben, és minekutána Boleszlávot haza bocsátotta volna, Salamont Pécsre kisérte, és ott maga tette annak fejébe a koronát. Eképen megkészülvén a békesség, a három herczeg, Gejza, László és Lambert, ugy látszik Biharon laktak, és mig a békesség tartott köztök és Salamon közt, jó szolgálatot tettek Salamonnak a morvák, kunok és bosnyákok ellen; de a Vid fortélyai miatt, a békesség tartós nem lehetett. Esztergom mellett ismét békességre léptek ugyan Salamonnal, de azis rövid időn füstbe ment. Két ízben ütközött meg Gejza Salamonnal, amikor vesztett ugyan először, de másodszor Czinkotánál, Pesthez egy mértföldnyire, Salamon táborát feldulta, magát is az országból kiűzte 1074. eszt. Ugyanazon esztendőben Gejzát a magyarok, ha mind akaratja ellen is, királynak választották. Próbálta ugyan Salamon, Henrik császár erejével, Gejzától az országot visszavenni, de semmire nem mehetett. Amire fegyverrel nem lehetett, reávette arra szép szóval Szegszárdon a kalocsai püspök Gejzát, ugyanazon 1076. eszt., melyben megkoronáztatott. Ugyanis karácson ünnepén, oly hathatósan prédikált ő előtte a békességről,

hogy Gejza magát arra kötelezte, hogy ő Salamont királynak fogja ismerni, csakhogy Salamon neki s testvéreinek az országnak harmad részét engedje által; de mikor amár elkezdett alkudozások folynának, Gejza reménytelen meghalt 1077. eszt., és Váczon a boldog asszony templomában temettetett el, melyet ő kezdett volt épittetni, de szent László, az ő testvéröcscse vitt tökéletességre, aki ő helyébe lett királylyá. Feleségéről s gyermekeiről semmi bizonyost nem lehet tudni.

II. Gejza. Édes atyjának második Bélának helyébe lett tizenkettedik magyar király 1141. eszt. Ugy tartják, hogy az ő uralkodása alatt jöttek be a szászok Erdélybe. Valamint az atyjának, ugy neki is sok bajoskodása volt Boricscsal, aki ő tőle Pozsont el is vette 1146. eszt., de ő azt csakhamar visszaszerzette. Lásd Borich. Mivel pedig Borics az ausztriai fejedelem Henrik egyetértésével foglalta volt el Pozsont, hogy visszaadhassa neki Gejza a szomszédsági megmutatott barátságot, hetvenezer emberből álló táborral ellene indul. A Lajta vizénél először egy fa templomban, sok jó kivánás között, a szokás szerént, a kardot maga derekára felkötteti, és magát vitéznek felszenteltetí, azután a Lajtán általmegyen, és Ausztriát seregével elboritja, ahol igen kemény ellentállásra talált ugyan, de utoljára csakugyan megszalasztotta Henriket, táborából hétezeret levágatott, sokakat elfogatott, a többek közt azt a Rapoltot is, aki Pozsont elfoglalta volt.

De sokkal hatalmasabb vendége érkezett Gejzának 1147. eszt., t. i. Konrád császár, a keresztes hadaknak vezére, aki kétszázhetvenezered magával, az országon keresztül, a szent földre utazott, de egy uttal az országból minden pénzt kicsikart, és azt magával zarándokoskodni vitte. Konrád után elérkezett Lajos, a franczia király is, a keze alatt lévő keresztes hadakkal, de már ez épen ugy viselte magát az országban, mint egy olyan szent czélra igyekező keresztyén vitézhez illett, azért Gejza is őt kedvesen fogadta, a mije Konrádtól maradt, abból őt bőven megajándékozta, és vele barátságot s komaságot vetett. Ámbár pedig Lajos semmi erőszakoskodást nem vitt az országban véghez, mindazáltal mivel az ő seregének is élővel kellett élni, a két rendbeli keresztes had, annyira elemésztette az élelmet, és azáltal olyan éhséget okozott az országban, hogy amiatt sok ezer ember elhalt azon esztendőnek telén, és a következett 1148. eszt. tavaszán.

Még jól ki sem heverte az ország a Konrád sacczolását és az éhséget, mikor Gejza az oroszokkal és görögökkel hadba elegyedett,

Mig az oroszok ellen járt 1151. eszt., addig Mánuel a görög császár, a Duna mellett sok kárt tett. Egynehány esztendeig tartott aztán változó szerencsével a viszálkodás, mig 1156. eszt. örökös békesség lett a görögökkel.

Kevésbe mult 1153. eszt., hogy veres szakállu Fridrik császár is meg nem látogatta Gejzát. Ugyanis mikor az atyja Konrád olyan kiméletlenül gazdálkodott a magyarok pénzéből, a szent föld felé való utjában, akkor vele volt ez a Fridrik is, és akkor ugy megizc-litette a magyar földnek terméseit, hogy mihelyt Konrád halála után, annak helyébe ülhetett, mindjárt kijelentette a német rendeknek azon szándékát, hogy ő Magyarországot el akarja foglalni, de minthogy semmi helyes okot az efféle megtámadásra nem láttak az igazságos és bölcs rendek, kénytelen volt szándékával felhagyni.

Abban az egyenetlenkedésben, mely harmadik Sándor pápa, és ezen Fridrik császár közt volt, Gejza a pápa részét ótalmazta, hetedik Lajos franczia királylyal együtt, mely dologban 1161. eszt. egy levelet is küldött ennek a régi kedves vendégének és komájának Lajosnak, melyben azt igéri neki, hogyha valami módon őt Fridrik megtalálja támadni, akkor Gejza is mindjárt beront fegyveres erővel a Fridrik birodalmába. De ha szintén reászorult volna is Lajos, igéretét nem teljesithette volna Gejza, mert még azon esztendőben meghalt, és Fehérváron eltemettetett. Felesége Eufrozina volt, az orosz herczeg Minosló (Izaszláv) leánya, akitől férfi gyermeke kettő maradt, István, aki ő helyébe lett király, és Béla, aki idővel hasonlóképen király lett. Leánya három maradt: az első Ilona, Leopold ausztria herczeghez, a többi kettő pedig Erzsébet és Hulicha (Odola), két cseh herczeghez ment férjhez, ugymint Fridrikhez és Szvatoplukhoz, annak az Ulászlónak fiaihoz, aki 1158. eszt. Fridrik császártól, a herczegi helyett királyi titulust nyert.

Sz. Gellért. Csanádi első püspök. Olaszországban Velenczében (Venetiae) született 986. eszt., a Sagreda familiából, szent György napján, és ugyanazért kereszteltették Györgynek, de azt a nevét atyja halála után, anyja kérésére, Gellértre változtatta, minthogy atyjának neve Gellért volt. Még gyermekkorában klastromba ment, és már huszonhét esztendős korában prior lett. Onnan a klastrom költségén Bolognába ment tanulni, de öt esztendő mulva visszavitték Velenczébe apáturnak. Ellenálhatatlan kivánsággal vágyott Jeruzsálembe, ahova hivatalát letévén, el is indult, de a tengeren támadt szélvészek miatt kénytelen volt utját félbeszakasztani. Azután Magyarországon keresztül igyekezett feltett czéljára. Itt a pécsi püspökhöz, Maurushoz ment,

aki őt igen szivesen fogadta, s magánál tartóztatta. Hirül adta az ő elérkezését Anasztáznak is, a pécsváradi apáturnak, aki mindjárt sietett az ő látogatására. Midőn a szűz Mária ünnepének szentelésére szent István király, szokása szerént, Fehérvárra a püspököket s apáturakat begyüjtötte volna, felvitték oda Maurus és Anasztáz Gellértet is, aki midőn a királyt köszöntené, kérdi a püspöktől: honnan érkezett ez az ember, mert félénknek tetszik? a püspök azt feleli: Velenczéből való, Jeruzsalembe igyekszik, jó papi ember, melyre a király: Valjon nem lesz-e ugymond, Isten papja, ha velünk marad is? hol kaphat az Istennek szolgálatjára jobb alkalmatosságot mint nálunk? őt el ne bocsássátok. Ha Achtumot meggyőzhetem, őt morossenai (csanádi) püspökké teszem. Más nap magához hivatta a király Gellértet, és szolgálatját igérte neki; de ő azt felelte, ő nem azért jött, hogy valamit kérjen; de a király kereken megmondotta, hogy őt sehová sem ereszti. Azután prédikált Gellért a király és nagy sokaság előtt, a napba felöltözött asszonyról jel. 12. 1. Mindenek álmélkodtak mélységes tudományán. Azután Imre herczeget a sz. István fiát tanitotta, kit minekutána igen sokra vitt volna, a bakonyi erdőben remetéskedett hét esztendeig. 1035. esztendőtájban lett csanádi püspökké. Mihelyt odaért, az egész Csanád vármegye csakhamar keresztyénné lett, annyival inkább, mivel az ő vele együtt munkálkodó tizenkét kanonok közől hét, u. m. Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krátó, Takló és István, magyarul tudták a népet tanitani. A körül-belől lévő főispánok is seregenként vitték hozzá a keresztelkedni kivánokat. Az ő javallására épittetett sz. István Ravennában egy klastromot, templomot és házat, hogy a Rómába utazó magyarok ott magokat kipihenhessék.

Mikor Aba király 1041. eszt. Csanádon ötven főemberet megöletett, akik Péterhez, az előtte volt királyhoz huztak, és megkoronáztatott, hitták ugyan Gellértet is a koronázás pompájára, de el nem ment. A koronázás után csakugyan elment a templomba, és ott a kathedrából Abát szemtől-szembe igen kemény szókkal megfedte, a véghezvitt gyilkosságért, és azzal fenyegette, hogy gonoszul keresett országát nem soká fogja birni, hanem azt életével együtt rövid időn el fogja veszteni. Gellért magyarul, Aba deákul nem tudott. Tolmács magyarázta hát Abának a Gellért szavait; de mivel a jelen volt főurak féltették Gellértet az Aba haragjától, intettek a tolmácsnak, hogy hallgasson, s az el is hallgatott; de Gellért ilyen szókkal kényszeritette a tolmácsot, hogy semmit az ő beszédéből el ne hallgasson: Az Istent féljed, a királyt megbecsüljed, a te atyád beszédeit

kimondjad. Nemis titkolt el többé semmit a tolmács Gellért beszédeiből, melyeknek a király értelmét vévén, megrettent ugyan, de Gellértet nem bántotta.

Midőn Aba halála után Péter visszajött az országba, de 1046. eszt. attól másodszor is elmaradt, és ő helyébe első András állott, s Pesten mulatott, az ő udvarlására szándékozott odamenni sz. Gellért is, Beztrit, Buld és Benetha püspökökkel, és Zonuk, vagy Szolnok nevü fehérvármegyei föispánnal. Amint Fehérvárról elindultak Pest felé, egy Gyód nevü helységben, Velenczéhez nem messze, a sz. Szabina templomában misét hallgattak. Ott sz. Gellért előre megmondotta, hogy Benethát kivéve, ők azon utjokban, mindnyájan mártiromságot fognak szenvedni. Aminthogy mihelyt a Duna partjára érkeztek, ahol Pestre által akartak evezni, Vata és az ő pogányságra visszahajlott többi társai, őket megtámadták, a szekeret, melyről Gellért öregsége miatt nem akart leszállani, felforditották, melyből Gellért kiesvén, térdre állott, és azokért könyörgött, akik ő reá a köveket mindenfelől szórták. Ezen még inkább neki dühösödtek a pogány magyarok, azértis őt egy lektikára felteszik, a Duna parton lévő hegyre felviszik, onnan a mélységre alátaszitják, ahol a kegyes öregnek minden tagjai összetörtek. Látszott még mellének valami kis pihegése, azértis azt láncsával általdöfölték, egy kövön pedig agyvelejét is szélyelpaskolták. Testét más nap a keresztyének, a szüz Mária templomában, Pesten, keserves sirások közt eltemették. A követ, melyen feje szélyelveretett, idővel Csanádra vitték, és a templomban az oltárra helyheztették. Azt a hegyet, melynek oldaláról őt letaszitották, ő róla sz. Gellért hegyének nevezték, és annak tövén idővel az ő tiszteletére templomot épitettek. Hét esztendő mulva Pestről Csanádra vitte a sz. Gellért tetemeit a csanádi püspök. Lásd Maurus. Halála után harminczhét esztendővel, azaz 1083. eszt. számláltatott a szentek közé, első István királylyal, és annak fiával Imre herczeggel együtt. Ugy tartják, hogy az ő testét 1400. eszt. Velenczébe vitték a sz. Donát templomába.

Gelu. Lásd **Gyalu.**

Gémesi Ferencz. Mikor 1562. eszt. a budai és temesvári basák, Balassa Menyhértet Szatmáron beszoritották, ez a Gémesi másfélszáz huszárral Rosályra ment, hogy onnan a Szatmár alatt táborozó törököket csapdossa, és tőlök valami prédát kapjon. Szatmár vidékéről sok nemes s paraszt vette volt magát Rosályra kincsekkel s házok népével, a törökök elől. Hogy ezt megtudták a basák, kétezer törököt küldöttek Rosály felprédálására. Mind Gémesi, mind a többi ott lévők derekasan ótalmazták magokat, mindazáltal tartani lehetett tőle,

hogy a sok törökség megnyomja őket. Gémesi tehát Baksay Tamást ötven válogatott legénynyel egy kis kapun kibocsátja, kinek hirtelen való kiütésén, annyira megrémültek a törökök, hogy mindjárt futásnak eredtek, és Szatmár alá a táborba visszamentek. Mindenek megvallották, hogy sok ember köszönhette akkor kincsének s életének megmaradását, a Gémesi odavaló érkezésének. Abban az időben Rosályt a Kun familia birta.

Gentilis. A magyar históriában nevezetes kardinál volt, a tizennegyedik század elején. Őt küldötte ötödik Kelemen pápa 1308. eszt. Magyarországra, hogy itt első Károlynak az egész nemzet által királylyá való választását munkálja. Junius hónapjában érkezett a tengeren Spalatróba. Ott való mulattában, Liberius a traguri püspök és a kanonokok, ő eleibe vitték azt a pert, mely ő közöttök támadt volt, valami Drid nevü majorsági jószág felett. Ezt a pert Zeng (Segnia) városában döntötte el Gentilis, ugy hogy Dridnek negyed részét a kanonokoknak itélte. Ugyanakkor ugy igazitotta el azt az ellenkezést is, mely a spalatrói érsek és traguri lakosok közt volt, hogy csak akkor tartoznak az érseket a traguriak nagy pompával fogadni, mikor visitatió kedvéért megyen hozzájok. November elején már Budán volt Gentilis, odajött Tótországból első Károly is. Csakhamar általlátta azt Gentilis kardinál, hogy erőszak által a magyarokkal nem boldogulhat, azértis arra határozta magát a Károly részére hajlott magyarokkal, hogy november 18. napjára, a Rákos-mezejére diétát hirdessen. Hogy a rendelt napra többen jelentek meg a Rákos-mezején, mint reményleni lehetett volna, általment oda hajón a kardinál is Károlylyal együtt, és ott Károlyt egy magasabbacska helyre ültette, hogy őt mindenek láthassák. Azután felvette a Krisztusnak ama szavait. Mat. 13. 27. Uram avagy nem tiszta magot vetettél vala-e a te földedbe? honnét vagyon azért az a konkoly? és beszélni kezdett az országban eddig uralkodott veszekedésekről, és azok által származott inségekről, a király választásnak szükséges voltáról s. a. t. De mikor oda szállott le a beszéd közben, hogy azt mutogassa, micsoda jusai vagynak a pápának a magyar koronához, és a királytételhez, kevésbe mult, hogy ami jót eddig csinált volt, aztis el nem rontotta, és hogy a diéta félbe nem szakadt. Mert az összegyült magyarság közt, mindenfelé mérges zúgás és zsibongás támadt az ő szavaira, sokan pedig felszóval tagadták, hogy a nemzeten kivül másnak valakinek jusa volna magyar királyt választani és tenni. Ezen botlását azzal hozta jóra a kardinál, hogy beszédét más hangra vette, és a választást a magyaroknak szabad akaratjokra bízta, melylyel azt nyerte,

hogy Károlyt nemcsak jó akarói, hanem eddig való ellenségei is, egy szájjal és teli torokkal királynak kiáltották, vállaikra felemelték, neki hosszu életet, és szerencsés országlást kivántak. A diéta után némely rendeléseket tett Budán Gentilis az ország rendeivel, p. o. átok alá rekesztette mindazokat, akik a királynak, vagy királynénak, valamely kezök között lévő jószágát vissza nem adják, és Károlyt királynak nem ismerik; söt azoktól, halálok után, a tisztességes temettség is eltiltatott, ugy hogy amely pap közölök valakit eltemetne, minden jövedelmétől megfosztassék és tömlöczbe tétessék. A káptalanoknak viszszaadta a püspök választásra való just, melyet azoktól nyolczadik Bonifácz pápa elvett volt. A Károly koronázása 1309. eszt. jun. 15. napjára haladt, kétség kivül azért, mert a korona még ekkoris Apor László erdélyi vajdánál volt, aki azt Otto királytól vette vala el.

Minthogy pedig a vajda, ámbár maga is jelenvolt a rákos mezei diétán, sem Károlyt királynak ismerni, sem pedig a koronát viszszaadni nem akarta, őt Gentilis különösen átok alá rekesztette, és a főrendek megegyezésével, egy drága kövekkel kirakott arany uj koronát csináltatott, azt felszentelte, és azzal Tamás az esztergomi érsek, Károlyt megkoronázta. Erről a Gentilis koronájáról az végeztetett, hogy ezután ez legyen a törvényes korona, mindaddig, mig a másik visszakerül Erdélyből, és Fehérváron tartassék. Mivel pedig némely nyughatatlanok ezzel sem elégedtek meg, hanem átaljában csak a régi koronát akarták a Károly fején látni, tehát Gentilis, hogy azt annál inkább kitekerhesse a vajda kezéből, nemcsak magát rekesztette ki őt az ekklézsia kebeléből, hanem egész Erdélyben is a közönséges isteni tiszteletet megtiltotta. Hozzájárulván ehez az ekklézsiai fenyitékhez az, hogy Amade palatinus és Tamás érsek, magok személyek szerént is elmentek a vajdához, ha mind nehezen is, a korona visszakerült, és azzal 1310. eszt. aug. 27. napján, Fehérváron, Károly ujra megkoronáztatott, és igy Gentilisnek, és a csendességet szerető magyar főrendeknek egyesült munkásságok által, Károly az országban olyan erős lábra állott, hogy ő azt mind holtig birhatta. Ezeket elvégezvén Gentilis Magyarországon, hihető csakhamar hazament a pápához. Az ő titulusa ez volt: Frater Gentilis, miseratione Divina tit. Sancti Martini in Montibus Presbyter Cardinalis.

Geréb Imre. Erdélyben Vizaknán ennek ajándékozott volt második András király egy házat 1222. eszt., melyet a Geréb familia kifogyása után, a Haller familia birt, ma pedig a Homoród-szent-páli familia kezénél van.

Geréb Orbán. Imre fia, erdélyi vajda volt 1248. esztendőtáj-

ban. Zsófia leányát, az utána következett vajda, Frank vette el. Lásd Vizaknai.

Geréb János. Ennek felesége Szilágyi Zsófia, testvér volt a Mátyás király édes anyjával Erzsébettel, kitől László, Péter és Mátyás fiai maradtak.

Geréb László. Budai prépost, vicekancellár, apostoli protonotárius, erdélyi püspök, pápa követe (legatus de latere) és kalocsai érsek, a közelebb emlitett Jánosnak fia. Ifjukorában kétség kivül Olaszországban tanult. Ennek tanácsából hitta Budára Mátyás király Olaszországból az első könyvnyomtatót hazánkban, Hess Andrást, aki ott a magyarok kronikáját ki is nyomtatta 1473. eszt., melynek végrehajtásában igen sokat segitett neki László prépost, amint maga Hess a neki szóló ajánló levélben megvallja. A nevezett esztendőben Nissa vagy Neisse városába járt követségbe. Lásd Országh Mihály. Püspök volt már 1479. eszt., mikor Báthori István mellé, a kenyérmezei véres harczra, kétszáz vasas lovast adott. Akik ezek közől elestek, azok testeinek felkeresésére maga elment, és azokat Fehérvárra haza vitette, s tisztességesen eltemettette. Lásd Báthori István. Azután öt esztendővel nevezte őt ki a pápa maga követének Mátyás ajánlására. Mátyás halála után, ott volt a pesti diétán 1490. eszt., és ott hihető, hogy ő először az ifju Hunyadi János királylyá való lételén munkálódott, de azután ő is az Ulászló választásán nyugodott meg, akinek a következett 1491. eszt. négyszáz katonát adott Albert öcscse ellen. Azután való időkben is mindenkor hüséges volt Ulászlóhoz, és annak nem kölcsön adott pénzt, hanem csak egyszerre is többet ajándékozott neki négyezer aranyat érő drágaságoknál. Mindezekért, mind más egyéb érdemeiért, kalocsai érsekké tette őt Ulászló 1502. eszt., melyben ugy látszik meg is halt.

Geréb Péter. (Vingardi). László püspök testvére. Ezt küldötte volt Mátyás király 1479. eszt. Stajerország pusztitására. Lásd Szapolyay István. Ő volt egyik hadi vezére Mátyásnak, mikor Bécset megvette 1485. eszt. Ott volt azután két esztendővel Németujhely megvételében is. Mátyás halála után, ő is megegyezett Ulászlónak királylyá lett választásában, és annak koronázásán is jelenvolt 1490. eszt. Azután négy esztendővel elment az Ujlaky Lőrincz ellen való hadra Ulászlóval, és ott ő volt egyik hadivezér. Ország-birája volt 1496 eszt., mikor azon királyi levélnek alájaütötte a maga pecsétjét, melylyel Ulászló, Bakacs Tamásnak, Heves-vármegyében egy várat ajándékozott. Azért kellett pedig neki ezen levél alá ütni a maga pecsétjét, mert akkor Bakacs a király kanczellárja lévén, ha a királyi pecsét lett volna a donátio alatt, az idővel méltán gyanús le-

hetett volna. Szapolyay István helyébe lett palatinussá 1499. eszt. aki őt a maga gyermekei tutorává hagyta vala. A Jajcza alá igyekező ifju Hunyadi Jánosnak, két száz lovast, és két jó csoport gyalogságot küldött a törökök ellen 1500. eszt. Halála 1504. eszt. történt Péternek. Az ő özvegyét Kanisay Dorottyát, Perényi Imre vette el. Valpó várában temettetett el, melyet Mátyás király ajándékozott vala neki.

Geréb Mátyás. Ezis László püspök testvére, horvát, dalmát és tótországi bán volt 1486. eszt., mikor neki és Péter bátyjának ajándékozott Mátyás király egy várat Baranyában. Ezis jelenvolt Péterrel Németujhely megvételében, azután pedig mindketten szemmel látó tanúi voltak Bécsben a Mátyás király halálának. A bánságra, nemcsak az ő királylyal való atyafisága, hanem egyéb érdemein kivül, az nyitott neki utat, hogy egykor még ifjukorában, Jajcza alatt, egy Mustafa nevü török bajnokot, magános viadalban, Mátyás király szemei láttára, meggyőzött, és annak fejét a király lábához vetette. Annyival kedvesebben vette azt Mátyás ő tőle, mert a viadalra kiállott török egy darabig csak hiába hitta a magyarokat egy szálkardra, ugy hogy maga a király is haszontalan korpázta a már próbált katonákat a bátortalanságért. Ott helyben mindjárt egy szép készületü paripát és arany sarkantyút kapott Mátyás a királytól. Azután idővel hétezer törököt Dubiczánál megvert, akik Horvátországot, Karintiát s Karnióliát pusztitották vala, és tőlök sok ragadományt s keresztyén rabot vett vissza. Jelenvolt az Ulászló koronázásán 1490. eszt., mely után három esztendővel halt meg.

Gerendy János. Egy volt azon urak közől, akik Szapolyay Jánost 1526. eszt. Tokajban királynak választották.

Gerendy Miklós. Fehérvári kustos volt 1526. eszt., mikor első Ferdinánd, az özvegy Mária királyné ajánlására, őt is Szapolyay ellen, maga ótalmába fogadta, Bécsben 30. nov. költ levele által. Valamint a többieknek, ugy ennek is azt igérte Ferdinánd ezen levélben, hogyha Szapolyaytól valami kárt szenvedne, mind azt vissza fogja pótolni s fizetni. Ő is elment volt 1517. eszt. Ferdinánd eleibe Köpcsénig, mikor az az országba bejött. Jelenvolt annak koronázásán is Fehérváron, és akkor tette őt Ferdinánd nemcsak kincstartónak, hanem erdélyi püspöknek is, mely kettős méltóságát akkor ilyen versekkel tisztelte meg Ursinus Velius:

Tam fido nuper gazam tibi credere certus
Custodem aerarii Rex jubet esse sui.

Mox et Pontifici tibi non sine Numine lecto
  Divinae merito est tradita cura rei.
O rarae exemplum fidei vir maxime! credit
  Hinc cui divitias Rex, Deus inde suas.

A regensburgi diétára menvén Ferdinánd 1528. eszt., Óváron költ levele által, egyiket ezt a Miklóst tette az ország egyik kormányzójának. Mindazáltal elvitte őt akkor Ferdinánd Óvárról magával Bécsig, mivel ő erdélyi születés lévén, az oláh nyelvet jól értette; Ferdinándhoz pedig épen akkor érkeztek követek, a havasalföldi vajdától, akiknek tolmácsok aztán Miklós püspök lett. A követek azt a hirt hozták, hogy mióta Szapolyay királylyá lett, őt az ő vajdájok, sem tanácscsal, sem másképen nem segitette Ferdinánd ellen. Erdélyben volt ő 1529. eszt., és ott a három nemzettel, ugymint magyarokkal, székelyekkel, szászokkal, Gerenden egy diétát tartott, ahol Erdélynek a törökök és Szapolyay ellen való ótallmazásáról, és igy a katonák kiállitásáról, s azoknak tartásokról végeztek. Ez a gyülés Ágnes napján, és igy 21. jan. tartatott. Ugyanazon esztendőben, igen szerencsétlenül ütközött ő meg a Bárczaságon 22. jun. Péterrel, a moldvai vajdával, Marienburg vagy magyarul Földvár mellett. Az ő szerencsétlen vezértársai Török Bálint és Majláth István voltak. Vagy testvérjei, vagy legalább vér szerént való atyjafiai voltak neki Gerendy Péter és Márton, akik 1540. eszt. Erdélyben, Majláth Istvánnal, Szapolyay János ellen támadtak. Minekutána Diód vára, és azzal együtt annak kapitánya, ez a Péter is kézre került, Szapolyay őt minden jószágától megfosztotta, és örökös számkivetésre büntette, (noha pártos társainak megkegyelmezett), mivel ez már neki negyedik pártütése volt. Ami különösen Miklós püspököt illeti, kár, hogy Werner Györgynek, az ő emlékezetére irt következő verseiből, sem azt mikor, sem azt hol halt meg, ki nem tanulhatni:

Qui mihi majores fuerint, quo stemmate clari
  Natales? Dacae Pannoniique sciunt.
Qui de me patriae, qui regis sensus? honores
  Testantur, meritis, quos tribuere meis,
Credita totius mihi sunt aeraria regni,
  Alba mihi sedes Julia pontifici.
Sed clari plures his fascibus antefuerunt,
  Hoc unnm merito dixeris esse meum:

Quod ne juratas Turcarum in foedera partes
Sectarer, volui hic exul inopsque mori.

Ezek a versek már 1544 eszt. nyomtatásban jöttek ki Krakóban.

Gergely. Harmadik István királynak hadvezére volt. Mikor Mánuel görög császár 1164. eszt. Zimon várát ostromlotta, és az egész Szerémséggel együtt meg is vette, ez a Gergely ótalmazta Zimont a magyarokkal, mindaddig mig lehetett, még pedig igen nagy állhatatossággal, sőt vakmerőséggel. Mikor látta Gergely, hogy a vár falain sok helyen rés esett, és már a nagyobb erőnek engedni kénytelen, követeket küldött Mánuelhez, és azt izente, hogy neki a várat általadja, csakhogy őt és az alatta lévő magyarokat békével bocsássa haza, de Mánuel azt izente vissza, hogy mindaddig el nem bocsátja őket, mig Gergely és a vele lévő főemberek, magok nyakokba kötelet nem vetnek, és mezitelen fővel s lábbal ő hozzá ki nem mennek; azonban a követek visszamenetele után, még keményebben vitatta Mánuel a várat, mint annakelőtte, és azt meg is vette. Akkor aztán mind Gergely, mind a többi előkelő tisztek, nagy sirással, és olyan öltözetben s állapotban mentek Mánuelhez, amint azt ő elébb kivánta volt, de az őket először maga eleibe se bocsátotta. Ott volt akkor harmadik Béla is, de csak mint herczeg, a Mánuel táborában, és ő nyerte meg Mánueltől, hogy Gergelyt s társait meg ne ölesse; de a várban lévő többi embereket, a görögök minden kimélés nélkül nagy részt leapritották, és jószágaikat felprédálták. Egy zimoni lakos látván, hogy az ő igen szép feleségét egy görög katona elragadta, és azon erőszakot akar tenni, minthogy különben a dolgot meg nem előzhette, maga feleségét szablyával általverte. Hihető azért bocsátotta Mánuel a maga katonáit szabad szájokra, és a várat szabad prédára, mert ha igaz amit irnak, mig a magyarok magokhoz, s a várhoz bizhattak, nem tartották meg az okosságnak azt a reguláját, mely szerént az ellenséget soha nem kell megutálni, és felőle igen alacsonyan gondolkodni; a magyarok pedig azelőtt a görögöket, a vár fokáról, csúfolkodó szókkal és szidalommal illették.

Gertrud. Második András király első felesége, Bertholdnak a meraniai, vagy amint ma hiják, tiroli herczegnek leánya. Igen értett ahoz a mesterséghez, melylyel a feleség férjén szokott uralkodni. Ez volt az oka, hogy Bertholdot, a maga testvérét, kalocsai érsekké tétethette, sőt bánságot, vajdaságot, főispánságot is füzetett reá Andrással, holott azoknál sokkal kisebb hivatal is, az éretlen s tudatlan

Bertholdnak, igen nagy lett volna. Másik testvérének Egbertnek, a Szepességen szép jószágot ajándékoztatott. Ezenkivül másokat is sokakat, idegen nemzetből valókat, nagy hivatalokra emeltetett, a magyarok elmellőzésével, melylyel mind magára, mind férjére az egész országot megharagitotta, amint azt maga András a pápához küldött levelében megvallotta. Mindezekhez azis hozzá járult, amint irják, de amely nagyon bizonytalan, hogy Gertudnak valamelyik testvére, a Bank palatinus feleségét erőszakkal megszeplősitette volna, és Bank ezen paráznaságnak okául Gertrudot vetette. Könnyű volt Banknak, amár különbenis megkeseredett, és csak az alkalmatosság után várakozó magyar főemberek közt társakra találni, akikkel Gertrudon boszútálljon. Csak azt várta tehát Bank, hogy a király a gácsországi oroszok ellen elmenjen, azalatt Péter, Simon és egyéb társaival a királyi házat megtámadja, és siralmas esdekléseire nem hajtván, Gertrudot minden irgalom nélkül megöli. Testének egyik része Leleszen, másik pedig Pilisen, a cistercita barátok templomában temettetett el. Hanyadik esztendőben történt ezen menthetetlen gyilkosság? nem egészen világos; annyi bizonyos, hogy már 1214. eszt. Gertrud ezen tündér világban nem volt többé, és igy nem igaz, amit Bonfin ir, hogy ez akkor esett volna, mikor András a szent föld felé utazott, mert oda ő 1217. eszt. indult el. Ettől a Gertrudtól született Andrásnak Béla, aki ő helyébe lett király, és aki maga is nehezen szabadult meg a gyilkosoktól; ezenkivül Kálmán, a gácsországi király, András, Mária és szent Erzsébet.

Gesztby László. Szapolyay János lovasainak egyik hadnagya. Tokajnál esett el 1527. eszt. Egy más Geszthy Lászlóról Várday Pál érsek alatt van egy szó.

Geszthy János. Erdődy Péter bánnal együtt verte meg Mustafa basát Obreskónál 1565. eszt. Igen sok törököt vágtak le, száz huszonnyolczat elfogtak. Paripákat s málhás lovakat is sokakat nyertek, melyek közt voltak magának Mustafának is tizenkét egyet-mással megterhelt öszvérei. Pajzs, fegyver, ágylepel és mindenféle tábori készület is sok jutott az ő kezökre.

Geszthy Ferencz. Jelenvolt Maximilián királylyal a győri táborozásban 1566. eszt., melynek végével, midőn a király Győr alatt Tahy Ferenczet Kanisa vára kapitányává tette, s onnan annak a törökök ellen való ótalmazására ezer lovassal s ugyanannyi gyaloggal el is küldötte, önként elment oda azzal ez a Geszthy is, és egy ideig ott hadnagykodott. Diósgyőri kapitány volt Geszthy 1580. eszt., mikor a szolnoki beget Sasvárt, Báthori Istvánnal s

másokkal, Szabolcs vármegyében, Nádudvarnál derekasan megverte. Háromszáz török esett halva, fogva pedig négyszáz, tizenhárom zászló került magyar kézre. A győzedelmesek, közönséges megegyezésből, egy Alivajda nevü fő török foglyot adtak itt Geszthynek, aki tizenegyezer aranyon váltotta ki magát ő tőle. A Báthori familiához, édes anyjáról rokonság lévén, 1581. eszt. Magyarországot idehagyta, és Erdélyben a Báthori Kristóf fejedelem szolgálatába állott, ki is őt Déva várával ajándékozta meg. Ugy tartják, hogy ő lett volna egyik gerjesztője azoknak az egyenetlenségeknek, melyek Báthori Zsigmond fejedelem és Báthori Boldizsár között 1591. esztendő tájban ütötték ki magokat. Igen hathatós előmozditója volt ő a Báthori Zsigmond azon czéljának, hogy Erdély a török szövetségtől végképen álljon el, mely czél mellett, egy igen hatalmas beszédet mondott a fehérvári diétán 1594. eszt., melyet, ha ugyan ugy mondott ő el, amint azt Bethlen leirja, megtetszik belőle, hogy Geszthy nemcsak jó katona, hanem olvasott, sőt ami oly ritka példa, magától gondolkodni tudó ember is volt. Hogy még ugyanazon esztendőben Báthori Zsigmond Erdélyt el akarván hagyni, Fehérvárról Kővárra jött, és ott esze megváltozott, onnan levelet küldött Dévára Geszthyhez, melyben őt magához hitta, hogyha lehet a dolgon forditást tegyenek. Mindjártis indult Geszthy Kővár felé, de utjából Kolosvárra is befordult, és ott azzal fenyegetődzött, hogy akik okai voltak a Zsigmond fejedelem megszomorodásának s elköltözésének, azért fejökkel fognak lakolni. Minekutána visszakisérte Zsigmondot Kolosvárra, a monostori kertben együtt tanácskozott azzal, Kendi Sándor s más főurak elvesztése felől kiknek elfogásának napja mikor eljött volna, Geszthy azt javasolta, hogy először menjenek templomba, és mikor onnan visszakisérik az áldozatra szánt urak a fejedelmet, akkor fogják el azokat, de azután más rendelés lett irántok.

Azonban hire jön, hogy a tatárok Temesvár alatt vagynak, és onnan Lugos vidékére szándékoznak prédálni s rabolni. Hirtelen öszszegyüjti Zsigmond az ország hadait, azoknak generálisává Geszthyt teszi, és őt Lugos felé küldi, ahova ő elindulván, utban találta a tatárokat, azokat emberül megtörte, s tőlök nagy prédát nyert, azzal Fehérvárra visszament. Nem mult még el ez az esztendő, mikor Zsigmond fejedelem, Rudolf királyhoz küldötte Bocskay Istvánt, azon pontokkal, melyeknél fogva azzal szövetkezni akart. Azon pontoknak tizenhatodikában, azt kivánta Zsigmond Rudolftól, hogy amely jószágokat Geszthy mindeddig birt Magyar- s Horvátországban, azokat ezutánis csendességben birhassa. De sem azokat, sem más jószágait nem soká

birhatta Geszthy; ugyanis valami bádjattságát érezvén, Zsigmond fejedelem, valami tisztító italt adott neki Fehérváron, ahonnan mikor Dévára haza sietne, épen a szászvárosi piaczon, meghalt 1595. eszt. 11. maj. Bethlen azt irja, hogy halála után valami levelet találtak, melyből azt tanulták ki, hogy ő a török udvarnál, az erdélyi fejedelemséget magának vadászta volna. Felesége Országh' Borbála, a Török Ferencz özvegye volt.

A dévai templomban volt ezelőtt egynehány esztendővel (talán mostis megvan) egy emlékeztető kő, melyen lévő irásból a következő dolgokat lehetett tanulni Geszthy Ferenczről és szülei házáról. Ferencznek édes atyja Geszthy János volt, aki egyéb jószágai közt, Tótországban, Szent-Lőrincz várát birta, melyben 1562. eszt. 15. dec. halt meg, s ugyanott temettetett el. Különböző Geszthy János volt hát ez attól, akiről felebb iratott, hogy Erdődy bánnal, Mustafát Obreskónál megverte 1595. eszt., vagy ha egy volt azzal, amely hihetőbb is, hibázik hát Istvánffy az esztendő számban, amely ő nála épen nem ujság, mikor azt a győzelmet három esztendővel teszi későbbre a János halálánál, és meglehet, hogy azt abban az esztendőben nyerték, melynek utolján János meghalt. Ez a János, Sulyok Istvánnak, Kende Klárától született leányától, Sulyok Zsófiától, hat fiút nemzett, de akik Ferenczen kivül, édes atyok előtt mind meghaltak. Sulyok Zsófia, férjével Jánossal, tizenkilencz esztendeig élt, özvegységben huszonnyolczat töltött, mikor Déván 1590. eszt. 14. mart. hatvannégy esztendős korában meghalt, és ugyanott a szent Miklós templomában takarittatott el. A kő még aztis mondja, hogy az a Kende, akinek leánya volt a Sulyok Zsófia édes anyja, bán volt, de arról halgat hová való.

Gilet Miklós. Palatinus volt első Lajos uralkodásának mindjárt az elején. Elkisérte az özvegy királynét Erzsébetet 1343. eszt. Nápolyba, annak fiához Andráshoz, onnan pedig más világi és papi emberekkel Avenióba (Avignon) küldötte őt Erzsébet a pápához, hogy ott Andrásnak nápolyi királyságra való koronázhatását munkálja. De minekelőtte kiment volna Magyarországról, Erzsébetet előre bocsátván, maga Bodrog városába tért, ott egy gyülést tartott, melyen az egész Bodrog vármegyei nemesség jelenvolt. Ebben a gyülésben, a pécsi püspök, egy Gál nevü kanonok által panaszt tett affelől, hogy a Bodrog vármegyei főispán, Herczeg Péter, a pécsi lakosokon és a püspöknek egyéb jobbágyain vámot vesz, azon szabadságra nem ügyelvén, melyet azoknak sz. István és András királyok az egész országban adtak. A gyülés a püspök ügyének igazságát általlátta, a palatinus a

főispánt a húzavonától megtiltotta, és a püspök jobbágyainak jusokat, affelől kiadott levelével, ujra megerősitette. Lajost is elkisérte Nápolyba 1350. eszt., és akkor elvitte magával a testvérét Jánost is, és a maga két fiát Jánost és Domokost. Akkor Aversa városa ostromlását ő reá bizta a király tizezer emberrel. Nápolyból való hazajövetele után, sőt talán oda való menetele előtt is, a Sáros vármegyei nemességet holmi szin alatt való adókkal terhelte ez a Miklós palatinus, melyről hogy a nemesség a királynál panaszt tett a király 1351. eszt. egy aug. 14. napján Budán költ parancsolatjával, őt erről megintette. A parancsolatot a király a jászói barátokhoz küldötte, hogy azok azt adják kézhez, és egyszersmind azt bizta reájok, hogy akik a parancsolatot kézhez adják, vigyázzanak reá, mit csinál, vagy mit felel a palatinus, mikor a király levelét látja, és azt a királynak irják meg. Ennek a Miklósnak fia János, azután való esztendőkben, sok nagy hivatalt viselt Lajos alatt az országban, p. o. tárnokmesterséget, Zala és Veszprém vármegyei főispánságot. Székelyek ispánja is volt.

Giskra vagy Iskra János. (De Brandeis). Csehországból származott Magyarországra. Némelyek nagy familiából valónak tartják őt, mások pedig azt állitják, hogy ő igen csekély sorsú szüléktől származott, és maga virtusa által emelkedett nagyra. Már akárhol vette magát, de ő egy nevezetes derék hadi vezér volt a maga idejében. Az Albert király özvegye Erzsébet hitta be őt az országba 1440. eszt., hogy itt őt és az ő kisdedét ótalmazza, Ulászló és annak követői ellen, melyre hogy annál jobb kedve legyen, Zólyom városát neki adta, őt az ország felső részeinek kapitányává, és Sáros vármegyének főispánjává tette. Nem bizhatta volna magát Erzsébet munkásabb és hatalmasabb kézre, mint a Giskráéra. Sok zsoldos katonát szedett Giskra maga mellé, Cseh és Morvaországokban, Ausztriában, akikkel mihelyt bejött az országba, mindazokat nyúzta, fosztotta, valakik Ulászlóhoz hajlottak, és Erzsébethez idegenséget mutattak. Késmárkot Perényi Miklóstól, Sáros várát pedig Perényi Jánostól elfoglalja, Kassa, Bártfa, Lőcse, Körmöcz-bánya és Eperjes önkényt az Erzsébet részére állottak. Czajka Miklós, a berzeviczi, és Komoróczy Miklós, a podolini kapitányok, hatalmasan állottak ugyan neki egy ideig ellent; de 1442. eszt. ezeketis elfogta, Berzevicze várát megvette, Riknavát megszállotta. Ennek az ostrom alól való felszabaditására, elindult Rozgony Simon az egri püspök, de mig oda ért, a várbeliek az éhség miatt kénytelenek voltak a várat feladni, magoknak szabad elmenetelt nyervén. Mikor Giskra ezen várnak romladozásait épittetné, ha mind későn is megjelent

Rozgony, kiszállott ő ellenébe Giskra is a sikra, de mindenik rész csak hijába nézett egynehány hétig egymás szemébe, mert egyik sem merészelt mozditani semmit a másik ellen, holmi aprólékos csatákat kivévén. Mindazáltal addig egymást el nem hagyták, hanem békességre léptek, melynek egyéb feltételeit nem tudjuk annál, hogy Giskra a Rozgony testvérének leányát feleségül vette. Ez a házasság nem széditette őt ugy meg, hogy Ulászlóhoz hajlott volna, vagy az Albert árva kisdedének Lászlónak pártfogásától elállott volna; sőt annak számára, azután kevés idővel, Szepesváralját ismét megvette, és 1443. eszt. a császárhoz küldött követe által azt izente: „hogy ő épen nem olyan asszonyos ember, hogy felesége s annak atyjafiai kedvéért, a kisded László ügyét elhagyná.“ Mikor Ulászló 1444. eszt. a várnai hadra akarna indulni, hogy mig ő oda jár, addig itthon valami zenebona ne támadjon, a budai diétára ezt a Giskrát is elhitta, ahol ez megjelent ugyan, de ott is nyilván megmondotta, hogy ő semmi végzésre reá nem áll, amely a kisded László jusait megsértené. Kevésbe mult ezen a diétán, hogy őt a magyarok meg nem ölték, amely meg is történt volna, ha Ulászló azoknak szándékjokat megértvén, őt más ruhába nem öltöztette volna, és némely lengyelek által, Győr felé el nem iktatta volna.

Azonban kevés idő mulva Ulászló Várna mellett elesik, és ő helyébe ezt a kis Lászlót választják a magyarok királynak 1445. eszt., akinek jusait eddig az országban Giskra oly hatalmasan ótalmazta. Elment akkor Giskra Bécsbe, hogy ott ezt a kis Lászlót meglássa, akihez mikor őt bebocsátották volna, sirások közt beszélte annak elő, mely sokat szenvedett, s mely sok vért ontott ő érette. Gyengébb volt még László akkor, mintsem ővele érdeme szerént tudott volna bánni, azért a császár kamarása megszólitja őt: „ez ugymond az a Giskra, aki a te Magyarországhoz való jusodat oly régen ótalmazza, miért nem adsz valami ajándékot neki? mely szókra előkap egy erszényt, abból hat pénzt kiveszen, és azt Giskrának adja, mely gyermeki csekély ajándékot Giskra örömmel elvett, és azt azután emlékezetnek okáért nyakában hordozta. Kétszer volt ennek a Giskrának ahoz szerencséje, hogy ő a nagy Hunyadi Jánossal hadakozott; először 1449. eszt., de akkor a lengyel király köztök békességet csinált; másodszor pedig 1451. eszt. Losoncznál. Lásd Hunyadi János. Bizonytalan mikor és mi okon igért volt Hunyadi Giskrának Rimaszombatban tizezer és hatszáz arany forintot, mely summának Kassán leendő kifizetéséért az ország vállalt magára kezességet.

Minekutána a kis László maga kezéhez vette Magyarország igazgatását, azutánis mindenkor megtartotta Giskra őhozzá való hűsé-

gét, László is nagy bizodalmát helyheztette őbenne. Nevezetesen 1456. eszt. nov. 14. napján Belgrádból küldött levelében azt bizta reá, hogy az országnak felsőbb részét a tolvajoktól őrizze, és azoknak várakat épiteni ne engedjen. A kassai tanács arról tett vala panaszt ő ellene 1457. eszt. a királynál, hogy ő Kassán pénzt akar veretni, azt állitván, hogy arra neki a királytól levele van. A király azt irta vissza, hogy ő nem emlékezik róla, hogy neki arra szabadságot adott volna; azértis neki a pénzverést mindaddig meg ne engedjék, mig a levelet elő nem mutatja, és azt jól meg nem vizsgálják, ha valjon valósággal a királytól került e? Azonban László király az ifju Hunyadi Lászlót Budán megöleti, és az által az országot nagy zűrzavarba ejti, mivel Szilágyi Mihály annak halálát meg akarván boszúlni, a királynak jószágait s jövedelmeit foglalgatni kezdette. Szilágyi megszeliditésére Giskrát küldötte a király, akivel meg is ütközött Giskra egynehányszor, de vele semmire nem mehetett, mert a Szilágyi ereje minden nap nevekedett.

László király halála után, midőn Hunyadi Mátyást hoznák a magyarok prágai fogságából királynak, eleibe ment Mátyásnak Giskra Straznitz városáig, ott ő vele békességre lépett, és neki engedelmességet igért 1458. eszt.; de ő erről csak kevés hetek alatt elfelejtkezett, maga mellé sok prédáló embert szedett, és Kázmért a lengyel királyt igyekezett Mátyás helyébe az országba behozni, azon a juson, hogy a Kázmér felesége Erzsébet, a meghalt László királynak testvér-nénje volt. Ő ellene tehát, és az ő többi pusztitó cseh társai ellen, Rozgony Sebestyént küldötte el Mátyás, aki igen szerencsésen hadakozott ekkor az országban lévő csehek ellen, és tőlök egynehány várakat visszavett; mindazáltal nem lehetett őket az országból kiirtani. Sőt még 1461. eszt. is olyan hatalmas ember volt Giskra, hogy Fridrik császár magának igen szükségesnek itélte az ő barátságát. Magához hivatta tehát őt Gréczbe, ott őt a maga hűségére feleskette, és az ausztriai herczeg Albert ellen küldött seregének vezérévé tette, akit Giskra csak három óráig tartott viaskodás után futásra kényszeritett; mely győzelemnek az a haszna lett, hogy 1462. eszt. jul. első napján, a császár a herczeggel megbékélt, mely békességre Albert annyival tanácsosabbnak itélte reáállani, mert Mátyás királyunk azt hallván, hogy Mohammed török császár Belgrád felé igyekezik, a maga segitő seregét Alberttől visszahíni kénytelen volt. Látván pedig azt Giskra, hogy a csehek állapota az országban naponként mind alább-alább száll, őis magába szállott, és amint Bonfin irja, Mátyás királyhoz levelet küldött, melyben megirta, hogy már ő az országból ön-

kényt ki fog menni, és ha Mátyás őhozzá biztosait elküldi, azoknak a még hatalmában lévő városokat is, maga által fogja adni. Minekutána kezökhöz vették a Mátyás biztosai a városokat, Giskrát el nem bocsátották, hanem az elejökbe adott parancsolat szerént, neki a király kegyelmét igérvén, őt Mátyáshoz vitték, aki őt vidám ábrázattal fogadta, neki huszonötezer aranyat ajándékozott, ezen felül Lippa és Zólyom városait kezei között meghagyta, és maga szolgálatára marasztotta. Sirt Giskra ezen váratlan ajánlásokra, és örökös hűségét esküvéssel igérte. Igy lett aztán vége 1462. eszt. a csehek pusztitásainak, melylyel az országot tovább husz esztendőnél sanyargatták, ugyanis Giskra magát megadván, a többiekkel aztán könnyebb volt bánni. A Giskrától függő többi fő öldöklő csehek, Axamit, Telefus, s. a. t. voltak. Elboritották volt ezek a csehek egész Árva, Liptó, Szepes, Zólyom, Trencsén, Turócz, Zemplén és Gömör vármegyéket, ott minden várakat elfoglaltak, ujakat is épitettek, azokból prédálni kicsapkodtak, és körül-belől sok kárt tettek. Mind Giskra mind a többiek Husz János tudományát követték, egymást atyafiaknak s barátoknak (brati) nevezték. Ezeket hitták volt abban az időben a magyarok cseh latroknak vagy tolvajoknak. Giskra második felesége, Ország Mihály palatinus leánya volt.

Gizela. Szent Istvánnak testvérhúga. Ki volt a férje? bizonytalan. Némelyek ugy tartják, hogy Ottó a velenczei herczeg, némelyek pedig, hogy Wilhelm, a burgundi gróf lett volna. Ennek a Gizelának fia volt Péter, aki sz. István után lett magyar király. Azokban a zűrzavarokban, melyekbe Péter hozta az országot, ezt a Gizelát a magyarok megölték, mivel azoknak támadásában őt is okolták.

Gizela vagy **Keisla.** Sz. István király felesége, annak a Madarász Henrik unokájának unokája, aki Zoltán fejedelem idejében, a Németországon száguldó magyarokat, két izben oly igen megabézolta. Édes atyja Henrik, bajor herczeg volt. Némelyek ennek, némelyek pedig a felebb emlitett Gizelának tulajdonitják Vazul veszedelmét, (Lásd Vazul), és Péternek sz. István után a királyságra lett emeltetését. Akárhogy, akármint volt a dolog, de Péter nagy háládatlansággal viseltetett ő hozzá, férje halála után, és őt sok ideig fogságban tartatta. Némelyek ugy tartják, hogy onnan való kiszabadulása után, hazament Bajorországba, és ott apáczává lett, Passau városában, ugyanott halt s temettetett el, a sz. Agota templomában 1095. eszt., száz és hat esztendős korában, és még a tizenhatodik század elején is jártak oda az áhitatos magyarok az ő koporsójához; mások ellenben azt erősitik, hogy a veszprémi templomban fekszik,

melyet 1006. eszt. maga épittetett, és sok drága ruhával, arany és ezüst szent edénynyel megajándékozott volt. Ez a Gizela küldött Regensburgba egy másfél arasznyi forma keresztet, mely ott még ma is megvan. Belől fának látszik ugyan, de olyan forma vastag arany pléhekkel, mintegy körmöczi arany szokott lenní, egészen be van boritva. A Krisztus képe, mely a kereszten van, a legjobb féle arabs arany. Maga a kereszt jóféle drága kövekkel, és napkeleti, de pallérozatlan gyöngyökkel van koczkásan kirakva. Amely felől a Krisztus képe van, ezen szók vagynak a keresztre irva: Hanc crucem Gisila, devota Regina, ad tumulum suae Matris Gisilae donare curavit. A másik oldalán ezen versek vagynak:

Ecce salus vitae, per quam mors mortua morte,
Unde suae, matrisque animae, poscendo salutem.
Hanc Regina crucem fabricari Gisila jussit:
Quam quis demit hinc, damnetur morte perenni.

Glád vagy **Gaad.** Ez birta Árpád idejében a Maroson túl lévő földet, a Temes vize felé, és annak környékét. Csepel szigetéből ez ellen küldött Árpád három vezért 895. esztendőtájban. Lásd Zuárd.

Göböl János. (Beszterczei). Első Károly idejében élt. Bizonytalan, hogy név szerént micsoda érdemei voltak, de hogy nem csekélyeknek kellett lenni, megtetszik onnan, mert azokért ő neki a király egy Pottendorf nevü falut ajándékozott, Beszterczе vármegyében 1311. eszt.

Gombos Miklós. Zsigmond király mellett emberül hadakozott 1392. eszt., talán Bosnyákországban, Dobor vára alatt, ahol a király sok pártost elfogott, nevezetesen Horváth Jánost és Pált. Ugy tartják, hogy ezen familiára a Gombos név, az első törzsöknek fején nőtt szömölcsről ragadt.

Gondos Illés. A szerencsétlen második Lajos királynak fő-szakácsa. Elkisérte urát a mohácsi veszedelemre 1526. eszt., és mikor 29. aug a tanyán jó reménység alatt készitené a vacsorát, akkor rontott oda Balibeg, a belgrádi basa, és a tábor tanyáját felprédálta. Lásd Raskay Gáspár. Igen derekasan ótalmazta Illés magát a konyha körül és a félkészülésben lévő ételek közt, de társaival együtt őt is lekonczolták a törökök.

Görgey. Ennék a Szepességen virágzó nemes familiának első törzsöke Illés, a Jordán fia, negyedik László királytól nyert 1278. eszt. egy Görgő nevü falut, neki és az atyjának ötödik Istvánnak tett hüséges szolgálatjaiért; ugy mindazáltal, hogy esztendőnként Márton napján tartozzék attól a királynak egy arany forintot fizetni.

Görgey Arnold, István és Jordán. Mind a hárman a közelebb emlitett Illés fiai, nevezetes emberek voltak, első Károly király idejében. István a szepesi szászoknak főispánjok volt. Mind másutt, mind nevezetesen Rozgonynál, jól viselték magokat 1312. eszt., a Trencséni Máté ellen való hadban, ahol Jordán, királya mellett, életét vitézül fel is áldozta. Ezen tekintetből, elengedte a király az életben maradtaknak azt az arany forintot, melyet minden esztendőben tartoztak fizetni, de azonban arra kötelezte őket, hogy mind magok, mind maradékaik, mint más nemesek, tartoznak magok pénzén katonáskodni, mikor arra szükség lesz.

Görgey Vincze. A lőcsei tanács ezt küldötte volt Budára 1522. eszt., hogy amennyire lehet, az adó könnyebbitésén munkálódjék. Utra egy lovat és öt forint költséget kapott. Hogy ez nem boldogulhatott, Váczy Pétert küldötték el e lőcseiek. Eztis haza bocsátotta Henczelffy István protonotárius, a dolog eligazitását magára vállalván.

Görgey Lőrincz. Laszky Hieronim, Bornemisza Benedek, Varkocs Menyhért, és ez ellen a Lőrincz ellen panaszt tett Horváth János, a szepesi prépost, első Ferdinánd királynál, hogy ők a prépostot illető dézmákat, már egynehány esztendőktől fogva, magoknál megtartóztatják. Németujhelyen 1540. eszt. 16. oktob. költ levele által, hathatósan parancsolt nekik Ferdinánd, hogy azt többé ne cselekedjék.

Gosztonyi Miklós és Mihály. 1269. eszt. nyertek ötödik István királytól nemes levelet, amikor ő még csak erdélyi herczeg volt. Azon levélben le vagynak irva az ő érdemeik, hogy t. i. mikor István a bolgárok ellen hadakozott, az ő szemeláttára, sokszor nagy veszedelmekre tették ki életöket, mint az ordító oroszlánok, ugy rohantak az ellenségnek csoportjaira, ugy osztogatták igen sokaknak a halált, és az ellenséget egész Ternováig kergették, ámbár magok is sok veszedelmes sebet kaptak. Nemcsak magoknak nyertek pedig ezen vitéz testvérek nemességet, hanem atyjoknak Miklósnak és annak testvéreinek is.

Gosztonyi János. (Felső Szelestei). Győri püspök 1510. eszt., azután pedig erdélyi püspök lett 1525. eszt., és egyszersmind Mária királyné kancellárja. Mikor Lajos király 1526. eszt. a mohácsi veszedelemre utazott volna, és Földvárról Szapolyay János vajdának levelet irt, hogy seregével minél hamarabb a királyhoz siessen, ugyanakkor irt a püspöknek is, hogy a vajda jövetelét siettesse, és azzal együtt maga is eljöjjön, de minekelőtte oda érkeztek volna, a veszedelem megtörtént. Ugy látszik Bodó Ferencz ölte meg őt 1527. eszt. Werner György ilyen versekkel dicsérte őt meg:

Inter Pontifices, quos Dacia jactat alumnos,
Joannem manet haec gloria Goszthonidem.
Quod potius nihil esse fide et virtute putavit,
Nec dubitavit ob hoc mortis obire diem.

Gregoriancz Pál. Először pécsi, azután zágrábi, győri püspök, utoljára egyszersmind egy kevés ideig kalocsai érsek, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt. Azelőtt ugy látszik egri kanonok volt. Hogy zágrábi püspök lett 1550. eszt., akkor mindjárt a pápához és más olasz herczegekhez küldötte őt Ferdinánd király, hogy azoktól a törökök ellen valami segedelmet kérjen. Brünből maga irt a király 20. apr. a pozsoni kamarának, hogy neki minél hamarabb valahonnan elégséges úti-költséget keritsen s adjon. El sem bocsátotta őt harmadik Julius pápa magától, mig őt 4. jul. a zágrábi püspökségben meg nem erősitette. Hogy haza érkezett Pál Olaszországból, oda lett indulása után, mintegy fél esztendővel, egy igen szép levéllel üdvözlötte őt a tudós Veráncsics Antal, melyre ő is Pozsonból 7. nov. igen nyájasan felelt, mely időtől fogva igen szoros barátság lett ő közöttök. Mérey Mihálylyal s másokkal, együtt dolgozott az ország Quadripartitum nevü törvénykönyvén 1551. eszt. A győri püspökséget 1553. eszt. nyerte el. A pozsoni diéta őt rendelte ki az egyházi rendből 1559. eszt. arra, hogy Zay Ferenczczel s másokkal, mindenkor jelenlegyen a nyolczados törvényszéken, az előforduló perek eligazitásában. Ötvennégy lovassal jelent meg a Maximilián koronázásán Pozsonban 1563. eszt. Ugyanakkor az ott való diétán, ő rendeltetett Mérey Mihálylyal s másokkal az ország határának Morva felől való megvizsgálására, és annak hibáinak megorvoslására. Az érsekséget alig viselte egynehány hónapig, mikor 1565. eszt. 21. oktob. meghalt. Hagyott egy kis munkát a magyar dolgokról, melyet Bél Mátyás adott ki.

Gregoriancz Ambrus. Pál érseknek hihető vér szerént való atyjafia. Horvátországi vicebán volt 1565. eszt., mikor a rendes bánnal, Erdődy Péterrel, valami szomszédos jószágaiknak határai felett, annyira összevesztek, hogy mindketten katonákat vettek magok mellé, és Szomszédvára körül megverekedtek. Minthogy Ambrusnak, mint a nemesség képviselőjének, a nemesek közől, sőt a parasztok közől is sokan jöttek segitségére, az Erdődy embereit megfutamtatta. Annyival nehezebben szivelte ezt Erdődy, mivel azt tartotta s mondotta, hogy őt a vicebánnak törvénybe sem szabad volna fogni, nemhogy fegyverrel megtámadni. Ambrus azt felelte, hogy a természet törvénye

mindennek szabaddá hagyta a maga ótalmazását s. a. t. Ugy tartották abban az időben, hogy azokat a parasztokat, akik Tótországban Tahy Ferencz s más urak jószágait pusztitották, Gubecz Máté nevü vezérjök alatt 1573. eszt., ez az Ambrus lovalta volna egyik fel.

Gritti Lajos vagy **Alois**. Szapolyay János király idejében gubernátor, kincstartó és fő-tanácsos ur. Atyja Gritti András, velenczei herczeg (doge) volt, aki őt még herczegsége előtt nemzette, házasságon kivül, Konstantinápolyban, egy török rab leánytól. Egy ideig Páduában tanult Olaszországban. Az olasz és deák nyelveken kivül folyvást irt s beszélt törökül s görögül. Felserdülvén, szerencse keresni visszament Konstantinápolyba, és ott mind szép esze, mind bátorsága által, ugy betudta magát szinleni, mind a nagy vezirhez Ibrahimhoz, mind azután Ibrahim által magához Szulejmán török császárhoz, hogy mind a kettőnek szivét a maga kezében hordozta, s amerre neki tetszett, arra hajtotta. A magyar históriában 1527. eszt. kezdett ő magának helyet foglalni, amikor t. i. Szapolyay, Laszky Hieronimot, Szulejmánhoz küldötte, Ferdinánd ellen való segitségért. Ugyanis hogy Konstantinápolyba elért Laszky, legelősszöris ezt a Grittit kereste fel, Galata nevü külső városban, és a Szapolyay ügyét neki ajánlotta, annak szolgálatjának igérése mellett; aminthogy Gritti Ibrahimmal a dolgot mindjárt közlötte, és Laszkyt is ahoz bevezette, s vele megismerkedtette, Azutánis sok dologban utasitotta, tanácscsal tartotta Laszkyt Gritti, ezen követség ideje alatt, és biztatta, hogy semmi adót Szapolyay nevében ne igérjen. Azonban Ibrahimnál mindent végbevitt amit lehetett. Mikor aztán 1529. eszt. Szulejmán Magyarországra ujra bejött, és itt Budát megvette, eljött ő vele Gritti is, és mig maga Szulejmán Bécs ostromlására járt, háromezer törökkel Budán hagyta Grittit Szapolyay mellett. Hasonlóképen mikor Bécs alól gyalázattal visszajövén, Budáról haza indult Szulejmán, akkoris Budán hagyta őt Szapolyaynál egy csoport lovassággal. Hogy 1530. eszt. a Ferdinánd fővezére Rogendorf Budát meg nem vehette, aztis maga Szapolyay főképen Grittinek tulajdonitotta. Buda ostroma előtt, hazament volt ugyan Gritti Konstantinápolyba, de Szulejmán hirével ismét visszajött Budára Szapolyayhoz, annak háborgattatásait és Ferdinánd készületeit hallván. Mindezek az ő érdemei arra vették Szapolyayt, hogy némely főemberek kérésére, de sokkal többeknek nagy ellenére, őt Magyarország gubernátorává tette 1531. eszt. Ugyanakkor egész Mármaros vármegyét, annak mindenféle jövedelmeivel együtt, neki s maradékainak ajándékozta. Hogy Várday Pál érsek, Szapolyaytól Ferdinándhoz állott, és Esztergom várába

annak katonáit bebocsátotta, Szapolyay 1532. eszt. Grittit, aki nem régiben jött vala haza Konstantinápolyból, a keze alatt lévő törökökkel, erdélyiekkel, oláhokkal s ráczokkal, Esztergom megvételére küldi. Mind a vizről, mind a szárazról, derekasan lövette ugyan Gritti a várat, de az abban lévő spanyolok s magyarok sem maradtak neki adósok, embereire sokszor kiütöttek, és azokat, mind a föld alatt való lyukak ásásában, mind egyéb igyekezeteikben, meggátolták. Kitanulván tehát a szökevényektől, hogy a várbeliek kevés eleséggel vagynak, éhséggel próbálta őket a feladásra kényszeriteni; azok pedig alattomban izentek Bécsbe, egy Kis Péter nevü pécsi fi által, Katzianer Jánoshoz, hogy nekik minél hamarabb eleséget és segitséget küldjön, aki mindjárt parancsolt is a pozsoniaknak, hogy minden hajóikat eleséggel s emberrel megrakva, inditsák Esztergom felé. Azonban ezt Gritti megtudta, Komáromhoz nem messze, ezen hajókat készen várta, azokat részszerént elsülyesztette, részszerént elfogta, részszerént megszalasztotta. Eszerént már nagy szorultságban volt Esztergom vára, mindazáltal megtudván Gritti, hogy Szulejmán török császár Kőszeg alá érkezett, az ostromot félbehagyta, és Szulejmánhoz ment.

Mind magános dolgaiért, mind pedig a Perényi Péter, a török császárnak zálogba adott fiával, Konstantinápolyba visszament Gritti 1533. eszt. Mások azt tartják, azért ment ki az országból, mert Szapolyay őt mogszólongatta volt arról, hogy némely magyar urakat maga fejétől meggyilkolt, akik az ő gubernátorságát ellenzik vala. De visszaindult ő Szulejmán parancsolatából a következett 1534. eszt., mintegy hétezer törökkel Erdély felé, kik közt némely magyarok is voltak. Igen gőgös kevélységet mutatott, valahol csak járt, mind gubernátori méltóságában, mind a Szulejmán levelében bizakodván. Mikor a Dunán általjött Oláhországba, egy Illés nevü első rangú oláhot, a Duna partjára felakasztatott, azt azzal vádolván, hogy neki idejében elég szállitó hajókat nem küldött. Némelyek azt mondják, hogy ő Ibrahimmal abban egyezett meg, hogy Szapolyayt eloltsa, azután maga legyen magyar király, a török ótalom alatt, és a törököket Németország meghódoltatására segitse. Akármint volt a dolog, ő az oláh vajdát, bizonyos számú néppel, maga mellé vette, és azzal együtt Brassó alá szállott. Ide hitta magához Czibak Imre vajdát, akit először ugyan jó kedvvel fogadott, de minekutána a szállására visszament, azt megölette. Olyan nehezen szenvedték az erdélyiek a Czibak halálát, hogy nyolcz nap alatt negyvenezeren verték össze magokat, Majláth István fővezérsége alatt, annak halálának megboszulására. Ezeken kivül volt tizezer oláh is. Hogy észrevette Gritti az ő

ellene tett készületeket, Meggyesre kéredzett be, és mivel önkényt őt a lakosok nem akarták bebocsátani, a kapukat ravaszság által elfoglalta, és törökeivel együtt a városba beszállott. Vitézül ótalmazta ugyan magát itt Gritti, de utoljára látván, hogy ellent tovább nem állhat, két fiával s némely szolgáival a városból el akart szökni, de kézbe akadt, és a vezéreknek általadatott. Mindenek az ő megöléséért kiáltoztak, aminthogy csakhamar, először ugyan két kezét vágták el, és azután vették fejét. Azt mondják, hogy a czigány hóhérok az ő nadrágjában negyvenezer arany érő drága köveket s gyöngyöket találtak, de minthogy azokhoz nem tudtak, csak elfecsérlették. Két szép és nagyra született fiát, Antalt és Andrást, a moldvai vajda vitte el magával, és azokat megölette.

Gubecz Máté. Azok a parasztok, akik 1572. eszt. Tahy Ferencz s más urak ellen felütötték vala magokat Tótországban, ezt a Mátét választották magok vezérjének, vagy amint ők hitták királyának. Első gondja is a volt Máténak, hogy Stubicza várát elfoglalta, azután mindenfelé lázasztókat küldözött, akik a parasztságot felzenditsék. Draskovich György, az akkori bán, Keglevich Simont és Berzey Jánost Bécsbe küldötte segitség és tanács kérni. Mivel pedig a veszedelem nagy volt, minthogy Máté a nemesek s urak jószágait mindenfelé dulta, Draskovich a bécsi követeket nem várhatta, hanem a nemességet felültette, s annak vezéreivé Keglevich Mátét és Alaghy Jánost tette, kik is Stubiczára, haladék nélkül, Gubecz ellen indultak. Sokkal állhatatosabbak voltak eleinte a Gubecz pártosai az ütközetben, mint az olyan gyülevész s tanulatlan néptől lehetett vala várni; mindazáltal utoljára csakugyan megfutamodtak. Nagy vérontást tettek közöttök a győzedelmesek, akiket elfogtak, részszerént az ut félen lévő élőfákra agatták, részszerént orrok s füleik nélkül bocsátgatták haza őket. Maga Gubecz is horogra került, kinek is Zágrábon tüzes fogókkal testét megcsipkedték, fejébe tüzes vas koronát tettek, azután négygyé vágták.

Gublin. Erdélyi püspök volt első Lajos király idejében 1376. esztendőtől fogva. A szebeni polgárok arról tettek panaszt első Lajosnak, hogy némely külföldi kalmárok, akik holmi portékájokat Szebenbe viszik, mihelyt kedvök tartja, azokat onnan Oláhországba ismét elébmozditják, azonkivül némelyek közülök a borsot, sáfránt, és egyéb efféle fűszerszámokat, apró mértékkel is mérik, melylyel a szebeni lakosoknak nem kis kárt tesznek. Ezen panaszra azt parancsolta Lajos, hogy aki ezután Szebenbe valami eladó portékát viszen, azt többször onnan ki ne vigye, borsot, sáfránt s. a. t. apró mér-

tékre szaggatva ne áruljon, aki különben próbálna cselekedni, annak minden árúját Gublin püspök tartassa le és foglalja el. Ez a parancsolat Püspökiben költ 1382. eszt. laetare vasárnapja előtt való nap. Lajos halála után, az ő leánya Mária királyasszony, Szeben és Szerdahely közt, egy Omlás nevü falut, más ahoz tartozó négy oláh faluval együtt, ennek a Gublinnak és az ő testvéröcscseinek s hugainak ajándékozott 1383. eszt.

Sz. Gunther. Thüringiában nagy familiából származott. A sz. István feleségéhez Gizelához rokonság volt. Ifjuságának büneit megbánván, minden jószágát sz. Vigbertnek ajánlotta, magát szent életre szánta, Német és Csehországokban remetéskedett, ahol szentségéről elhiresedvén, sz. Istvánnak harmadik hivatalára Magyarországra is eljött, ahol őt a király maga asztalához is méltóztatta. Ő beszélte reá sz. Istvánt a bakonybéli klastrom épitésére. Mindenes volt a sz. István udvarában, alamizsnát ő osztogatott s. a. t. Sz. István halála után, nagy zűrzavarokba esvén az ország, Csehországba ment, s ugyanott halt el 1046. eszt.

Gúthy Salamon. Első Károly király alatt élt, kinek Péter nevü fiától lett négy unokája, ugymint Imre, András, János és László. Ugyanez időtájban élt Gúthy Gáspár, kinek négy fiára, Mihályra, Imrére, Jánosra és Sebestyénre, miképen ragadt az Ország név, az Országh czikkely alatt meg lehet látni. Mind Fehér mind Szabolcs vármegyében vagyon Gúth nevü hely. Könnyebb azt gondolni, hogy a fehérvármegyei Gúthtól vették ezek a magok nevét, mint a szabolcsitól.

Gyalu. E volt az Erdélyben lakó oláhok fejedelme, mikor a magyarok 889. eszt. tájban az országba bejöttek. Miképen került az ő országa magyar kézre, meg lehet alább látni Tuhutum alatt, ugy látszik ő tőle vette Gyalu városa Erdélyben, Kolozsvárhoz egy mértföldnyire, a maga nevét.

Gyárfás. (Gervasius). Ezen néven második győri püspök volt, második Gejza király idejében és azutánis. Mikor a Gejza testvéröcscse István herczeg, aki idővel negyedik István név alatt király is lett, a bátyját Gejzát, veres szakállu Fridrik császár előtt igen bevádolta, Gejza a maga mentségére ezt a Gyárfást küldötte el, Henrikkel az országbirájával együtt, Fridrikhez Regensburgba 1158. eszt. Igen könnyen folytatták ezek a Gejza ügyét, és könnyen meg is nyerték, annyival inkább, mert olyan készülettel mentek, hogy a Gejza szembetűnő és tagadhatatlan igazsága mellé, a mérő serpenyőbe, ezer talentom aranyat is vethettek, senkinél pedig az olyan pótlék és nyomtaték fontosabb súlyosságú nem volt, mint Fridriknél. Lásd negyedik István.

Gyarmathy László. Temesi küldött volt a rákosmezei diétára 1505. eszt.

Gyerőffy Mihály. Szapolyay János Zsigmondnak hűséges embere Erdélyben, ki mellett sokat fáradozott Pokay Jakabbal, a katonák-szerzésében, a többek közt 1562. eszt., minekutána Balassa Menyhért, János Zsigmondtól, Ferdinánd királyhoz állott.

Gyerőffy János. Ország kincstartója, és kolosi főispán volt 1575. eszt., mikor Báthori István fejedelem őt a budai basához küldötte, hogy Békesy Gáspár ellen segitséget kérjen, és megparancsolta neki, hogy menet Váradra is beforduljon, és ott Báthori Kristóftól, még egy követtársat kérjen maga mellé, ki is Szemere Lászlót adta ő mellé. Azután a basától nyert lovas törököket Hadrévhez vezette, az ott táborozó Báthori Istvánhoz.

Gyóny János. Telekesy Imre alatt tanulta a katonaságot, annak halála után pedig Báthori Bonaventura és Balassa Menyhért hadaiban vitézkedett. Azokkal és Schwendi Lázárral együtt vette meg Tokajt, Szatmárt és Erdődöt 1565. eszt. Schwendinek szemébe tünvén az ő vitézsége, őt erdődi kapitánynyá tette, az ellent nem állván, hogy ő arra csak egy szemmel vigyázhatott. Még el sem mult ez az esztendő, mikor Szapolyay János Zsigmond, azzal a Hasán vagy Haszán nevü beggel, aki Szécsén alatt Balassa János megverésével, Balogváránál pedig Bebek György, Mágochy Gáspár s mások elfogásával tette magát nevezetessé, de aki már ekkor temesvári beg volt, Borosjenőt, Világosvárt, Desznát, Pankotát megvette, onnan pedig Szatmárhoz szállott; de minthogy onnan őt Schwendi, Balassa és Zay hatalmasan eligazitották, Erdődöt szállotta meg Gyóny Jánosra. Amely este odaérkezett Szapolyay, a vártól egy ágyú lövésnyire mindjárt hányatta a sánczokat, töltette földdel a kasokat, és azok közé rakatta az ágyukat. Más nap jókor reggel az ágyúzáshoz fogatott, melyre Gyóny hasonló hanggal felelgetett. Már sok nap tölt el az ostromlásban, mikor Haszánbeg, mind a maga törökjeit, mind a Szapolyay magyarjait, piron szókkal illeti, és a várrontására serkenti. Mikor már olyan törések estek, hogy azokon a berohanást lehetett próbálni, neki biztatják Haszán és Szapolyay a katonákat, a várba való berontásra. Nagy erővel is igyekeztek azok oda betolakodni, de Gyóny és társai azokat hasonló iparkodással buktatták le hanyatt-homlok a vár árkába. Elesett ebben a megtámadásban Haszánnak egy kedves atyjafia s egyszersmind hadnagya, Kurt, aki felől azt mondotta, hogy azt magát, tiz olyan várért, mint Erdőd, nem adta volna, azért nem is nyugszik mindaddig, mig a várat meg nem veszi, és minden abban lévőkön a Kurt haláláért boszut nem áll. De ami nagyobb kár volt, elesett Gyóny is, amikor aztán a vár ótalmazása Zeleméry Miklósra Bay és Ferenczre maradt.

Győri Mihály. Verancsics Antallal és Zay Ferenczczel, akiket a török császárhoz küldött vala első Ferdinánd király követségbe, elment volt útitársul ez a Mihály is, és magát mindenkor nagy emberséggel, s Ferdinándhoz való igaz hűséggel viselte. Mikor Ázsiában Amasia vagy Amasán nevü városnál, a török császár táborában mulatnának 1555. eszt. az emlitett követek, magyar kisérőik közől, Nagy Imre, aki itthon a király hajós seregének egyik kapitánya vala, Ferdinánd hűségétől elállott, és magát a Szapolyay János özvegye Izabella, ugyanott Ázsiában lévő követéhez csapta. Igy aztán ennek a Nagy Imrének tisztbeli helye üresen maradván, mind Verancsics, mind Zay, Ferdinándot hozzája küldött levelökben arra kérték, hogy a Nagy Imre helyét s tisztségét adja ennek a Győri Mihálynak. Zay annál igazabb lélekkel ajánlhatta őt a király kegyelmébe, mert azelőtt való esztendőkben, Tatán, szemmellátott tanuja volt az ő törökök ellen való vitézségének.

Gyula. Horka fia, Töhötöm unokája, erdélyi herczeg, Taksony magyarok fejedelme idejében. Némely görög irók irják, hogy ez a Gyula 948. esztendőtáján Konstantinápolyban keresztyénné lett, és onnan egy Hierotheus nevü görög barátot hozott magával, aki aztán Erdélyben sokakat megkeresztelt. Ugy tartják, hogy ettől a Gyulától vette Erdélyben Gyula-Fehérvár a maga nevét, melyet már ma Károly-Fehérvárnak hínak, mivel hatodik Károly császár azt sokat bővitette és épittette. Ennek leánya volt Sarolta, sz. István király édesanyja. Lásd Sarolta.

Gyula. A közelebb emlitett Gyula testvérének, Zombornak fia. Ezis erdélyi fejedelem volt. Minthogy a keresztyén vallás terjesztését egész erővel gátolta, sőt Magyarországra is egynehányszor ellenségesképen becsapott, Keánt is, azoknak a bolgároknak fejedelmét, akik Oláhországban laktak, sz. István ellen lázasztotta, kénytelen volt sz. István haddal ellene menni; minthogy 1002. esztendőben, mind Keánt, mind Gyulát meg is győzte, Gyulát Magyarországra hozta, itt tömlöczbe vettette, és holta napjáig ott tartatta, Erdélyt Magyarországgal még jobban is, mint eddig volt, összekötötte, és ott legelső vajdának Zoltánt tette, Gyula helyébe. Ennek a Gyulának két fia maradt ugymint Bua és Bukna.

Gyulaffy István. (Ráthóti). Királyi-tábla esküdt-birája volt 1507. eszt., mikor Ulászló a bánya-városok szabadságait ujra megerősitette, amint azon királyi-levél aláirása mutatja.

Gyulaffy László. A közelebb emlitett István fia. Száz lovassal vett részt azon győzelemben, melyet Telekessy Imre a fehérvári ba-

sán vett 1549. eszt. Ő volt a Nádasdy Tamás seregében egyik hadnagy, Lippa megvételekor 1551. eszt. Ott volt a Balaton mellett Hegyesd várának a törököktől való visszavételében, Nádasdy Tamás parancsolatjából, Magyar Bálinttal s egyebekkel 1562. eszt. Huszonöt lovassal ment Pozsonba, Maximilián koronázására 1563. eszt., ki is őt arany sarkantyús vitézzé tette. Minekutána pedig annak felesége is Mária 9. sept. megkoronáztatott volna, ebéd után Gyulaffy bajvivásra állott ki Túry Györgygyel, de hogy a fegyveres játék valamelyiknek halálos sebet ne okozzon, az öreg király Ferdinánd, velök a bajvivást félbehagyatta. Tihanyi kapitány volt 1566. eszt., mikor Túry Györgygyel s másokkal Veszprémet és Tatát a törököktől visszavette. Ugyanazon esztendőben, kétszáz lovassal ment Győr alá, az ott táborozó Maximilián királyhoz, kiket maga költségén fogadott s tartott, szinte a táborozás végéig. Ott is vitézül viselte magát Túry Györgygyel és Török Ferenczczel, kikkel két ízben a táborból szerencse próbálni kimenvén, ezer törököt vagy elfogott, vagy levágott. Nagy kárt tett ő benne Forgách Ferencz, a váradi püspök, akinek testvérhuga, Forgách Margit volt az ő felesége. Ugyanis minekutána Forgách magát megsértettnek tartván, Maximilián királytól, Szapolyay János Zsigmondhoz pártolt, ezt a Lászlót is annak hűségére vonta. Azt a csekély okát adta László elméje változásának, hogy ő tőle egy igen gazdag török rabot, akit ő fogott vala el, elvettek. De azt is sajnálta, hogy neki a pornói apáturság jövedelmét huzni nem engedik, melyet pedig ő Forgách Ferencztől elzálogositott vala, noha ez az elzálogositás törvénytelen volt. Minekutána Erdélybe költözött, nagy kedvességben volt ő mind Szapolyaynál, mind an ak halála után Báthori István fejedelemnél, ki is őt az erdélyi hadak főkapitányává tette. Mikor Békesy Gáspár 1575. eszt. Erdélybe ment, hogy ott Báthorit méltóságától megfossza, valamint sok más fő-urhoz, ugy Lászlóhoz is előre egy levelet bocsátott, melyben azt parancsolta neki, hogy az ország hadaival ő hozzá siessen, de László a levelet Báthorihoz küldötte, azután maga is hozzáment Fehérvárra, és amely győzelmet Báthori, a szent-páli kastélynál Békesyn nyert, annak dicsőségének egy nagy része Lászlót illette. Ez időtől fogva nem említik őt többé az irók, noha még azután mintegy nyolcz esztendeig élt. Kassay Dávid Zsigmond, gyulafehérvári professor, ilyen verseket irt az ő temetési czimerére vagy zászlójára.

Nomine Gyulafides, Rex sangvine, dotibus Heros,
  Haec vexilla tuli stirpis avita meae.
Pannona me genuit tellus, Germania fovit,

Testis et est vitae Caesaris aula meae.
Dum licuit, juvi Patriam felicibus armis,
Sensit et auxilium Dacia tota meum.
Non negat id pugnax geminorum curia Regum,
Julia montano quo jacet Alba solo.
Ductor eram belli validis acerrimus armis,
Partaque sunt nostra multa Trophaea manu.
Saepe cruentatae mihi terga dedere cohortes,
Unus et innumeri militis instar eram.
Nec pietas in me minor exstitit, omniaque ante
Coelestem colui Relligione Deum.
Major avis, Laudem generis virtutibus auxi,
Justitia, studio, Relligione, Fide.
Jure igitur patria me Ferdinandus aula
Caesarei voluit militis esse caput.
Jure saciis placui terrarum Regibus, unde
Nomina post obitum non moritura fero.

De többet lehet tanulni ezekből az ő s felesége tisztességére, bizonytalan kitől származott versekből, t. i. familiája eredetét, magzatait s. a. t.

Nomine avum referens animo manibusque parentem
Claruit antiquo stemmate Gyulafides.
Ladislaus avus, Stephanus pater, acer uterque
Ductor, et invicto robore notus eques.
Gyula potens bello, septem e Ductoribus unus
Omnibus his ortum principiumque dedit.
Filia cujus erat, Stephani, pulcherrima, Regis
Mater, ut Annales Historiaeque ferunt.
Haec generis series, primaeque propaginis ordo
Permultum quamvis quod celebretur habet.
Non tamen ille bonis, veterum contentus avorum.
Degener in solis haesit imaginibus:
Sed virtute sua laudes transgressus avorum,
Major eis vera nobilitate fuit.
Teutona felici nam sidere castra secutus
Praelia Ferdinando multa jubente tulit.
Finitimasque feris defendit ab hostibus arces,
Dum sol bis decies per sua signa redit.

Unde pedem referens, Albana palatia visit,
Dacica montanis qua patet ora jugis.
Quaque levi tenues adlambens flumine ripas
Auges Marusias, Ompole dulcis, aquas.
Hic regem, cui regna Pater fascesque beatos
Liquerat, insigni nomine motus adit.
Janus, ut Herois decus, armiferumque vigorem
Vidit, et infractam Marte, togaque, fidem:
Praebuit innumeras (ita magno Principe dignum est)
Martis amatori, Martis amator, opes.
At postquam prima, Rex occidit ille, juventa;
Coepit et imperii, Rege vacara, domus:
Munera magnanimus, sibi debita, suscipit, Heros
Qui gerit invicta sceptra Polona manu.
Gyulafides Patriae tantos miratus honores,
Intrat militiae, Bathore, castra tuae.
Teque juvat studio pariter bellique domique,
Praelia proque tua, multa, salute facit.
Quin etiam Arctoas est te comitatus ad oras
Dum petis imperio debita regna tuo.
Et tibi regali diademate tempora cincto
Adstitit, in medio concinuitque foro.
Pro quibus officiis tu talia proemia reddis,
Qualia vix alius te tribuente tulit.
Quum illum patrias redeuntem rursus ad oras
Commendas Fratri, qua potes arte, tuo.
A quo consiliis non futilis auctor haberi
Coepit, et armipotens agminis esse caput.
Idcirco multis ditionibus auctus, et auro,
Munera dante suo Principe, multa tulit
Talia Gyulafides post se monumenta reliquit.
Est etiam conjux carmine digna cani.
Nam tenuit longo memorabile nomen ab aevo
Forgachiae, virtus nobilitata; domus
Margaris unde suum ducit genus, orta parente
Sigismundo, cujus nomen in orbe volat.
Sed pietas longe natalia stamina vincit,
Majus honorata nobilitate decus.
Quatuor illa viro felicis pignora lecti
Edidit, numero sexus uterque pari est.

Deliciae Stephanus, Ladislausque parentum,
Et cum Frusilla, dulcis Elisa sua.
Hos pater et natos matri, natosque reliquit,
Pectoris ut vivant haec, simulacra sui.
Ipse fugit moriens, uxorque secuta maritum est
Margaris, exstinctos terra Cehina tegit.

Ez a terra Cehina kétségkivül Szilágy-Cseh.

Gyulaházy Péter. Zsigmond király idejében katonáskodott. Először ugyan a Zsigmond leghalálosabb ellenségéhez, Horváth Jánoshoz adta volt magát; de azután cselekedetét megbánván, Zsigmondhoz állott, és Koroghy István alatt a pártos ráczok ellen 1389. eszt. vitézül hadakozott. Ezért Zsigmond neki nemcsak életét hagyta meg, hanem jószágait is kezénél hagyta, annyival inkább, mivel a Mária király-asszony elfogásában és megfosztásában részes nem volt.

Gyulay János. Jajczai kapitány volt 1500. eszt., mikor azt a törökök el akarták foglalni, és mikor azokat onnan az ifju Hunyadi János elűzte. Továbbra is ő reá bízta Hunyadi a várat, mint kedves, meghitt és vitéz emberére. Lásd Pók Péter. Amely tizezer aranyat Hampó Zsigmond, pécsi püspök, Szabács és Belgrád ujitására hagyott volt testamentomban, azokat ez a Gyulay János fizette ki részenként, a Hampó rendelése szerént.

Gyulay István. Jelen volt 1526. eszt. a pozsoni diétán, ahol Ferdinánd magyar királynak választatott Szapolyay János ellen. Egyiket őt rendelte ki Ferdinánd 1541. eszt. arra, hogy Erdődy Simont, a zágrábi püspököt, Zriny Miklóssal békéltesse össze, melyben ő szerencsés is volt.

Gyulay Farkas. A zágrábi püspökségbe 1549. eszt. 24. febr. állittatott be, Tótország nagyjainak jelenlétében, igen nagy pompával. Amely beszédet akkor a nagy templomban tartott egy kanonok, ugyanazon esztendőben az Bécsben kinyomattatott, Carbo János és Egidius Aquila könyvnyomtatók által. Ugy látszik, hogy csak valami esztendeig viselhette a püspökséget, legalább már 1550. eszt. Gregoriancz Pál volt zágrábi püspök.

Gyulay Mihály. Értelmes és tanult ember Erdélyben, Izabella és Szapolyay János Zsigmond idejében. Őt küldötte volt Izabella 1559. eszt. Konstantinápolyba, Szulejmán török császárhoz, hogy attól nyerje ki azt, hogy ő (Izabella) Ferdinánd magyar királylyal békességet köthessen. Oly bölcsen tudta Gyulay a dolgot kormányozni,

hogy Szulejmán az Izabella kivánságát helybehagyta, hogy János Zsigmond a Ferdinánd leányát, a régi alku szerént, feleségül vegye, sőt Forgách aztis irja, hogy Izabellának is szabadságot adott volna a férjhez menésre, de azt hozzá tette, hogy birtokaiból csak egy ujnyi földet se adjon senkinek. Elkisérte Gyulay, Szapolyay János Zsigmondot, Zimonyhoz, Szulejmán udvarlására 1566. eszt. Mikor Békesy Gáspár, Maximilián királyhoz ment követségbe, a többi urak közt ezt a Gyulayt is eltiltotta a Szapolyay udvarától s társaságától 1570. eszt. Szapolyay halála után, őt küldötte volt Báthori István, Tompa Istvánnal és Várfalvy Györgygyel Konstantinápolyba, nagy ajándékokkal, hogy ott nyerje ki a török császár Szelimtől, az ő fejedelemségben való megerősíttetését. El is hozta Gyulay Báthorinak a Szelim császári levelét, melynél fogva Szelim Báthorinak s maradékinak mind azt örökös jussal odaadta, valamit csak azelőtt Szapolyay birt vala. Ez lőn 1571. eszt.

Gyulay János. Huszonöt lovassal jelent meg a Maximilián király koronázásán Pozsonban 1563. eszt. Erdődy Péter bánnal együtt verte meg a törököket Obreskónál 1565. eszt. Igen ifju volt még amikor meghalt 1566. eszt., semmi örököst maga után nem hagyván. Ő birta Viniczát Horvátországban, és rendszerént ott lakott. Vér szerént való atyafisága volt a Batthyány familiával.

Gyulay Pál. Egy szép elméjü és valóságos tudós ember, Szapolyay János Zsigmond, Báthori István és Zsigmond fejedelmek alatt Erdélyben. Hazájában kezdett tudományát Olaszországban Páduában, Bononiában s másutt vitte tökéletességre, a híres Békesy Gáspár költségén. Ott volt Békesyvel a fogarasi várban, mikor azt oda Báthori beszoritotta 1573. eszt., és mikor onnan maga Békesy kiszökött, minden kincsét Pálra bízta, meghagyván neki, hogyha a vár feladatik, akkor a kincset adja által Báthori számára. Mikor aztán a vár tizenkilencz napig tartott ostrom után feladatott, mások mindenek szabadon bocsáttattak az alku szerént, csak az egy Pált tették fogságra, mivel erős gyanu volt reá, hogy a kincsből félre tett, és hogy ő lett volna Békesynek Báthori ellen legnagyobb ingerlője, s most legközelebb elszöktetője. De a talentomot becsülni tudó Báthori őt nem sokára nemcsak elbocsátotta, hanem titoknokságra is felvette, s magával Lengyelországba is elvitte. Őt küldötte onnan Erdélybe haza Báthori 1583. eszt., hogy a gyermek Báthori Zsigmond fejedelem mellé, ott tegye igazgatóknak, vagy amint ő nevezte praeseseknek, Kendi Sándort, Kovacsóczy Farkast és Sombory Lászlót, és azoknak szabja elejökbe, mind az igazgatásnak, mind a Zsigmond nevelésének és

szoktatásának módját. Ugyanakkor aztis megparancsolta volt neki Báthori István király, hogy festesse le a gyermek Zsigmond képét és azt magával vigye vissza Lengyelországba. El is vitte azt oda Pál, melyet midőn Báthori István egynehányszor gondos szemekkel körül meg körül nézegetett volna, könnyübe lábbadt szemekkel azt mondotta: „Bizony semmit sem látok benne a Báthoriak természetéből, és semmi jót felőle a hazának nem jövendölhetek“. Mikor Géczy János helyébe váradi kapitánynyá s Bihar vármegyei főispánná tette Báthori István, Sibrik Györgyöt, egy örvendező és barátságos, de egyszersmind olyan fontos levelet küldöt Sibrikhez ez a Pál, a niepolomiczi várból 1585. eszt., melyben annak kötelességeit rakja eleibe. Oly figyelmetességet érdemlőnek látszott az a levél az okosabbak előtt, hogy azutánis, mig Várad török kézre nem jutott, valahányszor uj kapitányt tettek Váradra, azelőtt ezt a levelet el szokták volt olvasni, hogy abból maga kötelességeit megértse.

Báthori István halála után, mely 1586. eszt. történt, hazajött Pál Lengyelországból Erdélybe, és ott a maga falujában, a Maros mellett, Száz-Régenhez közel, Abafáján lakott. Jelenvolt 1591. eszt. a Fehérváron tanácskozó urak közt, akik azt végezték vala, hogyha Báthori Boldizsár meg nem szűnik ellenkezni Zsigmond fejedelemmel, tehát Boldizsárt vagy meg kell ölni, vagy legalább az országból ki kell űzni. Ezt a végzést Pál által adták tudtára az urak Báthori Zsigmond fejedelemnek, melyből Pálnak utolsó veszedelme következett. Ugyanis hogy azt Boldizsár megtudta, attól fogva őt tartván a maga közt és Zsigmond közt való viszálkodások gerjesztőjének, szüntelen tört ő reá, mindaddig, mig aztán Abafájára 1592. eszt. ő reá katonákat küldött, kik is őt konczról-konczra vagdalták. Hibáznak akik azt irják, hogy Zsigmond fejedelem ölette volna őt meg, noha azis igaz, hogy azis megegyezett az ő megölésében. Kételkedni arról is lehet, hogy ő Zsigmond alatt kanczellár lett volna. Valami sógorsága volt a Báthori familiához. Leirta deák nyelven Báthori István lengyel királynak az oroszok ellen való hadakozását, melynek titulusa ez: Commentarius Rerum a Stephano Rege adversus Magnum Moscoviae Ducem gestarum. Anno 1580. Claudiopoli 1581.

H.

Hadold vagy **Hoholt Czirják.** Thuróczi azt irja, hogy ez az Orlamundi grófok familiájából származott Thüringiában, és negyedik István király onnan hítta ki őt, a Csáky familia ellen, amely ő el-

lene összeesküdt vala, és hogy ez a Hadold a Csákyakat össze is törte, azon katonákkal, akiket magával hozott Németországból. Bánffy familiának legelső törzsöke. Buzad nevü fiától, ugyan Buzad nevü unokája származott, aki 1226. eszt. horvátországi bán volt, azután pedig dominikánus baráttá lett. Lásd Bánffy Buzad. Ennek a Buzadnak ismét volt Buzad nevü fia; ezenkivül Tamás, aki 1254. eszt. fehérvári prépost volt; és Tristán, kinek czimere, egy komor ökör fő volt. Ennek maradéki közől való volt Ponith, vagy Ponits Jakab. Lásd. alább Ponith,

Másik fia Hadolnak, az ő nevét viselte. Ennek ismét volt Hadold nevü fia, kit másképen Mihálynak is hittak. Ez a Mihály Zala vármegyében a Jurk fiainak jószágait megvette 1273. esztendőben, kikre az akkori palatinus Oklits Diénes törvényszékén tolvajság sült. Mihálynak két fia maradt, ugymint Máté, ki mag nélkül halt el, és István, ki 1282. eszt. tótországi bán volt. Ez építtette, vagy legalább megujittatta Alsó-Lendva várát Zala vármegyében. Ennek fia volt Miklós, kit legelőször neveztek Bánffynak, minthogy bánnak fia volt, alsó-lindvainak pedig, minthogy Lendvát vagy Lindvát birta. Lásd Bánffy Miklós.

Hagymássy Miklós. (Szentgiróthi és Beregszói). Istvánnak fia. Egy volt azon fő emberek közől, kik a Maximilián császárral kötött békességnél fogva grácziát nyertek Ulászlótól való elpártolásokért 1491. eszt. Jelen volt a rákosmezei hires diétán 1505. eszt.

Hagymássy Kelemen. Amely követeket a marosvásárhelyi diéta Lugosra küldött, hogy onnan Petrovich Pétert hijják be Erdélybe, azokkal ezt a Kelement küldötte el Petrovich Erdélybe vissza 1556. esztendő elején, általa megköszönvén a rendeknek, mind ő hozzá, mind Izabellához való hűségét s jó indulatját, s egyszersmind azoknak szolgálatját igérte sat.

Hagymássy Kristóf. Huszti kapitány, Szapolyay János király özvegyének Izabellának, és annak fiának Szapolyay János Zsigmondnak hűséges embere, és egyik hadvezérje. Édes anyja Tarczay János leánya, Lucza volt, kinél fogva neki is jusa volt a többek közt Sáros vármegyében Makovicza várához, de amelyet bizonytalan micsoda okon elvett vala Serédy György a Tarczay familiától. Kristóf tehát a maga édes anyjának testvérével Katalinnal, Podmaniczky Mihály özvegyével, Serédy Györgyöt perbe fogta, és azt a pozsoni törvényszéken, magának első Ferdinánd királynak elölülése alatt meg is nyerte 1550. eszt. A palatinus helytartója Ráday Ferencz maga iródeákja Kis Palugyay András által el is küldötte a törvényszék végzését a szepesi káptalanhoz. A káptalan Ráday Simont, egyik kanonok tagját adta az iródeák mellé, hogy azzal együtt Makoviczát, a hozzátartozó váro-

sokkal s falukkal foglalja vissza, Kristóf és Tarczay Katalin számokra. Kis-Palugyay és Ráday magok mellé vették Sáros vármegye iródeákját (notárius) Sarudy Andrást, és egyik szolgabiráját Ternyey Lipót Ferenczet, ezenkivül két bártfai esküdtet, Baranyay Kristófot és Pintér Györgyöt s másokat, és ugy mentek a visszafoglalásra. De mikor Makovicza vára eleibe értek, a vár porkolábja Deák Elek, kivont karddal tiltotta el, s hajtotta őket vissza Serédy György nevében a foglalástól. Talán ez volt aztán az oka, hogy Kristófnak Magyarországon vagy kevés, vagy semmi jószágai nem lévén, inkább a Szapolyay házhoz hajlott, melynek birtokában voltak jószágai, mint a magyar királyhoz.

Bornemisza Benedekkel és egy kis serreggel jött volt ki Kristóf Husztról 1557. eszt., és Munkácsnál telepedett meg, oly czéllal, hogy az akkori szüret alkalmatosságával, Ungvárról és Szerednyéről a mustot erővel elvitesse, a Ferdinánd királyhoz hűséges jobbágyoktól; és már evégre sok üres hordót is szállittatott Beregszászba; de minekelőtte valami kárt tehetett volna, Telekesy Imre jövetelének hire őt onnan haza riasztotta.

Sokkal tisztességesebb dologban fáradozott 1560. eszt. Ugyanis akkor Csáky Mihálylyal Bécsbe küldötte őt Szapolyay János Zsigmond, Ferdinánd királyhoz, hogy azzal az ő nevében békességet kössenek. A János Zsigmond kivánságai ezek voltak: hogy a kolozsvári egyezés szerént, Ferdinánd adja neki Johanna nevü leányát; hogyha Ferdinánd örökösei kifogynak, Magyarország Szapolyay János Zsigmond maradékira szálljon; hogy a Ferdinánd és János Zsigmond birodalmát a Duna válassza el egymástól. Ezekre Ferdinánd a lengyel követ által azt felelte: hogy azok a pontok olyanok, melyekről még csak beszélni s hallani sem akar, azértis másokat illendőbbeket és igazságosabbakat hozzanak elő. Csáky és Hagymássy azt kérték ki, hogy mivel ők egyéb pontokkal nincsenek elbocsátva, hadd legyen szabad nekik a dolog miben létét megirni magok urának. Megengedtetett. Megirták tehát aztis a többek közt, hogy Ferdinándnak az a kivánsága: hogy Szapolyay mondjon le a magyar, dalmát, horvát és tótországi király titulusról, és ahelyett herczeg, palatinus, vagy fejedelem nevet vegyen fel. Szapolyay ezt felelte: hogy ő a királyi nevet nem vetkezheti le, mert egy az, hogy az őreá atyjáról maradt; más az, hogy a török császár is azt adta neki; harmadik az, hogy az ő jobbágyai is őt annak ismerik s hiják, azért ő a királyi nevet maradékira is által kivánja bocsátani. Hogy Erdélyen kivül minden magyarországi birtokairól lemondjon, azt sem cselekedheti, sőt megkivánja,

hogy azokhoz Ferdinánd többeket adjon sat. A feleletre Ferdinánd azt válaszolta: „hogy ő azon pontoktól, melyeket hajdan Izabellával megállitott, egy köröm feketényire sem akar eltávozni, és neki maga mellett mást királyi névvel megszenvedni, csak annyi volna, mint a királyságot magáról önkényt lerázni, melyért pedig már oly sok esztendő óta hadakozik.“ Igy aztán minden haszontétel nélkül mentek haza Bécsből Csáky és Hagymássy.

Amely kastélyt, Munkács és Huszt közt, egy Halmi nevü faluban, Balassa Menyhért épittetett vala, mivel az nagyobbára nem egyéb, hanem latrok barlangja volt, arra egy éjjel Hagymássy Husztból kicsapott, azt egy véres csatázás után elfoglalta s felégette 1564. eszt. Mikor Szapolyay 1566. eszt. Belgrádhoz ment, Szulejmán török császár köszöntésére, Kristófot tette s hagyta Erdélyben a maga hadai főkapitányának, hogy mig ő oda jár, addig a csendességre vigyázzon. Meg is próbálta azalatt Schwendi Lázár, Husztot, Maximilián király számára elfoglalni, de minekelőtte arra rá mehetett volna, a Kristóftól érkezett segitség, Schwendit onnan elüzte. Ezt a Kristófot tette vala egyiket Szapolyay, maga testamentoma végrehajtójának.

Szapolyay halála után, mikor a magyaroknak nagyobb része Báthori Istvánt, a szászok pedig Békesy Gáspárt, akkor a székelyek Hagymássy Kristófot nézték vala ki fejedelemnek. Mindazáltal minekutána a hatalmasabb rész Báthorit elválasztotta, nincsen semmi nyoma, hogy Kristóf fejedelemségre vágyott volna. Mikor aztán Békesy és Báthori egymással azon méltóság felett küzdenének, egy ideig Békesyvel tartott Kristóf, de azután Báthorinak hajtott térdet, fejet. Igaz ugyan, hogy mikor Békesy 1575. eszt. Magyarországból, Báthori kihajtására, Erdélybe ment, és ott Deés alá szállott; akkor ott Kristóf tiz hizott sőrét, és sok egyéb élelemre valót ajándékozott a Békesy táborának; de azt kétség kivül csak azért cselekedte, hogy Deés városát a pusztitástól megmenthesse. Ugyanis, hogy Békesy Deés alól elment, Kristóf is más oldalról, kétszáz lovassal, s ugyanannyi gyaloggal Fehérvár alá Báthorihoz sietett, melylyel annak nem kis vidulást okozott. Életben volt ő még 1577. eszt. Ugyanis akkor küldötte őt Báthori Kristóf fejedelem Váradra, az erdélyi hadakkal, hogy annak környékén a csendességre vigyázzon.

Halábori Pál. Nagy ember volt Erdélyben, Báthori István fejedelem alatt. Ő is fel'költ volt Békesy Gáspár mellett, Báthori István ellen 1575. eszt., és a szent-páli ütközet után, Békesyvel együtt Magyarországra kivándorlott Erdélyből.

Haller Péter. (Hallerkői). Budán született 1500. eszt. Édesatyja

Rupert, Norimbergából származott Magyarországra. Péter a mohácsi veszedelem után Erdélyben keresett magának bátorságosabb lakóhelyet Szebenben, aholottis 1543. eszt. polgármesternek választatott. Ő szedette jó rendbe a szebeni levelestárat, a város iró deákja által 1546. eszt. Első Ferdinánd király 1551. eszt. tanácsúrrá, 1552. eszt. pedig nemcsak kincstartóvá, hanem a szász nemzet grófjává is tette őt. Ugyanazon esztendőben ő épittette az úgynevezett Hallerbástyát Szebenben, ettől a bástyától pedig a Heltai kapuig, igen jó erősséget csináltatott, melynek falán még ma is fentartja az ő emlékezetét a következő felülirás:

Hoc opus erexit circumdans moenia vallo
Hallerus patriæ provida cura suæ.

Neki parancsolt Ferdinánd 1553. eszt., hogy a szokott adót küldje meg Konstantinápolyba, Buday István által. Vízaknai királybiróvá 1555. eszt. tette őt Ferdinánd, mely hivatalában a Szapolyay János özvegye Izabella is megerősitette őt 1557. eszt. Apaffy Lászlótól ő vette meg Szeben városának Feketevizt és Várallját harmadfél száz aranyon 1558. eszt. Igen bátran viselte magát 1562. eszt., mikor a pártos székelyek tűzzel-vassal fenyegették Szeben városát, ha ő hozzájok nem akarna állani. Azoknak Szebenbe küldött követeit, Antalfy Mátyást és Ember Jánost elfogatta, s tömlöczbe tette. A székelyek leültetése után nagy haraggal ment Szapolyay János Zsigmond Szebenbe, azt gondolván, hogy annak lakosai is egy akaraton voltak a székelyekkel. A város kulcsait jókor eleibe küldötte annak Haller, és a várost előtte tökéletesen megigazitotta. Ott mulatott akkor János Zsigmond közel egy fertály esztendeig, ott tartott diétát, és a támadás fejeit ott büntette meg. Halála 1569. eszt. történt Hallernek.

Haller Péter. (Hallerkői.) A közelebb irt Péternek Schirmer Ágnestől való fia. Első felsége Buday Margit 1506. eszt. 15. jan. halt meg, kinek a szebeni nagytemplomban lévő koporsó kövén ezeket olvashatni:

Quæ mihi quaterni rapuerunt pignora partus,
Hæc eadem vitam fata tulere meam.
Sic statuit de me Domini firmata voluntas,
In cujus capio gaudia vera sinu.

Második feleségétől gyerő-monostori Kemény Péter leányától, Katalintól, négy élő fia maradt.

Hammer Vilhelm. Egri prépost, azután 1361. esztendőtől fogva pécsi püspök, és egyszersmind első Lajos királynak kanczellárja. Még prépost volt, mikor 1360. eszt. negyedik Károly császár neki hűséges szolgálatiért Németországban egy Seltz nevü várost zálogba adott, hogy azt mindaddig birja, mig a császár őt ötezer forinttal kifizetheti. Az ő szolgálatja, melylyel a császárt ennyire lekötelezte, kétség kivül abból állott, hogy ő Lajos királyt igyekezett lecsendesiteni, aki Károlyt nagy haddal fenyegette. Püspökségének első esztendejében, a pápának és kardinálоknak háromezernégyszáz arany forintot igért. Orbán pápa arról dicséri őt, egy 1364. eszt. ő hozzá intézet levelében, hogy a pápa követének nagy segitségül volt, a Károly császár és Lajos király közt való békesség helyreállitásában. Az ő püspök korában állitott fel Lajos Pécsen egy derék és hires oskolát, vagy akadémiát, mely ott szinte a mohácsi veszedelemig szakadatlanul szép virágjában volt. Nemcsak theologiát, hanem papi és világi törvényt, és egyéb tudományokat is tanitottak ebben az oskolában, és többnyire négyezer tanuló fáradozott benne, a püspök vigyázása alatt. Mennyire igyekezett maga is ez a Vilhelm püspök, a tudományoknak az országban annál könnyebben lehető előmozditására s terjesztésére, a külföldi tudósokat a pécsi oskolai tanitóságra beédesgetni, onnan megtetszik, hogy egy bononiai fi, Bethini Galvánnak, esztendőnként háromszáz márka ezüstöt, azaz mai pénzünk szerént, hétezer és kétszáz forintot fizetett. Ezután igen hamar esett az ő halála 1378. esztendő előtt valamikor.

Hampó Ernst János. Királyi kincstartó, tótországi bán, turóczi, zólyomi és Körös vármegyei főispán, Mátyás király idejében, Istvánffy azt irja, hogy Svédországból származott, mások azt mondják, hogy zsidóból lett keresztyénné. Mindakettő igaz lehet. Hogy nemcsak hűséges, hanem nagy talentomu ember is volt, megtetszik azon hivatalokból, melyeket őreá az érdemet megitélni tudó Mátyás király füzött, s azon jószágokból, melyeket a hivatalokon felül adott neki, melyek közt voltak Szklabina vára, Turócz, Lipcse, Zólyom és Csáktornya, Zala vármegyében. Nagy dicséreteket ruházott őreá Mátyás király azon levelében, melylyel őt turóczi főispánná tette 1470. eszt., p. o. hogy Hampó neki egész nyugodalma, mind itthon, mind mikor táborával valahova megyen kivül az országon; és hogy ő Hampónak tulajdonitja maga jeles tetteit; továbbá, hogy a napokban is, az ország felsőbb részeiből, maga katonáival, a latrokat kiüzte s irtotta. Azután négy esztendővel lett bán, és Turóczon kivül, az emlitett két más vármegye főispánjává. Halála 1480. eszt. történt. Nincs nyoma, hogy magyar fami-

liába házasodott volna. Talán hát valami körülmetszettnek leányától nemzette Zsigmond és János nevü fiait, akik egyenként fognak emlittetni.

Hampó Zsigmond. (Csáktornyai). Az emlitett kincstartó és főispán fia. Pécsi püspök lett 14/5. eszt. Mátyás király halála után, annak fiát az ifju Hunyadi Jánost igyekezett annak helyébe ültetni, és épen azért Ujlaky Lőrinczczel, Beriszló perjellel, s másokkal, jó erővel ment a pesti diétára 1490 eszt. Nemis hagyta el az ifju Hunyadit, mig csak a reménység általán fogva el nem enyészett. A Csonthegynél történt szerencsétlen ütközet után, a vert hadat befogadta Pécsre, de azután való időkben, mindenkor arra verte Hunyadit, hogy magát adja meg, és Ulászlót ismerje királynak; aminthogy mindketten meg is jelentek annak koronázásán Fehérváron. Azonban Maximilián császár iparkodott magáévá tenni az országot. Egyik vezérnek Hunyadit rendelte ki ellene Ulászló. Maximilián kisértette Hunyadit, hogy álljon az ő részére. Hogy lábáról le ne verhessék Hunyadit, Zsigmondot küldötte ő hozzá Tatára Ulászló, minthogy tudta, mely igen hajlik Zsigmond szavára. De magát is megpróbálta Maximilián a püspököt. Tudván mely nagy kincs maradt reá atyjáról, a salczburgi püspökséget igérte neki, csak adjon neki harminczkétezer aranyat, de semmire se vehette. Mindazáltal voltak olyanok, akik ő hozzá gyanakodtak. E volt az oka, hogy mikor 1491. eszt. Kinisy Pál az ország alsó részeiről, Fehérvár alá igyekezett egy táborral, Pécsen kereste a püspököt, hogy annak szive titkát kikurkászhassa; Szent Györgyön találta meg a Dráva mellett, és ő vele hosszasan beszélgetvén, őt igen hüségesnek találta, és azután nagy dicséretet tett őróla Ulászló előtt, aki azután két esztendővel kincstartónak tette Zsigmondot.

Mikor 1494. eszt. Lőcsére ment Ulászló, hogy ott az öcscsével a lengyel királylyal beszéljen, Zsigmondra bizta Budát és a törvényes dolgokat. Lőcsén dolgát végezvén Ulászló, magához hitta oda Zsigmondot, és erdélyi s temesvári utjában, és az Ujlaky Lőrincz üldözésében, mindenütt magával hordozta őt. Mikor Bakacs Tamás ijesztette Ulászlót, a Lőrincz ellen való hadakozástól, akkor ellenben Zsigmond azt biztatta. Vette is azt a hasznát, hogy Futak visszaadatott neki, melyet Ujlaky elfoglalt vala ő tőle. Azonban a királyi kincscsel nem gen jól gazdálkodott Zsigmond. Ulászló a budai gyülésen 1495. eszt. a rováspénz (dica) szaporitását és nagyobbodását kivánta a rendektől, melyet midőn a rendek nem örömest kivánnának cselekedni, Zsigmondot számadásra vonták, és igen sokban érték. A király mindjárt megkötöztette és tömlöczbe tétette őt, majd mindenek örömére.

Mindent igért, csak a fogságból bocsáttassék ki. A rendek négyszázezer aranyra büntették őt, mely summát kifizetvén, kiszabadult. 1504. eszt. halt meg. Azt mondják, hogy Szabács és Belgrád erősitésére tizezer aranyat hagyott.

Hampó János. (Csáktornyai). Zsigmond püspök testvére, és igy essis Jánosnak fia, fő-lovászmester, dalmát, horvát és tótországi bán, második Ulászló és Lajos királyok alatt. Sok diéta végzés alatt fordul elő az ő neve. Lovászmesterré 1493. eszt. lett. Ő viselt gondot Lőcsén a lengyel urak s katonák szállására s élelmére 1494. eszt., mikor ott Ulászló magyar és Albert lengyel királyok összejöttek. Bánná 1508. eszt. lett. Lásd Czobor Márton. Ugy látszik nem ütött atyjára a szerénységben és gondosságban: mert Lajos király, Budáról 1519. eszt. Keresztelő János fővétele napján küldött őhozzá, egy már akkor harmadik levelet, melyben azt parancsolja neki, hogy Jajcza várába, Paksy János segitségére, minél hamarabb küldjön katonát s eleséget, különben mint hüségtelen, keményen fog megbüntettetni. Lásd Thurzó Elek. A sagani herczeg leányától Margittól, Ferencz nevü fiút hagyott.

Hampó Ferencz. (Csáktornyai). A közelebb irt János fia, második Lajos királynak aranykulcsos híve, ki mellett Mohácsnál esett el 1526. eszt. Két fia maradt, úgymint János, aki úgy látszik soha sem házasodott meg, és Gáspár, aki Keglevich Péter leányát Annát elvette ugyan, de mag nélkül halt el, amint Istvánffy írja 1541. eszt. és igy a Hampó familiának semmi ivadéka nem maradván, annak jószágai, a törvény szerént, a királyi fiskusra visszaszálltak.

Hangay György és Benedek. Mindketten igen hüséges követői voltak Szapolyay Jánosnak Ferdinánd ellen. Ezen az okon Szapolyay 1530. eszt. Budán költ levele által őket, és Bars vármegyében, Németi nevü faluban való házokat, minden gondolható adó és taksa alól örökösen kivette.

Haraszthi Ferencz. Szörényi bán volt Szokoly Andrással 1486. eszt. Az 1498. esztendőbeli budai diéta arról emlegette őt panaszolva, hogy ő Koszorú várát elvesztette; és azt végezték akkor a rendek, hogy aki ezután maga hibája miatt enged az ellenségnek valamely várat, büntetlen ne maradjon. Lásd Cheh János és Zsigmond.

Harasztos Domokos. Lásd Jankay Tamás.

Harduin. Györi püspök volt Kálmán király idejében, és Kálmán őt küldötte volt el, egy Tamás nevü főispánnal Sicziliába, hogy ott neki kérjék feleségül, az odavaló grófnak leányát Buzillát 1097. eszt., akit el is nyerték.

Házy Dávid István. Jeles hadvezér volt Hunyadi Mátyás király alatt. Ő reá bizta Mátyás 1483. eszt. Ausztriában, a Lajta vize mellett, Bruck városának megvételét, melyet Fridrik császár katonasággal s másképen is megerősítvén, igen jó karban hagyott vala, és fel se tette, hogy azt a magyarok megvehetnék. Valósággal sok dolgot is adott Istvánnak annak megvétele. Sokszor feltámogatta már annak falai mellett a lajtorjákat, de a lefelé szórt kövek miatt, ismét oda kellett azokat hagyni. Negyedik hónapja folyt már az ostromnak, mikor István a boszúságtól és szégyentől lelkesittetvén, utóljára nagy vakmerőséggel megtámadja a várost. Maga ment mindenütt elől, és példát adott katonáinak. Hat órai igen véres veszekedés után, a magyarok a várost elfoglalták. Hátramaradt még ugyan a vár, de annak kapitánya is, harmincz-nyolczad napra, az éhség miatt, kénytelen volt azt Istvánnak feladni. Azután való esztendőben Kornneuburg alá küldötte őt Mátyás, mely hasonlóképen jól meg volt rakva katonasággal s eleséggel. Midőn ezt derekasan szorongatná, a császár jó nagy sereget küldött a városnak ostrom alól való felszabaditására. Ennek közeledését István megértvén, katonáinak egy részét a város lövésére hagyja, a másikkal pedig a segitő seregnek eleibe megyen, és azt nagy orditások közt megtámadja. Egy óráig tartott igen heves csata után, az ellenség lovassága hanyatlani kezd, melyen a magyarok és csehek neki bátorodván, annál nagyobb tűzzel rohannak az ellenségre, azt megfutamtatják és messze kergetik. A győzedelmes sereg visszamenvén a város alá, vendégeskedéssel s kiabálással jelentik örömöket, a városbelieknek boszúságára. Sokszor kérte őket István, hogy önkényt adják fel magokat, de mivel arra nem hallgattak, szüntelen fárasztotta, nyagatta őket a csatázással, mindaddig, mig egyszer őt egy golyóbis halálra sebesitette. Hét hónap múlva csakugyan kezére került a város Mátyásnak, minekutána a benlévők oly szükségre jutottak, hogy a macska és lóhúst is jóizűen ették, ha kaphatták.

Héczey Mihály. Egri nagy-prépost volt 1552. eszt.

Hederik vagy **Hedrik.** Németországból jött Magyarországra, Gejza, szent István atyja idejében, Volfger nevű bátyjával, amint Thuróczi irja. Győr körül telepitette meg Hedriket Gejza, ahol ő egy várat s várost építtetett, melyet róla Hedervárnak neveztek, mely azután sok ideig nevezetes és virágzó város volt, de már ma alig van árnyéka is régi virágának. Ezt a Hedriket tartják annak ama régi, nagy és gazdag Hederváry familia első törzsökének.

Hederváry Saul. Csanádi püspök, azután pedig kalocsai érsek, harmadik Béla és Imre királyok idejében. 1180. és 83. esztendőkben

Béla király kanczellárja volt. Érsek korában, a Szerémségen némely tót helységek nem akartak neki dézmát fizetni, ámbár az ő megyéjéhez tartoztak. Ezt ő megjelentette az akkori pápának, harmadik Inczének, ki is mindjárt irt Imre királynak, hogy azon tótokat a dézmafizetésre kényszerítse. Maga is vett Saul egynehány rendbeli leveleket ettől a pápától. Nevezetesen egyikben azt parancsolta neki a pápa, hogy a kevi, vagy kövi klastromnak állapotját vizsgálja meg, melynek jószágait a benne lakó barátok igen elvesztegették vala, s különben is igen feslett életre adták magokat. Elment oda Saul, a dolgot megvizsgálta, a barátokat hibásoknak találta, mindnyájokat kiűzte a klastromból, és helyökbe más szerzeteseket szállitott, akik szent Ágoston reguláját követték. Hol volt ez a Kevi vagy Kő nevű vár és klastrom? nem bizonyos. Ugy látszik mindazáltal, hogy Ujpalánka körül kellett neki lenni, legalább Pancsova és Orsova közt valahol. Keményen bánt Saul Eluim nevű váradi püspökkel is, mert azt, bizonytalan micsoda hibájáért, az eklézsia kebléből kirekesztette, azonkivül arra is büntette, hogy menjen Rómába a pápa eleibe, melyet Eluim meg is cselekedett. Ezen Saulra bizta volt a pápa 1199. eszt. aztis, hogy járjon végére, mi okon bánt Imre király illetlenül a váczi püspök Boleszlóval, és hogy intse arra Imrét, hogy annak torkon verve elvett kincsét adja vissza. Lásd Boleszló. Sokat szolgált Saul, Imre királynak, azon pártosoknak elnyomásában, akik András herczeget, a király ellen ingerlették és segitették. 1202. esztendőtájban halt meg. Nemcsak méltóságára, hanem kegyes és ártatlan életére nézve is nagytekintetű embernek kellett Saulnak lenni, mert az ő halála után a magyar anyaszentegyház nem egyszer szorgalmaztatta a pápákat, az ő szentek közé való számlálására. Második András király, egy 1208. eszt. költ levelében, boldog emlékezetűnek, szent s ártatlan életéért, Isten s emberek előtt méltán kellemetesnek irja őt.

Hedervàry Chepán, **Poth** és **György.** Mindhárman a közelebb emlitett Saul testvérei. Chepán, Csépán vagy István, mint Sopron vármegyei főispán, ugy irta magát alá azon diplomának, melyben Imre király a zágrábi lakosoknak azt a szabadságot adja, hogy többé adóba a bán őtőlök nyest vagy nyuszt bőröket nem kivánhat, hanem csak a maga püspökje; ezenkivül a püspöknek, az egész zágrábi püspökségben, az egész malaczbeli dézmát oda ajándékozta 1199. eszt.

György katonaember volt. Ő nyert a bátyjától Saultól 1199. eszt. egy levelet. Abban Saul Csehországban negyven napi indulgentiát ajánl mindazoknak, kik a lehotai templomban bizonyos napokon megjelennek, mindazáltal olyan feltétel alatt, ha abban a prágai püspök

is megegyezik. Örömest megegyezett abban Dániel, a prágai püspök, sőt maga is negyven napi indulgentiát toldott a Sauléhoz.

Chepán vagy István lett legelőször palatinus a Hederváry familiából 1206. eszt. Amely leányt Berthold, a második András feleségének Gertrudnak testvére elmátkásitott, de az összekelés előtt tőle elvált vala, azt ez a Hederváry palatinus vette el.

Ő helyébe Poth, vagy más névvel Fokon, a testvére lett palatinussá 1209. eszt., akivel ugyanazon esztendőben együtt állitották fel Moson vármegyében a lébeni apátuságot, a szent Benedek szerzetesei számára, melyet második András király helybe hagyott. Ugyanazon esztendőben ez a Póth szép szabadságokat nyert a varasdiaknak András királytól, azon érdemekért, hogy mikor Andrást még herczeg korában 1203 eszt. Imre király a knegineczi (kheenei) várban tömlöczre vetette vala, akkor a varasdiak ő hozzá sok jóval voltak. Ezen Hederváryaknak többi testvérei Sándor és Szerafin voltak, atyjok pedig mindnyájoknak István; nagyatyjok Maurus volt.

Hederváry Vialka Dienes. Második András király alatt palatinus volt 1228. eszt. és azutánis. Mikor Róbert, az esztergomi érsek, a pápa meghagyásából 1232. eszt. az egész országban az isteni tiszteletnek közönséges tartását megtiltotta, akkor ezt a Dienes palatinust, az anyaszentegyházból különösen kiátkozta; mert nemcsak az hogy ő az ismaelitáknak és zsidóknak nagy pártfogója és előmozditója volt, akik abban az időben az országnak igen veszedelmes nadályai valának, hanem az egyházi renddel is illetlenül bánt; annak jószágait, jövedelmeit csipkedte; sőt egy János nevü pozsoni prépostot arczúl veretett. Ezen dolognak eligazitására azután András király őt Rómába küldötte. (Lásd Robert). Némelyek ugy gyanakosznak, hogy ő maga oktából sok jószágot osztogatott, és a király hire nélkül, a király pecsétjét sok levélre ráütötte, és talán ez adhatott arra alkalmatosságot, hogy a király a csalárdságot észrevevén, egy uj pecsétnyomót készittetett, melyre ilyen szókat metszetett: „Istud Sigillum est verum, alia sigilla sunt falsa“ azaz: „Ez a pecsét igaz, más pecsétek hamisak;“ és ezzel minden az ő idejében készült királyi leveleket ujra meg kellett pecsételtetni, melyeknek az ember állandó erőt s tekintetet akart szerezni. András halála után, mihelyt negyedik Béla magát megkoronáztatta, ennek a Dienesnek szemeit kiszúratta 1235. eszt., mivel őt tartotta azon versengések s ízetlenkedések legnagyobb fuvójának, melyek ő közte és atyja András király közt estek.

Hihető ő volt az a Dienes nevü tárnokmester és abaujvármegyei főispán is, aki Andrással 1217. eszt. a szent földre járt, és akiről szó

vagyon abban a diplomában, melynél fogva András király a hospitalariusoknak esztendőnként ötszáz ezüst márkát ajándékozott. mind maga, mind az ő utána leendő királyok nevében; (hospitalariusoknak azon vitézeket hitták, akik abban az időben, a szent földön, az oda utazó keresztyéneket a tolvajok s törökök ellen ótalmazták, a betegeknek gondját viselték, akik pedig meghaltak. eltemették.)

Hedervàry Vialka Dienes. A közelebb emlitett Dienesnek fia. Tárnokmester volt 1228. eszt., mikor második András neki ajándékozott egy Széplak nevü helységet. melyet attól a Simontól vett vala el, aki az ő feleségének Gertrudnak egyik gyilkosa volt. Ezen királyi levélnek alatta van az atyjának Dienesnek, mint akkori palatinusnak neve. Amely templomot szent István Olaszországnak Ravenna nevü városában épittetett vala, az ő rendelése szerént, annak ujitására esztendőnként huszonöt ezüst márkát tartoztak a magyar királyok fizetni, a ravennai apáturnak, mely jusát azon apáturnak, mikor 1232. eszt. negyedik Béla még atyja életében egy diploma által megerősitette, akkor ez a Dienes erdélyi vajda volt, amint abból a diplomából megtetszik. 1238. eszt. palatinus és szolnoki főispán volt. Talán ő lehetett az a palatinus is, akit 1240. eszt. negyedik Béla az országba berontó tatárok eleibe küldött, akikkel azután való esztendőben márczius hónapjának elején meg is ütközött, de mivel a tatárok sokkal nagyobb erővel voltak, seregének nagyobb részét elvesztette, és csak kevesed magával szaladhatott vissza a királyhoz Pestre.

Hedervàry Hektor. Második András király idejében élt. Egy Márton nevü nagy emberrel, Győrhöz közel, a Dunán valami halászó helyen házsártoskodott, mely pert második András király ugy igazitott el 1228. eszt., hogy Hektor és Márton menjenek ki egymással egy szál kardra, és aki a bajvivásban nyertes lesz, a legyen a perben is nyertes. De mivel egyik fél sem igen kapott a kardon, megengedte a király, hogy mindenki maga helyett bajnokot állitson. Kiállott a két fogadott bajnok, a király és sok főember szeme láttára, de Hektor bajnokja az első összecsapásra mindjárt megrezzent, fegyvereit elhányta, és nyilván kikiáltotta, hogy ő többé össze nem csap. Ezen nyulszivüségéért törvénybe idézte András király a Hektor bajnokját; de mivel két terminusra sem jelent meg, mind maga, mind felesége, mind minden maradéka, örökös szolgaságra büntettettek. Mindazáltal Hektor kára csakugyan fölmaradt, és a pereshely Mártoné lett. Innen megtetszik, hogy a régi magyarok nemcsak a forró viz és tüzes vas, hanem a szál kardra való menetel által is szokták volt nyomozni az igazságot. Hogy ez a Hektor valósággal a Hedervàry familiából való lett volna, nem

bizonyos. Bél Mátyás volt az első, aki őt abból való ivadéknak gyanitotta.

Hedervåry Kemen vagy talán **Kelemen.** Két fia maradt, Lőrincz, akiről a következő czikkely fog szólani, és Dienes. Ennek a Dienesnek fia volt Bakó Miklós. Bakó fiai pedig Lőrincz, az Ujlaky familia törzsöke, János és Domokos. Ennek a Jánosnak Dienes nevű fiától, három unokája lett, ugymint 1. Dezső, soproni főispán, Erzsébet királynénak hopmestere. Erről irják némelyek, hogy első Károly királyt 1330. eszt. maga élete vesztével, a haláltól megszabaditotta. Lásd Dezső. 2. Miklós, kiről alább lesz szó. 3. Hedrik, vagy Henrik, aki 1378. eszt. túl élt, és három fiut hagyott, ugymint: Miklóst, Jakabot, a Hont vármegyei főispánt, Telegdy Frusina férjét, és Jánost. Ez a János 1404. eszt. erdélyi vajdává lett. Lásd Tamásy János.

Hedervåry Poth Lőrincz. Kemen fia. Mosoni főispánságot, tárnokmesterséget, szörényi bánságot, erdélyi vajdaságot és palatinusságot viselt, negyedik Béla király idejében. Nagy vitézségének sok próbáját mutatta. A gácsországi herczeget Ratiszlót, aki Béla királynak veje volt, Dániel, egy orosz király, meg akarta birodalmától fosztani. Vejének segitségére, a többi nagy emberek közt, ezt a Lőrinczet is elküldötte Béla 1246. eszt. Jaroszló váránál volt a verekedés, ahol Lőrincz mindaddig keményen harczolt, mig lába szárát láncsával általütötték. Akkor kénytelen volt a viadalt félbenhagyni, de más ütközetben, ámbár még sebe koránt sem gyógyult be, ismét előállott, egy orosz bárót lováról láncsával letaszitott, azt elfogta, kinek is Ratiszló fejét vétette. Ugyanezen ütközetben Ratiszló alól lovát kiölték, akkor Lőrincz a magáét annak odaadta, magát pedig gyalog az ellenség közől kivágta. Ott volt ugyanazon esztendőben az ausztriai herczeg Fridrik ellen való nehéz harczban is, melyben alóla a lovát ellőtték, és csak karja erejének s könnyűségének köszönhette élete megmaradását. A cseh király Ottokár ellen való hadban, mind Olmütznél mind másutt, magának Bélának szeme láttára, az ellenséggel sokszor oroszláni bátorsággal vagdalkozott, és közőle sokakat a más világra küldött.

Azalatt mig a csehekkel vergődött Béla, a bolgárok vér szemet kaptak, és a szörényi Bánátot szertelen pusztitották. Sok főembert küldött volna Béla annak ótalmára, de egy sem vállalkozott, aki el mert volna menni. Mikor Lőrinczre került a sor, ő magát ezen teher alól legkisebbet sem vonogatta, hanem véletlen a duló, fosztó bolgárokhoz repülvén, azokat megverte, a prédát, melylyel megrakodtak vala, tőlök elvette, egynehányat közőlök a Duna partján felakasztatott, mely sze-

rencséje által a bolgároknak szarvát letörte, a Bánátnak pedig azután való esztendőkre pihenést és bátorságot szerzett.

Hedervàry Kemen. A közelebb emlitett Lőrincz palatinusnak fia, királyi főpohárnok és baranyai főispán, negyedik László és harmadik András királyok alatt. Negyedik László halála után, ezt a Kement kereste fel harmadik András Hedervárán, ennek házánál mulatott egy ideig, és maga költségén ez kisérte el őt Fehérvárra, a koronázásra 1290. eszt. Albert, az akkori ausztriai herczeg, valami jusát tartotta az országhoz, és azt Andrástól el akarta venni. Be is ütött 1290. esztendő vége felé az országba, és a szélső vármegyékben nagy dulást tett. A következett esztendőben, András is beütött Ausztriába, és egész Bécsig ugy viselte magát, mint Albert Magyarországon. Ezen hadban a többek közt ez a Kemen is derekasan viselte magát, amint megtetszik azon királyi levélből, melyet Bécs alatt adott neki András király 1291. eszt. aug. 9. napján. Ulászlót, a krakói, sandomiri és siradi herczeget, Henrik, a boroszlói herczeg, meg akarta birtokaitól fosztani. Ulászló, mint atyjafiához, Andráshoz folyamodott segitségért. Több főemberrel együtt ezt a Kement is elküldötte András annak segedelmére, és ő onnanis győzelemmel és dicsőséggel jött vissza. Felesége, Balogh Miklós leánya volt, ki után a Baranyaságon sok szép jószágot kapott, mivel annak egyetlen egy testvére Balogh Mihály, örökös nélkül halt meg. Ettől lett Korrard nevü fia, aki első Károly alatt 1322. eszt. virágzott, de aki, ugy látszik, mag nélkül halt el.

Hedervàry Lőrincz. Az oda felebb emlitett Bakó Miklósnak egyik fia, kiről ott azis mondatott, hogy az Ujlaky familia törzsöke volt. 1322. esztendő körül virágzott. Három fiát hagyott, kik közöl Bertalan Dalmácziában, valami vár vivása közben esett el, Lukács, nem tudhatni hova lett, Miklósról pedig bővebb tudósitás következik.

Hedervàry Tót vagy **Kont Miklós.** A most emlitett Lőrincznek fia, főpohárnok, Nyitra, Vas, Bars és Varasd vármegyei főispán, erdélyi vajda, és nádorispán első Lajos király alatt. Mikor első Lajos Nápolyba igyekezett, hogy ott a maga öcscsének Andrásnak gyilkosain boszút álljon, ezt a Kont Miklóst előre elküldötte táborának egy részével 1347. eszt. Meg is törte Miklós, Lajos előtt a jeget, mert minekutána Aquila városához érkezett volna, az Abruzzói tartományban, a városnak Lall nevü kapitányával alkura lépett, a várost elfoglalta, és körül-belől más városokat is Lajos hüségére hajtott; melyet minekutána Lajosnak megirt volna, ugy indult Lajos ő utána a következett esztendőben, amikor aztán majd minden akadály nélkül mehetett egész Nápoly városába; Joanna pedig, és annak második férje

őt ott bevárni nem merték, hanem a tengeren három hajón Avenió (Avignon) felé szaladtak. Második utjában is elkisérte Nápolyba Lajost 1350. eszt. Lukács és Bertalan nevü testvéreivel együtt, és akkor őt Lajos Aversa városa alatt, annak a Laczk Istvánnak helyébe tette, bizonytalan mi okon, fővezérnek, akire már két esztendőben bizta vala az olaszországi dolgoknak folytatását, és az ott maradt magyar tábort. Erdélyi vajdaságot 1351. eszt. ért Miklós, 1356. eszt. pedig palatinus volt. Ebben az esztendőben keményen szorongatta Lajos király a velenczéseket, ugy hogy azokat majd egész Dalmácziából kiszoritotta, azonban százezerrel maga Istrián által, egészen Forojuliumig előnyomult; mindazáltal a pápa kérésére, kész lett volna a békességre, és Dalmácziát nekik visszaengedni, csakhogy azok neki minden esztendőben egy fehér lovat küldjenek ajándékba, barátságok jeléül. Minthogy pedig ezt a csekélységet sem igérték meg neki, az öt hónapi fegyvernyugvás 1357. eszt. márcziusban eltelvén, ezt a Hedervár Miklóst Olászországba, a velenczések földére küldötte, Monoszlóy Tamáshoz, akit azelőtt való esztendőben táborának egy reszével Tarvis városa alatt hagyott vala. Kezéhez vette ott Miklós, Tamástól a vezérséget, de Castelfrank nevü várat sok napig hijába ostromolván, onnan hazajött, és a vezérséget Tamásnak visszaadta. Nem volt szerencsésebb Miklós palatinus 1359. esztendőben sem, mikor őt Lajos Boszniába, ugy látszik, valami eretnekek kigyomlálására küldötte; mert ámbár ott Strebernik várát egy darabig vitta, de azt meg nem vehette, sőt népében vallott sok kárral kellett azt neki odahagyni. Azután való esztendőben, Veszprém vármegyében, Csatkán, a paulinusok számára klastromot épittetett.

Mikor Lajos 1362. eszt. negyedik Károly német császár ellen hadát meginditotta, és már Trencsénhez szállott volt azon az okon, mert az ő követei előtt a császár, Erzsébetet az ő édes anyját kisebbitette, ezt a Miklós palatinust küldötte el Lajos a császárhoz, aki maga is már akkor Morvaország szélén, egy Magyar-Broda (Ungrisch-Brod) nevü városkához szállott vala. Elment Miklós az országbirájával, Bebek Istvánnal együtt a császárhoz, és a békességet próbálta, a két felfegyverkezett hatalmasság közt helyreállitani; melyet ha végre nem hajthatott is, de legalább fegyvernyugvás lett, és abban az esztendőben vérontásra a dolog nem került, hanem mind a két félnek tábora eloszlott.

Annak a nagy szükségnek és drágaságnak alkalmatosságával, mely 1364. eszt. uralkodott az országban, azt a parancsolatot adta ki Lajos, hogy minden városi és falusi birák, járjanak végére, minden

személy válogatás nélkül, nemesektől, parasztoktól, klastromoktól sat. mennyi gabonájok van azon felül, amivel esztendeig magok beérhetik, és amire magoknak szükségök nem lesz, esküvés alatt tartoznak előadni mindenek, és illendő áron a szükölködőknek adni. Ha pedig valaki eltagadná amije van és abban utóléretik, attól egészen megfosztassék, amit elakart titkolni. Ezenkivül megengedte, hogy aki benn az országban, akármelyfelé viszen eladó buzát, rozsot, árpát, zabot, kölest, lencsét, borsót, babot, egyszóval akármi enni valót, és veteményt, attól sehol ne tartozzék vámot fizetni, kivévén a réveket, de azokon is igen keveset adjon; aki pedig az ilyen emberen vámot venne, az olyan vámos, a gyalázaton kivül, azzal büntettessék, hogy vámját örökösen elvessze. Mindezekre való szoros gondot Miklós palatinusra bizta a király, és az egész országból ő nála tartoztak hirt tenni a birák, kinek mennyi eladható gabonája van? és az efféle dolgokban eshető panaszokat s pereket ő neki kellett eligazitani. Szolgálatainak jutalmául, egyebek közt Galgóczot nyerte a királytól. 1367. eszt. halt meg, három fiút, ugymint Miklóst, Bertalant, és Lökögst hagyván maga után. Ezek közől Bertalannak, László és Imre nevü fiai maradtak, kik 1412. eszt. mindketten macsói bánok voltak, de akiket már oda alább az Ujlaky czikkely alatt találhatni meg.

Hedervány Kont István. A közelebb leirt Miklósnak, valamelyik fiától való unokája, de aki atyjai nyomdokit, királyai iránt tartozott hüségében nem követte. Első Lajos királynak halála után, nagy ellensége lett Mária király-asszonynak és magát annak üldözőjéhez Horváth Jánoshoz adta. Minekutána Zsigmond király vette 1387. eszt. kezéhez az országot, azirántis mindég ellenséges indulatját mutatta. Ezen az okon 1388. eszt. Zsigmond ő töle Harsányi jószágát elvette, és azt Korogby Fülöpnek adta. De nem szünt meg István mindaddig nyughatatlankodni, mig 1393. eszt. Zsigmond őt a Száva mellett harminczketted magával elfogatta s Budára vitette. Igen vakmerő volt a gyülölség, melyet ezek a magyar históriában hires főemberek akkor Zsigmondhoz mutattak. Thuróczi azt irja: „hogy mikor ezeket Buda felé fogva vitték, az uton összebeszéltek, hogyha Zsigmond eleibe állitják őket, ahoz semmi tiszteletet ne mutassanak.“ Meg is állották szavokat, mert mikor a törvényszék eleibe vitték őket, melynek elölülője Zsigmond maga volt, senki közőlök, sem a köszöntésre száját nem mozditotta, sem fejének, vagy térdének meghajtásával Zsigmondot meg nem tisztelte. Ezen agyasságon annyira felboszankodott Zsigmond, hogy minden hosszas czeremonia nélkül, Budán, a Szent-György utczájában, mindnyájoknak fejöket szedette. Legnagyobb volt a Kont

István vakmerősége. Mikor őreá került a sor, arczczal fordult a hóhérnak, hogy láthassa, mikor és miképen csap az ő hozzá? és azt mondotta, hogy sokszor látta már magához közel a halált, de azt mindég félelem nélkül nézte, most sem ijed meg tőle.

Haec loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem
Undantique animam diffundit in arma cruore.
Virgil. Aeneid. X. 907. 908.

Igen magasztalja őt Thuróczi vitézségéről. Sajnálni lehet, hogy annak bizonysági homályban maradtak.

Hedervāry Miklós. Az oda felebb, Kemen czikkely alatt emlitett Jánosnak, Dienes nevü fiától való egyik unokája, Desőnek és Hedriknek, vagy Henriknek testvére, győri főispán 1356. eszt. Fia is, leánya is, csak egy volt, Miklós és Erzsébet.

Hedervāry Miklós. A most emlitett Miklós fia, Moson, Fehér és Tolna vármegyék főispánja, 1371. eszt. virágzott. Katalin nevü leányán kivül, akit vereskői és óvári Wolfard Ulrikhoz adott férjhez, négy fia maradt. Dienes, aki Győrben pap-urrá lett, István, Miklós és Imre. A három utolsó mindnyája különös czikkelyt fog formálni.

Hedervāry István. A közelebb emlitett Miklósnak második fia. Horváth, vagy Herikárth Jánossal, a macsói bánnal, együtt munkálódta Erzsébet és Mária királynak romlását 1386. esztendő körül. György és Mihály nevü fiai voltak, kik közől Mihálynak Kanisay Ilonától, három fia lett, ugymint: Pál, aki 1471. eszt. valakinek, valami Esztergető nevü pusztát adott el; László az egri püspök; és Ferencz, kinek egyik leánya Magdolna, Marczaly Lászlóval, a másik Agota pedig, Szemere Imrével lépett házassági életre.

Hedervāry Miklós. Ezis Miklós fia, a tizenötödik század elején virágzott. Ennek fia volt a palatinus Lőrincz, kinek viselt dolgai alább fognak emlittetni.

Hedervāry Imre. Ezis a felebb irt Miklósnak fia, Osl Dorottyától három fia lett, de azok közől csak az egy Miklós terjesztette familiáját, Osvát nevü fia által, kinek három fia maradt, első Ferencz a belgrádi bán, kiről alább lesz szó. Második János, harmadik István, erről is lesz valami.

Hedervāry Lőrincz. Miklósnak fia, fő-lovászmester, és nádorispán, Zsigmond, Albert, Ulászló és László királyok idejében. Zsigmond királyt 1430. eszt. mint fő-lovászmester, elkisérte a németországi diétára Norinbergába. Abban az időben, azon igyekezett Zsigmond, hogy

Sándort, a litván herczeget, a lengyel király Ulászló ellenére, herczegből királylyá tegye s megkoronáztassa. Ezen dologban egynehány rendbeli követeket küldött Sándorhoz, de azoknak Ulászló mindenfelé lest vettetett, és azokat mindnyájokat elfogatta. Utoljára Norinbergából ezt a Lőrinczet, és Tamásy Lászlót küldötte el Zsigmond, egy koronával Litvániába, hogy ott Sándort koronázzák meg. Már tul jártak az oderai Frankfurton, mikor meghallották, hogy az ő előttök való követeket a lengyelek mind elfogdosták, hogy tehát magok is azoknak sorsára ne jussanak, tanácsosabbnak tartották a koronával és egyéb ajándékokkal Zsigmondhoz azon az uton visszatérni, amelyen addig mentek vala. Azonban csak kevés napok alatt, Sándor herczeg meghalt, és igy Zsigmondnak iránta való czélja s igyekezete füstbe ment.

A következett 1431. eszt. a basileai (bazeli) közönséges eklézsiai gyülésre indult Zsigmond. Akkoris Norinberga felé intézte utját. Vele voltak ekkoris Hederváry Lőrincz és Tamásy László. Norinbergában arra határozta magát Zsigmond, hogy minekelőtte Basileába menne, Rómában magát a pápával császárnak megkoronáztatja. Hogy pedig az ő olaszországi utazása annál bátorságosabb lehessen, ezt a Lőrinczet és Lászlót, előre elküldötte, hogy az ő nevében a majlandi herczeggel szövetséget kössenek. Julius hónapjának elején indultak el a követek Norinbergából, és egy hónap alatt a herczeggel a többek közt ilyen egyességre léptek: „hogy mind Zsigmond, mind a herczeg minden erejökkel meg fogják támadni a velenczéseket, és azokkal egymás hire s akaratja nélkül, sem fegyvernyugvást, sem annyival inkább állandó békességet nem kötnek; hogy Zsigmond nem viszen magával legfelebb is kétezer lovasnál többet Majlandba, mivel ott többeket jó móddal nem lehetne tartani; akár a tengeren, akár a szárazon fog Zsigmond Rómába menni, mindenütt tartozik neki a herczeg elegendő kisérőket adni, és azokat maga költségén tartani; attól a naptól fogva, melyen Zsigmond Olaszországba érkezik, egész ott leendő mulatása alatt, hónaponként ötezer aranyat fog fizetni, és akármikor tetszik Zsigmondnak magát Majlandban megkoronáztatni, neki a herczeg a koronát mindenkor kész lesz kiadni sat.

Odajárt Lőrincz Zsigmonddal a basileai gyülésre, és a király ő általa adta 1434. eszt. tudtára a magyaroknak, a gyülésnek azt a végzését, mely szerént a papság, a neki járó dézmának felét, a világiak pedig jövedelmöknek ötvened részét, tartozzanak a husszitàk ellen való hadi segedelmül odaadni. Minekutána a budai diétának hirül adta Lőrincz ezt a végzést, a fő-rendek arra kérték őt, hogy vesse közbe magát a királynál aziránt, hogy affelől adja királyi levelét,

hogy ezt a hadi segedelmet, nem több, hanem csak ebben az egy esztendőben fogja ő tőlök kivánni. Visszaindult ezzel az instancziával Lőrincz Zsigmondhoz, és azt már akkor Ulma (Ulm) városában találta, legalább onnan küldött Zsigmond leveleket a vármegyékre, melyekben azt igéri, hogy magát a gyülés végzéséhez fogja tartani, és több esztendőben a mondott hadisegedelmet nem fogja kivánni. Ugyanezen esztendőben, Lőrinczet rendelte vala a király Cseh Péter mellé fővezérnek, a husszitfák ellen; de elment-e oda? és ha elment, mint forgatta ott magát? nem tudhatni.

Kevéssel maga halála előtt palatinussá tette őt Zsigmond 1437. eszt. Prágában költ királyi-levele által, mely tisztséget ő azután egész haláláig viselt három királyok alatt. Mikor első Ulászló bejött 1440. eszt. az országba, ahoz igen nagy hűséggel viselte magát, Budáról eleibe ment, és a várat neki általadta, kit is Ulászló meglátván, lováról leszállott, őt igen jó kedvvel fogadta, és Buda vára gondviselését továbbra is őreá bizta. Az ő vigyázása alá adták volt egyiké alá az Ulászló koronázásakor Garai Lászlót a fő-rendek, akit azért tettek volt fogságra, mert a koronát el engedte vinni Erzsébetnek, az Albert király özvegyének. Őt rendelte volt ki Ulászló egyiket, 1443. eszt. arra, hogy Budán a Fridrik császár követeivel békességet kössön, ahol ő a dolgot olyan hevesen folytatta, hogyha az egészen ötőle függött volna, a békesség soha meg nem készülhetett volna, de maga Ulászló vetette közbe magát.

Mikor Julián kardinál a magyar fő-rendeket 1444. eszt. a törökök ellen való hadra serkentette, megegyezett abban Lőrincz is, de maga itthon maradt, és a várnai veszedelem után, az Ulászló halálát a magyarok előtt egy darabig minden uton-módon titkolta, és azt hirelte, hogy Ulászló minden bizonynyal Lengyelországban van, mert ő onnan vette annak levelét, és kevés napok alatt haza fog jönni; azértis Budát bezárta, hogy oda a fő-rendek össze ne gyülhessenek, és ott más király választáshoz ne foghassanak. Pesten gyültek tehát össze 1445. eszt., és onnan küldöttek követet Lengyelországba, aki járjon végére, igaz e hogy Ulászló életben volna? de a követ azt a hirt hozta Zsófiától, az Ulászló édes anyjától, hogy ő fia felől semmit sem tud. Ekkor aztán más követeket inditottak Fridrik császárhoz, hogy attól Lászlót, az Albert fiát, kérjék el, és hozzák királynak, de azt akkor Fridrik ki nem adta, azértis a fő-rendek Fehérvárra ismét gyülést hirdettek.

Azalatt ismét egy más görbe igazságot koholt Lőrincz, t. i. azt hiresztelte, hogy ő a burgundi herczeg fiát hitta meg királynak, és

az nem sokára meg is fog érkezni. Hogy pedig a fehérvári diétából semmi se legyen, az országnak akkori legnagyobb két emberét, Hunyadi Jánost és Ujlaky Miklóst akarta összeveszteni. Ugyanis mikor Hunyadi Fehérvárra elindult volna, és már attól nem igen messze járna, postát küld ő eleibe Lőrincz, és azt izeni neki, hogy ha szabadságát szereti, s életének örül, Fehérvárra ne menjen, mert ott neki Ujlaky tőrt vetett. Megállapodott ezen hirre Hunyadi, de szerencsére ekkoris igen rövid lábai voltak az ő hazugságának, és igy könnyü volt azt utolérni. Mihelyt megtudta Ujlaky mi okon nem mer Hunyadi tovább menni, mindjárt kitalálta ki legyen a Hunyadi bizodalmatlanságának kovácsa. Magához hivat tehát némely főembereket, és azoknak igy adja ki magát: „Bizony csalárd ember ez a palatinus! most ez az ő mestersége, hogy Hunyadi fél mi hozzánk jőni. De hiszen elmegyek én őhozzá, és ha ő fél mi tőlünk, én ő tőle semmit sem tartok. Kitisztitom magam előtte abból, amit reám fogtak, nem kivánok én ő tőle sem menedék-levelet, sem esküvést, az ártatlan ember mindenütt bátor. Mindazáltal ha valami váratlan dolog történnék rajtam, emberek legyetek, és rajtam segitsetek.“ Azután egynehányad magával elment Hunyadihoz, és a Lőrincz praktikáját előtte felfedezte. Mindezek is ellent nem állván, mikor 1446. eszt. Hunyadi gubernátornak tétetett, a palatinusságban Lőrincz meghagyatott, és a következett esztendőben Rakelspurgban (Radkersburg vagyis Regede), őis kezességet vállalt, a Fridrik császárral kötött, és két esztendeig tartandó fegyvernyugvás és békesség iránt, mely után csak kevés napokkal meghalt. Ballagay (Blagay) Antal leányától Margittól, Imre és Miklós fiai maradtak. Angalét nevü leánya gyermekkorában elhalt.

Hedervári Imre. A közelebb leirt Lőrincz palatinusnak fia. Atyja halála után az ő kezére szállott vala Buda vára; de ő azt igen kevés ideig birhatta, mert még 1447. eszt. az ország rendei végzéséből, Hunyadi János gubernátor kezébe kellett azt neki általadni. Macsói bán 1450. eszt. volt. Ott volt Imre 1456. eszt. Straznicz várában, mikor ott Mátyás király Podjebrád Györgynek százezer arany birság alatt igérte, hogy annak leányát el fogja venni, és a szövetség levélnek Imre is aláütötte a maga pecsétjét. Mikor 1459. eszt. némelyek Mátyás ellen pártoskodnának, Imre annak hüségében megmaradt, és többekkel együtt annak hüségére s ótalmazására ujra felesküdt. Bizonytalan mikor halt meg. Palatinus Gara László leányától, Annától, született leánya Dorottya, bélteki Drágfy Bertalanhoz ment férjhez.

Hederváry Miklós. Ezis a palatinus Lőrincznek fia. Uj donácziót nyert 1491. eszt. Három gyermeke maradt: 1. Lőrincz, aki mag

nélkül halt el még atyja életében. 2. Ferencz, kinek Csáky Benedek leányától Borbálától semmi gyermeke nem maradt ugyan, mindazáltal Tolna s Veszprém vármegyékben fekvő jószágait, nemcsak feleségének, hanem a Csáky familiának is oda hagyta testamentomban. 3. Katalin, Rozgony István felesége, kinek szülte Rozgony Katalint, Báthori András feleségét, amint maga helyén meg van mondva.

Hedervárу László. Az oda felebb egy szóval emlitett Mihálynak, Kanisay Ilonától való közbelső fia. Rozgony Simon után lett egri püspökké 1447. eszt. Még ugyanazon esztendőben megegyezett abban, róla kezeirását adván, pünköst ünnepében, hogy az egri prépost és káptalan, egy Almagyari nevü falujokban, minden szombaton vásárt tarthassanak, minthogy erre Lajos és Zsigmond királyoktól adott szabadságokat és jusokat neki megmutatták. Ezen dolog iránt irt ő az egri és szarvaskői kapitányokhoz, és az egervölgyiekhez is. Ezen az Eger völgyén akkor egynehány franczia faluk voltak, melyeknek lakosai, amint tartják, még a tizennegyedik század közepe táján jöttek oda, valami nagy éhség alkalmatosságával, a lüttichi püspökségből. Ezek még Hedervárу László idejében, sőt azután is tovább száz esztendőnél, megtartották volt a magok franczia nyelvét, de már ma ugy megmagyarosodtak, hogy azt sem lehet tudni, melyek voltak a franczia, és melyek a magyar faluk.

Mikor Hunyadi János a hires Giskra Jánossal 1451. eszt. Losoncznál szerencsétlenül ütközött meg, az árulók csalárdsága miatt, ott volt akkor a maga embereivel László püspök is a magyar táborban, és mikor mások elszaladtak, ő sántasága miatt el nem futhatott, hanem Giskra kezébe esett. Megörült Giskra ennek a kövér prédának, és reménylette, hogy ennél fogva Eger várát is kézre keritheti; de meg csalatkozott, mert ámbár Lászlót Eger alá vitte, és kinálta az egrieket, hogy őt szabadon bocsátja, ha magokat feladják, sőt maga is parancsolta a püspök a vár kapitányának s másoknak, hogy azt az ő váltságául adják által; mindazáltal a várbeliek Giskrát üresen bocsátották el, és Lászlónak mindaddig fogságban kellett maradni, mig Hunyadi uj erővel támadta meg Giskrát, és ő tőle a püspököt viszszavette.

Mátyás király uralkodásának első esztendejében, három izben hadakozott László püspök a csehek ellen, kik az országnak felső részeiben magokat megfészkelvén, már sok esztendő óta, orozásokkal és erőszakoskodásokkal éltek. Első és második hadi utjában Rozgony Sebestyén volt az ő vezértársa. Nem régiben épitettek vala a csehek két várat, melyek egyikének Galgócz, másiknak pedig Vadva nevet

adtak. Először Vadvát, azután Galgóczot vették meg, és a cseheknek egy Valgata nevü vezérjét, harmadfélszázad magával elfogták, a többieket ugy levagdalták, hogy csak mi sem maradt közülök. Másodszor Sáros-Pataknál verték meg a cseheket, Axamit nevü vezérjöket sokad magával megölték, s közülök sokakat el is fogtak. Mikor harmadszor ment a csek ellen, Czudar Simon volt az ő vezértársa, minthogy már akkor Sebestyén erdélyi vajdaságra emeltetett. Micsoda szerencsével hadakozott ekkor a püspök? bizonytalan.

Egyebekkel együtt, őt is ujra feleskette Mátyás király a maga hüségére 1459. eszt. Jelenvolt a fehérvári gyülésen, melyen a fő-rendek helybehagyták azon feltételeket, melyek alatt Mátyás király és Fridrik császár egymásnak békességet igértek 1464. eszt. Még azután három esztendeig élt László.

Hedervary Ferencz. Osvát fia, belgrádi bán volt 1521. eszt. Lásd Báthori András. Ugyanezen esztendőben, az ő hüségtelensége és nyakassága miatt, a törökök Belgrádot megvették, melyért őt Lajos király, azután való esztendőben, számkivetésbe küldötte, és az ő jószágait Bakics Pálnak adta. Azután három esztendővel a rákosmezei és hatvani lármás diétákon, a végeztetett ugyan, hogy ő az országba bocsátassék vissza, és minden jószága is visszaadassék, de abból soha semmi sem lett. Mag nélkül halt el, bizonytalan mikor? A bizonyos, hogy már 1538. eszt. nem élt. Lásd Verbőczy István.

Hedervary István. A közelebb emlitett Ferencznek testvére, győrvármegyei viceispán. A Szapolyay János és Ferdinánd királyok közt való villongásokban, Szapolyaynak kedvezett. Mikor 1529. eszt. Esztergomhoz nem messze, kétszáz lovassal és egynehány gyaloggal a Ferdinánd hadai fővezérének, Katzianer Jánosnak lest akarna vetni, Katzianer őt megelőzte, egy éjjel igen váratlan ráütött, és minden embereivel együtt elfogta, és hihető jó summa pénzért bocsátotta el. Gyermekei, Lőrincz, György, Zsófia és Katalin.

Hedervary Lőrincz. A közelebb emlitett Istvánnak fia, 1548. eszt. virágzott, amikor s azutánis, a Bakics familiával sokat, de haszon nélkül perelt, az édes atyja bátyjának Ferencznek jószágaiért, Nyáry Ilonától János és István nevü fiakat nemzett. Az özvegységre maradt Ilonát, Amade Lénárt vetkeztette ki a gyászból.

Hedervary István. A most emlitett Lőrincznek, Nyáry Ilonától való fia. Kétszer házasodott. Elsö felesége Balogh Gergely leánya, Susanna, második pedig Andrássy Katalin volt, kiktől Imre és István nevü fiakat hagyott, kik közöl csak István szaporitotta a familiát feleségével Károly Susannával.

Hedvig. Első Lajos magyar királynak leánya, lengyelek királynéja, mind rendkivül való szépségéről, mind jó erkölcsi tulajdonságiról, és elmebeli tehetségeiről, a maga idejében, Európában, a legnevezetesebb dáma. Bizonytalan hanyadik esztendőben született. Három vagy négy esztendős lehetett, mikor őt az atyja 1375. eszt. Leopold ausztriai herczeg fiának, Vilhelmnek eljegyezte, és a kis vőlegényt maga udvarába hozatta, hogy ott az ő szemei előtt, és gondviselése alatt nevekedjék. Azután 1380. eszt. ismét megujittatott a jövendőbeli házasság felől való szövetség, amikor Demeter az esztergomi érsek, Ausztriának Magyarországgal határos városában, Hainburgban, a templomban, Hedviget Vilhelmmel illendő pompával összeadta, és akkor éjjel ezek a gyenge házasok egy ágyban háltak. Akkor ismét azt igérték Lajos király és felesége, hogy mihelyt az ő leányok Hedvig a tizenkét esztendőt eléri, akkor minden halasztás nélkül által fogják azt adni Vilhelmnek, hogy rendes és törvényes házasságban együtt éljenek. Ennyit tehát tudhatunk Hedvig ideje felől, hogy még 1380. eszt. sem volt tizenkét esztendős, noha már azelőtt öt esztendővel eljegyeztetett. Ugyanakkor igérték Hedvig szülei Vilhelmnek ajándékba kétszázezer forintot.

Lajos, aki egyszersmind lengyel király is volt, érezvén testének naponként való lankadását, kevéssel halála előtt 1382. eszt. a lengyel főrendeket Magyarországra, Zólyomba hija diétára, és ott azoknak, a maga öregebb leányának Máriának jegyesét, Zsigmondot ajánlja lengyel királynak, sőt annak hüségére azokat fel is esketi, a diéta után pedig Zsigmondot, egy magyar sereggel, Lengyelországba küldi, hogy ott a lármákat csendesitse le, és az országot vegye kezéhez.

Mig Zsigmond odajárt, Lajos meghalt, Zsigmond pedig annyira megunatta magát a lengyelekkel, hogy azok Radom városában tartott gyülésökben őt a lengyel királyságtól kirekesztvén, azt végezték, hogy Lajosnak valamelyik leányát, vagy Máriát, vagy Hedviget válasszák magok királyának, és annak, ők magok a lengyelek válasszanak egy férjet, aki aztán mindenkor ő köztök lakjék. Azonban ugyanott azt határozták, hogy Miklós napján, ismét gyüljenek össze Visliczán. Megjelent ezen visliczai gyülésen Zsigmond is, a gnesnai (gniesnoi, gneseni) érsekkel, hogy ott a lengyelek kedvét megnyerje; de a Lajos özvegyének, Hedvig szülő anyjának, Erzsébetnek követei is odaérkeztek, kik által azt kérte Erzsébet a gyüléstől, hogy sem Zsigmond, sem más hüségére fel ne esküdjenek, mig ő, a maga két leánya, Mária és Hedvig iránt, bizonyosabb rendeléseket nem teszen. Igy aztán

Zsigmond Magyarországra visszajött, minthogy a gyülés az Erzsébet kivánságára reáállott. Mindezek 1382. eszt. történtek.

Ezekután szüntelen küldözték a lengyelek aziránt Erzsébethez a követeket, hogy valamelyik leányát küldje minél hamarabb ő hozzájok, aki rajtok uralkodjék; mert ők király nélkül soká nem lehetnek; mivel már is Nagy-Lengyelországban sok vérontás és rendetlenség történt. A sirádi (sieradzi) diétára, melyre 1383. eszt. február végén gyültek a lengyelek, a veszprémi püspököt, két világi urral elküldi Erzsébet; azok által azokat a lengyel urakat, akik Zsigmond és Mária hűségére feleskűdtek vala, esküvésők alól feloldozza, és azt igéri, hogy a közelebb következő husvétra, a másik leányát, Hedviget el fogja küldeni Lengyelországba; csakhogy a rendek, mind irásokkal, mind esküvésökkel igérjék arra magokat, hogy Hedviget akkor meg fogják koronázni; koronázása után pedig mindjárt visszabocsátják, hogy még gyengesége miatt, Erzsébetnek gondviselése alatt legyen. Nem tudtak akkor megegyezni rajta a rendek, mi tevők legyenek, s Erzsébetnek mit feleljenek? azértis az ő követeit magoknál megtartóztatják, és marczius 28. napjára uj gyülés felől tesznek rendelést. Eljövén a rendelt idő, az összegyült rendeknek nagyobb része abban az értelemben volt, hogy Szemovitot, a maszovi herczeget kell királynak választani, és Hedviget annak feleségül adni. A dolog felett való vetélkedés és lárma csillapodván, felszólal a vojniczi kapitány, és a rendeknek azt tanácsolja, hogy még pünköstig várakozzanak Hedvig után, hogy jelenjen meg a lengyelek közt, egy olyan férjével vagy jegyesével, aki a lengyeleknek is tetszeni fog, ha pedig akkorra oda nem találna menni Hedvig, akkor aztán azt válasszák királynak, akit akarnak. Mindenek megnyugodtak az ő szaván, és a Szemovit választását elhalasztják, és a végzést az Erzsébet követeinek tudtokra adják.

Pünköstre Sandeczhez gyülnek sok főrendek, és ott Hedviget nagy ohajtva várják. Azonban hozzájok érkezik Szandigov, a kalisi palatinus, aki Erzsébettől azt a hirt viszi nekik, hogy már Erzsébet leányával Hedviggel együtt utban van; de a nagy árvizek miatt Kassánál tovább nem mehetett; kéri tehát a rendeket, hogy reája ne nehezteljenek, mindazáltal ha csakugyan engedni nem akarnak, élete veszedelmével is kész lesz tovább menni. Ezen hirre, némelyek a rendek közől haza oszlottak, némelyek pedig a kalisi palatinus kérésére Kassára Erzsébethez és Hedvighez jöttek. Ezekkel ismét azt végezte Erzsébet, hogy Hedvig a jövő Márton napra, a lengyeleknek tetszendő jegyesével együtt menjen Krakóba, és fogjon az országláshoz. Ha Hedvig gyermek nélkül hal meg, Lengyelország szállljon Máriára; ellenben,

ha Mária halna el mag nélkül, Hedvignek pedig gyermekei lennének, Magyarország maradjon Hedvigre, vagy gyermekére, hogy igy a két ország közt való egyesség állandó legyen. Eljött, sőt már régen el is mult Márton napja, mégis király nélkül voltak a lengyelek. Ezen megboszankodván Szandigov, 1384. eszt. Magyarországra jön, de mivel itt nem találta, Dalmácziában, Zádorban kereste fel Erzsébetet, ahol az akkor leányával együtt mulatott, és neki lelkére támasztja Lengyelországnak, a király nem léte miatt szenvedett inségeit, azután pedig kéri, hogy Hedvig koronáztatásával siessen. Erzsébetnek kopasz mentségeit, és asszonyi kerengő feleleteit elunván Szandigov hallgatni, még nagyobb boszusággal haza készül; de Erzsébet tartván, nehogy Szandigov otthon valami zenebonát gerjesszen, őt bocsátni magától nem akarta. Szandigov tehát alattomban teszi meg a rendeléseket a lovak iránt, Zádortól fogva egész Krakóig, Erzsébettől elszökik, és nagy hirtelenséggel hazarepülvén inkább, mint menvén, utja felől a lengyeleket tudósitja. Micsoda nehezen szivelték a többi lengyelek is magok sokszori megjátszodtatását, azzal mutatták ki Erzsébetnek, hogy utolsó próbára csak egy katonától izentek hozzá, hogy ha május nyolczadik napján Krakóban nem lesz Hedvig, ők más királyról gondoskodnak. Még ekkor sem bocsátotta el Erzsébet Hedviget, hanem Zsigmondot küldötte el, egy magyar sereggel, hogy a lengyeleket igazgassa, mig Hedvig értebb időre jut; de ennek a lengyelek Sandeczig eleibe mentek, és megtiltották, hogy tovább haladni ne merjen.

Már minden bizonynyal elesett volna Hedvig a lengyel koronától, de Szandigov csak maga fejétől, senkinek hirt nem advān, ujra Erzsébethez jön, és Hedvig elbocsátását szorgalmaztatja. Ekkor aztán nagy nehezen elbocsátotta Erzsébet a maga leányát, és azt az esztergomi érsekkel és csanádi püspökkel Krakóba kisértette. Nagy örömmel fogadták ezt a páratlan szűzet a lengyelek, és oktober 15. napján 1385. eszt. megkoronázták. Mind Hedvig, mind az ország arról kezdett gondolkodni, kit szerezzenek neki férjül. Már ugyan el volt jegyezve Vilhelmnek, az ausztriai herczeg fiának, de azt a lengyelek annyira gyülölték, hogy Krakóból is kiüzték.

Hedvig szépségének hirét meghallván Jagelló, a litvánok pogány valláson lévő herczege, követei által Hedviget megkéri, és egyszersmind azt igéri, hogy ha hozzá megyen, maga is keresztyénné lesz, jobbágyait is mind azokká teszi, a nála lévő lengyel foglyokat szabadon bocsátja, maga tartományait Lengyelországgal örökösen egyesiti minden eleiről maradt kincsét Lengyelország hasznára forditja, az attól elszakasztott tartományokat visszaszerzi, amely kétszázezer forintot

Hedviggel Vilhelmnek igértek vala, azokat is megfizeti. Két kézzel kaptak a lengyelek ezen kivánatos igéreteken, de akinek legtöbb szólója volt a dologhoz, Hedvig igen kedvetlen volt, mind azért, mert régi mátkáját Vilhelmet szánta, mind azért, mert Jagellót igen rút, és nyomorék embernek hallotta. Mindazáltal mivel Erzsébet is ezen házasságot a lengyelek kérésére jóvá hagyta, Hedvig is többször aztán annak ellene nem mondott.

Már Lublinból ballagott lassu lépésekkel Jagelló Krakó felé, amikor egy kémet küldött Hedvig annak eleibe, aki nézze körül Jagellónak mind ábrázatját, mind egyéb teste állását, de ennek a kémnek fejére parancsolt, hogy Jagellótól semmi ajándékot el ne vegyen, és őneki Jagelló Krakóba való érkezése előtt igaz hirt hozzon. Titokban akarta ugyan ezt Hedvig cselekedni, de a kém Jagellóhoz érkezvén, Jagelló mindjárt gyanuba esett. Hogy azért annál bizonyosabb hirt vihessen a kém, azt Jagelló magával bányába viszi, és előtte megfördik. A fördés után, ilyen tudósitást tesz a kém Hedvignél, hogy Jagelló karcsu testü, rendes termetü, középszerü szépségü, vidám orczáju, hosszu, de hiba nélkül való ábrázatú, egy fejedelemhez illő erkölcsü. Nyugodtabb elmével volt Hedvig ezen tudósitás után, a lengyelek pedig annál nagyobb örömmel mentek Jagellónak eleibe. 1387. eszt. 12. febr. érkezett Jagelló Krakóba, amikor Hedviget meg is látogatta, más nap pedig igen drága ajándékokat küldött neki, harmad nap megkeresztelkedett, és a keresztségben magának a Jagelló helyett, Ulászló nevet vett, azután Hedviggel összeeskettetett.

Alig élhetett Hedvig esztendeig Jagellóval békességben, mikor egy Gnievoss nevü ember, ő köztök háboruságot gerjesztett, Hedviget férje előtt azzal vádolván, hogy mig ő Litvániába járt, azalatt Hedviget régi szeretője Vilhelm meglátogatta Krakóban. Hogy a dolog törvényszék eleibe került, Hedvig ártatlansága, és a vádolónak hamissága világosságra jött, kinek is a többek közt ez a büntetése lett, hogy a törvényszék előtt neki egy ideig kutya módra ugatni kellett.

Már ezelőtt sok idővel a magyar koronához tartozott vala Veres-Oroszország, de minekutána Hedvig lengyel királynévá lett, mindenkor szerette volna azt a lengyel koronához ragasztani. Találat is abban módot 1390. eszt. Ugyanis látván, hogy Zsigmond királynak Rácz, Horvát, Dalmát és Moldvaországokban, s egyébütt is való kapásai és foglalatosságai vagynak, ő azalatt Gács és Lodomérországokat fegyverrel elfoglaltatta. Kénytelen volt ezt Zsigmond elnézni, és ezek az országok azutánis, közel négyszáz esztendeig, a lengyel királyok birtokában voltak, mindaddig, mig azokat néhai felséges Mária Terézia

1772. eszt. Magyarországhoz visszakapcsolta. Minekutána a Hedvig testvérnénje Mária, Zsigmond király felesége, 1395. eszt. mag nélkül meghalt, ugy gondolkodott, mind Hedvig, mind az ő férje, hogy már a Magyarbirodalom Hedviget illeti. Már meg is indult volt Jagelló, vagy uj névvel Ulászló, nagy sereggel Magyarország felé, hogy ezt felesége számára elfoglalja, de ide Kanisay János jó rendelése miatt be nem jöhetett. 1399. eszt. 17. jul. halt meg Hedvig, Krakóban, gyermekszülésben. Kincseinek egyik felét arra a főiskolára költötte, melyet Krakóban Kázmér király kezdett vala épittetni, másik felét pedig a szegényeknek hagyta. A szentek közé számláltatott. Ő fordittatta legelőször a bibliát lengyel nyelvre.

Hegedüs István. Dobó Istvánnal együtt ótalmazta Egert 1552. eszt. ahova egy csoportocska gyalogsággal Serédy György küldötte vala őt. Kevésben mult, hogy ez a rosz hazafi a várat fel nem adta a törököknek, akik mikor sokféle nyelveken azt kiabálták volna be a várba, hogy ha azt feladják, minden abban lévőket szabadon, és minden sérelem nélkül fognák elbocsátani, Hegedüs egynehány katonát arra késztetett, hogy Dobótól kérjenek pénzt, és ha nem ad, menjenek ki a várból, melyet igy ad elő Tinódi Sebestyén :

Törökök szinetlen üvöltnek vala,
Nagy sokféle nyelven beszólnak vala,
Magyaról, németől, tótul, olaszul,
Lengyelül, deákol, és vad oláhól.
Oly szép beszéddel üvöltik azt mondják :
Császár, basák hitekre azt fogadják,
Egert a császár kezébe ha adják,
Őket nagy békével el kibocsátják ;
Kis lyikacskán István hallgatja vala,
Egynehány barátival titkon szóla,
Sokat ő melléje már hajtott vala,
Egret elveszteni akarja vala.
Szóla Hegedüs István feleinek :
Dobó Istvántól ostrom pénzt kérnének,
Ha nem adna várból ők kimennének ;
Mert lám a törökök jót beszéllenek.
Azt hamar Dobó, Mecskey megtudák,
A több hadnagyokat hamar hivaták,
Hegedüs Istvánt hivaták, megfogák,
Csöpögeték, erősen megvallaták,

Vár piaczán három fát állatának,
Nyelve vallása szerént felakasztták,
A párttartók füleket mind lecsapták,
Választák helyébe Pribék Imréhet sat.
Im mely nagy veszedelem lészen vala,
Egy Hegedüs miá Eger vész vala,
Egész föld törökké leszen vala,
A palaszk órrunkról elesik vala.

Hem Benedek. Első Lajos király idejében nagy becsületü ember. Egyiket őt küldötte Lajos Olaszországba 1357. eszt. a velenczések ellen való hadra vezérnek, ahol ő magát jól is forgatta, és az ellenséget sokszor megverte. Kövi és krassói főispán volt 1366. eszt., amikor az azon vármegyékben lévő tót papok iránt, akik görög valláson voltak, azt parancsolta a király minden városoknak és faluknak, hogy azokat feleségeikkel s gyermekeikkel együtt vigyék Benedekhez, amely napra ő azt rendelendi; de ugy, hogy azoknak a tót papoknak jószágaikban semmi kár ne essék. Ezt hihető azért parancsolta vala Lajos király, mert ezen papok helyébe, római katholikus papokat akart küldeni. Bolgárországi bánságra 1368. eszt. emelte öt a király, és akkor a temesvári, sidovári, sebusvári, mihaldi, orsovai kapitányoknak megparancsolta, hogy Benedeknek, mindenekben ugy engedelmeskedjenek, mint magának a királynak. Mind egyéb érdemeiért, mind nevezetesen azért, hogy Vidin, vagy amint a magyarok hiják, Bodon városát hatalmasan ótalmazta, azt nyerte Benedek a királytól 1369. eszt., hogy amely tolvajok, és akármi egyéb gonosztevök Temes vármegyében, Remete, Egerszeg s az azokhoz tartozó faluk határain fogatnak el, azokat Benedek maga megitélheti, tortura alá vetheti, érdemök szerént megbüntetheti, felakasztathatja, a mondott helységekben akasztófákat, kerekeket, s más egyéb kinzó eszközöket állitathat fel, sat. Ezt a szabadságot adta Lajos az ő testvéreinek Miklósnak és Péternek is, és egy más László nevü atyjafiának, kik magokat Bodonnál dicséretesen viselték, és ott sok sebet kaptak. A szabadhegyieknek, egy Tornán 1371. eszt. költ levelében, azt parancsolta Lajos, hogy minden borbeli terméseknek kilenczedét, melylyel a királynak tartoznak, ennek a Benedeknek gondviselése alá adják, mivel annak beszedését ő reá bizta. Ugyanazon esztendőben, Péter, a Benedek testvére, arról tett panaszt a királynál, hogy Beregzeny Domokos, az ő négy ökrét erőhatalommal elhajtotta, még pedig a Péter földjéről, s vissza sem akarja adni. Ezen dolog iránt Visegrádról, épen Mindszent napján irt

Lajos Temes vármegyére, hogy a vármegye egy vagy két hiteles ember által annak járjon végére, hogy s miképen esett? és a mezitelen igazságot irja meg ő neki.

Hennyey János. Patócsy Ferencz lovasainak hadnagya volt első Ferdinánd király idejében. Sokat segitett ő Horváth Ferencznek Csállya vára megvételében 1551. eszt.

Hennyey Miklós. Perényi Gábor ezt a Miklóst és Kátay Ferenczet küldötte volt 1554. eszt. kétszáz katonával Bebek Ferencz segitségére, aki Fülek várát akarta a törököktől megótalmazni, de a nagyobb erőt igy sem lehetett megakadályoztatni, és czéljától elejteni. Ugyan Perényi Gábor küldötte őt 1562. eszt. kétszáz lovassal, és ugyanannyi gyaloggal, a Hadadhoz igyekező Zay Ferencz és Balassa Menyhért táborához 1562. eszt. Ő vezérlette Hadadnál a lovasok egyik szárnyát, Maximilián a maga koronázásakor arany sarkantyus vitézzé tette őt 1563. eszt. Kerechény Lászlóval együtt ótalmazta Gyula várát 1566. eszt., és ugyanott egykor sisak nélkül találván viaskodásba elegyedni, a szemén felül olyan sebet kapott, mely miatt harmadnapra meghalt.

Henrik. Negyedik Béla király idejében volt palatinus egynehány esztendeig. Őt küldötte vala Béla 1267. esztendő tájban a maga fia ötödik István ellen, aki akkorerdélyi herczeg volt, és az atyjával sokszor egyenetlenkedett. Igen hihető, hogy ez volt az a Henrik, aki aztán kiment az országból, Ottokár cseh királyhoz, minekutána ötödik István királyságot ért; ennek halála után pedig, negyedik László első esztendejében, az országba visszajött, és itt a Nyulak-szigetében Bélát, az Ottokár feleségének testvérét megölte 1272. eszt. Talán ennek fia lehetett az a János, aki Nádasdy Lászlót, első Károly király uralkodásának elein megölte.

Herczeg Péter. Bodrog vármegyei főispán volt 1343. eszt., amikor Gilet Miklós palatinus Bodrog városában, egy palatinális törvényszéket tartott. Ebben a gyülésben Gál, egy pécsi kanonok, arról tett panaszt, a pécsi püspök, és annak jobbágyai nevében, hogy a pécsi lakosoktól, és a püspöknek egyéb jobbágyaitól, Herczeg Péter vámot kiván, mikor azok az ő jószágain keresztül mennek, holott pedig azoknak szent István, és András királyoktól olyan szabadságok vagyon, hogy az országban, akármely felé, minden vám nélkül, bátran vihetik eladó portékáikat; és az ő szabadság-levelökben azis benne van, hogy aki őket vámmal terhelni merné, az olyan ember husz márkára büntettessék; és ennek a birságnak egyik fele a palatinusé, másik pedig a püspöké legyen. A gyülés, az illendő vizsgálódás után, a püspök

ügyét igaznak találta, és azt végezte, hogy Herczeg Péter többé annak jobbágyainak szabadságát meg ne sértse.

Herczeg János. Miklós fia, Zsigmond király alatt zenebonás és pártütő ember volt; de hihető cselekedeteiről engedelmet kért Zsigmondtól, mert az ő neki nemcsak megkegyelmezett, hanem királyi levelével minden jószágait is neki visszaadta, és megtiltotta, hogy eddig való hűségtelenségéért, senki őt ne háborgassa, se maga személyére, sem jószágaira nézve; azt kivévén, hogyha valamely magános személynek kárt tett, azt János visszapótolni tartozik. A levél 1394. eszt. Szegeden költ.

Herczeg Rafael. (Szekcsői). Bosnyákországi püspök lett 1444. eszt., melyben ugy látszik, jelenvolt a várnai veszedelemben, legalább őis kötelezte volt magát akkor Julián kardinálnak, a törökök ellen való menetelre. Tiz esztendeig viselte a püspökséget.

Herczeg Pál. (Szekcsöi). Ezis igérte volt magát Juliánnak a törökök ellen való menetelre, ahova ha elment is, de onnan szerencsésen visszajött, és még azután számos esztendőkig élt, és nagy dolgokban forgott. Nevezetesen 1468. eszt. őis kezességet vállalt magára Mátyás király mellett, Pozsonban, más főrendekkel együtt, azirányt, hogy Mátyás több esztendőben nem fogja az országra felvetni azt az adót, melyet most a hadakozások miatt kénytelen attól kivánni.

Herczeg Miklós. Mátyás királynak főpohárnokja volt 1459. eszt., mikor őt másokkal együtt Mátyás ujra feleskette Budán a maga hűségére, megsajditván, hogy ö helyébe Fridrik császárt akarják némelyek királynak behozni.

Herczeg Miklós. Mohácsnál török fogságba esett 1526. eszt., de őt igen kevesed magával életben megtartották Szulejmán török császár és Ibraim basa, hogy tőle tudakozódhassanak, azután lovát s fegyvereit visszaadták, és szabadon bocsátották.

Herczeg Imre. Ezt tette első Ferdinánd király maga koronázásakor, a maga királyi udvara birájának 1527. eszt.

Herikárt. Lásd Horváth.

Herrmann. Mikor szent István, első magyar király, a maga feleségét, Gizelát, Bajorországból haza hozta, akkor egynehány német nagy ember, onnan Gizelát Magyarországra nemcsak bekisérte, hanem közőlök némelyek itt meg is telepedtek. Azok közöl való volt már ez a Herrmann is; de ő tapasztalás kedvéért Erdélyt is meglátogatván, az ott való lakást megszerette és örökösen ott is maradt. Ő kezdette ott el Szeben városát épittetni, mely mig még csak falu forma volt, azt ő róla Herrmannsdorfnak, vagy Herrmannfalvának hitták; minekutána

pedig városságra nevekedett, Herrmannstadtnak nevezték, mely nevét ma is birja. Régi szájról szájra általadott hir, hogy legelőször azt az épületet csináltatta Herrmann Szebenben, melyet ma Zeug-Hófnak hinak.

Hervoja. Lásd Horváth.

Hethei. Salamon király idejében főispán volt, 1067. eszt., de bizonytalan, melyik vármegyében. Ebből a Hetei vagy Hethei familiából való volt Vácz nevü remete, Salamon király alatt, ki is minthogy Vácz körül remetéskedett, vagynak akik ugy gondolkodnak, hogy Vácz városa ő tőle vette volna nevét.

Hethei Mihály. Bánffy Jakabbal ment volt 1524. eszt. Tomory Pál segitségére, Ferhát basa ellen, és ugyanott elesett.

Héthársi János. Budai lakos volt Zsigmond király alatt. Ennek vetette zálogba Zsigmond, a körmöczbányai hires malmot, ezerháromszázharmincznégy forintban 1425. eszt. Azalatt mig Zsigmond a norinbergai gyülésre járt 1431. eszt., az ő felesége Borbála Diós-Győrben költ levele által örökösen általadta ezt a malmot ennek a Jánosnak és Münch Henriknek, hihető azért, mert ő ujra vétt fel valamely summa pénzt azoktól, Mind Zsigmond, mind Albert királyok megerősitették őket annak birtokában. Minekutána mindketten elhaltak, Orsolyától, Münch Henrik özvegyétől, némely erőszakoskodó emberek elvették volt a malmot, de azt ötödik László király neki visszaadatta 1453. eszt.

Hippolit. Első Károly király idejében árvai kapitány, és a királyi kamarának praefektusa volt. Minthogy külső országokról is sok rosz pénz került be az országba, azonban itthonis a csalárd tisztek, sok rézzel egyelitett ezüst pénzt verettek, hogy a király annak elejét vegye, a pénz veretés gondját erre a Hippolitra bizta, és bizonyos summa pénzért neki kiadta, 1342. eszt., amint azt az ország törvény könyvében mostis meglevő dekretom mutatja. Ebből a dekretomból, egyebek közt aztis meglehet tanulni, mit hittak a régi magyarok portának, t. i. az olyan telket, melynek kapuján egy rakott szénás szekér bemehetett. Már az ilyen telken, akar egy gazda lakott, akar több, de attól tizennyolcz pénzt kellett a királyi kamara számára fizetni.

Hippolit. Kőszegi plébános volt 1343. eszt. A kőszegiek első Károly királytól, uralkodásának utolsó esztendejében, t. i. 1342. eszt., azt nyertek vala meg, hogy tiz esztendő alatt, mindenféle királyi adótól szabadok lehessenek, ugy mindazáltal, hogy azalatt a városnak kőfalait megépiteni, és ótalmazható állapotba helyheztetni tartoz-

nak. Károly halála után, 1343. eszt., a kőszegiek, ezen plébánus, a városbirája, és más három lakos által, elküldötték szabadság-levelőket első Lajos királyhoz, azzal az alázatos esdekléssel, hogy öis azt erősitse meg, melyet meg is nyertek, de azonban értésökre adatott, hogyha a kőfalak épitésében restesen forgolódnak, olyan büntetésben maradnak, amilyenre a király őket méltóknak itélendi. A kőszegi birónak neve, aki ekkor a plébánussal a királyhoz járt, Miklós volt. Talán ugyanez volt az a Newnstetter Miklós kőszegi biró, aki 1348. eszt., a Vas és Sopron vármegyei főispántól ismét megnyerte, hogy Csepreg, Kőszeg és Rohoncz közt senkinek Németország felé bort vinni szabad ne legyen, hanem csak a kőszegieknek. Ez a Miklós biró, 1366. eszt. ismét a királyhoz ment, és azt jelentette, hogy a kőszegiek soha kamara nyereséget (lucrum camerae) nem fizettek, nemis tartoznak fizetni, régi szabadságok ereje szerént. Ekkoris nyertes volt, és a király Chimle Péternek, a budai kamara elölülőjének parancsolatot küldött, hogy a kőszegieket, semmi affélének fizetésére ne erőltesse.

Hippolit. Mátyás király felesége, Beatrix testvérének, Eleonorának, Herkulestől, a ferrarai herczegtől való fia. Még születése előtt papságra szánta vala őt az édes anyja. Valami nyolcz esztendős gyermek lehetett, mikor őt Mátyás király, a nemzet és a pápa ellenére, Beatrix kedvéért, esztergomi érsekké tette 1487. eszt. Épen Németujhelyt ostromlotta Mátyás, Ausztriában, mikor Hippolit, a tengeren és Zágrábon által, számos nemes kisérőivel Sopronba érkezett. Oda küldötte ő utána Mátyás, Báthori István vaidát, ezer lovassal, és őt magához vitette, sok csókkal fogadta, azután Lutinbergbe, az ott változása miatt mulató Beatrixhez bocsátotta. Mátyás halála után, nem jelent ugyan meg Hippolit Fehérváron, az Ulászló koronázásán; de annak fényesitésére feles lovasságot küldött 1490. eszt. Ő nála mulatott egy ideig az özvegy Beatrix. Kardináli palástot 1492. eszt. kapott. Ez időtől fogva igen sokat mulatott Olaszországban, melyért sokat is panaszkodtak a magyarok, hogy a nagy jövedelmet kivül költi el az országon. Naponként szaporodván a panasz ő ellene, Ulászló kérésére, Bakacs Tamást tette a pápa ő helyébe érsekké, őt pedig, Bakacs helyébe egri püspöknek nevezte ki 1498. eszt. Ezután még több időt töltött Olaszországban, mindaddig, mig ott meghalt, és Ferrarában eltemettetett 1520. eszt.

Hoberdanácz János. L. Hobordánszky János.

Hobordánszky János. Nevezetes magyar vitéz volt első Ferdinánd idejében. Jajcza várában a lovasok hadnagya volt ő 1528. eszt.,

midőn azt a törökök keményen ostromlanák. Az ostrom alatt egy Kászon nevü előkelő törökkel, minden pajzs, pánczél és sisak nélkül egy szál kardra kiment. Mind a ketten nagy sebet adtak egymásnak, de csakugyan Hobordánszky győzött. Borbély keze alatt volt, mikor a várat feladták a törököknek. Kászon, az ő bajvivó társa, idővel budai basa lett. Hogy a sebből kigyógyult, még azon esztendőben, Szulejmán török császárhoz küldötte őt Ferdinánd, azzal a kivánsággal, hogy Szulejmán adja vissza mindazokat a várakat, melyeket Lajos király uralkodása óta elfoglalt, ugymint Belgrádot, Szerémet, Ujlakot, Szalánkemént, Péterváradját. Ezt a magában is elég csiklandós kivánságot, kétségkivül nem olyan alázatosan adta elő Hobordánszky, mint azt a török dölyfösség kivánta volna. Ugyanis Szulejmán ezt hallván, amint a földön ült, két lábát maga alá csapta, és egész indulattal igy kiáltott fel: Belográd! Belográd! Azután Hobordánszkyra, és annak társaira függesztvén szemeit, azt mondotta: „Én ezt a dolgot a divánban elő sem hozom, titeket sem tartóztatlak soká. Menjetek el, és mondjátok meg a ti királytoknak, hogy én már gyüjtöm össze seregeimet, és uthoz készülök, valamennyi várat a Magyarbirodalomban birok, mindnyájának kulcsát nyakamba akasztom, és arra a mezőre viszem, melyen nem régiben Lajos királyt meggyőztem. Ha ott engemet a ti királytok meggyőz, ám vágja el fejemet, nyakamból a várak kulcsait, melyeket most kér, vegye ki, és birja békével; ha pedig én őt azon a mezőn meg nem találnám, Budán keresem meg, ha ott sem lesz, Bécsben is meg fogom őt látogatni“. Hogy ezzel a felelettel Bécsbe visszajött Hobordánszky 1529. eszt., már akkor Ferdinánd a Rajna vize mellett, a spirai (speyeri) gyülésen volt. Hogy a Bécsben maradt udvari embereknek, ezt a választ jelentette Hobordánszky, nálok semmi hitelt nem talált, sőt azok őt egy haszontalan selmának itélték. Elment hát ő Spirába Ferdinándhoz, annak a dolgot tudtára adta, ki is azt megértvén, még nagyobb szorgalommal sürgette, ahol lehetett, a törökök ellen való segedelmet. Azonban még azon esztendőben Szulejmán maga igéretét teljesitette. Istvánffy azt irja, hogy midőn egyszer idővel ez a Hobordánszky, Budán, Szapolyay Jánost, bizonytalan maga oktából e vagy más lovalásából, meg akarta volna ölni, de a dolgot megtudták jó idején, Szapolyay őt bőr zsákba varratta, és a Dunába vettette, ahol el is veszett.

Holubár. Egy óriási termetü, derék és hires bajnok a 15. században. Hunyadi Mátyás király udvarának hire, nemcsak a tudósokat, hanem a bajnokokat is Budára vonta külső országokról. Eljött ide Holubár is, de bizonytalan hányadik esztendőben. Az ő hire Mátyás

király fülébe menvén, őt Mátyás láncsával való bajvivásra hitta. Sokszori parancsolat után, nem merte magát Holubár vonogatni, hanem a viadalra kiállott, de oly czéllal, hogy Mátyásnak kedvezzen, és inkább a földre leessék, tettetvén, mintha azt kénytelenségből cselekedné, mint sem maga erejét, s tanult mesterségét, a király veszedelmével mutogatná. Észrevette ezt Mátyás, és mindjárt királyi szavára s hitére mondotta, hogyha megtudja, hogy neki Holubár kedvez, őt mindjárt megöleti, azonban megeskette őt, hogy a királylyal épen ugy fog viaskodni, mint legnagyobb ellenségével. Ilyen készülettel, sok ezer néző közt, Budán, a Zsigmond utczában, összefut a két bajnok, és egy szempillantás alatt Holubár a homlokán egy sebet kap, mely miatt a lova farán lecsuszik, hanyatt terül, karja ketté törik és elájul. Hasonlóképen Mátyás is ő utána, a mellén esett fájdalmas seb miatt, lováról oldalaslag a földre hanyatlik, a kantárszárát kezében tartván. Valamint a maga, szintén ugy a Holubár sebét is nagy gonddal orvosoltatta.

Homonnay László. Drugeth Jánosnak fia. Lásd Drugeth. Mind erre a Lászlóra, mind többi testvéreire, a Hommonay név, Zemplén vármegyének, a Laborcz vize mellett fekvő Homonna nevü falujáról ragadt, melyet ők birtak. László azzal hagyott egyebek közt jó emlékezetet maga után, hogy Ungváron a paulinusoknak nemcsak uj klastromot épittetett, hanem azoknak élelmére szántóföldeket és szőlőhegyeket is rendelt 1384. eszt.

Homonnay János. A közelebb emlitett László testvére, és igy ezis Drugeth János fia. Pákosi Paksy Ilonától, egy fia János, és két leánya, Margit és Ilona maradtak. Ennek az ő fiának, Jánosnak neve, alá van irva azon levélnek, melynél fogva Zsigmond király a szepességi tizenhárom várost, a lengyeleknek általadta 1412. eszt.

Homonnay Miklós. A közelebb irt László és János testvére. Fiai Bertók, Zsigmond és István voltak. Ezek közől Bertók magtalan halt el.

Homonnay Zsigmond. A most emlitett Miklósnak egyik fia. Bizonytalan micsoda Orsolyától, Bertók vagy Bertalan nevü fia maradt, akiről mindjárt lesz egy szó.

Homonnay István. Zsigmond testvére, és igy ezis Miklós fia. Sokat hadakozott az ország felsőbb részeiben pusztitó csehek ellen, akiknek fogságokba is esett volt 1459. eszt. Egri püspök Hederváry László, ugyanazon esztendőben levelet irt ő mellette, a felső városoknak, hogy az ő kiszabadulását vegyék munkába. Nem sokára el is bocsáttatott István, és már 1460. eszt. szabadon volt; de oly feltétel alatt

adtak a csehek fegyvernyugvást, hogy Abauj, Zemplén, Ung és Sáros vármegyék, fizessenek nekik ezer arany forintot, hétszáz köből gabonát, és egynehány hordó bort. Lásd Palóczy László. Fiai János, István és Simon.

Homonnay Bertók vagy **Bertalan.** Zsigmond fia. Együtt esett volt a közelebb irt Istvánnal a csehek fogságába 1459. eszt., és együtt szabadult azzal ki onnan. Rozgony Ágnestől, László nevü fia lett volt, de az mag nélkül halt el 1476. eszt.

Homonnay Simon. A felebb irt Istvánnak harmadik fia. Az ő felesége Vámosy Zsófia, özvegy volt már 1492. eszt. Ettől maradt két fia, János és Gáspár, és négy leánya, ugymint Borbála, Zólyomy Miklós felesége; Erzsébet, aki Losonczy Zsigmondhoz ment férjhez; Katalin és Hedvig, akik bizonytalan hova lettek. Talán más Simon volt az, akinek Bebek Zsófia volt a felesége, ha e volt, kétszer házasodott.

Homonnay János és **Gáspár.** Simonnak Vámosy Zsófiától való fiai. Második Ulászló király 1492. eszt. a jászói káptalanhoz egy levelet irt, melyben oda, a palatinus Szapolyay Istvánnak azt a panaszát jelenti, hogy ez a Gáspár és János, valami fegyvereseket küldöttek a Szapolyay birtokában s ótalma alatt levő lekniczi klastromra, kik is ott egynehány ártatlan szerzetessel igen gorombául bántak, némelyeket közőlök meg is sebesitettek, egynehány poharakat s egyéb templomhoz tartozó ékességet magokkal elvittek, melyek közől János és Gáspár csak keveset adtak vissza. Sokkal jobb emlékezetet hagytak azzal, hogy 1505. eszt. az ungvári paulinusoknak egy Horgastó nevü halastót ajándékoztak. Ugyanezen esztendőben jelenvolt János a rákosmezei hires diétán 1505. eszt. János felesége Szapolyay Margit, vagy amint mások irják, Krisztina volt, Szapolyay István palatinus leánya, aki neki Gábort, Ferenczet, Györgyöt, Istvánt, Imrét és Antalt szülte, és igy őt minden Homonnayak atyjává tette, valakik csak azután éltek. Leánya Katalin, Drágfy Jánoshoz ment férjhez. Ami pedig János és Gáspár özvegy édes anyjokat illeti, a pápa 1499. eszt. költ bullája által, annak s gyermekeinek megengedte, hogy hordozható oltárt tartsanak, és papjokkal akarhol tetszik nekik, szent misét szolgáltathassanak.

Homonnay Ferencz. Jánosnak Szapolyay Margittól való egyik fia, második Lajos és Szapolyay János királyok idejében virágzott. Lajos Csehországban egy darab ideig távollévén, itthonn sok igazságtalanság történt, még a főembereken is, melyért azok kénytelenek voltak egymással összeszövetkezni, egymás ótalmazására. Nevezetesen

ez a Homonnay Ferencz, Várday Ferencz, Perényi Ferencz, Csaholy János püspökkel, Drágfy János tárnokmesterrel, Palóczy Antallal, Báthori Andrással, Rozgony Istvánnal, Perényi Péterrel, Kanisay Lászlóval, Országh Ferenczczel, Raskay Gáspárral, Bánffy Zsigmonddal, ilyen egyességre lépett Budán 1522. eszt. a többek közt, hogy egymás becsületét és méltóságát, mind a király előtt, mind másutt, ahol a szükség hozza magával, ótalmazzák; ha a király, az árulkodók szavára, valamelyikre közőlök meg találna neheztelni, azt mindnyájan igyekezzenek ahoz megengesztelni; ha valakit közőlök, valaki jószágában megkárositana, annak kárának megforditásában s jószágának visszaszerzésében, mindnyájan egyaránt munkálkodjanak; mindazáltal senki közőlök másnak boszuságot s kárt ne tegyen, csak maga fejétől, és a társaság hire nélkül, mert különben annak pártfogásához számot nem tarthat; ami izetlenségek a társaság tagjai közt esnének, azt maga a társaság igazitsa el; aki a társaság itéletének nem állana, annak kebeléből kivettetik s. a. t.

Ott volt ez a Homonnay a mohácsi veszedelemben, főkamarás és ungvármegyei főispán fővel 1526. eszt., de onnan kiszabadult, és az időtől fogva mindvégig, igen buzgó követője volt Ferdinánd ellen Szapolyay Jánosnak, aki őt Ung és Sáros vármegyék főispánjává és tárnokmesterré tette. Ezeket a titulusokat adja ő magának azokban a levelekben, melyeket ő 1527. eszt. 5 márcz. Ungvárról, Lőcse, Bártfa, Szeben és Eperjes városaihoz aziránt irt, hogy márcz. 12. napjára bocsássanak küldötteket őhozzá Homonnára, kik által tudtokra adhassa a városoknak, Szapolyay János király kivánságát, melynek hirüladását, a minap, Esztergomban parancsolta vala neki Szapolyay. Hogy elmentek a küldöttek Homonnára, azt kivánta tölök Homonnay, hogy adjanak Szapolyay számára huszonöt mázsa puskaport. A küldöttek nyolcz napi várakozást kértek, hogy azalatt Budára mehessenek Szapolyayhoz, és annak a Ferdinánd levelét és parancsolatait, az eredeti irásban megmutathassák. Ezt ugyan megengedte Homonnay, de azonban azt javaslotta, hogy mindenik város küldjön addigis valamit. Hogy Budán megmutatták a küldöttek Szapolyaynak, a Ferdinánd leveleit, Szapolyay elmosolyodott, és azt felelte: „Tele van az ország ilyen levelekkel, de nem ilyen fegyverekkel keresik a királyságot, legyenek hüségesek a városok ezutánis, mint eddig voltak.“

Mikor ugyanazon esztendőben Szapolyay, Ferdinánd elől, Budáról kijött, és Tokaj felé igyekezett, jó csoport katonasággal ment ő hozzá Homonnay, Gubacsnál mulattában, és igy jelenvolt ő Szapolyayval a tokaji szerencsétlen ütközetben is. Ezen az okon a budai diéta

őt is proscribálta, ha még azon esztendőben, Katalin napjára, Ferdinándot nem ismerné maga urának; de ez ellent nem állván, ő Szapolyay mellett maradt. Katzianer Jánosnak igérte volt ugyan 1528. eszt. Ferdinándhoz leendő hűségét, de azt csakhamar visszavonta, sőt 1532. eszt. a kassai gyűlésen, mind a szepességi városokat, mind a nemeseket, a Szapolyayhoz való pártolásra késztette, aminthogy a nemesekben czélját el is érte. Akkortájban esett azis, hogy a leleszi prépostságra ráütött, annak kincsét s leveles házát feldúlta, és annak közel hatvanezer arany forintra becsült károkat tett. Ugyanazon esztendőben, mikor Terebest akarná elfoglalni, az odavaló kapitány őt megszalasztotta, ki előtt midőn az erdőben futna, lova elesett, ő pedig fejét ugy egy fához ütötte, hogy akkor kapott sebe miatt, ugy látszik, vagy ott mindjárt, vagy legalább azután csakhamar meg is halt.

Homonnay István. Ezis János fia, és igy a közelebb irt Ferencz testvérje. Oda járt Krakóba, Izabelláért, Szapolyay János feleségeért, Brodarich Istvánnal és Perényi Péterrel 1539. eszt., amikor ő Ung és Zemplén vármegyei főispán vala. Már 1540. eszt. az ő özvegye Báthori Klára, Losonczy Antalnál volt férjnél.

Homonnay Gábor. Ferencz és István testvére. Ezt, mint Ferdinándhoz engedetlen és Szapolyaynak kedvező embert, a Szepességen elfogta vala Csernahora Ulrik, a Ferdinánd kapitánya 1536. eszt., és őt először Kassán, azután Eperjesen s Lőcsén, mindaddig fogva tartotta, mig tizenötszáz rhénesforintot nem fizetett. Ferdinándhoz hajlott volt már ő 1541. eszt., és Ung s Zemplén vármegyei főispán volt, mikor május elején Jeszenő várából, Perényi Péterhez egy levelet küldött, melyben arról menti magát, hogy ő a királyi parancsolat szerént, mindeddig azért nem mehetett katonáival a király táborához, mert György az ő testvére, egy darab idő óta őt igen sok boszusággal és kárral illeti, jobbágyait Nyeviczke várához dologra hajtja, ha nem mennek, aminthogy nemis tartoznának, azoknak ökreiket elveszi s a t.; azértis ő katonáit ki nem mozdithatja, nehogy a vármegyebelieket még inkább kitegye Homonnay György háborgatásinak. Lásd Ödönfi László. Feleségétől Varkucs Borbálától, Margit nevü leánya maradt, ki is Paksy Jób felesége lett. Második felesége Gyulaffy Eufrosina lett Gábornak, ki is már 1552. eszt. özvegy volt, kitől István, Krisztina és Klára gyermekei maradtak. Ez a Klára Révay Ferenczczel lépett házasságra.

Homonnay György. Ferencz, István és Gábor testvére, és igy ő is Jánosnak fia. Ez az a Homonnay György, aki ellen a közelebb irt Homonnay Gábor, Perényi Péterhez küldött levelében panaszolko-

dott. Tárczay Annától, Ferencz és Gáspár fiai maradtak. Maga György 1558. eszt. már nem volt többé.

Homonnay Imre. Ezis Jánosnak fia. A néhai Homonnay István özvegye, Báthori Klára, akiről felebb mondatott, hogy második házasságra Losonczy Antallal lépett, arról tett panaszt első Ferdinánd királynak, hogy ez az Imre, a maga közelebb irt két testvérével, Gáborral és Györgygyel, az ő istállójából, egy igen derék török paripát erőnek erejével elvitt 1540. eszt. Ezt a paripát a Klára első férje koporsója előtt vezették vala, mikor annak holttestét az ungvári klastromba temették. A szokás szerént az ilyen paripának a klastrom keze közt kell vala maradni, de azt Klára magához illendő áron visszaváltotta a szerzetesektől. Ezért az erőszakért 1543. eszt. Pozsonban költ levele által idézte mindhármojokat Ferdinánd maga eleibe. Imre három fia közől, az egy Miklós élt tovább őnála, kinek tutorának Viczmándy Tamást és Hosszúmezey Balást rendelte.

Homonnay Antal. Ezis János fia, Imre s. a. t. testvérje. Borbála nevű leánya először 1548. eszt. Kechety Mártonnal, másodszor pedig Kendi Ferenczczel lakadalmazott. Miklós nevü fia is maradt. Az ő özvegye Báthori Anna, Drágfy Gáspárhoz ment férjhez, aki ugy látszik neki második felesége volt, és az emlitett gyermekei, első feleségétől lettek, kinek neve homályban van.

Homonnay Ferencz. Györgynek, Tarczay Annától való fia. Ungvári főispán. 1552. eszt. vette el Révay Ferencz leányát Magdolnát, kivel való házassága gyümölcsös volt-e, vagy sem? bizonytalan. Másodszor Perényi Erzsébettel lakadalmazott, kitől született leánya Eufrosina, ország-birája, ecsedi Báthori Istvánhoz ment férjhez. György nevü fia maradt.

Homonnay György. Ferencznek Perényi Erzsébettől való fia. Perényi Gábor ennek a Györgynek hagyta testamentomban a terebesi uradalmat. Dóczy Eufrosinát, akitől Erzsébet és György nevü fiai maradtak, igen ifjukorában hagyta özvegyen, ki is az ő halála után először Tiefenbach Kristófhoz, azután Mnissek János nevü lengyel urhoz ment férjhez, aki azt temérdek sok kincscsel Lengyelországba vitte.

Homonnay Miklós. A felebb irt Antalnak fia. A Szigetnél elesett Zriny Miklós árváját, Margitot vette el 1568. eszt. Az ország bárói közől őt rendelte ki a pozsoni diéta 1576. eszt., a közelebb emlitett Homonnay Ferenczczel, Büdi Mihálylyal, Varkóczy Jánossal, az eperjesi törvényszékre. Leánya Borbála, Varkóczy Györgyhöz ment férjhez. A barkói és jeszenői uradalmak, az ő halála után, a Gábor és György maradékira szállottak.

Homonnay Miklós. A felebb emlitett Imrének fia. Nagy gondja volt első Ferdinánd királynak, ennek a Miklósnak mind nevelésére, mind jószágára, melyet a többek közt azzal mutatott meg, hogy mikor 1560 eszt. Veráncsics Antal püspököt az ország felsőbb részeire küldötte, a többek közt aztis reá bizta, hogy a Miklós tutorait, Viczmándy Tamást és Hosszúmezey Balást intse meg, hogy az árvának jószágait ne tékozolják, és a számadásra magokat mindenkor készen tartsák. Igen ifju volt még, mikor Maximilián koronázására, harmincz katonával Pozsonba ment 1563. eszt. Két leánya maradt, ugymint Anna, Kátay Mihály felesége, és Erzsébet, akit Zborovszky Péter vitt Lengyelországba.

Homonnay István. A felebb irtt Gábornak, Gyulaffy Frusinától való fia, Ung és Zemplén vármegyék főispánja, Maximilián és Rudolf királyok alatt. Száz lovassal vitézkedett, igen ifjúkorában, Schwendi Lázár és Balassa Menyhért mellett, Szapolyay Zsigmond és a törökök ellen, Szatmárnál és Kis-Arnál 1565. eszt. Mikor a tatárok 1566. eszt. az országban pusztitottak, kirendelte és állitotta volt ugyanazok ellen Maximilián király Schwendi Lázárt, de az azokkal szembe szállani nem bátorkodván, magát seregével együtt Ungvárra vonta, melyen a tatárok vér szemet kapván, egész a Kárpátokig prédáltak. Nemis találkozott senki más, aki azokkal szembe állott volna, hanem ez az István maga katonái mellé egynehány parasztokat is szedvén, azokkal a tatárok egy szárnyát, Kapus nevü falunál, megtámadta, s azt összetörte. Jelenvolt 1587. eszt. a pozsoni diétán, és ott ő rendeltetett ki Tököly Sebestyénnel, Vizkelety Bálinttal s másokkal, Árva, Szepes és Sáros vármegyék határainak, Lengyelország felől való megvizsgálására, és ami perek volnának, a két ország lakosai között, azoknak eligazitására. A következett 1588. eszt. 8. okt. együtt hadakozott Rákóczy Zsigmond és másokkal, Szikszó mellett, a törökök ellen, ahol igen kevésben maradt meg az ő élete. Ugyanis a viaskodás közben, a lova alatta lerogyott, melyről maga leesett, a ló pedig a törökök közé szaladt. Kénytelen volt hát István egy ideig gyalog küszködni. Egy Rácz Demján nevü katonájától kérte ugyan a lovát, és annak azt igérte, hogyha fogságba esik, ki fogja őt váltani, de az a lovát nem adta. Igy aztán Istvánt a törökök körülállották s elfogták. Mikor már ruhájától s fegyverétől fosztogatnák, szerencsére egynehány huszár érkezett az ő szabaditására, akik őt a törökök körmei közől kivették. A maga zsoldosain kivül, Diósgyörből, Ónodból, Kis-Várdából s másunnanis vitt ekkor ezen hadra István katonákat, kiknek száma háromszázharminczkilenczre tölt.

Sokat tett István a Rima vize mellett, elsőben a szabadkai kastélynak, azután Fülek városának s várának a törököktől való viszszavételére is 1593. eszt. Ő kisérte el Szécsénig azon háromezer törököt, akik Füleket feladták. Hogy Szécséntől hazajött a füleki táborhoz, kevés idő mulva meghalotta Tiefenbach Kristóf, a fővezér, hogy Szécsén alatt sok török sereglett össze. Azoknak szélyelűzésére ezt az Istvánt és Báthori Istvánt küldötte Tiefenbach hétezer katonával. Hogy Szécsénhez közel, egy hajnalban elértek, észrevették, hogy a törökök az Ipoly partján táboroznak, és már az indulásra verik a készülőt. Azonban az István előreküldött csoportja a törökével összeakad, összecsap, a török csapat megfutamodik, a táborhoz visszaszalad, melyet a készülő, nyergelő, öltöző, rakodó-félben levő törökök látván, mindnyájan, ki merre tudott, a hegyekre, erdőkre s másfelé futásnak iramodnak, és a mieinknek mind a győzelmet, mind minden tábori készületeiket és szekereiket odahagyják. Ennek a győzelemnek az a szerencsés következése lett, hogy annak híre körül-belől elterjedvén, a törökök annyira megrémültek, hogy Kékkő, Ajnácskő, Somoskő, Hollókő, Dévén, Buják, Drégely és Polánka váraiból önkényt kitakarodtak, és igy majd az egész Nógrád vármegye magyar kézre visszakerült. Majd hasonló szerencsével hadakozott Tura nevü falunál a törökök ellen, Forgách Simonnal 1594. eszt. Még ugyanezen esztendőben részt vett István, Szinán basának Komárom alól való elijesztésében is. Bethlen azt irja, hogy ugyanezen esztendőben, Forgách Simonnal együtt csatázott István a tatárok ellen, Bihar vármegyében, Monostor-Pályinál. Azután két esztendővel részt vett azon győzelemben is, melyet a keresztyén tábor, Egerhez három mértföldnyire, Keresztesnél, Mohammed török császáron nyert 1596. eszt. Ezekután egy vagy két esztendővel halt meg István, legalább 1599. eszt. nem volt már többé. Bokácz János ilyen versekbe foglalta röviden az ő életét s viselt dolgait:

Schwendius Hungaricas cum jussu Caesaris arces
  Ferdinandi eriperet, sorte favente, Getis:
Centenis tulit auxilium Comes ipse Caballis,
  Marte potens equites vexit et ipse suos.
Szakmaris ad pluteos specimen virtutis honestum
  Fecit, et egregio pectore gessit onus.
Praeterea celsae spectavit robora mentis,
  Arx ubi de requie (talán Regécz) diruta Marte jacet.
Praelia testantur Sixovia quantus hic heros!
  Quanta viro virtus, gloria, quanta fides!

Tunc ubi cum paucis contra agmina plurima Turcae
  Iret, et innumeros sterneret ipse viros:
Usque tenax calide pugnavit, et inter atroces,
  Quando foret mediis cinctus ubique Getis,
Obrutus a tergo tulit horrida vincula servis
  Cassus, et a socia porro relictus ope.
Sed Deus, et solers industria, libera capto
  Membra dedit, rursus victor et inde redit,
Quid memorem? qualis fuerit per Turea rura,
  Mascula Turcigenis intulit arma lupis
Hinc etiam summo quamvis discrimine vitae,
  Fortis honorificas rettulit ense notas.
Nil referam quid praestiterit per prata Kereszti
  Res ubi cum Getico bellica Xerxe fuit.
Pro patria vitae contemtor, in agmina mille
  Se tulit, ex patriis fortior ipse Viris.
Sumptibus Aonios magnis provexit alumnos,
  Inque tuas misit, Teutonis ora, scholas.
Cumque intelligeret, sit quanta potentia doctis,
  Literulis natos imbuit hisce duos,
Ergo bonis favit doctoribus, utque juventam
  Promtius instruerent larga didactra dedit. —
Osor avaritiae; splendoris amator honesti,
  Congrua personae fecit ubique suae.
Non esus, non usus erat subrusticus, intra
  Magnificum norat se retinere chorum — —
Mollis ad offensam, motae placabilis irae,
  Supplicibus veniam, pro bonitate, dedit.
Summa mihi laudum nova surgeret Ilias, omneis
  Si res illius enumerare velim.
Lustra decem postquam superasset, et īnsuper unum,
  Scandit ad emeritos clara per astra poles.

Az ő temetési zászlójára, ugyan Bokacz igy irt:

Drugethius jacet hac Stephanus sub syndone nigra,
  Indita virtutis gloria, Martis honos.
Non superesse virum; pietas cum Caesare Magno
  Moeret, et Hungarici natio tota soli.

Két fia maradt: László és Bálint.

Hornyák János. Első Lajos király idejében, Garai Miklós után lett macsói bán. Viselte még Hornyák a bánságot 1376. eszt., melyben a pápától engedelmet nyert arra, hogy a pécsi püspökség megyéjében, valamely alkalmatos helyen, a maga fundusán, a szent Ferencz tiszteletére, és az ő szerzeteseinek számára, egy klastromot építtethessen, hogy az igaz hitnek terjesztői, a Patarén eretnekségnek pedig irtói és kigyomlálói legyenek.

A machovi, vagy macsói Bánát ott volt, ahol Rámaországa fekszik. A Szerémségtől a Száva vize választotta el. Ma némely földabroszokban Mascua a neve. A macsói bán keze alatt volt Belgrád is abban az időben.

Horváth vagy **Herikárt János.** Ezt Thuróczi dalmát bánnak irja, de talán inkább macsói bán volt, Mária királyné idejében, akitől Kis Károly mellé állott. Ott volt Budán 1386. eszt., mikor Erzsébet királyné Kis Károlyt megölette, és akkor ez a Horváth is veszedelemben forgott, mint Mária ellen pártoskodó, de azt jókor észrevette, és katonáit hirtelen összegyüjtvén, a bécsi kapun, melyet akkor szombati kapunak hittak, levágván először azokat, akik őt nem akarták bocsátani, véres karddal kiment Horvátország felé, és ott Mária ellen, maga mellé, több hűségteleneket keresett és gyüjtött. Talán nem tudták az ő iparkodásait Erzsébet és Mária királynék, mikor még ugyanazon esztendőben Horvátországba, minden kisérő sereg nélkül, csak udvari cselédjeikkel, a palatinussal és még egynehány főemberekkel elindultak; de megtudta Horváth az ő menetelöket, és nekik Diakovár körül lest vetett. Oda érkezvén a királynék, Horváth János jól elkészült katonáival reájok üt, kevés számu kisérőiket levágatja, a szekeret, melyben a királynék ültek, felforditattja, magokat abból kivonczoltatja, és rabságra küldi. Emlékeztette őt Erzsébet azon jótéteményekre, melyeket hajdan az ő férjétől Lajos királytól vett, de Horváth őtőle elfordult, és más felé ment, hogy szavát se hallhassa. A következett 1387. eszt., mind egyéb pártosok, mind ezen Horváth ellen, Garai Miklóst küldötte Zsigmond király, aki őt, minekutána seregét megverte volna, Pozsega várába szoritotta, és ott fogva tartotta, de onnan a két Laczk István őt elszöktette. Ezután is sok alkalmatlanságot csinált Horváth, Zsigmond királynak, mindaddig, mig 1392. eszt. Dobor várából, az Uzora és Bosnya vizei közt, őt maga Zsigmond kiszoritotta, és őt a hegyek s halmok közt elfogatta. Pécsen vette el Horváth büntetését. Először lófarkon hurczoltatták meg őt az utczákon, azután tüzes vas-fogókkal csipkedték az ő testét, utoljára négyfelé vágták, és a város kapuira aggatták. Ezt a kemény

büntetést azzal érdemlette, mert ő Erzsébet királynét a Bosúta vizébe fulasztotta, vagy ami hihetőbb, a novigrádi tömlöczben ölette meg. Magához hasonló három testvére volt Jánosnak, u. m. Pál, a zágrábi püspök, László és István.

Horváth Pál. Zágrábi püspök 1379. esztendőtől fogva, amikor őis elment volt Kis Károlylyal a velenczések ellen való hadra, és Nápoly elfoglalására. Nem volt jobb ember a testvérjénél Jánosnál, sőt annál annyiban alább való volt, hogy ő a vallásnak és buzgóságnak palástja alatt fortélyoskodott. Ugyanis mikor a pártos magyar urak 1385. eszt. követet akartak küldeni Nápolyba, a Kis Károly meghivására, ez a Pál vállalta fel azt a követséget, és ő vitte el az összeesküdtek pecsétes levelét Károlyhoz, azalatt a szin alatt, hogy ő fogadása szerént Rómába igyekszik, áhitatoskodás végett. Hogy bejött Károly a Magyarbirodalomba, ennél a püspöknél mulatott legtöbb ideig, ott szoktatta a magyarokat a maga elérkezésének hiréhez, és ott széditett magához azok közől sokakat, akik még eddig ő hozzá hideg vérrel voltak. Károly halála után is szüntelen együtt zenebonáskodott Jánossal. Nápolyba ment volt ugyan 1387. eszt., de onnan nem sokára visszajött. Ott volt Dobor várában 1392. eszt., mikor azt Zsigmond megvette, és másokkal együtt akkor őis kézre került, de a mint Pethő Gergely irja: „őtet az ö méltóságáért Zsigmond meg nem meré öletni, hanem örök fogságra vetteté, és minden marháját elvevé.“

Horváth vagy **Hervoja János.** Horvát és dalmátországi bán volt 1383. eszt., amikor őt Mária királyné Nápolyba küldötte, Kis Károly segitségére. Onnan való hazajövetele után, nem sokára a királyi ház ellenségeihez adta magát, nevezetesen Tvartkóhoz, a bosnyákországi királyhoz. Sokat igyekezett rajta, hogy Lászlót, a Kis Károly fiát hozhassa be Nápolyból magyar királynak. Bosnyákországi vajda volt 1401. eszt., mikor a zádoriakat Zsigmond királytól, Nápolyi Lászlóhoz hóditotta Mikor ez a László 1403. eszt. Zádorba jött, de Zsigmond királytól való féltében ott csak mintegy három hónapig mulatott, ennek a Hervojának, spalatrói herczeg titulust adott, és őt hagyta maga helyébe Horvát és Dalmátországok igazgatójának. Minekutána Zsigmond 1408. eszt. a bosnyákokat megverte, Hervoja tanácsosabbnak tartotta Zsigmond kedvét keresni; azértis legalább egy ideig ő mellé állott, és a bosnyákoknak is egy részét ő hozzá édesitette, melynek azt a hasznát vette, hogy őt Zsigmond a spalatrói herczegségben megerősitette, maga komájának fogadta, és a „sárkány rendének“ czimerével megajándékozta, mely rendet ebben az esztendőben állitott vala fel Zsigmond, a pogányok és a keresztyének más ellenségei ellen. Csak

addig tartott Hervoja hűsége Zsigmondhoz, ameddig a töle való félelme, azértis mihelyt módját látta, hogy annak árthat, azon igen mohon kapott. Mig Zaudál. a bosnyákországi vajda, Ráczországban, az oda való despotával, a törökök ellen hadakozott, addig Hervoja beütött Zaudál birtokira, és sok várat elfoglalt, sőt a törököket, levele által hitta Bosnyákországba a maga segitségére. Ezen kivül Spalatro városát is sokféleképen nyomorgatta. Mindezek arra inditották Zsigmondot, hogy őt mind a spalatrói herczegségtől, mind az a körül levő szigetektől, s minden egyéb jószágaitól királyi-levele által megfosztotta 1413. eszt. De azonban hihető, hogy Hervoja a maga jószágainak nagy részét maga keze közt erőszakkal megtartotta, legalább hogy ő azutánis igen hatalmas ember volt, onnan megtetszik, hogy mig Zsigmond a konstancziai (Kostnicz) gyülésre járt, ő azalatt a törököket Bosnyákországba behozta, és ott azokkal nagy prédálást tett. Három magyar vezér akarta őt 1415. eszt. Bosnyákországból kiüzni, u. m. Garai János, Maróthy János és Csupor Pál, de Hervoja ezeket mindnyájokat elfogta; a két elsőt ugyan nagy nehezen szabadon bocsátotta, de az utolsót ökör bőrbe varratta, és a vizbe ölette. Ebben az időben a konstancziai gyülésre járt Zsigmond király. A gyülésen lévő atyák, meghallván Hervoja győzelmét, azon igen megindultak, és a lengyel királyhoz irtak, hogy Zsigmond birodalmát Hervoja ellen ótalmazza.

Horváth György. A cseri várnak kapitánya volt 1444. eszt., mikor ő Hunyadi Jánosnak, az erdélyi vajdának, arról tett panaszt, hogy Balás deák, a solymosi kapitány, a cseri lakosoknak nyolcz ökrét, némely ráczokkal elhajtatta. Eziránt Hunyadi parancsolt Balásnak, hogy mind az ökröket, mind egyebet, amit elvitt, adja vissza. Ez a Cseri, Csanád vármegyében feküdt. Itt telepedtek meg az országban legelőször a Seraficus sz. Ferencz szerzetesei, akiket aztán cseri barátoknak neveztek a magyarok sok ideig, ha szintén másutt laktak is. Még Pethő Gergely is azt irja negyedik Béla királyról: „hogy Esztergomban, a cseri barátok által, boldog asszony klastromában eltemetteték.“

Horváth Mihály. (Lomniczai). Árvai kapitány volt 1505. eszt., mikor a Szapolyay István özvegye, Hedvig, és annak két fia, János és György, neki ajándékozták Palocsa várát, Sáros vármegyében.

Horváth János. (Lomniczai és Palocsai). A közelebb emlitett Mihálynak fia, szepesi prépost, királyi tanácsos és titoknok. Mikor az atyjának Palocsát ajándékozták, ugyanakkor tették ezt a Jánost, Hedvig és annak két fia, szepesi préposttá, mely hivatalt azután sok esz-

tendeig és sok viszontagság között birt. Mind ifjuságáért, mind pedig a tudományokban való járatlanságáért, nem akarta őt Bakacs Tamás érsek ezen hivatalba bebocsátani s állitani, noha aziránt nem egyszer kerestetett meg. Elküldötte tehát őt az özvegy Hedvig maga költségén Rómába, tanulás kedvéért, azalatt pedig az atyja Horváth Mihály huzta a préposti jövedelmet. Azonban a káptalan kérésére, Csobad Lászlót, egy abaujvári fit tett Hedvig ideig való préposttá, de ezt sem akarta Bakacs érsek megerősiteni, melyért Csobad a pápához folyamodott, de mind haszontalan, mert a jövedelmeken Horváth Mihály feküdt, és azokból Csobadnak semmit sem juttatott, melyen való busultában Csobad 1510. eszt. meghalt. Üresen maradván a prépostság, a Szapolyayak ujra Horváth Jánosnak adták azt 1511. eszt., amikor aztán Bakacs is megerősitetté őt abban; de azután sem volt ő hozzá jó indulattal, mivel az ő szemében nagy szálkák voltak a szepesi prépostságnak némely jusai. Nemis nyugodt addig Bakacs, mig a pápától egy bullát nem nyert, azon jusoknak megerőtlenitésére. De János sem hagyta könnyen magát, sőt követe által oly hathatósan ótalmazta maga jusait a pápa előtt, hogy az előbbi rendeléseit visszavonta 1515. eszt., mely után hogy többé valamit mozditott volna Bakacs érsek, semmi nyoma nincsen; hanem Szakmáry György, aki annak helyébe lett vala érsekké, ismét próbált valamit ő ellene, és valami pénzt (charitativum subsidium) kivánt Körmöndy János által ő tőle, és a káptalantól; de a krakói püspök, aki közbiró volt közöttök, ezt a fizetést is elháritotta ő róla 1524. eszt.

A mohácsi veszedelem után való villogásokban, egy darabig a régi patrónusa, Szapolyay János mellett volt; de minekutána a Szepességen Ferdinánd király kezdett hatalmasabb lenni, ő is ahoz állott. Lásd Derencsényi Miklós. Ezen az okon Szapolyay 1533. eszt. Bácsi Ferenczet nevezte ő helyébe prépostnak, de azért ő maga helyén csakugyan megmaradt. Annyira bizott ő hozzá Ferdinánd, hogy őt 1537. eszt. az egész Szepesség kapitányává tette, hogy ott mindenek ő tőle függjenek. Igen visszaélt ő ezen hatalmával, és mind egyebeken, mind kivált a szepességi huszonnégy plébánuson, sok pénzt huzott vont, melyet hogy azok nem igen jó szivvel szenvedtek, sőt az ellen protestáltak, hármakra azok közől éjszakának idején dorongokkal s kardokkal felfegyverkezett oláhokat küldött, azokat Dunaveczre vitette fogságba, és mindaddig el nem bocsátotta, mig bizonyos summa pénzt nem tettek le, mikor pedig elbocsátotta, keményen rájok parancsolt, hogy senkinek meg ne mondják, mennyit fizettetett velök. Az ő erőszakoskodásairól, mind Ferdinánd királynál, mind Várday Pál érseknél, mind

a tridenti püspöknél panaszkodott a huszonnégy plébánus, tiltották is azok őt az efféléktől, de ugy látszik annak semmi foganatja nem volt.

Hihető, hogy már ez időtájban kezdette ő beszini Luther tudományát, legalább egy zsinatot, vagy papi gyülést tartott 1539. eszt., sz. György napkor, melyben minden plébánusnak megengedte, sőt parancsolta, hogy a negyvennapi böjtben tojást, vagy tyukmonyt egyenek, mely még addig az ideig Magyarországban szokatlan dolog volt. Lásd Görgey Lőrincz.

Hogy a lajbiczi plébánus 1542. eszt. meghalt, és testamentomot tett, annak végrehajtóinak a késmárki és durándi plébánusokat tette. Ezek a temetés után, a meghaltnak jószágaival, a testamentom szerént akartak bánni; de a lajbiczi lakosok teljességgel nem engedték, azt mondván: „hogy a meghalt mindenét ő nálok kereste, azért azt senkinek másnak nem adják, hanem magoknak tartják.“ Hogy ezt az esperest, vagy senior megtudta, rögtön irt János prépostnak Dunaveczre, hogy addig a lajbicziaknak plébánust ne adjon, mig azok a testamentomot akadályoztatják, mert hiszen a plébánusoknak királyi engedelmök vagyon arra, hogy vagyonkáikat annak testálják, akinek akarják. A levelet János prépost vevén, őis mindjárt parancsolt a vicariusnak, a várallyai plébánusnak 24. jun. Dunavecz várából, hogy a lajbicziaknak, az ő hire nélkül, papot ne adjon. Azonban a lajbicziak Jánost megkerülik, neki három arany forintot ajándékoznak, egy Luther tudományán lévő papot hozzá visznek, hogy azt rendelje ő hozzájok, melyet ő meg is cselekedett, 13. jul. költ levele által, de csak egy esztendeig adott annak hatalmat az ott való lakásra. De addig sem engedte az esperest, hogy az uj tudományu pap Lajbiczon lakhassék, azértis az onnan elment, és magát Topriczba vonta, annyival inkább, mert a lublyói kapitányok is fenyegették őt. Ugyanebben az esztendőben arról tett panaszt János, Ferdinánd királynál, hogy némely urak az ő megyéjebeli embereket sokat háborgatják. A panaszra Bécsből 21. okt. jött egy parancsolat a vármegyére, hogy az efféle erőszakoknak elejét vegye, és akinek a János emberein valami keresete volna, ahoz törvénynyel lásson.

Ezekután Báthori Bonaventurával, az ország hadainak főkapitányával, volt neki sok nyüglődése, aki nemcsak Szepes várát foglalta el, hanem a prépostság jövedelmeit is huzni akarta. Báthori csinálta ki aztis a királynál, hogy az, János helyébe, 1543. eszt., egy Krecsmár Lőrincz nevüt tett szepesi préposttá, aki Székesfehérvárnak mostanában török kézre lett jutása által maradt el az oda való prépostságtól, és aki Ferdinánd fiának Maximiliánnak, azelőtt való időkben

tanitója vala. Mindazáltal ugy tudta János a maga dolgait kormányozni, hogy 1544. eszt. ismét visszatette őt a király a prépostságba, oly feltétel alatt, ha amár akkor gutaütésben sinlődő Lőrincznek, esztendőnként száz forintot fizetne. De mivel a prépostság jövedelmei már akkor jobbadára idegen kezekre birtak, ő ezt a fizetést sokallotta. Különbenis pedig a vallás felől gondolkozásai változván, még azon esztendőben a prépostságot letette, melyet mind a királynak, mind a pécsi püspökségtől elmaradt Várallyay Szaniszlónak megirt, hogy ez a királytól kérje ki magának az ő üresen maradt préposti helyét. Harminczhárom esztendeig viselt prépostsága után, eleiről maradt s maga szorgalmatossága által szerzett jószágaiba ment János, és először ugyan Lőcséről, Jost Ágnest, annak halála után pedig Polyánkay Ferencz vicispán leányát, Annát vette feleségül. Testamentomát 1564. eszt. 21. okt. tette meg, Nagy Lomniczán, melynek végrehajtóinak, Maximilián királyt, azon kivül Laszky Albertet, Thurzó Szaniszlót, Kubinyi Kristófot, Paczolthy Jánost, Máriássy Pált, a maga ipát, és egy osztályos atyjafiát, Palóczy Horváth Jánost tette.

Horváth Mátyás. Lásd Kun Kocsárd.

Horváth Gáspár. Ezt küldötte volt második Lajos király legelőször Szapolyay Jánoshoz 1526. eszt., azzal az izenettel, hogy minél előbb siessen Tolnára. A mohácsi veszedelem után, mindenkor Ferdinánd mellett volt ez a Gáspár, Szapolyay János ellen. Eleibe ment Ferdinándnak Köpcsinig, Báthori István palatinussal s másokkal, mikor az legelőször az országba bejött, ott volt annak koronázásán, és akkor tette az őt a maga főkamarás mesterének. Ő eskette fel azalatt Erdélyt Ferdinánd hüségére 1528. eszt., mig Szapolyay Lengyelországban zarándokoskodott. Ott volt Bécsben 1533. eszt., mikor Ferdinánd a török követet nagy pompával hallgatta meg, és amit a követ tolmácsa németül tolmácsolt Ferdinándnak, azt annak szájából Gáspár beszélte el magyarul az ott lévő magyaroknak.

Horváth Bertók vagy **Bertalan.** Ezen a néven két derék vitéz kapitánykodott különb-különbféle várakban, első Ferdinánd alatt, de épen azért, hogy ketten voltak, az ő jeles viselt dolgaikat igen nehéz megválasztani, melyek melyikéi voltak, és épen azért innen ki kellett maradniok. Más czikkelyek alatt nem egyszer emlittetnek.

Horváth Ferencz. Ezis első Ferdinánd király alatt vitézkedett. Nagy termetéért Nagy Horváthnak hitták őt közönségesen. Minekutána 1551. eszt. a törökök a temesvári Bánátban igen sok várat, s a többek közt Csályát is elfoglalták volna, ez a Ferencz, Castaldótól és Báthori Bonaventurától elkéredzett, hogy Csályát megpróbálja azok-

tól visszavenni. Egy hajnalban ütött ő a várra, melyben Mihalogli volt egynehány század magával. Akkor éjjel soká fenmulattak s tivornyáztak a törökök, és épen azért igen mély álomba merültek, melyből sokan fel sem serkentek, mivel Ferencz és katonái lajtorjákon a várba bemászván, őket igen véletlenül meglepték, és egy más örökös álomba meritették; akik pedig felébredtek, s magokat imigy-amugy védelmezték, azoknakis végképen elaltató opiumot, vagy puskával, vagy karddal rögtön beadtak. Mihalogli magának Ferencznek ölében kereste a megmaradhatást, ki őt karjaival oda is szoritotta, és örömest megtartotta volna életben, de a neki szelesedett katonák, azt ott is keresztüllötték, a várat kipusztitották s felgyujtották. Jelenvolt Ferencz ugyanazon esztendőben Lippa megvételében is, és minekutána onnan Martinuzzi György elbocsátotta Ulománbeget, Balassa Menyhérttel együtt ment annak utána, azt a varjasi mezőn utol is érte, és vele megütközött, de semmit nem nyert, sőt kevésben mult, hogy el nem esett, pajzsán is egy golyóbis lyukat ejtvén. Elment ő 1552. eszt. Tóth Mihálylyal Szegedre, és ott ő javasolta azt a hajduknak, hogy a nyert prédával onnan álljanak elébb, melyet hogy azok nem fogadtak, azzal mind magoknak, mind másoknak veszedelmet okoztak. Az Alival való szerencsétlen ütközet után, nagy nehezen usztathatott által a Tiszán.

Horváth Márk. Batthyány Ferencz komendálásából tétetett a Somogyban Szigetvára kapitányává 1556. eszt. Kerechény László helyébe. Azelőtt a győri lovasok hadnagya volt. Legelső gondja is a volt Márknak, hogy az olyan lator hajdúkat, kik azon a környéken kegyetlenkedtek, és amilyenékről oda felebb Dersffy Farkas alatt volt szó, fogdostatta, azokat puskaporral tépette szélyel, és más egyéb kinos halálnak nemével ölette, melyeket azok érdemlettek.

Régóta nagy szálka volt már Sziget a törökök szemében. Ali basát küldötte tehát Szulejmán Konstantinápolyból annak megvételére, kiis hogy huszonöt ezered magával Sziget alá érkezett, azt mindjárt keményen lövette, és a városnak egy részét a tüzes golyóbisok által felégette. Amicsoda vakmerő és a halállal trucczoló volt az ostrom, szintén olyan volt az ótalom is. Azonban Nádasdy Tamást küldötte el a király, Márk segitségére, kiis hogy Alit Sziget alól elvonhassa, a Márk nyakáról, Babócsát szállotta meg; czélját el is érte, mert Ali Szigetet odahagyta, és Babócsa felé mozdult. Soha sem eshetett volna jobbkor az ő eltávozása. Ugyanis alig tünt ő el, az ő utána néző várbeliek szemei elől, mikor az ágyuzás miatt meggyengült vár fala, mintegy hetven lépésnyi hosszaságra, leroskadt, és nagy zuhanás-

sal kidőlt. Mindjárt annnak ujitásához fogatott Márk, és a munkát éjjel nappal ugy folytatta és siettette, hogy kevés napok mulva még erősebbnek látszott a várnak az a része, mint azelőtt volt. Minekutána Nádasdyval kiküszködte magát Ali, ismét visszajött Sziget alá, és azt hasonló dühösséggel támadta meg, mint azelőtt, de hasonló hatalmas ellentállásra is talált, ugy hogy Márk nem csak a falakról tolta őt vissza, hanem az ő táborára sokszor ki is csapkodott, és mindenkor igen tetemes károkat tett annak. Mindezek arra birták Alit, hogy mindössze negyvennyolcz napig tartott ostrom után Sziget alól Pécsre költözött téli szállásra.

Még el sem mult ez az esztendő, hogy Ferdinánd, Varkóczy Menyhért és Tamás minden jószágaikat, melyeket azok Szepes és Bihar vármegyékben birtak, a többek közt Keresztfalvát és Straskát, a Poprád vize mellett, vitézségének jutalmául, királyi-levele által, Márknak ajándékozta. Polyánkay Ferenczet, Máriássy Pált s. a. t. rendelte ki, hogy őt azon jószágokba állitsák be. Vitéz életének 1561. eszt. vetett véget, amikor az ő egyetlen egy fiának Gergelynek, aki idővel igen tudós, és a hazában a tudományokat előmozditó hasznos hazafi lett, Draskovich György püspököt, Semsey Ferenczet, és Terjék Tamást rendelte tutorainak, és jószágai gondviselőinek. Helyébe a nagy Zriny Miklós lett szigeti kapitány, kiis a tutoroktól mindjárt kérte illendő áron azt a kis kardot, melyet Márk mindenkor a maga oldalán hordozott, és azt a pánczélt, melyet maga Márk is száz aranyon vett vala, amint jegyzőkönyve mutatta. Kétség kivül mindeniket megnyerte Zriny.

Hosszuaszói Antal. Bethlen azt irja: hogy minekutána az erdélyi rendek Balassa Menyhértet 1555. eszt., karácsontájban, Marosvásárhelyen, az ország hadai főkapitányává tették volna, tehát ő, hivatalbeli kötelessége szerént, 1556. eszt. gyertya-szentelő boldog asszony napjára, mind a három, u. m. magyar, székely és szász nemzetnek, Tordára gyülést hirdetett. Mind a magyarok, mind a székelyek számosan jelentek meg Tordán, de a szászoktól csak egy követ jött, azis minden hatalmazott levél nélkül. A gyülés tehát ezt a Hosszuaszói Antalt és Morgonday Gált küldötte Szebenbe, általok azon való sajnálkozását jelentvén, hogy a szászok meg nem jelentek a gyülésen, továbbá azt kérdezvén, ha a szebeniek megegyeznek e Petrovich Péter és Izabella visszahivásokban? A szebeni tanács azt felelte: hogy addigis, mig a többi szászokkal közöltetnének a gyülés végzései, a Petrovichhoz küldendő követekhez, maga is fog egyet adni, mely szavát meg is állotta.

Hosszutóthy György. Első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt élt. Őt küldötte Ferdinánd, Forgách Ferencz püspökkel, a regensburgi német diétára 1557. eszt. Amely diéta 1559. eszt. Pozsonban tartatott, minthogy maga Ferdinánd akkor Augsburgba, a német rendek gyülésére járt, annak elölülőjévé, a maga első szülött fiát, Maximiliánt rendelte. Le is jött Maximilián Pozsonba, még pedig feleségével Máriával együtt. Minthogy pedig még Mária soha többször azelőtt nem volt Magyarországon, a magyarok pedig magok iránt ő benne jó hajlandóságot tapasztaltak, oly nagy neven vették ezt ő tőle, hogy a diétán, az egész országban, minden portától husz pénzt rendeltek ajándékba ő neki. Ezen summának beszedésére Hosszutóthyt nevezte ki a diéta, kiis ekkor a magyar kamarának titoknokja volt.

Meghagyta őt a kamaránál, Ferdinánd halála után, Maximilián király is, és őt maga tanácsosává tette. Minekelőtte az augsburgi diétára indult volna Maximilián 1566. eszt., ezt a Györgyöt küldötte Konstantinápolyba, Szulejmánhoz, a békesség dolgában, követségbe. Hogy mind Szulejmánnak, mind a basáknak kedvöket találhassa György, egyéb sok ajándék közt, husz török foglyot vitt el magával, kik közt volt nevezetesen egy Kászon nevü öreg csausz, akit még régen fogtak vala el a Nádasdy Tamás katonái. Ezt a Szulejmán leánya Kaméria, egyszersmind a Rustán fővezér özvegye, kérte vala már egy időtől fogva vissza. Fő czélja a volt a György követségének, hogy azt munkálja ki, hogy a két császár közt kötendő szövetségből, Szapolyay János Zsigmond rekedjen ki, ugymint aki még eddig abba bele lévén foglalva, soha nem nyughatott, hanem a békességet sokszor megbontotta, melynél fogva Maximiliánnak is fegyvert kellett fogni, Szulejmánnak is sok költséget s fáradtságot tenni. Ha Szapolyay kihagyatnék a szövetségből, ugy a szokott adót megküldené Maximilián Szulejmánnak, mely már két esztendő óta elmaradt.

Amicsoda nagy becsülettel látta Györgyöt utjában a budai basa, szintén olyan boszusággal fogadta őt Konstantinápolyban Szulejmán, hogy oda elért. Ugyanis Szulejmán, amár emlitett adót várta volna ő tőle, és az arra való választ, visszaadta e már Maximilián Szapolyaynak Tokajt, vagy sem? amint azt Szulejmán kivánta, sőt fennyen parancsolta vala. Minthogy tehát azon tárgyakról György hallgatott, őt Szulejmán maga szine eleibe sem bocsátotta, hanem a szállásán az ő szobájának mind ajtaját, mind ablakát bezáratta, és őt ott őriztette. Azonban maga Szulejmán mindenfelé küldözte a had inditó parancsolatokat. A Maximilián másik követével, aki azelőttis rend szerént Konstantinápolyban lakott, ajándékot küldött György Mohammed ba-

sának, és tőle azt kérte, hadd mehessenek mindketten ő hozzá, és ő vele a békesség pontjai felől hadd beszélhessenek. Mohammed azt felelte: „hogy már minden késő, és nincsen egyéb hátra, hanem hogy Szulejmán kengyelbe tegye lábát, és Magyarországra induljon.“ Szulejmánnak ezen maga meghatározását, mindjárt megirta György a maga urának. Azonban Szulejmán, maga feltételét munkába veszi, Magyarországra jön, Szigetet megszállja Zriny Miklósra, de ugyanott meghal, és utána Szelim, az ő fia lesz török császár.

Szelim azzal a felelettel bocsátotta el Györgyöt magától, hogy neki ő vele semmi dolga nincsen, mivel György nem ő hozzá, hanem Szulejmánhoz volt küldve, azértis György jöjjön haza, és vagy más követ menjen ő helyébe, vagy maga uj követ fővel menjen oda vissza. Hozzátette Szelim aztis, hogyha Maximilián maga javát szereti, ő vele minél hamarább békességet kössön. Hazaérkezvén György Konstantinápolyból, itthon a többi ujságok és tapasztalásai közől azt beszélte, hogy ő a török tábornak, mind Sziget alá menetelét, mind onnan haza Törökországba visszautazását, maga szemeivel látta, s az abban való jó rendtartást csudálta. Ugyanis a törökök egész utjokban, sem jövet, sem hazamenet, nem hogy valamely várost, vagy falut, decsak egy házat is sehol meg nem gyujtottak, és a lakosokat legkisebb kárral sem illették, mindenért megfizettek, és ha valaki közőlök azt megcsalta, akitől valamit vásárlott, halállal büntettetett. Ellenben valahol csak keresztyén katonák fordultak meg, azok ott mindent porba s hamuba fektettek. Mások is azt jegyezték akkor meg a török táborról, hogy abban még csak egy asszonyt sem lehetett látni, a bort senki sem emlitette, senki hallható szóval egymással nem beszélt, hanem csak suttogva; ahonnan az egész táborban, egész nap, egy csudálatos hallgatás és csendesség uralkodott, és csak az estéli könyörgéskor volt szabad mindennek felszóval allaht kiáltani. Élt György még 1572. eszt., mert a tudós Verancsics Antal érsek akkor 5. nov. Pozsonból, Maximilián királyhoz küldött levelében, őt ajánlotta egyiket a királynak, hogy a fényes kapuhoz követségbe küldje, mint olyan embert, aki már ott jártas, és sok nyelveket tud. Többé nincs róla emlékezet.

Huba. Egy volt azon hét fővézerek közől, kik alatt a magyarok az országba bejöttek 889. esztendő tájban. Mikor Arnulf, napnyugoti császár, Árpádot arra kérte, hogy a morva herczeg Szvatoplug ellen őt segitse, ezt a Hubát küldötte el Árpád 893. esztendő tájban, Szoárddal és Kadocsával, annak segitségére. Minekutána sok földjét elfoglalták Szvatoplugnak, Nyitrát és más közellévő vára kat, Huba

gondviselésére bizta Árpád, hogy onnan a meghódolt népet zabolán tartsa, magának pedig Hubának örökös földeket a Zsitva vize mellékén adott.

Hunt. Egy derék német ember, kiis Gejza, sz. István király atyja idejében szakadt Magyarországra, Pázmánnal együtt. (Lásd Paznán). Hihető, hogy ettől a Hunttól vette Hont vármegye a maga nevét. Mind a két vitéz nagy jószágokat nyert az országban Gejzától és sz. Istvántól.

Hunyadi János. Erdélyi vajda, tótországi, temesi és szörényi bán, belgrádi kapitány, magyarországi gubernátor. Marsnak egy olyan hadra termett vitéz fia, kihez hasonlót a krónikák keveset mutathatnak. Ez a különös és ritka tünemény, Albert, első Ulászló és ötödik László királyok idejében culminált a dicsőség egén. Tulajdonképen micsoda nemzet volt? s micsoda szüléktől származott? azt mind a mai napig tudósaink meg nem határozhatták. Négyféle vélekedés vagyon az ő eredetéről. Az elsőt Pethő Gergely ezen szókkal adja elő: „Mikoron irtak volna 1392. esztendőben, a havasalföldi Dán vajda, a törökökhöz hajlott Zsigmond királytól; azért Zsigmond király a vajdára haddal méne Havasalföldére. Erdélyben Dévánál megszálla táborával, várván oda magához a többi hadat. Az időközben a király felgerjede, és magához hozatá egy boernek igen szép leányát, de a leány nem akara addig engedni a király kivánságának, mig reá nem állana, hogyha teherbe esnék tőle, mind magára, mind gyermekére gondot viselne, kinek erős fogadására engedvén, teherbe esék a királytól. Végre Havasalföldéből diadalmasan megtérvén a király, ismét ugyanottan megszálla, és a leányt magához hozatá, ki megjelenté a királynak, hogy tőle teherbe esett volna. Ezt hallván a király, igen akará, és ada a leánynak jelül egy gyürüt, mondván neki, ha fiat szülne, hozná fel Budára azt, azzal a gyürüvel, és ő urrá teszi a gyermeket, ehez bő költséget ada neki, és elbocsátá a leányt. — Azonközben az idő beteljesedvén, a boer leány szüle egy szép fiat, kit keresztségben neveztete Jánosnak. Idő mulván, megjelenté az asszony minden dolgát az ő bátyjának, Morzinay Gáspárnak, mint járt volna a királylyal, és kérni kezdé, hogy őt a gyermekkel együtt felvinné Budára a királyhoz. Hallván ezt a bátyja, jóllehet csudálkozék e dolgon, de igéré magát hugának, hogy elmenne Budára vele. Egynehány nap mulva azért felvevé a gyermeket, és elindulának mindketten Buda felé. Egykorban az utban az asszony ruhákat mosván, a gyermeket letevé, és adá neki a király gyürüjét, hogy addig a gyermek játszanék vele, és veszteg hallgatna. Egy holló azért meglátá a gyermek kezében a fényes gyürüt, és oda repülvén, kiragadá a kezéből a gyürüt, és felvivé azt egy fára. A gyermek hirtelen rini kezde, kit hallván az anyja,

elhagyván a mosást, a gyermekhez futamék, de a gyürüt ott nem találá, feltekintvén azért a fára, holott hallja vala károgni a hollót, látá, hogy a holló orrában fémlik a gyürü, és ott játszik vele. Ezen elijede az asszony, és mind járást a bátyját szólitá, kinek nagy sirással megbeszélé, mint járt volna a jegygyürüvel, mondván nagy óhajtással, hogyha a holló elvesztené a gyürüt, nem merne a király eleibe menni, a Jankó dolgát sem merné előtte emliteni. Hallván e dolgot Morzinay Gáspá , ragadá a kéz-iját és tegzét, és oda futamodék, s a holló mégis azon fán játszik vala a gyürüvel, hozzá löve azért egy nyillal, de hirtelenségében nem találá a hollót; más nyillal is hozzá lőve, kivel ugy találá mellbe lőni a hollót, hogy mind gyürüstől leesék a fáról. Felvévén azért a gyürüt, nagy örömmel elindulának, és jutának nem sok idő mulva Budára. Egy napon, mikor a király ebéd után a külső palotában sétálna, az asszony a Jankóval oda járula, és a királynak nyujtá a gyürüt, és monda: „Felséges Uram! lásd meg ezt, kérlek megemlékezzél a te fogadásodról, és ne utáld meg szegény fejemet és fiadat, könyörülj Uram ezen szegény nemzetségen is.“ Zsigmond király ezen egy kevéssé megpirula, de mindjárást a gyermeknek kezde mosolyogni, azután a gyürüt visszaadá neki, és mondá: „Jól cselekedted, hogy felhoztad a gyermeket, gondodat viselem, urrá teszem a Jankót, nemzetségedről sem felejtkezem el.“ Ezek után bizá őket Bán Ferenczre, és szállást rendeltete nekik, és oda küldé őket. Egynehány nap mulva a király megajándékozá Jankót Hunyad várával, kire pecsétes levelet ada neki, és az erdélyi vajdának megparancsolá, hogy beiktassa Hunyad várába, és mindenek ellen megótalmazza benne. Erről hivattatott azután Hunyadinak, a hollót pedig, kinek egy arany gyürü vala az orrában, adá czimerül neki.“

Ezek szerént Hunyadi Jánost azon nagy emberek lajstromába kellene irnunk, akik nem törvényes ágyból származtak, amely egy józanon gondolkodó ember előtt, ámbár legkisebb alacsonitására sem szolgálna ő neki, mindazáltal kár volna azt ő reá fognunk, hogy ő fattyu gyermek lett volna, ha ugyan Heltai Gáspárnak és Pethő Gergelynek ezen vélekedését jó fundamentomon kétségbe hozhatjuk. Akiben pedig a históriai igazságnak valami érzése van, Pethőnek ezen előadásán, lehetetlen, hogy akar egyszeri, akar többszöri olvasásra, inkább mese és költemény, mint valósággal megtörtént dolog izét ne érezzen. De igen szembetünő görbeségeket és hibákat is lehet abban látni, p. o. tagadhatlan dolog már ma az, hogy Hunyadot nem Zsigmond, hanem Albert király adta Hunyadi Jánosnak. Bizonyos azis, hogy a gyürüt orrában tartó holló czimert sem ő nyerte, hanem még az ő

eleinek adták volt azt a régi magyar királyok, amint azt maga ötödik László király, azon királyi levelében bizonyitja, melylyel ennek a Hunyadi Jánosnak 1453. eszt. Beszterczét ajándékozta. Különben is fel lehet tenni, hogy ha Zsigmond őt maga fiának ismerte volna, őt érdeme nélkül is, valami nagy tisztségre emelte volna, melyet pedig ő vele még akkor sem cselekedett, mikor már magát arra, vitézsége által, érdemessé tette volna. Zsigmond halála után, Albert király tette őt szörényi bánná. Ötödik László, felebb emlitett diplomájában, világosan mondja: „hogy ahova mások eleiknek érdeme által mentek, oda Hunyadi maga virtusa által emelkedett fel;" melyből nyilván kitetszik, hogy az ő atyját, sokkal alacsonyabb polczon kell keresnünk, mint amilyen egy királyi és császári szék.

Bonfin és Ranzán, két olasz iró, kik mindketten Mátyás királynak, a Hunyadi fiának, udvarában jártas emberek voltak, jól tudták ennek a vélekedésnek csak cserép lábon való állását, azért ők egy másodikat költöttek, de amely az elsőnél semmivel több hitelt nem érdemel, hogy t. i. Hunyadi a régi római Corvinusok familiájából származott volna, melyre kétség kivül, csupán csak a holló czimer adott nekik alkalmatosságot, és ezen az okon magok fejétől bérmálták ők el a Hunyadi nevet, Corvinus névre, de amely névről Thuróczi semmit nem tud, sem maga Hunyadi János, aki magát Corvinusnak soha sem irta, vagy iratta, hanem mindég Hunyadinak; sem azok a királyok s kanczellárok, akik neki diplomákat adtak és irtak. Hogy a holló czimert nem Rómából hozták a Hunyadi elei, már felebb láttuk; azonban azis bizonyos, hogy a maga familiájának ő szerzett először nagy nevet s méltóságot, melyet pedig nem lehetne mondani felőle, ha a római Corvinusoktól származott volna. Mások, akiknek a holló czimer eszökbe nem jutott, de azonban csakugyan olasznak akarják őt tenni, nem a Corvinusoktól, hanem a Scaligerektől származtatták őt, de állitásokat semmivel sem bizonyitják.

Harmadik vélekedés Hunyadi eredete felől ez, hogy ő oláh nemzet lett volna. Ezt Bonfin örömest elhitte s állitotta is, hogy annál könnyebben vihesse Rómába az ő eleit; de neki mindenkor kötve kell hinnünk. Már Thuróczi nem állitja, hanem csak mint bizonytalan hallomást ugy emliti, hogy Hunyadit, Zsigmond király hitta volna be Erdélybe, Havasalföldéről, és ugy ajándékozta neki Hunyadot; de minthogy e nem igaz, tehát Thuróczziból nem mutathatjuk meg, hogy Hunyadi oláh lett volna. Chalcocondylas görög iró pedig nyilván mondja, hogy Hunyadi Erdélyben született. Aeneás Silvius is oláhnak nevezi őt; de ő azt kétség kivül csak Hunyadi rosz akaróitól tanulta,

akik Hunyadit csufságból nevezték oláhnak. Különbenis bizonyos, hogy Aeneás Hunyadi ellenségivel tartott, legalább nem lehet tagadni, hogy ő Hunyadiról igen becstelenül beszél, és olyanokat mond róla, melyek nyilvánságos hamis vádnál nem egyebek. A hires Oláh Miklós, esztergomi érsek, aki maga is magát oláh születésnek vallja, azt irja, hogy az ő nagyanyja Marina, Hunyadi Jánosnak huga volt, mely ha ugy volt is, még abból, hogy Marina Olához ment férjhez, és hogy őt Oláh Miklós oláhosan Marinának hija, nem következik, hogy vagy ő maga, vagy az ő bátyja Hunyadi János, oláh lett volna. Ezek szerént, még koránt sem minden kétségen felül lebegő igazság az, hogy Hunyadi oláh lett volna.

Negyedik vélekedés, a néhai tudós Cornides Danielé, mely ide megyen ki: Vagyon még ma is Lengyelországban egy Korvin nevü nagy és régi familia, melynek czimere, egy veres mezőn, vagy udvaron, orrában arany gyürüt tartó holló. Már ugy gyanakodott Cornides, hogy Wojk Buti, akit némelyek Hunyadi János atyjának tartanak, ebből a lengyel Korvin familiából származott, és az ő elei Lengyelországból jöhettek a Magyarbirodalomba, ahol jóllehet familiájoknak nevét elváltoztatták, de annak czimerét megtartották. De ez a vélekedés is a próbát ki nem állhatja, csak azok szerént is, melyeket eddig mondottunk, mert egy az, hogy nem lehet megmutatni, hogy valaha Hunyadinak életében valaki Corvinus nevet adott volna; hanem azt az ő halála után varták az ő nyakába, minden helyes ok nélkül, Bonfin és Ranzán; más az, hogy az ő eleinek nem lengyel, hanem magyar király ajándékozta a holló czimert.

Már ha ezen négy vélekedés közöl egyik sem hordozza magán az igazságnak letörölhetetlen bélyegét, akárkinek is szabad azokhoz egy tetszősebb okokkal támogatott ötödiket toldani, mind amilyenek az eddig emlitettek valának. Ilyen az, amely következik.

Thuróczit kivéve, mindenek erdélyi születésnek tartják Hunyadit. Már egy olyan ember, aki Erdélyben született, akinek elei magyar királyoktól kaptak nemességet, aki magyar urak, nevezetesen Csákyak udvarában nevekedett, akinek magyar neve volt, aki felől még eddig senki meg nem mutathatta, hogy valami más nemzet lett volna, aki magyar familiába házasodott, aki a magyaroknak csak nem közönséges szeretetöket s birodalmokat oly igen megnyerte, aki a magyarokat maga is oly igen szerette, hogy őt azoktól még a legméltatlanabb szomorittatások sem idegenithették el, aki a magyar haza mellett, oly buzgó, és igaz szivvel fáradozott, s életét koczkára vetette, még pedig oly sokszor, és minden maga haszna reménylése

nélkül, aki az ország határainak csak legkisebb megcsorbitását s keskenyitését is annyira nem szenvedhette, akit a tisztségeket idegen nemzetnek adni nem szerető, sőt azt sok törvénynyel megtiltó magyarok, az ő tudományokban való járatlansága mellett is, magok oktából, minden legkisebb kényszerités, vagy csábittatás nélkül, a legnagyobb hivatalra, gubernátorságra emeltek, akinek magyar atyjafiai voltak, mint p. o. ifju Hunyadi János és a Székely familia — valósággal nem érdemli, hogy őt minden igaz ok nélkül nemzetünkből kimustráljuk, és semmi hitel felett való dolgot nem mondunk, ha azt mondjuk, hogy ő valami erdélyi közönséges nemes magyarnak gyermeke volt, de akinek nevét tőlünk a régiség eltitkolta. Ez ő felőle a legtermészetibb, minden titok vadászás és erőltetés nélkül való gyanuság, ha az ő életének környülállásit gondolóra vesszük. Bizony egy olyan igaz magyar patriotismust, mint amilyen az ő szivéből, az ő ereire kibuzgott, és amilyet ő cselekedeteivel oly sokszor megbizonyitott, idegen nemzet felől feltenni, és attól várni, a legmegemészthetlenebb képtelenség, az olyan ember gyomrának, aki valaha az emberek megismerése körül tapogatódzott. Tegyük fel, hogy az ő atyjának neve Wojk Buti volt, amint igen sokan tartják; ezis arra vezet bennünket, hogy az ő atyját magyarnak hidjük, ha ugyan igaz az, hogy sz. István királyunknak más neve Wojk volt; azt a Bethlen Domokost pedig, aki 1452. esztendőtájban erdélyi vajda volt, Butinak hitták; mert sz. Istvánt és Bethlen Domokost, minden magyarnak tartja, s kell is tartani. Hogy mindazáltal Cillei Ulrik gróf, és ő utána mások, Hunyadit oláhnak mondották, arra az adhatott alkalmatosságot, hogy ő Erdélyből származott, ahol sok oláh lakik. Ma is nem egy példát tudhatunk arra, hogy a finyás magyarországiak, az Erdélyből ide kiszakadt valóságos magyarokat, oláhoknak csufolják, kivált ha azokkal ugy összeakasztanak, mint Ulrik Hunyadival.

Már akármint volt a dolog, a bizonyos, hogy Hunyadi, Zsigmond király idejében nevezetes katona volt, és mind Csehországban, mind másutt mutatott vitézsége által, magának a nagy hivatalokra vezető utat megverte. Lásd Pongrácz. Albert király tette őt szörényi bánná; ugyanaz adta neki Hunyadot környékével egybe, melyre kiváltképen a törökök ellen viselt dolgaival tette magát érdemessé. Ugyanis Drakula és Dán veszekedtek egymással az oláhországi vajdaság felett. A magyarok Dán mellett fogtak, minthogy Drakula a magyar koronához tartozott hűségétől eltávozott. Hogy erősebb lehessen Drakula, a törököket vette maga mellé, és azokkal rontott be 1438. eszt., de Hunyadi mind őt, mind a törököket igen nagyon megverte. Ezen győzelme ál-

tal kezdett ő el a törökök megrontó pörölye, és azok előtt rémülést okozó név lenni, ugy hogy csak három izben szenvedett fogyatkozást azok ellen való szerencséje.

Albert halála után, jólláta azt Hunyadi, hogy a törökök fenyegetődzései, és az országnak egyéb környülállásai hatalmasabb uralkodót kivánnak, mint amilyet Erzsébetből, az Albert özvegyéből, vagy annak kisdedéből, Lászlóból lehetett reményleni, azért őis azokkal tartott, kik Ulászlót, a lengyel királyt igyekeztek a magyar királyi székben megerősiteni. Mikor meghallotta Ulászlónak Budára lett érkezését 1440. eszt., mindjárt sietve ment oda annak udvarlására, és attól fogva mindig hatalmasan ótalmazta őt az Erzsébet követői ellen, és talán akkor tette őt erdélyi vajdává Ulászló, legalább a bizonyos, hogy mikor ő ugyanazon esztendőben, Szegszárd és Bátaszék körül, Garai Lászlót megverte, aki Ulászlót az országból ki akarta füstölni, már akkor vajda volt.

Igen hamar és igen világosan által kellett azt Ulászlónak látni, mely szükséges és hasznos embere lesz neki Hunyadi; e volt az oka, hogy eddig való tisztségeihez, a temesi főispánságot, és a belgrádi kapitányságot hozzá ragasztotta. Meg is kivánták az akkori környülállások, hogy Belgrádnak egy ilyen kapitánya legyen, mint Hunyadi. Ugyanis egy Isák nevü török basa, Szendrőt és más várakat megvette, már Belgrádra tette vala a czélt, és a körülötte lévő falukat égette és rabolta. Nem várta azt Hunyadi, hogy Isák őt Belgrád várában megszállja, hanem annak eleibe ment, vele megütközött, vakmerő ellentállás után azt meggyőzte, és gazdag prédával ment vissza Belgrádba 1441. eszt.

Azonközben az ellenségeskedések mind folytak Ulászló és az özvegy Erzsébet közt, mindaddig, mig Julián kardinál a pápától Budára érkezett 1442. eszt, aki ide lett érkezése után, mindjárt az ellenkező felek összeszerkesztéséhez fogott. Egyiktől a másikhoz összevissza való járási után, annyira ment Julián Erzsébettel, hogy magát kiadta, micsoda feltételek alatt kivánna Ulászlóval békességre lépni, t. i. hogy Ulászló tegye le a magyar király titulust, vegye el az Erzsébet öregebb leányát, és mint a kisded László tutora, ugy igazgassa az országot, mig a kis László tizenöt esztendőt ér, és alkalmatos lesz a királyságra; hogy a Szepesség, ezenkivül veres Oroszország és Moldva, örökösen ragasztassanak Lengyelországhoz s. a. t. Közlötte Ulászló ezen feltételeket a rendekkel, s a többek közt Hunyadival is, aki mivel szünetlen a törököket kellett neki szemmel tartani, személy szerént Ulászlónál meg nem jelenhetett, hanem levele által mondotta meg a maga értelmét, mely ebből állott: „hogy inkább akarmi veszedelemre

vessék magokat a főrendek, mint sem azt megengedném, hogy az ország határai keskenyedjenek, és mindaddig kell Erzsébet ellen a hadat folytatni, mig olcsóbban nem lehet tőle a békességet megvásárolni. Többnyire reáállottak az egyházi és világi urak az ő vélekedésére, azértis az Erzsébet kivánsága nem teljesittetett, mindaddig, mig az ő halála a pernek végét szakasztotta, és igy erről az oldalról, mind Ulászló, mind Hunyadi, valami kis csendességet nyertek.

De más oldalról félelmesebb felleg jött az ő fejök felibe, még ezen alkudozások előtt ugyanis, török császár Amurát, hogy a minap Belgrádnál vallott gyalázatát megboszulja, Mezetbeget Erdély pusztitására küldi, aki már azelőtt való esztendőkben Szász-Sebest felégette, és magával sok rabot vitt vala el. Károlyfehérváron a püspököt, Lépes Györgyöt, maga mellé vette Hunyadi, és azzal ment a törökök ellen. Alig ment onnan éjszak felé egy kis mértföldet, mikor Szent-Imre nevü falunál őt a törökök oly igen váratlan lepték meg, hogy magát fel sem találhatta, hanem seregével együtt futásnak eredt, melyből az ellenség igen sokakat levágott és elfogott. Elesett maga a püspök is, Hunyadi pedig nehezen szabadult meg. Ez marcz. 18. napján történt. De koránt sem mult el ez az esztendő, mikor ezt a veszteséget két izben adta vissza a törököknek.

Ugyanis a veszedelem után Hunyadinak legelső gondja a volt, hogy ami katonát lehetett, nagy sietséggel összegyüjtötte, és az ellenség után indult. A győzelmében felfuvalkodott Mezetbeg, mikor meghallotta az ő menetelét, örült, és a mellette lévőket azzal biztatta, hogy most még kövérebb préda lesz, mint amilyet már nyert. Azonban rendelést tett a maga katonái között, hogyha a verekedés beáll, legelőszöris magát Hunyadit keressék fel, és őt igyekezzenek elejteni. Mind ott hallgatta a Hunyadi kémje Mezetbegnek beszédeit, és azokat maga urának hirül vitte. Tudtára esvén Hunyadinak Mezetbeg szándéka, a maga ruháját Kemény Simonnal felcserélte, őt a maga lovára ülteti fel, és egyéb hasznos rendeléseket is megtévén, a török tábort, egy mindent felforgató szélvész módjára, megtámadja. Igen véres volt mind két részről a viadal, a törökök annyiban elérték czéljokat, hogy az álorczás Hunyadit, Kemény Simont, még az ütközet elején megölték, de mivel a valóságos Hunyadi megmaradt, az olyan szapora csapásokat tett, és tétetett az ő nyakok körül, hogy a futásról mindnyájan kénytelenek voltak gondolkodni. Mezetbeg látván népének megzavarodását, és sebes hátrálását, maga is szaladásnak eredt, és a futás közben fiával együtt elesett. Nagy volt a Hunyadi nyeresége, kevesen maradtak meg a törökök közöl, akik minden kincset és

rabokat, melyeket azelőtt nyertek vala, Hunyadi kezébe hagytak, ki is ezen prédából Fehérváron, Nagy-Bányán, Szent-Imrén, Tövisen templomokat épittetett. De más jó gyümölcse is lett ezen győzelemnek, t. i. az, hogy ennek hirére, a moldvai és oláhországi vajdák, a magyar korona árnyéka alá visszaállottak, ahonnan már egy darab időtől fogva a törökhöz hajlottak vala.

Alig mehettek mind ezek Amurát fülébe, már julius hónapban, még azon esztendőben, nyolczvanezer embert inditott el, hogy Hunyadin a Mezetbeg haláláért boszut álljon; de Hunyadi is bátran ballagott annak eleibe. Vaskapunál találkozott szembe, s ugyanott ütközött össze a két ellenséges tábor, nagy orditások és trombita harsogások között. Bevolt már a mező boritva holttestekkel, mégis mind a két rész a győzelemért harczolt, és egyiknek sem jutott a hátrálás eszébe, de kivált a basának, aki jól tudta, hogy neki sokkal több embere van, mint Hunyadinak. Mindazáltal egyszer kénytelen volt a basa észrevenni, hogy a nagyobb tábor ritkul, és sokkal sürübben hullanak az ő vitézei, mint a magyarok; azértis a csata helyét minden kincsével s tábori készületeivel együtt, a győzedelmes Hunyadinak engedte s hagyta. Mindenek megvallották abban az időben, hogy ezt az ő győzelmét, a régi leghatalmasabb hadvezérek győzelmeihez, méltán hasonlithatni. Ezáltal elterjedt külső országokra is az ő hire, nevezetesen a görögök őt Achilles névvel tisztelték meg.

Ennyi és ilyen tetemes veszteségei, arra inditották Amurátot, hogy Ulászlót a békességgel kinálja meg, melyet meg is cselekedett, de olyan hangon, mintha az ő homlokán zöldellettek volna azok a dicsőség koszorui, melyeket Hunyadi nyert. Ugyanis csak olyan feltétel alatt ajánlotta a békességet, ha Ulászló, vagy esztendőnként való adót igér, vagy pedig Belgrádot neki adja; azonban mindenik esetre Hunyadit kezesül kérte, hogy az ő hozzá menjen. Nem fogadta el Ulászló ezt a képtelen kinálkozást, hanem inkább, hogy valahára maga is egyszer már részt vehessen Hunyadi győzelmeinek dicsőségében, 1443. eszt. augusztusban, a maga összeszedett seregével, a törökök ellen indult.

Vele ment mindenütt Hunyadi. Minekutána a Dunán általkelvén, Ráczországba értek, a magyar tábort kétfelé osztották. Annak egyik részével Ulászló megállapodott, másikkal Hunyadi elébnyomult. Miket cselekedett Hunyadi ezen utjában, maga igy adja elő, vajda társához, Ujlaky Miklóshoz, november elején küldött levelében, t. i. hogy ő tizenkétezer huszárt kiválogatott, Ulászlót és a tábort a Morva vize mellett hagyta, maga pedig válogatott vitézeivel, és az Ujlaky

Miklós katonáival, a vizen általment, hogy megkémlelje, hol lappangana valami ellenség. Semmi ellenségre nem talált egész Nissa városáig, azért annál inkább vér szemet kapván, Nissát megvette, felprédálta, azután felégette. Midőn ott egy kevéssé mulatna, egyszer megjelenik Ezebeg basa, akit ő kevés munkával megszalasztott, jött egy más basa, aztis összetörte; előállott Turhánibeg, ezt is jól megviselte. Mikor ezeket kergetné, egy városnál, azt a hirt hozzák neki kémjei, hogy balkézről jön egy roppant török had, mely egyenesen Ulászlónak tart, és már azok a basák egyesültek is ezzel a nagy táborral, akiket eddig üzött. Visszafordult hát Hunyadi Ulászlóhoz, és utjában, mikor egy szép térségen meglátta a töröknek töméntelen sokaságát, maga is megvallja, hogy azoktól megképzelt; mindazáltal csakhamar magához jött, katonáit hadi rendbe állitja, neki biztatja, nekik hajt a törököknek, és azokat, népében esett igen türhető kárral, megveri, nemcsak sok közrendü törököt, hanem egynehány basákat is elfog, és azokat Ulászlóhoz ajándékba küldi. Három napi járó földre volt ekkor Hunyaditól Amurát, ki is népének veszedelmét meghallván, a kis-ázsiai basát uj erővel Hunyadi ellen inditja. Ez mindenütt nyomába volt az Ulászlóhoz siető Hunyadinak, kinek beteges és sebes katonái közől mikor egynehányat elfogott volna, azokat a maga urának Amurátnak visszaküldötte, és neki azt izente: „Ime ilyen nyomorult emberek azok, akik téged a magad országában ijesztgetnek!“ Amurát pedig azt izente a basának vissza; „majd mikor visszajősz, akkor beszéld el nekem micsoda emberekkel hadakoztál.“ Hogy megtudta Hunyadi a basa jövetelét, minden módon igyekezett megelőzni, hogy a basa, az Ulászlóval maradt táborra ne üthessen, hanem maga kivánt azzal megütközni. Meglett kivánsága, azértis az ütközet előtt neki biztatja vitézeit, és a többek közt azt igérte nekik, hogy aki közölök elesik, a Krisztussal fog vacsorálni. Anynyira neki bátorodtak az ő beszédére a katonák, hogy az első reácsapással mindjárt megtolták és megfutamtatták a basa táborát, magát a basát is elfogták.

Mig ezek igy folynak, Ujlaky Miklós felgyógyul betegségéből, és őis Hunyadihoz siet, akihez midőn elérkezett volna, mindketten Bolgárországba mentek, ott fel s alá prédálnak, Zsofia városát megveszik, és egész Romániáig viszik győzedelmes fegyvereiket. A többek között az a haszna lett a Hunyadi győzelmeinek, hogy a törökök egész Ráczországból kitakarodtak, melyet Ulászló mindjárt visszaadott annak régi urának, Brankovich Györgynek, kit onnan ezelőtt négy esztendővel üztek vala ki a törökök, és azóta magyarországi jószágaiban la-

kott. Ez a Brankovich, hogy Hunyadinak ezen hadban tett költségeit s fáradságait valamennyire megjutalmaztathassa, Világosvárt neki ajándékozta 1444. eszt.

Ezen szerencsés had után, annyira meghunyászkodék Amurát, hogy Magyarországra Ulászlóhoz tiz esztendeig tartandó békességet kérő követeket küldött. Hogy Ulászló ezt a dolgot az ország nagyjaival közölhesse, Szegedre országgyülést hirdet. Megjelent ott Hunyadi is, és megegyezett a törököknek tiz esztendőre adandó békességben, mely ilyen feltételek alatt készült meg, hogy Amurát, Brankovichnak egész Ráczországot visszaengedi, Ulászló pedig szabadon bocsátja a kis-ázsiai basát, akit Hunyadi fogatott vala el. Hunyadi esküdt meg, az evangéliomra tett kezekkel, a török követnek, Ulászló, maga, és az egész ország képében. Némelyek azt irják, hogy szentelt ostyát is hoztak elő az esküvés alkalmatosságával, de a nem bizonyos.

Alig mentek el Szegedről nagy örömmel a török követek, mikor a keresztyén urakodóktól, sok felölről, levelek és izenetek jöttek Ulászlóhoz, kik az ő békesség adással való sietését kárhoztatták, azt állitván, hogyha a hadat továbbis folytatta volna, a többi hatalmasságok segitségével, a törököt egész Európából könnyen kihajthatta s rekeszthette volna; annyival inkább, mivel Ázsiában oly sok dolga van mostanában Amurátnak, hogy azok miatt európai birtokaira, amint kellene, nemis ügyelhet. Ezekhez járult Julián kardinálnak hitegetése, aki Ulászlót, a törököknek tett esküvése kötelező ereje alól, a pápa nevében feloldozta. A fiatal Ulászló könnyen hajlott, de nehezebb volt bánni a csendes vérrel s higgadt észszel gondolkodó Hunyadival; mindazáltal sok untatás után, őis reáállott a békesség felbontására. Szegeden készült vala a békesség, és ugyanott bomlott fel is, ott eskette fel ujra 1444. eszt. aug. 4. napján Julián kardinál, mind Ulászlót, mind Hunyadit, mind a többi főrendeket, kevés napok alatt a törökök ellen leendő indulásra. Némelyek azt irják, azzal az igérettel vette meg Ulászló a Hunyadi szivét, hogy a had után őt bolgárországi királylyá fogná tenni.

Már akármint volt a dolog, fogadása szerént elindult Hunyadi septemberben a törökökre, és a Dunán általkelvén, Ulászlóval együtt a Feketetengernél Várna nevü városhoz szállottak, november elején, de sem utjokban, sem Várnánál az igért segitő seregek ő hozzájok el nem érkeztek, sem a görög császártól, sem másunnan. Jókor megtudta Amurát ezt a hitszegést, azértis Kis-Ázsiában hirtelen dolgát végezvén, hadi népével Európába általhajókázott; őis Várnához közel szállott meg, és két vezére alatt táborát két seregre osztotta. Nov. 10.

napja felvirradván, Hunyadi az ázsiai vezért megtámadja, és azt megveri. Annak üzéséből visszamegyen a magyar táborba, és Ulászlót arra kéri, hogy se maga, sem a mellette lévők helyökből ki ne mozduljanak, ő pedig majd elmegyen, és megprobálja, ha az európai vezért is megverhetné; ha pedig meg nem verheti, hanem hátra kell magát vonni, akkor aztán adjanak bátorságos menedék-helyet neki Ulászló és a vele lévők. Ezzel visszafordul, és az európai vezérre üt, azt először hátranyomja, de azután neki kellett hátat forditani. Mikor ilyen változó szerencsével továbbis hadakozék Hunyadi, és már az európai török vezér is, Karazies, elesett volna, az Ulászló mellett maradt irigyek, arra verték ezt az ifju királyt, hogy a győzelem pálmáját ne engedje magának Hunyadinak, hanem ő velök együtt támadja meg a jancsárokat, akik egy különös helyen Amuráttal fegyverben állottak. Reáäll Ulászló a helytelen tanácsra, és nagy hevességgel reájok rohan a jancsárokra. Jól viselték ugyan eleinte magokat az ő magyarjai, annyira, hogy ha egy török erőszakkal nem tartóztatta volna Amurátot, futásra vette volna a dolgot, de minthogy Ulászló az ütközet kezdetén csakhamar elesett, az ő halálának hire, annyira megrettentette, mind az ő vele volt magyarokat, mind Hunyadit, és annak emberül viaskodó társait, hogy mindnyájan minden rend nélkül futásnak eredének. Abban az egyben szerencsések voltak a szaladó magyarok, hogy őket a törökök üzni nem merészelték, hanem csak az ütközet helyén maradtak, és más nap látogatták meg a magyar tábor helyét, ahol amit élőt kaptak, azt megölték, egyebet pedig elragadoztak.

Ami Hunyadit illeti, ő tudatlanságból vagy önkényt? a futás közben Oláhországba bódorgott, ahol midőn Drakula vajdától jó szállást és vigasztalást várna, kemény fogságot talált; de maga is általlátván Drakula, hogy őt nincsen miokért sanyargatni, egynehány nap mulva szabadon bocsátotta, sőt hogy a méltatlanságot vele elfelejtethetné, őt jól megajándékozta, és Erdélybe kisértette. Mások azt irják, hogy a magyar főrendek fenyegetésire bocsátotta el őt Drakula.

Minekutána hazajött Hunyadi, 1445. eszt. a fehérvári és pesti országgyülésen, öis megegyezett abban, hogy Albert király árváját, ötödik Lászlót hijják magyar királynak, aki akkor a Fridrik császár udvarában neveltetett; sőt Ujlaky Miklóssal összeszövetkezett, hogy másokat is annak választására vonjanak. Már ebben az időben szélesebbre terjedt az ő hatalma, mint azelőtt. Ugyanis a fehérvári első gyülésen, Magyarországnak a Tisza és Erdély közt fekvő része, az ő igazgatása alá bizatott. Semmi sem feküdt pedig oly igen az ő szivén, mint a várnai veszedelemért, a törökön való boszuállásnak, és a ma-

gyar néven esett mocsok lemosásának kivánsága, mely czéljában hogy annál inkább boldogulhasson, Pestről, Debreczenből s másunnan küldözött levelei által, a franczia királytól és Eugen pápától segitséget kért. Károly, a franczia király, azt irta neki vissza, hogy mivel még maga ellenségeivel tökéletes békességet nem csinálhatott, segedelemmel nem szolgálhat; mindazáltal igérte szolgálatját, ha a maga országát bátorságban s békességben látandja; a pápa pedig mindent elkövetett, hogy az európai fejedelmeket az ő segitségére reávegye, de azonban sehonnan segitség Hunyadihoz nem érkezett.

Mig tehát a török nagy erő ellen, nagyobb erőt gyüjthetne öszsze, egy más kisebb erőt akart eltapodni, t. i. a Cillei grófokat, akik a zágrábi püspökségnek és auràniai perjelségnek némely jószágait, Szent-Györgyöt s egyebeket, Tótországban, erőszakkal magoknak foglalták vala. Ezekre ment hát 1446. eszt. tavaszszal, tőlök mindent visszavett, s azután velök megbékélt. Ezen hadi utjában, Fridrik császárnak is, kénytelenségből, kárt tett. Ugyanis mikor Pettauhoz közel, Borlin váránál akarna elmenni, a borlini kapitány háromezer márkon akarta ő vele az általmenetelre való szabadságot megvásároltatni, melyet midőn ő nem akarna megfizetni, a kapitány Hunyadi seregét megtámadta, amikor aztán őis kénytelen volt magának fegyverrel utat nyitni. Igy járt a pettaui, márpurgi (marburgi), és gréczi kapitányokkal is, akik öt a Dráva és Mura vizein nem akarták általbocsátani; de ő azokat is elgázolta, amint mindezeket maga Hunyadi megirta a császárnak Pestről küldött mentő levelében.

Azonban mióta Ulászló Várnánál elesett, az ország szüntelen király nélkül volt, mivel az Albert király árváját, ötödik Lászlót, akit a magyarok választottak vala királynak, Fridrik császár, holmi keresett okokon, nem akarta udvarából elbocsátani. Hogy tehát az ország tovább fő nélkül ne legyen, m. u. Hunyadi a Cillei grófok ellen való hadból haza jött, őt a Rákosmezején a magyarok, épen pünköst ünnepében, mely akkor junius 5. napjára esett, közönséges megegyezéssel, ország gubernátorának, és királyi helytartónak vagy képviselőnek választották s tették, amikor őt olyan hatalommal ruházták fel, milyen a királyé szokott lenni; mindazáltal maga fejétől hadat nem indithatott; sem pedig a papi és világi főtisztségeket nem osztogathatta a rendek jóváhagyása nélkül. Akarmi nagy érdemü embernek többet harminczkét sessiónál nem ajándékozhatott, azt sem többször egyszernél. Arany, ezüst pénzt verethetett, melyre maga czimerét reányomathatta s. a. t. Az esküvés formája, melylyel öt megeskették, e volt: „Isten téged ugy segéljen, a boldogságos szüz Mária teneked irgalmat

ugy nyerjen, minden szentek ugy esedezzenek teérətted, Isten teste, te vég napodon, ugy szolgáljon üdvösségedre, a föld tetemeidet ugy fogadja halva, és harmad napon, ugy ne vesse ki, átaljában magul magod ugy ne szakadjon; az itélet napján az Isten szenteinek szinét ugy láthasd; örök pokolba ugy ne temettessél; amint ezen lajstromba az ország előmenetelére és hasznára beirt végzéseket teljes igyekezeteddel megtartod; semmit azok ellen nem cselekszel, másokkal sem cselekedtetel.“ Ez az eskävés formája deákul van az ország törvénykönyvébe beirva, de azt Hunyadi magyarul mondotta el, mivel, amint irják, ő deákul nem tudott.

Hogy pedig a belső és külső ellenségnek megzabolázására Hunyadinak tehetsége legyen, addig el sem oszlottak a rendek, hanem épen ur napján, neki minden öt portától, és minden négy nemes embertől, akiknek jobbágyok nincsen, egy egy arany forintot rendeltek. Pestről Erdélybe, onnan Oláhországba sietett Hunyadi, Drakula vajda ellen, aki őt minapában fogva tartotta vala, azt meggyőzte, elfogta, és az öregebb fiával együtt fejét vétette. Őszre kelve, az ország rendeivel egyet értvén, Fridrik császár ellen vitte seregét, aki sok szorgalmaztatására s reménykedésére is, a nála lévő választott királyt, ötödik Lászlót, nem akarta kiadni. Ámbár pedig Karinthiában, Karnioliában és Stiriában nagy pusztitást tett, mindazáltal inkább elnézte Fridrik jobbágyainak koldus pálczára való jutását, mint sem a kis Lászlót elbocsátotta volna.

A következett 1447. esztendőnek elején, ismét Oláh és Moldvaországokba ment Hunyadi, hogy azoknak birtokában Magyarországot annál jobban megerősithesse. Mig maga ide járt, azalatt Bécsbe követeket küldött Fridrikhez, hogy azzal kössenek békességet, de mivel azoknak legkisebb kivánságára sem állott reá Fridrik, a békesség elhaladt. Azután a budai diétán probálta a békességet a pápa követe, a magyarok és Fridrik közt megállitani, de ott sem boldogult. Ugyan a budai diéta adta akkor Hunyadi gondviselése alá Buda várát, szeptemberben. A többek közt ezek irták alá, az általadó levélnek magok neveit: Bodó Miklós, a fehérvári prépost, lábatlani Farkas László, Bucsányi Osvald, Csire Barnabás, Dombóy Pál és László s a t.

Mindeddig csak azért halasztotta Hunyadi a törökök ellen való hadat, mert annak jó módját nem látta. Minthogy azonban az arról való gondoskodás fogott mindenkor legnagyobb helyet az ő fejében, 1448. esztendőnek elején segitségért az arragoniai királyt, Alfonzot kereste meg, ki már akkor egyszersmind nápolyi király is volt. Megkereste az uj pápát is, ötödik Miklóst. További végezésig Alfonz három

lovat, és egyéb ajándékokat küldött neki; a pápa is biztatta őt, és fejedelem, vagy herczeg titulussal megajándékozta, de megvallotta Hunyadi, hogy az efféléknél ő neki hathatósabb segitségre volna szüksége. Eszerént magára hagyatván, amint némelyek irják, negyvenhétezer, Thuróczi szerént pedig csak huszonnégyezer magyarral útnak ered, miután Fridrik császárral fegyvernyugvást kötött volna. Szeptember vége felé költ által a Dunán, Szörénynél, olyan czéllal, hogy Bolgárországban, vagy Romániában ütközzék meg Amuráttal; de mivel meghallotta, hogy Amurát a Rigómezejére igyekszik, őis arra forditotta utját, és utjában Ráczországot pusztitotta; mind azért, mert a felebb emlitett Brankovich az ő jövetelét Amurátnak tudtára adta; mind azért, mert Brankovich őneki segitséget nem adott. Oktober 17. napján szállott táborba Hunyadi a Rigómezején Amurát ellenében, kinek hadi népét némelyek százötvenezerre, mások pedig többre teszik.

Más nap pénteken, mikor már a két tábor az ütközetre kiállott volna, előjön egy magyar vitéz, és fel s alá nyargalódzván, hija a törököket bajvívásra. Kiáll neki egy hires ázsiai basának fia, akivel mikor összecsapott volna, mindkettőjök dárdája eltört, a magyar vitéz pedig lovával együtt a földre esett. Sokkal jobb lova volt a töröknek, mindazáltal nem bátorkodott a magyart tovább bizgatni, annyival inkább, mert az ő nyeregszija is eloldódzván, lova farára csuszott, és őt a ló fel és alá hordozta. Igy aztán mindenik bajnok visszament maga felekezetéhez. Mikor földre esett volt a magyar, nagy kiáltással jelentették a törökök, hogy ők ezt magok részére jó jelenségnek tartják. Hunyadi minden jövendölésnek lelke nélkül összecsap ő velök, mind a két rész erősen viseli magát, és sok jeles vitézt veszt, mindazáltal csak az éjszaka választhatta őket el egymástól, sőt az ágyuk egész éjjel is ropogtak. Szombatra virradólag, ismét összeütközik a két tábor. Hunyadi az Ázsiából jött sereget támadta meg, melyet midőn derekasan nyakazna, őt hátulról az Amurát európai serege lepi meg, mely midőn az ő népében sok kárt tenne, az oláhok a törököknek magokat feladják, kiket Amurát mindnyájokat leaprittatott. Eszerént Hunyadi két tűz közé szorulván, és az oláhok elpártolása által ereje megfogyatkozván, kénytelen volt megmaradt népével arról gondolkodni, miképen szabadulhasson ki a török tőrből. Odahagyta tehát a csatapiaczot társaival együtt, és kiki szaladt a merre tudott s látott. A törökök egész estéig kergették a magyarokat. Legalább is estek el ebben a hadban nyolczezeren a Hunyadi népéből. Futott amint lehetett Hunyadi is, de csakugyan kézbe akadt, és két török gondviselése alá bizatott. Igen kevés ideig volt ő ebben a fogságban, mert midőn az ő strázsái az ő

nyakában függő arany kereszten vetélkednének, melyet az ő lajblija alatt észrevettek, feltalálja magát Hunyadi, és egyik strázsáját hirtelen leüti, melyet a másik látván, megijed és elszalad. Azonban készen várta Hunyadit egy másik fogság. Ugyanis Brankovich, a rácz despota, meghirdette jobbágyai közt, hogy a szaladó magyarok közt Hunyadit keressék föl. Mikor tehát Hunyadi, bujdoklása közben, egy ráczra találkozott volna, azt arra kérte, hogy őt vezesse Belgrádhoz. Igérte a rácz szolgálatját, de őt nem Belgrád, hanem Szendrő várába vezette, ahol őt Brankovich mindjárt fogságra tette. Megértvén a magyarok az ő fogságát, Szegedre összegyültek, és onnan az ő szabadulását kidolgozták, ugy hogy Hunyadi deczember 24. napján őhozzájok Szegedre érkezett. Sok dolog várta itthon Hunyadit, melyben kellett neki foglalatoskodni 1449. eszt.

A törökökkel alkudoztak ugyan a magyarok a békesség iránt, de épen az, aki közbenjáró lett volna közöttök, t. i. Brankovich, ugy igazgatta a dolgokat, hogy a békesség köztök tökéletességre ne mehessen, attól tartván, hogy majd több idejök lenne a magyaroknak ő rajta boszut állani. Mindazáltal csakugyan nem kerülhette el ezeknek kezét, mert Hunyadi az ő tartományaira berontott, és ott mindaddig prédált, mig Brankovich az ő fiát Lászlót vissza nem bocsátotta, akit a minap kezesül hagyott vala nála maga helyében.

Azután augusztusban Giskra János ellen küldött Hunyadi egy sereget, de azt Giskra, Kassához nem messze, Somos nevü falunál öszszetörte. Maga ment hát Hunyadi Giskra megalázására, amikor aztán nem mert Giskra ő előtte megállani, hanem magát a várakba vette. Nem régen azelőtt épittetett volt ő egy Moldova nevü várat, legelőször is ezt vette meg Hunyadi, és ott a maga jó hirén, egy kipótolhatatlan csorbát ejtett, ha ugyan igaz az, hogy a várban talált cseheknek s lengyeleknek, mind két kezét és orrok hegyét elvagdaltatta, és egyik szemöket kiszúratta. Moldovától, Véglesen keresztül, Körmöczbányára ment, hogy azt megvegye, de Giskra is jó erővel odaérkezett, és a várost a maga iránt való hüségben megtartotta, melyet hogy Hunyadi meg nem vehetett, a körül-belől való falukat, és a bányához megkivántató vizmeritő eszközöket felégette; onnan a Szepességre szándékozott, hogy a cseheknek ott levő erősségeiket feldulja. Szerencsére a lengyel király küldött két követet, akik deczember első napjaiban, Hunyadi és Giskra közt, békességet csináltak.

Csendességben volt mind az ország, mind Hunyadi 1450. eszt., mely idő alatt ő Miklós pápával sok izben levelezett. Nevezetesen a pesti diétáról a főrendekkel együtt küldött levelében, arra kérte a

pápát, hogy Fridrik császárt vegye reá, a kis László király elbocsátására; aminthogy a pápa cselekedett is annyit, hogy Fridrik követeit küldötte Pozsonba, akik a magyarokkal végezzenek; de akkoris csak abban állott meg a dolog, hogy László, tizennyolcz esztendős koráig, maradjon Fridriknél. Tovább is igyekezett Hunyadi mindenekkel békességben élni. Nevezetesen Brankovichchal 1451. eszt. megbékélt, az Ujlaky Miklós, Garai László és mások közbenjárására, és hogy a barátság köztök annál állandóbb legyen, annak unokáját, a Cillei Ulrik gróf leányát, a maga fiának Mátyásnak, Hunyadi eljegyzette. Mohammed török császárral is három esztendeig tartandó frigyet kötött.

Kivánt volna Giskrával is állandó békességben lenni, de azzal épen akkor elegyedett hadba, mikor épen azon munkálódnék, hogy azt magához szorosan lekötelezze. Ugyanis Giskrának a maga özvegy testvérhúgát igérte vala Hunyadi feleségül, de valaki azt hitette el Giskrával, hogy a lakadalom alkalmatosságával őt Hunyadi meg akarja ölni, és igy a házasságból semmi sem lett. Azután mindaddig nevekedett közöttök a gyülölség, hogy Hunyadi Giskrának egy Losoncz mellett való várát megszállotta. Már közel volt annak megvételéhez, mikor Giskra megjelent annak szabaditására. Sokan voltak a Hunyad táborában olyan irigyek, akik az ő gyalázatjában gyönyörködtek. Ezek egy kézre játszottak Giskrával, és mihelyt Giskra odaérkezett, ezek mindjárt hátravonták magokat, a kezök alatt való néppel együtt, és igy Hunyadi is kénytelen volt boszúsággal visszajönni, és a csatázó mezőt Giskrának engedni. De nemsokára kitekerte Hunyadi az ő kezéből ezt a győzelmet. Ugyanis uj erőt vévén magához, Saag, Rosnyó-Bánya, Szepsi városait megvette, Zólyomot, a csehek fészkét, felégette, annak ellenébe egy erősséget csináltatott, azt katonákkal megrakta, és Giskrát mindaddig üldözte, mig az ő vele tetszése szerént való békességre nem lépett.

Mind egyéb terhek, mind kivált némely felső magyarországi uraknak irigykedései, annyira meguntatták Hunyadival a gubernátorságot, hogy semmit ő jobban nem kivánt, mint azt, hogy ő az ország kormányát, a törvényes királynak, Lászlónak általadhatná, de mivel azt Fridrik császár semmiképen nem akarta elbocsátani, könnyen reáállott Hunyadi, hogy az ausztriai rendekkel, Fridrik ellen, Bécsben, szövetséget kössön 1452. eszt. márcz. 5. napján, annyival inkább, mivel Fridrik, a Magyarországtól elidegenitett váraknak s jószágoknak visszaszerzésében, munkás épen nem volt, amint pedig azt a minap Pozsonba küldött követei által igérte vala. A pápa megtudta ezt az ő szövetkezését, és levele által arra kérte őt, hogy a bécsieket sem erővel, se tanácscsal ne segitse Fridrik ellen. Nemis küldött ő semmi

segitséget a bécsieknek, hanem mivel azok csakugyan erőszakkal kivették Lászlót Fridriktől, mihelyt meghallotta annak szabadulását, mindjárt elküldötte annak udvarlására a maga fiát, azután Márton napjára, maga is elment Bécsbe, és ott az ifju László király előtt gubernátori hivatalát letette. László, a karmeliták piaczán, egy avégre készitett álláson, királyi székében ülvén, sok magyar és külső országi főrendeknek jelenlétökben, őt eddig tett szolgálataiért igen magasztalta, eddig való czimeréhez, a hollóhoz, egy vörös és körmével egy koronához kapó oroszlánt toldott, mely fehérmezőn állott. Ezt az uj czimert, maga László király igy magyarázta meg: hogy a fehér mező, melyen az oroszlán áll, jelenti Hunyadinak eddig sokszor megbizonyitott tiszta hüségét, a koronához kapó oroszlán pedig az ő szorgalmatosságát és bátorságát példázza, melylyel ő László számára a magyar koronát ótalmazta, és őt annak elérésére hathatósan segitette. Ezenkivül őt Erdélyben, Besztercze városának, és annak környékén fekvő tizenöt helynek főispánjává, sőt örökös földesurává tette. Hogy a sok irigy mellett, sok volt az országban Hunyadi érdemeinek becsülője, megtetszik onnan, mert maga az ország is instált ő mellette a királynál, hogy őt jutalmaztassa meg.

Azonban mind László királynak, mind a főrendeknek, nagy szeget ütött fejökbe, hogy 1453. eszt. Mohammed török császár Konstantinápolyt megvette, és igy a veszedelem már a Magyarbirodalmat fenyegette, annyival inkább, mert ezen győzelmében Mohammed felfuvalkodván, azt mondotta: „hogy valamint az égben egy Isten uralkodik, ugy a földön is egy fejedelemnek kell országolni,“ mely szókból a magyaroknak is érteni kellett. Diétát hirdet hát László Budára 1454. eszt. elejére, ahol a rendek először is Hunyadit az egész ország fegyveres népe főkapitányának választják s kinevezik, azután más jó rendeléseket is tesznek, nevezetesen, hogy minden száz portától négy lovas és két gyalog ember állittassék a sikra; minden nemes, akinek egy sessiója van, felkészüljön; a mágnások, bárók s nemesek, magok személyében menjenek a hadra, a hadról elszökő nemes minden jószágát, a paraszt pedig fejét veszti el stb. Megmutatta a következett idő, mily jól esett a választás, és mily szükségesek voltak ezek a rendelések. Ugyanis Mohammed még ezen esztendőben Ráczországra rontott, ott ötvenezer embert elrabolt, Brankovichot onnan kirezzentette, Szendrő külső városát megvette, és már a belső várost ostromlotta, mikor Hunyadi ő hozzá való közeledését meghallotta, mely neki értésére esvén, Hunyadit be nem várta, hanem Friczbeg (Firusbeg) nevű vezérjét, harminczkétezer törökkel, Krosolicz (Krusolicz) körül

hagyta. Mihelyt odaért Hunyadi, mindjárt összecsapott Friczbeggel, annak táborát felverte, elszélesztette, és magát is sok több nagy szülétésü törökkel együtt elfogta, amint mindezeket mindjárt a győzelem után, maga Hunyadi, Fridrik császárnak Belgrádból megirta, vagy iratta. Ezen levelében egyszersmind arra kérte a császárt, hogy a keresztyén uralkodókat a törökök ellen való hadra serkentse.

Ezen győzelem után, ugy látszik 1455. eszt. történt az, amit Bonfin ir, hogy t. i. Cillei Ulrik gróf, akinek leányát Hunyadi, a maga fiának a minap eljegyzette vala, holmi hamis vádjai által, arra verte az ifju László királyt, hogy Hunyadi megölésében megegyeznék. A többek közt azzal vádolta Ulrik Hunyadit, hogy királyságra vágy, és Lászlót meg akarja ölni. Hogy tehát László ezt a képzelt veszedelmet maga fejéről a Hunyadiéra hárithassa, őt Bécsbe hivatja. Elindul Hunyadi, de utjában az Ulrik szándékát megszagolta, azért nyilván kimondotta, hogy az ország határáig elmegyen ugyan, de azon által nem lép. Hogy ezt megtudta Ulrik, Köpcsénig neki eleibe jött, hogy őt Bécsbe csalhassa, vagy legalább ott Köpcsénbe megölhesse. Kétezred magával ment Hunyadi, Ulrik hivására, Köpcsén alá, de a városba be nem ment sok izengetés után is, sem pedig ő hozzá Ulrik ki nem jött, amint ő kivánta volna, azértis Hunyadi visszafordult s haza jött. De itthon ujra ráverték őt baráti, hogy Bécsbe menjen el, ha a király neki menedéklevelet küld. Elindul hát másodszoris Bécs felé, és mikor már az ország határa körül járna, egy Lamberg nevü lovast küld ő elébe Ulrik, aki által azt izente neki, hogy sietve menjen, mert maga is a király neki eleibe lovagol Bécsből, a királylyal ott van Ulrik is, és Ulriknál a menedéklevél. Ment hát Hunyadi Ausztriában egy darabig, de mikor látná, hogy senki sem jő eleibe, mindjárt él a gyanuperrel, és megállapodik. Egyszer elérkezik hozzá Ulrik, és azt mondja neki, hogy hamar üljön lóra, és menjen, mert már a király is közel van, és a menedéklevél is annál maradt. Könnyü volt már ekkor Hunyadinak a szitán általlátni, azért Lamberghez fordul, és neki azt mondja: „Barátom ugy-e hazudtál!“ azután Ulriknak esik és csalárdságát ilyenformán hányja szemére: „Magad esél te gonosz a verembe, melyet nekem ásál, ime kezemben vagy, megölhetnélek, hanem ha királyomhoz való szeretetem s tiszteletem tartóztatná kezemet. Most menj el, többé szemem eleibe ne kerülj, mert többször életben el nem bocsátalak.“

Ezekután szelidebben bánt László király Hunyadival, annyival inkább, mivel egy ilyen emberre a törökök ellen elkerülhetlen szükség volt. Kevés, sőt semmi látszatia sem volt a Hunyadi kérésének,

melyet a minap Fridrik császár által az európai fejedelmekhez intézett vala, a törökök ellen való segitség iránt. Mert jóllehet a német rendek követei igérték vala, hogy 1455. eszt. nyarán fognak segitséget küldeni, de azután szavokat visszavonták. Egyedül a pápa volt, aki a magyarságot legalább tanácscsal és biztatással tartotta. Azonban Mohammed épen nem ismerte magát kötelesnek arra, hogy megvárja, mig a magyaroknak segitségök érkezik, azértis Ráczországnak nevezetes városát, Novagorát elfoglalja, addigis mig tovább haladhatna. Épen Győrben tartottak gyülést a magyarok, mikor ez a kedvetlen hir az ő füleikben megcsendült, ott tehát mindjárt helyben, legelőszöris Hunyadi igért maga költségén tizezer lovast, azután László király huszezeret, Brankovich tizezeret. Hunyadi ennek a beszéd közben könnyen nevekedő számnak megörülvén, azt merte mondani, hogy ha ezt a többi európai hatalmasságok százezerre valósággal kipótolják, ő ezen táborral három hónap alatt a törököket Európából kiüzi, sőt reményli, hogy azoktól Jeruzsálemet is visszaveheti; nemis kiván továbbra hópénzt, az ő keze alá adandó tábornak, hanem csak három hónapra valót, azután a nyerendő prédából, hogy annak zsoldjait kifogja maga fizetni, azt magára vállalta. Beállott az 1456. eszt., mégis senki Hunyadin kivül, a törökök ellen küldendő seregnek kiállitásában nem foglalatoskodott. Annyit mindazáltal cselekedtek a főrendek, hogy Budára összegyültek, a had felett való tanácskozás végett. Eljött oda Bécsből László király is, Ulrikkal együtt, hogy a rendeket a reájok eső katonák kiállitására serkentse.

Azalatt mig ezek a sovány tanácskozással töltik az időt, Mohammed Belgrád felé nyomult, másfélszázezer emberrel, és az ő nevét viselő prófétára megesküszik, hogy két hónap mulva Budán fog vacsorálni. Valósággal meg is tartotta volna Mohammed ezt a maga fogadását, hanemha Hunyadi hatalmas lett volna őt annak kötelező ereje alól feloldozni, aki már szent György nap tájban Szegeden várta a hozzá gyülekező fegyveres népet. Hogy meghallotta László király Mohammednek Belgrádhoz való közeledését, Ulrikkal együtt, vadászat szine alatt, Budát, junius hónapnak elején, odahagyta, az országot a szerencsére és gondviselésre bizta, maga pedig Bécsbe ment, Nem kisebb félelem foglalta el az egész ország lakosinak szivöket is, de ezeknek nem volt, hová szaladni. Csudálkozni lehet rajta, micsoda munkásság nélkül valók voltak akkor a magyarok a fegyveres nép kiállitásában. Csak valami tizenötezer jól készült fegyveres gyült Szegednél Hunyadihoz. Ezeken kivül jöttek ugyan felesen keresztes katonák is, Kapisztrán János szorgalmatossága után, de ezek mind gya-

korlatlan oskolai tanulókból, parasztokból, remetékből állottak, akiknek sem lovaik, sem fegyvereik nem voltak, a kardon, parittyákon és botokon kivül. Azonban Mohammed dolgához lát, még az ebeket is hordatja, az elfogandó, vagy esendő keresztyének testeiknek megetetésökre; Belgrádot megszállja junius vége felé, a Dunát és Szávát hajókkal beboritja, julius 4-dik napján Belgrádot huszonhét lábnyi hosszuságu ágyúkkal lövetni kezdi, melyeknek ropogásait, amint Thuróczi irja, Szegeden is, és körülbelől 24 mértföldnyire hallani lehetett. Hunyadi Szegedről Szalánkeménhez szállott táborával. Ott mindjárt általlátta, hogy neki előszöris a hajós seregekkel kell megütközni; azértis a maga felesége testvérének, Szilágyi Mihálynak, aki akkor Belgrádot ótalmazta, alattomban megizeni, hogy majd mikor ő julius 14. napján elölről megtámadja a török hajókat, akkor Szilágyi hátulról üssön azokra.

Mintegy kétszáz hajó várta készen Hunyadit, az ő rendelése szerént Szalánkeménnél, melyekre katonáit felszállitja, és a mondott napon azokkal a török hajókat megtámadja. Már akkorra készen volt Szilágyinak is negyven hajója, melyeket ő belgrádi lakosokkal rakott meg. Mikor Hunyadi elölről, akkor a belgrádiak hátulról, derekasan kezdik szorongatni a török hajókat, és igy egy kézre dolgozván, közzőlök némelyeket elsülyesztenek, hatvannégyet elfognak, sokakat felégetnek, és a török erőt egészen semmivé teszik. Ezen győzelem után Hunyadi seregével együtt bement Belgrád várába, és az ott szorult magyarok nagy örömére. Ámbár pedig Mohammednek vizi ereje már elenyészett vala, de megvolt még épségben az ő szárazon való népe, és ezzel, a vizen esett veszedelem után is, hét egész nap és éjjel szakadatlanul lövöldöztette Belgrád várát, és annak falain már sok rést ejtett. Julius 21-ik napján tétette az utolsó és legvakmerőbb próbát. Kétszer foglalták el a törökök a külső várat, kétszer vették azt vissza tőlök, csaknem képzelhetetlen vérontások között. Másnap délig szüntelen tartott a vérengzés, és a vár felett való dühös veszekedés. Akkor, hogy másodszor is kiverhették a várbeliek a törököket, azoknak utánok rohantak a várból, és azokat egészen a Mohammed sátoráig üzték. Ott megujult a csata, és a két fél nagy állhatatossággal folytatta azt, mindaddig mig egyszer maga Mohammed a jobb szemén nagy sebet kapott, amikor aztán a törökök hanyatt-homlok futottak, amerre tágasabb utat láttak, és a többi nagy nyereség közt, háromszáz ágyunál többet hagytak a keresztyének kezében. Többen estek el közzőlök huszonnégy ezernél. Ennek a győzelemnek hire a pápának fülébe menvén, annak emlékezetére állitotta fel a keresztyén anyaszentegyházban az Ur szine változásának ünnepét.

A sok éjjeli nappali nyughatatlanság, annyira meghatotta ezen hadban Hunyadit, hogy a győzelem után, mindjárt nagy betegségbe esnék, mely husz nap mulva őt el is oltotta. Érezvén testének bádjattságát, magát Belgrádból Zimonba vitette, ott az ő látogatására menő főembereket, az egyességre intette, Belgrádot és a többi törökökkel határos várakat, a maga öregebb fiának, Lászlónak gondviselése s kapitánysága alá bizta; utoljára Kapisztrán János vigasztalási és könyörgései közt, a gyónás és sakramentommal való élés által, a halálra elkészülvén, az ő nagy lelke testét odahagyta aug. 11. napján 1456. eszt. Maga rendelése szerént, hideg tetemei Erdélyben, Gyula, vagy amint ma hiják, Károlyfehérváron temettettek el. Halála előtt kevéssel üstökös csillag tetszett fel, melyet némelyek az ő rövid időn leendő halála jelentő postájának képzeltek s magyaráztak. Nemcsak a Magyarbirodalom, hanem az egész keresztyén világ keseregte az ő halálát. A pápa parancsolatjára, Rómában, a kardinálok halotti czeremoniát tartottak az ő tisztességére, amint Ranzán irja, aki maga is ezen pompán jelen volt. Sőt mikor Brankovich követe által hirül adta Mohammednek az ő halálát, Mohammed egy darabig a föld felé sütött fővel, mélyen hallgatott, egyszer megszólal: „ámbár ugymond ellenségem volt Hunyadi, mindazáltal fájlalom az ő halálát. Mióta a világ fennáll, soha sem volt egy fejedelemnek is több ilyen embere.“

Ami teste alkotását illeti, ő közép termetű, magas nyaku, gesztenye szin kondor haju, nagy szemű, vidám tekintetű, piros ábrázatu, és olyan rendes testállásu volt, hogy csak reá nézve is fejedelmi embernek kellett őt hinni s tartani. Szilágyi Erzsébet feleségétől két fia maradt, ugymint László és Mátyás. Czezinge János ilyen verseket szánt az ő sirhalmára:

Joannes jacet hic, Turcarum ille horror in armis,
Ille gubernatae gloria Pannoniae.
Huniadum creat hunc, Comitem Bistricia sumit,
Nandor is Alba rapit: nunc tenet Alba Julae.

Hunyadi János. A nagy Hunyadi Jánosnak vér szerént való atyjafia volt, akivel szörényi bán korában sokat és igen vitézül hadakozott a törökök ellen, ugy hogy azokon mindenkor győzedelmeskedtek. Az ő epitáphiumát még ma is lehet olvasni a károlyfehérvári templomban, Erdélyben, mely igy vagyon: Miles Joannes vocatus, frater Gubernatoris, sit junctus coelicis choris, anno Domini 1434. de Hunyad hic est tumulatus Johannes miles junior de Hunyad vocatus

frater ejus. Ezt az epitáphiumot nem abban az esztendőben irták, melyben ő meghalt, mert az itt nevezett esztendőben, a másik Hunyadi nem volt még gubernátor; minden bizonynyal azután irták tehát ezt, mikor Hunyadi gubernátorságot ért, t. i. vagy 1446. eszt. vagy azután valamikor. Azonban megjegyzésre méltó, hogy ezt a Jánost, mind ez az epitáphium, mind ötödik Lászlónak egy királyi-levele, Hunyadinak, és a gubernátor Hunyadi János atyjafiának nevezi. Hogy annak testvére lett volna, nem lehet feltenni, mert egy atyának két egy forma nevü élő gyermeke nem szokott lenni. Innen minden erőltetés nélkül ezt lehet kihozni, hogy a nagy Hunyadi Jánosnak, más atyjafiai is voltak, akiknek szintén ugy Hunyadi volt nevök, mint neki, és ennek a fehérvári templomban fekvő Jánosnak, az atyját is Hunyadinak hitták. Régi neve volt hát ennek a familiának a Hunyadi név, és nem János gubernátorra ragadt az először, Hunyad vára nyerése által, hanem az ő atyja is azt viselte, mint nemes eleiről reá maradt nevét. A Hunyadi név pedig sem nem oláh, sem nem római, sem nem lengyel, hanem valóságos magyar név. Magyar volt hát mind a két Hunyadi, ha szintén bizonyos dolog volna is az, hogy a gubernátor édes anyja, első férje halála után, valami jószágos nemes olához ment volna férjhez, akitől gyermekei lettek, és eképen a Hunyadi házat valamely oláh familiával megatyafiasitotta. Lásd Csolnakosy.

Hunyadi Pál. Argai, argyesi vagy milkoviai püspök, a nagy Hunyadi Jánosnak ezis, ugy látszik, vérszerént való atyjafia. Ezt küldötték volt egyiket a magyarok 1451. eszt. Fridrik császárhoz, hogy attól ötödik László királyt kikérje. Sokat is munkálkodott ő abban, hogy az ifju királyt kiszabaditsa, nevezetesen annak tanitóját Gáspárt, Gréczben reávette, hogy azt szöktesse el, de abból semmi sem lehetett.

Hunyadi László. A felebb leirt nagy Hunyadi Jánosnak, Szilágyi Erzsébettől való nagy reménységü öregebb fia. Mikor Hunyadi Jánost, a rigómezei szerencsétlen ütközet után, Brankovich fogva tartotta 1448. eszt., ennek a Lászlónak kellett atyját kiváltani, és ahelyett egy darabig raboskodni. Ezt küldötte volt az atyja 1452. eszt. Bécsbe, ötödik László király udvarlására, miután az Fridrik császár udvarából kiszabadulván, tartományainak kormányát maga kezéhez vette. Már 1453. eszt. olyan ifju volt ez a László, hogy a király alkalmatosnak itélte őt arra, hogy egy Axamith nevü hires cseh latornak megzabolázását ő reá bizzá, aki a Szepességen, és ott körül-belől sok kárt tett. Hogy elment László erre a hadra, megtetszik abból a

levélből, melyet Kis-Szebenből küldött a bártfaiaknak, kiknek azt parancsolja, hogy valakit csak az Axamit nyuzó-fosztó társai közől megkaphatnak, azt fogják és érdemök szerént büntessék meg; de miként folytatta ő ezt a hadat, nem maradt irásban. Ebben a levélben beszterczei főispánnak, horvát és dalmátországi bánnak, és a király hadai főkapitányának nevezi magát. Ezen tisztségeihez járult azután a fölovász és tárnokmesterség. Jelenvolt az atyjával Belgrád ótalmazásában 1456. eszt. Ezen belgrádi győzelem után, arra kérte volt az öreg Hunyadi a királyt, hogy küldjön Németországból, valami épitéshez jól értő mesterembert, aki Belgrád várának az ostrom közben részszerént leomladozott, részszerént igen meggyengült falaít szemlélné s igazíttatná meg. Hunyadinak ezen kérésére, magának is László királynak, nagy kedve érkezett Belgrádnak meglátásához; de még el sem indult Bécsből, mikor már az öreg Hunyadinak szemei hunytak, erre a Lászlóra bizván Belgrádnak, és a többi törökökkel határos váraknak kapitányságát s gondviselését. Hogy Budára érkezett a király, onnan Futakra diétát hirdetett, ahova maga is elmenvén, ott Cillei Ulrik grófot, a Hunyadi háznak azt a halálos ellenségét, mindenek elbámulására, Magyarország gubernátorává tette. Ezen diétára egyebek közt, az ifju Hunyadi Lászlót is meghitta vala a király, de ő éretlen ifjui szeleségből azt felelte: „hogy oda mindaddig el nem megyen, mig a király arról levelet nem ad, hogy az ő édes atyja, gubernátor korában, az ország jövedelmét jó helyekre forditotta, és őt azokról számadásra nem vonja.“ Ha mind rosz kedvvel is, teljesitette a király az ő kivánságát.

Valamint az öreg Hunyadira életében, szintén ugy annak halála után annak fiaira, szüntelen agyarkodott és fenekedett Ulrik gróf, és a királyt azok ellen ingerlette. Most nevezetesen alkalmatosságot vévén Lászlónak ezen kivánságából, a többek közt azzal vádolta őt a király előtt, hogy a királyságra vágy, annyival inkább, mivel valami csillagokból jövendölő neki azt igérte, hogy idővel magyar király lesz. Jól tudta azt az ifju Hunyadi, hogy atyjáról örökségül maradt ő reá az Ulrik gyülölsége és incselkedése, azértis atyja szokását követvén, most a futaki diétára számos fegyvereseket vitt Belgrádból, bátorságnak okáért, magával, ahol az ő atyjának baráti, még bővebben megbeszélték neki Ulrik áskálódásait. Ezenkivül kézre került az a levél is, melyben Ulrik azt igérte a maga ipjának, Brankovichnak, hogy az ifju Hunyadiak fejeit, neki nem sok idő mulva ajándékba fogja küldeni. Mennyire elidegenitette volt már Ulrik a királyt is Hunyaditól, megtetszett onnan, mert mikor a diéta végződvén, őt

Hunyadi Belgrád megtekintésére, illendő tisztelettel híná, a király azt felelte, hogy mindaddig oda el nem indul Futakról, mig Hunyadi kezeirását nem adja affelől, hogy neki Belgrád várát által fogja adni, és őt semmi veszélybe nem fogja keriteni. Különös volt a kivánság, mindazáltal az álnokságtól üres Hunyadi azt teljesitette. Mikor már Belgrádhoz közelitett a király, a vár kulcsait annak Hunyadi odavitte, de azokat a király neki visszaadta. Mihelyt a király és Ulrik egynehányad magokkal bementek a várba, annak hidjait Hunyadi mindjárt felvonatta, és igy a négy ezer keresztes katonát, akiket Ulrik a várba be akart szállitani, onnan kizáratta; mely dolognak okát midőn a király tudakozná, Hunyadi László azt felelte, hogy az olyan idegeneket nem szabad a magyaroknál a végvárakba bebocsátani, akiknek hüségök felől még nem bizonyosak. Ebből uj okot vett Ulrik a László ellen való vádaskodásra a király előtt; de mindezekkel nem egyebet nyert, hanem a maga halálát siettette. Ugyanis november 15. napján László őt a tanácsházba hivatja, azalatt mig a király az isteni tiszteletben foglalatoskodnék. Megjelen Ulrik az ő hivására a mondott helyen, ahol midőn László neki szemére hányná, miképen agyarkodik s fenekedik már régóta, minden igaz ok nélkül, a Hunyadi házra, Ulrik pedig azt felelgetné, miért nem bocsátotta be László az ő katonáit a várba? mindaddig cserélgették egymással a sértegető szókat, hogy Ulrik kardot ránt, melylyel ugy Lászlóhoz csap, hogyha László jobb kezét annak elébe nem vetette volna, őt Ulrik minden bizonynyal agyonvágta volna; de ugyis nagy seb esett mind fején, mind egynehány ujjain. A lármára berohannak a magyarok a szobába, ahol látván, hogy Ulrik a felperes, László pedig fegyver nélkül lévén, magát nem védelmezheti, Ulriknak esnek, és őt vitéz maga ótalmazása mellett is, rajta sok sebet ejtvén, a földre levetik, és fejét veszik.

E megesvén, László a királyhoz ment, annak lábaihoz borult, tőle gráczиát kért, és mindent az Ulrik nyakába háritott. Ámbár, amint könnyü feltenni, a király az Ulrik halálán felettébb meghábborodott, mindazáltal maga megindulását jobban eltitkolta, mint azt egy olyan ifju fejedelemtől várni lehetett volna, és Lászlónak megengedett, legalább őt minden büntetés alól szóval felszabaditotta. Nem soká mulatott ezután a király Belgrádon, hanem onnan Temesvárra indult, mely akkor a Hunyadi ház birtokába vala. Elkisérte őt oda Hunyadi László is, akiknek közeledésöket megértvén Szilágyi Erzsébet, a László édes anyja, másik fiával Mátyással együtt, gyász ruhában a király eleibe kiment. Thuróczi azt irja: „hogy László itt is grácziát kért a

királytól, de hihető, hogy már itt az ő édes anyja Erzsébet esedezett ő érette. A bizonyos, hogy a király Szilágyi Erzsébetet igen kegyelmesen fogadta, vigasztalta, előtte férjének virtusait emlegette, magasztalta, a gyász ruhát, mind magával, mind fiaival levetkeztette, és hogy veres bársonyba öltözzenek, parancsolta, Lászlónak kegyelmet igért, sőt hogy annál hitelesebb legyen az ő megengesztelődése, az ur testére megesküdt, hogy ő rajta az Ulrik haláláért soha boszut nem fog állani, ezenkivül mind Lászlót, mind annak öcscsét Mátyást, maga atyjafiainak fogadta nov. 23. napján 1456. eszt. Ezek szerént nem csuda, hogy László annyira bizott a király igéretéhez, hogy azzal együtt Budára ment, és ott annak udvarába bátran bejárogatott, anynyival inkább, mivel bizhatott a palatinushoz, Gara Lászlóhoz is, akinek leányát nem régen jegyzette vala el. De felettébb megcsalatkozott ezen bizodalmában, mert a palatinus szintén oly dühös ellenségévé lett ő neki, az Ulrik megöletéséért, mint azelőtt maga Ulrik volt, és mind maga, mind mások által azt hitette el a királylyal, hogy neki László halálára igyekszik.

Azonban hire futamodik, hogy a törökök be akarnak az országba ütni. László atyjának nyomdokit akarván követni, sok katonát szed, és a törökök ellen készül. De az ő ellenséginek tanácsára, addig őt a király Budáról el nem bocsátotta, mig oda az öcscsét Mátyást is el nem hitta. Mikor már az áldozatra szánt két személy Budán volna, Lászlót valami szin alatt 21. márcz. a királyi udvarba hiják, ott fogságba teszik; Mátyást pedig a maga szállásán csukatják be. Azután harmadnap estvefelé, Lászlót a budai birónak s esküdteknek kezökbe adják, hogy a várhoz nem messze, neki vétessék fejét. Talán ugyanazon drága aranyos ruhába vezették ki őt, melyet a minap nyert volt ajándékba Temesváron a királytól. A menés közben nagy szivet és megrettenthetlen bátorságot mutatott, szélyeltekintgetett. Hogy elértek a vesztőhelyre, egyéb szentencziát ennél nem mondottak felette: „Igy büntettettik aki a maga ura iránt hüségtelen!“ A hóhér inkább félt s reszketett, mint maga László, és e volt az oka, hogy amint ez hátra kötött kezekkel térden állott, háromszor hozzácsapás után is feje el nem esett, hanem maga a földre egészen ledőlt; de még akkoris onnan maga erejével felállott, és érthető szókkal azt mondotta, hogy minekutána a három csapást kiállotta, ő az ország szokott törvénye szerént több büntetéssel nem tartozik. Azután midőn egynehány lépést ment volna, a maga ruhájára hágott, amikor aztán ismét arczczal a földre bukott, és ott vette neki a hóhér fejét, az ő veszedelmén örülőknek parancsolatjára, marcz. 23. napján 1457. eszt. Különös dolog,

hogy ő reá sem törvényt nem láttak, sem mentsége meg nem hallgattatott. Mintegy huszonnégy esztendős volt. Holttestét fekete posztóba takargatták, és akkor éjjel a Mária Magdolna templomában őriztették, reggelre kelve pedig, jó hajnalban, a Krisztus szent teste templomába temették, minden pompa nélkül, ahova hajdan Hedervári Kont István, és vele együtt harminczegy főember temettetett vala, a kiknek Zsigmond király szedette vala fejöket; onnan Károlyfehérvárra vitette őt Szilágyi Mihály, és ott édes atyja hamvai mellé temettette 1458. eszt. Nemcsak a nemesség, hanem a parasztság, és a napszámosok is nehezen szivelték az ő halálát, ugy hogy ha a szokott vesztőhelyre, a sz. György piaczára, és a rendes czeremóniával vitték volna ki őt, a köznép minden bizonynyal életben kiragadta volna őt a poroszlók kezéből; de mindenek csak suttomba és orozva történtek.

Hunyadi Mátyás. Harmincznegyedik magyar király, a nagy Hunyadi János kisebbik fia. Hol s mikor született ez a magyar nemzet dísze és dicsekedése, Heltai Gáspár, maga idejebeli magyarsággal, igy irja le: „Szülekedig eszt. a Máttyást Colosvárott Erdélben, mikoron irnánac Christus wrunknac születésse után 1443. Böyt másodic havának huszonhetedic napian, reggel három orakort. Mert az Ersébet aszszony ackor Colosvárot szállott vala, iövén Szilágyból, egy szöllő müves kazdag embernél, ki lakic vala az Óvárba, egyenest arczol, mikoron bémennec az Ó-várban, egy kő házban, és az ember szász vala. Annál marada szálláson az Ersébet aszszony, a születésnec utánna egynehány esztendeig, és ott vitték a fiát Mátyást legelőszöris oskolába. Hogy annakutánna magyari királlyá lőn Mátyás, megaiándékozá a gazdát, és ieles szabadsággal meglátogatá, Mostanis az vas aytókon, és az vas táblákon, rajta vagyon az Mátyás király czimere, az arany gyűrős holló. És örök emlékezetre megaiándékozá a várost is igen nagy és ieles privilegiommal, melynec a drága levele mostanis ugyan vólna: hogy minden colosvári ember egy kalandiától kihánya a két két kévét a dézmába, és az ő gabonaiát felrakia az ő akarattya szerént, és haza vigye, ott hagyván a dézmát, szüretbekedig, kádba tölcze a saytónál a szőlő alatt az ő dézmáiát, és kiki mind haza vigye az ő mustyát. Halhatatlan nagy szabadság! De evel akarta a Felséges Mátyás Király, az ő hazáiát felékesíteni, mert nem minden bokorban terem olyan felséges és hires, neves Fejedelem." Hibáznak hát azok, akik azt mondják, hogy Mátyás, Holló nevü faluban született, és annál fogva őt Hollósi Mátyásnak bérmélták.

Született nyelvén kivül, még gyermek korában megtanulta a deák, német és tót nyelveket, és minthogy az ő atyja deákul nem

tudott, mikor vagy a pápától, vagy más nagy helyről jöttek hozzá követek, sokszor Mátyás volt a tolmács, melylyel azt nyerte, hogy jó idején hozzá szokott elméje a nagy dolgokhoz. Ugy tartják, hogy a váradi püspök, Vitéz János lett volna az ő tanitója. Kiváltképen Curtius és Livius olvasásában gyönyörködött. Örömest hallgatta a nagy vitézekről való beszédet s verseket, éhen és szomjan is, és mikor valami kemény harczot elevenen lefestettek előtte, elméjét egészen oda függesztette, csaknem magán kivül volt, és észre sem vette, hogy kezét lábát ugy mozgatta, mintha ugyan őis viaskodnék.

Már 1451. eszt. eljegyzette volt neki az atyja, Szendrőn, Gara László palatinus, és mások által a Brankovich György, rácz despota unokáját Erzsébetet, a többek közt olyan kötéssel, hogyha Brankovich a rendelt időre haza nem adná a menyasszonyt, szabad legyen Hunyadinak, a Mátyás számára elfoglalni az ő magyarországi jószágait, p. o. Munkácsot, Szatmárt, Debreczent, Böszörményt s a t. El is hozták volt Erzsébetet jó idején a Hunyadi udvarába, hogy ott nevekedjék, és a magyar nyelvet tanulja; de az összekelés előtt meghalt. 1456. eszt.

Minekutána a Mátyás bátyja László, Cillei Ulrik grófot, Belgrádon megölte, vagy inkább mások által megölette, és a gyilkosság után ötödik László Belgrádból Temesvárra indult, a Mátyás édes anyja látogatására, ez a Mátyás is kiment édes anyjával, Szilágyi Erzsébettel, gyász ruhában, a király eleibe, hogy attól a maga bátyjának gráczíát kérjen, melyet akkor meg is nyert, a király ő vele gyász ruháját letétette, és mind magát, mind bátyját maga atyjafiaivá fogadta. De a Hunyadi ház irigyeinek incselkedései miatt, nem soká tartott ez az atyafiság. Ugyanis a király Mátyást valami szin alatt Budára hivatta, és minekutána ott az ő bátyjának Lászlónak fejét vetette, magát Mátyást 1457. eszt. Bécsbe vitette Budáról rabságra. Irják, hogy mikor ezen bécsi fogságában, némely németek őt azzal csufolták volna, hogy ő magyar király szeretne lenni, ő nagy bátran azt felelte: „Igenis! sőt ha életben maradok, még nektek is királytok leszek.“ Bécsből Prágába ment a király, ugyanoda vitette maga után Mátyást is fogva, ahova épen azon nap érkezett el Mátyás, melyen a király ötödik László meghalt. Sokkal könnyeben lett ekkor a Mátyás dolga, mert a csehországi gubernátor, Podjebrád György, őt szabadon bocsátotta, maga udvarában tisztességesen tartotta, mindaddig, mig őt a meghalt király helyébe a magyarok magok királyának választották, Pesten 1458. eszt. 24. jan. Mihelyt megtudta Podjebrád az ő megválasztatását, őt asztalánál a legelső helyre ültette, azután

pedig a magyar követekkel együtt Straznicz városáig elkisérte, ahol a Mátyás édes anyja neki, amint irják, hatvanezer aranyat fizetett, részszerént a Mátyással való szép bánásért, részszerént talán, hogy ezzel is megbizonyitsa, mennyire helybehagyja Mátyásnak, a Podjebrád leányával leendő összekelését.

Budán volt Mátyás már 16. febr., és ott vig napokat töltött, de azonban mindjárt ugy viselte magát, és olyan marokra fogta, tizenöt esztendős ifju létére, az ország kormányát, mintha ugyan arra már sok esztendőtől fogva készült volna. Azután kevéssel Pesten diétát tartott. Minthogy ezen a diétán költ törvények, az ország törvénykönyvében nincsenek, azok közől kettő vagy három itt emlittetik, p. o. a világi és papi tisztségek, harminczadok, bányák s a t. nem idegenekre, hanem magyarokra bizattassanak; senki egyszerre két hivatalt ne viseljen; aki maga költségen hadakozván, ellenséget fog, vagy prédát nyer, azt maga hasznára fordithassa; a papok a taksától szabadok, de katonáskodni tartoznak; a nemes embert nem szabad megfogni, hanemha már törvényesen halálra itéltetett; minden várak rontassanak le, melyek Albert király halála óta épültek, azokon kivül, melyeket az ország és a király szükségeseknek itélend, s a t. Kevéssel azután Szegedre hirdetett diétát, ahova Tamás Istvánt, a bosnyákországi királyt várta, hogy ott annak, a rendek megegyezésével, Ráczországot és Szendrő várát általadja, egyszersmind pedig a törökök előmenetelének meggátlásáról végezzen. Ott rendeltetett az, hogy minden birtokos nemes, husz fizető jobbágytól, egy jól felkészült lovast tartozzék állitani, és azzal hadba menni. Ugy tartják, hogy itt kell keresni, s itt lehet megtalálni a huszár névnek eredetét, minthogy egy kiállitott ilyen katona, husz jobbágynak ára volt, mely ha igaz, igen hamar ragadt tehát a Huszár familiára a maga neve, melyet már Mátyás király idejében viselt.

Még esztendőt sem tölthete Mátyás a királyságban, mikor 24 főember ő ellene pártot ütött, és Német-Ujváron költ levelök által az országot Fridrik császárnak általadták. Ez időtől fogva soha sem szünt meg Fridrik, a Mátyás oldalához ragadt hegyes ösztön lenni, és az ő valamennyire gyógyulni akaró sebeit, nagy szorgalommal kipiszkálni és kiujitani. Ki nem adhatta magát még ez az esküvés, mikor azt Mátyás észrevette, és két annyi főrendet a maga hüségére Budán ujra felesketett, mint amennyin Fridrikhez állottak vala, akiknek tanácsok és segitségök által annyira is ment, hogy Fridriknek seregét megverte, akik tőle elállottak vala, azokat is magához visszaédesgette. Minthogy pedig ugyanakkortájban a törökök is más oldalról fenyegetődztek, és Szendrő várát meg is vették, örömest békélt volna Mátyás

Fridrikkel, próbálta is azt követei által Brünnben, a Podjebrád közbirósága alatt, de végre nem hajthatta; mindazáltal mindkét rész a fegyvernyugvásra reáállott, mig a békesség dolga Olmüczben tökéletességre mehetne.

Eszerént a külső ellenségtől egy kis pihenése adatván Mátyásnak, fegyverét az ország belső részeiben pusztitó cseh husziták ellen forditotta, azoktól Pata, Sajó-Németi, Balog, Gömör, Osgyán, Szécs, Salgó várait visszaveszi. Azonban mivel a török volt a legveszedelmesebb ellenség, a pápa a mantuai gyülésben nagyon sürgette az európai fejedelmeket, hogy a magyar királyt a török ellen segitsék, de kérésének semmi haszna nem lett, jóllehet maga jó példával előment, mikor Mátyás számára negyvenezer aranyat igért. Neki bátorodván tehát a törökök, már Belgrádot kezdették fenyegetni. Hogy ezeket megzabolázza Szilágyi Mihály, a gubernátor, a kevi vagy kői várból sokszor becsapkodott a török földre, mindaddig, mig azoknak maga is kezébe esett 1460. eszt.

Eljövén pedig az olmüczi gyülés ideje, melyre halasztatott vala a mult esztendőben, a békesség tökéletességre való hajtása, elmentek oda a Mátyás követei, de a Fridrik követeivel nyolcz napi alkudozás után sem mehettek semmire, azért május első napjára, Prágába rendelt a közbiró Podjebrád egy uj gyülést. Eljött volt ide a pápától a hires Bessarion kardinál is, de itt sem lehetett boldogulni, mivel Fridrik a nála már sok esztendőtől fogva lévő magyar koronát, csak ilyen feltételek alatt akarta kiadni: ha a magyarok neki százezer aranyat fizetnek; ha Mátyás mag nélkül történendő halála után, vagy neki, vagy maradékának adják az országot, addigis pedig megengedik neki s maradékinak, hogy magyar király titulust viseljenek; ezenkivül némely városokat, p. o. Kis-Mártont, Sopront, Németujvárt, Reknitzet s a t. neki örökösen általadják. Magok a közbirók látták ezen feltételeknek nehéz voltokat, Bessarion tehát ismét arra vette Fridriket, hogy september első napjára egy gyülést tartsanak Németujhelyen, de sok fáradozásinak egyéb gyümölcse két esztendeig tartandó fegyvernyugvás igéreténél nem lett. Ezen igéret ellent nem állván, Fridrik összeszövetkezett azzal a Giskra Jánossal, aki legnagyobb szálka volt a Mátyás szemében, és aki felső Magyarországon igen sokat birt, melyet hogy Mátyás megtudott, 1461. eszt. őis Alberttal állott össze, aki Ausztriában sok bajt okozott Fridriknek, a bátyjának. Ekkor már hajlandóbb lett Fridrik a békességes alkudozásra, ellenben Mátyás idegenkedett attól, mindazáltal a pápa követe kérésére megegyezett benne, hogy Györbe gyüljenek össze a követek 4. jun. Amint azt eleve is

gyanitotta vala Mátyás, ennek a gyülésnek sem lett semmi haszna; azértis boszúságában Albertnak segitségére négyezer embert küldött Fridrik ellen, de mivel Giskra hathatósan segitette Fridriket, a következendő esztendőben esendő julius első napjáig tartandó fegyvernyugvásban egyezett meg a két atyafi egymással. Maga Mátyás is igyekezett békességgel magát mindenfelől bekeriteni 1462. eszt., nevezetesen a bosnyákországi királyt kegyelmébe visszavette, aki az ő hűségére visszaállott a törököktől; Giskrát is, egyrészről fegyverével, másrészről engedelmességével megnyerte, és őt Váczon a maga szolgálatjára egészen lekötelezte, melylyel nagy részt nyakát szakasztotta azon pusztitásoknak, melyekkel a husszita csehek már sok esztendő óta terhelték az országot. Fridrikhez Vitéz Jánost küldötte, kiváltképen a korona iránt, aki azt vissza is igérte, ha a magyarok neki hatvanezer aranyat fizetnek. Ha mind nem örömest is, reáállottak erre a magyarok, a jó szomszédság kedvéért, és mivel a királyi kincstár üres volt, a rendek fejenként egy-egy arany adót igértek a budai gyülésen az országnak mind ezen, mind más szükségeinek pótolására. Azután Szegedről maga küldözött Mátyás leveleket a királyi városokhoz, azon czél iránt, s nevezetesen a bártfaiaktól kétezer aranyat kivánt a korona kiváltására. Szegedről Erdélybe, onnan Oláhországba ment Mátyás ott Ulad (Vlád) vajdát elfogta, és Budán tiz esztendeig tartotta fogságban. Mihelyt a koronáért fizetendő summát összekerithette, ámbár arra felettébb nagy szüksége lett volna, mivel a törökök Bosnyákországot elfoglalták, mindazáltal csakhogy Fridrik részéről bátorságban lehessen, és őt hátulról ellenségének ne hagyja, azt a summát neki Vitéz Jánostól s másoktól elküldötte 1463. eszt.

Ugyanakkor maga a törökök ellen sietett, és már jul. 28. napján Futakra érkezett. Onnan Raguza ótalmára seregének egy részét elküldötte, hogy azt a törökök el ne foglalhassák, maga pedig 12. szept. a velenczésekkel ugy szövetkezett össze Pétervárадján, hogy azok mindaddig segitsék őt negyven jól készült hajóval, mig ő a törökök ellen fog hadakozni, és hogy azokkal, egymás hire s akaratja nélkül, békességet egyik rész se csináljon. Minden erejöket megvetették volt a törökök, hogy Mátyást a Száván által ne bocsássák, de az ő oda rendelt serege a törököket megverte, és nagyrészt a vizbe fúlasztotta, akik megmaradtak, azokat Szerbiába kergette, tőlök tizenötezer rabot és sok barmot visszavett. Szerbiából Jajcza ostromlására jött vissza Bosnyákországba. A város csakhamar feladta magát, de a várat közel három hónapig kellett bezárva tartani, és nagy téli hideget szenvedni, mig azt meg lehetett venni. A vár-

beliek közől négyszázan maradtak életben, és azokat maga szolgálatjába fogadta. Oly sok függött Jajczától, hogy annak megvétele után, több mint harmincz vár magát könnyen megadta. Egyrészről azért, mert némely kóborló csehek s lengyelek az országba beütöttek, másrészről azért, hogy amár valahára hazakerült koronát maga fejére tétesse, félbehagyta Mátyás a maga győzelmeit 1464. eszt., és márt. 29. napján magát Fehérváron megkoronáztatta, a velenczei és franczia követ jelenlétében, kik közől az utolsó feleséggel is kinálta őt, mivel ezelőtt kevéssel feleségétől, a Podjebrád leányától, özvegyen maradt vala. Maga hasznára forditotta a török császár a Mátyás ithonlétét, és Jajczát igen kemény ostrom alá fogta, ugy hogy az ő emberei közől sokan már a kőfalakra felmásztak, de azokat onnan a magyar őrző sereg lehányta. Sajnálni lehet, hogy emlékezetben nem hagyta Bonfin annak a magyarnak nevét, aki felől azt beszéli, hogy midőn ezen ostrom alatt egy török, a maga császárjának zászlóját a kőfalra felszurta volna, és a magyar annak kezéből a zászlót ki nem tekerhetné, a törököt ölön kapta, és a fal tetejéről azt zászlójával együtt a mélységre alárántotta, ahol mindketten szörnyü halált haltak. De nem soká birták volna már a magyarok az ostromot, hanem maga Mátyás ment az ő szabaditásokra, és a törököket elüzte.

Onnan hazajővén, Szegeden diétát tartott 1465. eszt. elején, és onnan a pápához követeket küldött, a törökök ellen való segitségért. Közlötte a pápa a dolgot más fejedelmek követeivel, és hogy azoktól is valamit nyerhessen, maga esztendőnként százezer aranyat igért Mátyásnak hadi költségül, de haszontalan volt, mind kérése, mind jó példaadása, mert Mátyás minden külföldi segedelem nélkül maradt a törökök torkában. Két levelével kereste meg Mátyás a franczia királyt, de onnan nem jött semmi jó válasz. A velenczések voltak egyedül az ő frigyesei, de azoktól is minden módon igyekezte őt a török császár külön szakasztani; azonban benn az országban sok nyughatatlanságot okoztak az ő jobbágyainak, egyoldalról ugyan a Fridrik emberei, másrészről Szvela, egy cseh lator, akit egyszer aztán elfogatott és felakasztatott. Mindazáltal ennyi bajai között sem felejtkezett el a muzsákról, hanem azoknak számokra Pozsonban egy uj mulató-helyet rendelt a nevezett esztendőben.

Nyugodott ugyan 1466. eszt. valamit, ha azt kivesszük, hogy Sternberg Máté néha Morvából az országba becsapkodott; de adott neki a pápa egy dolgot, melylyel azután oly sokat bajlódott, t. i. a Mátyás hajdani ipja, Podjebrád, a cseh király, a Husz János tudományát követte, és azt országában is terjesztette, a római vallásnak hát-

ramaradásával, melyért a pápa őt királyságra alkalmatlannak hirdette, és Mátyásra bizta, hogy őt méltóságától fossza meg. Magára vállalta ezt Mátyás, és ezen czélra, hogy pénzt gyüjthessen, minden eladó portékára s marhára, melyet az országból kivisznek, vagy ide behoznak, adót vetett, ezenkivül minden öt portától egy forintot kivánt 1467. eszt. De ekkor nem mehetett mindjárt Podjebrád ellen, mert Erdély magának más királyt választott, a moldvai vajda is ő tőle elpártolt. Ide forditotta tehát őszszel fegyverét. Erdély minden vérontás nélkül megadta magát, onnan ment Moldvába, és onnan Román-Vásárt felégette, azután egy Bánya nevü városban szállott meg. Sötét éjjel támadta ott őt meg István vajda, a várost felgyujtotta, és a magyarokat öldösni kezdette. Hirtelen okos rendeléseket tett Mátyás, a vajda seregét a tűz és holdvilágánál visszaverte, sok zászlóját elnyerte, és őt engedelmességre hajtotta. Bonfin azt irja, hogy akkor Mátyás a hátán egy nyillövést kapott, melynek sebjét azután négy esztendeig hordozta.

Hazajövén 1468. esztendőnek elején Moldvából, Podjebrád ellen tette mindjárt a készületeket. Egerben tanácskozott a főrendekkel ő ellene, azután Budáról izent hadat neki, onnan táborával megindulván, Pozsonból adta tudtára egész Európának had-inditásának okait. Már áprilisben Láva (Laa) városánál, a Morva vize mellett táborozott. Valami egy mértföldnyire szállott meg ő hozzá Podjebrád. Soha derék ütközetre a dolog nem került, hanem csak apró csatázásokkal fárasztották a magyarok a cseheket. Ámbár mindég a Mátyás emberei győztek, mindazáltal ő kereste meg Podjebrádot a békesség iránt, ilyen feltételek alatt: hogy az eretnetségről mondjon le; valamit elvett az igaz vallásuaktól, adja vissza; a hadi költséget fizesse meg. Ezekre nem állott, hanem eleség dolgában megszükülvén, magát visszavonta. Mátyás Znoimba (Znaim) mozditotta elébb táborát. Ide visszajött Podjebrád, de mikor Mátyás lest akarna neki vetni, ismét eltünt. Elébmozdult hát Trebicz (Trebics) várához, melyben Viktorin, a Podjebrád fia volt, melyet meg is vett, de Viktorin jókor elszökött abból. Igen megpirongatta itt Mátyás a várbelieket, hogy magokat derekasabban nem ótalmazták. Innen küldött a pápának egy indulatos levelet aziránt, hogy magát az ő külső és világi dolgaiba ne avassa. Azután Brünn, Olmücz és Magyar Bróda (Ungrisch Brod) lettek az ő nyereségei. Szeptemberre Pozsonba visszajött, és ott a főrendekkel uj hadi adóról végezett. Spielberg alatt hagyta vala Magyar Balást, Brünnhöz nem messze, melyet Balás mindeddig meg nem vehetett, de mihelyt visszaérkezett oda Mátyás, Spielberg magát feladta 1469 eszt. 19. márt. Azután Kuttenberg (Kutna) vidékét pusztitotta.

Nem messze járt hozzá Podjebrád, de az ütközetet kerülte. Olmüczben mulatott Mátyás 3. máj., mikor a cseh, morva, sziléziai és luzsácziai katholikus rendek őt a cseh királysággal megkinálták, melyet ő el is fogadott, és magát Brünnben megkoronáztatta. Podjebrád ezt megtudván, a maga hitének sorsosival Prágában diétát tart, és azokkal Ulászlót, a lengyel király fiát, Mátyás ellen cseh királynak választatja. Minthogy pedig erre a hadra, melyet most a vallás ótalmáért viselt Mátyás, Fridrik is igért volt ezer lovast és Ausztriából egy esztendei jövedelmét, őt ezen igéretére Mátyás követei által emlékeztette. El is küldötte Fridrik az ezer lovast, de azokat Mátyás körülnézvén, oly szánakozásra méltó herósoknak találta, hogy őket azon az uton, melyen jöttek vala, vissza haza bocsátotta, és nem kivánt volna már Fridriktől egyebet, hanem csak ezer ember tartására való költséget, és az igért ausztriai jövedelmet; de minthogy mindenik elmaradt, egy uj oka adódott a Fridrikkel való meg nem elégedésre. Maga honjában kereste hát Mátyás a segedelmet, és meg is találta, mert 1470. esztendőnek mindjárt az elején, a budai diétán, minden portától száz pénzből álló arany forintot igértek neki a magyarok. Budáról Bécsbe ment Mátyás, Fridrikhez, hogy annak leányát Kunegundát feleségül vegye, de minthogy Fridrik Magyarországhoz akart magának just csinálni, olyan összeszólalkozások estek közöttök, hogy egyszer Mátyás búcsúzatlan hagyta oda Bécset. Ezzel meg nem elégedett Fridrik, hanem a lengyel királylyal szövetkezett Mátyás ellen, és aztis reávette, hogy leányát Mátyásnak ne adja. Azonban Mátyás Morvába megyen, és Magyar Bródánál (Ungrisch Brod) száll meg. Oda küldöttek neki a főrendek egy levelet a kremsiri táborból, melyben őt Podjebrád nevében bajvivásra (duellum) hitták. Mátyás azt felelte, hogy a bajvivásban akármelyik győzne, még azzal a hadnak vége nem lenne, mindazáltal, a magyar szokás szerént, kész lóháton Podjebráddal összecsapni, de ez akkor elmult. Szép győzelmeinek kellett ebben az esztendőben lenni Mátyásnak, mert azokon való örömében küldött neki a pápa egy kardot és süveget 1471. eszt. elején, melyeket Mátyás annak megköszönvén, ismét Morvába indult. Győrben vagy Pozsonban hallotta meg, utjában, a Podjebrád 22. márt. történt halálát. Annál sebesebb lépésekkel sietett tehát, és a kuttenbergi cseh diétára követeket küldött, akik az ő cseh királylyá való választását sürgessék, de mivel azt hallották a csehek, hogy tizenötezer emberrel mulat Mátyás Brünnben, és őket erővel akarja maga választására hajtani, melyből pedig semmi sem volt, csak azértis amár emlitett Ulászlóra voksoltak.

Mig Mátyás a cseh korona után fáradozott, kevésbe mult, hogy itthon királyságát el nem vesztette. Az országnak nagyobb része elpártolt ő tőle, és az ifju Kázmért, a lengyel király fiát, hitta meg királynak. Minekelőtte Krakóból 2. okt. kiindult volna, egy levelet terjesztett el az országban, mely igy kezdődött: „Casimirus Dei gratia Serenissimi Principis et domini D. Casimiri, eadem gratia regis Poloniae natus, Regni Hungariae naturalis Dominus et haeres, etc. domino Mathiae de Hunyad, regi intruso, et occupatori ejusdem violento, salutem, juxta currentis temporis qualitatem. s a t. Ezt a veszélyt azzal háritotta el Mátyás a maga nyakáról, hogy Vitéz Jánossal megbékélt, és a budai diétán az ország sérelmeinek orvoslását megigérte s törvényekbe tette. Ezekkel ugy megerőtlenitette Kázmért, hogy két hónapi itt mulatása után, szégyen szemre itt ki kellett neki menni az országból. Ezekután nem egyszer próbált Mátyás, mind Fridrikkel, mind a lengyel királylyal megbékélni, de semmire nem mehetett, azértis 1474. eszt. először Ausztriába, onnan Csehországba beüt, és ott Kolint megveszi, onnan nyolczezered magával Sziléziában Boroszló alá száll. A lengyel király hatvanezerből, annak fia Ulászló pedig, husz ezerből álló sereggel mentek ide ő utána. Nagy volt hát az ellenség ereje, ugy hogy Mátyás maga azt mondotta. hogyha azt magáévá tehetné, azzal az egész világot meghódoltatná. Nem bátorkodott azért Mátyás derék ütközetbe bocsátkozni, hanem hol egyik, hol másik oldalról csipkedte az ellenséget, azt éjjeli-nappali nyughatatlanságban tartotta, magát ugy helyheztette, hogy neki az ellenség igen keveset árthasson, és kevés idő alatt, Boroszlóban, minden tornyokat s fogházakat megtöltött rabokkal, ugy hogy utoljára megparancsolta katonáinak, hogy csak a jelesebb embereket fogják el, egyebeket pedig bocsássanak szabadon, de egyik pofájokon valami sebet ejtsenek, annak bizonyságául, hogy azok látták a magyarokat. Azonban táborában muzsikáltatott, tánczoltatott, és oda a lengyel s cseh tiszteket is hivatta mulatságra. Mindaddig fárasztotta és várakoztatta Mátyás az ellenséget, hogy ennek egyszer a maga sokasága kezdett legnagyobb terhére lenni, az eleség fogyatkozása miatt, ellenben a Mátyás táborában legkisebb drágaság és szükség sem volt. Ekkor aztán maga az ellenség koldulta ő tőle a más fél esztendeig tartandó békességet, melyet meg is nyert, sőt azon felül nyolczezer rabot adott annak a nagy lelkü Mátyás vissza. Ezek szerént megfelelt, az ezen hadra való indulásakor mondott szavának, hogy t. i. ő majd elmegyen, és annak a kopasz lengyel királynak, ami kevés haja maradt, aztis kitépi.

Azonban a törökök magok hasznára tudták forditani az ő távollétét, és egész Váradig mindent feldúlták. Két helyen állott ezért Mátyás boszut azokon, 1475. eszt. t. i. a moldvai vajdának segitséget küldvén, aki aztán azokat megverte, ezenkivül Szabács várát tőlök elvévén. Ezen kettős csapás után, amint irják, ötszázezer emberből álló török tábor ment 1476. eszt. Moldvára, de ez onnan mindjárt visszatakarodott, mihelyt a Mátyás arra felé indulását hallotta, mindazáltal nem bizta el magát Mátyás, mintha már neki félni sem kellene a törököktől, hanem, ámbár ebben az esztendőben jött haza az ő felesége Beatrix, mindazáltal időt szakasztott magának arra, hogy a Dunán, Regensburgból sok hajót szállittasson, és Szendrő körül egy erős hajósereget állitson.

Mig Mátyás ilyen szorgalommal hányja a keresztyén név ellenségei eleibe a gátakat, azalatt Fridrik igen tetemes károkat okoz neki az Ausztriával határos vármegyékben. Kénytelen volt hát 1477. eszt. Fridrik ellen fordulni, tizenhétezer emberrel, amikor oly szerencséje lett, hogy csak egy nap Bécs körül tizennégy várost venne meg. Mindenfelől megszorulván Fridrik, ilyen feltételek által vette meg ő tőle a békességet: „hogy Magyarországhoz való jusáról s titulusáról lemond; hogy mindaddig birja Mátyás az Ausztriában elfoglalt városokat, mig Fridrik neki százötvenezer forintot fizet. Ulászlóval is megbékélt 1478. eszt., ilyen kötések alatt: „hogy mindketten cseh királyoknak irják magokat, mindazáltal Ulászló birja Csehországot, Mátyás pedig Morvát, Sziléziát és Luzsácziát, de ha Mátyás elébb meghal, ezek is általmennek Ulászló kezére, de ugy, ha Magyarországnak azokért négyszázezer forintot leteszen s a t. Hogy ez a békesség annál erősebb legyen, 1479. eszt. személy szerént jöttek össze Olmüczben. Azalatt a törökök a Száván általjöttek, egész Rakelspurgig (Radkersburgig) kóboroltak, és egyéb préda közt, harminczezer rabbal tértek vissza. Utánok ment ezeknek Mátyás, éz Jajcza alól tizenhatezer embert küldött utánok, akik a prédát visszavették. Még nagyobb volt ennél a Kenyérmezején, a Báthori István és Kinisy Pál győzelme.

Ezután való időkben, minden esztendőben belátogatott Mátyás Ausztriába, mind azért, mert Fridrik a minap igért summát neki nem fizette, mind azért, mert a norinbergai (nürnbergi) dietán, arra vette a német rendeket, hogy azok ne Mátyásnak a török ellen, hanem neki igérjenek segitséget Mátyás ellen, mind egyéb okokon. Egyéb városok után elkerült a sor Bécs ostromlására is 1485. eszt. Szapolyay Istvánnal a Morva felé való hidakat foglaltatta el, Ujlaky Lőrinczet

Magyarország felől állította, maga pedig Mátyás Klosterneuburg felől állott. Nem sokára nagy éhség lett Bécsben, ugy hogy a ló hust is a mészárszékben igen drágán mérték, és egy véka lisztet, száz hét forinton adtak. Sokszor elment Mátyás csak másod magával, a kőfalak vizsgálására. Bizonytalan hol vette a köznép azt a hirt, hogy ruháját változtatván, valami tört kerékkel a városba is bement volna, hogy maga láthassa, hogy van ott benn az állapot, és hogy ott tojásokat is árult volna. Junius első napján adta magát fel a város. Haza fordult Mátyás 1486. eszt., és némely rendetlenségeknek elhárítására, a budai diétán törvényeket hozott; de minekutána a Valkó vármegyében Berekző várát a rácz despotának tizenkétezer aranyon eladta volna, ismét visszament Ausztria hátramaradt részének elfoglalására. Láva (Laa) városát megvette, onnan Iglauba ment feleségével együtt, és ott Ulászlót arra beszélte, hogy Fridriket ne segitse. Régóta állotta már az ostromot Németujhely, elment hát maga oda Mátyás, 1487. eszt. elején, és hogy a várost s a maga embereit megkimélhesse, aztis, mint Bécset, éhséggel vette meg. Bonfin, aki ott az ő táborát látta, azt irja, hogy valami jó hadi rendtartást, és gyakorlást ő valaha olvasott, mind azt feltalálta a Mátyás táborában. Ezen ostrom alatt irják, hogy történt volna az, hogy a török követ Mátyáshoz menvén, Mátyás őt oda vitte, ahol a nyilak legsürübben repültek, és ott hallgatta meg követsége tárgyát, ugyanott adott neki feleletet is, de a követ féltében mindent elfelejtett, és urának semmi választ nem tudott vinni. Nem soká élt ezek után Mátyás. Ugyanis 1490. eszt. virágvasárnapján, minekutána hat egész óráig lett volna isteni-tiszteleten, és onnan szobájába ment volna, gyomrának gyengeségét érzette, melynek erősitésére figéket kért. Minthogy a figék, melyeket adtak neki, régiek és avasak voltak, első harapásra azt megérezvén, igen hirtelen haragját mutatta. Azonba hazaérkezett Beatrix a templomból, és felindult férjét csendesiti, azután különb-különbféle enni valóval kinálja, de mind haszontalan, mert midőn feje szédelgéséről, és szemei káprádzásáról panaszolkodnék, hirtelen egy veszedelmes gutaütés éri, mely harmad napra drága életének véget vetett 6, apr. Már Zsámbóki János idejében köz, de fundamentom nélkül való hir volt, hogy aludtában, az alfelébe ütött nyárs által esett volna halála. A köznép ma is ugy hiszi, hogy ez az erőszak az árnyékszéken való ültében történt volna rajta. Minekutána Bécsben a sz. István templomában a halotti-tisztességet megadták őneki, testét hajóra tették, és onnan a Dunán Budára hozták, azután Fehérváron temették el.

Ami teste állását illeti, közép termetünél valamivel magasabb,

nemes tekintetü, pirosas ábrázatu, sárgás haju, fekete szemü, nagy homloku, derék, hiba nélkül való orru, de szája nagyocska, széles vállú s mellü, hideget, meleget, éhséget könnyen szenvedő, erős testü volt. Galeotus azt irja felőle, hogy mikor lovagolt, egy jó tenyérnyivel nagyobbnak tetszett, mint valósággal volt, és hogy ő életében csak két embert látott, aki ugy megtudta volna ülni a lovat, mint Mátyás, egyiket a majlandi herczeget, másikat a severinói Robertet. Az ő igazság szeretéséről, még ma is a köznép szájába forog ez a példabeszéd: „Meghalt Mátyás király oda az igazság!“ Czirushoz a persa királyhoz, abban hasonlitott, hogy minden katonáját ismerte; első Lajost abban követte, hogy sokszor változtatta ruháját, és ugy tapogatta jobbágyai gondolkozása módját. Bonfin azt irja, hogy igy ment egykor paraszt ruhában a török táborba is, és ott a császár sátora előtt egész nap árpát árult. Ezt más nap maga megirta a császárnak, valamint aztis, hány, és miféle ételeket evett a császár, melylyel azt nyerte, hogy a török tábor csak hamar eltünt előle. A csehek ellen való hadban, midőn nem tudná katonáit fizetni, a tisztektől egy éjjeli koczkázás közben tizezer aranyat nyert, és abból adta ki a hópénzt. Abban az időben senki Európában annyira nem vitte a katonaságot, mint ő. Hires volt kivált az ő hatezer főből álló „fekete regementje“, melyben mind napsütötte, barna, erős, bátor, nyomorusághoz szokott, fekete mundéros katonák voltak, akik mindég az ég alatt teleltek s nyaraltak. Ezek a legnagyobb szorultságban szoktak előállani, és győzhetetleneknek tartattak. Az ő idejében ezek a nevezetesebb törvények hozattak: hogy a királynak ötféle pecsétje legyen, ugymint, függő, kettős, titkos, törvényszéki és gyürüs; hogy koronaőrzőnek azt teheti, akit akar; hogy egy portától, az egy arany forintot, csak a diéta végzéséből kell adóba fizetni, aztis ugy, hogy a régi szokás szerént a sót minden lakosnak ingyen kelljen adni; a vármegye szükségeire, a papi és világi urak s birtokos nemesek, jószágaikhoz képest adóztak, és abból tölt ki azoknak költségök, akik vagy a királyhoz, vagy más közönséges dolgokban jártak; a szolgabirák jó birtokos nemesek legyenek, aki pedig fel nem akarná azt a hivatalt vállalni, az olyat a főispán ötven márkára büntetheti; a pap urak az őket illető dézmát árendába nem adhatják; egy prokátor tizennégy személy perénél többet fel nem vállalhat, s. a. t.

Nemcsak maga szerette a tudományokat, kivált a históriát, föld leirását, csillagvizsgálást, épités mesterségét s. a. t., hanem azokat országában is igyekezett virágoztatni. Evégre állitott Budán egy akademiát, melybe külső országokról hivott tanitókat. De még sokkal na-

gyobb gondolat feszitette ennél az ő fejét, t. i. Budán alól, egy olyan épületet kezdett volt, és annak fundamentomát már a föld szinén felül fel is hozatta volt, melyben királyi költségen negyvenezer ifju tanulna különbféle tudományokat s mesterségeket, de ezen nagy szándékot neki elszülni a halál nem engedte. Nevezetes volt egész Európában, sőt csak nem hozzá foghatatlan az a könyvesház, melyet ő Budán állitott, és sok jó könyvvel megrakott. Számtalan eredeti görög és zsidó kéziráskat szerzett s váltott ő a töröktől, s kivált Konstantinápolyból ebbe a könyvházba, ezenkivül másuttis ugyan, de kivált Florencziában, (Florencz), szakadatlanul harmincz iró-deákot tartott, akik ott a legválogatottabb könyveket az ő számára leirták. Erre minden esztendőben harminczezer forintot költött. Kétségkivül sokat nyernének még ma is a tudományok, ha ez a ritka gyüjtemény ma is megvolna, de az ő utána következett király azt mindjárt pusztitani kezdette, és mindaddig fogyott az, mig egyszer a törökök dühössége miatt, épen semmivé lett. Az ő emlékezetére az akkori versirók sok verset irtak. melyek közől itt csak két rendbeli emlittetik.

I.

Corvini brevis haec urna est, quem magna fatentur,
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

II.

Matthias Regum specimen et gloria Martis
Hic jaceo fatis obrutus ante diem.
Qui domui Reges, Moravos, fortesque Bohemos
Atque Polonorum castra superba Ducum.
Caesare de gemino fateor duxisse triumphum,
Alter Romanus, Turcicus alter erat,
Innumeros vici populos, pulchramque Viennam,
Solus et immensi qui timor orbis eram.
Aspice quis fueram, quam magnus, postera namque
Secula narrabunt, quem tulit hora brevis.

Azt mondják, hogy maga készitette volna ezeket magának :

Matthias jaceo Rex hac sub mole sepultus,
Testatur vires Austria victa meas.
Terror eram mundo, metuit me Caesar uterque,
Mors potuit tantum saeva nocere mihi.

Hunyadi János. Mátyás király fia, dalmát, horvát és tótországi bán, opolyi (oppelni) és liptói herczeg. Házasságon kivül született, amint mondják egy sziléziai leánytól, aki, amint némelyek vélik, a Sandreczky grófi familiából lett volna. Mások azt irják, hogy Ausztriában Stein nevü városbeli leány volt édes anyja, mások ismét azt állitják, hogy magyar leánytól nemzette őt Mátyás. Azt beszélik, hogy mikor az ő születését hirülvitték Mátyásnak, Mátyás akkor épen a magá kedves vadászó helyén, Zólyomhoz egy mértföldnyire leste a vadakat, a maga leső helyéről, épen ott, ahol most Vigles (Végles) vára fekszik, és hogy annak emlékezetére épittetett ott várat, s azt maga nevezte erről az örvendetes hirvételről Viglesnek; de hogy ez csak mese, abból is megtetszik, mert Vigles vára már Zsigmond király idejében fennállott, amikor még sem Mátyás, sem annyival inkább János a világon nem volt. Gyermekkorában igen tudta magát kedveltetni. Akik a nagy atyját ismerték, az ő szemét s annak járását, azéhoz hasonlónak mondották. Keze, szája, homloka, orra a Mátyásé volt. Ugy nevelte, szerette s tanittatta őt Mátyás, mint tartozott, azaz mintha törvényes gyermeke lett volna, annyival inkább, mivel annak idejét meghaladó szép elméjében gyönyörködött. Egy Thaddeus nevü tudós olasz volt a tanitója. A legnagyobb gyülésekben, és külföldi követek előtt is maga jobb keze felől szokta őt Mátyás ültetni. A váradi püspök által, a majlandi herczegnek Blanka nevü hugát kérte meg neki Mátyás 1486. eszt., akit oda is igért a herczeg Jánosnak, de olyan feltétel alatt, ha atyja helyébe király lesz; fel is tette volt Mátyás, hogy őt még életében cseh királylyá teszi; de valamint abból, ugy a házasságból sem lett semmi, mivel Blanka, Maximilián császárhoz ment férjhez.

A cseh és ausztriai hadakozásokban sokszor jelenvolt János az atyjával, nevezetesen Récz megvételében. Szép jelét mutatta vitézségének 1489. eszt., amikor atyja és mostoha anyja Beatrix előtt, egy magánál idősebb bajnokkal viaskodott, annak fején sebet ejtett, és azt lováról leverte. Ott volt Bécsben Mátyás halálakor, és ott az ő s Beatrix hüségére az ott lévő magyarok megesküdtek, ő pedig a Beatrix lábaihoz borult, azokat megölelte, és ugy kérte, hogy őt fia gyanánt tartsa, melyet akkor, könyhullatásoktól nedves csókokkal meg is igért neki Beatrix. Ugyanakkor őreá bizatott Mátyás kincse, melyet négyszázezer aranyra vetettek. Még életében sok várat általadott neki az atyja, és sok nagy embert megesketett arra, hogy őt fogják királynak választani, az ő halála után. Számot tartott János ezen igéretekre, és mikor atyja testét Budára lekisérte, Buda várát mindjárt kezéhez vette, és abba Beatrixxel együtt beszállott.

Elkezdődvén a pesti diéta, a többi királyságra vágyódók között, őis követeket küldött oda, akik az ő választását sürgessék. Senki nem állott hathatósabban ellene az ő szerencséjének, mint Beatrix, aki Ulászlónak szánta vala a magyar koronát. Mindazáltal minden bizonynyal János nyerte volna azt el, ha ő Mátyásnak törvényes feleségétől való fia lett volna; de az ő házasságon kivül való származása őt attól elejtette. Ugyanis a főrendek az ő követeinek minden kerengés nélkül mindjárt kimondották, hogy őt soha királynak nem fogják választani; azonban azt megigérték, hogy őt király után való embernek fogják tartani, ezenkivül Bosnyák, Horvát, Tótországot, a magyar királytól függőleg igazgathatja, minden egyéb jószágait, melyeket az országban, az atyja ajándékozott neki, birhatja, csakhogy a koronát és királyt közelebbről illető várakat adja vissza Nem érkeztek volt még el ekkor a diétára az ő legnagyobb pártfogói, Hampó Zsigmond, Kis Horváth János, Ujlaky Lőrincz és Beriszló Bertalan, az auranai perjel; mikor pedig meghallotta, hogy ezek hétezer fegyveressel közelgetnek, sötét éjjel elejökbe ment, és kérte őket, hogy mellőle el ne álljanak. Nagy lármát is csináltak ezek az emberek ő mellette a rendek között, ugy hogy Budán a sz. Zsigmond templomában három-négy rendbeli beszélgetés után sem lehetett őket lecsendesiteni. Utoljára abban egyeztek meg, hogy mind János, mind az ellenkező rész, küldjenek követet Bécsbe, Szapolyay Istvánhoz, és akit az fog királynak javasolni, amellett álljon meg az egész ország. Elmentek hát Szapolyayhoz a János követei, de nyertesek nem lettek, azértis a János pártfogói Szapolyay itéletén meg nem nyugodtak, és a János választását tovább is sürgették. De mivel az ellenkező rész erősebb volt, János arra határozta magát, hogy Budavárát odahagyja, azértis katonáit a maga pártfogóinak fegyvereseivel összekapcsolja, kincseit, jószágait hajókra szekerekre rakja, és társaival Pécs felé indul, sz. Jakab havának elején 1490. eszt. Nagy gyanuságot s lármát okozott a főrendek között az ő elmenetelének hire, azértis mindjárt utánok küldötték nekiek Báthori Istvánt és Kinisy Pált, egy alkalmas sereggel, akik a Sár vizénél érték utol Jánost és társait, s velök két izben ütköztek meg, és két izben győzték is meg őket. Első nap mindjárt sebbe és fogságba esett Beriszló, a perjel, másnap a Csonthegynél verekedtek meg. Negyvenen estek el; hetvenen lettek rabokká a János részéről, akkor aztán megfutamodtak az ő emberei, az ellenség pedig az ő rakott szekereinek esett, azokat felprédálta, ugy hogy János akkornap többet vallott százezer arany kárnál. Ezen szerencsétlen csatázások után először Pécsre, azután pedig Tótországba vonta

János magát. Visegrád és Buda várát János a maga hűséges két kapitányára, Raskay és Magyar Balásra bizta vala, akik az ő szerencsétlensége után sem adták által a várakat, sem pedig a koronát a rendeknek. Mind a rendek kérték tehát Jánost követeik által, hogy minden további vérontás nélkül adassa vissza a rendeknek a várakat és a koronát, melyet ő meg is cselekedett a pécsi püspök tanácsára, annyival inkább, mivel a minap elvesztett kincseit neki visszaigérték.

Ekkortájban érkezett volt haza a török udvartól a magyar követ, akit oda még Mátyás király küldött vala. Ez a többek közt azt a hirt hozta, hogy a török császár a Mátyás halálát felettébb sajnálta, és azt mondta, hogy ő Mátyáson kivül semmi királytól a világon nem félt, ezenkivül azt is igérte, hogy a Mátyás fiát mindenkor kész lesz negyvenezer emberrel segiteni a magyar korona elnyerésére. Mindazáltal soha sem igyekezett János ezt az igéretet maga hasznára fordítani, sőt a rendekkel egészen megbékélt; az Ulászló koronázásán maga is megjelent Fehérváron, és ott a koronát ő vitte a király előtt. Nem is mozditott ő többé semmit abban, hogy király lehessen, sőt Ulászlót ellenségei ellen ótalmazta, nevezetesen Albert ellen nyolczszáz katonát vezérlett maga neki segitségül; és Maximilián császár is őt magához nem hódithatta, jóllehet őt nem egyszer kisértette. Mennyire idegenkedett Maximiliántól, azzal megmutatta, hogy amely várforma erősséget Zágrábon elfoglaltak volt a Maximilián emberei, azt azoktól 1491. eszt. nagy erővel s bátorsággal visszafoglalta; ugyanott Székely Jakabot is derekasan megverte, aki Maximiliánhoz pártolván, az ő embereinek segitségökre és mentségökre jó erővel jött vala.

Ezekután maga csendes viselete az országhoz s királyhoz való hűsége mellett is, sok méltatlan szomorittatást kellett Jánosnak szenvedni, még azoktól is, akik az ő atyjának köszönhették felemelkedésöket. Nevezetesen 1493. eszt. Szapolyay István palatinus, csak azért vette el ő tőle Sombor várát, mert az ő többi jószágaihoz az közel esett, jóllehet őt az uralkodásra épen nem termett Ulászló, arról nem egyszer megintette. A zágrábi püspök, Thúz Osvald is fegyverrel foglalgatta őtőle városait, de ezt az utolsót, azután való esztendőben jó megijesztette, háromezer katonáját szélyelüzte, és tőle várait viszszavette.

Jelesen viselte magát 1500. eszt. a törökök ellen is, akik Jajcza várát akarták elfoglalni, közölök négyezeret levágott, a többieket elszélesztette, melylyel magának mindenek előtt nagy dicséretet s becsülletést nyert. Szilóziában Opoly (Oppeln) és Hradecz várait s városait elcserélte őtőle Ulászló király, a mag nélkül elhalt dengeleghi Pon-

grácz Mátyás jószágaiért, és azokat a maga testvérének, Zsigmood herczegnek ajándékozta 1501. eszt. Ismét szerencsésen hadakozott János 1502. eszt. a törökök ellen, Somy Józseffel s másokkal. Harámnál ment által a Dunán azok ellen, Vidiu vagy magyarul Bodon várát s városát tőlök elvette, a törököket mindnyájokat vagy levágta, vagy elfogta, Kládovát és más körülbelől levő falukat, Nikápolynak is külső városát felégette, de magát a kőkeritésü várost meg nem vehette, minthogy ágyúkat s egyéb kőfal rontó készületeket magával nem vitt volt. Sok embert s barmot hoztak akkor onnan el a magyarok. A törököket kótyavetyére bocsátották s eladták, a görögöket pedig Temesvár és Belgrád közt, innen a Dunán, megtelepitették. Sok drága prédát küldött János Budára Ulászlónak, aki akkortájban házasodott vala meg. De küldött sok török főt is, melyeket minthogy a forráshoz közel raktak ki a katonák, melyből a viz szivárványon a várba fel volt véve, és a melyből az uj királyné eddig inni szokott volt, ugy megundorodott a királyné, hogy soha többet annak vizéből nem ivott.

Nem soká élt János ezen jeles győzelem után. Jelenvolt ugyan 1504. eszt. a rákosmezei diétán, de ugyanazon esztendőben őszszel meghalt, harminczöt esztendős korában, és a lepoglavai templomban temettetett el, Varasd vármegyében. Azt a hibáját, hogy életében egyik lábára sántitott, kipótolta teste több tagjainak illendő állása, fejedelmet mutató ábrázatja és ártatlan erkölcse. Felesége Frangepán Bernát leánya, Beatrix volt, kitől két gyermeke, Kristóf és Erzsébet lettek, de akik mindketten gyenge korokban meghaltak, és igy bennök a halhatatlanságot érdemlett Hunyadi familia örökösen elaludt. Az ő mind szépségeért, mind nagy kincseért kapós özvegyét, Ulászló a brandenburgi márkiónak, Györgynek adta feleségül, aki annak minden kincseit s jószágait elpazarolta s vesztegette, s mag nélkül halt meg. Az ő kezére jutott kincsnek ez az egy látszatja volt, hogy Lippát ő kerittette abból körül kőfallal, és erősittette meg bástyákkal s vártákkal.

Hunyadi Péter. Erdélyben a dévai vár kapitánya volt 1540. eszt. Lásd Raskay István.

Huszár György. (Várdai). Katona ember volt Mátyás király idejében. Mikor 1482. eszt. a törökök ellen való hadra indulna, Kinisy Pál vezérsége alatt, testamentomot tett, Tar Balás, Egresy Gergely és Tamás s a várdai plébánus előtt, mely szerént a Várdai özvegyének háromszáz forintot hagy, ha maga el találna esni azon hadban.

Huszár Mihály. 1530. eszt. kezdett Nagy-Szombat körül egynehányad magával fegyveresen tolvajkodni, de Hardek János, Ferdinánd

király egyik vezére, aki akkor Nagy-Szombatban volt, őt könnyen eszére hozta.

Huszár István. (Regóczi). Ez az ember, bizonytalan micsoda alkalmatossággal, gyermek korában, török fogságba esett, és Konstantinápolyban, török vallásban neveltetett fel. Valami tisztséget viselt ő ott 1554. eszt. tájban, amikor ő a Konstantinápolyban török fogságban szenvedő Nyáry Lőrinczet a rabságból elszöktette, azzal együtt maga is Magyarországra hazajött, és itt ujra keresztyénné lett. Turócz vármegyében, Kreplán (Krpellán) és Konszkó nevü falukat, ezenkivül Szucsányon is egynehány telket ajándékozott neki Nyáry Lőrincz ezen szolgálatjáért. Igy aztán megházasodván, a nemes Huszár familiának törzsöke lett, Thurócz vármegyében, melyből a hazának számos hasznos férfiak származtak azután való időkben, nevezetesen alispánok Turócz vármegyében.

I.

Ibafalvi Tamás. Esztergomi prépost (Praepositus St. Georgii Martyris de viridi campo Strigoniensi) volt 1487. eszt., mikor a gyermek Hippolit esztergomi érsekké lett, és mivel ő mind az eklézsiai, mind a világi törvényekben igen jártas ember volt, őt tették Hippolit mellé vikáriusnak, hogy az érsekség dolgait folytassa s igazgassa, melyet ő egynehány esztendeig nagy okossággal meg is cselekedett. Lásd Hippolit.

Ibrányi Ferencz. Hires törvénytudó és vicze-országbirája, Maximilián és Rudolf királyok alatt. Lásd Békesy Gáspár. A pozsoni diéta őt rendelte ki egyiket a Szepességre, az ország határinak megvizsgálására, püspök Fehérkeövy Istvánnal, Várday Mihálylyal, Révay Ferenczczel és az itélőmesterrel Baranyay Bálinttal 1582. eszt.

Illemeres. Ilyen nevű embernek két fia, Sepes (talán József) és Simon, negyedik László idejében, egy Nyás nevü erdőnek őrizői voltak. Ezeket a király nemességgel megajándékozta; ezenkivül a Nyásnak felét is örökösen nekiek adta 1283. eszt.

Illyés. Magyar minorita barát volt első Károly idejében, de hazáját elhagyván, a krimi tatárokhoz ment, s azoknak keresztyén hitre való téritésökben munkálkodott. A krimi tatár khán, Usbeg, s annak fia Tinibeg, tizenkettedik Benedek pápához küldötte őt Avenióba (Avignon) 1340. eszt. többi követtársaival együtt, s általok arról panaszolkodott, hogy a magyar és lengyel király tisztjei és jobbágyai az ő birodalmának szélét sokszor nyugtalankodtatják, melyből ottanottan vérontások is kerekednek. Levéllel felelt a pápa a khánnak, s igérte, hogy amennyiben rajta áll, a dolgon igazitást tenni igyekszik.

Illyés. Nagy ember volt első Lajos idejében, akitől sok jószágot nyert. Ettől a törzsöktől neveztetett azután az Illyésházy nagy familia.

Illyésházy György. Pozson vármegye küldöttje volt 1505. eszt., a rákosmezei dietára, Kemendy Lajossal.

Illyési Gáspár. Lásd Pattantyus Balás.

Ilméri. Ez a familia egy negyedik Béla király alatt élt, Kors Benedek nevü nagy embertől származott; vezeték nevét pedig Nyitra vármegyében fekvő, Ilmér nevü mezővárostól vette, mely város minthogy idővel Ürménynek neveztetett, a familia neve is Ürményire változott. Ugy tartják, hogy a közelebb emlitett Illemeres is abból a familiából való volt.

Ilméri János. Dekretomok doktora, budai prépost, viczekanczellár, és 1278. esztendőtől fogva kalocsai érsek, Kun László és harmadik András királyok idejében, nagy ótalmazója volt a magyar szabadságnak, melyet megmutatott a többek közt akkor, mikor nyolczadik Bonifácz pápa Károly Róbertet akarta harmadik András helyett az országra tukmálni, némely nyughatatlan magyarok kérésére. Bocasin Miklós kárdinált küldötte volt ő hozzá a pápa 1298. eszt. aziránt, hogy őt hóditsa a Károly részére, reménylvén, hogyha őt megnyerheti, a többi főemberek is könnyebben mellé állanak; de Ilméri minden tétovázás nélkül, magyarán megmondotta a pápa követének, hogy mig harmadik András a törvényes király él, addig senkit mást királynak koronázni nem lehet, de kivált Károlyt, akit a magyar szabadság ellen, erőszakkal akarnak az ország nyakába varrni. Minekutána András 1301. eszt. meghalt, akkor is átalában elleneszegezte magát Károlynak, és hogy az valamimódon királynak ne koronáztathassék, a koronát kezéhez vette. Mindazáltal némely pártosok Károlyt valami más koronával megkoronázták, de csakugyan őt Ilméri királynak soha sem ismerte, sőt a budai dietán az ország rendeinek azt javasolta, hogy Károlyt csak azért is elmellőzvén, mert erövel tolják reájok, olyan királyt válasszanak, aki leány ágon, szintén ugy Árpád véréből való, mint Károly, azonban elegendő ereje legyen arra, hogy magát a zenebonáskodók ellen védelmezhesse; ilyen lesz pedig Venczel, a csehek királya, akinek nagyanyja, negyedik Béla leánya volt, és aki mind pénznek, mind katonának bőviben van. Álig végezte el Ilméri beszédét, mindjárt ezt kiáltották a dietán jelenlevők: „Éljen Venczel, ami királyunk!“ azután pedig még azon 1301. eszt. juliusban őt egynehányad magával elküldötték Venczel hivására Prágába. Elment Ilméri, de mivel az öreg Venczel király magát kimentette,

annak nevét viselő fiát, az ifju Venczelt hozta el, és azt még azon nyáron, Székesfehérváron, maga koronázta meg, mivel Esztergomban akkor rendes és megerősitett érsek nem volt. Meghallván a pápa Ilmérinek ezen lépéseit, Miklóshoz, a Magyarországon mulató követéhez, egy levelet küld, melyben Ilméri ellen felettébb kikel, az ő vakmerőségéről, sőt bolondságáról panaszkodik, és őt négy hónap alatt maga eleibe idézi számadásra, de Ilméri ő előtte meg nem jelenhetett, mert még abban az esztendőben sokkal sürgetőbb parancsolatot vett, a más felé való utazásra, a haláltól, Budán, ahova az ifju királyt lekisérte vala a koronázás után. Ugyanott temettetett el, a szent János templomában, a minoritáknál.

Ilona. Szerb fejedelem s magyarországi palatinus, Uroz János leánya, második vagy vak Béla király felesége. Amit felőle lehet tudni, már oda felebb, férje neve alatt, láthatni. Itt csak azt szükség megjegyezni, hogy hibáznak akik azt tartják, hogy a hatvannyolcz ur megölése Aradon történt volna, és hogy maga Béla király is ott temettetett volna el. Ugyanis mind ez a két dolog Orodon történt, mely város Arad és Ménes közt esett, és prépostság volt benne, melylyel Arad soha sem diszeskedett. A régi Orodot a törökök egészen elpusztitották, és minekutána annak helyére svábok szállottak, régi neve elveszett, és már ma Glogováczнak hiják.

Ilosvay Leustach. Zsigmond király főajtónállója 1387. eszt. Azután való időkben palatinus és fehérmegyei főispán is volt, és akkor az ő elölülése alatt itéltettek Sáros vármegyében számkivetésre Sirokay Pál és Péter, akiket 1393. eszt. szabaditott fel maga Zsigmond ezen büntetés alól. Palatinus volt Leustach még 1394. eszt. is, amikor Győr vármegye gyülésén elölülő volt. Ebben a gyülésben a lébeni apátúr arról tett panaszt, hogy János, a Simon bán fia, (talán Czudar Simoné, aki 1373. eszt. volt horvátországi bán), az ő klastromától erőszakkal elfoglalt egy Rabcza nevü falut, melyet pedig csak árendába adott volt neki által a klastrom; most pedig már János mester, sem az árendát nem akarja megfizetni, sem a falut visszaadni, azért hát az apátur Jánost a falutól eltiltotta a gyülésen, melyről Leustach bizonyság levelet is adott az apáturnak. Ugyanazon esztendőben a szentmártoni klastromnak oda itélte a pozsoni rév jövedelmének harmadrészét, melyet annak még sz. István ajándékozott volt.

Ilosvay György. Leustach palatinus fia, királyné főpohárnokja. Ugylátszik, hogy oda járt Zsigmonddal a konstáncziai (kostniczi) gyülésre; legalább az ő kérésére és Konstancziában 1415. eszt. kelt levelével engedte meg Zsigmond király a privigyeieknek, hogy szabad

vásárt tarthassanak. Privigye, Nyitra vármegyében van, akkor ez a György birta.

Ilosvay Péter. Először Debreczenben, azután Vittembergában tanult. A praedestinatióról való mélyebb gondolkodás mint kellett volna, annyira megzavarta ennek az elméjét, hogy magát Csaholyban felakasztotta 1562. eszt., amint Veráncsics Antal püspök, Egerből 25. aug. Forgách Ferenczhez küldött levelében irja. Ugyanakkor aztis irta Veráncsics, hogy mióta ő egri püspök, ez már negyedik példa, melyet az emlitett dologról való vakmerő gondolkodás eszközlött.

Sz. Imre herczeg. Sz. István király fia. Székesfehérváron született 1007. eszt. Gyermek korától fogva nagy hajlandóságát mutatta az áhitatosságra és szüzességre. Csakugyan eljegyezte neki sz. István, második Crescimir horvátországi királynak Csisce (talán Cecilia) nevü leányát 1026. eszt. De Imre egész életében szüzen maradt, sőt jegyesét is reávette, hogy ugy maradjon. Sz. István azon reménység alatt, hogy Imre fog ő utána uralkodni, egynehány oktatásokat irt számára, hogy magát annak idejében azokhoz tartsa, melyek még most is megvannak az ország törvénykönyvében. Nevezetesen arra intette őt, hogy a keresztyén vallást maga is megtartsa, népével is megtartassa; az eklézsiai személyeket megbecsülje, ótalmazza, aki közőlök ellene vét, azt háromszor-négyszer magánosan dorgálja meg, ha még sem enged, akkor tegye közönségessé annak hibáját. A külső főrendeket, bárókat, főispánokat, katonákat stb. atyja és atyjafiai gyanánt tartsa, azokat szolgáknak ne nevezze s ne tegye. Az igazság kiszolgáltatásában hebehurgya ne legyen; hirtelenkedésből arra meg ne esküdjék, hogy a bevádoltatott személyt megbünteti; az aprólékos dolgokat bizza a birákra, a nagyobbakat pedig maga békességes türéssel igazitsa. Az idegeneket örömest befogadja, mert Róma is azzal ment nagyra, hogy mindenfelől takarodtak oda a derék és bölcs emberek; az idegenek hozzák be az országba a sokféle nyelvet, szokást, tudományt, fegyvert, melyek a királyi udvarnak méltóságára, a külföldieknek pedig rettentésére vagynak. A régi, sokat látott, hallott, tapasztalt emberektől kérdjen tanácsot; az ifjakat sem kell ugyan megvetni, de azoknak értelmöket az öregebbekkel kell megrostáltatni; az öregeknél legyen a tanács, az ifjaknál a fegyver. Az előtte élt fejedelmekben, ami jó volt, azt kövesse. De mind ezen tanácsok Imrére nézve sikeretlenek voltak, mert atyjának szomorúságára, s az országnak romlására, meghalt 1031. eszt. Székesfehérváron temettetett el, ahol egy követ találtak 1734. eszt., melyen való irásnak egynehány betü hija van ugyan, mindazáltal ezen versre ki lehet pótolni:

Hic Divi Stephani condam Sanctissima proles
Dux Emericus noscitur esse situs.

Ezen versből azt tartják, hogy a tizennegyedik században készült. Amely Szent-Imre nevű helység, Bihar vármegyében, közel Szt-Jóbhoz van, hihető, hogy a sz. Imre tiszteletére épült klastromtól vette a maga nevét, valamint Szent-Jób, vagy Szent-Jobb, a szent-István jobb karjától, mely egy ideig az oda való klastromban tartatott. A sz.-imrei hegyen most is megvan egy elpusztult klastromnak fundamentoma, melynek helyén már most szőlő vagyon plántálva. A szentek közé 1083. eszt. számláltatott Imre herczeg, azt atyjával szent Istvánnal, és sz. Gellérttel együtt, hetedik Gergely pápa által, sz. László király idejében.

Imre. Tizenhetedik magyar király, harmadik Béla fia, aki még atyja életében két izben koronáztatott meg, ugymint 1185. és 95. eszt. Mintegy tizenhét esztendős lehetett, mikor atyja halála után, mely 1196. eszt. történt, a királyi székbe ült, de abban nem soká nyughatott csendességben. Az atyjának teljes szándéka volt, hogy a szent földre utazzék, de mivel azt a halál nem engedte, Andrásra, a kisebbik fiára, Imre öcscsére bizta, hogy ezt ő helyette véghez vigye, és evégre nagy kincset hagyott reá, hogy azon katonákat szedhessen s. a. t. Felszedte ugyan András a keresztes katonákat, de azokat nem a hitetlenek, hanem Imre bátyja ellen forditotta, mert kevesellvén a várakat és majorságokat, melyeket az atyja Béla nekie hagyott, Horvát és Dalmátországokra ásitozott, melyeknek Imre is igazgatójok volt, herczeg korában, és azokat el is foglalta; azután pedig Ráczországot is, és Szerbiának Chulmia nevü tartományát, mely a Cettina és Náró folyóvizek közt fekszik, erőhatalommal magáévá tette 1198. eszt. Eleget próbálta a pápa ezen két testvért összeszerkeszteni, de haszontalan, mert mikor összebékéltek is, csak olyan hamu, vagy inkább szalma alá takartatott a tüz, mely kevés időre ismét lángot vetett. Harmadik és utolsó ellenkezésök 1203. esztendőnek vége felé volt. Már akkor annyira magához vonta volt András az ország szivét, hogy mikor Imre ő ellene táborba szállott, maga általlátta azt, hogy az ő serege az Andráséhoz képest csak semmi. Ami kevesen Imre mellett voltak, azokis elrémültek, és egyéb tanácsot se magoknak, se neki nem tudtak a futásnál adni. Az egy Imre volt, aki meg nem rettent, hanem nemesen, sőt királyi módon gondolkodott, és egy példa nélkül való nagy lelküséget vett elő, t. i. ezt, hogy minden fegyveréből levetkezik, csak egy szál vesszőt veszen kezébe, a mellette valóknak

megparancsolja, hogy senki ő utána ne menjen, azonban maga csendes, de nagy méltóságot jelentő lépésekkel megyen az András tábora felé, melyhez mikor elért, felszóval azt mondja: „meglátom én, ki meri kezét a maga királyára felemelni"! Mindenek ábrázatján az ő szivöket körül vevő félelemmel és tisztelettel elegyes bámulást lehetett olvasni, és senki különben mocczanni nem merészlett, hanem csak akkor, mikor Imrének utat kellett nyitni. Elérvén Imre az András sátorához, őt megragadja, a táboron kivül vezeti, őrizet alá adja, és Horvátországnak egy Kheene nevü várába fogságra küldi. Az András mellett lévő pártosok kardjokról elfelejtkezvén, nagy szeméremmel Imre lábaihoz borultak, s ott kegyelmet nyertek. Nem töltött esztendőt András a fogságban, mikor Imre veszedelmes nyavalyába esvén, a maga három esztendős fiát, Lászlót megkoronáztatta, és Andrást szabadon bocsátván, annak tutorává rendelte, s meghalt 1294. eszt. Egerben, és ugyanott temettetett el. Sokat lehetett volna őtőle várni, ha ifju korában meg nem halt volna, és András neki sok galibát nem szerzett volna. De igy is az országot nemcsak megtartotta a maga épségében, hanem Szerbiát is legelőször ő huzta a magyar korona alá. Felesége Constantia, az arragoniai király leánya volt, akit 1198. eszt. vett volt el. Ettől született László fia, aki helyébe lett király.

Imreffy Mihály. (Szerdahelyi). Jelenvolt a rákos-mezei hires diétán 1505. eszt., de jelenvolt a mohácsi veszedelemben is 1526. eszt., és ott fogságba is esett, de Ibrahim, a török nagyvezir, öt szabadon bocsátotta. Ott volt első Ferdinánd koronázásán, és akkor tette őt Ferdinánd Nádasdy Tamással budai kapitánynyá.

Ingó. Ez az Ingó azok közt a papok közt leghiresebb volt, akiket Nagy Károly császár az avarokhoz küldött, hogy azokat a keresztyén vallásra téritsék, harmadik Thudun avarok fejedelme idejében Akiket megnyerhetett Ingó, azokat a maga asztalához ültette, vendégelte, aranyos poharakból itatta, akik pedig pogányok voltak még, azoknak kivül az ajtó előtt a földön tálaltatott.

Irkund vagy **Urkon.** Őse fia. Zoltán fejedelem idejében derék magyar vitéz. Lásd Zoltán.

Isolda. Egy magyar asszony, minden kétség nélkül jó familiából való, ugymint aki az első Károly fiának, András herczegnek dajkája és nevelője volt. Elment ez az Isolda Andrással Nápolyba is, mikor oda őt első Károly 1333. eszt. olyan reménység alatt vitte el, hogy ott idővel király lesz. Ott volt Andrással 1345. eszt. Aversa városánál is, mikor őt ott Joanna, a felesége, hitetlenül megölette, és mikor az András kiáltozásait hallotta, őis lármázott, de senki az ő kiáltá-

sára nem ügyelt. Azután lámpást gyujtott, és ahoz a szobához ment, melyben András feküdt volt Joannával, de abba be nem mehetett, sem pedig Joanną az ő sok kérdéseire is legkisebbet nem felelt. Ő kereste fel némely barátokkal az András holttestét, akikkel azt egy templomba vitte, és ott reggelig őrizte. Ő legtöbbet tudott róla, miképen esett az András meggyilkolása, de egyebeknek nem merészelte mondani, hanem csak azoknak a kevés magyaroknak, akik vele együtt az András udvarában laktak.

Sz. István. Egy darabig fejedelem, azután első magyar király. Atyja Gejza, anyja Sarolta volt. Esztergomban született 979. esztendőtájban, pogány vallásban. Mintegy tizenöt esztendős lehetett, mikor őt Adalbert, a prágai püspök megkeresztelte. Azelőtt Vajk vagy Vojk volt a neve. 995. esztendőtájban Gizelát, a bajor herczeg leányát feleségül vette. 997. eszt. lett fejedelemmé. A Krisztus születése után ezeredik esztendőben lépett királyságra. (Lásd Asztrik). Buzgó terjesztője volt a keresztyén vallásnak. Maga is prédikált és keresztelt. A győri, veszprémi, pécsi, bácsi, kalocsai, egri, váczi, csanádi, váradi és Erdélyben a fehérvári püspökséget ő állitotta fel, és az azokra való vigyázást az esztergomi érsekre bizta. Mind ezekért apostoli titulust érdemlett a pápától, mind magának, mind az utána következett királyoknak. Az országot vármegyékre osztotta, minden vármegyébe egy főispánt tett, kinek deák neve akkor, s azutánis sok ideig „Comes Parochianus“ volt. Palatinust is tett. 1016. eszt. diétát hirdetett, melynek végzései ma is megvagynak az ország törvény-könyvében. A sz.-mártoni, pécsváradi, zobori, szalai, bakon-bééli klastromokat fundálta. Jeruzsálemben, Konstantinápolyban, Ravennában templomokat épittetett. Rómában tizenkét kanonok számára lakóhelyet épitett, amellé ragasztátott némely szobákat, hogy azokba szállhassanak az oda zarándokoskodó magyarok. Rómát maga is meglátogatta. 1038. eszt. halt meg, ugyanazon napon, melyen azelőtt 38. esztendővel királyságra koronáztatott volt, t. i. a nagy boldog asszony napján. Életben semmi gyermekei nem maradván, Péter lett helyébe király. Halála után negyvenöt esztendővel számláltatott a szentek közé. Ugy tartják, hogy ő volt az egri várnak első fundálója. Istvánffy azt irja, hogy amely helyet Eger mellett Királyszékinek hinak, ez onnan vette volna ezt a nevét, hogy mikor sz. István a várat, és a sz. János evangélista templomát épittette, azon a helyen szokott volt a maga székiben ülni, a munkásokat, mesterembereket onnan nézni, és azokat maga jelenlétével siettetni. Sommer János ilyen versekbe foglalta röviden az ő életét:

Primus hic immanes fidei Christeidos hostes
Mergere sacratis corpus adegit aquis.
Utque pia firmos in Relligione teneret:
Condidit impensis templa scholasque suis.
Pacis amans, junxit socios in foedera Reges
Ne quis vicino terror ab hoste foret.
Constituensque fori leges, servantia recti
Jura suis magna sedulitate dedit.
Dum fractus curis, graviorque senilibus annis
Exuit infirmae flebile carnis onus
Frigidoque includens optato membra sepulcro
Ad Superos placida morte petivit iter.

István második. Tizedik magyar király, Kálmán fia, 1114. eszt. maradt reá a királyság, mikor még csak tizenhárom vagy tizennégy esztendős gyermek lett volna. Azértis némely főrendeknek kellett eleinte egy ideig folytatni az ország dolgát. Alig halt meg az atyja Kálmán, a velenczések mindjárt hadat inditottak István ellen, és Dalmácziát tőle elvették. De azt nem soká birhatták, mert minekutána 1116. eszt. István őket meggyőzte, és fővezérjök is Ordelaf elesett, apródonként Dalmáczia is visszajött a magyar korona alá. A görögök és ráczok ellen eleinte oly szerencsésen hadakozott, hogy amint Thuróczi irja, azok még a siró gyermekeket is az István nevének emlitésével hallgattatták el. Fel is látott ezzel István, és a görög császárt, minthogy az maga nem ment a hadba, élhetetlen vén asszonynak nevezte, melyet a császár meghallván, azt felelte, hogy őt nem sokára egész köldökéig környülmetéli. Meg is állotta szavát, mert 1128. eszt. az István táborát, a Krassó vizénél, egészen elgázolta. Lásd Stéfel. A csehekkel, oroszokkal is hadakozott. Nagy hajlandósága volt a kegyetlenkedésre, különb-különbféle kinzás módokat talált. nevezetesen azt, hogy az embereket láboknál fogva köttette fel, és amint Pethő Gergely kifejezi: „az égő szövétnekeket alfelekbe csöpögetteti vala, és ugy öleti vala meg őket.“ Igen ifju korában elgyengitette magát azon kunoknak feleségeikkel s leányaikkal való buja élet által, akik a görög császár alól ő hozzá szaladtak, és a Nagy-Kunságon telepedtek meg. Semmi gyermeke nem maradt, azértis igen megörült, mikor meghallotta, hogy az Álmos vak fia, Béla él, és az országot örömest arra hagyta. Vérhasba esvén, szerzetes ruhába öltözött, de a halál abban is reátalált 1131. eszt. Váradon, a nagy atyja, sz. László mellé temettetett.

István harmadik. Tizenharmadik magyar király, második Gejza fia. Mihelyt meghalt az atyja, mindjárt megkoronázták őt 1161. eszt., amikor ő mintegy tizenöt esztendős ifju volna. Ugy látszik, hogy az ő keresztatyja lett volna hetedik Lajos franczia király, mikor második Gejza idejében, Magyarországon keresztül, a sz. földre ment. Kevés ideig maradhatott István csendességben, megkoronázása után, mert mihelyt Mánuel, a görög császár, második Gejza halálát meghallotta, nagy sereggel az ország felé indult, Ujpalánknál seregeinek egy részét a Dunán általszállittatta, és a magyar főrendeket, mind ajándékkal, mind fenyegetéssel addig vesztegette, hogy azok Lászlót, a második Gejza testvéröcscsét, királynak választották, harmadik Istvánnak pedig Pozsonba kellett magát megvonni. László félesztendőre meghalt, és akkor a László testvéröcscsét, negyedik Istvánt tétette Mánuel királynak. De mivel negyedik István öt hónapi uralkodása alatt magát majd mindenekkel meggyülöltette, ezt a harmadik Istvánt a magyarok ismét felfogták, és ő vele negyedik Istvánt az országból kiüzték 1162. eszt. Még azon esztendőben Belgrádhoz repült Mánuel, negyedik István segitségére, de látván, hogy nem boldogulhat, csak azt kivánta a magyaroktól, hogy a harmadik István öcscsét, Bélát, adják által neki, hogy azt idővel görög császárrá tehesse, melyet mihelyt megigértek, haza ment. Azután való esztendőben ismét próbálta Istvánt Mánuel visszatenni a királyságba, és az ő kedvéért Péterváradhoz jött, onnan a Dunán által Bácshoz szállott, de már akkor jelenvolt László cseh király, a harmadik István segitségére, még pedig olyan erővel, hogy Mánuel tőle való féltében, egy éjjel a Dunán tul visszaszökött, és a Dunán innen negyedik Istvánt, a seregnek nagyobb részével, itt hagyta, de ez is hamar utána indult, melyet a cseh király meghallván, őis utána küldi a cseheket, akik valakit csak utolérhettek az Istvánnál lévő görögök közöl, mind azokat vagy levágták, vagy fogságra vitték, azonban nagy prédát nyertek. László örömében a görög tábor helyének közepére állittatta fel a maga zászlóit és sátorait. Ezen hadnak a lett kimenetele, hogy László, Manuel és harmadik István közt, ilyen kötés mellett békességet csinált: hogy a Szerémség, Béla herczeg kedvéért, aki Mánuel udvarában lakott, neki engedtessék által, ugy mind azáltal, hogy többé negyedik Istvánt ne segitse a magyarok ellen. Megkészülvén a békesség, elment ugyan Mánuel, de azonban negyedik Istvánt itt hagyta a Bácskaságon, jó csoport görögséggel együtt. Minthogy eszerént Mánuel maga szavának nem állott, harmadik István a negyediket üzőbe veszi, Zimonyba szalasztja, ahol hirtelen meg is halt negyedik István, Zimony pedig és a Szerémség ismét magyar kézre

került. De 1164. eszt. Mánuel mind Zimonyt visszavette és az egész Szerémséget, mind Dalmácziát a magyarok kezéből kitekerte, melyet két esztendő mulva visszanyerhettek ugyan tőle a magyarok, de 1168. eszt. ismét visszaengedni kénytelenek voltak. A görögökkel, és Zádor, vagy Jadra városa felett, a velenczésekkel való sok vergődései után, 1173. eszt. marcz. 4. napján halt meg Esztergomban, és ugyanott temettetett el. Először a gácsországi herczeg Hierosló leányát jegyzette volt el, de attól Mánuel hazudozási miatt elmaradt. azután az ausztriai herczeg Henrik leányát, Ágnest vette el, a terhesen maradt ugyan, de gyermeke, hihető, igen hamar elhalt.

István negyedik. Tizenötödik magyar király, vak Béla legkisebb fia, és igy második Gejza, és második László testvéröcscse, egy nagyravágyó, nyughatatlan, és maga sorsával megelégedni nem tudó ember. Sok alkalmatlanságot okozott a bátyjának, második Gejza királynak, aki pedig őt születéséhez illendő rangban, bőségben és méltóságban tartotta. De ezzel István meg nem elégedett, hanem mihelyt felserdült, és megtudta itélni, miből áll a királyi dicsőség, mindjárt kezdett áskálódni Gejza után, magának jó embereket szerezni, és a koronát magáévá tenni igyekezni. Tudta ugyan Gejza, Istvánnak minden szive titkát, és alattomban való praktikálását, mindazáltal egyébbel őt nem büntette, hanem csak azzal, hogy magát tőle elvonta, és vele igen foghegyen társalkodott. Minthogy pedig látta István, hogy az egész magyarságot bátyja ellen fel nem lázaszthatja, akiket elcsábithatott, azokkal a görög császárhoz általment, aki akkor épen a magyarok ellen tüzesen hadakozott, és azt a maga nemzete s hazája ellen segitette, de igen szerencsétlenül, mert 1155. eszt. az ő pártos magyarjait a magyarok majd mindnyájokat levágták, magát Istvánt és az egész görög tábort megfutamtatták, melyből a lett, hogy azután való esztendőben Mánuel, a görög császár, Gejzával békességre lépett; a magyar főrendek Istvánt haza ellenségének, és arra méltónak itélték, hogy az országon kivül örökös számkivetésben maradjon.

A békesség helyre állása után, nem segithette többé Istvánt Mánuel, Gejza ellen, azértis Fridrikhez, a német császárhoz folyamodott István, és ott tett panaszt Gejza ellen, mintha az őt hazájából kiüzte volna, és élete után leselkednék. Annyira meghallgatta s felvette a császár az István panaszát, hogy Gejzához követeket küldött, akik által ő tőle, nemcsak kérelem, hanem parancsolás formálólag is azt kivánta, hogy Istvánt fogadja vissza. Ámbár pedig Gejza csak ugy tartozott Fridriknek számolni a maga cselekedeteiről, mint Fridrik ő neki, mindazáltal a jó békesség s barátság kedvéért követeket küldött

őis Fridrikhez 1158. eszt., és azok által magát ugy kimentette, és mindent ugy az István nyakába hányt, hogy Fridrik kénytelen volt azon ügynek eligazitását más időre halasztani; István pedig minden biztató válasz nélkül Konstantinápolyba, a feleségéhez visszamenni, és ott mig Gejza élt, mindég csendességben maradni.

Gejza halála után, mely 1161. eszt. történt, mindjárt behozta őt Mánuel, még pedig fegyveres kézzel, az országba, és ámbár már akkor a Gejza fia, harmadik István, meg volt koronázva, őt királylyá akarta tenni; de arra a magyarok teljességgel nem hajlottak, hanem inkább Lászlót, az ő testvérbátyját koronázták meg, melyen Mánuel is megnyugodott, ha mind nehezen is. László hat hónap mulva elhalt, akkor aztán a kötés szerént kénytelenek voltak a magyarok ezt a negyedik Istvánt megkoronázni 1162. esztendőnek elején, és igy esztendő elforgása alatt már három királyt koronáztak. De igazán csak pünkösti királyság volt az ő uralkodása, mert olyan görögös kevélységgel kezdett bánni a magyarokkal, hogy azok csakhamar az ő kiüzéséről gondolkodtak. Észrevette ezt István jókor, és Mánuelt segitségül hitta maga mellé, aki el is jött, és ugy megrettentette a magyarokat, hogy azok egészen elcsillapodtak, melyet látván István, Mánuelt önkényt haza küldötte maga vesztére. Mihelyt Mánuelt lerázhatták nyakokról a magyarok, mindjárt összeütötték magokat, és harmadik Istvánt ujra királynak köszöntötték. Kiváltképen azt szenvedték nehezen, hogy negyedik István Zimonyt, és az egész Szerémséget, sőt Tótországnak nagy részét is Mánuelnek általadta. Hihető, azt is észrevették, hogy a Magyarbirodalomnak több részét is, a Mánuel kezére akarja játszani. Mind ezek hozzájárulván a negyedik István szenvedhetetlen maga viseletéhez, annyira neki tüzesedtek a magyarok, hogy Istvánt és a mellette lévő görögöket s magyarokat megtámadták, és egy igen véres csata után, őt az országból kikergették, öt hónapi uralkodása után. Próbálta ugyan őt azutánis visszaállitani a királyságba Mánuel, de mivel látta, hogy lehetetlen, maga is azt javallotta neki, hogy már arról a méltóságról minden gondját vegye le, és a Görögbirodalomban lakjék csendességben. Mindazáltal nem szünt meg István nyughatatlankodni, és maga veszedelmére sietni, hanem Mánuel segitségével az országba berontott, Bodrog, Bács, Csanád, Baranya, és talán több vármegyéket is elfoglalt, és némely főembereket, mind a papi, mind a világi rendből, magához hóditott. Maga Mánuel is nem sokára utána indult neki, más ujabb erővel, és Péterváradnál a Dunán általköltözvén, Bácshoz jött. De ekkor békességre léptek Mánuel és harmadik István, a cseh király eszközlése által, és Mánuel haza ment. Mindaz-

által negyedik István az országban benmaradt, és itt zenebonáskodott; azértis harmadik István őt űzőbe veszi, és Zimonyba szalasztja, ott keményen ostromolja. Az ostrom alatt negyedik István igen veszedelmes hideglelésbe esvén, meghalt, a várbeliek pedig magokat feladták 1163. eszt. Holtteste Fehérváron temettetett el. Felesége Mária volt, a Mánuel testvérjének leánya, és igy a sz. László leányának, Piroskának unokája. Gyermekei nem maradtak. Mintegy harmincz esztendős lehetett mikor meghalt, és talán azért költötték azt felőle a görögök, hogy méreg által ölték meg a magyarok. De ugy látszik nemzetséges nyavalyája volt a rövid életüség; mert sem a testvérei, sem harmadik István, a harminczegy esztendőt meg nem haladták.

István ötödik. Huszonnegyedik magyar király, negyedik Béla fia, 1239. eszt. született. Mihelyt alkalmatos volt a házasságra, az atyja Erzsébetet adta neki feleségül, annak a Kuthennek, a kunok királyának leányát, akit a felzendült magyarok 1241. eszt., abbeli gyanuságból öltek meg, hogy ő hitta volna be a tatárokat az országba. Királynak még gyermek korában felkoronáztatott. Egynehány esztendeig Stajerországot igazgatta, herczegi névvel; de 1260. eszt. őt kiszoritotta onnan örökösen Ottokár a cseh király. Azután 1262. eszt. erdélyi herczeggé tette őt az atyja, melyet ő azzal köszönt meg, hogy atyja ellen pártot ütött. Mondják, hogy már egyszer meg is ütközött volt vele Fekete viznél, és akkor meg is győzte; de mikor másodszor akarna reáütni, magába tért, minden kisérő nélkül atyja táborába általment, annak lábaihoz borult, az eddig valókról bocsánatot kért, és magát arra igérte, hogy ezután egyedül atyja akaratján fog járni. Azután Pozsonban, és a Tisza mellett, Poroszlón ment köztök tökéletességre a békesség, még pedig olyan kötés alatt, hogy amely rész azt valaha felbontaná, az anyaszentegyház átka alá essék. Mindazáltal azután való időkben is estek ő közöttök viszálkodások, és akkor ujonan Henrik nevü palatinust küldötte Béla, a fia ellen, aki Istvánt Feketehalom nevü várba szoritotta 1267. esztendőtájban. Örökösen meg akarta ekkor őt az atyja fosztani a királyságtól, és azt a másik fiára, Bélára hagyni; mindazáltal a papok közbenjárása ekkoris gráczját nyert, elégnek tartván az öreg Béla, hogy az ő feleségét s gyermekeit Sáros-Patakon elfogatta, s azokat magához vitette.

Atyja halála után, mely 1270. eszt. május 3. napján történt, elnyerte István a királyságot, de azt még esztendeig sem viselte, mikor már hadba elegyedett a sógorával, Ottokár cseh királylyal, amint némelyek mondják azon az okon, mert Ottokár Istvánnak némely szökevény jobbágyit befogadta és ótalmazta. Anna, az István testvérje,

Ratiszláv, a gal icziai herczeghez ment volt férjhez. Ennek leányát Kunigundát vette volt el Ottokár 1261. eszt. Anna egykor az ország kincseihez férkezvén, azokból némely nagy drágaságokat elcsent, és azokat Csehországba, a vejéhez, Ottokárhoz küldötte. Már némelyek ugy tartják, hogy István ezeket a nem igazán keresett drágaságokat kérte vissza Ottokártól, és mivel szót nem hallott, ezen indult a had. Meglehet, hogy mind a két ok együtt volt. 1271. eszt. Ottokár Pozsont, Sz.-Györgyöt, Bazint, Nagy-Szombatot s. a. t. elfoglalta, István Ausztriát és Morvaországot pusztitotta. Még azon esztendőben békességre lépett a két hadakozó király, mely szerént Istvánnak Stajerországhoz és Karinthiához való minden jusáról le kellett mondani, azonban a drágaságok is, melyeket Anna elsikkasztott, egy korona, egy kard, egy nyakba való ékesség, egy szék, az arany tálak s egyebek, Ottokárnál vesztek. Két esztendei és három hónapi uralkodása után, 1272. eszt., a Nyulak szigetében halt meg István, és ugyanott temettetett el az apáczák templomában, melyet a sz. Margit életének leirója igy ad elő: „Eu maga Istvan kiral halala utan yt temettete magat az nagy oltar mellet az euangeliom feleul, az magas vereus marvan keu koporso alatt.“ László fia lett helyébe király. Leányai ezek voltak, Mária, Károly sziczíliai király felesége; Anna, aki Andronikhoz, a görög császár fiához ment férjhez. Erzsébet és Judit apáczák lettek. Annak neve bizonytalan, akit István a szerb király vett el. Ezt a titulust szokta volt magának adni. „Stephanus D. gr. Hung. Dalm. Croat. Ram. Serv. Galic. Lodom. Cuman. Bulgariaeque Rex.“ Bizonytalan ki irta a következő verseket az ő emlékezetére:

Insula Budensis tumulum huic post plurima rerum
Facta dat, et divae Virginis aede tegit.
Felix est, hosti qui damna accepta rependit,
Pro patria, et tutor, cuncta pericla subit.

István Herczeg. Első Károly király fia, nagy Lajos testvéröcscse, és igy annak a szerencsétlen András herczegnek is, akit Nápolyországban gonosz felesége Joanna megöletett 1345. eszt. Ennek a gonosz Joannának testvérje Mária, először nagy Lajosnak, azután pedig ennek az István herczegnek volt eljegyezve; de 1343. eszt. Mária őt odahagyta, és a pápa engedelméből egy másik atyjafiához, Durazzoi Károlyhoz ment feleségül. Nagy születéséhez illő méltóságban élt István a Magyarbirodalomban, és nem olvassuk felőle, hogy valaha, vagy atyával, vagy Lajos bátyjával háborgott volna, amint arra nem

egy példa volt az ő előtte élt herczegekben. Minekelőtte elindult volna Lajos Nápolyba, az András gyilkosainak büntetésére, azt kérte követei által a pápától 1346. eszt., hogy Nápolyországát adja ennek az Istvánnak. A pápa azt felelte, hogy mig világosságra nem jön, hogy Joanna részes volt András megölésében, addig tőle az országot elvenni, és másnak adni nem lehet. Hogy 1346. eszt. Szepes és Sáros vármegyéket birta István, meg tetszik azon parancsolatjából, melyet a szebeni és nyásardói lakosokhoz intézett, akik egymás közt, a két helynek határai felett czivódtak, és amelyben azt parancsolja a nyásardóiaknak, hogy amely határokat elbontottak és elhánytak, azokat ismét ujitsák meg és hányják fel. Erdélyi fejedelem volt 1351. eszt., amikor egy Budán költ levelében azt parancsolta Bereczky Miklósnak, a brassói főispánnak, hogy amely dézmát a brassói plébánustól elfoglalt erővel és igazságtalanul, azt annak olyan készséggel adja vissza, mint amennyire irtódzik az ő herczegi kegyelmességét megbántani. Tót, horvát és dalmátországi herczeg lett 1353. eszt, melyben a zágrábi püspökség jusait megerősitette, amikor Zágrábot választotta volt maga lakóhelyének. Felesége Margit volt, Bajor Lajos, választott német császár leánya, kitől egy János nevü fia lett, de aki hamar elhalt. Maga István 1345. eszt. halt meg, és a zágrábi fő templomban temettetett el.

István. Bosnyákországi bán volt, első Károly és nagy Lajos idejökben. Hatalmas embernek kellett neki lenni, mert a tengeri városok, Spalatró, Tragur, Sibenik, ő ellene kénytelenek voltak szövetséget kötni, Neliptiussal, (Nilipics), aki Knin várát birta 1332. eszt. Eleinte a pataréнusok eretnekségét vallotta, de 1340. eszt., amely követet ő hozzá küldött a pápa, annak nagy tisztességgel eleibe ment, beszédét, tanitását hallgatta, és az igaz tudományt bevette. Ennek az Istvánnak leányát, Erzsébetet vette el Lajos király 1253. eszt., aki különbenis az ő udvarában nevekedett. Ezzel fizetett neki Lajos azért, hogy mikor 1345. eszt. őt Dalmácziába hitta volt a pártosok és a velenczések ellen való hadra, István a velenczei aranynyal meg engedte magát vesztegetni.

Istvánffy István. (Kisasszonyfalvi). Mátyás és Ulászló idejökben sok hivatalban forgott. Jelesen viselte magát 1474. eszt. a lengyelek ellen Boroszló alatt. Az erdélyi sóaknára ő viselt gondot 1494. eszt. Kápolnay Miklóssal, amikor Szebenből egy parancsolatot küldött ő hozzájok Ulászló, aziránt, hogy mig a Szerafikus sz. Ferencz szerzetesei Kolozsváron a magok klastromát megépithetik, addig a tordai kamarából, azoknak esztendőnként, háromszász arany forint áru szekeres sót

adjanak. Baranya vármegye részéről ő volt egyik küldött 1505. eszt. a rákosmezei nevezetes, de minden fontos következés nélkül maradt országgyülésére. Társai, szekcsői Herczeg Ferencz, teremhegyi Bika János, krassófői Orbonáz György, őri Dacsó Lenárt voltak. Micsoda kedvességben s tekintetben volt ő Ulászló előtt, csak abból is megtetszik, hogy őt tette a maga gyermekei, Lajos és Anna egyik nevelőjének 1508. eszt.

Istvánffy János. A mohácsi veszedelemben esett el 1526. eszt.

Istvánffy Pál. Mikor Perényi Pétert 1532. eszt. Mohács alatt a törökök elfogták, vele volt ez a Pál is, és őis fogságba esett. melyből sok pénzen váltotta ki magát. Ezt küldötte első Ferdinánd parancsolatjából gróf Salm Miklós, a Murány alatt fekvő táborból, mikor ott a gróf, Basó Mátyást ostromlaná, 1549. eszt. Martinuzzi György püspökhöz, hogy azzal affelől végezzen, hol jőjjön össze György püspök a Ferdinánd követeivel tanácskozás végett? Pál a Ferdinánd nevében, György püspöknek Kassát emlegette, hogy oda menne; a Ferdinánd követei pedig Eperjesen állapodnának meg, hogy igy a törökök gyanuságát elkerülhetnék. A püspök sok okot hordott fel, melyekért ő a Tiszán által menni magának nem tartja bátorságosnak, azértis mindketten abban nyugodtak meg, hogy az összejövés Nyir-Bátorban legyen, aminthogy ott is lett. Már ekkor királyi tanácsos volt Pál. Lásd Sibrik Gergely. A pozsoni diéta őt rendelte ki 1550. eszt. Kőszegre az ország határainak megvizsgálására, és egyéb peres dolgoknak eligazitására. Társul Kamoray Tamás, Mérey Mihály s mások adattak melléje. Ennek testvérének fia volt az az Istvánffy István, akit Nádasdy Tamás 1543. eszt. elfogatott, és a Dunába öletett, melyért Nádasdyt az a Pál, Verbőczy Imre és Batthyány Farkas, törvénybe fogták volt ugyan, de a per mindaddig huzódott halasztatott, hogy egyszer elfelejtetett.

Istvánffy Pál. Együtt ótalmazta Sziget várát a törökök ellen, Zriny Miklóssal 1566. eszt., és mikor 1. aug. a várból a magyarok kiütöttek a törökökre, mint egyik hadnagy, ez a Pál is kiment azokra, és a csatázás közben, egy előkelő törököt ütött keresztül hegyes tőrével. Azután Zriny Miklós mellett esett el 7. szept.

Istvánffy István. Kanizsán hadnagykodott, Alapy Gáspár alatt 1573. eszt., mikor oda épen hushagyó kedd éjszakáján, a szigeti törökök berontottak, a várost felprédálták, és magokkal sok rabot elhurczoltak. Sajditott volt meg valamit ez az István a törökök szándékában, és épen azért, azelőtt való este, négy huszárt küldött volt ki a városból Sziget felé, de azok éjfél tájban azt a hirt hozták visz-

sza, hogy ők semmit sem láttak. Mikor hát bátorságban nyugodnék István a városban, egyszer éjfélután a strázsát a törökök megölik, a városba berohannak, lármát ütnek, ölnek, vágnak. István felébredvén, legjobbik paripájára ül, amely török eleibe akad, azt levágja, és egy vagy két szolgájával, a vár kapujához szalad, ahol őt a belől lévők először töröknek gondolván, reápuskáztak, de szerencsére nem találták, hanem reáismervén, őt bebocsátották.

Veszprém vára kapitánya volt István 1584. eszt., mikor a palotai hadnagygyal, Ormándy Péterrel bizonyos napot rendelt, melyen mindketten a madacsoni hegyhez menjenek, és a törökök ellen valamit próbáljanak. El is indult István a rendelt nap előtt való éjjel Madacsonfelé, háromszáz válogatott gyaloggal és kétszáz huszárral.

Azonban Ali, a koppányi herélt beg, ugyanazon éjjel indult el Koppányról, hatszázötven törökkel, Veszprém felé incselkedni, ha ott valami kárt tehetne mieinknek. Egyik rész sem tudván a másiknak szándékát, egyszer mikor még Ormándy odavolt, István szembe találkozik Alibeggel. Mind a két részről hirtelen nagy sikoltás esik, az István lovai, melyek csak vezetéken voltak, a kiáltástól megbokrosodnak, Veszprémbe vissza nyargalnak, és ott mindeneknek arra a szomoru gyanuságra adnak alkalmatosságot, hogy István katonáival együtt már vagy elveszett, vagy legalább nagy veszedelemben forog. Azonban István neki biztatja katonáit, Alibeggel összecsap, mind a két részről sokan elhullanak, de többen esnek el a törökök közől, mind halva, mind fogva. Egyszer hajnal hasattakor elő tünik Ormándy hatvan láncsás huszárral és száz gyaloggal, kikkel a közel levő halomról ereszkedik lefelé. Örsy Péter és Fekete Máté, István hadnagyai, Ormándyt ellenségnek gondolván, arra kérték Istvánt, hogy elégedjék meg az eddig való szerencsével, és a csatázásból katonáit doboltassa vissza. De István teljes bizodalommal lévén, hogy nem ellenség, hanem a régen óhajtott Ormándy az, amit látnak, annak eleibe küld, hogy siessen. Hogy elérkezett Ormándy, megujitja István a viadalt, és mindaddig megyen jó példával elő, míg egyszer egy Fóty Gáspár nevű vitéz magyar Alibeget dárdájával lováról letaszitja, homlokán sebet ejt s elfogja. Kézre került Abdalla, a Szinánbeg igen szép legény fia, ezenkivül Hagi aga, és más előkelő törökök, mindössze hetvenhét foglyot és öt zászlót vitt István haza Veszprémbe. A zászlókat Alibeggel együtt Bécsbe küldötte István, Erneszt herczeghez. Az Ali hollófekete paripáját, nyeregszerszámostól, az ő pallósával s tiszta finom arany hüvelyű rövid kardjával, közakaratból Istvánnak adták a győzedelmes vitézek. Egyéb prédán egyenlően osztoztak.

Ivány György. Dobó Istvánnal együtt ótalmazta Egert 1552. eszt. A törökök elmenetele után, egyiktől ő tőle küldött Dobó, Ferdinánd királyhoz, három török zászlót, győzelme jeléül.

Izabella vagy **Erzsébet.** Szapolyay János király felesége, annak a Zsigmond lengyel királynak, második feleségétől, Sfortia Bónától, a majlandi herczeg leányától való leánya, kinek első felesége, Szapolyay Borbála, János király testvére volt. Brodarich Istvánt, Perényi Pétert és Verbőczy Istvánt küldötte el Szapolyay az Izabella megkérésére, kik is őt Krakóban, ilyen feltételek alatt jegyzették el 1539. eszt. 29. jan., hogy az ő atyja, Zsigmond lengyel király, ad ő vele hetvenezer aranyat, kész pénzben, és gyöngyökben; hasonlóképen Szapolyay is ugyanannyit tartozzék neki adni jegybe, hogy igy mind össze száznegyvenezer magyar aranyra teljék az Izabella kincse. Ezen két részről összeolvadandó summának fejében, annyi várakat, városokat s falukat adjon Szapolyay Izabellának, amennyinek jövedelmei felérjenek szásznegyvenezer magyar aranynyal, még pedig ezek a jószágok és jövedelmek, a Ferdinánd király megegyezésével adassanak, nagyobb bátorságnak okáért, Izabellának. Ha Szapolyay elébb hal meg, és Izabella máshoz megyen férjhez, ne tartozzék addig kibocsátani keze közől ezen birtokokat, mig neki a száznegyvenezer arany le nem fizettetik. Ha Izabella gyermek és testamentom nélkül hal meg, ezen summának egyik fele Zsigmond király maradékira, másik pedig Szapolyay örököseire szálljon, kölönben pedig szabad lesz Izabellának a summából annak testálni, akinek akar. Mihelyt az uj házasok egymással testi közösködés által a házasságot tökéletességre viszik, Izabella mindjárt tartozik lemondani, mind atyjáról, mind anyjáról való javairól. Mig Szapolyay Izabellát kielégitné, addig nagyobb bátorságnak okáért, Zsigmond király megtart a maga kezénél, az igért hetvenezer aranyból, tizenegyezerkilenczszázkilenczvenöt aranyat. Hazarepültek a követek Szapolyayhoz az örvendetes hirrel, ki is csakhamar ismét visszaküldötte őket, Homonnay Istvánt is melléjök adván, hogy jegyesét hozzák haza. Igen érzékeny beszéd után, általadta a chelmi püspök, Maciejovszki Sámuel, Izabellát a követeknek, kikis azt Kassán keresztül Budára nagy örömmel s pompával vitték. Már akkor Székesfehérváron volt Szapolyay, és ott a koronázás s lakadalom pompájához készült. Két napi mulatás után, Budáról a követek is utána indultak neki Fehérvárra, a mennyasszonynyal együtt, aholottis kivül a városon a mezőn vonatott egynehány drága sátort Szapolyay, és ott várta s fogadta el a kedves vendégeket. Más nap, az az 23. febr., a templomban Izabella először megkoronáztatott, azután pedig Szapo-

lyayval összceskettetett, melyet mindenféle muzsika zengés, és nagy vendégség követett. Hogy Budára hazajöttek, ezen várakat adta Szapolyay Izabellának: Solymost, Lippát, Dévát, Csicsót, Küküllővárt, Tokajt, melyeknek kapitányai 1540. eszt. 12. apr. esküdtek fel Budán Izabella hűségére. Ugyanakkor a kassai harminczad is, és Debreczen városa neki igértetett, de mivel még akkor Debreczen, Török Bálintnál volt zálogban, azt fogadta Szapolyay, hogy azt két esztendő alatt ki fogja váltani. Ezekután mintegy három hónappal, ugymint 7. jul. szülte Izabella, János Zsigmondot, melyen való örömét, az ő férjének Szapolyaynak, két hét mulva, t. i. 22. jul. történt halála által okozott, mind holtig tartandó szomoru gyász s nyughatatlanság váltá fel.

Szapolyay kevéssel halála előtt Török Bálintot, Martinuzzi Györgyöt és Petrovich Pétert rendelte a maga fiának tutoraivá. A segesvári gyülés, mely 29. aug. Majláth Istvánt és Balassa Imrét erdélyi főkapitányokká választotta, egyszersmind aztis végezte, hogy követei által Izabellának a három nemzetnek hűségét ajánlja, azt pedig tőle kikérje, hogy uj Bálványos várát, melyet akkortájban épittetett az emlitett Martinuzzi, le lehessen rontani, mint sok czivakodásoknak okát. Némelyek azt hitették vala el Szulejmán török császárral, hogy Szapolyaynak semmi gyermeke nem maradt volna, ki is hogy a dolognak jól végére járhatna, szeptemberben Budára követet küldött. Mikor az ott a királyi udvarba ment volna, eleibe ment annak sirva Izabella, a kisdedet ölében tartván, és ott mindjárt, a mellén lévő füzőt megoldván, a kis árvát a követ láttára megszoptatta, és azt a török császár ótalmába ajánlotta. Alig tudta magát a követ a sirástól megtartóztatni, térdre esett, és a kisdednek lábát megcsókolta, azután kezét annak mellére téve esküdött meg Szulejmán nevében, hogy azt szintén ugy fogja ótalmazni ezután, mint azelőtt annak atyját, és mig ez él, senkit mást nem fog magyarok királyának ismerni.

Azonban elsö Ferdinánd Salm Miklós grófot Budára küldi, és Izabellát a váradi szövetségre s békességre emlékezteti, melyet a minap Szapolyayval kötött vala, mely szerént a kis árvának a szepesi herczegséggel kellett volna megelégedni, egyébröl pedig mindenről lemondani. Már akkor ott voltak Budán a felebb irt tútorok is, kik közöl Petrovich nem akarta a grófot egy ideig Izabellához bebocsátani, attól tartván, hogy az majd könnyen hajlik a gróf szavára. Maga kisebbségére magyarázta ezt Izabella, azértis a grófot magához bebocsátotta, kinek is kivánságára azt felelte, hogy ő addig bizonyos választ nem adhat, mig a maga atyját, Zsigmond királyt, meg nem kérdi, ha pedig azt Ferdinánd nem akarná várni, valósággal nem

nagy dicsőség volna neki, egy sirásban elepedt özvegyet, és egy bölcsőben siró árvácskát, fegyverrel megtámadni. A gróf azt a hirt vitte Ferdinándnak, hogy Izabella egészen a maga hasznát vadászó tútorok hatalmában van, hogy mig Zsigmond királytól, aki akkor Litvániának Oroszország felől való szélében tartózkodott, válasz érkeznék, addig a munkában levő török segitség Budára elérkezhetnék; azért minden halasztás nélkül Ferdinánd Budát elfoglalni igyekezzék. Mindjárt el is indította Ferdinánd Bécsből Vels vagy Fels· Lénártot egy alkalmas sereggel, ki is útjában Visegrádot, Váczot, Pestet könnyen megvette, de Budával semmire sem mehetett, mind azért, mert azt a benne valók derekasan ótalmazták; mind azért, mert az ő német és magyar katonái közt sokszor zenebona esett, az utolsóbbak nehezen szenvedvén azt, hogy az elsőbbek az ő körül-belől lévő atyjokfiai és ismerőseik jószágát ragadozzák. Visszament hát Fels Buda alól Esztergomba, és katonáit téli kvártélyra szállitotta. Még minekelőtte Fels Buda alá érkezett volna, kérte vala Izabella a belgrádi és bosnyákországi basákat, hogy neki jönnének segitségül Fels ellen, de azok azt felelték, hogy ők azt a nagy úr parancsolatja nélkül nem mivelhetik. Azonban még Verbőczy Istvántól sem jött semmi válasz, aki Konstantinápolyban kereste meg magát a nagy urat Szulejmánt. Minekutána tehát Fels Esztergomba visszament Buda alól, nehogy valami új váratlan erőt küldjön Ferdinánd Buda ellen, az esztendő vége felé, Bebek Imre által, Izabella megkereste aziránt Révay Ferenczet és Perényi Pétert, hogy ő követei által kész lesz, illendő alkura menni Ferdinánddal. Azt irják, hogy ebben az esztendőben Izabellának kezébe került a hires római poeta Ovid ezüst irótolla, melyet Belgrádon valami falak omladozási közt találtak meg ilyen felülirással: Ovidii Nasonis calamus. Nagy becsben tartotta ő ezt, és ritka embernek mutatta. Azonban mihelyt 1541. esztendőnek elején megtudta Izabella, hogy a már emlitett basáknak uroktól parancsolatjok vagyon, az ő hozzá segitségül való jövetelre, többé semmi jelenségét nem mutatta, a Ferdinánddal alkudozásra való kedvének. El is jött tavaszra kelve a két basa, és magokat török Bálinttal egyesitvén, a Dunán általkelnek, Váczot könnyedén megveszik Izabella számára, de Pest alól Varkóczy György, Nyáry Ferencz s mások őket elüzik; noha a budai várból is repkedtek a Dunán által Pestre az ágyú golyóbisok.

Azonban Ferdinánd dolgához lát, és Roggendorfot egy uj erővel Buda alá küldi, ki is azt a sz. Gellért hegye felől, azután a zsi-

dók temetője felől szállja meg, követ által szólitotta meg először Roggendorf Izabellát, de mivel ahelyett Martinuzzi igen fennyen felelt, 2. jun. az ágyukat szólaltatta meg Roggendorf, melyek a kőfalaknak egy részét le is ontották, melyet Roggendorf vagy észre nem vett, a nagy füst és por miatt; vagy ha látta is, az alkalmatossággal élni nem tudott, hanem estve felé katonáit nyugodalomra bocsátotta. Annyit mindazáltal megcselekedett, hogy még akkor estve, ahol a falak annyira ledűledeztek, hogy egy ember magasságnyinál nem igen voltak nagyobbak, lajtorjákat rakatott, melyeken más nap reggel az ő katonái felmászhassanak, de azokat akkor éjjel a városbeliek mind felszedték, láb alól eltették, és belől a falakon egész éjjel uj sánczokat hánytak. Jó hajnalban próbálta meg Roggendorf a berohanást, emberül is viselték magokat az ő katonái, akik egymás vállaira állva mászkáltak fel a falakra, s állitották ott fel a zászlókat, de a benlévők sem hevertek, hanem nyolczszáz ember kárral verték vissza a mieinket. Azután föld alatt való lyukakat ásatott Roggendorf, de abbeli czéljában is meggátolták őt a benlevők. Az Izabella édes atyja megértvén az ő szorultságát, levele által arra kérte a német rendeket, és igy Ferdinándot is, hogy a Buda ostromában foglalatoskodó katonákat, forditnák inkább a keresztyén név ellenségei, a törökök ellen, annyival inkább, hogy az ő leánya Izabella kész elfogadni azon kötéseket, melyekre annak férje Szapolyay azelőtt mintegy harmadfél esztendővel, Váradon, a Ferdinánd követeivel lépett volt. Azalatt a budaiak, ámbár már éhezni kezdettek, de a győzelem által lelkesittetvén, sokszor és jó szerencsével ütöttek ki Roggendorfra. A napnak nyári megfordulása után, beállottak volt már a kánikulai forró napok, mikor Szulejmántól két basa érkezett ujra Izabella segitségére, kik a budaiakkal egy kézre dolgozva, annyira megviselték Roggendorf népét, hogy mikor aztán augustus hónapja vége felé, maga Szulejmán török császár is a derék táborral közelgetne Budához, őt Roggendorf be nem merte várni, hanem a mindenütt sarkában lévő emlitett két basa és budaiak miatt, tetemes nagy kárral költözött által a Dunán, húszezerrel kevesebbed magával, mint Buda alá jött vala.

Eszerént megszabadult ugyan Izabella Roggendorftól, de csak igen kevés napok alatt elérkezett, az ő tutori névvel lárvázott ellensége, t. i. Szulejmán, ki is a holttestek büdösségét nem állhatván, Ó-Budához szállott, és tábori szállását Visegrád felé nyujtotta ki. Itt vagy pénzzel, vagy tisztségekkel megajándékozta a magokat megkü-

lönböztetett törököket; azután előhozatta a mintegy nyolczszáz keresztyén rabot pórázokra kötözve. Ezeket először eloldoztatta, és régi fegyvereiket nekik visszaadatván, azt parancsolta, hogy magok szokása szerént álljanak hadi rendbe. Ezt annyival örömestebb cselekedték a szegény foglyok, mert azt szabadságok elöljáró postájának gondolták. De hogy őket körüllovagolta s nézegette Szulejmán, minden fegyvereiket velök lerakatta, akik közölök személyesebbek, vagy termetesebbek voltak, azokat külön állitotta, a többiekre pedig a hátok megett készen álló törököket reájok biztatta, és mind egyig lekonczoltatta. Mikor ezeket igy mészároltatná, azt mondogatta Szulejmán, hogy igy kell bánni az olyan emberekkel, akik követeik által békességet alkudoznak, más oldalról pedig hadakoznak. Még sokkal keservesebb lett a megmaradottaknak állapotjok, mert azoknak nagyobb részét czélul állitgatta ki a töröknek, hogy magokat rajtok gyakorolják, s azon vetélkedjenek egymással, melyik tud jobban irányozni, és oda lőni, ahova néz; némelyeket pedig a maga két fiának adott Szulejmán, hogy azokon magokat próbálgassák, melyikőjök tud rajtok nagyobb és mélyebb sebet vágni. Volt ezen rabok közt egy igen ritka nagy termetű derék német ember, Szulejmán pedig csudául s mulatságul egy olyan különös kis törpe embert hozott volt magával, aki ama nagynak térdig is alig ért. Hogy tehát Szulejmán annál világosabban kimutathassa a keresztyének ellen való utálatját s dühösségét, amaz óriást ennek a törpének adta a megölésre. Szemök hizlalásával nézték az emberiséget levetkezett előkelő törökök, mily kinossá tették ennek a nagy testnek az erőtelen vagdalások és szurások, a lélektől való megválást. Ezen fene vadat illető cselekedet után, Szulejmán az Izabella kisdedének, három igen szép czafrangokkal, arany zablákkal, és drága köves nyergekkel felékesitett lovat, ezenkivül három aranynyal szőttes ruhát; a mellette lévő főbb magyaroknak pedig, Martinuzzinak, Török Bálintnak s a t., egy-egy földig érő felső ruhát és arany lánczot küldött ajándékba. Az ajándékokat kézhez adó követek, nagy emberséggel kérték Izabellát, Szulejmán nevében, hogy a kisdedet, az ott lévő főbb személyekkel együtt, minden szükségtelen gyanuság nélkül, küldje ki az ö sátorába, hadd láthassa Szulejmán, azt az ő előtte kedves kisdedet, aki iránt való tutori jó indulatja, őt ilyen nagy útnak s költségnek tételére határozhatta, hadd adhassa azt Szulejmán maga gyermekeinek ölökbe, és hadd csókoltathassa meg azt azokkal, az örökös szövetségnek jeléül és bizonyságául. Ami pedig magát Izabellát illeti, az ö látogatására azért

nem megyen be a várba Szulejmán, mert a török császárt a régi törvények eltiltják az olyan házba való meneteltől, melyben nem az ő feleségei, hanem idegen asszonyok vannak. Ezen kivánságra a félelem és az édes anyai érzékeny sziv, egy igen tekervényes s bizonytalan értelmű feleletet adattak Izabellával. De Martinuzzi, aki jól tudta, hogy a hatalmasoknak legédesebb kérésök szokott lenni, a betöltést legmulhatatlanabbul megkiváno parancsolatjok, Izabellát a halogatás nélkül való engedelmességre intette. A kisdedet tehát Izabella, mind egyéb czifraságokkal, mind a Szulejmántól küldött drága ruhákkal felbábozva, annak dajkájával s némely tisztes asszonyságokkal együtt, aranyos kocsikon Szulejmánhoz küldi. Elkisérték azt oda az ajándékkal lekötelezett főbb emberek is, ugymint Martinuzzi, Török Bálint, Petrovich Péter, Verbőczy István és Batthyány Orbán. Kivül a táboron a legválogatottabb török lovasok, belől pedig abban magának a császárnak testőrzői fogadták s kisérték őket a császár sátoráig. Hogy bevitték a kisdedet a sátorba, igen édes mosolygással tekintgette azt meg Szulejmán, és annak dajkájával igen nyájas vidámsággal beszélgetett; azonban amár akkor megnyivallott kisdedet, a maga Szelim és Bajazet nevü két gyermekének adatta, hogy azok azt ölelgessék s csókolgassák meg, annak zálogául, hogy ők annak felnevekedésekor is jóakarói s baráti lesznek.

A czeremónia végével az emlitett magyarok a basákkal ebédhez ülnek, azalatt pedig Szulejmán, az előre tett rendelés szerént, parancsol bizonyos vezérjeinek, hogy Budát foglalják el. Lassanként tehát csak szállingóznak be Budára a török katonák, mintha csak a várost akarnák megnézni, és a várra bámulni; az utczákon fel s alá, minden erőszaktétel s kötölődzködés nélkül, ártatlanúl szájonganak, és hogy minden legkisebb gyanuságot elháríthassanak, közőlök sokan a városból, mintha már gondoskodásoknak eleget tettek volna, csak szilededezve kiballagcsálnak, de azoknak helyökbe sokkal többen egy álarczás ábrándozással oda beandalognak; mindezeket pedig olyan vigyázó okossággal cselekedték, hogy a szombati kapuban levő strázsák észre sem vették, hogy már a kapu török hatalom alatt van. Már mind a piacz, mind pedig minden utcza, közök, sikátorok, szorosak, gyalogutak, ösvények, rakva és dugva voltak törökökkel, mikor a Szulejmán testőrzőinek főkapitánya, mindenfelé kihirdetteti, hogy a budaiak semmitől ne tartsanak, és házokban tartózkodjanak, de azonban, ha szabadságoknak s életöknek örülnének, minden fegyvereiket adják elő. Mindent teljesitettek a lakosok, és a törököket házaikba szállásra vagy

kvártélyra befogadták. Olyan reménytelen szelidséggel viselték magokat a befogadott törökök, hogy csak egyet is gazdáik közől, csak egy rosz szóval is, nem hogy cselekedettel, meg nem bántottak. Hogy estve megtudta Szulejmán, hogy már a város minden perpatvar és riadás nélkül kézre került, a kisdedet mindjárt haza küldötte Izabellához, de Martinuzzit s társait magánál tartóztatta. Igen megütődtek ezek a váratlan s kelletlen megmarasztáson, annyival inkább, hogy ettől fogva, az eddig vidám ábrázatba öltözött basák, szájokat és szemöldökeik közét ránczba kezdették szedni, és ővelök egy uj hangon feleseltek. Sokat, de haszontalan reménykedett a kezei s lábai, sőt feje nélkül maradt, kétségbe eséssel küszködő Izabella, az ő elbocsáttatásokért. Semmit nem használt a Szulejmán veje Rustán feleségének számára, Rustánhoz kiküldött igen drága és czifra koszoru is.

A következett négy nap alatt, szünetlenül azon divánkozott Szulejmán a maga basáival, mi tévő legyen ezentul Magyarországgal? Mohammed és Usref keveset különbözvén egymástól, azt a tanácsot adták, hogy mind az Izabella kisdedét, mind pedig minden előkelő magyarokat Konstantinápolyba kell vinni, Budát pedig egy olyan magát mérséklő basára kell bizni, aki a magyarokat csak szeliden, és észrevehetetlenül szoktassa a török járomhoz. A Szulejmán veje Rustán, azzal bizonyitotta meg, hogy a teremtő a török szivbe is irt be erkölcsi törvényeket, mert ő azt állitotta, hogy Szulejmánnak, aki még mindeddig a maga dicső hirét semmi alacsonysággal meg nem fertőztette, semmi sem volna rutabb, mint az, ha az igazság s törvény ellen, a tutorság s ótalom iránt tett fogadásait, már most a győzelem után szopná vissza. Még jól el sem mult a jó lélek beszédének hangja, mikor a gonosz, t. i. a belgrádi basa, előállott, és eképen okoskodott: „Bölcs Szulejmán! tudom hogy aki mások után mondja ki a maga értelmét, haragot s irigységet veszen magára, ha az előtte beszélteknek ellent mond. De bár nagyra látónak tartsanak engemet mások, csak hogy a rosz ember, és tudatlan nevet kerülhessem el. Magok a magyarok, az ő közöttök uralkodó egyenetlenségek, ragadozások, az ellenséghez való szökdécseléseik által, arra tanitnak bennünket, hogy nekünk ő hozzájok semmi bizodalmunk ne legyen. Ezek szüntelen a németeket ingerlik ellenünk; azonban mind Izabella, mind annak kisdede, azoknak ellent nem állhatnak. Nekem balgatagságnak tetszik az ő kedvökért esztendőnként oly sokat fáradni s költeni. Hát illene e az mi hozzánk, hogy egy asszonynak pityergésére minden esztendőben ide jőjjünk. Küld haza hát Izabellát az atyjához, kisdedét hozzad magad udvarába Konstantinápolyba, és őt

neveljed a nagy próféta Mohammed vallásában; a főbb magyaroknak mint a mákoknak fejeiket vagdaltasd el; azoknak váraikat hányasd el, a valamire való familiákat, Ázsiába költöztesd által; a köznépet hajtsd mezei munkára, és az itt hagyandó katonaság által azt tartsd zabolán s. a. t.“ Szulejmán az utolsó végezést ekkor elhalasztotta, hanem János fővétele napján, vagy amint mások tartják 2. szept. Budára bement, és ott a boldogságos szűz templomában, melyből már előre ki voltak hányva a szenteknek képeik, és török módra fel is voltak szentelve, isteni tiszteletet tartott. Azután kevés napokkal, ezt az akaratját jelentette ki, hogy Buda török kézben maradjon, mig a kisded felnevekedik; addig pedig azzal és a tutorokkal együtt, Izabella költözzék Lippára, az egy Török Bálintot kivévén, akit magával együtt fog Szulejmán elvinni Konstantinápolyba. Ekkor aztán elbocsátotta Szulejmán a letartóztatott Martinuzzit s társait, kik is amennyire szomorkodtak Buda elvesztésén, szintén annyira örültek magok megszabadulásán, és Izabellával együtt Lippa felé törekedtek, a fegyveres házakat és gabonás csűröket magok valóságokban a török kézben hagyván. Nem lehet kimondani, mennyire örültek a törökök, Buda ily könnyen lett elfoglalásának, ugy hogy amint Révay irja, egy török azon való örömében, a sz. Gellért hegy tetejéről lovával együtt a nagy mélységbe nyakra főre leugratott. Istvánffy pedig azt irja, hogy ő maga szemeivel látta azt az arabs, aranyos és kék betükkel irt levelet, melyben Szulejmán az Istenre, Mohammedre, a maga fejére, és szablyájára való esküvéssel fogadta, hogy mihelyt az Izabella árvája felnevekedik, annak mindjárt vissza fogja Budát adni. Azonban ettől fogva másznegyvenőt egész esztendeig sóhajtozott az a török járom alatt. Lang János a következő három rendbeli verssel siratta meg akkor Buda elvesztését:

I.

O lux, o magnum nostrae decus inclyta Buda
  Pannoniae, o regum, Caesaridumque parens!
Siccine te cerno (sed jam nec cernere fas est)
  Siccine te miseris interiisse modis?
Ut venit, vidit, coepit te Turca superbus.
  Id vero sic te disperiisse dolet.
Veh tibi! tantorum qui nobis caussa malorum,
  Omnia sed vindex viderit ista, Deus.

II.

Si primus redeat, lucis Ludovicus ad oras
  Sigismundusve arvis Caesar ab Elysiis,
Aut si Corvinus, clarus vel pace, vel armis,
  Pannoniae Budam conspiciatque suam:
Urbem mutatis disquirat rebus, in urbe
  Nec cives noscat, Pannoniosque suos,
Pertaesus vitae, contemnens sceptra, revertat
  Denuo sponte sua functus ad Elysium.

III.

Non tibi Marte ferox me Turca subegit, et armis
  Astu sed vicit, proditione, dolo.
Caetera perfidiae nolint ut fidere tantae
  Convenit aerumnis discere regna meis.
Quae mihi ni reddent per Martia bella salutem:
  Non poterunt sine me salva manere diu.

Az esztendőnek hátra lévő részét Lippán töltötte tehát Izabella. Itt 18. decz. költ levele által hatalmazta meg Martinuzzit, Statilius Jánost és Petrovich Pétert, hogy a Ferdinánd küldöttjével, Serédy Gáspárral, az ő nevében kössenek egy örökös békességet, kik is Serédyvel ilyen alkut csináltak: Ferdinánd adja vissza Izabellának és annak árvájának Szepes várát, minden ahoz tartozó városokkal, falukkal, vámokkal, érczbányákkal s. a. t., amint azokat hajdan a Szapolyay familia birta, ezenkivül fizessen neki Ferdinánd esztendőnként tizenkétezer magyar forintot. Ha ezeket Ferdinánd teljesiti, Izabella visszaadja Ferdinándnak nemcsak a magyar koronát, hanem minden várakat s tartományokat, melyeket Magyar és Erdélyországokban eddig birt. Megunván Izabella lippai mulatását, bekivánkozott Erdélybe. De az erdélyiek, akik Török Bálint és Majlát István török fogságba lett esésöket felettébb sajnállották, őt nem akarták magokhoz befogadni, nehogy ő hozzájok is bevigye a hadakozásnak azon fáklyáját, mely most közelebb Budát megemészté. Elküldötte tehát Izabella előre Martinuzzit Erdélybe, hogy ott a rendeknek adja tudtokra, hogy épen azzal fogják hazájokat hanyatt-homlok a veszedelem örvényébe buktatni, ha őt magokhoz be nem bocsátandják. A sziveknek maga tetszése szerént való hordozásában nagy mester Martinuzzi, nemcsak arra vette az erdélyieket, hogy Izabella hozzájok való menését többé nem ellenzet-

ték, hanem arra is, hogy azok annak nagy készületekkel eleibe mentek, őt pompásan kisérték be Dévára, aholott őt Adorján, a kolosvári plébános, az egész ország nevében, egy örvendező beszéddel fogadta s tisztelte meg; az urak pedig becses ajándékokat mutattak be mind neki, mind kis fiának. Mind egyéb, mind most eleibe jött kisérőivel, elindult hát Izabella Déváról 1542. esztendőnek eleje táján belebb Erdélybe, és Gyulafehérvárát nézte ki magának legalkalmatosabb lakóhelyül. Hogy itt egy kis pihenést s nyugodalmat találhatott, ilyen rendelést tett tartományaiban, hogy Petrovichot Lippa, Temesvár és minden ráczok fejévé tette a Dunáig. Martinuzzira a váradi és csanádi püspökséget, ezenkivül a Körös és Tisza közt fekvő helyeket bizta; Czéczey Lénárt igazgatása s gondviselése alatt, felső Magyarországot, Kassától fogva továbbra is meghagyta. Ugyan Fehérváron 26. jul. költ levele által megerősitette a Serédyvel kötött emlitett békességes pontokat. Más nap pedig igen pompás halotti czeremóniát tartott, és gazdag tort adatott ezelőtt két esztendővel meghalt férjének emlékezetére s tisztességére, minthogy annak idejében, annak temetésén, Székesfehérváron, gyermek ágya miatt meg nem jelenhetett vala, azóta pedig sok viszontagságai őt kötelessége végbevitelétől elvetették.

A vallás felett való akkori villongások, magokra vonták az Izabella figyelmetességét; azértis ő 1543. eszt. februáriusban, Kolozsváron, egy országos gyülést tartott, melyre a Luther tudományának többi hirdetői közt, beidézte Brassóból Honter Jánost. Mivel tudta Honter, hogy jelen lesz a gyülésen Martinuzzi, aki mostanában égettete meg Váradon azért egy embert, mert az ott a templomban egy kép előtt térdepelve imádkozó asszonyt pofon csapott, nem mert oda elmenni, hanem maga helyett mást küldött. Egyébiránt pedig onnan a Luther követői, minden hajok szála perzselése, vagy görbesztése nélkül szabadulhattak meg, mert amicsodás erővel Martinuzzi nyomta őket, szintén olyannal emelték azokat Petrovich, Csáky Mihály és Batthyány Orbán. Ugyanezen esztendőben, a székelyvásárhelyi novemberi gyülés, Statilius János püspök halála után, az erdélyi püspökségnek minden jövedelmeit általadta Izabellának. Ugy látszik, hogy igen adakozó volt ő a püspökség jószágaiból, mert a rendek 1544. eszt. arra kérték őt, hogy azon jószágokat többé senkinek sem ajándékba, sem zálogba ne adja, sőt ami azokból már el van is idegenitve, azt is visszaszerezze. Továbbá arra is kérték, hogy a királyi jövedelmeket ne engedje a tisztek ragadós kezeik által pustba menni, hanem azoktól szoros számot vegyen, és akik bünösöknek találtatnak,

büntesse meg. A bizonyos, hogy sokszor kellett neki rangjához igen illetlen szükséggel és szegénységgel küszködni.

A királyi kincsnek eltőkitésében s maga hasznára s dicsőségére való forditásában, legfőbb volt Martinuzzi, aki naponként hatalmasodván, minden más udvari fő embereket, a maga felemelkedett nagyságának árnyékába taszitott s rejtett. Petrovich, Batthyány, Patóczy Ferencz, Losonczy Antal s más egyenes gondolkozásu nemesek látván, hogy már maga Izabella is a királyságnak csak nevét viseli, annak valódi hatalmával s fényességével pedig Martinuzzi puffaszkodik; arra eszelték Izabellát, hogy Martinuzzit vonja számadásra, igy aztán mostis bővelkedni fog, jövendőbeli szükségeire is kincset tehet el. Meg is szólitotta ő ezirànt Martinuzzit, de az azt felelte, hogy ő senkinek egyébnek nem tartozik számolni, hanem csak a királyfinak, annak is akkor, ha a felnevekedik. Ettől fogva naponként öregbedett Izabella és Martinuzzi közt az egymás iránt való bizodalmatlanság és alattomos gyülölség, mindaddig, hogy egyszer magát Izabella arra határozná, hogy Lengyelországba hazamegyen, melyet igy ad elő Tinódi Sebestyén :

„Sir vala gyakorta a királyné asszony,
Semmi birodalma neki az országon,
Az Frater (Martinuzzi) György tartja fiával abrakon,
Kedve szerént nincsen, gyakran bánkódik azon.
  Ohajtva telelni méne fel Gyaluba :
Irnak vala ezer ötszáz negyvennyolczba,
Betegségében készül vala bánatba;
Akar el-kimenni onnat Lengyelországba.

Mindazáltal tett egy próbát Martinuzzival. Ugyanis magához Szulejmánhoz egy levelet küldött, melyben maga elnyomattatását keservesen panaszolja, és őt arra kéri, hogy Martinuzzit a hatalmaskodásokról intse meg. Irt is mindjárt Szulejmán Martinuzzihoz, hogy Izabellának minden intésére s pillantására vigyázzon, és attól függjön, különben fegyverrel fog ellene jönni. Minden jóra igérte magát Martinuzzi, nevezetesen arra is, hogy mihelyt jegyzéseit rendbeszedheti, mindenekről számot fog adni. De mivel nem szünt ő meg az lenni, aki azelőtt volt, Patóczy, Losonczy és Kis Ambrus tanácsokból ismét kikészült Lengyelországba. Martinuzzi és Petrovich, akik már ellenkeztek egymással, most egy kevéssé összebarátkoztak, a lengyel követek eszközlésökre, és egy kézre dolgozván, Izabellát szándékáról lever-

ték 1549. eszt. De nem soká lehetett Izabella csendességben, mert hogy egykor Petrovichchal Szebenbe akara menni, őket a szebeniek a városba, Martinuzzi parancsolatjából, be nem bocsátották. Attól félt t. i. az előre néző Martinuzzi, hogy ha ott magát Izabella megfészkelhetné, ugy neki több árthatna. Ezeket igy foglalta Tinódi versekbe:

Vevé ezt eszébe barát (Martinuzzi) Petruittal,
Mindent igérének ő nagy szép szavokkal,
Asszonyt megmaraszták ő fogadásokkal;
Fehérvárra hozá Fráter György szép szóval.
Immár a két tutor ellenkedik vala,
Kiből végre az ország jót nem vár vala.
Lengyel királyné asszony ezt meghallá,
Mondhatatlan azon igen megbusult vala.
Erdélybe bocsáta hamar két szolgáját;
Poznesti püspököt, és nádor ispányát,
Egybe békeltetnék hoznák a két urat,
Hogy hiven szolgálnák leányát s unokáját.
Csakhamar urakat öszvebékélteték,
Egymás akarattal ott ők azt rendelék,
Négy uraknak mindenkor egyik ott benn laknék;
Királyné asszonynak szolgálna, ott forgódnék.
Ott avagy Fráter György, vagy Petruit Péter,
Vagy Patóczy Ferencz, vagy Losonczy Antal,
Mindenkor forgódnék király tanácsival.
Váradá indula barát lengyel urakkal.
Maradának hárman szolgálák ő felségét,
Mikor látták volna az ő nagy szükségét,
És a Fráter Györgynek ő nagy fösvénységét,
Fogadással kérék az asszonyt Ő felségét.
Petruit szóllala: kérjük Felségedet,
Mi igen jól látjuk te nagy szükségedet.
Lippán megszerezzük bőven életedet.
Jőjj el, ott eltartjuk asztalodat, népedet.
Izabella asszony, ezt jó neven vevé,
Hivségeket szép beszéddel megkőszőné
Ezt mind az országnak hamar hirré tevé,
Hogy éhel meghalna, közzüle el kimenne.
Lőn elindulatba; Dévára beszálla,
Váradá Fráter. György ezt hamar meghallá,

Hiv szolgái által kéré és unszolá
Erdélyből ki ne menne, mert végre megbánná.
  Ott ő akaratját asszony változtatá,
Déva várába ő kincsét felhordatá,
Ezt hallván Patóczy, Losonczy, busula,
Okot lelvén, mind a két ur haza indula.
  A királyné asszony Déváról indula
Petruittal, hogy Szebenbe beszállana;
Fráter György Váradá ezent hogy meghallá,
Szebennek izene, asszonyt be ne bocsátnák.
  Inkább engedének a barát szavának,
Hogy nem az asszonynak és király fiának,
Maga megesküttek a király fiának,
Őket nem bocsáták Szebenbe a szász urak.
  Sirva Izabella Fehérvárba szálla;
Éjjel nappal óhajt és kesereg vala;
Jó Petruit Péter tisztiben indula,
Ez meglött dolgokon oly igen megbusula. —

Ezekután Izabella gyülést tartott Kolozsváron 1550. esztendőnek elején, aholottis az egész országban minden emberre egy forint adót vetettek a török császár számára. Jelenvolt itt Martinuzzi is, de egyebet ott nem mozditott, hanem azt, hogy Csáky Mihályt és Horváth Mihályt meg akarta öletni, de abban elő nem mehetett. Tudta már ekkor Izabella, hogy Martinuzzi, a minapi kötés szerént, de amelytől már ekkor Izabella idegen volt, által akarja adni Ferdinándnak Erdélyt; azértis annak szándékát az uraknak s nemeseknek, a gyülés után tudtokra adta, jelentvén azt is, mennyire megharagudnék ezért Szulejmán ő reájok. Meghallván Martinuzzi az uraknak Izabella mellett való buzgólkodásokat, Szászsebest elfoglalta, ezenkivül Csanádot is, melyet Petrovich ostromoltatott vala, Varkóczy Tamás által a vivás alól felszabaditotta. Hogy értésére esett Szulejmánnak a Martinuzzi kettős szerencséje, mindjárt parancsolt a moldvai és havasalföldi vajdáknak és magyarországi basáinak, hogy menjenek Izabella ótalmára Martinuzzi ellen. Nem ijedt meg Martinuzzi, hanem hadával Gyulafehérvár alá ment, és oda Izabellát, fiával s Petrovichchal együtt 4. szept. beszoritotta; de kevés idő alatt összebékéllettek ezek az ellenkező felek. Azonban a parancsolat szerént az oláhok Brassónál és a veres kapunál tolultak be a békesség után Erdélybe, de azokat Martinuzzi, Kemény János és Kendeffy János által onnan kiverette,

Kászont a budai basát is haza riasztotta. Ezeket Tinódi ezen verseiből tudhatni :

Mikor iránk ezer ötszáz és ötvenbe;
Gyülést hirdetének karácson innepébe.
Királyné asszonyt inditák nagy hidegbe
Jó Kolosvár felé, az Marosnak mentébe.
Im az barát vivé asszonyt Beszterczébe,
Sokan csonkulának halának nagy dérbe,
Onnat Kolosvárra harmadnap vivé be,
Nem gyülésbe, hanem Kárlówit menyegzőjébe.
Nagy pompával menyegző lőn (Kolos) Monostorba,
Másodnap királyné asszony Kolosvárba
Minerona asszonyt elházasitásba
Zborniczki Miklósnak adá törvény házasságba.
Ott szép ajándékot az ország mutata,
Szegény köz nemes nép kit vált igen bána,
Mert soknak költsége már elfogyott vala,
Gyülést nem várhatják, sok haza is ment vala.
Fráter György a gyülésbe csak azt végezé,
Az asszony két hiv szolgáját elvesztené,
Horváth Mihályt, Csáky Mihályt megöletné,
De bünöket az asszony ő magára vevé.
Egy pénz héjával egy forintot szörzének;
Hogy török császárnak adót szörzenének.
Mert mindenkor ez törvénye magyaroknak
Forintot heával az adóba szednének.
Reggel az asszony indula jó Fehérvárba,
Csendesbe marada búába sirtába.
Petruit megérte mindent Temesvárba,
Asszonynak megirá s császárnak Drinápolyba.
Derék szerént királyné asszony megtudá,
Erdélyi uraknak mind tudtokra adá,
Kéré őket hogy gondolnának jól arra,
Hogy ne esnének fejenként császárnak rabbá.
Igen gondolkodnak urak, röttenének.
Sokan az asszonynak ott fogadást tőnek,
Hogy minden szerencsét véle kisirtenek.
Ebben Frater Györgynek csakhamar hirt tevének.
No hamar Alvinczbe Fráter György bészálla,

Titkon Szászsebest ő magának foglalá,
Királyné asszony ellen sokat gondola,
Mint Erdélyből fiával kigazithatná.
A franczia király gazdag király vala,
Károly császár Ferdinándus udvarába
Korosként követe az királynak vala,
Fráter György dolgát a követek értették vala.
No hamar megirák franczia királynak,
Király esmeg irá a török császárnak :
Barát hitet adott Báthorba egy grófnak,
Magát kötelezte a Ferdinánd királynak.
De hogy jobban Felséged e dolgot megtudja,
Bizony Felségedet barát elárulta,
Ő ura gyermekét, anyjával eladta,
Jó Magyarországot németnek ajánlotta.
Oly igen készülnek németek magyarral,
Rád akarnak jőni az ő nagy hadakkal.
Császár hallá feje hajtogatásával,
Csak elálmélkodék sok gondolkodásával.
Az volt végezése régen a császárnak,
Hogy egy kis leányát franczia királynak
Feleségül adja (Szapolyay) János király fiának,
És megkoronázza szép várában Budának.
Uraságába hagyja kéncses Budának,
Jó Magyarországnak és Erdélyországnak,
És az Tótországnak, az Horvátországnak,
Végre Bécsországnak, az felső Csehországnak.
Török császár irá a magyar uraknak,
Külen külen a keritett városoknak,
Mind az vármegyéknek, külen a szászoknak,
Az ő levelében ezt irta mind azoknak :
Csuda jól tudjátok kik voltatok hivem,
Mikor kéncses Budát én kezemhez vevém,
Király fiát anyjával én eleresztém,
Sátoromban Fráter Györgyöt én megesketém.
Reá felele ott ennékem hiv leszen,
Ura gyermekének hiv szolgája leszen,
Szegénységből király uraságra vévén,
Szerzetes voltát, vénségét, gondolván, nézvén —

Itt hija van.

Kiereszte császár Ali csauszt külde,
Egy aranyos zászlót királyfinak külde,
Egy vont arany fosztánt levelével külde,
Az Petruitnak is aranyas fosztánt külde.
Megküldé asszonynak az ország követit,
És a Fráter Györgynek a két fő szolgait,
Ő kezibe bizá azoknak életit,
Akar elbocsássa, vagy megállja boszuját.
E csausz ott adá a zászlót királyfinak,
Császár levelével kezébe magának.
Tartani királyfi adá Török Jánosnak,
Császár hagyásából igy szóla királyfinak:
Gyorsan e zászlót Felséged kitétesse,
Országbélieket alá hirdettesse,
Ki nem jőne azt Felséged megbüntesse,
Mennyi nép kellene igaz annyit küldene.
Vajdáknak Havasel földében, Moldvában,
Békeknek, basáknak irt Magyarországban,
Mehéd siessenek az Erdélyországban,
Parancsolatod szerént hagyta szolgálatba.
Ezt hallá királyfi, anyjával iratá,
A budai basához hamar választá,
A Szalánczi Jánost, hamar elbocsátá,
Havas el földébe, Moldvába eliratá.
Rémüle Fráter György mikor ezt meghallá,
Gyulafehérvár alatt királyfira szálla,
Mind a három nemzet ő vele ott vala,
Petruit hadával ura mellé szorula,
Ez ország asszonyhoz követet külde be:
Hogy a králá fiát küldené közükbe,
Kinek kezére ujonnan eskenie,
Mert az első hitet vélik rosznak lennie.
Semmiképen asszonynak nem tetszik vala,
Fiát hogy elvennék, azt jól tudja vala,
Magát bucsuztatnák, azt ő nem akará,
Végre ő közettek frigyet szerzettek vala.
E frigy alatt békességet ők szerzének,
Hogy ő köztök vérontások ne lönnének,

Barát és Petruit haddal leülnének,
Királyné azszonynak hiv szolgái lönnének,
Fráter György béméne ott jó Fehérvárba,
Asszony eleibe alázatosságba,
Előtte fiával két térden állásban,
Őket megköveti vala könyhullatásban.
Reánézvén asszony, sirva neki mondja :
Ha János király jóvoltát nem gondolja,
Avagy Istenét, és ő fiát gondolja,
Kit testamentomba király néked ajánla.
A királyfi baráttal, fő-főurakkal
Fogának sirnia oly nagy óhajtással,
Vélek elveszteket immár hamarsággal
Barát megbékéllék Petruittal, urakkal.
Tanácsok együtt lőn, ételek, italok,
Köztek szinnel való minden mulattságok,
Királyné asszonynak együtt udvarlások.
Ez idő közt Fráter György, egy uj hirt érte,
Moldva, Havas el föld, mind táborba lőtte,
Kik mind be Erdélybe akarnának ütnie.
Reágondolván izene az országnak,
Mindenütt véres tőrt ők hordoztatnának,
Mind feltámadnának, hozzá folyamnának,
Mert ellenség mindenfelől rajtok volnának,
Gyüle Szászsebesnél hatvanezer magával
Brassó havassánál jó Kemény Jánossal,
Az veres kapunál Kendeffy Jánossal,
Hagya seregeket, jó ő hiv szolgáival.
Ez idő közt Szalánczi nem értette vala,
A két ellenség közt hogy békesség vala,
Kaszon basával ő Erdélyben ben vala,
Lippán belől Tótváradján ő nyugszik vala.
Untalan a basa kezde izengetni :
Asszony megizenje, kit keljen büntetni,
Mert viadal nélkül ő ki nem mér menni,
Királyné asszonynyal ő akar szembe lönni.
Rágondolván urak, asszonyt költözteték
Jó Diód várába fiával viteték, s. a. t.
Lásd Török János.

Nagy boszusággal és fenyegetődzéssel ment Kászon vissza Budára, noha Izabella őt ajándékkal kivánta engesztelni.

Ezekután békével vált ugyan el Martinuzzi Izabellától, és Váradra hazament, de kevés napok mulva, ismét Diószegen alkudozott Báthori Andrással, a Ferdinánd követével, Erdély iránt, és azzal ott a minapi nyir-bátori egyességet megujitotta, mely szerént Izabella általadná Erdélyt Ferdinándnak, csakhogy Ferdinánd is a maga legkisebb leányát Joannát adja feleségül az Izabella fiának, ezenkivül felső Sziléziában az opoli herczegséget, és a Szapolyay familiának minden régi örökségeit Magyarországban. Maga Izabella mutatta néha arra kedvét, hogy Ferdinánddal alkura lépjen. E volt az oka, hogy Ferdinánd is 1551. eszt. Nádasdy Tamást és Báthori Andrást már ki is rendelte volt, hogy Izabellával az alkut hajtsák tökéletességre, de csakhamar megtudta, hogy Izabella esze megváltozott. Ugyanis ő az enyedi diétán Martinuzzit haza ellenségének itéltette a rendekkel. Hogy ezt Váradon megtudta Martinuzzi, egy jó sereggel mindjárt Enyedre repült, a rendeket ott nyomta, és azokat a végezés visszavonására erőltette. Izabella ezt a hatalmaskodást nem türhetvén, Enyedről Fehérvárra, onnan Szászsebesre ment, Martinuzzi kérésére pedig Ferdinánd, Castaldó Jánost, Nádasdy Tamást, Báthori Andrást, Losonczy Istvánt s. a. t. egy hat, vagy hétezer főből álló táborral, Eger felé elinditotta Erdélybe. Bethlen azt irja: „hogy Izabella, Balassa Menyhértet eleibe küldötte volna Castaldónak, hogy annak Erdélybe való bejövetelét, a szoros utakon akadályoztassa meg; de Castaldó nem arra vette utját, ahol őt Balassa várta. Mikor Castaldó beért Erdélybe, már akkor elfoglalta volt Martinuzzi Fehérvárt. Castaldó Almás felé Enyedre ment. Oda ment neki Martinuzzi eleibe, onnan pedig együtt mentek Szászsebesre Izabella udvarlására, és azzal az alkunak elkészitésére. Petrovich Péter, aki tartotta mindeddig Izabellában a lelket, hogy a maga jelenlétével ne láttasson az alkut helybehagyni, nem várta meg Szászsebesen Castaldót, hanem Lippára távozott. Amennyire a keserüség engedte, illendőképen fogadta Izabella Castaldót s társait, ki is a szokott köszöntés után, neki Ferdinánd akaratját megjelentette, mely abból állott: hogy minekutána Izabella Erdélyt, a magyar koronát és Kassát Ferdinándnak általadja, azok helyébe Ferdinánd, Izabellának százezer, vagy amint mások mondják, száznegyvenezer aranyat fog fizetni, ezenkivül neki adja az opoli (oppelni) herczegséget, fiának pedig János Zsigmondnak, vissza fogja adni eleinek negyven várból álló jószágát Magyarországban, ugyanannak feleségül fogja annak idejében adni a maga legkisebb leányát. Két vagy három napot kért Izabella ma-

gának a gondolkodásra. Azok elmulván, ujra megjelentek ő nála Castaldó s társai, és némely erdélyi főemberek, kik előtt keserves zokogások közt azt a kinyilatkozást tette, hogy ő ugyan reájok áll az eleibe tett pontokra, de az Istent éjjel nappal kérni fogja, hogy az ő számkivettetésének okát s inditóját példásképen büntesse meg. Ezek után közakaratból Kolozsváron diétát hirdettek, ahova mikor maga Izabella is elindult volna, és utjában Felvinczen, a Székely Pál házánál megszállott volna, a magyar koronát a spanyol katonáknak általadta, kik is azt Castaldóhoz vitték. Hogy elértek Kolozsvárra, legelső gondja is a volt Izabellának, hogy Castaldóval kezet fogott aziránt, hogy az ő Erdélyből leendő kimenetele után is, semmi bántódások nem lesz az ő leghivebb itt maradandó embereinek, Balassa Menyhértnek, Csáky Mihálynak, Kendi Antalnak és Kis Péternek, akiket Martinuzzi már halálra szánt s rendelt, melyet Castaldó meg is igért Ferdinánd nevében. Hogy annál nagyobb pompával, s annál több ember előtt erősittethesse meg a szászsebesi egyezést, a kolozsvári nagy templomot választották annak helyéül; aholottis az isteni tisztelet végével, Castaldó, Nádasdy s Báthori, Ferdinánd részéről az oltár előtt megesküdtek, a mondott pontok megtartására; hasonlóképen cselekedtek Izabella, annak fia János Zsigmond, és Martinuzzi is, melyet követtek a dob és trombita szók, és az éljen kiáltások. Azok lecsendesedvén, Izabella az oltárra helyheztetett koronához s királyi pálczához közelebb ment, és mellette álló fiához könyhullatások közt eképen szólott: „Ne legyen bántásodra édes fiam, hogy ezt a koronát s pálczát, melyeket a te fejeden s kezedben volt ezelőtt bizodalmam valaha látni, annak a legjobb királynak, Ferdinándnak általadom, aki néminémű reménységet hagyott még affelől, hogy ezeket néked vissza fogja adni.“ Azután az ott álló magyarokhoz ilyen szókat intézett: „Imé magyarok, ti előttetek adom által a Ferdinándhoz küldendő koronát s királyi pálczát, adja a nagy Isten, hogy ez legyen néktek, az országnak, és az egész keresztyén világnak javára s boldogulására, s. a. t.“

Ezen pompás általadás után, Petrovichhoz irt Izabella, hogy Temesvárt, Lippát, Karansebest, Lugost, a Ferdinánd biztosainak adja által, maga pedig naponként az induláshoz készülgetett. Magához hivatta Nádasdy Tamást és Báthori Andrást, és azokat arra kérte: „mondják meg Ferdinándnak, hogy valamint hajdan Budát a töröknek, most pedig őt (Izabellát) eladta Martinuzzi, ugy fog nem sokára Ferdinánd királylyal is bánni“. Mikor aztán Kolozsvárról elindult, négyszáz magyar kisérte el őt egy darabig. Maga Castaldó is két magyar mértföldig ment el ő vele. Tinódi igy irja le az ő utját:

Elindítá barát asszonyt Kassa felé,
Őtet elkiséré Meszes uta felé,
Szent-Királyig méne; ő ott bucsut véve,
Asszonynak fiával ajándékot jelente.
Ennyi sok kincséből csak ő nekik ada
Mindkettőnek egy-egy ezer aranyat ada,
Ott ugyan könyvezvén egy-egy csókot ada,
Jó Edenfi Lászlót kisérőbe bocsáta.
Siet a Meszesen, asszony óhajtással,
Szekerit vontatja ökrökon sirással,
A Tiszához közel a jó Petruittal,
Lőn szömbe Patócsi, Balassa Menyhárttal.

Bethlen azt irja: „hogy a budai basa, egy jó sereggel, Izabella eleibe sietett, és őt utjából Erdélybe vissza akarta vinni; de mind Petrovich, mind a többi mellette lévők vigyázása által, annak kezeit Izabella elkerülte. A kassai kapitány, Czéczey Lénárt pedig, katonákkal jött ő eleibe, és őt Kassára bekisérte. Kassán siránkozott azután Izabella egynehány hónapokig. Csak a Martinuzzi 17. decz. történt erőszakos halála vidithatta ott egy kevéssé az ő szomoru szivét, melyet igy teszen ki Tinódi:

Csoda sápolódása az jó asszonynak,
És ő vele össze a király fiának,
Vala nagy öröme az ő udvarának,
Hogy nagy ostort vetett a kincstartónak.
Ád vala nagy hálát menybéli Istennek,
Hogy megállotta boszuját inségének,
Vége lött ő dolgában im az Fráter Györgynek;
Nagy sok jót monda királynak ő felségének.
Sőt nem vala nehézsége a királyra,
Boszonkodik vala csak az egy barátra,
Ki cselekődése lőn oly nagy kárára,
Kis árva fiával marada budosásra.

Maga Ferdinánd is megirta Prágából, Izabellának Kassára, azon okokat, 29. decz. költ levelében, melyek Castaldót a Martinuzzi megöletésére határozták. Minekutána az igért aranyat Ferdinánd megküldötte Izabellának Kassára, tovább ott nem mulatott, hanem Lengyelország felé indult 1552. eszt. junius közepe táján, vagy amint Oláh

Miklós hitelesebben irja, 27. január. Azt irják, hogy a kassai hegyekről visszatekintvén Izabella keservesen Magyarországra, ott egy fára ezen három betüt metszette S. F. V. azaz: Sic Fata Volunt. Ugyanezen betüket verette azután némely pénzeire is. Tinódi igy irja le az ő kimenetelét az országból:

A jó király (Ferdinánd) ő fogadását megállá,
Jegyruháját az asszonynak mind megadá,
(Ez a jegyruha a száznegyvenezer arany volt).
A herczegséget Opuliát megadá,
Asszony szép Kassából sirva el-kiindula.
Bánkódik királyfi jó lován ül vala,
Kassát nézi vala, szép sokat szól vala,
Valjon mikor lészen Kassába szállása?
Jó Magyarországba és Erdélybe lakása?
Óhajtják, siratják, akik látják vala,
Az ő budosását keserülik vala,
Ő eszét elméjét is csodálják vala,
Ő lovon ülése, termete nagy szép vala.
Lát, hall, ő körüle vén Petruit bátyja,
Jó Prini Ferenczét, késérébe (kisérőbe) látja,
Ők el-bemenének az Lengyelországba,
Herczegségbe onnat neves Opuliába.
Reménysége vagyon az király fiának
Atya Ur Istenbe; mert ád hálát annak,
Mint édes atyjának;
Mert ő lészen magasztalója ő fiának.
Ó tü körösztyének mind feltámadjatok,
Ez fejedelmünkért Istent imádjátok,
Szent malasztjával szeresse tü királytok,
Hogy a pogány kéztől épen maradhassatok.
Lön ennek irása az jó Kolozsvárba,
Tinódi Sebestyén egy iratos házba,
Lilte krónikáját ott nyomtatásába
Kis karácson közbe irta ötvenháromba (1553).

Kevés hónapok alatt igen megunta Izabella az opoli (oppelni) lakást, és onnan visszajött az édes anyjához s testvérjéhez, a királyhoz, Lengyelországba, ki is neki opoli jövedelme mellé, ott egy más hasznos jószágot is rendelt. Innen küldözött mind a török császár ő

hozzá, mind ő ahoz egynehány izben követeket, kik által arra kérte Szulejmánt, hogy Ferdinánddal mindaddig meg ne békéljen, mig az ő neki Erdélyt vissza nem adja; hogy parancsoljon a budai és temesvári basáknak, hogy azok őt Ferdinánd ellen segitsék; hogy Szulejmán adja vissza neki Lippát, Solymost, Csályát, Csanádot, Fellakot, Nagylakot, Szolnokot, hogy igy, mind az erdélyiek, mind a magyarországiak annál nagyobb bizodalommal adhassák magokat ő hozzá. Kereste ő maga ajánlását Szulejmánhoz annak feleségénél is, kereste a franczia királynál is, aki az ő dolgában küldött is követet Szulejmánhoz, és valami rokonságát feleségül igérte Izabella fiának, csakhogy az a Ferdinánd leányáról Joannáról mondjon le. Dragoman Mohammed nevü török volt az ő követeinek vezetőjök s oktatójok, aki azutánis lakott egynehány esztendeig az ő udvarában. Konstantinápolyból együtt mentek az ő követei a franczia követtel Ázsiába, az ott hadakozó Szulejmán után 1554. eszt. Vissza is adta Szulejmán Petrovichnak Lugost és Karansebest, ahova ő mindjárt elköltözött.

Azonban mind Izabella s Petrovich és mások szakadatlan szorgalmaztatásira s untatásira, mind kivált Szulejmánnak végső veszedelemmel való fenyegetődzéseire, eltökélik magokban az erdélyiek, hogy Izabellát magokhoz visszavegyék. Evégre 1555. eszt. Maros-Vásárhelyen, karácsontájban, diétát tartanak, ott Balassa Menyhértet az ország hadai főkapitányának teszik, Petrovichért Lugosra küldenek, és őt Erdélybe hiják; Ferdinándhoz Kemény Lászlót, Zombory Jánost és Bomel Tamást azzal a kéréssel inditják, hogy Izabellának Erdélybe való visszatérése ne legyen neki bántására és terhére, mivel ők azt csak kénytelenségből fogják visszahozni. Eléggé igyekeztek Castaldó és Dobó István vajda őket erről leverni, de mivel olyan erőt nem mutathattak, mely az ő reájok száját feltátott Szulejmánnak akar első, akar zápfogait, alkalmatos lett volna megtörni, gondolkodások módját meg nem változtatták. Kendi Ferenczet rendelte ki Petrovich, háromszáz urral, az Izabella meghivására, kik is 1556. eszt. 8. aug. voltak először Lembergben annak udvarlására, onnan 23. szept. indultak meg vele együtt Munkács felé. Ötszáz szépen öltözött lovas, ugyanannyi gyalog lengyel pompásitották az Izabella utazását. A két ország határánál, Báthori István üdvözlötte őt, aki idővel lengyel király lett. Azután a budai basától érkezett két csoport török, akik a bámulásig való csinossággal ékeskedtek. A két oláhországi vajda is megjelent számos bojérokkal, az ő visszajövetelén való örömöknek bizonyitására. Ilyen jeles és számos kisérőkkel szállott ő be Husztra, ahol a városbeliek nagy örömmel fogadták őt. Mivel pedig az oda való várbe-

liek semmi tiszteletet s engedelmességet nem mutattak ő hozzá onnan való eljövetelekor, a várnak megvételét Báthori Andrásra bizta. Tovább folytatván utját, minden nemü s rendü emberek örömkiáltásokkal kisérték őt. Déshez közel várta őt Petrovich az erdélyi rendekkel s nemesekkel, és Balassa Menyhérttel, kiknek köszöntéseikre s jó kivánságaikra, hasonló indulattal s jó akaratja igérésével felelt. Kolozsvárra 22. okt. délutáni két órakor ment be. Előtte vitték a török császár nagy veres zászlóját, melyen egy arany sziv ragyogott, a császár Izabella iránt való szivességének példázására. Még akkor nap ajándékokkal megtisztelve elbocsátotta magától a két oláh vajdát, kik is valamerre mentek, mindenütt siralmas emlékezetüvé tették az Izabella visszajövetelének ünnepét. Kevés napok mulva diétát hirdetett ugyan Kolozsvárra, Katalin napjára, aholottis ő az ország szabadságainak ótalmát igérte, a rendek pedig az erdélyi papság jószágainak jövedelmét rendelték az ő táplálására, mivel azon birtokok, melyekből hajdan élt, már most török iga alatt nyögtek. Kivánta azt is a rendektől, hogy neki hatalmában legyen ezután a tisztségeket s jószágokat szintén ugy osztogatni a lengyeleknek, mint a magyaroknak. Ez ámbár ellenkezett a régi törvényekkel és szokással, mindazáltal ebben sem szegték kedvét, és az uralkodást neki öt esztendeig adták által, mig t. i. az ő fia János Zsigmond az értebb esztendőkre eljutna. Mikor bement Izabella Erdélybe, már akkor elfoglalta volt Balassa Menyhért Fehérvárát az ő számára, Bornemisza Pál püspöktől, azután pedig Dobó István is feladta Szamosujvárt, Ferdinánd engedelméből. Huszt is Váraddal együtt nem sokára kezére került, és igy mind Erdély mind Magyarország részeinek birásában magát ujra megfészkelte.

De nem soká tarthatott az ő csendessége, sőt azok zavarták azt meg leginkább, akik az ő visszahozásában legmunkásabb eszközök voltak. Bebek Ferencz 1557. eszt. Konstantinápolyba ment, és ott Szulejmántól, az erdélyi rendek nevével, magának az erdélyi gubernátorságot kérte, melyet egy zászlóval által is adott neki Szulejmán, és az oláh vajdáknak parancsolt, hogy Bebeket uj hivatalába iktassák be. Hogy ezt Izabella megtudta, egy ajándékokkal rakott követ által világosságra hozta Szulejmán előtt Bebek csalárdságát. Szulejmán mindjárt parancsolt, hogy Izabella küldje vissza Bebeket fogva ő hozzá. Azonban ezuttal összebékélt a két versengő fél. Ekkortájban érkezett volt Izabellához a franczia királytól követ, aki az ő visszajövetelét örülte és szerencséltette. Báthori Kristóffal váltotta fel ezt a követséget Izabella, ki által a franczia királynak szivességét meghálálta, s magát továbbra is annak Szulejmán előtt való pártfogásába

ajánlotta. Mindeneket igért a franczia király, sőt egy uj követe által egy hugával is az Izabella fiát unszolta. Ugyanakkor arra is kérte Izabellát, hogy a maga fiát, arra alkalmatos férfiak által, jó idején szoktassa az uralkodás mesterségéhez. Kaptak ezen tanácson némely főemberek, és azt kivánták Izabellától, hogy János Zsigmondot bocsássa el magától Váradra, hogy ott a közönséges dolgok folytatásához szokjék. Csak azértis gyanus volt ez a kivánság Izabella előtt, mert annak idejében Martinuzzi György is a fiát kérte egykor ő tőle; azértis a maga fiát sehova magától nem bocsátotta, nehogy ha azt kivehetnék tőle, azután magával ugy bánhassanak, mint szokott ember bánni a czitrom kifacsart héjával. Ezen az okon, ez időtől fogva, csak hideg vérrel viselte magát a franczia követhez is, ki is őt nem sokára odahagyta és Konstantinápolyba ment 1558. eszt.

Hogy már ekkor nem volt idegen Izabella a Luther tudományától, onnan gondolhatni, mert a szászoknak olyan szuperintendenst engedett pecsétes levele által tenni, aki teljes hatalommal gyakorolhassa az egyházi igazgatást s fenyitéket. Ugyanakkor szabaditotta fel a munkácsi orosz püspököt és a sz. Miklós klastromát minden adó, taksa s. a. t. fizetése alól.

Minekutána a török követ elment Izabellától, ő is követet küldött Szulejmánhoz, ki által attól azt kérte, hogyha többet nem is, legalább a Lippa és Hunyad közt való földet neki Szulejmán adja vissza. Az uralkodásra vágyakodó Bebek Ferencz, Kendi Ferencz és Antal, egy más követet inditottak az ő követe után Szulejmánhoz, ki által azzal vádolták Izabellát, hogy mihelyt Lippát és amit még többet kiván, visszaadja neki Szulejmán, ő mindjárt Ferdinándhoz fog pártolni, és Erdélyt ismét oda fogja hagyni. Kevésben mult, hogy a basák tömlöczre nem vetették az Izabella követét, de ő annak állapotját jókor megértvén, levele által magát egészen kitisztitotta, amikor aztán az ő vádolóira fordult a basák haragja, kiknek megegyezésével ő azután mind Bebeket mind a Kendieket Fehérváron megölette, mely cselekedetének ugyan a fehérvári, vagy amint Istvánffy irja, a tordai diétán a rendeknek okát adta, melyen azok meg is nyugodtak. Ez időtől fogva naponként kezdett Izabella hervadozni, és mindinkább kedvetlenedni; de kezdett Erdélynek Ferdinánd kezébe való bocsátásáról is nyomosabban gondolkodni, melyről akkor egyéb egy Nizovszky Szaniszló nevü lengyelnél senki semmit nem tudott, akit a dolog végrehajtására választott vala eszközül. Midenekben meggátolta őt az ő halála, melynek idejét s helyét ezen szókkal s betükkel jegyzette fel egy akkori kéz: „Izabella kyrálne aszony megholit Gyula-Feyr

Varatt septembernek 15 napan ebed után 12 oran, ky ewlyen Isten orságaban. Eltemetek Vasarnap 1559. eszt." Brutus nagy dicsérettel, Forgách pedig szokása szerént, keményen itél ő felőle, mind a bujaságra, mind a torkosságra nézve. A többek közt azt irja felőle, hogy télben is jeges borral élt. Bethlen azt mondja, hogy a fehérvári nagy templomban ezt az epitaphiumot irták volna neki:

Non potuit generi virtus praestantior addi,
Nec donis, quibus haec Diva Izabella nitet.
Edidit infantem Jani de sangvine Regis,
Quo Duce Pannonii secula tuta gerant.

Izdenczy István. Őszbe csavarodott százados volt már 1566. eszt., mikor őt a győri kapitány, Eck gróf, száz gyaloggal Thury György segitségére, a törökök ellen Palotára küldötte.

J.

Jakab. Egy hitehagyott nagy csábitó magyar ember, a tizenharmadik század közepe táján. Először cziszterczita barát volt, de a klastromot elhagyván, ugy tartják török vallásra állott. Igen nagy lármát csinált 1250. eszt. Francziaországban, mig kilenczedik Lajos franczia király a szent-földre járt a keresztes hadakkal, sok embert szedett maga mellé a nép sepreje közől, olyan szin alatt, hogy azokat ő is a szent-földre fogja vezérleni a hitetlenek ellen. Az ő hosszu övig érő szakálla, sárga vékony ábrázatja, mélyen beesett szikrázó szemei, erős dörgő szava, minden szempillantásban a kicsordulásra készen álló könnyhullatásai — olyan bizalmat szerzettek neki a tudatlan nép előtt, hogy az őt egy rendkivül való embernek tartotta. Azzal mert dicsekedni, hogy ő az angyalokkal társalkodik. Az okosabbak először fel sem vették az ő beszédét s igyekezetét, de mikor kevés idő alatt százezer elcsábitott ember állott mellé, akik mindent öltek, vágtak, valaki csak Jakab ellen szólott, a klastromokat s egyéb épületeket dúlták — akkor kezdették bánni, hogy idejében nem gondolkodtak az ő elnyomatásáról. Igen nehéz dolog volt, fegyveres kézzel is, a fellázadtakat elszéleszteni. Magát Jakabot Bourges nevü városban vágta agyon bárddal egy mészáros.

Jakab. Borsod vármegyei főispán volt Kálmán király idejében. Mikor Kálmán 1108. eszt. Dalmácziába ment, hogy ott némely jó

intézeteket tegyen, és ott a maga birodalmát erősebb fundamentomra állitsa, elkisérte őt oda ez a Jakab is, és azon diplomának, másokkal együtt, aláirta a maga nevét, melyben Kálmán Tragur városának sok szép szabadságot adott. Talán ennek fia lehetett az az Achilles, aki egyik oka volt annak, hogy Kálmán az Álmos és Béla szemeit kitolatni engedte 1113. eszt.; sőt azután szabadságot adott arra is, hogy Álmost megöljék.

Jakab. Váczi püspök volt 1213. eszt. fogva tiz esztendeig, második András király idejében. Nem igen jó emlékezetét hagyta, mert 1218. eszt. a veszprémi püspökre azt bizta Honorius pápa, járjon végére, igazak-e azok, melyekkel előtte vádolták Jakabot, hogy tudniillik dorbézoló, részeges, csalárd, püspöksége jusaival nem gondoló, ragadozó s. a. t.

Jakab. Nyitrai püspök volt második András és negyedik Béla idejében. Meglehet hogy csak egy a közelebb emlitett váczi püspökkel, legalább az esztendő szám benne ellent nem mond. Ez épittette Trencsénhez közel, szent Benedek tiszteletére, a szkalkai apáturságot, akinek vére a barlangnak oldalán akkoris meglátszott. Lásd sz. Benedek. Esztergomi érseknek választották 1225. eszt., de minthogy mások a csanádi püspököt választották ugyanakkor, a pápa egyiknek sem adta az érsekséget, hanem harmadikat kellett választani. Ott volt Jakab a Sajó vizénél, a tatárok ellen való szerencsétlen ütközetben 1241. eszt., s ugyanott több papi és világi urakkal elesett.

Jakabfalvy János. Veszprémi püspök lett 1347. eszt. Valkó vármegyében nagy familiából származott. Valami tiz esztendeig viselte a püspökséget.

Jákób és **Niwl.** Mindketten zsidók voltak. Jákób Pozsonban, Niwl pedig Budán lakott. Ezeket küldötték volt a magyarországi zsidók Zsigmond királyhoz, hogy tőle a magok régi jusainak megerősitését kérjék. Meghallgatta őket Zsigmond, és Prágában 1436. eszt. költ levele által megengedte nekik, hogy amely ügyes-bajos dolgok magokat a zsidók közt előadják, azokat a zsidó biró a maga zsidó esküdt társaival eligazithassa; hogy mikor a zsidók valami halottjokat egyik helyből a másikba viszik, azért ő rajtok sem a harminczadosok, sem mások, semmit ne húzhassanak; ha előre való egyezés nélkül, a zsidótól valamely keresztyén uzsorára pénzt veszen fel, tehát a keresztyén minden hétre két pénzt tartozzék annak száztól fizetni; a zsidó csak annyi adót fizessen, mint a keresztyének, akikkel egy helyben lakik.

Jaksich Demeter. Ráczországból származott. Mátyás király alatt

és azután vitézkedett. Mikor Csupor Miklós vajda 1471. eszt. a Nagymihály körül pusztitó lengyelekre ment, ötszáz huszárral ezt a Demetert küldötte el előre, hogy a lengyelek ellen próbáljon szerencsét. Jókor hajnal előtt elért Demeter a maga czéljára, egy Nagymihályhoz közel eső erdőben vonta meg magát. Virradatkor harmadfélszáz lengyel a várból kijő, és egész bátorsággal az erdőn keresztül akarnak utazni. Alig érték annak közepére, mikor Demeter nagy sikoltással reájok rohant, és azokat mind egy lábig vagy levágta, vagy elfogta. Lásd Csupor Miklós. Azután öt esztendővel, ott volt azon magyarok között is, akik Szendrő és Posasin körül, a törököket megzilálták; 1477. eszt. pedig az ausztriai hadba kisérté el Mátyást. A Mátyás király alatt tanult s nevekedett vitézek közé való számláltatására azzal is méltóvá tette magát, hogy mikor 1491. eszt. második Ulászló király a maga öcscse Albert ellen, Kassa alatt, táborba szállott, egy Goliát nagyságu tatár kijött az Albert táborából, s a magyar seregből mindeneket nagy kevélyen hivott magános viadalra. Demeter állott ki neki a viaskodó helyre, és őt az első összecsapásban mindjárt lováról a földre leteritette, és ott fejét vette. Márk nevü atyjafiával jó csoport pandur vagy ráczságot vezérlett 1502. eszt. az ifju Hunyadi János segitségére, a törökök ellen. Bizonytalan mi okon ölte meg ez a Jaksich, Mihne (Minye) vagy Mihály oláh vajdát, Szebenben, épen a patika mellett 1510. eszt., akit a törökökhöz szitó oláhok a vajdaságból kiüztek vala, és aki Szebenben keresett magának lakóhelyet. Ugyanakkor őt is, gyilkos társaival együtt, a felzendült szebeniek megölték. Az sem bizonyos, ez volt-e az a Jaksich, aki Kinisy Pállal 1481. eszt. Szerbiába ment, és mikor őt a fővezér Kinisy egy osztály katonasággal, Galambócz vára felé előre elküldötte volna, hogy a helyek fekvését szemlélné meg, a galambóczi basa ezer lovassal reáütött, de azoknak nagy részét Jaksich és az ő katonái levagdalták, ami megmaradt, azt meg elfogták. Maga a basa, mikor a vár felé megfutamodott volna, annak Jaksich egyedül eredt utána, és azt épen a vár kapujánál vágta le.

Jakusith Ferencz. Ott volt Gyöngyösön Tarnóczy Andrással 1549. eszt., és az ott lévő magyar huszárokat ő vezérlette onnan Egerbe vissza akkor éjjel, mikor Tarnóczy és társai az ott tovább való maradást bátorságosnak nem itélték. Sági kapitány volt 1550. eszt., mikor az oda prédálni ment törököket derekasan megabézolta. Száz magyar huszárt vezérlett 1552. eszt., Eördögh Mátyás fővezérsége alatt, a törökök ellen, a palásti mezőn esett szerencsétlen hadra, ahol ő vitézségének nem egy példáját mutatta. Nevezetesen a Lőrincz napi

verekedésben, mikor a törökök az olasz katonák csoportját a sánczok közől kicsalták, és azokat ugy körülkeritették volna, hogy már igen nagy veszedelemben forognának, annyival inkább, hogy a viaskodásban is már ellankadtak — Jakusith ment a maga huszárjaival a Túry Györgygyel azokért, és azokat kiszabaditotta, még pedig oly szerencsésen, hogy sem az ő, sem a Túry huszárjai közől, csak egy is el nem esett. Egri kapitányságra hitta őt Verancsics Antal püspök 1558. eszt., ahova el is ment, de ott hivatalát csak esztendeig viselte, a püspökkel össze nem férvén. A kedvetlenségre az adott köztök alkalmatosságot, hogy Jakusith egykor a törökökre kicsapván Egerből, tőlök jó kövér prédát nyert. A préda harmad részének, a szokás és törvény szerént, a püspökének kell vala lenni, de Jakusith azt sürgetés után sem adta ki. Veráncsics a maga akkori jusától elállott, maga részét odaengedte, és Jakusithtól tisztességesen vált meg, aki ha ez a dolog nem is adta volna elő magát, esztendeje kitelvén, szándékozott Egert odahagyni.

Jankai Tamás. Békés vármegye küldöttje volt 1447. eszt. a budai diétára, Harasztos Domokossal, mikor a rendek Hunyadi János gubernátornak Buda várát általadták.

Jánky László. Zsigmond király uralkodásának elején zenebonáskodott Temesvár környékén, Dán Lászlóval és Mihálylyal; de az ő gyülevész táborokat az ifju Garai Miklós, a király parancsolatára szélyelverte 1387. eszt.

Jánky János. (Gordovai). Lásd Lengyel László.

János. Ennek más nevét nem tudhatni. Salamon király idejében Sopron vármegyei főispán és hatalmas vitéz. 1072. eszt. a bessusok vagy bosnyákok az országba becsaptak, s innen nagy prédával mentek vissza, minekelőtte az ő eljövetelökről Salamon király valamit hallhatott volna. Meghallván a kárt Salamon, a belgrádi várőrző kapitányt is hibásnak találta, mivel a becsapás annak megegyezésével történt, holott az a magyaroknak szövetséges barátjok lett volna. Azértis először Szalánkeménhez viszi seregét, onnan pedig a Dunán által Belgrád alá szállitja. Hányták ugyan a görögök és bolgárok a görög tüzet a magyarok hajóira, (melynek az az ereje volt más közönséges tüz felett, hogy a vizszinén is égett, és vizzel sem lehetett eloltani), melylyel tartóztatták ugyan a magyarok általmenetelét, de meg nem gátolhatták. Ostrom alá veszik a magyarok Belgrádot, a várban lévők alattomban izennek a bessusoknak, hogy jöjjenek segitségökre, és hogy annál örömestebb reávegyék a jövetelre magokat, azzal ámitották őket, hogy senki egyéb nincsen a vár alatt, hanem

csak Vid, a bácskasági katonasággal. Eljöttek hát az elcsábitott bessusok, és vesztökre először is a Sopron vármegyeiket támadták meg, akiknek ez a János volt fővezérjök. Olyan mészárszékre találtak ott a bessusok, melyek nagyobbrészt le is vágattak, megmaradt részök pedig fogságra esett, a Kázár az ő herczegjök, csak igen kevesed magával szaladhatott el. A foglyokat, levágottaknak fejeit, prédába nyert lovakat, s a sok egyéb nyereséget bemutatta János a királynak, mely oly sok volt, hogy reggeltől fogva szinte délig is annak nézegetését a király el nem végezhette. Nemcsak sovány dicséretet, hanem igazán királyi ajándékokat is nyert János ezen virtusáért Salamontól. Magát Belgrádot két hónapi ostrom után, nagy nehezen vették meg a magyarok, akkor sem boldogultak volna, ha egy a várba lévő magyar rab leány, azt meg nem gyujtotta volna. Lásd Vid.

János. Kár hogy ennek a magyar embernek vezeték nevét és familiáját nem tudhatni, aki mintegy kilencz esztendeig viselte a római pápaságot. Ez először strumai apátur volt, mikor pedig harmadik Sándor pápa és Fridrik császár közt nagy viszálkodások volnának, negyedik Victor antipápa őt, amint némelyek irják, tusculumi kardinállá tette. Ezen méltóságból 1169. eszt. választatott pápának Rómában, a Fridrik császár pártján lévőktől, harmadik Sándor ellenére, és harmadik Callixtus nevet választott magának. Mindaddig nem foszthatta meg őt harmadik Sándor pápa, se titulusától, se méltóságától, még arról önkényt maga le nem mondott. Hogy az egyenetlenségeknek nyaka szakadjon, 1178. eszt. harmadik Sándor pápához ment ez a János, annak lábaihoz borult, engedelmet kért, magát bűnösnek, Sándort pedig anyaszentegyház urának és atyjának vallotta, sok kardinál és más embereknek szeme láttára és füle hallattára. Nagy kedvességben és becsületben volt azután Sándor pápa előtt, aki őt a beneventi érsekséggel tisztelte meg, és ugy látszik azon méltóságban is halt meg.

János. Először kalocsai, azután esztergomi érsek, Imre és második András királyok alatt. Némelyek azelőtt ugy gondolkodtak, hogy ő a második András feleségének, Gertrudnak testvére lett volna, de már ma bizonyos, hogy ő magyar volt, csakhogy nem lehet tudni, melyik familiából való. Harmadik Lászlót és második Andrást ő koronázta meg 1205. eszt. Negyedik Bélát is ő vele koronáztatta meg András még gyermekkorában. Mikor némely összeesküdtek, Bank a palatinus, Péter, Simon és mások, 1213. eszt. tájban Gertrud királynét megölték, azt mondják, hogy ez a János érsek, azoknak a gyilkosság előtt egy kétséges értelmü levelet küldött volna, melyben ezen deák szók voltak: „Reginam occidere nolite timere bonum est ego non

contradico." Ezen deák szóknak kettős értelme lehet, tudniillik vagy ez: „A királynét ne féljétek megölni, az jó dolog, én benne ellent nem mondok;" második pedig, mely amazzal egészen ellenkezik: „A királynét meg ne öljétek, félni jó dolog, én meg nem ölöm, ellenetek mondok." Harmadik Honorius pápa előtt bevádolták volt ezt a Jánost, hogy ő Bertalant pécsi püspöknek felszentelte, ámbár még annak nem volt meg a törvényes ideje, melynek meg kell abban lenni, akit püspöknek tesznek, tudniillik hogy még nem volt harmincz esztendős; ezért őt a pápa minden jövedelmétől megfosztotta vala; de mihelyest megtudta, hogy a vád nem igaz, őt a büntetés alól feloldozta 1220. eszt. Ezután két vagy három esztendővel halt meg János érsek. Mig András király a szent-földre járt, kétség kivül erre a Jánosra bizta volt egyikre, mind az ország kormányát, mind pedig gyermekeit; mert azon levelében, melyet 1214. eszt. harmadik Incze pápának küldött, ő róla igen nagy dicsérettel emlékszik, és arra kéri a pápát, hogy Jánost egy darab ideig Rómába ne hija, hogyha maga el talál menni a sz. földre, legyen kire hagyni az országot s gyermekeit. Ez a János koronázta fel Kálmánt a gácsországi királyságra. Lásd Kálmán.

János. Második Lajos magyar királynak házasságon kivül, de bizonytalan kitől való fia. Ennek adott első Ferdinánd Pozsonban 1552. eszt. 20. mart. egy királyi levelet, melylyel minden néven nevezendő, rendes és rendkivül való adófizetés alól, kiveszi az ő pozsoni házát és zőlejét. Ez a levél még ma is megvan a pozsoni levelestárban. Amint a levélből lehet tapogatni, az ő háza az a szeglet ház volt, mely most az Edelhofon a Szeleczky háznak hivatik. Ebben lakott az ő feleségével és gyermekeivel. Élt ő még 1573. eszt., és akkor háza sujitására husz forintot adott neki Maximilián király. Hogy ő szegény állapottal volt, herczegi titulust, mint Mátyás király fia, nem viselt s. a. t., ezt onnan lehet magyarázni, mert ő gyenge értelmü ember volt, azonkivül Lajos igen hamar árván hagyta őt, mikor még róla semmi jó rendelést nem tehetett. Az igaz, hogy a királyi levélben egyéb bizonyság nem emlittetik, hogy ő Lajos király fia lett volna, hanemcsak maga János, hogy ő magát annak gondolja és mondja; de ugy látszik, nagyobb okuk is volt Ferdinánd és Maximilián királyoknak arra, hogy ő iránta, nem egész ép elméjü ember léttére, olyan kedvezőleg és szánakozással viselték magokat.

János. Fehérvári kustos volt első Lajos alatt. Ez az ember a fehérvári templomban az első Károly király testét felásta, koporsóját felnyitotta, és annak fején való igen szép mesterséggel készült arany

koronáját ellopta. Ezen bűneért, a papi és világi urakból való törvényszék, őt örökös tömlöczre büntette, hogy éljen a fájdalomnak kenyerével, és a szorongattatásnak vizével, amint Lajos király szól azon királyi levelében, melyben Ivántól egy Somogy vármegyében fekvő Gogh nevü falut elveszen, és azt a maga édes anyjának, Erzsébet királynénak adja 1349. eszt. Ezt a falut idővel az ó-budai clarissáknak ajándékozta.

János. Vezeték nevét most meg nem tudhatni, az bizonyos, hogy az ő familiája még ma is virágzik a hazában. Ez a János irta le igen szépen Bonfin magyar dolgokról irt históriáját, melyért második Ulászló király nemcsak őt, hanem édes atyját és testvéreit is megnemesitette. Az ilyen hazafinak neve nem titkolást, hanem kihirdetést, személye pedig dicséretet érdemlene.

Jánosi Gáspár. Mátyás király idejében vitézkedett. Lásd Madácsi László.

Jánosi Pál. Fülek vára kapitánya volt 1554. eszt., melyet akkor Bebek Ferencz birt vala felesége után. Ugyanezen esztendőben, az ő vigyázatlansága által jutott Fülek török kézre, melyet ilyenformán ad elő Istvánffy: „Valamely szerecsen török rabja volt Jánosinak, aki azt igérte a Hamza nevü szécséni basának, hogyha őt kiváltja Jánositól, neki Fülek várát kezére játsza. Kiváltotta őt Hamza. Volt a fellegvárban egy ablakocska, melyen a szemetet szokta vala ez a szerecsen kihányni rab korában, és amelyre senkinek semmi gondja nem volt. Mikor egykor Jánosi otthon nem volna, a szerecsen éjjel egynehány száz törököt ezen az ablakon, maga elől menvén, egyenként bebujtatott a várba. Mihelyt rendbe szedhették magokat a törökök, trombitát fúnak, nagy sikoltással a kapukra rohannak, azokat elfoglalják, az ágyukat az alsó várnak forditják s kisütögetik. Az ott lévő magyarok felserkennek, fegyverre kapnak, és egész virradtig magokhoz a törököket be nem bocsátják, azonban mind Bebeknek mind Jánosinak hirt adnak. Mindjárt el is jött Jánosi egynehány katonával, Bebek is küldött amennyit lehetett, máshonnét is érkezett valami segitség, melylyel aztán Jánosi tizenöt napig állotta ki a török tüzet. Azután nagyobb erővel maga is eljött Hamza basa Szécsén várából, törökei segitségére, amikor aztán az alsó várba viaskodó magyarok két tűz közé kerülvén, ki merre tudott, futni kezdettek. Jánosi, akit Bebek halálra keresett, Balog várába szaladt, ahol bujában kevés napok mulva meghalt.

Jánosi Miklós. Lásd Paksy Jób.

Janus Pannonius. Lásd Czezinge János.

Járay Péter. Erdélyi vicevajda volt első Lajos király idejében. Az igeni, vagy szászul krapundorfi lakosok, és az erdélyi püspök Domokos, már sok időtől fogva vetélkedtek egymással, egy jó darab földön, mely Sárd és Igen közt feküdt, mivel azt mindenik rész magáénak tartotta. Hogy Lajos király 1366. eszt. Erdélyben járt, a per ő előtte is megfordult. Mivel mind a két résznek látszott valami igazsága, ő igy igazitotta el a dolgot, hogy a peres föld osztassék két felé a perlekedők közt. Erre az osztályra ezt a vice-vajdát rendelte ki a király, Széchy Miklós horvát bánnal, Czudar Péter főpohárnokkal, és Lászlóval, a maga udvari orvosával — hogy ezek a földet két egyenlő részre osztván, a Sárd felől való részét, mely falut a püspök birt vala, adják a püspöknek, a másikat pedig az igenieknek. Az oláh vajda Lajk vagy László ellen való hadban esett el Járay Péter, Oláhországban, Laczk Miklóssal, az erdélyi vajdával, Veress Péterrel, Vass Dezsővel és sok más nagy urral 1371. eszt.

Jeretán. Az ázsiai magyarok fejedelme volt a tizennegyedik század elején. Hogy abban az időben nagy hajlandóságuk volt az ázsiai magyaroknak a keresztyén valláshoz, onnan tetszik meg, mert ez a Jeretán huszonkettedik János római pápához követeket küldött, kik által azt kérte tőle, hogy küldje ő hozzája evangeliom hirdetőit, akik az ott lakó magyarokat tanitsák; aminthogy a pápa el is küldötte oda a gemiskati püspököt 1329 eszt., aki már különben sem volt ismeretlen azon magyarok előtt. Egy levelet is küldött a pápa Jeretánhoz, melyben azt mondja ő róla, hogy ő a keresztyén magyar fejedelmeknek maradéka. Hogy sokan megtértek akkortájban ezen magyarok közől, megtetszik hatodik Kelemen pápának azon leveléből, melyet 1344. eszt. Janibeghez, a tatárok császárjához irt, melyben azt mondja, hogy azok közől nem keveseket hajtott az igaz hitre egy Illyés nevezetü magyar minorita barát. De még többre is mentek volna a magyar keresztyén téritők, ha az orosz fejedelem meg nem sajnálta volna, hogy azok a római anyaszentegyházzal egyesüljenek.

Jersey Bud István, Pál és **János.** Ez a három testvér atyafi 1311. eszt. nyert nemességet első Károly királytól.

Jeszenszky Dániel. (Nagy-Jeszeni). István fia. Első Ferdinánd idejében számos esztendeig Turócz vármegyei vice-ispán. Ennek és az ő testvéreinek, sőt egész familiájának nemesi czimerét, ujra megerősitette Ferdinánd 1563. eszt. 7. máj. Innspruckban költ királyi levele által, melyben az ő eleik közől Mihályt, a Megye vagy Mágya fiát emliti, aki negyedik Béla, András, István és Kun László királyok idejében sok hadban forgott. Továbbá emliti Miklóst az ő nagyatyjokat, aki maga

is sok ideig volt turóczi vice-ispán; és Istvánt, az ő édes atyjokat, aki ugyanott szolgabiróságot viselt, és ámbár a pártos Koczka Péter őt soká kemény fogságban tartotta, mindazáltal holtig hűséges maradt Ferdinándhoz. De magoknak is voltak ezeknek érdemeik. Az ő czimerök egy feketés mezőn vagy udvaron levő háromas halom volt, melynek tetején egy körösfa állott. Erről a czimerbeli körösfáról ragadt ezen uri familiára a Jeszeny vagy Jeszenszky tótos név; ugyanis a körösfának neve tótul jeszen. Egyébiránt pedig a familia első tudható törzsöke, Temérdek András nevü magyar ember volt.

Joanna. Nápolyi királyné 1343. esztendőtől fogva. Itt csak anynyiban érdemel egy rövid emlitést, hogy az ő első férje András, első Károly magyar királynak fia volt, akit ez a gonosz asszony 1345. eszt. megöletett. Joanna atyja Károly volt, de mivel ez előbb meghalt, mint a nagyatyja Róbert, ez a Róbert hagyta ő reá az országot. András megöletése után, csakhamar férjhez ugrott Joanna, Tarenti Lajos herczeghez. Ennek halála után, mely 1362. eszt. történt, harmadszor arragoniai Jakabhoz ment feleségül. Ezt valamivel tisztességesebb halállal ölte meg, mint az első férjét, ugyanis ezt nem kötéllel fojtotta meg, hanem a fejével szabatta azt rövidebbre. De mégis talált negyedik férjre, tudniillik Braunschweigi Otto herczegre 1376. eszt. Ezzel együtt élt, és talán békességben, 1382. esztendeig, amikor az a kis Károly, aki idővel magyar király lett, őt férjestül együtt elfogta, és Muró városába fogságra küldötte, ahol vagy természeti, vagy amint mások tartják, erőszakos halállal halt meg, egynehány hónapi fogság után. Mások ismét azt állitják, hogy ugyanazon helyre akasztották fel őt, amelyen azelőtt harminczhét esztendővel az ő első férje András függött vala — oda czéloznak ezek a versek is:

Inclita Parthenopes iacet hic Regina Joanna
  Prima, prius felix, nunc miseranda nimis.
Quam Carolo genitam multavit Carolus alter,
  Qua morte illa suum sustulit ante virum.

Aki akarja, azt is elhiheti, hogy mikor még gyermekkorában ő felőle deák nyelven azt kérdették volna egy Anselm nevü provencei csillagvizsgálótól, kihez fog férjhez menni, Anselm azt felelte: „Maritabitur cum Alio“ mely utolsó szónak négy betüjével, az ő négy férjére czélozott; tudniillik András, Lajos, Jakab és Ottóra. Ennél mind bizonyosabb mind fontosabb dolgokat lehet ő felőle olvasni az András, első Lajos és második Károly czikkelyek alatt. Semmi élő gyermeke nem

maradt. Az a kisded Károly, akivel akkor maradt vala terhesen, mikor Andrást megölette, és akit első Lajos Magyarországra küldött vala, itt hihető igen hamar meghalt, legalább sehol sincs róla emlékezet többé.

Jula vagy talán **Gyula.** Valamelyik vármegyének főispánja, és talán palatinus is volt, első Gejza és sz. László királyok alatt. Jelenvolt ő abban a szerencsétlen ütközetben, melyben az oroszok és kunok 1094. eszt. az ifju Kálmán királyt, még atyja életében, oly igen megverték. Nagy sebet kapott ott ez a Jula is, mely miatt itthon nem sokára meghalt.

Jula. Imre király alatt 1201. eszt. erdélyi vajda volt.

Julián. Pozson vármegyei főispán volt 1146. eszt., mikor Borics az ausztriai németekkel Pozsont megvette. Az ő szunnyattsága és nápészsága volt az oka, hogy a városbeliek olyan könyen megadták magokat. Lásd Borich.

Julián. Azon négy magyar dominicánus barát egyike volt, akik negyedik Béla idejében a napkeleti országokra utaztak, oly véggel, hogy az Ázsiában maradt magyarokat felkeressék, és azoknak a keresztyén hitre való megtéritésére az utat megtörjék. Ugy látszik 1236. eszt. tájban indult el Julián, három utitársával együtt, czélja felé. Bolgárországon és Románián keresztül, csakhamar Konstantinápolyhoz értek, ott hajóra ültek, és amint irják, harminczhárom nap mulva, Zichia tartományának Matrika nevü városába értek. Az oda való királynak száz felesége volt, ez aki azok közt legfőbb volt, az Juliánt és társait sokat segitette, és ötven nap mulva, jól elkészitve őket, utnak bocsátotta. Tizenhárom napi utazásuk alatt, sem házat sem embert nem találtak, azután Alania tartományába értek, ahol a keresztyénekkel a pogányok elegyesleg laktak. A gyilkosságot nem tartották véteknek. A keresztet mindnyájan olyan nagy becsületben tartották, hogy akárki ha azt tartotta kezében, köztök bátran járhatott. Keresett itt társakat magának a négy magyar barát, akikkel tovább menjenek, de senkit se találtak, mivel mindenek a tatároktól féltek, akik akkor oda nem messze voltak; azértis ketteje a barátoknak Magyarország felé visszafordult, Julián és Bernát pedig ott maradtak, akik ott igen sanyaru életet éltek, fából kanalakat s egyéb csecsebecséket faragtak, és azokat kásáért árulták, azzal éltek. Hat holnap mulva utnak indultak Julián és Bernát, és harminczhét napi ut nélkül való botorkázás után, Veda tartományának Bunda városába értek, ahol Bernát csakhamar meghalt. Julián egyedül maradván, egy szerecsen paphoz szolgálatra szegődött, s azzal Nagy-Bolgárországba ment, ott történetből egy született magyar asszonyra talált, akitől megtudta,

hogy oda már csak két napi járó földre laknak a magyarok. Elindult hát Julián, és az asszony igazgatása szerént, az Etil vize mellett, a keresett magyarokra rájok talált. Örömmel fogadták azok őt, minden szavát jól értették, minden beszédét szájtátva hallgatták, és Európába költözött atyjokfiairól igen édesdeden tudakozódtak. Semmi vallást nem tartottak, földet nem müveltek, a lónak teje, vére és husa volt legjobb izü s drágább csemegéjök, a farkas hustól sem irtóztak. Ugyanott találkozott a tatárok fejedelmének egy tolmácsával, aki a magyar, orosz, kun, német, angol és tatár nyelveket jól tudta, és már ettől hallotta, hogy a tatárok Európába igyekeznek, aminthogy el is jöttek 1240. eszt., a magyarok örökös romlására. Hogy itthon hirt mondhasson Julián, 1237. eszt. jun. 21. napján, az ázsiai magyaroktól erővel bucsut vett, és ide Magyarországra, karácson második napján, haza érkezett. Julián előtt kevés idővel más rendbeli barátok is voltak ezen magyarok felkeresésére, de azok ilyen szerencsével nem jártak. Lásd Otto. Azután pedig Mátyás király is akarta ezeket az ázsiai magyarokat magához édesiteni, és ide Európába kihíni, melyet talán végre is hajtott volna, ha a sok hadakozás és hirtelen halál őt ebben meg nem gátolták volna.

Jurisich Máté. Ezt küldötte volt második Ulászló király a török császár Bajazethez 1507. eszt., azzal a kivánsággal, hogy Bajazet a lengyel királyt Zsigmondot is foglalja bele azon békességbe, melyet Ulászlóval a minap kötött vala. Örömest reáállott arra Bajazet, annyival inkább, mert a hadakozásokba különbenis beleunt volt.

Jurisich Miklós. Első Ferdinánd alatt vitézkedett. Dalmácziából Zeng (Segnia) városából származott. Nikoliczának vagy Mikuliczának hitták őt a maga idejében. Konstantinápolyba küldötte volt őt Ferdinánd követségbe Lamberg Józseffel 1531. eszt., ahonnan midőn a válaszszal, sok veszedelem közt, Laibackba(Laibach) visszaverekedett volna, ott Miklós megbetegedett, és az ő társa csak egyedül vitte meg Linczbe, az esztendeig tartandó fegyvernyugvás iránt való választ Ferdinándnak. Ebben a követségbe megismerkedett Ibrahimmal, a török nagy-vezirrel. De még nagyobb ismeretségébe jutott azután való esztendőben. Ugyanis eltelvén a fegyvernyugvás ideje, Szulejmán török császár, Ibrahim nagy-vezirrel és egy igen sok ezerből álló táborral, az országba jött, és Kőszeg alá szállott 1532. eszt. Már akkor a Jurisich erejére és okosságára volt bizva Kőszeg ótalmazása. Ingyen sem gondolta Ibrahim, hogy ő könnyen meg ne vehetné Kőszeget. Azértis, hogy a maga ismerősét Miklóst megkimélhesse, mind levele, mind követe által kérte őt, hogy mind magát, mind a várost ajánlja

és bizza jó idejében a Szulejmán kegyelmébe. Minthogy pedig Miklós nyakasan felelgetett, Ibrahim is közelebb mozdult a városhoz, az ostromhoz hozzá fog, három helyen is ásatja a föld alatt való lyukakat, hogy a kőfalakat felvettesse. De Miklós sem mulatott el semmit, valamit csak a környülállások kivántak tőle. Az asszonyokat és gyermekeket is reáfogta a dologra, és Ibrahimnak minden fortélyát s igyekezetét megelőzte s haszontalanokká tette; noha a városban nem kevesen haltak meg s estek sebbe az Ibrahim ágyui által. Mikor már egynehány napot töltött volna Kőszeg alatt Ibrahim minden haszon nélkül, azonban onnan szégyen főre elmenni, mind magához mind császárjához illetlennek tartaná — két igen nagy sánczot vagy halmot hányatott a város falához közel, hogy arról ágyuztathassa a várost, azonkivül egy helyen, ahol a kőfalat már felvettette vala, az árkot betöltette, és ott rohantatta be nagy sebességgel a városba a sok törököt. Ide huzta tehát Miklós is minden erejét, ide gyült a várból minden asszony s gyermek, kik mikor látnák a falhelyen berohanó törököket, ijedtökben oly rettentő sikoltást és orditást tettek, hogy amiatt a befelé nyomuló törökök megrémültek s megállapodtak, azt gondolván, hogy valami igen nagy erő jő ellenök. Azoknak reménytelen hökkenésöket látván Miklós és az ő emberei, neki bátorodtak, és a törököket visszatolták.

Minthogy erővel nem boldogulhatott Ibrahim, szép szóval kezdett bánni Miklóssal. Ugyanis először teljes bátorságot igérvén neki, őt a városból a maga táborába kihitta, eddig megbizonyitott virtusát illendőképen megdicsérte, s arra kérte, hogy tovább magát és a várost ne veszedelmeztesse, hanem esküdjék fel Szulejmán hűségére, ugy aztán a Miklós keze közt fogja hagyni a várost, és csak egynehány törököt fog abba beküldeni. Örömest kapott Miklós az alkalmatosságon, annyival inkább, hogy már ekkor az ő nyolczszáz derék katonájának, alig volt még harmad része, de az is elalélt a sebek és nyughatatlanság miatt. Mindazáltal olyan bátran viselte magát Ibrahim előtt, mintha neki lett volna legjobban dolga, egy kis hazugsággal is nevelte katonái számát, ezen kivül ámbár egy német és spanyol sem volt Kőszegen, azt fillentette, hogy ő a régi barátság kedvéért, eddig is feladta volna Ibrahimnak a várost, de ezt feladni azok a vad és kegyetlen német és spanyol katonák nem engedték, és most a gyermekek és asszonyok kérésére is, nehezen bocsátották őt ki Ibrahimhoz alkudozni. Továbbá igérte, hogy egy török zászlót felszur a városban a legmagasabb toronyba; de azt nem javalja, hogy a városba törökök menjenek be; mert azok a gonosz német és spanyol katonák feletébb szomju-

hozzák a török vért, és könnyen megesnék, hogy az ő parancsolatja ellen is, azokat összetépnék, melyből szükségképen ismét háborunak kellene támadni. Utoljára abban állapodtak meg, amint Zermegh irja, hogy egynehány török, dobszóval és zászlókkal, bement Kőszegre, és a kőfalakon egynehány allah-t kiáltván, onnan ismét kiment, amikor aztán az egész török tábor, melyet némelyek hatszázezer főre, akik pedig legkevesebbre, felényire tették, Kőszeget odahagyta, huszonöt napi ostrom után 26. szept. Istvánffy azt irja, hogy ő látta a kőszegi templomban azt a vörös zászlót, melyet ezek a törökök ekkor a város falára felszurtak és ott hagytak. A zászló közepén fehér arabs varrott betük voltak. Ami pedig Jurisich Miklóst illeti, Ferdinánd azzal jutalmazta meg az ő hüségét s bátorságát, hogy Kőszeget várostól s minden jövedelmeivel s hozzá tartozókkal egyetemben, neki s maradékainak adta 1537. eszt., Pál fordulása napján, Bécsben költ levele által. Felesége Dersffy Potencziána volt. Hihető ennek fia volt az a Jurisich Miklós, aki ellen Sopron és Vas vármegyék, holmi határok megbontásáért, panaszt tettek a pozsoni diétán 1569. eszt.

K.

Kádán vagy **Kajdán.** Azon ötszázezer vad tatárnak egyik királya és vezére, akik negyedik Béla idejében 1241. eszt. az országba beütöttek, és azt fenekestől felforgatták. Báth (Batu), aki első király volt közöttök, maga Lengyelország felől jött be, ezt a Kádánt pedig Moldvaország felől küldötte Erdélybe, onnan Magyarországra. Kádán először is Rudna-Bányát ijesztgette, ahol már akkoris szászok laktak. A szászok olyan bátrak voltak, hogy az erdőkre s hegyekre a tatároknak elejökbe mentek, kiket a tatárok látván, szokások szerént, mintha megijedtek volna tőlök, előttök megszaladtak, és magokat visszavonták. A fegyveres szászok nagy gőgösen visszamentek Rudnára, mintha már semmitől sem kellene félni, és a győzelem áldomását tele poharakkal iszogatják; azonban mikor már nagyrészént eláztak, a tatárok visszajőnek, és mivel Rudna sem árokkal, sem kőfalakkal nem volt bekeritve, sokfelőlről a szászokra ütnek, és közőlök sokakat leapritnak. Azután hihető, hogy egész Erdélyt feldulta Kádán, ugy jött Magyarországra, és itt igy találkozott össze ismét Báthtal, aki már akkor Bélát megverte a Sajónál. Mikor Béla Dalmácziában bujdoklott, 1242. eszt. elején, ezt a Kádánt küldötte oda Báth, hogy őt felkeresse. Elindult Kádán Székes-Fehér vármegyéből, és utjában mint a tüz,

mindent megemésztett. Amint Tamás, az akkori spalatrói esperest irja, olyan sebesen ment, hogy Bélát valahol elérhesse, mintha repült volna, és olyan járatlan hegyeken mászott által, melyeken soha azelőtt hadisereg nem járt. De minekutána megtudta, hogy már Béla magát a tengeri szigetekre vette, lassabban ment, és egy Sirb nevü viznél (Sirbium) megállapodott. Ott valamenyi rabokat Magyarországról kivitt, egy szép térségre összegyüjtötte, nagyokat, kicsinyeket, férfiakat, asszonyokat, leányokat, és mindnyájoknak fejöket szedette. Nagy volt a sirás, jajgatás, ugy hogy rendülni látszott a föld miatta, mint a kévék, ugy hevertek mindenfelé a holttestek, a tatárok pedig körülöttök ettek, ittak, muzsikáltak, nevetkeztek, játszottak. Onnan elébb nyomult Kádán, és Bélát Klissa, Spalatró és Tragúr (Trau) városaiban kerestette. Ott töltötte egész márczius hónapot, de mivel Bélát hijába vadászta, általment Bosniába, Ráczországba, Raguzának kevés kárt tehetett. Cattaró városát felégette. Suag és Drivast városiban még csak falra hugyozót sem hagyott. Azután Szerbiát ismét összejárta s rontotta, onnan Bolgárországba ment, hogy ott Báthtal együvé akadjon, a rendelés szerént. Ott Báth és Kádán tanácsot tartottak, s tettetvén, hogy a velök lévő raboknak megkegyelmeznek, kikiáltatták közöttök, hogy akiknek közőlök kedvök van hazájokba visszamenni, bátran elmehetnek. Megörültek a szegény magyarok, tótok és egyéb nemzetek, ezen reménytelen hirnek, de mikor a rendelt napon elindultak, a tatárok lovasokat küldöttek utánok, és őket mind egy lábig levagdaltatták. Még azon esztendőben, Magyar és Moldvaországokon keresztül, haza takarodtak a tatárok számtalan rabokkal. Pethő Gergely azt irja: „Hogy a tatárokból sokan Tótországban maradtak, és ott megházasodván, jószágos főemberekké lettek, ugy mint a Braas familia, Perzei familia, kiknek nem régen mi időnkben szakadott magvok, Záboki familiának Mislin tatár volt neve, továbbá Mirkóczi és Pohakóczi (e mind egy familia) Kadarkauz tatártól valók. Budor familia a Burdur tatártól való, és többenis sokan. Pethő második Ferdinánd alatt élt.

Kágán. Lásd Chagán.

Kajdacsy György. A mohácsi veszedelem előtt kevés hetekkel, ezt küldötte volt Lajos király az erdélyi szászokhoz, valami titkos dologban 1526. eszt.

Kakas László. (Kézai). Első Lajos királynak és annak leányának Mária király-asszonynak tett szolgálatival érdemlette azt, hogy Mária királyi levelét adta neki afelől, hogy ha Imre, aki akkor Nográd vármegyében Sólyom nevü falut birt, férfi mag nélkül talál

meghalni, tehát azt a falut Mária akkor ennek a Lászlónak fogja adni. A levél Nagy-Hatvanban kelt 1383. eszt.

Kakas Gyula és **Loránd**. László fia. Zsigmond királyt elkisérték a konstáncziai (kostniczi) gyülésre 1414. eszt.

Kakas Márton. Mikor somlyói Báthori István vajda 1529. eszt. egész Erdélyt Szapolyay János hüségére hajtotta, a stoltzenburgi kastélyt is elfoglalta egyebek közt 12. okt., és azt ennek a Kakas Mártonnak őrizete alá bizta. Hogy tehát ő a kastélyt annál könnyebben megótalmazhassa, azt belől erősiteni kezdette, és a munkára a stoltzenburgi lakosokat is elhajtotta, de egyszerre nem bocsátott be tiznél többet közölök. De mikor igy lassan haladna a munka, arra vették Mártont a lakosok, hogy őket sokad magokkal bocsássa be a kastélyba, és ugy aztán ők harmadnap alatt az egész munkát elvégzik. Be is bocsátotta őket Márton jó feles számmal 5. nov., amikor azok mindjárt a katonáknak esnek, fejszékkel agyonvagdalják, akiket életben foghattak el, karókba vonják, és igy a kastélyt a Szapolyay embereitől visszaveszik.

Kálán. (Calanus). Pécsi püspök volt harmadik Béla, Imre, László és második András idejében. Béla idejében egynehány esztendeig Dalmát és Horvátországok igazgatója is volt egyszersmind, mely hivatalt Béla fia, Imre herczeg nevében viselt. Ifju korában érte el a püspökséget, mindazáltal oly jelesen tudta magát viselni, hogy a pápa az érseki palást hordozhatását is megengedte neki. A földvári apátur azzal vádolta be őt 1199. eszt. a pápánál, hogy mikor épen Rómába készült egykor az apátur, Kálán rajta ment, és a klastromnak szabadságlevelét, mely azt a pécsi püspök hatalma alól átaljában kiveszi, ő tőle erőszakosan elvette, sőt a római útra készitett pénzét is; magát pedig egy czisterczíták klastromában tömlöczbe záratta, hogy se királyhoz, se pápához panaszra ne mehessen. Ezen dolognak megvizsgálását harmadik Incze pápa a váczi és csanádi püspökökre bizta; de mi lett a per kimenetele, nem bizonyos. Imre király mindenkor idegenkedett ettől a Kálántól, e volt az oka, hogy mikor Kálánt ő előtte egy atyjafiával való paráznasággal vádolták, azt könnyen elhitte, sőt a pápának is, mint olyan tisztátalan életü embert, feladta. És talán ezen az okon nem egyezett meg a pápa benne 1205 eszt., hogy ő esztergomi érsekké legyen, ámbár azt maga második András is sürgette; mert még akkor Kálán ezen rút hirből ki nem tisztult volt; hanem akkor parancsolta a pápa, hogy magát tisztitsa a csanádi püspök és a cikadori apátur előtt, mely apáturság, amint mondják, Bonyhádhoz nem messze volt. Mindazáltal hogy a pápa sem tette fel Kálán fe-

lől ezt a vétket, megtetszik azon levelében, melyet 1206. eszt. az ő dolgában a csanádi püspöknek küldött. Idővel ez a rút hir elenyészet, és Kálán még azután is soká viselte a püspökséget, ugymint 1218. eszt., melyben a halál azt ő vele letétette, minekutána azt mintegy harmincz esztendeig viselte volna.

Kállay Miklós. Lőkös vagy Lukács fia. Ehez egy levelet küldött Zsigmond király 1404. eszt., Gergely pápa napján, Késmárkról, melyben azt parancsolta neki, hogy Maróthy Jánossal, a macsóvi bánnal, menjen Erdélybe, azon lármának lecsillapitására, melyet ott Ludán Tamás és Debrő István csináltak. Micsoda haszonnal járt oda, bizonytalan. Azután való időkben, midőn naponként mind inkább-inkább terjeszteněk a velenczések Dalmácziában a magok birodalmokat, hogy Zsigmond ebben őket meg ne akadályoztathassa, és amit már elfoglaltak tőle, azt vissza ne vehesse, más felé forditották az ő figyelmetességét, t. i. a lengyel királyt ösztönözték arra, hogy ő ellene hadat inditson. Jól tudta Zsigmond ezt az ő fortélyokat, hogy tehát az országnak Lengyelország felől való részét bátorságba helyeztethesse, egyebek között ehez a Miklóshoz is levelet küldött 1411. esztendőnek elején, melyben azt parancsolja neki, hogy minél hamarabb siessen Kassára a maga fegyvereseivel, ahol maga a király is rövid időn meg fog jelenni.

Kállay János. Miklós fia. A hires Maróthy Jánossal odajárt 1426. eszt. Oláhországba, Radul vajda ellen, ahol micsoda dicséretesen viselte magát, onnan gondolhatni, hogy azután való esztendőben, minden királyi jusait általadta neki Zsigmond király Vásáros-Kállón, és egyéb más némely helységeken. Mikor a rákosmezei diétán Hunyadi János gubernátornak választatott, ugyanakkor a fő-rendek ezt a Jánost, Várday Miklóssal együtt, Szabolcs vármegye főispánjává tették 1446. eszt. Talán ez a Kállay János lehetett az, akihez Mátyás király Budáról 1464. eszt. Bálint napján egy parancsolatot küldött, mert arról úgy szól mint öreg emberről. Ebben a levélben azt parancsolja neki keményen a király, hogy amely kétezer arany forintot Szapolyay Imre, a tótországi bán, ő nála gondviselés végett letett volt, adja vissza Szapolyaynak, azok iránt már több parancsolatot ne várjon, és azokat tovább olyan erőszakosan maga kezénél ne tartóztassa. Ellenben úgy látszik, más Kállay János, és talán ennek fia lehetett az, aki Kállay Pállal együtt, maga költségén hadakozott a törökök ellen 1463. eszt., melyet miképen pótolt neki vissza a király. Lásd Parlaghy György.

Kállay János. Szörényi bánná tette őt Báthori István pala-

tinus 1522. eszt., mig Lajos király Csehországban járt. Azután két esztendővel együtt hadakozott Tomory Pállal, Ferhát basa ellen. Jelen volt a mohácsi szerencsétlen hadban, és mikor ott Raskay Gáspárral a belgrádi basa ellen rendeltetett volna, fogságba esett, de kevés szempillantások alatt kiszabaditották őt vitéz társai. Lásd Raskay Gáspár. A veszedelem után, midőn Szapolyay János és Ferdinánd a magyar királyságon vetélkednének egymással, ez a Kállay mindenkor Szapolyayval tartott. Ugy látszik elkisérte volt Szapolyayt lengyelországi számkivetésébe, legalább mikor aztán 1528. eszt. őszre kelve, Szapolyay Athinai Simont onnan a Szepességre küldötte, ezzel a Simonnal, ezenkivül Nagy Lászlóval és Konyán Jánossal, együtt kártékonykodott a Szepességen, és mindazoknak szőlőbeli termését elfoglalta s beszüretelte, emlitett társaival, valakik Ferdinánd mellett voltak; csak magának Lőcse városának tettek legalább ezer forint kárt. Ő foglalta el Horváth Ferenczczel, a regéczi kapitánynyal, Kassát Szapolyay számára 1536. eszt., Borbála napján, ahol a pénzverő házat, mindjárt Perényi Péternek adta által. Amely ajándékot Szapolyay 1540. eszt. a török császárnak akart küldeni, talán erre a Kállayra volt bizva annak Konstantinápolyba való vitele, legalább a Szapolyay ellen támadt Majláth István elől ő rekeszkedett azzal a kincscsel Erdélyben Segesvárra. Minthogy pedig akkor csakhamar halála történt Szapolyaynak, bizonytalan hova lett az a kincs, elment e Konstantinápolyba, vagy ithon maradt, és ki osztozott vele? Várady László leánya, Judith volt a felesége.

Kállay János. Hihető a közelebb irt Jánosnak fia. Békesy Gáspárral együtt ment volt Erdélybe 1575. eszt., hogy onnan Báthori Istvánt kiüzze. Azután Békesyvel együtt a győzedelmes Báthori István hüségére állott, és amellett mind egyébütt, mind nevezetesen az oroszok ellen Pleskov (m. k. Pskov) alatt nagy hűséggel s vitézséggel hadakozott 1581. eszt.

Kálmán. Sz. László fia, kilenczedik magyar király 1095. esztendőtől fogva, aki még atyja életében 1089. eszt. megkoronáztatott. Némelyek azt tartják, hogy őt váradi püspökké tette Sz. László, de a nagyon bizonytalan. Atyja halála előtt való esztendőben, nyolczezer derék magyarral, a premislai (przemysli) herczeg ellen ment Kálmán, kit midőn nagyon szorongatna, Lanka, a herczeg felesége, kijött Perisla (Przemisl) városából, és Kálmán lábaihoz borúlva kért engedelmet a férjének Volodor herczegnek, de a heves ifjú Kálmán, Lankát maga elől kirugdostatta. Ezen illetlen cselekedeten megboszankodván Lanka és Volodor, segitségül hiják a körül-belől lévő orosz

fejedelmeket és kunokat, akik egyesült erővel a magyarokat setét éjjel megtámadván, olyan pusztitást tettek köztök, hogy fele a tábornak odaveszett; maga Kálmán is csak azoknak köszönhette megmaradását, akik ő érette önkényt feláldozták életöket.

Atyja halála után ismét megkoronáztatta magát 1095. eszt. Almostól Horvátországot maga keze alá vette, és neki ahelyett Magyarországnak harmadrészét herczegi titulussal adta által. Sok bajoskodása volt Kálmánnak 1096. eszt. a keresztes hadakkal, melyek Német, Franczia és más országokból Magyarországon keresztül, Konstantinápoly felé a szent földre igyekeztek, ahol Jeruzsálemet és a régi Zsidóországot igyekeztek a Mohammed vallásán levőktől visszavenni. Valamint az atyját sz. Lászlót, ugy Kálmánt is megkinálták volt ezen hadaknak fővezérségével, de ő azt el nem vállalta; mindazáltal megengedte, hogy azok az ő országán általköltözzenek, és jópénzért azoknak eleséget is igért. A nevezett esztendőben, négy osztályban mentek ezek egymásután keresztül az országon, Valter, Remete Péter, Godesalk (Gottschalk) és Emik (Emico) nevü vezérek alatt, de mivel a gyülevész és zabolátlan nép, vezérei akaratja ellen is, olyan ragadozásokat, gyilkolásokat, égetéseket, erőszakos paráznitásokat stb. vitt az országban véghez, melyeket még azon az ellenségen is cselekedni emberiség elleni lett volna, amely ellen épen akkor igyekezett; kénytelen volt Kálmán is, mind a négy csapat ellen fegyvert rántani, és annak nagy részét lekaszaboltatni. Akik a keresztes hadban megmaradtak a Kálmán kardjától, azok elmentek nagy ügygyel, bajjal Jeruzsálemhez, és azt megvévén, egy Bouillon Gottfried nevü franczia herczeget jeruzsálemi királynak tettek 1099. eszt. Mihelyt ennek hire elterjedt Európában, hogy már a keresztes vitézek királyt is tettek Jeruzsálemben, ismét összeverte magát kétszázhatvanezer emberből álló tábor, és ez is Magyarországon ment keresztül, de mivel ez emberségesebben viselte magát, mint az előbbiek, Kálmán is őket minden akadály nélkül békével elbocsátotta 1102. eszt. Elment volt ezekkel a másod rendbeli vándorlókkal Ida, az ausztriai markgrófnő is, aki ott a törökök fogságába esett, és egy szerecsen fejedelemhez férjhez menni kénytelenittetett, kitől két fia is lett.

Nyughatott azután Kálmán a keresztes vitézektől, de az ő atyja testvérjének fia Álmos, akitől Horvátországot, uralkodásának mindjárt elején, keze alá vette, elég alkalmatosságot mutatott neki arra, hogy a maga békességes türését gyakorolja. Lásd Álmos. De azonközben nem felejtkezett el birodalmának jó rendben való tartásáról, sőt terjesztéséről is. A pártoskodó horvátokat engedelmességre szoktatta, Dal-

mácziát megvette, Rámát, azaz Bosniát is hatalma alá hajtotta, ugy hogy már 1103. eszt. magát magyar, horvát, dalmát és rámaországi királynak iratta. Szvatoplugon, a csehek fejedelmén, boszut állott azért, hogy magát az Álmos dolgába elegyitvén, Magyarországon pusztitott. Némely törvényeken igazitást tett, és a keményebbeket lágyitotta, p. o. nem szabad volt az ő törvénye szerént a férjnek megölni a maga feleségét, ha szinte azt paráznaságban találta is. Némely oroszokat az országba beszállitott, mely dolognak emlékezetét még ma is fentartja Nagy-Oroszi nevű város Nógrád vármegyében. Betegségbe esvén, kivált nagy főfájásokat szenvedvén, 1114. eszt. meghalt, és Fehérváron temettetett el. Alig van valami test vagy lélekbeli hiba s tökéletlenség, amit Thuróczi s mások Kálmánra ruházni nem sajnálnának, ugy hogy ha azok meglettek volna benne, ő a természetnek egy rémitő csudája lett volna. De vagynak olyanok is, akik ő neki helyes okokon pártját fogják. Hogy Álmost, s kivált annak ártatlan fiát, szemei világától megfosztotta, azt helybehagyni nem lehet. Felesége Buzilla volt, a sicziliai herczeg, Roger leánya. Az ettől maradt fia, István lett helyébe királylyá. Második felesége Predszlava, a kióvi (kievi) orosz fejedelem leánya volt, de ennek tisztasága és házassági hűsége felől gyanuságba esvén, őt hazaküldötte. Otthon szült aztán egy Borics nevü fiat, akit Predszlava mindig Kálmán fiának vallott, mások is némelyek annak hitték, és épen azért csinálhatott lármát Borics, második Béla és Gejza idejökben az országban.

Kálmán. Második András királynak második fia, egy ideig gács és lodomérországi király. Mikor épen Gertrudot, az András feleségét, Bank palatinus több társaival együtt megölte; akkor járt András a Gács és Lodomérországokban lakó oroszok hódoltatására. Ámbár még akkor csak gyenge gyermek volt Kálmán, mindazáltal azt kivánták azon oroszok Andrástól, hogy ezt a maga fiát tegye nekik királyoknak. Helybehagyta András az oroszok kivánságát. Hogy pedig annál jobb renddel menjen végbe a dolog, 1214. eszt. egy levelet küld a pápához, melyben azt kéri tőle, hogy parancsolja Jánosnak, az esztergomi érseknek, hogy az menjen el Kálmánt megkoronázni és feleskėtni, aminthogy az érsek Kálmánt 1215. eszt. az oroszokhoz el is kisérte, és ott megkoronázta. Egy kevés ideig csendességben volt ugyan Kálmán a maga országában, de minekutána az atyja András a szent földre elment, Micisló (Misztiszláv) orosz fejedelem őt birtokából kiüzte, sok mellette levő lengyelt s magyart levágatott, elfogott, és akik magokat kész pénzen meg nem tudták váltani, azokat eladta 1218. eszt. Még ugyanazon esztendőben, mihelyt haza érkezett

András, Jula palatinust, a lengyelek segitségével, elküldötte Gácsországba, és Kálmánt a királyságba visszatétette, de alig töltött abban esztendőt, Micisló ujra rajtament nagyobb erővel, Halicz (Halics) várát megvette, magát Kálmánt is elfogta, és mindaddig fogságban tartotta, mig második András esküvéssel azt nem fogadta, hogy a maga harmadik fiával Andrással, a Micisló leányát Máriát feleségül véteti, magának pedig Micislónak Gács és Lodomérországokat három esztendeig általengedi. Megbánta András király ezen igéretét és esküvését, kérte is Honorius pápát, hogy őt az alól oldja fel, de csakugyan Micisló kezében kellett hagyni kénytelenségből is azon országokat, mig az egyezés szerént való idő el nem telt. A három esztendő eltelése után, minden vérontás és ellentállás nélkül visszament Kálmán elvesztett országaiba. De ekkor sem soká maradhatott azokban, mert már 1226. eszt. mint dalmát és horvátországi herczeg, ugy ajándékozott a traguri püspökségnek, Treguán püspök kérésére, egy Drid nevü helyet, ámbár azonban a gács és lodoméri királyi titulust is megtartotta. Hihető már ekkor birta a Szepességet is, legalább azokban való időkben egész haláláig az ő keze alatt volt az. Sőt ugy látszik, hogy a Dráva mellett is, Zala, Somogy és Baranya vármegyéket is ő birta, mert azon diplomában, melyben a dalmát és horvátországi templáriusoknak némely szabadságokat és jószágokat visszaad, melyektől azok elestek volt, az oda való főispánok neveik alól oda vannak irva 1231. eszt. Hogy Bosnyák országot is általadta neki az atyja, megtetszik azon levélből, melyet Gergely pápa küldött neki 1235. eszt. Itt a patarén nevü eretnekeknek nagy ellenségök és üldözőjök volt, akiket onnan nagyrészt-ki is irtott. Az oda való püspökségnek jövedelmeit anynyira szaporitotta, hogy a püspök esztendőnként nyolczezer márkát bevehetett.

Minekutána negyedik Béla, az ő testvérbátyja, királylyá lett, sehol sem olvassuk, hogy azzal vetélkedett volna, mint az ő előtte élt királyi herczegeknek szokások volt. Jelenvolt Bélával 1241. eszt. a Sajó vizénél, a tatárok ellen való szerencsétlen hadban, és ott magát, Ugrin kalocsai érsekkel, oly jelesen viselte, hogy ha a többi magyarok is az ő példájokat követték volna, talán oly felejthetetlen és megsirathatatlan veszedelem a nemzetet nem érte volna. A véres csata előtt való éjjel, éjfél tájban, a maga kormánya alatt lévő katonasággal, és Ugrin érsekkel, a Sajó vizén lévő hidhoz ment Kálmán, melyen már némely tatárok általjöttek volt. Ezeket Kálmán hirtelen megtámadta, némelyeket levágatott közőlök, némelyeket pedig a vizbe vesztett, nagy örömmel a táborba visszament, a hidnál pedig vigyázó-

kat hagyott. A többi magyarok hallván a Kálmán győzelmét, azt gondolták, hogy nincs már mitől félni, és teljes bátorságban aludtak. De már hajnal felé az egész tatár tábor általjött a hidon, minekutána a Kálmán vigyázóit elüzte volna, és magát a magyaroknak jelentgette. Ekkoris, mig a többi álmos magyarok ábrándoztak és ásitozva készültek, Kálmán az érsekkel és a templáriusok nagy mesterével rajtok hajtanak a tatárokon, és velök egy kevés ideig igen derekasan harczoltak, de mivel igen kevesen voltak, kénytelenek voltak magokat visszavonni. Hevert katonákat vévén Kálmán maga mellé, ujra rajtok ment a tatárokon, és bennök sok kárt is tett; de a sokkal nagyobb erőnek akkoris engedni kellett, sőt már akkor maga is sebet kapott. Kálmán elgyengülése után, még könnyebben bántak a tatárok a magyar tábornak több részével. Nap feljötte után két órával körülveszik az egész magyar tábort, és repitik reá minden oldalról a nyilakat. Csakhamar megzavarodott a magyarság, és arrólis alig tudott gondolkodni, miképen szabaduljon a tatárok nyilaitól. Nagy nehezen kiszabadult a király Béla, kiszabadult Kálmán is, és minden ut nélkül Pestre, onnan a Dráván által, lakó helyére tartott, ahova elérvén, hihető a tatároktól vett sebe miatt, csakhamar meghalt, és Csázmán temettetett el Horvátországban. Felesége Salome volt, Lesk lengyel herczeg leánya, akivel teljes életében szüzességben élt. Férje halála után még inkább megvonta magát Salome az emberek társaságától, klastromokat épittetett, maga is a sz. Klára apáczái közé ment 1244. eszt., és azok között halt meg 1268. eszt. 17. nov.

Kálmán. Első Károly királynak házasságon kivül származott fia, akit azalatt nemzett, mig 1318. eszt. özvegy volt. Az atyja őt jókor papságra szánta, az ő dolgában a pápa 1334. eszt. irt Báthori Andrásnak, a váradi püspöknek, hogy ámbár még nincsen huszonkét esztendős, őt papnak szentelje fel. 1338. eszt. győri püspök lett, mely hivatalt azután számos esztendőkig viselt.

Kálmán János. (Inakodi). Lásd Lengyel László.

Kálnay János és **István.** Mohácsnál estek el 1526. eszt. Talán atyjok volt ezeknek az a Kálnay László, aki Baranyay Györgygyel, Bars vármegye küldöttje volt a rákosmezei diétára 1505. eszt.

Kálnássy György. A makoviczai vár kapitánya volt első Ulászló idejében, mely várat akkor Czudar Simon birt. Mindenkor az Ulászló részén volt, és annak ellenségi ellen Makovicza várát hűségesen ótalmazta, egyszer pedig fogságot is szenvedett. Ezzel nyerte azt, hogy a király őt Sáros vármegyében egy Kálnás nevü falunak birtokában 1444. eszt. ujra megerősitette, melyet már az ő elei is birtak.

Kálnássy Ferencz. Az a Castaldó, aki Nádasdy Tamással s másokkal, Erdélyt Ferdinánd király számára elfoglalta 1551. eszt., ezt a Kálnássy Ferenczet tette vala Erdélyben gyalui kapitánynyá 1552. eszt., mely hivatalt ő maga háza körül való foglalatosságai miatt, nem kivánt esztendőnél tovább viselni, azért mindenekről illendőképen számolván, a várat esztendő mulva, az arra rendelt biztosoknak viszszaadta, melytől és a maga mindeddig való dicséretes viseléséről, neki Eperjesen adott Castaldó bizonyság-levelet 1553. eszt. 21. marcz.

Kandics. Az avarok fejedelme első Chagán idejében, ezt küldötték volt az avarok Justinián császárhoz követségbe 554. esztendőtáján, hogy az ő szolgálatjokat ajánlja a császárnak akármi ellenségei ellen. Kandics a császár előtt igy szóllott: „Császár! egy igen erős nemzet jelent meg előtted, amely minden ellenségidet meggyőzheti, ha vele kötsz, de nem akar különben melléd állani, hanemha drága ajándékot, esztendőnként való adót, és jó lakóföldet adsz neki“. Justinián kénytelen volt mindezekre állani.

Kanisay Lőrincz. Első Károly király idejében élt. Annak az Osl Henriknek, vagy Imrének fia volt, aki teljes életében Károly ellen torzsalkodott. Eleinte ez a Lőrincz is örömest czimborált a Károly ellenségeivel; de azután annak hiv embere lett. Valami András nevü ember nagy zenebonát inditott volt Károly ellen, és először Lőrincz is amellett hadakozott, de azután Károly mellé állott, és a pártos András ellen igen sikeres szolgálatokat tett, Amade Miklós vezérsége alatt, és ámbár sok sebet kapott, de ő is maga kezével sok ellenséget levágott, negyvent pedig elfogott. Azokkal érdemlette azt, hogy 1324. eszt. Károly Kanisát neki ajándékozta; igy neveztetett ő aztán nem Osl, hanem Kanisay Lőriucznek, és ő tőle számazott Kanisay familiának igy adott vezeték nevet. Ausztriából hozott feleségétől Margittól, a Haselaui bárónak Jánosnak leányától, született a következő két fia.

Kanisay István és **János.** István először budai prépost, azután a zágrábi püspökséget tizenkilencz esztendeig viselte, 1356. esztendőtől fogva tótországi bán is volt 1364. eszt. Ebben az esztendőben azt a rendelést tette, hogyha a zágrábi káptalanból valamely kanonokot a király, királyné, palatinus, országbirája, a bán, vagy valaki ilyen személy kiküld vagy kihi valami dolognak vagy pernek eligazitására, tehát olyan kanonokot kell kiküldeni, aki ismeretes legyen jólelküségéről, erkölcséről, és aki már hasonló dologban, minden rosz gyanuság nélkül forgolódott; de még az ilyet is, kezét a bibliára téve kell megesketni, hogy sem ajándék, sem szeretet, sem gyülölség által nem

engedi magát az igazság utjáról eltántorittatni, s. a. t. Odajárt István 1350. eszt. Jánossal, a maga öcscsével Nápolyba, ahol Lajos király a maga öcscsének Andrásnak gyilkosain boszut állott. Ott János maga vitézségével magának szép hirt szerzett, maradékinak pedig a nagy tisztségekre utat nyitott. Az ő fiai ezek voltak: György, Miklós, János, Lőrincz, aki gyermek korában meghalt, és István, és már ezek következnek ily renddel.

Kanisay György. Vas vármegyei főispán volt 1405. eszt., mikor az erenyesi, vagy erményesi paulinusoknak sok szép jószágokat adott Zala vármegyében.

Kanisay Miklós. Tárnokmester. Zala, Sopron és Vas vármegyék főispánja Zsigmond király idejében. Testvéreivel együtt vett meg az auraniai perjeltől, Palisna Jánostól, a Kanisa vize mellett, egy Ujudvar nevü falut, Zala vármegyében 1382. eszt., négyezer arany forinton, minden forintban negyvenöt garast, és minden garasban négy pénzt értvén, oly feltétel alatt, hogy mihelyt ezt a summát, vagy Palisna, vagy az ő utána következő perjelek megfizetendik, Ujudvart a Kanisay familia visszabocsátni tartozzék. Kétségkivül ő is jelenvolt 1389. eszt. a ráczok ellen való hadban, a többi testvéreivel együtt, Zsigmond mellett, mely hadban a Kanisay familiának tulajdonitotta leginkább Zsigmond, Borics és Cheznek várak megvételét. Tárnokmester volt 1391. eszt., mikor a király azt parancsolta neki, hogy a Kőszeg városa határait ujittassa és igazittassa meg, melyeket ugy látszik, hogy a szomszédok elhánytak vala. Minden bizonynyal ő reá is tartozik az a dicséret valamint a többi testvéreire, mikor Zsigmond a nekiek adott királyi levélben, arról dicséri őket, hogy Bosnyákországban a Kanisay János fiai vitézül viselték magokat, Dobor vára elfoglalásában, Dalmát és Horvátországok visszavételében, és a királyt nagy győzelemmel kisérték haza 1392. eszt. Nem vehetett részt Miklós az 1395. eszt. az oláhok ellen való hadban, mert akkor ő Franczia és Olaszországokban járt, hogy a török ellen segitséget kérjen, akik már akkor Bolgárországot kezdették Zsigmondtól foglalni. De ott volt a Nagy-Nikápolynál 1396. eszt. esett szerencsétlen hadban, és a veszedelem után őt és Gara Jánost küldötte Zsigmond haza az ország ótalmára és igazgatására, mig maga Konstantinápolyban és egyébütt járt. Szentgyörgyi Tamás leányától, János nevü fia maradt, aki erdélyi vajdaságot viselt, de bizonytalan hányadik esztendőben. Ennek a Jánosnak három fia maradt, ugymint: László, Imre és Miklós.

Kanisay János. Esztergomi prépost, egri püspök, utoljára esztergomi érsek 1388. esztendőtől fogva. Ott volt Zsigmond királylyal 1390. eszt. a moldvai oláhok ellen való hadban, és a keze alatt való

sereggel magát a király mellett dicséretesen viselte. Jelenvolt azon hadakban is, melyek már felebb Kanisay Miklós alatt emlittettek. Igen magasztalja őt Bonifáczius pápa tudományáról, a nehéz és szövevényes dolgokban előrelátó okosságáról, azon levelében, melyben őt primássá és az apostoli szék született követévé teszi 1394. eszt., a Zsigmond közbenjárására. Elment Zsigmonddal 1395. eszt. az oláhországi hadra, mely had alatt Mária, a Zsigmond felesége meghalálozván, annak eltemetésére őt a király hazaküldötte, akit ő Váradon illendő pompával el is temettetett. Hedvig lengyel királyné a maga testvérnénjénék Máriának halálát megértvén, még azon esztendőben, férjével együtt, Kassa felől igyekezett bejönni az országba, és azt elfoglalni; de az érsek a temetési czeremóniáról vitézeivel együtt elejökbe ment, és előttök az utakat mindenütt ugy bezárta, hogy azok az országba be nem jöhettek, és a csendességet fel nem zavarhatták. Egyedül az érsek vigyázó szorgalmatosságának és bölcsességének tulajdonitotta ekkor Zsigmond, az országnak keze közt való megmaradását, ugyanis maga itthon nem lévén, Hedvig nagy lármát csinálhatott volna, ha az országba bejöhetett volna.

Nagy részt vett az érsek 1396. eszt. a Nikápolynál esett törökök ellen való szerencsétlen harczban is. Hiven ótalmazta a király személyét mig lehetett; mikor pedig a nagyobb erőnek engedni kénytelenek voltak, nem hagyta el Zsigmondot Konstantinápolyba való bujdosásakor, és azután Dalmácziába való hajókázásakor is, hanem őneki hűséges szenvedőtársa, tanácsadója, és amennyire lehetett védelmezője volt, mindaddig, mig őt országába haza kisérhette.

Haza jövetele után, kedve érkezett volt az érseknek, a szent földet meglátogatni, és arra már az engedelmet husz társával együtt a pápától meg is nyerte vala 1399. eszt.; de az országnak zavagyban lévő dolgai, az ő itthonlétét megkivánták; azértis ezen szándékáról letett, jóllehet társai közől némelyek oda elmentek. Talán ekkor ment el Eskandeli Máté is.

Mig Zsigmond Siklóson fogságban volt, addigis tántorithatatlan volt az érsek az ő hozzá való hűségben, melyet onnan gyanithatni, hogy minekutána kiszabadult, az ő és testvérei vitézségök alatt parancsolta 1401. eszt., hogy üljön fel a Sopron vármegyei nemesség Vilhelm ausztriai herczeg ellen, aki az országba ellenségesképen szándékozott beütni.

Amely szép békesség és egyetértés eddig Zsigmond és az érsek közt uralkodott, véletlen félbeszakadt 1403. eszt., és annyira ment közöttök a viszálkodás, hogy az érsek magát nyilván a Zsigmond el-

lenségeihez adta, és Esztergom várát, Lábos és Sibenhüter nevü hadnagyokra bizta, hogy azt Zsigmond ellen ótalmazzák. Maga ment Zsigmond Esztergom ostromára, és azt sokáig vitta, de azt Lábos oly derekasan védelmezte, hogy azt különben megvenni lehetetlen volt, hanem az érsek önkényt adta azt fel, minekutána neki a király gráczíát igért. Abban az időben az anyaszentegyházban nagy szakadások és hasonlások voltak amiatt, hogy egyszerre két pápa volt. Eszerént a fejedelmek s pap urak is két részre szakadtak, ki egyik, ki másik pápát tartván és ismervén törvényesnek és rendesnek. Már némelyek ugy tartják, hogy ezen esett Zsigmond és az érsek közt is az egyenetlenség. A király Benedek pápához hajlott, az érsek pedig a papsággal Bonifácziust tisztelte, melyről midőn a király intette volna az érseket, ez annyira felhevült a beszéd közben, hogy a királyt szemtől szembe szakadásszerzőnek (schismaticus) nevezné, melyen a különbenis könnyü haragu Zsigmond, annyira neki tüzesedett, hogy az érseket más papokkal együtt fogságra tétette, és az ő jószágait elfoglalta. Mások azt mondják, azért foglalta el Zsigmond Esztergomot és Verebélyt, mert azt gondolta, hogy az érsek is a Nápolyi László részére hajlott, akit ebben az esztendőben némely pártosok Zádor városában magyar királynak koronáztak. Mind a kettő megállhat együtt. Akármint lett légyen a dolog, ennek a versengésnek vége lett, és még ezután sok nagy dolgot bizott a király az érsekre, és soha többé köztök semmi visszavonás nem történt. Ugy látszik, hogy 1404. eszt. apr. 18. napján nem állott volt még egészen helyre köztök a békesség, legalább még azon nap, egy indulattól nem üres levelet küldött Zsigmond az érsekre, melyben a pozsoni prépostot és annak keze alatt lévő papságot, az érsek hatalma és birósága alól egészen kiveszi. Abbanis maradt ez a dolog a Hunyadi Mátyás idejéig, aki alatt aztán az esztergomi érseknek a pozsoni prépostou való jusa visszaadatott.

1409. eszt. hozzá küldött levelek által Pisa városába hitták a kardinálok közönséges gyülésre János érseket, de hogy oda elment volna, annak semmi nyoma sincsen. Itthon mindent elkövetett, hogy a bevett tudomány a maga állapotjában megmaradjon, és valami más vallás az országban lábra ne kapjon. Akkortájban kezdett már a Husz János tudománya Csehországból más felé is elterjedni, s nevezetesen Magyarországra is, melyet az érsek észrevévén, mindenfelé leveleket küldött, hogy attól ótalmazkodjanak. Eljött ide maga prágai Hieronimus, a Husz János kedves társa, és itt az uj tudományt kivált Budán hintegette, melyet midőn a király megtudott, őt elfogatta 1410. eszt., és János érsekhez küldötte. Tizenöt napig volt önála Hieronimus,

akkor pedig a király parancsolatjára azt Bécs felé elbocsátotta, amint ezt idővel maga Hieronimus a konstancziai gyülésen megvallotta.

Igen munkás eszköz volt az érsek azon békességnek és szövetségnek felállitásában, melyet Zsigmond és László, a lengyel király kötöttek egymás közt, Lublyó és Sandecz városaiban 1412. eszt., és Gara Miklós palatinussal ő vállalt kezességet Lászlónál aziránt, hogy Zsigmondot fogadásának megtartására fogja szüntelen emlékeztetni és kérni. Megkészülvén a szövetség, Lászlót Zsigmond Magyarországra hitta, hogy itt a nevezetesebb városokat nézze meg. Eljött László, és egyebek közt Esztergomba is elment, és ott az érseknél öt nap mulatott, aki őt rangjához illő fényes pompával fogadta. A közelebb emlitett esztendőben ismét volt egyszer szerencséje az érseknek László királynál udvarolni. Hihető hogy még Magyarországon jártában, általigért volt Zsigmond Lászlónak a Szepességen tizenhat várost, bizonyos summa pénzért. Már minekutána haza ment László, János érseket küldötte ő utána Zsigmond a pénz felvételére. Medlici városában találta meg az érsek a királyt, és ott vette azt fel tőle. A zálogba vetett városoknak neveik ezek voltak: Lublyó, Podolinicz, (Podolin), Gnisna, (Gnezda, Knezda, Kniesen), Béla, Leubicz, (Lajbicz, Leibicz, Lubicza), Menhardsdorf, (Menyhárd), Georgendorf, (Szombathely), Deutschendorf, (Poprád), Michelsdorf, (Sztrázsa), Vallendorf, (Olaszi), Neudorf, (Igló), Risdorf, (Ruszkinócz), Fülka, (Felka), Kirchdorf, (Várallja), Mathisdorf, (Mathaeocz), Durelsdorf, (Duránd).

Hivatalos volt János érsek arra a hires konstancziai gyülésre 1414. eszt., melynek végezéséből Husz János és prágai Hieronimus elevenen való megégetésre büntettettek az eretnekségért; de oda az ország dolgai miatt el nem mehetett, vagy ha elindult volt is, de az utból őt Zsigmond visszaküldötte. Legalább egy Cremona városában költ levelével, őt tette Gara Miklóssal az ország kormányzójává, mig maga haza jöhetne. Mindazáltal csakugyan elment ő 1417. eszt. Konstancziába, százhatvan kisérővel, és ott febr. 3. napjától fogva egynehány ülésekben jelenvolt, de onnan, hihető az öregségnek alkalmatlanságai miatt, nem sokára visszajött. Mikor bement Konstancziába, maga Zsigmond két kardinállal ment neki eleibe, aki maga is azelőtt kevés napokkal érkezett vala Angliából Konstancziába vissza. Nem találhatta őt Zsigmond életben, mikor a konstancziai gyülésről haza jött, mert már 1418. máj. 30. napján meghalt. Halála előtt valami öt héttel annak a kápolna rektorának, mely kápolnát ő épittetett vala Esztergomban, egy Akuspalota nevü falut ajándékozott.

Kanisay István. Mária és Erzsébet királynéknak utitársok volt,

mikor azokat Horváth és Palisna János 1386. eszt. Diakovárnál elfogták; akkor ő is fogságba esett, és egész esztendeig viselte a vasat. Kiszabadulása után Győr vármegyében egy Barat nevü falut adott Mária neki. Mind a ráczok, mind a moldvai oláhok ellen való hadakban jelenvolt, kivált Moldva meghódolását egészen neki tulajdonitotta Zsigmond király, mert őt küldötte volt el előre, hogy neki az utat bátorságossá tegye, aminthogy István el is ment, az oláhokkal sok izben megütközött, még pedig olyan szerencsésen, hogy mikor Zsigmond ő utána érkezett, már akkor a moldvai vajda ajándékok által koldulta a királytól a kegyelmet, és esztendőnként való adót s engedelmességet esküvéssel igért. Ez 1390. eszt. történt, amikor István már székelyek főispánja volt. Hathatós segitség volt ő Dobor vára megvételében, azután pedig 1395. eszt. Kis-Nikápolynál szerzett magának nagy hirt nevet, az oláhok és törökök ellen való hadban, Oláhországban. Résztvett a Nagy-Nikápolynál esett ütközetben is, mely után a bujdosó Zsigmondot Konstantinápolyba s másuvá nyomba kisérte. Még 1420. eszt. élt ez az István. László nevü fia maradt.

Kanisay László. A közelebb leirt István fia. Soproni főispán volt 1432. eszt., amikor Zsigmond király Florencziának (Florencz) Sena nevü városából okt. 28. napján egy levelet intézett ő hozzá, melyben arra kéri őt, hogy a következő aprilis hónapra, maga költségén szállitson legalább is száz jól felkészült láncsást Forójuliumba, a velenczések ellen. A következett esztendőnek elején, egy más levelet küldött Zsigmond Lászlóhoz, melyben azt parancsolta neki, hogy már ne láncsásokat, hanem lovasokat küldjön, és nem Forójuliumba, hanem egyenesen ő hozzá Sena (Siena) városába, mert ő a pápa leselkedései miatt igen nagy szükségben és veszedelemben van, aki azért neheztel ő reá, mert ő a basileai (bazeli) gyüléssel egyet ért, és annak pártját fogja. Nagyon kéri ebben a levélben Zsigmond Lászlót, hogy a mondott lovasoknak elküldését el ne mulassa, mert különben mind maga Zsigmond, mind a vele lévő magyar nemesek és főembereknek fiai veszedelembe fognak esni, és eddig nagy munkával keresett becsülete, gyalázatra fog változni. Továbbá igéri, hogy ha a kivánt lovasokat elküldi, azt neki idővel ugy meg fogja szolgálni, hogy azért őt mind maga László, mind maradékai áldani fogják. Más főemberekhez is küldött akkor leveleket Zsigmond aziránt, hogy neki segitséget küldjenek, de még azok eddig ki nem kerültek. Azonban ez a had csak készületből állott, és soha ki nem ütött. A többi magyarokkal ő is szövetkezett 1452. eszt. a bécsiekkel, Fridrik császár ellen. Mag nélkül halt el, de bizonytalan mikor.

Kanisay László. János fia, a tárnokmester Miklós unokája. 1456. eszt. Hunyadi János alatt Belgrádnál a török ellen igen vitézül hadakozott. Nagy barátja volt a Hunyadi háznak, és épen azért őt is elfogatta volt László király, Hunyadi Mátyással; de ő a fogházból Budán, két lepedőt összetoldozván, az ablakon lebocsátkozott egy éjjel, és igy megszabadult, melylyel nem kevéssé siettette László királynak Prágába való menetelét. Ennek halála után Szilágyi Mihálylyal, a Hunyadi Mátyás királyságra emeltetésén együtt munkálkodott. Fridrik császárhoz pártolt volt ugyan 1459. eszt. Mátyástól, de csakhamar visszaállott annak hűségére, amikor már ő erdélyi vajda volt. Az 1463. eszt. készült békességben, azt igérte Mátyás király Fridrik császárnak, hogy őt ótalmazni fogja Sopron vármegyében Kis-Márton városának birásában, ez ellen a Kanisay László ellen, aki ahoz tartotta jusát. Hederváry Katalintól három fia maradt: László, János, István. Ezek közől István főpohárnak volt 1498. eszt.

Kanisay László. A közelebb leirt László fia. Jelenvolt Mátyás királylyal Németujhely megvételében 1486. eszt. Mátyás halála után, Ulászló választatván magyar királynak, ez a László attól elpártolt, és Maximilián császárhoz állott, kiváltképen azon az okon, mert az ő jószágai Ausztriához közel estek, és azokat akarta a Maximilián pusztitásitól megkimélni. Azonban a testvérjét Ulászló hűségében hagyta, hogy ha a találna lenni győzedelmes, ugyis a familia birtoka épen és bátorságban maradhasson. Ott volt Maximiliánnal, mikor annak Veszprémet általadta Vitéz János püspök. Onnan küldötte őt el a császár Somogy vármegyébe, hogy azt az ő számára foglalja el, melyet László véghez is vitt. Szemmel látott tanuja volt ő Székes-Fehérvár ostromának, megvételének, s annak a kegyetlenségnek, melylyel annak lakosit nyomorgatták a Maximilián katonái. Mindezek 1490. eszt. történtek. Azután való esztendőben békességre lépvén a császár Ulászlóval, annak egyik pontjául a Lászlónak és testvéreinek, Jánosnak s Istvánnak adandó gráczját tette, melyből megtetszik, hogy ezek is követték, legalább kevés ideig, bátyjok nyomdokát. Ez idő után mindenkor hűséges volt Ulászlóhoz, ki is az ő iránta való bizodalmát ezzel mutatta meg, hogy őt horvátországi bánná tette 1493. eszt. Lásd Czobor Márton.

Az egymás ellen hadakozó ifju Hunyadi János, és a zágrábi püspök, Thuz Osvald közt, ő csinált békességet 1494. eszt., még pedig olyan egyezés mellett, hogy aki közőlök előbb felbontja a frigyet, az ugy nézettessék és büntettessék, mint felség ellen vétő (majestatis reus). Rokonik várát, mely voltköztök kiváltképen a veszekedés almája, a

püspöknek adta, Hunyadi helybenhagyásával. Ugyanakkortájban két parancsolatot küldött a király László bánra. Egyikben arról szólitja meg őt, hogy a katonákat a nemesek jószágaiba ne szállitsa, azokat tolvajkodni ne hagyja, hanem azok mindent kész pénzzel fizessenek, azon áron, melyet László bán fog meghatározni, másodikban megtiltja őt, hogy a nemeseket a szokásban nem lévő katonáskodással ne terhelje. Elkisérte volt Bécsbe a császárhoz Ulászlót 1515. eszt. Valamint több testvérei, ugy ő sem hagyott örököst.

Kanisay György. A közelebb emlitett László atyja testvérjének, Miklósnak fia, és igy a tárnokmester Miklósnak unokája. Főpohárnok. Belgrádi és horvátországi bánságot viselt Ulászló idejében. Eleinte az ifju Hunyadi Jánost, Mátyás király fiát igyekezett ő magyar királylyá tenni, Ulászló ellenére; de minekutána a Csonthegynél esett csatában, Báthori István vajda őt elfogatta, és fogva Budára hozta, ott magát arra igérte, hogy többé a többi rendek ellen nem fog járni Ulászló választásában, amikor aztán mindjárt szabadon bocsáttatott 1490. eszt. Belgrádi bán volt 1502. eszt., mikor az ifju Hunyadival együtt szerencsésen hadakozott a török ellen. Két izben viselte a horvátországi bánságot, először 1498., másodszor 1509. eszt. Lásd Czobor Márton. Bizonytalan melyik esztendőben esett ő nótába (notam incurrere) második házassága miatt; t. i. az ő első felesége Erzsébet, Bánffy Pálnak Báthori Margittól való leánya meghalálozván, ennek az Erzsébet testvérjének, Bánffy Dorottyának, Rozgony Jánostól való leányát, Klárát vette feleségül, a törvények ellen, és az apostoli szék engedelme nélkül; de kétségkivül az engedelmet azután megnyerte, és a nóta alól is felszabadult, mert azutánis viselt némely hivatalokat, nevezetesen talán a másodszori bánságot is. Ettől a második feleségétől maradt László nevü fia. Lásd Báthori Margit.

Kanisay János. György testvére. Ezt Maximilián császár 1515, eszt. római sz. birodalombeli gróffá (in Neuburg ad Oenum) tette, azért az érdeméért, hogy Székes-Fehérvár megvételekor magát igen vitézül viselte. Lásd Szakmáry György.

Kanisay László. Györgynek Rozgony Klárától való fia. Vas vármegyei főispán és országbirája 1525. eszt. Lásd Homonnay Ferencz. A nevezett esztendőben, Drágffy Jánossal s másokkal, a hatvani lármás diétára küldötte volt őt Lajos király, azzal az izenettel, hogy Verbőczy István palatinussá lett választását, már maga a király is helybehagyja, melyet minekutána hirül adtak a gyülésnek, ott mindjárt helyben országbirájának tették őt a rendek. Ebben fogyott el a Kanisay név és familia, mert jóllehet volt egy Ferencz nevü fia

Drágffy Katalintól, de az 1532. eszt. meghalt. Egyetlen egy leánya Orsolya, azután való esztendőben, Nádasdy Tamáshoz ment férjhez, és ez lett aztán a Kanisay jószágban örökös, első Ferdinánd megegyezéséből.

Kanisay Dorottya. Bizonytalan melyik Kanisay leánya. Egymás után két palatinus, ugymint Geréb Péter és Perényi Imre felesége. Második özvegységében megérte a mohácsi veszedelmet 1526. eszt., és négyszáz embert fogadott pénzen, akik a szélyelheverő holtesteket eltemessék. Élt még Dorottya 1532. eszt. is, amikor Perényi Péter, gágyi Báthori György s mások levelek által őt megkeresték, hogy azon gyülésre, melyet ők 19. marcz. akarnak Bélavárán tartani, ő is bocsásson küldötteket.

Kapisztrán János. Oláhországban született. Vezeték nevét attól a várostól vette, melyben a világra lett. Először törvényt tanult, melyben igen sokra is ment, és a nápolyi király, László udvarában, nagy becsületben lakott. Valami okon fogságba esett volt, melyből kiszabadulván, a maga eljegyzett mátkájától elvált, és 1414. eszt. a sz. Ferencz szerzetébe állott, ahol csakhamar elhiresedett. A pápa sok udvarba küldözte őt követségbe. Német-Ujhelyre (Neustadt) a Fridrik császár udvarába 1451. eszt. került. Minekutána a pápa hagyásából bejárta Német, Morva és Lengyelországokat, ahol mindenütt a törökök ellen való hadra buzditotta a keresztyénséget, utoljára Magyarországra jött 1455. eszt., és itt is a maga prédikálásai által oly nagy becsületre kapott, hogy az érsekek, püspökök szerencséjöknek tartották, ha sokszori hivásokra hozzájok és hallgatóikhoz elment. Ott volt Hunyadi Jánossal, mikor az Belgrádnál 1456. eszt. oly nagyon megverte a törököket, és az ott nyert győzelemnek dicsősége őt is illeti. Még a győzelem napján megirta a pápának annak hirét. Jelenvolt Hunyadi Jánossal annak utolsó szempillantásaiban is Zimonyban, és ő késziteste el azt a nagy vitézt, egy nagyobb vitézzel, a halálra való szembe szállásra. Egynehány hetek mulva, annak maga is utánament, szentségnek illatjával, oktober 23. napján 1456. eszt., és Ujlakon a franciskánusok, vagy cseri barátok templomába temettetett. A szentek közé 1690. eszt. számláltatott, jóllehet már halála után négy esztendővel, mind maga Mátyás király, mind Ujlaky Miklós, mind egyebek, mindjárt sürgették a pápánál az ő tisztelhetését, akik őt személye szerént ismerték. Pethő Gergely azt mondja, hogy a magyarok őt már életében is szent atyának hitták. Istvánffy pedig azt irja, hogy minekutána a törökök a Szerémséget elfoglalták volna, a barátok a Kapisztrán hamvait, Ugocsa vármegyébe, a nagyszöllősi klastromba hozták,

kiket minekutána Perényi Ferencz 1557. esztendőtájban a klastromból kiűzött volna, Kapisztrán testével is illetlenül bánt, és azt valami mély kutba vetette.

Kapitány György. Együtt ostromlotta Váradot Báthori Györgygyel és Varkóczy Tamással 1556. eszt., amikor a várat ótalmazó Forgách Simon katonái, onnan egyszer a többek közt kiütvén, ezt a Kapitány Györgyöt, a keze alatt lévő minden katonákkal egyetemben, elfogták, és a várba bevitték. Fogságából való kiszabadulása után is, mindenkor hűséges volt Szapolyay János Zsigmondhoz, akit ő is elkisért Zimonyhoz, Szulejmán török császár udvarlására 1566. eszt. Ugyanazon esztendőben együtt ostromlotta Tokajt Szapolyayval, és ugyanakkor Tokaj alatt az ostrom közben meghalt, halálával a Szapolyay katonáinak nem kis kedv csüggedést okozván.

Kapler vagy **Kaplircz Péter.** Zsigmond alatt pozsoni főispán és kapitány volt 1412. eszt. fogva 1420. esztendeig. Ennek Walpurgis nevü özvegyétől vett fel Zsigmond király 1426. eszt., az ország papi és világi főrendeinek megegyezésökkel, kész pénzül négyezerötszáz arany forintot, és ezekért zálogba vetette neki Kecz várát s városát, minden jövedelmével, nevezetesen a Dunán való vámjával egyetemben. Ehez tartozott még Pamern nevü puszta és Kedendorf (Keczendorf) falujának fele. Már ezelőtt kétezer arany forintot adott volt az özvegy ezen jószágok fejében. Most pedig még ezt is hozzátette, hogy az eddig emlitett summákon kivül, a keczi várnak ujitására kétezer arany forintot fog költeni. Ezek szerént ezek a jószágok nyolczezerötszáz forintban voltak ő nála zálogban. Királyi levelébe, mely Agota napján Pozsonban költ, beletette Zsigmond, hogy mig az özvegy él, ezeket a jószágokat ki nem válthatja, de annak halála után fiai s leányai tartoznak azokat visszaadni, ha vagy maga Zsigmond, vagy az ő utána következendő valamelyik király, az egész summát azoknak kifizetendi. A fiak János és Péter, leányok pedig Margit, Borbála és Orsolya voltak. Az a Kecz vára s városa, melyről itt emlékezet van, amint némelyek gondolkodnak, csak az, amit ma Köpcsénnek hivunk, Pozsonnak általellenbe, most az Esterházyak birják.

Kapler János. (Kepchei). Ez is aláirta volt nevét annak a levélnek, melylyel némely pártosok Fridrik császárnak az országot általadták vala, Mátyás király ellenére 1459. eszt. A közelebb leirt Péter fia.

Kápolnay Ferencz. Nádasdy Tamásnak egyik vezértársa volt ez, mikor azt Szapolyay János 1530. eszt. Sziget megvételére küldötte. Mikor aztán ennek a seregnek vissza kellett jönni Buda védelmére, Kápolnay Szapolyayt elhagyta, és örökösen Ferdinánd mellé

állott. Megérte ő Szapolyay halálát, és akkoris Ferdinánd mellett lévén, azt tanácscsal tartotta, hogy az alkalmatosságot el ne szalassza, hanem most lásson az egész országnak maga kezéhez való vételéhez. Hogy 1543. eszt. Szulejmán török császár Esztergomot, Székes-Fehérvárt s. a. t. megvette, s tatárjait mindenfelé rabolni, dúlni elküldötte, Kápolnay a Balaton mellett, a Sió vizénél találkozott hétszázad magával, sokkal több tatárra, kikkel ugyanott meg is ütközött. A kisebb erőnek hátrálni kelletvén, ő is megfutamodott, de a sok nyillal megspékelt lova, alatta csakhamar lerogyott, amikor aztán a tatárok őt hirtelen körülfogták, erős ellentállása után megölték, arany gyürükkel rakott jobb kezét elvágták, fejét Szulejmánhoz vitték.

Kapy András. Zsigmond király idejében élt. Régi vezeték neve Tétényi volt, de minekutána Tétény nevü faluját és egyebeket is Zsigmondnak másokért elcserélte, s Kapi várát is ő tőle ajándékba nyerte, erről ragadt reá a Kapy név. Nemessége czimeréül, sok szolgálatjáért, egy darvat és sisakot adott neki a király 1405. eszt. Azt kérte volt ez az András János pápától, hogy mikor ő és az ő felesége Anna a halál révén lesznek, az ő gyóntató papjok nekiek minden büneiket bocsássa meg, melyet ő nekie a pápa meg is engedett, hozzá 1410. eszt. küldött levelében, de igen bölcsen hozzá tette a pápa, hogy ezen engedelmével koránt sem akar nekiek utat nyitni a bátran való vétkezésre, sőt szükség, hogy ezen bünbocsánat előtt mindeneknek, akiknek mivel tartoznak, mind ő, mind a felesége eleget tegyenek. Ugyanazon esztendőben azt engedte neki meg Zsigmond király, hogy a Kapi elavult vár helyébe ujat építtethessen. Ő volt a sóra vigyázó főkamarás ur 1411. eszt. Szatmáron és Debreczenben, amikor azt a parancsolatot vette Zsigmondtól, hogy amely kétezer forint érő sót ő adott az eperjesieknek, a város kőfalainak felépitésére való segitségül, azt azoknak szabad legyen ahol tetszik elárulni, és abban őket Kapy András meg ne akadályoztassa, se mások által megbántani ne engedje. Hogy a sós uraság mellett Kapy András magát jól felvette, onnan megtetszik, hogy 1413. eszt. sz. Mihály napja után való szombaton, némely adósságainak kifizetésére ő tőle kölcsönözött nyolczezer forintot Zsigmond, oly feltétel alatt, hogy ha azokat neki, még azon esztendőben esendő Karácsonra meg nem fizethetné, tehát András a tállyai várhoz tartozó jószágokat, sőt mind azokat, melyek a mag nélkül elhalt Debrő Miklósról valahol az országban Zsigmondra szállottak, elfoglalhatja, és mindaddig huzhatja azoknak jövedelmöket, mig a nyolczezer forintot kész pénzül neki Zsigmond ki nem fizeti.

Kapy György és János. Mindketten hüséges emberei voltak Sza-

polyay Jánosnak, Ferdinánd ellen, és épen azért igérte nekik Szapolyay, Váradon 1537. eszt. kelt levele által, hogy ha az ő ellenségei miatt ők valami kárt vallanak birtokaikban, tehát ő nekiek azt mind vissza fogja pótolni, aminthogy már akkor el is vette volt ő tőlök Vels, a Ferdinánd fővezére, Kapi várát. Szapolyay halála után, bizonyos Györgyről, hogy ő Ferdinándhoz állott. Ugyanis amely diétát Ferdinánd 1545. eszt. február második napjára Nagy-Szombatba hirdetett, arra ezt a Györgyöt küldötte el Sáros vármegye, Bertholdy Mártonnal, azt adván nekik szájokba, hogy az összegyülendő rendeket az egyetértésre intsék, a kassaiak ellen pedig adjanak panaszt be a diétára, akik már Sáros vármegyének nagy részét elfoglalták, a Szapolyay özvegye Izabella számára, és amit elfoglaltak, onnan sem pénzbeli segedelmet, sem katonákat nem hagynak vinni Ferdinánd számára; ezenkivül a határokat elrontják s foglalják; még a nemeseken is harminczadot s vámot huznak, sőt az ő kapitányok, Czéczey Lénárt világosan megizente a vármegyének, hogy ezután semmiféle adót Ferdinándnak ne adjon az ő megegyezése nélkül, hacsak neki is ugyanannyit nem akar a vármegye fizetni. Továbbá annak sürgetését bizta Kapyra a vármegye, hogy ha a diéta bizonyos számú katonákat igér a királynak, tehát azokat egyenlőképen kell a vármegyékre felosztani s vetni, és hogy többé az ne legyen, ami már ezelőtt megtörtént, hogy egyik vármegye kiadta ami reája esett, a másik pedig semmit nem adott, és amit a katonák tartására fizetett, azt is itthon elköltötte. Az ország bárói is tartsanak magok pénzén katonákat, s magok is, necsak a király s ország költségén katonáskodjanak. Eger mellett erősségeket kell épittetni, melyek necsak Egert ótalmazhassák, hanem annak vidékén is jó távolságra a törökök rablásait megakadályozhassák. Ha pedig ott nem lehetne erősségeket csináltatni, legalább Miskolcz, vagy Sajó-Szent-Péter körül kell egy sereget megszállitani, mely a környéket bátorságban tartsa.

Karácsony György. Egy álnok hitető s csábitó, Maximilián király idejében. Istvánffy hibásan híja ezt Karácsondy Gergelynek. Abban is hibázik, hogy annak támadását 1572. eszt. teszi. Ugyanis bizonyos, hogy ez a csalárd ember, kit fekete szinéről, fekete embernek is hittak, 1569. eszt. kezdett csábitani. Nagy-Bányán született. A Szilágyságban kezdette az embereket széditeni, azután Debreczenben csalárdkodott. Azzal dicsekedett, hogy az Isten őt rendelte Magyarországnak a török iga alól való megszabadulásának eszközéül, kiket ő csak kicsiny erővel fog az országból kiűzni. A tudatlan köznép, amint szokott lenni, hitelt adott az ő beszédének, annyival inkább,

mivel oly erős ember volt, hogy akármely lópatkót ketté tört, és az uj szántóvasat is nyillal általlyukasztotta. Sőt az okosabb emberek közől is némelyek gondolkodóba estek ő iránta, mivel más részről valami jövendölés szárnyalt az országban, mely ezt az esztendőt a törököknek veszedelmesnek mondotta. Ősz felé már kétezer katonája volt Györgynek, kiknek maguk pénzén kellett élniök. Akik hozzáállottak, azoknak beavatása formája abból állott, hogy azoknak üstökét megrázta, azután csak gyengén nyakszirten ütötte. Attól fogva azokat fiainak, azok pedig őt atyjoknak szólitották. Minden reggel s este dobot üttetett, akkor minden katonának térden állva kellett az uri imádságot elmondani, és mindaddig nem szabad volt felállani, mig ő le nem térdepelt. Káromló vagy fajtalan szót senkinek sem szabad volt a táborban ejteni. Azonban a nagy állorczás szentség mellett katonáinak megengedte, hogy annyi marhát hajtsanak erővel is a táborba, amennyivel beérik. Ebben az esztendőben semmi próbát nem tett György, hanem katonáit telelni haza bocsátotta, megparancsolván azoknak, hogy mihelyt jövő tavaszszal az idő nyilik, ujra ő hozzá gyüljenek. Minthogy pedig látta, hogy a nemesek s az okosabbak ő hozzá nem adják magokat, szándékát megváltoztatta, és azon télen a szolnoki begnek azt igérte, hogy jó jutalomért a hozzá gyülendő sokaságot kezére fogja játszani. Hogy az idő 1570. eszt. kitavaszlott, összegyültek Györgyhöz az ő telelésre bocsátott katonái, kikkel ő Debreczen alatt táborozott. Akarván pedig már valahára mutatni valamit, kihirdetteti, hogy ő a Tisza mellett a bala-szent-miklósi kastélyt elfoglalni akarja. Hogy pedig annak elfoglalása emberi erőnek ne tulajdonitassék, csak hatszáz embert válogat ki a táborból, azoknak is megparancsolja, hogy magokkal semmi enni valót ne vigyenek, mivel az Isten, akinek ügye mellett keltek fel, gondot fog ő felölök viselni. Megindul hát György Debreczen alól hatszázad magával, és mikor már mindnyájan jól megéheztek volna, egyszer az uton sokféle enni valót találnak, de amelyet mind György szállitott előre titkon oda. Már akkor még inkább is felnyilt a György szeme, és azt igérte katonáinak, hogy mihelyt ők a bala-szent-miklósi kastély alá mennek, annak falai mindjárt leomlanak, a benne levő törököket pedig égi tűz fogja megemészteni. Hogy a kastélyhoz elérkeztek, az abban levő csalfa törökök, akik Györgygyel egy kézre játszodtak, holmi rakás szalmát megyujtanak, melynek lángját a György katonái látván, azt a György jövendölése egyik ága beteljesedésének tartották. Bátran közelebb mennek hát a kastély kapujához, oly reménységgel, hogy a jövendölésnek másik része szerént, annak falai le fognak omlani, amikor a törökök a

kastélyból kiütvén, ezt az ostoba népet, mint a barmokat ölték, vágták. A szolnoki törökök is előjöttek az ágyú szóra, és azok is sokat leaprítottak a futó boldogtalanok közől. György azzal mentette magát, hogy a veszedelem oka a katonák hihetetlensége, és csupán csak a nyereségre való vágyódása volt. Azonban azt igérte, hogy ő ujra felnézi táborát, és abból más katonákat fog válogatni, akikkel egyenesen Szolnokra megyen, aholottis minekutána a vár falai csudálatosan le fognak rogyni, nagy prédával fog onnan visszajönni. De már akkor senki sem hitt olyan könnyen neki, és sokan kezdették a tábort odahagyni s haza oszlani, akik pedig ott maradtak, szükséget kezdettek látni. György követeket küld a debreczeni biróhoz, hogy az ő táborának elegendő élelmet küldjön, de az ő reá semmit sem ügyelt. Ezen György megboszankodván, a maga különös s válogatott harmincz katonájával, akiket isteni lelkeknek szokott volt nevezni, a városba bemegyen, ott a piaczra egy Kardos József nevű emberhez száll, a szófogadatlan birót magához hivatja, szidja, mocskolja, és hogy azt a kapura akasszák fel, parancsolja, melyet mikor azok meg akarnának cselekedni, a debreczeni lakosok fegyverre kapnak, a birót a katonák kezéből kiveszik, azokat levagdalják, Györgyöt magát is elfogják, kinek is a megszabadult biró kezeit hátrakötteti, hóhér kezébe adja, s a vesztőhelyen, talán a piaczon, fejét elcsapatja. A György főhadnagya, Szűcs László, boszut akart ő érette állani, de azt is a Báthori György katonái elfogták s megölték, melylyel a fekete ember hadának vége lett.

Karaton. Balamber után e lett a húnok királya. Az ő uralkodása alatt kezdették a húnok bevenni a keresztyén vallást. Tizenkét esztendei uralkodása után meghalt 399. eszt. Theodosius császárt, mind egyéb ellenségi, mind nevezetesen Eugenius ellen segitette. Azt irják, hogy ezen hadban, amely nyilakat az Eugenius katonái a Theodosius táborára lőttek, azokat egy nagy szél, mind visszaforgatta az Eugenius katonáira. Ez okon irta Claudianus ama hizelkedő verseket Theodosius tisztességére:

O nimium dilecte Deo! cui fundit ab astris
Aeolus armatas acies, cui militat aether
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Karlovicz János. Corbaviai gróf. Horvátországi bán lett Batthyány Ferenczczel 1522. eszt. A régi római Torquatusok familiájából származott. Az ő elei Horvátországba származván, ott a Karlovicz nevet Karlopagó várától vették, melyet ők birtak. Ez a János 1531. eszt

halt meg, Medve várában, és mivel gyermekei nem voltak, a maga testvérnénje fiainak, Zriny Jánosnak és Miklósnak testálta minden jószágait és várait. Remetén a paulinusoknál temettetett el.

Károly. Első. (Carolus Robertus). Huszonhatodik magyar király 1308. esztendőtől fogva. Az ő nagy anyja Mária, ötödik István királyunknak leánya, és igy negyedik Lászlónak testvérje, Sánta Károlyhoz, a nápolyi király fiához ment volt feleségül 1269. eszt. Negyedik László 1290. eszt. mag nélkül elhalván, ez a Mária tartotta jusát Magyarországhoz. Mária ezt a maga képzelt jusát, Martell Károlynak a maga fiának általadta, és őt a pápa követével Nápolyban 1292. eszt. magyar királynak felkoronáztatta. Ámbár pedig Martell Károly azután magát mindenkor magyar királynak irta, mindazáltal Magyarországot soha sem nem látta, sem annak feléje is indulni nem merészlett, hanem othon Nápolyban három esztendeig viselvén a magyar király titulust, 1295. eszt. meghalt. De életben maradt Robert Károly az ő fia, aki neki Clemencziától, a Rudolf császár leányától született. Ez is hasonló jusát tartotta az országhoz, mint az atyja, de ő az atyjánál sokkal többre mehetett, mert ámbár még életben volt harmadik András, aki negyedik László után törvényesen lett királylyá, mindazáltal ez a Robert Károly, némely pártos magyar uraknak hivására, a pápa megegyezésével, 1300. eszt. a tengeren Dalmácziába Spalatró városába általjött, amikor még csak valami tizenegy esztendős gyermek volna. Ott való két hónapi mulatása után, megindult Magyarország felé, melyet mikor a törvényes király harmadik András meghallott volna, hogy már Károly Zágrábon tartózkodik, hirtelen nagy nyavalyába esett, és bánatjában meghalt 1301. eszt. mindjárt az elején. Megörült ennek mind Károly, mind az ő részén levő magyarok, Ujlaky Ugrin és egyebek, akik sietve vitték őt Fehérvárra, hogy ott megkoronázzák, de csak elhültek bele, mikor megtudták, hogy Ilméri János, a kalocsai érsek, és mások, a koronát eliktatták, Fehérvár kapuit pedig előttök bezárták; onnan hát Esztergomba siettek, ahol a választott érsek, Katupány Gergely, bizonytalan micsoda koronával őt meg is koronázta; de mind haszontalan, mert többen voltak az ország nagyjai közt, akik Károlytól idegenkedtek, Venczelt hozták be Csehországból királynak, Károlynak pedig Illyriába kellett magát vonni. Mivel pedig Venczel teljességgel nem tudta magát a magyarokkal kedveltetni, naponként növekedett a Károly részén levőknek száma, melyet látván Károly, az ausztriai herczeggel Rudolffal összeszövetkezik Venczel ellen, és nem csak az ifju Venczelt háborgatta Budán, hanem Csehországba is beütött az öreg Venczelre két izben, és annak

sok kárt tett. Annyival inkább, hogy a pápa is Károlynak itélte Venczeltől az országot, nem huzalkodott többé az öreg Venczel Károlylyal, hanem a fiát Budáról haza vitte Csehországba 1304. eszt. Már akkor ugy lehetett volna gondolni, hogy Károly minden akadály nélkül beülhet a királyiszékbe, amely valósággal meg is lett volna, ha a pápa őt erővel nem akarta volna kötni a magyarokra, de épen azért, hogy megmutassák azt, hogy sem Károlynak nincsen semmi jusa a koronához, ha egyszer önkényt nem választják őt, sem a pápának nem áll hatalmában, hogy nekik királyt parancsoljon,nagyobb részök Otto bajor herczeghez ragaszkodott, és azt hitták be királynak. Akkor is hát várakozni kellett még Károlynak mindaddig, mig Ottó az erdélyi vajda Apor László fogságából kiszabadulván, az országot önkényt örökösen idehagyta 1308. eszt. Ekkor aztán Gentilisnek, a pápa követének munkássága által, a magyarok szive nagyobb részént ő hozzá hajlott, a rákosmezei gyülésen királynak kiáltatott, és 1309. eszt. Budán, a sz. Mária templomában, ujra megkoronáztatott. De mivel a koronázás nem azzal a régi és törvényes koronával ment végbe, mely sz. Istvánról maradt, mivel az akkor az erdélyi vajdánál volt, némely magyarok abban kötekedtek és gáncsoskodtak, hogy mindaddig nem ismerhetik Károlyt királynak, mig a sz. István koronáját nem látják az ő fején. Hogy tehát ebben is kifogás ne lehessen, Amade, a palatinus, és Tamás, az esztergomi érsek, mindaddig mesterkedtek, hogy Erdélyből a koronát visszakeritették, és azzal 1310. eszt. Aug. 27. napján, Fehérváron, Károlyt harmadszor is megkoronázták. E naptól fogva mindég erős lábon állott Károly, ha szinte ottan-ottan hatalmas ellenségekre talált is.

Mindjárt 1311. eszt. a velenczésekkel volt egy kis ellenkezése Zádor városa felett, mely ő tőlök magát a magyar korona árnyéka alá vonta. De sokkal félelmesebb ellenség volt ezeknél Csáky Máté, akit közönségesen Trencséni Máténak hittak. Ezzel Abauj vármegyében, Kassához közel, Rozgony nevű falunál ütközött meg Károly 1312. eszt. Mennyire irtódzott maga Károly is ettől a harcztól, megtetszik onnan, hogy mind maga, mind az ő egész tábora, az ütközet előtt meggyónt, és az ur testét magához vette. Nem is hijába való volt ez a félelem, amint a dolog kimenetele megbizonyitotta, mert ámbár a győzelem övé lett, de több embert vesztett, mint Csáky Máté.

Hetedik Henrik császár halála után, nem egyezhettek meg a német rendek a császár választásában, némelyek Bajor Lajost, mások pedig Fridrik ausztriai herczeget választották 1314. eszt. Hogy Fridrik annál erősebb lehessen vetélkedő társa ellen, Károly barát-

ságát kereste, s meg is nyerte, de annak nem sok hasznát vehette, mert 1322. eszt. jó számmal küldött ugyan Károly magyarokat és kunokat az ő segitségére, de Lajos Fridriknek nemcsak táborát megverte Mühldorfnál, hanem magát is elfogta, és mindaddig fogságban tartotta, mig a császárságról le nem mondott. Ugyanazon esztendőben, seregének más részével, a tótországi háborgó bán, Szubics Mladin ellen ment Károly, azt megfogatta, és fogva Magyarországra hozta.

Nem volt Károlynak veszedelmesebb esztendeje, mint az 1330. eszt., melyben két izben igen nehezen menekedhetett meg a haláltól. Először Zaach vagy Zács Feliczián nevű ember rohant be Visegrádon az ő ebédlő szobájába, és nagy dühösséggel vagdalt az egész királyi familiához, melyben minden bizonynyal nagy gyilkolást tett volna, ha Cselley János (Cselényi János), Amade Miklós és mások őt meg nem akadályoztatták volna. Második veszedelemben Oláhországban forgott, az oda való vajda Bazaráb Sándor ellen való hadban, ahol csak némely magyarok hűségének, Berendy Mártonnak és egyebeknek köszönhette élete megmaradását. Szerencsésebb volt seregének az a része, mely a tatárok ellen járt, mert az tökéletes győzelemmel tért vissza.

Nagy tekintetet szerzett Károly magának a szomszéd fejedelmeknél s nemzeteknél, és azoknak dolgaiba nagy befolyása volt neki. Albert és Ottó ausztriai herczegek ő vele szövetséget kötöttek Pozsonban 1331. eszt., és ugy látszik épen azáltal szabadulhattak meg Jánostól a cseh királytól, aki őket szorongatta. Minekutána az ő ipa (Vladiszláv) a lengyel király meghalt, sokat tett ő arra, hogy annak fia Kázmér legyen annak helyébe király 1333. eszt. Ő békéltette össze Visegrádon a cseh és lengyel királyokat, ahova azok eljöttek volt 1335. eszt., és magok közt őt tették itélő birónak. Rangjokhoz illő pompával fogadta Károly ezeket a fő vendégeket és azoknak kisérőit, akik nem kicsiny számmal lehettek. Mert amint Thuróczi irja, mindenik király számára Károly mindennap másfélezer kenyeret adatott, lovainak pedig huszonöt köböl abrakot, száznyolczvan átalag bor kelt el, még pedig talán minden nap, itt való mulatások alatt. Ezenkivül a cseh királynak Jánosnak ötven ezüst edényt, két hevedert, vagy szablya szijjat, két tegzet, két drága széket, egy csákányt, melynek árát kétszáz ezüst márkra tették, és egyéb drágaságokat ajándékozott. Azonban a lengyel király helyett, fizetett neki ötszáz tiszta finom ezüst márkot, azaz mintegy negyvenezer aranyat. Károly igazitotta el a lengyel király Kázmér és a kruciferek közt régtől fogva fenforgó pert is, Pomerania, Kujávia és

más tartományok felett. Megkereste őt Visegrádon 1338. eszt. az orosz fejedelem, és ő neki barátságát ajánlotta. Ugyanazon esztendőben és ugyanott szövetséget kötött a morva márkióval és a cseh királylyal, akinek leányát Margitot akkor egyszersmind eljegyzette a maga fiának Lajosnak. Ilyen békesség templomává tette volt abban az időben Károly a maga kedves lakóhelyét Visegrádot!

Azalatt mig a külső hatalmasságok eképen keresik a Károly barátságát, itthon mind egyebeknek, mind kivált a papságnak tetemes panaszai voltak ő ellene, p o. hogy diétát nem hirdet, a nemeseket hivataljokból minden előre való törvénytétel nélkül kiveti, a püspököknek panaszaikat meg nem hallgatja, ha meghalnak, azoknak mind atyáikról maradt, mind egyéb jószágaikat elfoglaltatja, ugy hogy alig marad valami az ő temetségökre, a két érseken minden esztendő elején kétszáz ezüst márkot, a püspökökön pedig ötvent von s. a. t. Két ízben tettek erről panaszt a pápánál a papok, akiknek ügyöket a pápa fel is fogta, Károlyt eleinek jó példájokra emlékeztette, melynek ugy látszik lett is valami sikere. Károly azzal mentette magát, hogy a papságon vett költséget, az ország határainak a tévelygő valláson lévő rácz király ellen való ótalmazására forditotta. Hogy a pápa ezzel a mentséggel megelégedett, onnan is gyaníthatni, mert Károlyt azon sok könyörgések mondása alól felszabaditotta 1339. eszt., melyekre ő még akkor kötelezte volt magát, mikor ifjuságában az ő királysága villongóban és igen kétséges volt, és amelyek már némely napokon kétszázra is szaporodtak volt. A pápa ezután azokat csak tizenötre határozta.

Eszerént a sok és hosszas könyörgésektől megszabadulván, elméjét nagyobb figyelemmel függeszthette a maga és az ország dolgaira. Az ő feleségének Erzsébetnek testvére Kázmér, a lengyel király, másodszor is eljött Visegrádra az ő látogatására, és ott, mivel férfi örököse magának nem volt, a lengyel rendek megegyezésével, a Károly fiát Lajost fiának fogadta, és ő utána következendő lengyel királynak rendelte. Ámbár az ausztriai herczegekkel nem egyszer kötött volt már szövetséget Károly, mindazáltal ujra kezdett ő közöttök a gyülölség elevenedni, mivel a magyarok és németek egymást sokszor fosztogatták. Hogy tehát a dolog hadra ne kerüljön, 1341. eszt. ismét egyességre lépett Albert herczeggel. Életének utolsó esztendejében a pénz állapotán tett igazitást. Külföldről is sok rosz pénz csúszott volt be az országba, itt benn is a tisztek sok rosz és elegyített pénzt verettek. Hogy ennek elejét

vegye, maga jó ezüstből való pénzt veretett, azon a régi rosz és rézzel elegyes pénzeket felváltatta, de a kamara kára nélkül. Ő veretett az országban legelőször arany pénzt, melyet akkor arany forintnak hittak, és arra keresztelő János képét nyomatta. Ő veretett először márjásokat is, azaz olyan ezüst pénzt, melyen a b. szűz Mária képe volt. Amely pénzt a pápa gyüjtetett az országban a szent föld segitségére, annak harmad részét a maga kincstárába vitette, melyből az nem keveset gazdagodott. Mikor eképen foglalatoskodnék Károly az ország boldogitásában, a sok gond s nyavalya mindaddig emésztette őt, hogy 1342. eszt. jul. 16. napján Visegrádon meghalt, életének 54. eszt. Visegrádról Budára, onnan Fehérvárra nagy sirások közt vitték az ő holttestét a magyarok, és ott temették el.

Amicsoda nehezen gyalulódtak ő hozzá eleinte a magyarok, szinte olyan nehezen, sőt még nehezebben váltak meg halálakor ő tőle, ugy hogy Thuróczi alig tud szókat találni, melyekkel az ő keserüségöket lefesse. Egymásután négy felesége volt Károlynak. Első Katalin volt, a tesseni herczeg leánya; második Mária, Kázmér lengyel herczeg leánya; harmadik Beatrix, a cseh király János huga; negyedik a hires Erzsébet, Vladisláv lengyel király leánya, kitől öt fia lett, kik közt hárman érdemlenek emlitést, ugymint Lajos, aki ő helyébe lett király, András, akit 1333. eszt. Nápolyba vitt királynak, és István az erdélyi fejedelem. Ő épittette Bártfa városát Sáros vármegyében, és Temesvárt. Ő rontotta el a törvénykezésben a tüzes vassal való próbát, mely abból állott, hogy akit valamivel vádoltak, holmi czeremoniák után, a templomban tüzes vasat fogott kezébe, és azt hordozta; vagy pedig mezitláb egynehány tüzes szántóvason ment által. Akkor hirtelen kezét vagy lábát ruhákkal bekötözték, bepecsételték, harmadnap mulva a vádoló és sok más emberek előtt kioldozták, ha sérelem nélkül volt, ártatlannak itélték, ha pedig a vas kezét vagy lábát megégette, bünösnek tartották, és azzal büntették, amit érdemlett az a bün, melylyel vádolták. Csak Váradon huszonegy esztendő alatt 1314. esztendőtől fogva, négyszázan mentek által ezen a kemény próbán.

Károly második vagy **Kis.** (Carolus de Pace). Huszonkilenczedik magyar király, Fehérváron 1385. esztendőnek utolsó napján koronáztatott meg, és méltóságát egy váratlan szomoru történet s halál miatt, csak harminczkilencz napig viselhette. Thuróczi ugy tartja, hogy ő az első Lajos testvérének, Andrásnak fia lett volna, akit

felesége Joanna öletett meg Aversában; de bizonyosabb az, hogy ő annak a Durrazzói Lajos herczegnek fia volt, aki Nápolyországban Joanna ellen oly sokszor felkelt, és ellene hadakozott mindaddig, mig Joanna őt elfogatta, és a tömlöczben meghalt 1362. eszt. Minthogy első Lajos királyunknak még ekkor semmi gyermekei nem voltak, ezt az árván maradt Kis-Károlyt Nápolyországból magához hítta 1365. eszt., oly feltétellel, hogy az ő udvarában nevekedjék, és ő utána magyar király legyen. De minekutána Lajosnak leányai születtek, Kis-Károly iránt való szándéka megváltozott, és őt horvát- és dalmátországi bánná tette, a Durazzói Károly leányát, Margitot adván neki feleségül 1370. eszt. Hazament volt ugyan Kis-Károly Nápolyba, a felebb emlitett Joanna királynénak látogatására, akinek halála után ő reménylette a nápolyi királyságot, de őt onnan Lajos visszahítta, és 1379. eszt. annak a tizezerből álló tábornak vezérévé tette, melyet ő akkor a genuai köztársaság segitségére küldött a velenczések ellen. Mindenütt a szárazon nyomult Károly a velenczések földére, és azokat annyira megrettentette az ő menetelének híre, hogy azok ő eleibe a békesség iránt őt követet küldöttek. Augusztus utolsó napján Tarvis városánál szállott meg Károly, ott halgatta meg a genuai, páduai és velenczei követeket. Ott voltak akkor ő vele a magyar főemberek közől Széchy Miklós, Laczk vagy Laczkovics Imre, és Bebek Imre. Mind a három rendbeli követeket Magyarországra Lajos királyhoz küldötte Károly, hogy maga az időt megnyerje, és Tarvis alól egy más nagyobb czéljának elérésére siethessen, t. i. a nápolyi királyságra.

A dolognak summás veleje ez: Hatodik Orbán 1378. eszt. 8. aprilis választatott volt Rómában pápának. Némely franczia kardinálok megharagudtak Orbánra az ő keménységéért, ő helyébe hetedik Kelement választották pápának, és azt Avenióba (Avignon) vitték. Eszerént egyszersmind két pápa volt. Az európai fejedelmek is ő irántok meghasonlottak, ki egyik, ki másik mellett fogott. Lajos magyar király Orbánnak kedvezett, Joanna nápolyi királyné Kelemenhez állott. Hogy Orbán Joannán boszút állhasson, az ő országával Lajos királyunkat kinálta meg, de mivel Lajos vállain anélkül is már sok ország terhe feküdt, s különben is már akkor hajlott idejű volt, a nápolyi királyságot fel nem vállalta, hanem azt tanácsolta Orbánnak, hogy azt adja ennek a Kis-Károlynak, az ő vér szerént való atyjafiának, és ő is segiteni fogja Károlyt annak elnyerésére. Már mikor a velenczésekre küldötte Lajos ezt a

Károlyt, a tizezer magyart nemcsak azért adta keze alá, hogy a velenczéseket ijessze meg, hanem azért is, hogy ha azokkal dolgát végzi, menjen Nápolynak Joannától való elfoglalására. De minekelőtte őt elbocsátotta Lajos, őt megeskette, hogy Magyar- és Lengyelországokhoz semmi jusát nem fogja tartani, és az ő leányainak semmiféle birtokát nem fogja kéz alá venni. Tarvis alól tehát Nápoly felé indult Károly, de először is Rómába ment Orbán pápához, és ott sok ideig mulatott. Ott adta neki által Nápolyt maga a pápa, 1381. eszt. jun. első napján kelt levele által, melynek nyolcz kardinál irta alá a maga nevét. Károly is adott a pápának egy levelet, melyben annak jótéteményét megösmeri, s kivánságainak teljesitésére magát kötelezi. Ezek után Nápoly felé mozditja seregét, Ottónak, a Joanna negyedik férjének táborát megveri, magát Ottót is elfogja, Nápoly városát minden vérontás nélkül elfoglalja jul. 16. napján. Meghallván Joanna a maga férjének fogságát, magát önkényt megadta, oly reménység alatt, hogy legalább életének Károly kedvezni fog, de az őt kemény fogságba tette, és országát elfoglalta. Ezelőtt mikor még csak távolról hallotta vala Joanna a Károly menetelét, egy franczia herczeget, Andegavi Lajost fogadott volt maga fiának, és Nápolyországot annak testálta, hogy annál inkább ellenállhasson Károlynak, a herczeg segitségével. De a franczia herczeg annak idejében jókor el nem jött, hanem mikor már Joanna fogva volt, akkor igyekezett Avenió (Avignon) felől, Kelemen pápa ösztönözéséből, Joanna szabaditására, és Nápolyból kiüzésére. Annak nagy készületeit Károly meghallván 1382. eszt., mindjárt követeket küldött Magyarországra, Lajos királyhoz, akik attól neki segitséget kérjenek a franczia herczeg ellen. Igyekezett is Lajos ő rajta segítni, de őt abban a halál meggátolta; hanem az ő özvegye Erzsébet, csakugyan küldött magyarokat az ő segitségére 1383. eszt., a Horváth vagy Hervoja János vezérlése alatt. Még be nem ütött volt ez a herczeg Nápolyba, mikor amint irják, Károly Joannát négy magyar katonával megfojtatta, május 22. napján. Ezután kilencz nappal indult el a franczia herczeg Avenióból, és Ankona városát útjában nagyon megsacczolta, onnan egyenesen Nápolynak tartott, ahol Károly soha sem merészlett ugyan az ő táborának megállani s vele megütközni, de annak csakugyan sokszor lest vetett, és azt holmi apró csatákkal fárasztotta és fogyasztotta, mindaddig, mig 1384. eszt. 20. sept. a herczeg meghalt, mely idő után nagy csendességben uralkodhatott volna Károly Nápolyban, ha a maga birodalmával meg tudott volna elégedni. A maga régi jóltevőjével, Orbán

pápával sem tudott egyezni, hanem azzal annyira ment, hogy ő azt egy ideig fogságban tartotta Nápolyban, ahova neki a pápa látogatására, és némely régi igéreteire való emlékeztetésére ment volt. Nápoly várából kiszabadulván a pápa, Nuceria (Nocera) várába ment, de ott sem lakhatott békével Károlytól, mivel azt a várat is Károly a maga katonáival körülvétette, és hosszas ostrom után felégettette. Mindezek arra inditották a pápát, hogy Károlyt, még pedig nem egyszer, átok alá rekesztené 1385. eszt.

Azalatt mig otthon eképen huzalkodik Károly a pápával, Lajos magyar király özvegyének, Erzsébetnek, és leányának Máriának uralkodását megunván némely nyughatatlan magyarok, követek és levelek által Károlyt a magyar királyságra meghiják. Nagy szeg volt ez a hivatal magának Károlynak is a fejében, és épen azért a követet utolsó válasz adás nélkül elbocsátja, és magának gondolkodásra való időt kér. Feleségével Margittal közölvén a dolgot, magát a Magyarországra való jövetelre meghatározza. Sok keserves sirás közt igyekezett őt arról Margit leverni, de mind haszontalan. Egy László nevü nevendék fia volt Károlynak, és azt tette fel magában, hogy azt fogja Magyarországra hozni, és Mária helyébe magyar királynak tenni, hogy annak segedelmével otthon Nápolyországát annál bizonyosabban megtarthassa maga kezei közt. Ez még inkább nem tetszett Margitnak, és mindaddig perelt férjével, hogy ámbár magát Károlyt, ha mind nehezen és nagy jajgatások között is, utnak bocsátotta; de Lászlót a fiát otthon hagyatta. Barlettó városától 1385. eszt. szept. 4. napján indult el Károly, és a tengeren 8. szept. Zeng városához érkezett Dalmácziában, onnan pedig Zágrábra ment, és ott a püspöknél három hónapig mulatott. Onnan mikor Budára indult volna, Erzsébet és Mária követeket küldöttek ő eleibe, akik által, mintha nem tudták volna az ő jövetelének czélját, azt kérdezték tőle, ugy jön e mint jó barát, vagy pedig mint ellenség? Erre Károly azt felelte, hogy ő az országban uralkodó egyenetlenségeknek elháritására és a csendesség visszaállitására jött. Eleibe mennek hát a királynék, őt tettetett és szines nyájassággal fogadják, és Budára bekisérik. Kevés idő mulva a budai várban gyülést tart, a vár kapuira olasz katonákat állit, az oda gyült rendekkel magát királynak választatja, és a gyülés végzését a királynéknak tudtokra adatja. Nagy sirásra fakadtak ezen hirnek hallására a királynék, de Erzsébet csakugyan erőt vett annyira magán, hogy személyesen a gyülésbe bement, és ott mind maga, mind leánya nevében, a királyságról lemondott. Budáról Fehérvárra sietett Károly, és ott magát megkoronáztatta, minekutána az oda gyülekezett soka-

ságtól, az esztergomi érsek, az akkori szokás szerént, háromszor megkérdezte volna: „Tetszik e nekie Károly királynak? és az azt felelte volna: „Tetszik!“ Elkellett menni a királynéknak is az ő koronázása pompájára Fehérvárra, kik is azon kápolnába menvén, melyben első Lajos holtteste feküdt, ott az ő márványból faragott képére borultak, és azt könyhullatásaiknak sürü záporával nedvesitették. Onnan Budára visszajöttek, mind Károly, mind Erzsébet és Mária. A királyi palotának egy részét Károly foglalta el magának lakóhelyül, a többi részét pedig Erzsébetnek és Máriának engedte, hozzájok egész szivességet és szeretetet mutatott, velök társalkodott; azok is jól el tudták ő előtte titkolni szivöknek keservét, ugy hogy Károly reájok legkisebbet sem gyanakodott. Maga hasznára forditotta Erzsébet Károlynak ezt a bizodalmát, és minekutána Gara Miklóssal, a palatinussal, és Forgách Balással, neki a tört megvetette volna, 1386. eszt. febr. 7. napján, alkonyodáskor, azalatt a szin alatt a maga szobájába hivatja őt Erzsébet, hogy a maga vejének Zsigmondnak, a Mária férjének, Csehországból érkezett levelét akarja vele közleni. Elment Károly Erzsébethez, aki neki a költött levelet kezébe adja, melyet midőn ülve, egy kevéssé előre hajolva olvasna, int Gara Miklós, Forgách Balásnak, aki épen a Károly háta megett állott; akkor kirántja Forgách ruhája alól a maga balta forma csákányát, és azzal ugy üti agyba Károlyt, hogy annak feje egészen a szeméig lehasadt. Összeszedte Károly megmaradt erejét, ülő helyéből felkölt, és a maga szobája felé lassú és tántorgó lépésekkel ment, mindenütt véres nyomokat hagyván maga után. A Gara Miklós arra rendelt katonái, Károlynak a várban levő olasz cselédeit levagdalták. Magát Károlyt a visegrádi várba vitette Erzsébet, ahol csakhamar meghalt, negyven esztendős korában, és a sz. András klastromában temettetett el. — Ami teste alkotását illeti, őt alacson termetü, sárga hajú, szép ábrázatú, ékes szavú, csendes járású, ezenkivül a versekben és históriákban gyönyörködő embernek irják.

Károly László. (Nagy-Károly). Békesy Gáspárral szerencsétlenül hadakozott Erdélyben, Báthori István vajda ellen 1575 eszt. A Békesy többi pártfogóival egyforma büntetésre itélte őt Báthori; de azután jószágait visszanyerte. Halála 1587. eszt. történt. Sirja felibe ezt irták:

Ossa Ladislai sunt hoc sita pulvere terrae
Károlyi; coeli spiritus astra tenet.

Ennek a Lászlónak leánya volt Károly Susanna, Bethlen Gábor fejedelem első felesége.

Károly István. (Nagy-Károly). Lengyel király Báthori István mellett, nagy hűséggel hadakozott az oroszok ellen. Minekutána Vadász Mihály Poloczkó (Polotzk) alatt elesett 1597. eszt., ezt az Istvánt tette Báthori annak helyébe, ezer gyalog magyar kapitányává, akikkel ő igen vitézül forgatta magát Vielkoluki (Welikie Luki?) megvételében 1580. eszt. Bizonytalan ez volt e az az István, aki János nevü édes atyjával és Ferencz nevü testvérjével 1599. esztendő előtt halt meg valamikor, kikkel egy sirba takarittatván Bokacz János azt irta felibek:

Ecce sub hoc uno post ultima fata sepulchro
Karolidum placide corpora trina jacent.
Cum genitore duo nati: virtutibus orbem
Hungariae implerunt. Urna sat una tribus.
Jane Pater, Stephane et Francisce o nobile fratrum
Par; vos olim suscitet alma Trias.

Kátay Isák. Pest vármegyei deputatus volt a budai diétára 1447. eszt., ahol Hunyadi Jánosnak Buda vára gondja alá adatott. Társai Irsay Antal, Borsovay Miklós és Dobos Miklós voltak.

Kátay Ferencz. Első Ferdinánd király alatt vitézkedett. Perényi Gábornak egyik hadnagya volt ő 1554. eszt., mikor Hennyey Miklóssal és kétszáz lovassal, Bebek Ferencznek és Jánosy Pálnak segitségére küldötte őt Perényi, hogy azokkal együtt iparkodjanak visszavenni Füleket a törököktől. Az egri várban hadnagyoskodott már 1558. eszt., amikor őt Veráncsics Antal püspök, Telekesy Imrének küldötte segitségül, Kis-Várdának a Balassa Menyhért ostroma alól való feloldására. Minekutána a következett 1559. esztendőnek elején, mind Balassa, mind Telekesy odahagyták ugyan Kis-Várdát, de a Tisza partján ujra szembe szállottak, de csakugyan vérontásra nem került a dolog közöttök, ezt a Kátayt hitta Balassa által magához, a Telekesy táborából, a fegyverszünés megállitása végett; és ugy tartják, hogy ő általa tett igéretet még akkor Telekesynek, hogy Izabellától Ferdinándhoz fog állani. Abból az igen kevés fodoritással irt magyar levélből, melyet Veráncsics Antal püspök 1561. eszt. irt Mohammedhez, a hatvani szandzsákhoz, azt lehet kihozni, hogy már akkor nem lakott Kátay Egerben. A levél szóról szóra igy vagyon: „Azt olvassuk szentirásban, hogy miképen menyországban, az apját fia bünéért, sem a fiút apja bünéért nem bünteti, azon módon ez világi törvényben, nem szoktak sehult, senkit más ember bünéért és vétkéért megbüntetni.

Azért ha tenéked valamit vétett a vitézlő személy Kátay Ferencz, te tudod azt micsoda dolgod volt vele, és őt keressed, nem minket, sem az mi kapitányinkat, kik tenéked mivelünk egyetembe semmit nem vétettek. Annakokáért, mert az Hazonoda Bassy szabadulásáról és sarczolásáról tenéked egynehány vitézlő agáiddal mi nálunk hitleveled vagyon, kivel kötelezted magadot azon agáiddal, hogy minden okvetetlen az napra minekünk az Hazonoda Bassy sarczolását épenséggel meghozza, jól meglássad, hogy a hitedet meg ne szeplősitsed. Mert nem illik mi rajtunk venned, az mivel Kátay Ferencz, vagy valaki más adós teneked. Az Kátay Ferencz pedig, mert Magyarországban jó. fő, jámbor nem szegény nemes ember, soha ne hidjed, hogy az jó névre, és tisztességére gondot ne viselne és vigyázna az ő tökéletességére, valakinek mit hit nélkül is fogadott vagy fogad. Ha igy akarsz ennekutána is mivelünk cselekedni, apádnak minket többé ne nevezz. Költ Egerben 14. napján aprilisnek 1561." De amint Istvánffy irja, már 1562. eszt. ismét Egerben lakott Kátay, és onnan ment Gémesy Ferenczczel Rosályra, hogy onnan azon törökökre csapkodjon, akik Szatmárt Zay Ferenczre és Balassa Menyhértre megszállották vala.

Katupány Gergely. Először erdélyi püspök, azután 1298. esztendőtől fogva esztergomi választott érsek, de amely hivatalban soha meg nem erősittetett, hanem annak csak további rendelésig való adminisztrátora volt. Igen nevezetes emberré lett ő azon villongásokban, melyekbe harmadik András király idejében keveredett az ország. Némely főemberek András fejéből ki akarták a koronát venni, és azt a nápolyországi Károly Robertébe tenni. Ezek mellett volt a pápa is. Hogy pedig a pápa annál inkább előmozdithassa a Károly dolgát, ezt a Gergely érseket követe által az ő részére vonta, és 1299. eszt. olyan hatalmat adott neki, hogy az egész országban, mind a világi embereket, mind a papokat, még a kalocsai érseket is, aki akkor Ilméri János volt, ha neki nem engedelmeskednek, mind eklézsiai fenyiték alá vetheti, mind pedig másképen megbüntetheti. Senki sem nézhette jó szemmel ezt a szélesen kiterjedő hatalmat a Gergely kezében, annyival inkább, mivel ő azzal visszaélt. Akiket a püspökök az eklézsiából kirekesztettek, mint király ellen pártütőket, azokat Gergely az átok s büntetés alól felszabaditotta, akik törvényes királyukhoz Andráshoz hüségesek voltak, azokat üldözte és fenyegetései által a Károly mellé való állásra kényszeritette; mely által Andrástól sokakat el is idegenitett, és Károly pártjára hajtott. Hogy pedig valami szint adhasson Andrástól való elpártolásának, azt hintegette, hogy András őt sok

jusában megsértette. Hogy a naponként terjedő és nevekedő gonosznak elejét vehesse András király, a rákos mezejére diétát hirdetett 1299. eszt., melyre meghitta Gergelyt is, és neki azt igérte, hogy minden kivánságait teljesiteni fogja, és minden panaszt kiveszen szájából; de Gergely a diétára el nem ment, hanem azalatt Veszprémben, a Károly részére hajlott többi pártosokkal, fujta a követ, és onnan szélyel az országba leveleket repitett, melyekben kemény büntetés alatt parancsolja a diétán lévő pap-uraknak, hogy a diétát haladék nélkül hadják oda, és ő hozzá a veszprémi gyülésre siessenek. Minthogy mindezeket a pápa nevével cselekedte, tisztességesen bánt ővele a rákosi diéta, és követei által ujonan meghitta őt, ha pedig csakugyan nem akarna oda elmenni, arra kérte, hogy legalább mutassa meg a pápának azon levelét, melynél fogva ezeket a hatalmaskodásokat miveli, hogy abból nézhesse ki a diéta a pápa czélját, és a neki adott hatalomnak határait; de Gergely egyiket sem cselekedte, hanem még nagyobb haraggal és minden gondolható büntetések alatt parancsolja a kalocsai érseknek és a többi papságnak, hogy bontsanak diétát. Mikor az ő maga viseletét s izenetét megvitték a diétának, őt mindenek a közönséges csendesség megháboritójának és haza ellenségének itélték, s ő iránta közönséges megegyezésből, a pápához egy protestátiót intéztek. Látván Gergely, hogy már mindenek előtt gyülölségessé lett, tovább nem mert az országban benmaradni, hanem a Dráván általment, és egy darabig ott szőtt-font András ellen. András halála után, mely 1301. eszt. az első hónapban történt, nagy sietséggel vitték Károlyt a pártosok Fehérvárra, hogy ott megkoronázzák, de csak azon bámultak el, mikor látták, hogy a város meg van rakva katonasággal, és előttök a kapukat bezárták, azonban a korona is más kezénél van. Onnan hát Esztergomba tartottak, és ott Károlyt ez a Gergely, valami más idegen koronával megkoronázta. Haszontalan koronázás volt ez, mert ezzel Károly a királyságot el nem nyerte, hanem Venczelnek kellett azt engedni. Mindazáltal a pápa parancsolatjára, azutánis szüntelen munkás volt Gergely benne, hogy őt királyi méltóságba beiktassa. Nevezetesen 1303. eszt. Erdélyben kihirdette a pápának arról való parancsolatját, hogy mindenek Károlyt, és nem Venczelt uralják. Vagy azért, hogy alkalmatlannak itélte a pápa Gergelyt az esztergomi érsekségre; vagy pedig azért, mert tudta, hogy az országnak nagy része előtt gyülölségben van; nyolczadik Bonifácius pápa soha őt azon hivatalban meg nem erősitette; talán hát hogy az érseki palástot tőle személy szerént könnyebben megnyerhesse, azért ment Gergely Olaszországba a pá-

pához, aki akkor Anagnia (Anagni) városában mulatott, és onnan többé soha vissza nem jött. Ugyanis a pápa nagy ellenkezésben volt negyedik Fülöp franczia királylyal, aki őt nemcsak eretnekséggel, hanem egyéb bünökkel is vádolta, és azon igyekezett, hogy helyette más pápát választasson. Hogy ezen czélját könyebben elérhesse, a pápát Anagniában megfogatta, és tömlöczbe vettette, ahonnan nem sokára kiszabaditották ugyan őt a lakosok, és Rómába haza mehetett, de ott bujában csakhamar meghalt. Épen akkorra esett a Gergely oda menetele, mikor ez a lárma történt Anagniában, és ugyanabban őt megölték 1303. eszt. szept. 7. napján, kétség kivül a pápa mellett való hüséges kardoskodás közben.

Katz vagy **Koczián.** Lásd Katzianer.

Katzianer János. Horvátországi születés, első Ferdinánd királynak aranyos vitéze, tanácsosa és hadainak kapitánya. Ez nyitott egyik utat Ferdinándnak a magyar királyságra. Ugyanis mikor 1527. eszt. az országba bejött Ferdinánd, ő vette meg annak számára Nagy-Szombatot, Nyitrát, Galgóczot, és sok más várost. Ő verte meg 1528. eszt. Szapolyay Jánost, Kassához nem messze, Szina nevü falu mellett, amikor aztán Lengyelországba kelle magát vonni Szapolyaynak. Ugyanazon esztendőben megvette Katzianer Litava, Szepes és Trencsén várait is. Sokat tett ő Bécs megtartására 1529. eszt., mikor azt Szulejmán török császár ostromlotta volna. Hogy gyalázatosan kellett Szulejmánnak Bécs alól hazamenni, soká nem nyughatott, hanem 1530. esztendőnek elején táborának egy részét Horvátország pusztitására küldötte. Ennek megzabolázására Katzianert állitotta ki Ferdinánd; de ott a költség nemléte miatt, kevés hasznot tehetett. Ő volt Bécsben Ferdinánd minden hadainak fővezére 1532. eszt., mikor Szulejmán Magyarországra ujra bejött, és Bécset is fenyegette.

Hogy Szulejmán akkoris gyalázattal haza ment, az esztendőnek utolsó második napján, Katzianer volt Ferdinándnak egyik küldöttje a Csallóközbe, Megyer nevü faluba, aholettis a Szapolyay követeivel, Frangepán Ferenczczel, Verbőczy Istvánnal, és Nádasdy Tamással, négy hónapig tartandó fegyvernyugvást kötött. Valamint azelőtt sok izben, ugy ezutánis többnyire ő ótalmazta Lőcse, Eperjes s. a. t. vidékét Szapolyay ellen, de hogy maga is sokat terhelte, még a Ferdinánd részén lévő városokat is, onnan tetszik meg, mert hogy 1535. eszt. Lőcséről egy nem igen tisztességes nyavalyának meggyógyitása végett elment, a lőcseiek szivök szerént óhajtották, hogy bár oda soha vissza ne mehetne.

Mindeddig megnyerte s megtartotta ő Ferdinándnak ő iránta való bizodalmát, és épen eddig tett sikeres szolgálatjai birták arra Ferdinándot, hogy őt tenné 1537. eszt. azon nyolczezer lovas és tizenhatezer gyalog, olaszokból, németekből, magyarokból s más nemzetekből álló igen szép, és jó készületü tábornak fővezérévé, melyet Eszék alá a törökök ellen intézett. Kapronczán gyültek együvé ezek a tanult és próbált fegyveresek, és ott vette kezéhez Katzianer azoknak vezérlését. Tiz nap alatt ment Katzianer a táborral Kapronczáról Verőczére. Némely török foglyoktól, itt esett Katzianernek értésére, hogy a basák egyenlő akarattal Eszék alá akarják őt várni, és ott vele megmérkőzni. Ezen hirre az a kérdés támadt a hadi tanácsban, valjon Pozsega felé inditsák e a tábort Verőczéről, vagy csak egyenesen Eszéknek tartsanak. Az elsőbb ut bővebb eleséget igért, de a hegyek, erdők s berkek miatt alkalmatlan volt; az utolsóbb ellenben szép sik mezőkkel, de kevesebb eleséggel kinálkozott. Mindazáltal ez hagyatott helyben, annyival inkább, mivel már ekkor Bakics Pál az utban esendő Zsófia várából a török őrizetet kifüstölte. Elmegyen hát a tábor Zsófiához, onnan pedig nyolcz nap alatt Valpó várához, melyet akkor Perényi Péter birt. Itt a Krassó vizén való hid csinálással hét egész napot kellett tölteni. Azalatt a főbb tisztek azon tanakodtak, onnan hová menjenek. Az ifjabbak azon voltak, hogy egyenesen Eszék alá tartsanak; mások ellenben ugy itéltek, hogy jobb lesz Eszéket elmellőzni, és azon tul, vagy Ujlakot, vagy más várat megszállani; de voltak olyanok is, akik azt javallották, hogy sehova helyökből ne mozduljanak, mig az igéretben levő segitség és eleség el nem érkezik. Már ekkor tizezerre szaporodott volt ugyan a lovasság, az érkezett segitséggel; de a gyalogságnak csak fele maradt haszna vehető állapotban, a sok őszi esőzések, nagy sarak, és betegség miatt. Utoljára az állott meg, hogy haladék nélkül Eszékhez siessenek. Az indulás előtt, fővétel alatt megtiltatott, hogy senki törököket elevenen el ne fogjon, hanem majd csak akkor, mikor már bizonyos lesz a győzelem; továbbá, hogy senki magát prédával meg ne terhelje, mivel a győzelem után a nyereség egyaránt fog felosztatni, addig pedig kiki három napra való eleséget vigyen magával. Ilyen rendelések után, jelt adat Katzianer az indulásra, és három napi utazás után, Eszékhez két vagy három mértföldnyire, egy rétes völgyes helyre érkezik. Ide mindjárt jöttek törökök az ő tábora czirkálására, akiket ő egynehány ágyulövéssel visszaigazitott. Más nap sok török rohant ki Eszékről, akikkel a mieink holmi apró csatázásokba e-

legyedtek. Kétség kivül a mieink vesztettek abban többet, mert Katzianer megparancsolta, hogy ezután senki a táborból ki ne menjen, hanem ha törökök jönek Eszékről, azokat ágyukkal kell viszszaijeszteni, aminthogy ezen rendelés után a törökök többet vesztettek. Mohammed basa is tehát más fortélyt gondolt. Egy tó volt a mieinkhez közel, mely a Dráva kiöntéséből származott vala. Ezen tónak partját megrakatta a basa sajkákkal, vagy apró hajókkal, és mindenik sajkának orrába egy-egy taraczkot, vagy kisebb nemű ágyut tétetett, s eszerént a mieinket nem csak a viztől s itatástól rekesztette el, hanem a taraczkokból lövöldöztette is. A völgy felett, ahol a mieink táboroztak, egy halmocskán ült vala egy kis falu, melyből egy csapat törökség kezdett alkalmatlankodni. Ezeket Katzianer a faluból kiüzte, és egész táborával Eszékhez közelebb, csak valami kétezer lépésnyire szállott meg, ahol mind viz, mind legelő, mind fa az elégségig volt. Itt próbát tett Katzianer, ha bejárnák e az ágyuk Eszék kőfalait, de messzebb voltak azok, mint a csupa nézésből lehet vala gondolni, közelebb pedig arról az oldalról már nem lehetett menni Eszékhez, egy kastély miatt, melyet nem régiben épittetett vala Mohammed, és katonákkal s ágyukkal jól megrakott. Arról kezdettek hát beszélni a vezérek, hogy azon szép sikra szálljanak el, mely tul Eszéken volt, és amelyen közelebb érhetik a várost. Odaköltözött tehát a tábor, és onnan ágyuztatott Katzianer a városra, de Mohammed sem maradt adós. Azonban jól tudván azt Mohammed, hogy a mieink szük eleséggel vagynak, soha azokra ki nem csapott, oly reménység alatt, hogy az éhség miatt anélkül is kénytelenek lesznek onnan nem sokára elmenni. Ugyis lett a dolog, és a mieink kevés idő mulva elmentek Erdőd várához, ha ott valami eleséget kaphatnának, kaptak is, de sokkal kevesebbet mint képzelték vala. Eszerént csak a haza térésről kellett gondolkodni. Némelyek azt javallották, hogy egyenesen Valpónak tartsanak; mások jobbnak tartották Pozsega felé venni az utat, mivel Ivánka és Gara nevü várakban élelmet reménylettek. Hogy Ivánkához értek, a város kapuját mindjárt megnyitották előttök, a törökök pedig jó előre kitakarodtak abból. Bőven volt a kenyér és bor, ettek, ittak a fél éhel-holt katonák, de mikor legbátrabban tivornyáznának, setét éjjel a törökök rajtok jőnek, a várost meggyujtják, és annak világánál a mieinket derekasan szabdalják. A csehekre sulyosodott a legnagyobb erő. Reggelre kelve a mieink, a kik megmaradtak, elindulnak Ivánkáról, melyet akkor Zay Ferencz birt, de a jancsárok és martalóczok mindenütt kisérték, és kivált a

szoros utakon sok kárt tettek bennők. Hogy a hegyek és erdők közől kiverekedtek, rendbe szedték a mieink magokat egy térségen, és noha fáradt erejökhöz képest, igen vitézül harczoltak, mindazáltal igen sok derék vitézt elvesztettek, nevezetesen Bakics Pált, akibe az egész tábor nagy bizodalmát helyheztette vala. Innen egy Gara nevü város alatt lévő szép térségre mentek. Itt hallották meg, hogy amely erdőn nekik Valpóra kellene keresztül menni, ott a törökök igen sok fát levagdaltak, és az uton keresztül döntögették, ugy hogy ott sem szekerekkel, sem ágyukkal, sem a lovasok csoportosan nem mehetnek. Mikor itt mindnyájan a kétségbeeséssel küszködnének, a vezérek éjjel egyenként a tábortól szökdösni kezdettek, melyet Katzianer megértvén, ő is minden fegyver nélkül, senkinek hirt nem adván, futásnak eredt, és a reá bizott egész tábort gyalázatosan vesztébe s kardába hagyta, mely fő nélkül maradván, a törökök dühössége előtt csakhamar elolvadt, és csak kevesen maradhattak életben belőle. Mindenfelé elterjedt ennek az ő csufos maga viseletének hire, s kivált Németországon majd minden városokban csufolkodó nótákat danoltak ő felőle a gyermekek, melyekben őt nyilván akasztófára méltónak mondották. Nem állhatván Katzianer a sok csufságokat, önkényt Bécsbe ment maga tisztitására s igazitására, ahol midőn látná, hogy tovább halad az ő igazulása, mint ő reményli vala, és hogy tisztességes őrizet alatt kell neki lenni, egy éjjel a maga nyoszolyája alatt a téglát késsel felfeszegette, az alatta való bóthajtást kifurta, és lepedőkből összetoldozott kötelen lebocsátkozván, a várból elillantott. Istvánffy azt irja, hogy egy bizonyos előkelő bécsi dáma küldött volna neki két borral teli ezüst edényben, a leereszkedésre alkalmatos köteleket. Ezekután a belgrádi basával alkudozott Katzianer, és a törökökhöz akart pártolni s általmenni. Jovius azt irja, hogy Zriny Miklóst is el akarta magával csalni, melyet Zriny tettetve igért is, hogy el fog vele menni, azonban egy ebéd után Katzianert maga kezével megölte, melyért Ferdinánd Katzianer minden jószágát Zrinynek adta. Istvánffy pedig igy adja elő a dolgot, hogy a Zrinyek a magok Kosztanicza nevü várában adtak vala szállást a szökött Katzianernek. Ezt megtudván Ferdinánd, reáirt Zriny Miklósra, hogy őt veszesse el. Hozzámegyen tehát Miklós Katzianerhez Kosztaniczába, és ott egy ebéd után maga Miklós lemegyen a vár kapujába, hogy ott szóval tartsa az őrzőket s másokat, azalatt pedig az ő rendelése szerént két horvát katona, Krabus György és Hojsits János, felmentek a Katzianer szobájába. György szurt először Katzianerhez, és a hasa alatt nagy sebet ejtett rajta, ki is midőn a falon függő fegyverekhez kapkodna, hogy magát ótalmazza,

János őt hátulról fejszével agyonütötte. Az ő fejét Zriny, Ferdinándhoz küldötte Bécsbe, melyet aztán ugyanott az ő testvérhuga Ejtzinger Ulrik felesége temettetett el. Az ő Karinthiában és Stiriában fekvő jószágait, az ő fiai, Boldizsár, Farkas és János kezöknél a király meghagyta 1538. eszt.

Kávay József. Egynehány huszárt vezérlett 1547. eszt. Németországba az ugynevezett schmalkaldi hadra.

Kávássy Jób. Mikor Majláth István erdélyi vajdát a törökök Fogarasnál elfogták, vele volt azzal ez a Jób is, és őt a törökök annyira megfosztották, hogy csaknem anyaszült mezitelen szabadulhatott el 1542. eszt.

Kávássy János. Léva várát ótalmazta, Balassa Menyhért számára, Dacsó Tamással együtt, gróf Salm Miklós ellen, és ugyanott el is esett 1549. eszt.

Kazinkai László. A szepesi vár kapitánya volt 1469. eszt, mikor Szapolyay Imre képében a szepesi káptalan előtt aziránt protestált, hogy ámbár Szapolyay Imrének, a maga sógorának, pelsőczi Bebek Pálnak váraihoz s faluihoz, mind egyéb okon, mind ezen, jusa vagyon, mivel ő azoknak fejében, Bebek Pálnak pénzt adott, mindazáltal Mátyás király, a Pál halála után, annak minden birtokait elfoglalta, és neki semmit azokból nem hagyott.

Kechety Márton. Veszprémi püspök lett 1528. eszt., a maga édes anyja Magdolna testvérének, Szalaházy Tamásnak helyébe. Rokonság volt a Báthori familiához. Erdélyből szakadt Magyarországra. Azon harminczhat czikkelyből álló törvényeket, melyeket a beszterczebányai országgyülésre csinált 1543. eszt., ettől a Mártontól küldötték el a magyarok első Ferdinánd királyhoz Prágába a megerősités végett. Követ társai Nyáry Ferencz, Rakovszky György és Bertholdy Márton voltak. Ugyanezekkel kisérte volt el a mult esztendőben Ferdinándot a spirai (speyeri) német diétára. Amint az ő kézirásban maradt diáriuma mutatja, Erdélyben, Stiriában, Csehországban is járt, Ferdinánd király nevében, követségben. A Luther és Calvin az országban naponként mindinkább hatalmas tudománya, ő vele is letétette a püspöki süveget 1548. eszt., minekutána először a maga káptalanját jól megfejte volna, és ő vele Hommonay Borbálát feleségül vétette, kivel együtt Pozsonban élt egynehány esztendeig. A királyi udvarnak főmestere lett 1550. eszt. Pozsonban halt meg, ugylátszik 1554. eszt., legalább akkor Dezsőfy János viselte már az ő hivatalát. Az özvegye Kendi Ferencz vajdához ment férjhez. Lásd Pethő Péter.

Kecskés Tamás. (Aszalói). Egy volt azon kuruczoknak vezéreik

közől, akik Dósa György vezérsége alatt dulták az országot 1514. esztendőben.

Kecskés Pál. Jelenvolt a mohácsi veszędelemben 1526. eszt. Ez adta maga alól oda Báthori István palatinusnak a lovát, mely által a palatinust ugyan a törökök kezétől megszabaditotta, de maga azoknak fogságába esett, melyből őt Báthori maga pénzén kiváltotta, s hűségét ajándékokkal és tisztességekkel jutalmazta meg. Nevezetesen ő volt varasdi kapitány, mikor ott Frangepán Kristóf elesett 1527. eszt. Lásd Frangepán Kristóf.

Kecskés György. Együtt ótalmazta Sziget várát Zriny Miklóssal 1566. eszt. Minekutána Zriny elesett, ez a György Novák Jánossal egy toronyba vette magát, aholottis egynehány óráig vitézül védelmezték magokat, de csakugyan a jancsárok golyóbisainak zápora őket utoljára megölte. Azelőtt nem sokkal, egy Ali nevű török agát győzött vala meg György magányos viadalban.

Keglevics Péter. (Buzini). Jajczai kapitány és horvátországi bán, Lajos és Ferdinánd királyok alatt. Minekutána a törökök Zrebernik várát megvették, (Lásd Mathusnyay Tamás), Jajczát szállották meg 1521. eszt. Kétszáz lovassal és valamivel több gyalogsággal volt Péter a várban. Idejében hirül vitték kémjei, hogy a törökök sok lajtorját készitnek, azért ő is a vigyázókat megkettőzteti, és az ótalomhoz készül. Egyszer jőnek a törökök, és Jajczához közel egy völgyben megszállanak, hogy másnap hajnalban dologhoz lássanak. Akkor éjjel elküldi Péter, Kéry Balást száz lovassal, hogy túl a völgyön kerüljön a törökök háta mögé, de ugy hogy azok őt észre ne vegyék, és majd mikor Péter másnap, egy ágyulövéssel hirt ad, akkor támadja meg a török sereg hátulját. Azonban Péter kevéssel virradat előtt sok asszonyt s leányt küld ki a városból, különben is akkor ünnep nap lévén, és azoknak azt parancsolja, hogy mentökben felszóval énekeljenek, tánczoljanak s. a. t. Mikor már ezek távolka volnának a várostól, azt gondolván a törökök, hogy az ő ott létöket senki nem tudja, a vár ostromát egy kevéssé elhalasztják, és a fehérnépek után erednek, hogy azokat elkapkodják. Akkor hirt ad Péter az ágyuval Kérynek, maga elölről, Kéry hátulról közreveszik a törököket, és annyira összetörték őket, hogy csak kevés hirmondók maradtak meg közőlök. Azután négy esztendővel, nagyobb erővel szállottak a törökök Jajczához. Akkoris igen vitézül ótalmazta azt Péter Kéryvel mindaddig, mig aztán Frangepán Kristóf eljött az ő segitségére és szabaditására. Mind sok szolgálatiért, mind pedig azért, mert mig Jajczát ótalmazta, addig a maga jószágában,

nevezetesen Buzin várában, a törökök miatt negyvenezer forintig való kárt vallott, Fehérkő várát neki ajándékozta Lajos király 1426. eszt., és egyszersmind a kapitányságot is levette róla, melynek ő róla való levételéért, már régen maga kérte a királyt.

A mohácsi veszedelem után, midőn Szapolyay János és Ferdinánd tusakodnának egymással a magyar királyság felett, Péter mindenkor megtartotta Ferdinándhoz a maga hűségét, és mellette vitézül hadakozott. Ott volt Bécsben 1533. eszt., midőn Ferdinánd a török követet nagy pompával hallgatta meg. Nádasdy Tamással együtt tótországi bánná tette őt Ferdinánd, Batthyány Ferencz helyébe, 1538. eszt. Hogy Erdődy Simon püspök a zágrábi káptalant háborgatni kezdette, annak panaszára a király, mint bánra, ő reá bizta, hogy a káptalant, minden boszú szenvedéstől ótalmazza 1541. eszt.

Ebben az esztendőben halt meg az ő veje Hampó Gáspár, akinek minthogy semmi gyermekei nem maradtak a Péter leányától, azonban ő benne az egész Hampó familia kifogyott, az ő minden jószágának, a törvény szerént, a királyra kellett volna szállani. Hogy megtarthatná Péter a maga leánya kezei közt a Hampó jószágait, nevezetesen Zala vármegyében Csáktornya és Strigó; Horvátországban, Kőrös vármegyében pedig Szent-György és Kaproncza várait, tehát azt hirlelte, hogy az ő leánya Hampótól viselősen maradt. A királyi fiskus az áll gyermektől tartván, egynehány tisztes asszonyságokat rendelt az özvegy mellé annak szüléseig. A szülés ideje eltelvén, a gyanúság tagadhatatlan igazsággá változott, az özvegynek gyermeke nem lett. Ekkor aztán ujra kérte a király Pétertől az emlitett várakat, de ő azokat teljességgel nem bocsátotta maga kezei közől, noha már özvegy leányát is férjhez adta alsó-lindvai Bánffy Lászlóhoz. A király tehát Bécsbe idézte őt maga eleibe, ahova ő menedéklevél mellett el is ment, és mellére tett kezekkel igérte a királynak, sok tanácsos előtt, hogy mindent ki fog adni, a királyi kincstartó Perégi Albert prépostnak; azonban haza jövén, igéretének nem állott. Ezen az okon az 1542. eszt. novemberben Pozsonban tartott országgyülése azt végezte a negyvenharmadik czikkelyben, hogy ha ő két hónap alatt Hampó minden jószágait keze közől ki nem adandja, mint Felség ellen vétő, minden jószágát, sőt fejét is el fogja veszteni. Eltelt a két hónap, mégis Péter semmit vissza nem adott. Akkor aztán Zriny Miklós grófot küldötte ő ellene a király, akit ő helyébe tett vala bánná. Székely Lukácsot vette Zriny maga mellé, és azzal együtt szoritotta meg Csáktornyán Pétert, ki is a várban Posegay Pétert tette vala a vigyázók fejévé. Az ágyuzást soká nem állhatván Kegle-

vics, megjelenti Posegaynak, hogy ő Szabácsra akar a várból kiszökni török segitségért, a maga fiával Mátéval, és hogy Posegayt is el fogja magával vinni. Rosz titoknokkal találta ő megosztani a maga titkát, mert az Zrinynek mind az indulás idejét, mind az utat tudtára adta, amerre menni szándékoznak.

Egy éjfél után tehát kijő Keglevics a várból, a fiával és Posegayval. Hogy elérték a helyet, melyen Zriny katonái lesben állottak, Posegay a várba visszaszalad, Keglevics pedig fiastól együtt fogságba esik. Reggelre kelve megmutatta őt Zriny a várbelieknek, kik is urokat fogva látván, a várat feladták. A többi várak is ennek példáját követték. Zriny Keglevicset egyenesen a királyhoz küldötte, ki is annyira tudta a pozsoni diéta törvényét kegyelmességgel mérsékelni, hogy alig tartotta esztendeig Keglevicset fogságban, akkor pedig minden ősi jószágait nála meghagyta, és őt szabadon bocsátotta 1544. eszt. Posegay közel Csáktornyához egy kis falut kapott ajándékba. Szabadulása után egynehány hetekkel, azzal mutatta meg Keglevics kegyelmes királyához tartozott háládatosságát, hogy amint Pethő Gergely irja, megveré a törököket Ottocsásznál Horvátországban. A pozsoni diéta 1550. eszt. végzésének hetvenegyedik czikkelyében arról intette meg őt, hogy Tótországban a taposzkai (thopuszkai) apátursáot ne terhelje s háborgassa. Élt még 1554. eszt. Ugyanis akkor küldött ő reá Ferdinánd király Bécsből egy parancsolatot aziránt, hogy a maga fiát Ferenczet, a tapaszkai vagy topuszkai apáturat, szenteltesse fel papságra, öltöztesse szerzetes ruhába, hogy igy papi hivatalához láthasson. Hetven esztendős korában halt meg.

Keglevics Máté. A közelebb irt Péternek fia. Jelenvolt Maximilián király koronázásán Pozsonban 1563. eszt., és ott a koronázandó herczeg előtt ő vitte Bosnyák, vagy amint Istvánffy állitja, Bolgárország zászlóját. Azután két esztendővel, Erdődy Péterrel együtt verte meg a törököket Obreskónál. Gubecz Mátét ő verte meg s fogta el Alapy Gáspárral 1572. eszt.

Keglevics Simon. Ez is Péter fia, Máté testvére. Ő is jelenvolt Erdődy Péterrel az obreskói ütközetben 1565. eszt. Lásd Gubecz Máté. György nevü fia maradt, kinek felesége Istvánffy Katalin lett, és ettől származott mind a horvát, mind a magyarországi Keglevics ág.

Keglevics Péter. Ez is Péter fia, és igy Máté és Simon testvére, egy Goliát termetű, Absolon szépségű, József szelidségü kellemetes ritka ifju ember. Igen nagy kedvességben volt Maximilián király előtt, kivel együtt jelenvolt a győri táborozásban 1566. eszten-

dőben. Azután kevés hónapokkal a berzenczei törökök ölték meg Kanisához közel.

Kékedy János. Szapolyay János hű embere. Tokajnál veszett a Tiszába 1537. eszt. Lásd Perényi Péter. Istvánffy emleget egy Kékedy László nevű embert is, aki Lónyay Gergelynek segitett volna feladni Kassa városát a Szapolyay számára 1536. eszt.

Kékedy Gáspár. Lásd Tarczay Anna.

Kelecsényi András. Együtt ótalmazta Dacsó Tamással Lévát, és ugyanott el is esett 1549. eszt.

Keledy István. Kerechény László gyalogjainak egyik hadnagya volt Gyula ótalmazásakor 1566. eszt. Mikor aztán a vár feladatott a törököknek, és azok a várból elköltözni akaró magyarokat s németeket fogdosnák, ez a Keledy egy martalócz kezébe akadt, kinek hogy hamarjába negyven aranyat nyomott markába, ez őt elbocsátotta.

Kemény vagy amint Thuróczi irja **Kamonya Simon.** Mikor Hunyadi János 1442. eszt. Erdélyben Sz.-Imréhez nem messze, Mezetbeg török fővezér ellen táborba szállott, Mezetbeg azt a parancsolatot adta, némely arra végre kiválasztott katonáinak, hogy ha az ütközet beáll, legelőször is Hunyadi Jánost keressék fel, és azt öljék meg, hogy pedig reá ismerhessenek, elbeszélte előttök Hunyadi termetét, és micsodás fegyvere, lova van; de szerencsére a Hunyadi kémje mind ezeket ott halgatta, és neki hirül meghozta. Ez a Kemény Simon, mind teste állására, mind ábrázatjára nézve, sokat hasonlitott Hunyadihoz, vitézségére nézve is az elsőbbek közől való volt az ő táborában. Hunyadi tehát ezt öltöztette fel a maga fegyvereibe, ezt ültette fel maga lovára, és ő melléje a legválogatottabb katonákat rendelte. Minekutána összecsapott a két ellenkező tábor, mindent véghezvittek a Kemény Simon mellé rendelt katonák, maga sem mulasztott Simon el semmit, amit egy nagy vitéz, a maga élete megtartásáért elkövethet; mindazáltal a törökök elérték a magok czélját, és a képzelt Hunyadit, az emberi erőtől kitelhető ellentállás után megölték. De megmaradt a valóságos Hunyadi János, és ez oly szapora vágásokat és csapásokat tett és tétetett a törökökön, hogy maga Mezetbeg is a futást tartotta legbátorságosabb védelemnek, és azelőtt nyert keresztyén rabjait kénytelen volt mindnyájokat Hunyadi kezébe visszaengedni, annyival inkább, mivel mind maga Mezetbeg, mind pedig az ő fia elesett. Ennek a jeles győzelemnek az a haszna is lett, hogy az oláh és moldvai vajdák, az Ulászló magyar király iránt való engedelmességgel önkényt kinálkoztak.

Kemény János. Ezt rendelte ki Martinuzzi György püspök 1550.

eszt. a brassói havasokra, az Erdélybe beütni szándékozó oláhok ellen, akiket ő ottan meg is vert. Minekutána első Ferdinánd magyar király Erdélyt elfoglalta, ezt a Jánost küldötte Arinai, vagy Harinnai Farkassal sok ajándékkal Konstantinápolyba 1553. eszt., hogy ott tapogassák ki, micsoda reménység lehet a török császárral való békességhez; a nagy-vezírnél s basáknál adják okait, melyekért Ferdinánd Erdélyt elfoglalta, és azt is jelentsék meg, hogy Ferdinánd más rendbeli követeket szándékozik a fényes kapuhoz küldeni. Meglehetős kedvel fogadta őket Rustán, a nagy-vezír, noha a franczia követ annál ő ellenök sokat beszélt. Micsoda követségben járt ez a János azután ujra Konstantinápolyban. Lásd Szalánczy János.

Kemény László. Ezt küldötték volt az erdélyi rendek, Zombory Jánossal és Bomel Tamással, Ferdinánd királyhoz Bécsbe 1556. eszt. elején, azzal a kérelemmel, hogy mivel ők a török fenyegetésére Izabellát az országba visszahozni kénytelenek, abban Ferdinánd is ne ellenkezzék. Ferdinánd egyebet nem felelt, hanem őket esküvésökre emlékeztette, és hogy még a törökkel való békesség szerzés függőben vagyon.

Kemény István. Küküllő vármegyei főispán volt 1566. eszt., mikor Szapolyay János Zsigmondot Zimonyhoz elkisérte a török császár köszöntésére.

Kemény Boldizsár. Egyik kisérője volt somlyói Báthori Istvánnak a lengyel királyságra 1576. eszt. Ennek fia volt Kemény János a fejedelem.

Kende László. (Malomvizi). János fia. Kenderes és Miklós nevü testvéreivel együtt azt instálta 1439. eszt. Albert királytól, hogy mivel a mult esztendőben a törököknek Erdélyben véghezvitt pusztitásoknak alkalmatosságával, az a levél elveszett, melynek erejével Zsigmond király nekik külön-külön ötezer kősót rendelt a vizaknai só aknáról, ha ők a Vaskapunál levő hidat igazittatják és jó állapotban tartják, mely hidon az Erdélyből Karansebes felé utazók szoktak általjárni; tehát Albert adjon ő nekiek azon jusok felől egy uj királyilevelet, annyival inkább, hogy ők mindeddig a hidnak jó gondját viselték, és ezután is fogják viselni. A király meghallgatta az ő kérésöket, és a hid gondját, az ahoz kötött jövedelemmel együtt, nekiek általadta.

Kende Miklós. Lásd Logódy Simon.

Kende vagy **Kendi Ferencz.** (Szentiványi). Ez fogta el a hires Gritti Lajost 1534. eszt. Meggyesen, annak kalpagját fejéről lehúzta, s ugy vitte őt Majláth Istvánhoz. Mikor ez a Majláth 1540. eszt.

Szapolyay János király ellen támadt, társul mellé állott volt Kende is, de egyszer Szapolyaytól kegyelmet kért, nemis ölette meg őt Szapolyay, hanem Magyarországra küldötte örökös számkivetésre. Azonban Szapolyay hirtelen meghalt, Kende pedig visszament Erdélybe, és jelenvolt a birthalmi gyülésen. Lásd Majláth István. Sok ideig hűséges volt ő azután való időkben a Szapolyay özvegyéhez Izabellához, de kénytelen volt nézni azokat a hatalmaskodásokat, melyeket azon Martinúzzi György püspök vitt véghez. Nehezen szenvedte ő, mind Izabella Erdélyből lett kimenetelét, mind Martinúzzi erőszakos halálát, ez volt az oka, hogy Castaldó maga kereste meg őt Segesváron 1552. eszt., és nagy igéretekkel nyerte meg őt Ferdinándnak. Egyszersmind reávette őt akkor Castaldó arra is, hogy a vásárhelyi gyülésre menjen el, és ott a Ferdinándtól idegen székelyeket csillapitsa le. Hogy Ferdinánd a Castaldó igéretét teljesitse, Dobó Istvánnal erdélyi vajdává tette Ferenczet 1553. eszt., és neki lakóhelyül Görgény várát rendelte. Soha sem egyezhetett a két vajda együtt. A köztök lappangó gyülölséget, valami holló fekete paripa hozta mozgásba, melyet mindenik magának szeretett volna megszerezni, és akkor egész példabeszéddé lett volt, hogy: „a régi magyarok fehér lovon szerzették az országot, azoknak maradéki pedig feketén vesztik azt el.“ Nemcsak Dobótól, hanem Ferdinándtól is idegen volt pedig Ferencz, és észrevehetőképen szított Izabellához, melyet hogy Dobó kötelessége szerént bejelentett Ferdinándnak, az magához idézte Bécsbe Ferenczet, de ez tudván mi dologba híják, el nem ment, hanem másokat is az Izabellához való állásra csalogatott, mindaddig, mig aztán 1556. eszt. csakugyan őt küldötték el az erdélyi rendek az Izabella meghivására, ahova ő Kolozsvárról 6. juliusban indult el, és 8. augusztusban érkezett Lembergbe, ott meghitta, s haza is kisérte Izabellát Erdélybe. Nem sokára sok okot talált Ferencz magának arra, hogy ő az Izabella uralkodását megunja, azért is Bebek Ferenczczel és Kendi Antallal, aki neki talán testvérje volt, abban egyezett meg, hogy Erdély igazgatását Izabellától, hármójok kezébe vegyék. Munkába is vették czéljok elérhetését, de igen rosz kimenetellel. Izabella követei által azt kérte Szulejmán török császártól 1558. eszt., hogy az neki Lippát, és az attól Hunyadig fekvő földet adja vissza. A két Kendi és Bebek más két követet inditottak az Izabelláéi után Szulejmánhoz, őt azok által arra kérvén, hogy Izabella kivánságát ne teljesitse, mert az mihelyt Lippát elnyerheti, mind azt, mind egész Erdélyt Ferdinándnak fogná adni. Gondolkodóba estek a basák azon izenetre, és az Izabella küldöttjeit már fogságra akarták hányni, mikor

egy Izabellától érkezett levél az ő szemeikről az arra boritott hályogot lehasitotta. Mindazáltal eltitkolták a basák a magok haragjokat, és mind az Izabella, mind a három összeesküdt ur küldöttjeit, békével bocsátották el magoktól, egy csauszt adván melléjök.

Mit feleltek a basák Izabellának? bizonytalan, de igen hihető, hogy azt, amit a következés megmutatott. A Kendiek és Bebek követeit Oláhországban letartóztatták, Izabellááal pedig a csausz Fehérvárra haza ment, kiknek elérkezésök után, Izabella mindjárt magához hivatta mind a három urat, mind hogy a horgot annál inkább dugaszban tarthassa, sok más bűntelen főembert, olyan szin alatt, hogy a Szulejmán válaszát hallgassák meg, és arról is tanácskozzanak, továbbá mi tévők legyenek. Azonban más felől Balassa Menyhértnek megparancsolja, hogy mint egy ötszáz emberrel magát készen tartsa. Hogy eljött a három ur, szeptember első napjára virradólag megszólitja Balassát Izabella, hogy amit a közjóért magára vállalt, minél hamarább lásson hozzá. Bebekhez másokat küldött Balassa, de a Kendiekhez maga ment, és azokat maga ölte meg. Hogy a gyülölséget elhárithassa magáról Izabella, a tordai gyülésen, a megöltek ügyét megvizsgáltatta. Kijött, hogy azok Szulejmánnak nagyobb adót igértek, mint Izabella szokott adni, és hogy Izabellát Erdélyből kiolvasván, annak fiát János Zsigmondot magok tutorsága alá akarták venni, és annak nevében Erdélyt igazgatni. Ezen okon a gyülés őket haza ellenséginek itélte, jószágaikat elfoglalta, de a Kendieknek, mint kevésbé bünösöknek, a temetséget megengedte, Bebeket pedig hóhérral négyeltette fel. Nagy kincset hagyott Kendi Ferencz maga után. Csak nyomtatatlan búzája több maradt ezer kalangyánál, melyek közől a legkisebbik is megért száz forintot, de voltak köztök olyanok is, melyeket ezerre is vetettek. A vert és veretlen aranya és ezüstje is csak nem hihetetlen volt, melynek nagyobb részét hol vette, azt Forgách igy magyarázza meg. Egy havasalföldi Zokol nevű fő oláh, az oda való vajdát, Petraskót, megéteti, és magát vajdává teszi, melyért Szulejmán török császár Zokolt üldözőbe veszi. Zokol bujdosásra indul, minden kincsét Kendinél hagyja; azonban Zokol Szulejmánnak kezébe akad, annak kincse pedig Kendinél maradt. Ő birta Vécset, melyet azután Izabella, Balassának ajándékozott. Barkó várát Zemplén vármegyében, felesége után a Kechety Márton özvegye, Homonnay Antal leánya, Borbála után, birta, melyet ugyanazon esztendőben foglalt el tőle Telekesy Imre, Ferdinánd számára.

Kendeffy János. Ezt rendelte Martinuzzi György püspök 1550. eszt. az Erdélybe beütni szándékozó oláhok ellen, akiket ő ott derekasan meg is vert.

Kenderessy Mihály. (Gyali). Pest vármegyei egyik küldött volt a rákosmezei diétára 1505. eszt. Társa Horváth Ádám volt. Jelenvolt 1525. eszt. is a rákosmezei és hatvani diétákon. Lásd Ártándy Pál.

Kendi István. Jenői kapitány volt 1565. eszt., amikor a várat Szapolyay János Zsigmond ellen vitézül ótalmazván, vitézül elesett, és igy a vár Szapolyay kezére birt.

Kendi Sándor. Szapolyay János Zsigmond, Báthori István, Kristóf és Zsigmond fejedelmek alatt virágzott Erdélyben. Őt küldötte Szapolyay Bécsbe, Maximilián királyhoz, azzal a kivánsággal, hogy Maximilián bocsássa szabadon Báthori Istvánt s. a. t. De mivel kitudódott, hogy Magyarországon való utazásában, némely urakat Szapolyayhoz akart hóditani, Maximilián őt is fogságba tette Báthori mellé. Minekutána pedig Báthorival együtt megszabadult, és Báthori erdélyi vajdává lett, az is őt küldötte Konstantinápolyba követségbe 1572. eszt., a következő parancsolatokat adván elébe.

1. Hogy a nagy-vezírnek köszönje m eg eddig Báthorihoz mutatott jó indulatját.

2. Hogy a nagy-vezírtől kérjen arról engedelmet, hogy most személyéhez illendő nagy ajándékokkal nem kedveskedhetik, mivel nem régen lévén vajdává, még kincstára igen csekély állapotban vagyon, de azon fog lenni, hogy minél hamarabb nagyobb ajándékokat küldhessen.

3. Kérje a nagy-vezírt, hogy a császár előtt, mind a Báthori ügyét Békesy Gáspár ellen, mind pedig Erdélyország dolgait mozditsa elő.

4. A nagy-vezír parancsoljon az Erdélylyel határos basáknak, hogy azok ne kivánjanak adót azoktól, akik még eddig nekiek azt nem fizették, hanem az adózás dolga ugy maradjon, amint Szapolyay idejében volt.

5. A nagy-vezír kérje a császárt, hogy ne hidjen azon hamis vádaknak, melyekkel némely irigyek Báthorit a török udvarnál terhelik s. a. t.

Jó kedvvel fogadta a nagy-vezír Kendit, minden kivánságára biztató választ adott, és a többek közt azt kérdezte tőle: „kezénél vagynak e már Báthorinak minden Erdélyhez tartozó várak?“ melyre Kendi azt felelte: „Igenis, Huszton kivül, melyet a néhai Szapolyay János Zsigmond bizonyos summa pénzbe zálogba vetett Csáky Mihálynak, Békesy Gáspárnak és Bornemisza Farkasnak.“ Továbbá azt is izente a nagy-vezír Báthorinak, hogyha valami zenebonás emberek vagynak Erdélyben, azokat minél elébb állitsa el láb alól, hogy azok miatt ugy ne járjon Erdély, mint Temesvár járt vidékestől.

Megtudván Báthori, hogy Békesy Gáspár Magyarországból nagy haddal igyekezik Erdélybe, ismét nagy ajándékokkal Konstantinápolyba küldötte Kendit 1575. eszt., hogy a nagy-vezírt neki jó barátjává tegye Békesy ellen, és hogy az uj császárral őt erősittesse meg a fejedelemségben. Akkoris megnyerte Kendi, amit Báthori kivánt, de amellett azt a szomorú parancsolatot is hozta vissza, hogy Báthori az esztendőnként való adót, melyet eddig fizetett a török udvarnak, ezután ötezer aranynyal szaporitsa. Amely három falut Kolos vármegyében Blandrata Györgytől ötezer forintban birt vala ez a Kendi, azokat Báthori István, lengyel király korában, kiváltotta ő tőle, és azokat a kolozsvári jezsuitáknak ajándékozta 1581. eszt.

Ugyanazon esztendőben, Báthori Kristóf, Varsóba küldötte Kendit, Sombory Lászlóval, István királyhoz, azzal a kérelemmel, hogy István király egyezzék meg a Kristóf fiának, Zsigmondnak, fejedelemmé való választásában. Sokat is igyekezett azon Kendi, hogy a gyermek Báthori Zsigmond választassék fejedelemmé, és az előrelátó Apaffy Gergely, még akkor megjövendölte neki, hogy maga vesztére fáradozik. Báthori Kristóf halála után, István lengyel király, ezt a Kendit, és még ő rajta kivül Kovacsóczi Farkast, és amár emlitett Sombory Lászlót tette a Zsigmond fejedelem tutoraivá, és Erdély igazgatóivá 1583. eszt.

Egy nagy reménységű, igen kedves Zsigmond nevü fiacskája halt meg Kendinek 1584. eszt., kinek temető helye felibe, Kassay Dávid Zsigmond ilyen verseket irt:

Kendia progenies hac Sigismundus in urna
  Conditur, ingenio scitus et ore puer.
Jam svavi poterat, dulcedine praeditus oris,
  Mollia jucundo, frangere verba, sono.
Et quamvis ternos nondum superaverit annos:
  Indolis eximiae signa verenda dabat.
Occidit ante diem, medio ceu flosculus agro
  Vomere succisus praetereunte cadit.
Heu! quae non Matri! quae non suspiria Patri!
  Quos gemitus obitu non dedit ille suo!
Namque Patri, Matrique fuit prope sola voluptas,
  Laetitiam amborum sustulit una dies.
Ut tamen hiberno flos tempore laesus in auras
  Tollitur, et vernis solibus herba micat:
Sic quem mortis hyems, letali frigore laesit,
  E tumulo rursum surget in astra puer.

Micsoda igaz hűséggel s jó indulattal viseltetett Kendi mindenkor a felséges ausztriai házhoz, megmutatta azt a többek közt 1586. eszt., amikor midőn Maximilián herczeg és a svéd király fia Zsigmond, a lengyel koronán egymással tusakodtak, s mindketten az erdélyi fejedelem Báthori Zsigmondhoz folyamodtak volna a segitségért, Kendi teljes erővel azon volt, hogy Erdély nem a svéd király fiát, hanem Maximilián herczeget segitse, mivel ha ez érheti el a lengyel királyságot, reményleni lehet, hogy még valaha segitségül lesz Erdélynek a török járom lerázásában. Mindazáltal az ellenkező rész győzött, és Zsigmond fejedelem, Báthori Boldizsárt, Bornemisza Jánost és Király Albertet küldötte a svéd király fiának segitségére, akik által aztán az győzedelmes lett.

Ott volt 1588. eszt. a meggyesi diétán, mikor Géczy János az erdélyi gubernátorságot letette, és ugyanott őt adták a rendek egyiket Báthori Zsigmond mellé tanácsosnak, de mig Kendi, Bercsény László lakadalmára járt, addig Báthori Zsigmond fejedelem, a meggyesi diéta végzésein, Báthori Boldizsárral, maga tetszése szerént való változásokat tett, és magát már tutorság alól kikölt fejedelemnek iratta. Mikor aztán Kendi a Bercsény lakadalmából hazament Fehérvárra, és Zsigmond fejedelemhez, régi szabadsága s bizodalma szerént, be akarna menni, az őt magához be nem bocsátotta, amikor aztán Kendi maga jószágába szeméremmel hazament 1589. eszt. Mindazáltal azutánis mindenkor hűséges maradt Zsigmondhoz, és mikor Zsigmond fejedelem s Báthori Boldizsár közt holmi egyenetlenségek támadtak volna a fehérvári gyülésen 1591. eszt., azt vitatta Kendi, hogy mindent el kell ugyan követni, hogy ez a villongás lecsillapodjék, de ha azt jóra nem lehetne hozni, inkább Boldizsárt kell vagy számkivetni, vagy megölni, mint Zsigmondot megsérteni, vagy veszedelmeztetni.

De volt mégis egy dolog, melyben soha Kendi a Zsigmond akaratjára nem állott, melylyel magának utolsó veszedelmet okozott. A dolog abból állott, hogy Zsigmond fejedelem a török udvarral való barátságról végképen le akart mondani, és az ellen hadat inditani. Sokat igyekezett Zsigmond, Kendit maga értelmére vonni, de soha vele nem boldogulhatott. Nem lévén pedig akkor Erdélyben bölcsességre nézve nagyobb tekintetű ember Kendinél, mások is sokan hallgattak, minden dologban, az ő itéletére. Mikor aztán Zsigmond, szándékában elő nem mehetvén, haragjában Erdélyből kiindult 1594. eszt., és Kővárig jött, amint irják, a Kolozsváron lévő rendeknek nagyobb része odahajlott, hogy ha Zsigmond a fejedelemségtől önként bucsut

veszen, tehát Erdélyt köztársaságnak formálják, noha voltak olyanok is, akik a fejedelemséget tovább is felkivánták tartani, és azt vagy Báthori Boldizsárnak, vagy Kendinek szánták. Magának Kendinek is a köztársasághoz volt kedve, és magára vállalta, hogy azon dolog iránt Konstantinápolyba menjen követségbe. Azonban Zsigmond esze megváltozik, Kőváron megállapodik, és onnan a rendekhez Kolozsvárra levelet küld. Azok mindjárt arra határozták magokat, hogy Zsigmondot visszahijják, azértis Báthori Boldizsárt, Ifju Jánost, Bogáthy Boldizsárt, Süger Jánost, Toldy Istvánt s másokat, Kővárra küldik ő érette. Mikor már visszaindult Zsigmond Kővárról, a kanczellár Kovacsóczi Farkassal, Szamosujvárig Kendit küldötték annak eleibe a rendek, annak köszöntésére, és a kolozsvári diétára való meghivására. Jó kedvvel fogadta Zsigmond mind Kendit, mind másokat, és velök együtt 8. aug. ment be Kolozsvárra. Véghezmenvén az egymás köszöntése, Zsigmond aug. 17. napjára ugyan Kolozsvárra egy más diétát rendel, maga pedig Bocskay Istvánnal s más urakkal Kolos-Monostorba, a jezsuitáknak Szamos partján lévő szép kertjébe fordul, ahallottis Bocskayval s a többi urakkal arról tanácskozik, mimódon veszthetné el Kendi Sándort és a többi urakat, akik magokat mindeddig az ő gondolkodása módjának ellene szegezték. Azonban elközelgetvén a diéta ideje, az urak mindenfelől gyülekeznek Kolozsvárra. Senki semmitől nem tartott, ugy vélekedvén, hogy már tökéletesen elenyészett minden gyülölség, harag s bizodalmatlanság, Zsigmond fejedelem s a tanácsurak közől. Hát egyszer a tordai kamarának praefektusa, Kolosváry János, Kendihez megyen, neki azt javasolja, hogy Istvánt a maga fiát, minden kincsével együtt küldje Lengyelországba, de akkor Kendi csak azt felelte: „Törvény alatt születtem, törvény alatt élek, semmit sem vétettem, azért semmit sem is félek." Beállván a diéta, Zsigmond fejedelem megujitja, s Kovacsóczi Farkas által annak eleibe terjeszti a maga régi kivánságát, hogy t. i. a rendek ő vele együtt álljanak el örökösen a török barátságtól és szövetségtől. Hogy a kanczellár Kovacsóczi elvégezte a beszédet, s a gyülésből visszament, a rendek követeket küldöttek Zsigmondhoz, általok azt kérvén, hogy a senátorok közől hármat, ugymint Báthori Boldizsárt, Bocskay Istvánt és Kovacsóczi Farkast küldje be a gyülésbe, hogy azokkal tanácskozhassanak, és az elejökbe adott dolgot meghányhassák s vethessék.

Mikor elérkezett a kivánt három senátor a gyülésbe, a rendek legelőször is azt kérdezték tőlök, micsoda ok inditotta Zsigmondot a törökökkel való szövetség felbontására. Kovacsóczi felelt azoknak kanczellári kötelessége szerént, majd egy óráig számlálván elő a Zsig-

mond maga meghatározásának okait, melyek közt legfőbb volt az, hogy a török császár már régen feltette magában, hogy Erdélyt egészen elfoglalja, s maga járma alá vesse. Ezzel a senátorok kimentek, a rendek pedig hosszas beszélgetés után, az utólsó végzést, Zsigmond megegyezésével, más napra tették által. Hogy más nap összegyültek, Zsigmond azt kivánta, hogy mind a vármegyék, mind a székelyek, mind a szászok követei, irásban adják be neki magok értelmét. Gyula Fehér és némely más vármegyék követei igy nyilatkoztatták ki magokat: „Minthogy a mohácsi veszedelem óta a török ótalom alatt kénytelenittettünk bátorságot keresni, azért most is, mivel annak a nagy erőnek ellene állható hatalmat nem látunk, ugy itéljük, hogy a török dühösséget inkább minden uton-módon simogatnunk és szeliditenünk kell, mint azt felgerjesztenünk; különben cselekedvén, hazánk veszedelmét siettetjük.“ Ezekhez adták magokat, a székelyeknek udvarhelyi, szepsi, kezdi, orbai és csiki székei. Ellenben a több székek, a magyar s erdélyországi többi vármegyék és a szászok, Zsigmond kivánságára állottak. Látván Kendi, hogy már a török háboru a többi voksok által meghatároztatott, igy szól némely barátihoz: „Már látom, hogy másokkal együtt nekem is bolondoskodnom, s a veszedelmes utra kell térnem. Imé megnyitjátok a Janus templomát, de nem tudom mikor zárjátok be. Meguntatok a szép palotákban lakni, és azokat sátorokkal váltottátok fel, de eljöhet az idő, melyben azt keservesen megsiratjátok. A Zsigmond igyekezete magának s hazájának vesztére czéloz. Most senki sem erőltet bennünket hadakozásra, boldogul élhetnénk a jó békességben. Sajnálom hogy eddig éltem, jobb lett volna ezelőtt meghalnom, hogy a hazámat követő veszedelmeket ne láthatnám.“ Mihelyt megtudta Zsigmond hova mentek a többi voksok, Kovacsóczi Farkas és Sennyey Pongrácz által mindjárt megköszönte a rendeknek, hogy az ő akaratját helybehagyták; azonban azt is kivánta, hogy tegyenek pénz s katona szerzés iránt rendeléseket. Mikor ezen tárgyak felett a rendek s követek egymás közt vetélkednének, ujra felkeresi Kolosváry János, Kendit, a maga szállásán, és neki azt mondja, hogy ő mint bizonyost, ugy hallotta, hogy Zsigmond, a monostori kertben, Bocskayval s másokkal, az ő és még egynehány más főuraknak elvesztését meghatározta. Már ekkor vejei voltak Kendinek Báthori Boldizsár és Kovacsóczi Farkas, ezeknek is tehát a dolgot megizeni Kendi, Kolosváry János által. Azonban eljő a Kendi s társai elfogásának napja 28. aug., mely akkor épen vasárnapra esett. A szokás szerént megjelennek a főbb urak a Zsigmond palotájában, hogy őt onnan a templomba elkisérjék. Minekutána az

urak mindnyájan odagyűltek, Zsigmond a menetelt mindaddig önkényt halogatja, hogy egyszer azt mondja, hogy már a templomba való menetelnek ideje elmult; azonban egy levelet ad az uraknak, hogy azt olvassák, maga pedig egy másik szobába megyen. Mikor már az urak mindnyájan a levél szavaira figyelmeznének, egyszer az ő szobájokba, Király Albert, Csukat Péter, Fekete János, egynehány katonákkal berohannak. Fekete János felszóval olvassa az elfogandó uraknak neveit, Király és Csukat pedig azokat megfogatják s őrizet alá viszik. Ezek voltak az elfogott urak: Báthori Boldizsár, Kendi egyik veje, maga Kendi Sándor, Ferencz és Gábor nevű öcscseivel, Ifju János, Kovacsóczi Farkas, Kendi Sándor másik veje, Forró János, Bornemisza János, Gerendy János, Lónyay Albert, Cseszeliczky Boldizsár, Szalánczy György, Literati vagy Deák Gergely, Sennyey Pongrácz, Vass György, kik többnyire mind halállal büntettettek. Ami Kendit illeti, 30. aug. Sibrik Gáspár és Lázár István kapitányokra bizta Zsigmond az ő kivégeztetését. Mikor a vesztőhelyre hátra kötözött kezekkel vezették, meglátván, hogy Zsigmond az ablakon néz ki, igy kiáltott ahoz: „Sem Isten, sem emberek törvénye nem engedi meg, hogy valakit meg nem hallgatva öljenek meg: alázatosan esedezünk azért kegyelmes fejedelem előtted, hogy magunk mentségét meghallgatni méltóztassál. Az illendőség, az igazság, és hivatalod méltósága azt kivánja tőled, hogy mindeneknek egyiránt igazságot szolgáltass.“ De mindezeket Zsigmond, minden megindulás nélkül füle mellett elbocsátotta. Hogy eljutottak a vesztőhelyre, egy rövid fohászkodás után Kendi, az eleibe leteritett szőnyegre letérdepel, ahollottis egy arra rendelt czigány az ő nyakravalóját leoldja, és fejét egy csapással elüti. Igy bánt ő utána a czigány Ifju Jánossal, Kendi Gáborral, Forró Jánossal, és szent-egyedi Literáti Gergelylyel is. Egy nagy hirtelenséggel érkezett zápor eső a holttesteket a vértől megmosta, melyből sokan azoknak ártatlanságát bizonyitották. Kendi Sándor és Ifju János a kolozsvári piaczon lévő kis templomban, a többiek pedig kivül a városon, a közönséges temetőben ásattak földbe, amár felebb is irt 1594. eszt. Mindnyájoknak, mind ingó bingó, mind fekvő jószágait elfoglaltatta Zsigmond. Többre teszik a Kendi Sándor kész pénzét hatvanezer aranynál.

Kendi Gábor. Egy időben élt s halt meg a közelebb irt Sándorral. Békesy Gáspárral együtt hadakozott Báthori István erdélyi vajda ellen 1575. eszt., és a szent-páli ütközet után, Békesyvel együtt szaladt ki Magyarországra. Kendi Ferencz visszaszerkeztette őt nemsokára Báthori kegyelmébe, aki neki jószágainak is egy részét vissza-

adta. A kolozsvári diéta őt küldötte egyiket Kővárra, Báthori Zsigmond fejedelemnek az országba való visszahívására 1594. eszt. Azután kevés napokkal, ő általa izente meg a kolozsvári diétát Zsigmond fejedelemnek, hogy már a rendek reáállottak az ő kivánságára, a török szövetségtől való elállásban. Egyszersmind fogatta meg s egy nap is ölette őt meg Báthori Zsigmond, Kendi Sándorral.

Kendi Ferencz. Egy időben élt s lett boldogtalan, a most említett Sándorral és Gáborral. Sokat fáradozott 1593. eszt. abban, hogy Gálfy Jánosnak, Báthori Zsigmond kegyelmezne meg, de haszontalan. Minekutána őt is megfogatta volna Báthori Zsigmond, a többekkel együtt Kolozsváron, őt onnan Bornemisza Jánossal a gyalui várba küldötte, Óváry István kapitány keze alá. Az ő szerencsétlenségének kovácsai oda küldöttek őhozzá egy embert, aki azt mondja neki, hogy megtalálták az ő levelét, melyből világos, hogy a fejedelmet elárulta, melyre ő azt felelte: „Amit beszélsz fel sem veszem, semmit sem is félek, mert semmi vétkem sincs.“ Azután egy más ember ment hozzá, aki igy szólott ő hozzá: „Minden kincsedet megtalálták melyeket az inasod mutatott meg.“ Akkor igy kiáltott fel: „Én vétkem! én vétkem! ez az én legnagyobb vétkem, hogy valami pénzt szerzettem magamnak, már látom, hogy minden bizonynyal meg kell halnom, mert ez az én nagy vétkem! Szept. 12. napján fojtatta meg őt, Zsigmond parancsolatjából, Óváry István. Soká fetrengett a ház padimentomán a maga orrán és száján kibugyogott vérében. Az ő kész pénzét, drága gyöngyeit s köveit, arany ezüst edényeit, melyek a fiskus kezére kerültek, de amelyeknek nagy részét nem maga kereste, hanem szüléiről maradtak reá, hatszázezer aranyra becsülték.

Kendi Péter. Báthori István lengyel király alatt vitézkedett az oroszok ellen való hadban, mindaddig, mig azok őt Vielkoluki (Welikei Luki?) ostroma közben keresztüllőtték. 1580. eszt.

Kenesich Gyula. Első Károly király fiainak tanitójok volt, mikor 1330. eszt. Zács Feliczián, Visegrádon, épen ebéd felett, a királyi familiára nagy dühösséggel berontott, és azt egészen el akarta oltani, Ez a Gyula állott Amade Miklóssal és Cselley Jánossal együtt Feliziánnak, hogy a királyi herczegeket megszabadithassa, és a fején nagy sebet is kapott Felicziántól.

Kerechény László. Először a Somogyban szigeti, azután Békésvármegyében gyulai kapitány, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt. Zalavármegyében tisztességes szüléktől származott. Szép esze, ábrázatja, s testállása, könnyüvé tették neki a szivnyerést. A szigeti kapitányságot 1556. eszt. adta által Horváth Márknak. Az ő atyja

birta Tótországban egyebek közt Czirkina várát, kinek halála után, midőn azon várban a maga testvéreivel, Andrással, Jánossal és Mátyással az örökségen osztozni akarna, Ferhát, a bosnyákországi török basa, ötezered magával beüt Tótországba, és ott Zágráb és Ivanics közt égetni, pusztitani kezd 1557. eszt. Hogy ezt megtudta Lenkovics, az ott körül-belől lévő német őrző seregeknek kapitánya, Alapy Jánost maga mellé veszi, és Ferhát ellen indul. Utjában előtalálta a Kerechényeket is, és azokat is elhitta magával. Szent-Ilona nevü falunál érték utól Ferhátot, ki is annál örömestebb csapott öszsze ő velök, mivel tudta, hogy ők felényin is alig vagynak mint az ő törökjei. Minekutána mindkét részről eltördelték volna a kopjákat, kardra költ a dolog. Nemsokára megfutamodtak a törökök a Száva vize felé, melybe sokan belevesztek közölök, sokan fogva, sokan pedig halva estek a futás közben, ugy hogy alig maradt meg fele a Ferhát táborának. Mind egyéb prédát, mind kivált lovat, annyit nyertek akkor a keresztyének, hogy minden katonának kettő három jutott belőle.

Hogy gyulai kapitány lett, az egész Nagy-Kunságot s másutt is némely nagy városokat arra kényszeritett László, hogy azok ezután neki szolgáljanak, dézmáljanak s adjanak katonákat, holott azok az efféllékkel azelőtt nem a gyulai kapitánynak, hanem az egri püspöknek, Verancsics Antalnak tartoztak. Ezt tehát Verancsics nem állhatván, 1561. eszt. a dolog iránt, mind magához Lászlóhoz, mind pedig a királyhoz irogatott, jelentvén, hogy ha ő eképen megfosztogattatik a segedelem kutfejeitől, ő Eger várát a törökök ellen ótalmazó állapotban nem fogja tarthatni. A király azt felelte, hogy abban az egy esztendőben a jászok, nagy-kunok, debreczeniek és szegediek, hadd tegyék Gyulán a tartozott szolgálatot, csak addig, mig László ott a várat, várost jó állapotba helyheztetheti.

Mikor 1562. eszt. Malkocs a temesvári, és Ibraim a budai basák, Zay Ferenczet és Balassa Menyhértet Szatmárra szoritották, László ötszáz lovast küldött Székely Márton hadnagy alatt Ecsedre, hogy onnan azok Szatmár alá menjenek, Székely Antal vezérsége alatt, a törökök elüzésére. Azonban a basák önkényt odahagyják Szatmárt, és Malkocs Gyula felé ment haza Temesvárra. Nem bocsátotta el László teljességgel ütetlen Malkocsot, hanem közel Gyulához vele egy kis csatát tartott. Annak vége lévén, az ő katonái a törökökkel csak magános bajvivásokban gyakorlották egy kevés ideig magokat, azzal a törökök haza takarodtak.

Jelenvolt László 1563. eszt. Pozsonban a Maximilián koronázásán,

és ott a tótországi, vagy amint Istvánffy állitja, a szerb zászlót ő hordozta. Ötszáz derék huszárral ment ő Gyuláról a Szamos mellé, Kis-Ar nevü faluhoz, az ott táborozó Schwendi Lázár és Balassa Menyhért segitségökre 1565 eszt. Minekutána Haszán basa Erdődöt, Szatmárhoz közel megvette volna, ő is Kis-Ar felé mozditotta táborát, és a mieinkhez csak fél mértföldnyire szállott meg. Sokszor estek apró csaták a két ellenség közt. Egyszer a többek közt Bagi, a lippai beg, igen megszoritott kivül a sánczon egy falka németséget. Balassa mindjárt tette a rendeléseket azoknak mentségökre. Mind a két rész nagy megátalkodottsággal viaskodott, mindeniknek jókor érkezvén a maga nyájától nyugodt és uj segitsége. László hadnagya, amár emlitett Székely Márton alól, lova kifáradván, foglyul esett. Utoljára, hogy a vakmerőségig bátran vagdalkozó Bagit a magyarok a földre verték s megölték, a törökök minden további eröltetés nélkül odahagyták a csatapiaczot. Nem sok idő mulva elvált a két tábor is egymástól, és László is hazament Gyulára. De mind inkább-inkább fujt a szele, hogy maga Szulejmán török császár igyekszik egy rettentő táborral Magyarországra, név szerint Gyula vagy Eger, vagy Sziget ellen. A László kémjei is bizonyitották a hirt. A király, Maximilián, országgyülést hirdet Pozsonba 1566. eszt. febr. második napjára. Elment oda László is, és a rendeknek a Szigetnél elesendő Zriny Miklóssal, a Szulejmán kászolódásait s czéljait elbeszélte, s a segitséget sürgette. Valami haszna lett is az ő sürgetésének. Hazamenvén tehát Gyulára, magát ótalomhoz késziti. A készület közben hozzáérkezik Szapolyay János Zsigmondtól, Báthori Kristóf, az ő első, de már meghalt feleségének testvérje, azzal a kivánsággal, hogy mivel László, a Szulejmán ellenállhatatlan erejétől Gyulát soha meg nem tarthatja, tehát adja által azt Szapolyaynak, igy legalább lesz az a nyereség, hogy Gyula keresztyénnél marad, és pogány kézre nem bir. László ilyen rövid s meghatározott választ adott a maga sógorának: „Az a ti pünkösti királyotok (Szapolyay) csak a kopaszt borotválja, én olyan állorczás királynak a várat oda nem adom, ha itt kell is meghalnom.“ Azonban Szulejmán junius elején megindul Konstantinápolyból. Mikor Drinápolynál járna, előre bocsátja Pertaf basát, a maga testvérhugának fiát, huszonötezer emberrel, hogy a belgrádi s temesvári basákat maga mellé vévén, Gyulát vegye meg.

Pertaf 4. jul. érkezik Gyula alá, és legelőször is a Köröst akarja más csatornára venni. De minekelőtte odaért volna, eleibe ment neki László, és vele összecsapott, s ugy vonta magát vissza a várba. Kétezer magyarból és hatszáz németből állott a László ereje. Már egyne-

hány nap ült Pertaf Gyula alatt, mikor Szapolyay Belgrádtól, a Szulejmán köszöntéséből, Erdélybe visszamenvén, ujra Lászlóhoz küldi Báthori Kristófot, és tőle a várat maga számára felkéri. Pertaf nem bocsátotta be magát Báthorit Lászlóhoz, hanem azt megengedte, hogy ahoz egy vele lévő Borbély György nevü jeles ifjat beküldjön. Akkor is azt felelte László, hogy ő becsülete s híre kisebbsége, és Maximilián király világos parancsolatja nélkül, a várat senkinek sem adhatja, s készebb a várral együtt életét is elveszteni. De nemcsak szája, hanem keze is szabadon járt Lászlónak. A többek közt egy éjjel kiütött a törökre, közülök sokakat leapritott, és sok ágyujoknak gyujtólyukait beszegesztette, mivel azokat magával el nem vihette. De maga is nagy kárt vallott abban, hogy mindjárt az ostrom elején három ágyuját a puskapor szélyelrugta, melyek a körülöttök lévő vitézek közt sokakat, rész-szerént megöltek, rész-szerént elnyomoritottak. Különös dolog volt pedig az ezen ostrom alatt, hogy akármi csekélynek tetsző sebet kaptak a László katonái, azok a leghathatósabb orvosságok mellett is, többnyire halálosak lettek. Mikor már a vár falai sok helyen leroskadtak s töredeztek, s az enni való is a várban szükülni kezdett volna, László Pertaftól nyolcznapi fegyvernyugvást kért, melyre Pertaf csak azértis örömest reáállott, hogy neki László itala hüvösitésére jeget küldjön, s küldött is, melyet Pertaf szőlővel, dinnyével s egyéb frissitő gyümölcsökkel váltott fel.

Egynehány napig tartó szóbeli cserebere után, 1. sept. ugy egyesült meg László a vár feladása iránt Pertaffal, hogy a várbeliek lovaikkal, fegyvereikkel s minden egyéb jószágaikkal, az ágyukat kivévén, elbocsáttassanak; Pertaf pedig adjon négyszász szekeret a sebesek és holmi motyójok alá. Azután harmad nap indultak ki a várból a két sorban álló törökök közt. Alig értek ki a török táborból, mikor azok a rakott szekereket fosztogatni kezdették, melyről midőn László panaszkodnék, a lippai beg Pertafhoz visszahítta, mintha annak ő vele valami különös beszéde volna, azonban a beszélgetés közben a jancsárok Lászlóra rohannak, és neki kezére, lábára bilincseket raknak. Akkor a többieket üzőbe veszik a törökök, kiknek kezeiktől kevesen szabadulhattak meg a keresztyének közül. Lászlót Belgrádba vitette Pertaf. Ott találta őt Hosszutóthy György, mikor konstantinápolyi követségéből 1567. eszt. vissza Bécsbe utazott, de hozzá nem bocsátották. Azértis László csak levélben irta le Hosszuthóthynak, mely sokat szenvedett ő hetven nap elfolyása alatt Gyula várában, (hibázott hát Istvánffy, vagy az ostrom első napja, vagy a vár feladása napjának feljegyzésében, vagy mind a kettőben, mert jul. 4. napjától

fogva első septemberig, nem hetven nap vagyon), mely hijába várta ott a segitséget, hányszor verte vissza a vár leomlott falairól az ellenséget, micsoda nagy szorultságában adta fel a várat, mikor már nem volt képes azt tovább ótalmazni s. a. t. Továbbá kérte barátit, hogy tegyék munkássá Maximilián királyt az ő szabaditásában, ki is őt a fehérvári fogoly begen kiválthatná, és mivel őt semmiben is az ő lelke nem vádolja, szabadulása után kész lesz a királytól kinevezendő tömlöczben, az ő ügye megvizsgálását és a reá hozandó sentencziát megvárni. De hogy a király az ő szabaditását munkába nem vette, a volt az oka, mert egy német tiszt, aki ő vele együtt ótalmazta Gyulát, az ő becsületének omladozásin akarván a magáét épiteni, azzal vádolta őt be, hogy nem vitte jól végbe minden tartozó kötelességeit. Igy aztán kénytelen volt László, Báthori Kristóf által, a minap csúfos szókkal illetett Szapolyayt is maga szabadulása iránt megkeresni s búsitani, de ott is hijába zörgetett. Háromféleképen irják az ő halálának módját. Istvánffy azt mondja, hogy őt a török szokás szerént zsinorozták meg; Bizár azt beszéli, hogy mivel a törökök igen sok panaszt adtak be az ő kegyetlenségeiről császárjoknak, tehát az nekik egészen általadta Lászlót, hogy amint nekik tetszik, aszerént álljanak boszut rajta; azértis azok őt egy belől hegyes vas szegekkel kirakott hordóba zárták, és egy magas hegyről alágörditették; Bethlen pedig azt irja, hogy Devecsery Péter, a Báthori Zsigmond fejedelem török tolmácsa, aki egy ideig török vallásra állott vala, de arról ismét lemondott, azt állitotta, hogy ő szemeivel látta, mikor Lászlónak Belgrádban mérget adtak. Majd minden irók panaszkodnak az ő kegyetlenségéről s erőszakoskodásiról, melyekről sokszor még a királyi hüséges jobbágyok is mentek nem voltak. Forgách azt hagyta irásban felőle, hogy alig volt két esztendeig gyulai kapitány, mikor már a ragadományból, Morvaország szélén, meg tudta venni Niklasburg várósát hatvanezer forinton. Az is bizonyos, hogy ő azt sokkal okosabban cselekedte volna, ha Gyulát Szapolyaynak adta volna inkább, mint a törököknek; vagy ha igazán meghatározott szándéka volt, azt sem ezeknek, sem amannak nem adni, hanem azt törvényes urának Maximiliának megtartani, sokkal nagyobb vitézség lett volna, Szapolyaynak tett vallása szerént, Gyulát csak a maga életével bocsátani áruba, és Zriny Miklóssal egy uton emelkedni fel a halhatatlan hérosok sorába. Egy fia maradt Lászlónak, akinek az a Harrach Lénárt ausztriai báró szánta vala maga leányát, aki oda alább Tury György alatt, egy szóval van emlitve, de a lakadalom előtt az ifju Kerechény meghalt, és magával együtt az egész Kerechény familiát koporsóba vitte. Ezt a

Pekry Lajos özvegyétől, Báthori Erzsébettől nemzette vala, ki is 1562. eszt. halt el Gyulán, és Somlyón takarittatott a maga atyáihoz. Egy Judith nevü leánya is maradt, aki rendszerént amár emlitett Niklasburgban lakott, és akit Maximilián király megegyezésével 1571. eszt. Frangepán Ferencz akart elvenni, de a nősző legény hirtelen meghalván, azután Judith hová lett, nem tudhatni.

Kerekes Pál. Tatai kapitány volt ötödik László király idejében, akitől Veszprém vármegyében Teleki nevü faluban, és Fehér vármegyében Apostagon, némely magvaszakadt jószágokat nyert 1453. eszt.

Kerekes Mátyás. Báthori István lengyel király alatt hadnagykodott az oroszok ellen való hadakozásokban, nevezetesen Vielkoluki (Welikie Luki?) ostromlásakor 1580. eszt.

Keresztury Gergely és **Mihály.** Varkóczy Györgygyel együtt ótalmazták Székes-Fehérvárát 1543. eszt., és azon szerencsés, de igen kevés magyarok közől valók voltak, akik ott a törökök kezétől megszabadulhattak, és a veszedelem elől Veszprémbe szaladhattak.

Keriatovich Theodor. Lásd Kiriatovich Tódor.

Kéry Balázs. A hazának tul a dunai részéről származott. Jajcza várának megmaradását, és a török ostrom alól való felszabadulását, nagyrészént az ő vitézi bátorságának lehetett tulajdonitani 1521. eszt. Lásd Keglevics Péter. Azután három vagy négy esztendővel, egy Gem nevü török tiszt hitta őt egy szál kardra, kivel midőn összecsapott volna, igen véletlenül lovastól együtt a földre esett. Eszerént gyalog maradván, semmi reménység nem volt az ő életéhez, mindazáltal ő gyalog sem hagyta el magát, hanem a törökkel mérgesen viaskodott, és annak bal szárát egy vágással ugy lecsapta, hogy az csizmástól együtt a földre leesett, mely seb után maga a török is meghalt, Balázs pedig épen maradt hazája szolgálatjára. Hont vármegyében mulatott 1528. eszt. a maga házájában, mikor a törökök Jajczát az élhetetlen Gorbonok Istvántól megvették. Ugy tartották abban az időben, hogy ha ő és Hobordánszky János ott lehettek volna, akkor Jajcza török kézre nem került volna.

Késerü Mihály és **István.** (Gibárti). Mindketten második Ulászló idejében éltek. István vice-palatinus volt 1507. eszt., mikor a Bányavárosok szabadságai megerősittettek, azutánis 1514. eszt., mikor ő másokkal együtt a Verbőczy törvénykönyvnek megvizsgálására ki volt rendelve. Mihály bosnyákországi püspök fővel kisérte el a királyt Bécsbe 1415. eszt. Azután még kilencz esztendeig viselte a püspökséget. Lásd Mathusnyay Tamás. Kétség kivül más Keserü Mihály volt az, és talán Istvánnak fia, akit Szapolyay János palatinussá tett

1526. eszt., és akit 1527. eszt. a dombrói diétára küldött lindvai Bánffy Jánossal, hogy oda a rákosmezei végzést vigyék el. Erről a Mihályról irja azt Forgách, amit mások Szerecsen Jánosnak tulajdonitanak, hogy t. i. Perényi Pétert egész házanépével s az ország koronájával elfogta, a koronát tőle elvette, és azt Szapolyaynak adta 1529. eszt.

Keszthelyi Mihály. Esztergomi kanonok volt 1496. eszt., amikor a kalocsai érsek, Várday Péter, azért küldött neki levelet, hogy a János Pannonius verseit küldje el ő hozzá, vagy pedig amit még jobb szeretne, irassa le az ő számára, mert ámbár Várdayval szedette volt össze Mátyás király János verseit, és ő azokat pergamenre szépen le is iratta vala, de fogsága alkalmatosságával elvesztette.

Ketel. Egy volt azon hét kun vezér közől, akik az alattok levő kunokkal együtt Oroszországban, Kiov (Kiew) alatt magokat Álmoshoz adták, és a magyarokkal együtt az országba bejöttek 889. eszt. Ezt a Ketelt küldötte volt Árpád Szalánhoz követségbe 893. eszt. Ound nevü magyar fővezérrel, és egy Tarczal nevü kun vitézzel. Minekutána ezen három vitéz, az alattok lévő katonákkal együtt, a Bodrog vizén általusztatott, ismét egy Sátorhalom nevü kisebb vizen kellett nekik általmenni, melyen mikor mennének, a Ketel lova megbotlott, maga Ketel a vizbe esett, ott fuldoklott, ugy hogy a többiek alig tudták kiszabaditani. Ezen történetnek emlékezetére azután azt a vizet Ketelpatakjának nevezték. Egynehány napok mulva elérkeztek a követek Szalánhoz, Alpárra, a Tisza mellé. Bemutatták neki az ajándékokat, melyeket Árpád küldött, tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét, tizenkét kun fiu gyermeket, ugyanannyi orosz leányt és egyebeket. Igen megörült ezen ajándékoknak Szalán, és Árpádnak minden kivánságát teljesitette, Ketelt társaival együtt visszabocsátotta. Hogy megjutalmaztassa Árpád Ketelnek sok rendbeli hüségét, kivált, hogy a sátorhalmi veszedelmet vele annál könnyebben felejtesse, azt a földet, mely Sátorhalomtól fogva Tolcsváig feküdt, annak lakosaival együtt neki ájándékozta; azután pedig azt a darab földet is, ahol a Vág vize a Dunába szakad. Ott épitette Olaptulma, vagy rövidebben Tulma, a Ketel fia Komáromot, mely ma is népes és nevezetes város. Ebben a Komáromban temettettek el idővel, mind maga Ketel, mind pedig az ő fia Tulma, aki azt fundálta.

Kinisy Pál. Temesi bán, bácsi, temesi és bihari főispán, országbirája, mind hadi tudományára s okosságára, mind rendkivül való erejére nézve, igen ritka példájú vitéz és fővezér, Mátyás és Ulászló királyok idejében. Alacson sorsu szüléktől származott, Bihar vármegyében, Kinis nevü faluban. Atyja molnár volt, maga is mol-

nárságot tanult. Minden segitség nélkül felemelt akar egy malom követ a földről, akar egy jó nagy tele hordót; akarmely fegyveres embert ruhájánál fogva fogával felvett, és azzal ugy tánczolt, amint Bonfin irja, aki őt igen hihető, hogy személyében is ismérte, és a Mátyás király udvarában nem egyszer láthatta. Magyar Balázs alatt kezdett katonáskodni. Köz katonaságból mindaddig ment felfelé a a tisztségekben, hogy Magyar Balázsnak vezértársa lett, akinek leányát Benignát vette feleségül. Irják, hogy egykor egy török bajnokkal egy szál kardra kiállván, azzal először kezet fogott, de annak kezét ugy megszoritotta, hogy a török ujjai mind összeragadtak, és minekelőtte kardját megmarkolhatta volna, addig annak fejét elcsapta.

Amennyire tudni lehet, mint vezér, először Morvaországban, Brünnhöz közel, Spielberg alatt mutatta vitézségét, melyet meg is vett az ipával 1468. eszt. Azután hat esztendővel Lengyelországban pusztitott. Lásd Zápolya István. Odajárt Mátyás királylyal 1477. eszt. az ausztriai hadra, és akkor ő ostromlotta Krems és Stain (Stein) nevü városokat Báthori Istvánnal. Krems alól kétszer irt a zvetli apát urnak, hogy mind maga, mind az alatta valók esküdjenek fel Mátyás hüségére, és őt oda várják magokhoz, ha visszaszerezhetetlen kárt nem akarnak vallani. A Kenyérmezején nyert győzelmet neki lehet tulajdonitani. Lásd Báthori István. A győzelem után, a csata helyén, a holttestekre teritettek asztalt a magyarok, és azokon vacsoráltak, melyek olyan sürün hevertek a mezőn, hogy igen messze, egyikről a másikra lehetne lépdesni. Vacsora után tánczra kerekedtek, és egymás kedvét, amint lehetett, köszörülték. Annyira elfelejtette a nagy öröm Kinisyvel ekkor a maga rangját, hogy ifjui maga mutogatását elővenné, egy holt törököt fogával a földről, kezével magán semmit nem segitvén, felvenne, és azzal köröskörül, a nézők csudájára tánczolna. Ujra a törökök ellen kellett neki menni 1481. eszt. Harminczkét ezered magával indult ki Temesvárról, a Dunán által, Szerbiába, de utjában többen is takarodtak őhozzá. Egész Krusolczig (Krusovácz) vitte győzedelmes seregét, és ott tizenkét nap táborozott. Az ott körül-belől való föld népe közöl többet hozott el ötvenezernél, és ezer született töröknél, akik mindnyájan feleségeikkel s gyermekeikkel együtt, önkényt mentek ő hozzá, és magokat magyar jobbágyoknak ajánlották. Azután való esztendőben, Dóczy Péterrel s más társaival ujra megütközött a törökökkel, nem messze Szendrőhöz, közőlök háromezeret levágott, sokat elfogott, maga ötszáz ember kárt vallott.

Mátyás király halála után, ő is megjelent a pesti diétán, a király választásra, és ott Ulászló pártjára állott, az ifju Hunyadi János

ellen. 1490. eszt. őt küldötték el a rendek Báthori Istvánnal Hunyadi után, a Sárvize mellé, akit minekutána utólérvén, első nap megverték, más nap a Sárvizének tulsó partján, a Csonthegyre vonta fel magát Hunyadi seregével együtt, azonban a hidakat is elfoglaltatta, hogy azokon Kinisy és Báthori ő utána által ne mehessenek. Mindaddig viaskodott Kinisy a viz körül, hogy egy gázoló helyet talált, melyen, maga legelől menvén, táborát általvezette, és Hunyadit megverte. Ott volt az Ulászló koronázásán. Azután Fehérvár és Buda ótalmazását bizták ő reá a főrendek. Lásd Báthori István. A következett 1491. eszt. háromszáz katonával ment Kassa alá Albert ellen. Azután a budai gyülésről az ország alsó részeire, a Dráva és Száva vize felé küldötte őt a király, hogy ott a csendességet visszaállitván, és sereget gyüjtvén, siessen vissza Fehérvár alá, hogy azt Báthorival vegye vissza Maximilián császártól. Jun. 24. napján érkezett vissza Fehérvár alá Kinisy ötezer emberrel Báthorihoz, és azt egyesült erővel meg is vették; onnan maga Váson alá ment Kinisy, melyet akkor ő birt, de amelyet a császár, a minap Buda alól Bécs felé való visszautazásában elfoglalt vala, és azt is visszavette a németektől.

Azonban a törökök más oldalról sokszor becsapkodtak a Magyarbirodalomba, és akiket rabságra vittek, azok közől igen sokakat kegyetlenül ölték meg Konstantinápolyban. Hogy ezt a keserves kölcsönt visszafizethesse Kinisy, az ilyen rabló törököknek lest vetett, és akiket közölök elkaphatott, azokat Temesvárra általhozta, és őket a magyarok közt még eddig hallatlan kegyetlenséggel végezte ki. Ugyanis azok közől némelyeket a vizi malmok forgó kerekeire kötöztetett, másokat lassu tüzzel pirittatot meg, némelyeket megnyuzatott elevenen. egynehányat pedig hátra kötözött kezekkel az éhes disznók eleibe hányatott közőlök, és azokkal etette meg 1492. eszt., mely dolgot bár meg se irt volna Bonfin az ő gyalázatjára, és a kegyetlenek tanitására.

Ugyanakkortájban Szeged városa és annak környéke, követei által azt kérte a királytól, hogy az ő nálok mulató cseh katonákat, akiket azért szállitott vala oda, hogy a törökök ellen ótalmazzák az ország széleit, intse meg azon rendetlenségékről, melyekkel azok a lakosokat terhelik. A király Kinisyre bizta, hogy azokat zabolázza meg. Kinisy azoknak tisztjeiket magához hivatta, jól megajándékozta, s kérte, hogy az alattok lévő katonákat, az erőszakoskodásoktól tartóztassák meg, melyet azok akkor igérték is, de Szegedre visszamenvén, fogadásokról nem sokára elfelejtkeztek. Naponként mentek a Kinisy füleibe azoknak fajtalanságaikról, ragadozásaikról és szentségtöréseikről való szomoru hirek. Akkor egy levél által próbálta őket

eszökre hozni, de azok az ő levelét összetépték s megtapodták. Erővel látott hát a dologhoz Kinisy, és katonákon kivül, kaszával felkészült parasztokat is szedett fel, és azokkal nyomult elő Szeged felé. Az ő előljáró csoportjai, hatszáz csehhel szembetalálkozván, azokkal összecsaptak. A csehek visszavonták magokat, társaiknak hirt adtak, és mindnyájan egy Halas nevü falu mellett sánczolták be magokat. Mindaddig ingerlette ott őket Kinisy, hogy őket a sánczok közől kicsalta, és mindaddig hátráltatta a maga katonáit, mig a csehek azokat kergetvén, a cseheket a parasztokkal körülkerithette, akik a csehek lovainak inát horgas kaszájokkal vagdalták. Legalábbis elestek a csehek közől négyszázan, a többiek feladták magokat, látván, hogy mindenfelől körül vagynak véve.

Ezen győzelem után egy gutaütés érte Kinisyt, mely miatt kivált beszéde s nyelve ugy meghibázott, hogy utóljára dadogását érteni nem lehetett. Ez ellent nem állván, Ulászló őt 1494. eszt. országbirájává tette, az ő régi kedves vezértársa, Báthori István helyébe. Abban sem állott ellent a gutaütés, hogy sebesebben tudja ezutánis fegyverét forgatni Kinisy a törökök ellen, mint nyelvét. Ugyanis még a közelebb nevezett esztendőnek elején, Szendrőn alól, a Duna partjára szállott, ötezer könnyü lovast a jegen általküldött, akik igen nagy prédával jöttek vissza; nevezetesen pedig visszahozták akkor azokat a László király gyertyatartóit, melyeket azelőtt husz esztendővel vittek vala el a törökök Váradról, mikor azt felprédálták s égették. Hogy a szendrői basa Alibeg ezt megtudta, nyolczezer emberrel sietett a prédával rakodott magyarok után, de szerencsére a Duna jege kevés órák alatt ugy olvadásnak indult a magyarok általjövetele után, hogy magát arra bizni senkinek sem lehetett. Mennyire sajnállotta Alibeg, hogy boszuját nem állhatta, azzal mutatta meg, hogy a Duna tulsó partján a maga szakállát tépte, szaggatta, kezeit mardosta, fogait csikorgatta, melyet a magyarok az innensö partról nevettek.

Épen akkortájban történt az, hogy a belgrádi őrzősereg, a várat a törököknek áruba bocsátotta. Hogy ezt Kinisy meghallotta, az árulók közől a főbbeket megfogatta, és azokon a maga kegyetlenségének egy uj bizonyságát mutatta. Ugyanis azokat tömlöczre hányván, közőlök naponként egyet nyárson megsüttetett, és azt a többivel megetette, azt kérdeztetvén tőlök, jó izü-e az árulónak húsa? Az utolsót éhhel ölte meg. Kevés idő mulva minden árulás nélkül is alászállottak a törökök Belgrádnak, és azt már minden bizonynyal megvették volna, ha Kinisy onnan őket el nem üzette volna. Itt szerencséjök

nem lévén a törököknek, Mitroviczuál jöttek által a Száva vizén, és ott körül-belől nagy dulást tettek.

Hogy ezt meghallotta Ulászló, aki akkor épen Erdélyben mulatott, egy jó sereggel indult onnan Temesvár felé. Megértvén Kinisy az ő jövetelét, kiment ő eleibe a temesi határig, lábaihoz borult, és minthogy beszélni nem tudott, csak integetésével jelentette a királynak, mennyire fájlalja, hogy ő a törököknek minden pusztitásait meg nem gátolhatta, mutogatott kezével a törökök felé, és a maga nyakára, azt akarván dadogni, hogy ő a haza mellett kész akármikoris életét feláldozni. Felemelte őt a földről Ulászló, megölelte, biztatta, a mellette lévő sereget neki mutogatta, melynek látására, annyira felelevenedett az öreg vitézben az alvófélben lévő tűz, hogy kardját kirántván, azzal a levegőégben fel s alávagdalkoznék, és a török ellen való menetelre különös kedvét, neki vidult ábrázatjából olvasni lehetne. Azután bekisérte a királyt Temesvárra, és ott királyi módon megvendégelte. Onnan mindnyájan Péterváradra mentek. Itt tizennégyezer embert adott a király Kinisy és Drágfy Bertalan keze alá, a kikkel ők a Száva vizén általkelvén, Szendrő külső városát felégették, onnan tovább mentek, de sehol ellenséges erő nekik magát mutatni nem merte. Tizenöt nap kóboroltak fel s alá, mely idő alatt oly sok. prédát szerzettek össze, hogy azt haza nem tudták hozni. Egy aranyon két ökröt lehetett a táborban venni, és annyi zabot, árpát, amennyivel négy ló esztendeig beérhette volna. Egy asszony rabot négy leányával együtt, tizennyolcz garason adtak. Még tovább is szeretett volna Kinisy menni, de a vele lévők nem merték amár bizonyos prédát tovább szerencséltetni, holott pedig azután megtetszett, hogy amicsoda rémüllésben akkor a törökök voltak, Konstantinápolyt is meglehetett volna sacczolni, ha Kinisy szava megállhatott volna. Ugyanis a magyar követ Moré Péter, aki akkor Konstantinápolyban volt, hazajövetele után azt beszéllette, hogy a török császár testőrzői Kinisy hirét meghallván, Ázsiába általköltöztek. November elején érkezett vissza Kinisy Belgrádhoz seregével s prédájával. Ott mikor Szendrő megvételéről gondolkoznának, Kinisy reménytelen hideglelésbe esett. Általhozatta magát a Száván, Szent-Kelemen nevü városba, és ott halt meg minden testamentom és örökös nélkül, amár emlitett 1494. eszt. Ugy tartják, hogy ez a szerencsétlenséget soha nem tapasztalt vitéz Vásonban temettetett el, a remete sz. Pál klastomában, a sz. Mihály templomában, ilyen epitáfiummal:

Erexit Vasonia claustra Kinisius heros;
Illius hac urna marmoris ossa cubant.

Kinisy Miksa. Negyedik Béla király alatt élt. Őt rendelte volt ki a király 1263. eszt. arra, hogy a jászói klastromnak némely elidegenitett jószágait foglalja vissza, és azoknak határait mutogassa ki.

Kiriatovics Tódor. Munkácsi orosz herczeg. 1360. eszt. épittetett, Munkácshoz egy órai járó földre, a Miklós püspök és confessor tiszteletére, az orosz barátok számára, egy klastromot. Ugyanazon klastromban leendő barátoknak két falut ajándékozott, ugymint Probomisét és Lankát, melyekből minden jövedelem, gabona és borbeli dézma, azoknak járjon. Ezenkivül Probomise tartozott a barátoknak minden esztendőben hat sertést adni, Lanka négyet. Ugyanazoknak hagyta az ivánhegyi és levatkai bordézmát; Oroszvég nevü falu pedig tartozott adni azoknak esztendőnként tiz köből buzát, ugyanannyi rozsot, négy hordó bort, száz kő sót, és száz hosszu forintot. Meghagyta, hogy az ő testét abban a klastromban temessék el. Ez a Tódor kétségkivül azon előkelő oroszok maradéki közől való volt, akik Álmossal jöttek be az országba. Ő épittette Munkács várát, a Latorcza vize mellett, egy magas kősziklán, és azt a termés kövekbe nagy erővel s fáradsággal beásott árkokkal körülvétette. Ő ásatta a várban azt az ötven ölesnél mélyebb kutat is, amely még most is megvan, és egy fáradhatatlan szorgalmatosságnak bizonysága. Ugy tartják, hogy az emlitett klastrommal általellenben lévő halmon, a basiliána (basilita) apáczáknak, a Tódor felesége Dominica is épittetett egy klastromot, de amely már elpusztult. Ezen a Tódoron és második Rákóczy Ferenczen kivül, nem olvasunk egyebet, hogy munkácsi herczeg titulust viselt volna. A Kiriatovics nevét most is lehet olvasni a munkácsi vár palotájának egy tornáczában. Azonban ezt a Kiriatovicsról való egész dolgot, igen nehéz kétségbe hozza, néhai erdélyi püspök gróf Batthyány Ignácz. Lég. Eccl. Tom. 1. p. 514.

Kis Márton. Pécsi lakos volt Mátyás király idejében, Ennek özvegye, valami peres dologban, a pápa székére idézte a pécsi birákat s lakosokat; mely dolog értésére esvén Mátyás királynak, mindjárt irt 1464. eszt. a pápához, hogy mivel a hadi készületek miatt, nem érkeznek a pécsiek ő előtte megjelenni, hadd itéljék meg a fenforgó pert, itt benn az országban, igy aztán, ugymond, a haszontalan hercze-hurczának vége, az igazságnak pedig helye lesz.

Kis Ferencz. Batthyány Ferencz bánnak hűséges embere volt. Őt küldötte el 1527. eszt. a bán Budáról, hogy Késmárkot az ő számára foglalja el, melyet akkor ajándékozott vala neki Szapolyay János király.

Kis András. Dacsó Tamással együtt ótalmazta Léva várát 1549.

esztendőben, és annak kapuira ő vigyázott, mig őt az ostromlók meg nem ölték.

Kis-Horváth János. (Halapsicsi). Azon főemberek közől való volt, akik Mátyás király halála után, annak fiát az ifju Hunyadi Jánost akarták magyar királylyá tenni 1490. eszt. Mikor Budáról elindult az ifju Hunyadi, minden kincsével s pártos társaival Pécs felé, elindult ő vele Kis-Horváth is. A Budân maradt rendek, utánok küldöttek nekiek, hogy menedéklevél mellett egynehányan menjenek vissza, és lépjenek békességre. Hampó Zsigmond püspök, Ujlaky Lőrincz, Beriszló Bertalan, és ez a Kis-Horváth mentek vissza Budára Hunyaditól, olyan reménység alatt, hogy mig ők Budán alkudoznak, addig Hunyadi jól elhalad. De mindenütt sarkában voltak Báthori István és Kinisy Pál Hunyadinak, ugy hogy mihelyt Kis-Horváth, társaival együtt, békesség nélkül visszatért a Hunyadi táborához, a két ellenséges sereg mindjárt összecsapott, és Hnnyadi vesztett. Eszerént Hunyadinak minden reménysége elenyészvén, Kis-Horváth Maximilián császárhoz állott, és azt igyekezte magyar királynak behozni. Őt küldötte egyiket Maximilián császár 1491. eszt. Pozsonba, hogy ott az Ulászló követeivel békességet csináljon. Ezen békességbe bele volt foglalva Kis-Horváth is, hogy neki Ulászló grácziát adjon, melyet ő meg is nyert ugyan, de azután sem szünt meg nyughatatlan lenni, és mind egyebekkel, mind magával Ulászlóval is trucczolni. Nevezetesen 1492. eszt. a kalocsai és bácsi érsektől, Várday Pétertől, Zatha várát s várossát, erőszakkal elfoglalta, Bánffy Lőrinczczel, Valkó vármegyében. Ezen cselekedeteért, mind őt, mind Bánffyt maga eleibe idézte Ulászló, ahol minthogy meg nem jelentek, őket a budai diéta proscribálta 1493. eszt., tőlök Valkó vármegyében Zlakocz várát s várossát, Bács vármegyében pedig Vaskapu és Gerecz nevü falukat elvett, és azokat az érseknek adta kára megforditására. Azután is sokat küszködött Kis-Horváth az érsekkel. Ő izgatta egyik Ujlaky Lőrinczet is Ulászló ellen. Felesége Garai Deső leánya, Klára volt.

Koczka Péter és **Miklós.** Mindketten Szapolyay János királynak hüséges vitézei s kapitányai. Miklós árvai kapitány volt. 1528. eszt. pártolt Ferdinándtól Szapolyayhoz, kinek akkor mindjárt azt a hasznot tette, hogy a Szepességen Dunavecz várát annak számára elfoglalta, melyet akkor Ferdinánd adakozásából Pottornyay István, a szepességi viceispán birt vala. Azután ugyan ismét Ferdinánd kezére került Dunavecz, de ismét visszavette azt Koczka Miklós 1530. eszt., és akkor az emlitett Pottornyay Istvánnak, a háromszori árulásért, először ugyan fejét vétette, azután pedig karóba vonatta őt.

Ugyanakkor el akarta foglalni Késmárkot is, s minden bizonynyal el is foglalta volna, mivel a lakosok különben is inkább szitottak Szapolyayhoz, mint Ferdinándhoz, de épen akkor érkezett annak ótalmára, egyfelől Serédy Gáspár száz lovassal, másfelől a lőcsei, eperjesi, szebeni zsoldosok és sok más németek. Mindazáltal csakugyan el nem mult ez az esztendő, hogy azt novemberben kézre keritette, és Laszky Hieronymnak általadta, akinek már azelőtt Szapolyay azt odaajándékozta vala azért, hogy a törököket az országba behítta. Némely szepességi városok 1532. eszt. követeket inditottak vala Ferdinándhoz Regensburgba, hogy tőle Szapolyay emberei ellen segitséget kérjenek, de az emlitett Laszky azokat Sziléziában, Pless nevü városnál elfogatta, és azokat Árva várába Koczka Miklós gondviselése alá küldötte. Ezen fogoly követek közt volt Eperjes részéről az a Verner György, aki egy könyvet is irt Magyarországnak csodálatos vizeiről. Ez a Verner onnan irt vissza a városoknak, hogy Koczkánál vessék közbe magokat ő érettök, azonban Ferdinándnál esedezzenek a murányi kapitánynak, Basó Mátyásnak szabadon bocsáttattásáért, ugy talán ők kiszabadulhatnak. A lengyel király is irt Koczkának ezen követek mellett, mindazáltal nem elébb, hanem huszonhárom heti fogsága után szabadulhatott el Werner, kétezer forint kezesség alatt, oly feltétellel, hogyha maga Szapolyay el találna jönni a Szepességre, azelőtt minden elbocsátott követek tartozzanak megjelenni. A letávai vár kapuja előtt, egy kövön, ilyen emlékezetét lehet olvasni Koczka Miklósnak:

Anno Domini 1538.
Nicolaus Koczka, hac modica defensus in arce,
Nicolaon Turi cedere turpe fecit.

Ami az ő eredetét illeti, ugy tartják, hogy mind ő, mind Péter, Koczka Albert fiai voltak, aki Hunyadi Mátyás alatt Komárom vármegyei föispán volt.

Kelos László. (Némai). A visegrádi vár kapitányává tették őt 1493. eszt. Bakacs Tamás püspök és Szapolyay István palatinus, akiknek ő esküvéssel és pecsétes levelével igérte arra magát, hogy a várban lévő koronát, sem a királynak, sem másnak akárkinek is, odanem adja, sem elvinni onnan nem engedi, a püspök és palatinus híre s megegyezése nélkül.

Kolosy János. Telekesy Imrének száz lovassal segitett megverni a törököket 1549. eszt.

Kolosváry János. Kolosmonostori apátur, azután csanádi püspök 1561. eszt. Kolozsváron született. Más neve Erdélyi volt, melyet az akkori megromlott izlés és szokás szerént Sylvesterre is változtattak. A magyarországi papság őt választotta a híres Dudich Andrással a tridenti egyházi nagy-gyülésre maga küldöttjének, ahova minekutána elérkezett volna, a gyülés őt tette maga végezései rendbeszedőjének. Nem vihette tökéletességre munkáját. Ugyanis ott Tridentben meghalt 1562. eszt. 16. nov. Halála előtt harmad nappal tett testamentomában, ingó-bingó jószágait egynek másnak, nagy-szombati házát pedig, a hozzávaló szántóföldekkel együtt, testvérje fiának, Albertnek és Gáspárnak hagyta. Igen szép halotti beszédet mondott Dudich az ő tisztességére 24. nov. Ugy tartják, hogy ő lett volna az a Silvester János, aki az uj-testamentomi szent irást magyar nyelvre forditotta, melyet aztán Uj-Szigeten Abádi Benedek nyomtatott ki Nádasdy Tamás költségén 1541. eszt. A tridenti utra eszerént fizették neki és Dudichnak a költséget: Oláh Miklós érsek adott háromszáz aranyat, Veráncsics Antal egri püspök kétszázat, a zágrábi püspök hatvanat, Bornemisza Pál a nyitrai hatvanhatot, Forgách Ferencz a váradi ötvenötöt, Draskovich György a pécsi százat, Kövesdy András a veszprémi hetvenet, Ujlaki János a váczi negyvenet, az esztergomi káptalan százat, az egri százötvenet, a győri harminczkettőt, a zágrábi ötvenet, a posoni tizenkettőt, a szepesi is annyit, a nyitrai nyolczat, a szent mártoni apátur huszonötöt, a szent gróti ötvenet, a szavalári is annyit, a kapornaki, borsmonostori, lébeni, mindenik huszat, a gyáki kettőt, a szkalkai ötöt, a tapolczai tizet, a leleszi prépost huszonötöt, a sági ötöt, a bozoki hatot, a csornai ötöt, a papóczi hármat s. a. t.

Kolpán. Árpád idejében nagy tekintetü magyar ember volt. Neki és Tasnak ajándékozta volt Árpád Bodrog vármegye tájékát, a Vajas vizéig. Az ő fia volt Botond.

Kolta Jakab, Illyés és János. Atyjok is János volt. Odajártak Lajos királylyal 1350. eszt. Nápolyba, sőt elkisérték őt Rómába is, és ugyan Rómában adott nekik egy királyi levelet, melyben az ő mutatott vitézségöket megdicséri, és egyszersmind azt parancsolja, hogy Vas vármegyében Milek és Gyanó két falu iránt, melyekhez ez a három testvér tart just, nekik igazságot tegyen minden haladék nélkül akármely biró, aki eleibe fogják vinni a magok ügyöket, és mihelyt megmutatják igazságokat, a mondott falukat, akárki bitorolta eddig, de nekik azok mindjárt visszaadassanak. Ez a levél 1350. eszt. Mihály arkangyal napja előtt első vasárnap kelt Rómában.

Komjáthy Tamás. Második Lajos király udvarában lakott 1526.

eszt., mikor a mohácsi veszedelem előtt kevés hetekkel, Czobor Gáspárhoz, Korlátkeőy Péterhez, Sárkány Ambrushoz, és a Szent-Györgyi grófokhoz küldötte azzal a parancsolattal, hogy fegyvereseiket minél elébb állitsák ki s küldjék Tolnára a török ellen. Utiköltségre husz forintot rendeltek neki.

Kompólthy. (Nánai). Ez a familia az Aba familiából vette a maga eredetét. Az első törzsök Chepán vagy István, Imre királytól nyert egy Zaka nevü jószágot a Hernád vize mellett. Istvánnak két fia volt: Csiz és Kompólth, akik 1251. esztendőtájban virágzottak. Kompólth az esztergomi érseknek, Vancsay Istvánnak, az emlitett esztendőben adott el egy Csát nevü falut, tizenőt ezüst márkért; ellenben negyedik Béla neki adta azokat a földeket, melyek Eger és Gyöngyös közt vagynak. Ott van Kompólth nevü falu a Tarna vize mellet, amelytől vagy Kompólth vette a maga nevét, vagy pedig ő róla ragadt az a falura. Ott volt Nána vára is, melynek düledéki még ma is látszanak, a Mátra hegyéhez közel, Heves vármegyében.

Kompólthy Pál és **Péter.** Mindketten a közelebb emlitett Kompólthy fiai. Lampert az egri püspök, panaszt tett 1271. eszt. egy Heves vármegyében tartott gyülésen, ötödik István király előtt arról, hogy holmi viszontagságok által, azok a királyi pecsétes levelek, vagy elvesztek, vagy pedig megégtek, melyeken a püspökségnek szabadságai, jószágai és dézmái épültek, és egyszersmind azt kérte, hogy azokról adjon a király ő neki, és az ő utána következendőknek egy uj megerősítő levelet. A király és a vele lévő fő-rendek azt végezték, hogy az egri püspök megyéjéből (dioecesis) válasszanak huszonöt nemest az öregebbek közől, akik kezeiket a szent keresztre téve, esküvésökkel tegyenek bizonyságot róla, az egri püspökségnek micsoda szabadságaira és jusaira emlékeznek. Ezek közől a kiválogatott nemesek közől való volt Kompóldi, vagy Kompólthy Pál, Csáky Gelérttel, Rábéy Lászlóval, Semjény Ubúl Mihálylyal és másokkal együtt. Minekutána Kompólthy Pál és a többi nemesek megesküdtek arra, a régi szokás szerént, micsoda módot kell tartani az egri püspök választásában, hogy t. i. az oda való püspöknek magyar nemesnek, és a magyar törvényhez értőnek kell lenni, a buzából, rozsból, árpából, zabból, kölesből, borsóból és egyéb hüvelyes veteményekből, ezenkivül kenderből, lenből, bárányokból, kecskékből, malaczokból, tyukokból, ludakból s. a. t. micsoda dézmát kell adni, István király az egri püspöknek minden jusait az esküvés szerént ujra megerősitette, és mindazokat átok alá rekesztette, valakik azon jusoknak kisebbitésökre igyekeznének. Abban az időben ezek a vármegyék dézmáltak az egri püspöknek: Borsod, Aba-

ujvár, Zemplén, Ung, Szabolcs, Zaránd, Külső-Szolnok, Heves, Bereg és Ugocsa.

Ami Kompólthy Pétert illeti, harmadik András király azon levelében, melylyel őt Hevesujvár várához tartozó Örs nevü jószágnak birtokában megerősíti, arról dicséri őt, hogy 1291. eszt. az ausztriai herczeg, Albert ellen való hadban magát sok veszélyre tette ki; ezenkivül egy Tamás nevü főembernek két pártos fia ellenvaló harczban Adorján várát megvette, azt lerontotta, és azalatt sebet kapott. András halála után, midőn három fejedelem vetélkednék a magyar korona felett, ez a Péter először ugyan Venczel mellett fogott, de azután a Gentilis kardinál ösztönözésére, a Róbert Károly részére állott, melylyél azt nyerte, hogy minekutána Károly erős lábra állott az országban, őt maga tárnok-mesterévé tette, mely hivatalban 1317. eszt. halt meg.

Kompólthy Imre és **László.** Mindketten Pál fiai voltak. 1312. eszt. első Károly királylyal Rozgonynál a Trencséni Máté ellen való hadban, ahol László vitézül elesett, Imre pedig mind ott, mind másutt mutatott virtusaiért, Heves vármegyében, azokat a falukat nyerte ajándékba a királytól, melyek a pártos Csobánka Páléi voltak, p. o. Visontát, Adacsot, Lakot s. a. t.

Kompólthy Péter. István fia. 1418. eszt. Zsigmond királynak fő-pohárnokja lett, de azt a hivatalt nem soká viselhette, mert azután két esztendővel Csehországban, Visegrád alatt, a husziták ellenvaló hadban vitézül elesett, legszebb ifjuságában.

Kompólthy János. A közelebb irt Péter testvérje, Zsigmond király uralkodásának vége felé fő-pohárnok volt. Albert király halála után, sokszor ótalmazta az országot, a Giskra pusztitásai ellen. Mikor ez a Giskra, Hunyadi Jánost Losoncznál megverte, akkoris ott volt ez a Kompólthy János Hunyadival, és ugyanakkor ott elesett 1451. Fiai Miklós és Venczel.

Kompólthy Miklós. A most emlitett János egyik fia. Venczellel együtt protestált 1461. eszt. a budai káptalan előtt, Balay György, és Barcza László ellen, akik ő tőle Heves vármegyében némely pusztákat el akartak venni. 1476. eszt. halt meg. Gyermekei Miklós, János és Frusina. Özvegye Hedvig, Cseh Jánoshoz ment férjhez.

Kompólthy János. Miklósnak Hedvigtől való fia. Zsigmond és Ferencz nevü fiakat hagyott, kik közöl Ferencz élt még 1521. eszt., de ugy látszik Zsigmonddal együtt mag nélkül halt el, legalább Nána várát 1542. eszt. már Losonczy István birta. Nincsen is többé sehol

is szó Kompólthyakról. A maga tarti kevély asszonyt, még ma is Kompólthy nemes asszonynak híják.

Kõnd. Egy volt azon hét fővezér közől, akik alatt a magyarok az országba bejöttek 889. esztendő tájban. Mikor Árpád 896. eszt. Csepel szigetéből olyan czéllal kijött, hogy az akkori Pannoniát a maga hatalma alá vegye, és Ó-Budán mulatozott, ennek a Kõndnek adta azt a földet, mely Buda és Százhalom közt van. Lásd Curzán. Ugy tartják, hogy ettől a Kõndtől származott Erdélyben a Kendi familia.

Konstanczia. Lásd Constantia.

Konyári János. Szapolyay János király hiv embere. Lásd Kállay János.

Korda István. Második Ulászlótól Alsó-Rutkán szép jószágokat nyert 1503. eszt.

Korláth László. Lásd Timár György.

Korláth Imre. Losonczy Istvánnal együtt ótalmazta Temesvárt, és ott azzal együtt a Prajkó kapu előtt a törökök vagy levágták, vagy csak elfogták 1552. eszt.

Korláth Mihály. Huszti kapitány volt Marmarosban 1556. eszt., mikor Izabella Erdélybe visszajött, ki is somlyói Báthori Andrásra bizta, hogy Husztot ő tőle vegye el. Sokat szenvedett, mind maga, mind katonái, mig a vár feladásra reávette magát. Vagy a levegő megromlott volta, vagy a hosszas bezárkózás, vagy a viz roszasága, vagy mind a három együtt, olyan száj rothadást okozott az ő katonáinak, hogy azok közől sokan, magok inyeiket s fogaikat kiköpködték s lerogytak; másokat a bélfájás vett hirtelen körül, és ölt meg; mások az étel, vagy beszélgetés közben, egyszer csak neki halaványodtak, megrázkódtak, eláj ultak s meghaltak. Ilyen szomoru környülállások között is, ötven napi fegyvernyugvást kért Korláth Báthoritól, oly feltétel alatt, hogy azalatt szabad legyen neki Ferdinánd királynak tudtára adni maga állapotját, és attól segitséget kérni, és ha az nem érkeznék, akkor aztán önként oda fogja hagyni a várat. El is küldött ő Ferdinándhoz, egy Kristóf nevü orosz embert, Ferdinánd is igérte a segitséget. Azonban Ferdinánd egy Brandagis nevü emberhez bizván, Forgách Simon és Zriny Miklós magok ajánlását elbocsátotta, melyből az lett, hogy az alkalmatlan Brandagis Husztra, onnan Bécsbe, Bécsből Husztra s meg vissza való haszontalan futkározással, az utak s vidékek rajzolgatásaival az időt eltöltötte, Ferdinánd reménységét megcsalta, Korláthot pedig Huszt feladására mind fogadása, mind a szükség reáhajtotta.

Korláthkeöy Osvald. Tatai és komáromi várak kapitánya, és egyszersmind komáromi főispány. Az ő katona állitásáról emlékezik az ország törvénykönyve az 1500. eszt. hozott törvények huszonegyedik czikkelyében. Azután négy esztendővel Belay Barnabással a lengyel királyhoz küldötte őt Ulászló követségbe, azon egyenetlenségeknek jórahozására, melytől a két király közt lehetett tartani, a moldvai vajda Bogdán nyughatatlansága és vizeszüsége miatt. Jelenvolt a rákosmezei hires diétán 1505. eszt. Amár emlitett Bogdán vajda egész Lembergig vitte pusztitó fegyverét 1509. eszt., melyért Zsigmond a lengyel király őt üzőbe vette, és a Tira vize mellett annyira megverte, hogy kénytelen volt Bogdán békességet koldulni, de ezt ki nem nyerhette volna, hanemha szerencséjére Ulászlótól ez az Osvald és Bornemisza odaérkeztek volna, akik aztán Zsigmondot megkérték, s a békességre hajlandóvá tették.

Korláthkeöy Péter. (Bucsáni). Második Ulászlónak főkamarásmestere volt 1503. eszt. Dancs Demeterrel együtt. Ő általok hirdettette ki Ulászló akkor az országban sokfelé a maga leányának Annának születését. Elkisérte Országh Ferenczczel, Buzlay Mózessel s más fő urakkal Ulászlót Bécsbe 1515. eszt. Verbőczy Istvánnal és Pogány Zsigmonddal együtt járt a norinbergai (nürnbergi) német diétára 1522. eszt. Mohácsnál esett el 1526. eszt. A király holttestéhez közel találták meg az övét. Felesége Országh László leánya, Dorottya volt..

Kormos Fülöp. Valamit csak birt Heves vármegyében Füzes nevü faluban, mind azt a szent Ágoston egri szerzeteseinek ajándékozta 1506. eszt. Ulászló király megegyezésével.

Kornis János. Szapolyay János részén volt első Ferdinánd ellen. Tokajnál veszett a Tiszába 1537. eszt. Lásd Perényi Péter. Talán ennek fia volt az a Kornis János, aki 1540. eszt. tokaji kapitány volt, és Budán a Szapolyay felesége, Izabella hüségére felesküdt, mivel a többi várak közt Tokaj is annak volt jegybe igérve.

Kornis Miklós. Lásd Andrássy Márton.

Kornis Mihály. Egy volt az előkelőbb székelyek közől, akik Szapolyay János Zsigmond ellen pártot ütöttek vala 1562. eszt. Csak kevés ideig tartott fogsággal büntette őt meg Szapolyay.

Kornis Farkas. Báthori István, Kristóf, Zsigmond és András fejedelmek alatt, nagy tekintetü ember volt a székelyek között Erdélyben. Báthori Istvánnak egyik kisérője volt ő a lengyel királyságra 1576. eszt. Őt küldötték az erdélyiek Apaffy Istvánnal és a brassói notárius Literati Lukácscsal 1584. eszt. Lengyelországba, Báthori István királyhoz, azzal a kérelemmel, hogy a három elölülő (praesides) he-

lyett, egy igazgatót (gubernator) adjon az országnak, mely hivatalra aztán a következett esztendőben Géczy Jánost állitotta elő Báthori István. Hogy 1595. eszt. a fejedelem Báthori Zsigmond, Oláhországba, Szinán basa ellen készült, Mindszenty Benedekre, Bogáthy Boldizsárra, és erre a Kornis Farkasra bizta, hogy a székelyeket hajdani szabadságaik visszaigérésével, serkentsék a fegyverfogásra, és azokat a Bárczaságra s Feketehalomhoz gyüjtsék. Minekutána Zsigmond a fejedelemséget Báthori András kardinálnak általadta, ahoz is hűséges volt Farkas, és azzal együtt hadakozott oláh vajda Mihály ellen 1599. eszt., amikor őt az oláhok elfogták, és mind egyéb, mind abbeli gyülölségből, hogy Farkas a Socin tudományát vallotta, a tömlöczben megölték. Felesége Kristina, Bethlen Gergely leánya volt.

Koroghi. Egy regi magyar familia, amelyről azt irja Istvánffy, hogy mikor Vata és az ő társai szent Gellértet megölték, a Koroghi familiából is némelyek segitettek őt megölni 1046. eszt. E volt aztán az oka, hogyha valaki ezen familiából abba a templomba bement, akár feltett czélból, akár maga gondatlanságból, mely a szent Gellért hegye alatt, a szent Gellért tiszteletére épült, azon mindenkor az a gyalázat és szégyen esett, hogy hasát nem tartóztathatta, hanem magát összemocskolta.

Koroghi István. Macsói bán volt Zsigmond király idejében. Sokat fáradozott ez a Koroghi, Mária király-asszonynak, a Palisna János kezéből való kiszabaditásában, de egy csatában maga is annak kezébe esett 1387. eszt. Onnan lett kiszabadulása után Harsányt nyerte a királytól ajándékba 1388. eszt., melyet azelőtt Horváth János, Hedervár y István és más pártosok birtak vala. Ugyanazon esztendőben őt küldötte volt el Gara Miklós, Horváth János és egyéb szökevény pártosok ellen, akik Bosnyákországból csapkodtak be Valkó vármegyébe. Azokat Koroghi megverte, és közülök sokakat fogva hozott Zsigmondhoz. Valami atyjafiát vett volt ez a Koroghi feleségül, melyet ugy engedett meg hatodik Orbán pápa 1389. eszt., hogy mind maga Koroghi, mind a felesége fizessenek bizonyos summa pénzt, mely a szegénységgel küszködő leányoknak kiházasittatásokra fordittassék.

Koroghi János. Mikor az Albert király özvegye Erzsébet és Ulászló vetélkedtek egymással a Magyarkirályság felett, ez a Koroghi Gara Lászlóval és másokkal az Erzsébet részére állott, és ő érette 1440. eszt., Tolna vármegyében, Bátaszék körül, Hunyadi Jánossal, aki Ulászlónak kedvezett, megütközött; de igen szerencsétlenül, mert Hunyadi az ő táborát szélyelverte, maga is alig szaladhatott el Gara Lászlóval. Macsói bán volt már Koroghi 1452. eszt., mikor Hunyadi

János gubernátor és más magyar főemberek a bécsiekkel Fridrik császár ellen, azon az okon szövetséget kötöttek, mert az ötödik Lászlót, az Albert fiát, nem akarta nekik kiadni, és a szövetség levélnek ő is aláirta a maga nevét. Birta még a bánságot 1456. eszt., amikor Hunyadi János Belgrád alól oly nagy dicsőséggel elverte a törököket, és akkor Koroghi egy jó csoport katonasággal segitségére ment Hunyadinak, annyival inkább, mivel Belgrád a macsói bánsághoz tartozott.

Koroghi Péter. Második Lajos király udvarában lakott, és ugyanazzal esett el a mohácsi veszedelemben 1526. eszt., olyan mindent megemésztő erős gyomrú ember volt, hogy az eleven egeret, a macskának elmetszett farkát, az utczákon heverő, megbüszhödt, evesedett és férgesedett ebeknek husát, minden csömör és undorodás nélkül megehette. Istvánffy azt irja, hogy mind maga Lajos király, mind mások sokszor nevetséggel tapasztalták azt, ezen a Péteren, a szent Gellért templomában, hogy ő is a Koroghi familiából való bűnös maradék, melynek ő benne magva szakadt.

Koromzay Sebestyén. Győr vármegyei deputátus volt a budai diétára 1447. eszt., mikor a rendek Buda várát Hunyadi Jánosnak általadták. Társai voltak Alapy Benedek, Baranyi Albert, Eúyse Domokos.

Koroskosi Demeter. Dacsó Tamással derekasan ótalmazta Léva várát, Balassa Menyhért számára, Salm Miklós gróf ellen 1549. eszt., és ugyanott őt egy golyóbis halálra sebesitette.

Korotnoky Lengyel Péter. Első Lajos király idejében élt és vitézkedett. Azon három esztendőben, melyekben Lajos Nápolyban hadakozott, az öcscsének Andrásnak gyilkosai ellen, mindég ott lakott ez a Péter, és ott hadakozott. Még itthonlétében, valami Babareth István nevű ember őt perbe fogta, és az országbirája előtt calumniában convincálta. Ezt a szennyet annyira lemosta magáról Péter nápolyi maga forgatásával, hogy Lajos király egy 1350. eszt. Aversa városában kelt királyi levelével, őt és maradékit, ezen vétek büntetése alól felszabaditotta, és megtiltotta, hogy azt sem neki, sem gyermekeinek senki szemére ne hányja.

Korotnoky Tamás. A kassai gyülésen Ferdinándtól Szapolyay Jánoshoz pártolt, Homonnay Ferencz sürgetésére 1532. eszt., több nemesekkel együtt. Nyilván ezen az okon hajtották el aztán Tamásnak és az ő testvérjének Lázárnak a lőcseiek ugyanazon esztendőben 8. aug. tizenkét darab marhájokat.

Korpád János. Lásd Korpádi János.

Korpádi János. Zsigmond uralkodásának elején nyughatatlan

és királyához hűségtelen ember. Ott volt Horváth Jánossal, mikor az Diakovár és Gara nevű helyek közt Erzsébet és Mária királynékat elfogta 1386. eszt., minden kincsektől megfosztotta és fogságra tette. Azutánis mindég ezzel a Horváthtal és Palisna Jánossal tartott, és azokkal Bosnyákországból sokszor nyomorgatta a magyar jobbágyokat, mindaddig, mig egyszer Botos Domonkos, és Harapk Miklós 1388. eszt. őt az ország szélén elfogták, és lánczon Budára küldötték, ahol az a törvénye lett, hogy először lófarkon hurczoltatták, azután négy felé vágták. Mind őt, mind a többi atyjafiait, akik ő vele egyet értettek, és maradékaikat, Zsigmond egy Korpád nevű jószágoktól, mind Felség árulókat örökösen megfosztotta.

Kosár Benedek. Lásd Baracskay Pál. Bizonytalan, ha ugyan ez volt e, vagy sem, az a Kosár Benedek, aki 1551. eszt. nagylaki kapitány volt, és az Ulomán után nyomakodó Horváth Ferenczhez magát hozzáadván. Ulománnal ő is megütközött a varjasi mezőn.

Kőszeghy Albert. Lásd Somogyi András.

Kovács Gergely. Ott volt Murány várában Basó Mátyással, mikor azt gróf Salm Miklós Ferdinánd király számára vívá 1549. eszt. Az ostrom alatt huszad magával kiszökött Gergely a gróf táborába, kitől is Bebek Ferencz kérésére annyival könnyebben kegyelmet nyert, hogy ő tőle ki lehetett tanulni, a várbelieknek miben létöket.

Kövesdy András. Veszprémi püspök lett 1553. eszt. Huszonhat lovassal jelent meg 1563. eszt. a Maximilián király koronázásán, és amint Forgách irja, ő koronázta meg annak feleségét Máriát 9. szep. egy más koronával, nem azzal, mely azelőtt való nap férje fején volt. Az András származásának helyét s az ő dicséretét, igy emliti Brusch.

Tertius Andreas Kevesinus, natus in ipsis
  Auriferis regnis, Pannonis ora, tuis.
Praepositus Budae, regalis scilicet olim,
  Quae canis est Getici factra rapina modo.
Mox reparata manu fortis Regisque, Ducumque
  Christiadum fiet rursus, ut ante, soror.
Vir mira lucens morum gravitate, favorem
  Qua sibi conciliat Regis ubique sui.
Sed doctus quoque, et omnigena virtute decorus,
  Et cui barbaricae nil feritatis inest.

Kövesdy Albert. Hihető András testvére. Schwendi Lázárral, Zay Ferenczczel s másokkal, együtt hadakozott 1565. eszt. a törökök ellen, kiknek ugyannakkor az erdődi vár ótalmazása közben fogságokba esett. Kétség kivül az eperjesi s más felsőbb városi katonák

hadnagya volt, mert Schwendi és Zay, a Kis-Ar alatt fekvő táborból irtak egy levelet 19. szept. az eperjesieknek azirànt, hogy azon kétszáznyolczvan magyar forintban ők is fizessenek valamit, melyekért akarják a törökök Albertet szabadon bocsátani.

Krusics Péter. Lásd Frangepán Kristóf. A klisszai vár kapitánya volt ő 1530. eszt., és azt amint lehetett ótalmazta a törökök ellen, akik azt szüntelen háborgatták. Még ma is megvagynak némely deákul irt levelei, melyeket a hires Katzianer Jánoshoz azirànt irt, hogy neki segitséget küldjön, és katonái számára hó pénzt. Ezen levelekből igen könnyü észrevenni, hogy ő többet forgatta a kardot, mint vagy Cicerót, vagy Pliniust. Ezekben arról panaszkodik, hogy az ő katonái nagyon zugolódnak, hogy a király, első Ferdinánd, nekik sem segitséget, sem élelmet s pénzt nem küld, amit pedig megigért vala, melyet Péter igy teszen ki: Sicut promissa est nobis Majestas sua. Továbbá azt mondja: hogy minden vetést eltapodtak s felégettek a törökök. Et quidquid seminaverunt in agro, veniens Turci, contererunt et conbusserunt omnia. Amár nevezett esztendőben küldött ő egy levelet a lajbaki (laibachi) vice-kapitányhoz is, melyben a többek közt azt kéri tőle, hogy az ő szolgájának engedje meg, hogy beszélhessen az ott Lajbakban fogságban lévő Kovacsevics nevü emberrel, aki ő vele sok jót tett, mikor ő török fogságban volt. Mikor volt ő török fogoly, nem bizonyos. Őt tette volt 1537. eszt. Ferdinánd azon tábornak fővezérévé, melyet Dalmácziába küldött, hogy az onnan a törököket irtsa ki. Szerencsés volt eleinte Krusics, mert amely két kastélyt Klissza eleibe építettek vala a törökök, hogy annál fogva Klisszát szüntelen zárva tarthassák, mind a kettőt Krusics megvette, s lerontotta; de mikor aztán onnan Salona városához igyekeznék, kétezer nyugodt török bökkent reménytelen ő eleibe, akik minden időhalasztás nélkül őt nagy orditással megtámadták, és kevés ideig tartott ellentállás után, az ő olasz és német katonáit megszalasztották. Eleget biztatta s tartóztatta azokat Krusics, de azután a dalmaták s horvátok is megfutamodtak. Legutoljára eredt Krusics futásnak, és szerencsére a tenger partján, egy hajóra kapott, de mivel a hajó a nagy teher miatt a fövényen fennakadt, a törökök azt elfogták, Krusicsnak fejét vették, melyet hogy a Klissza várában lévőknek megmutattak, azok a várat feladták. Az ő holttestét ezer aranyon váltotta ki a törököktől Katalin az ő húga, és azt a tersati (tersaczi) templomba temettette el.

Krusics János. (Lepoglavai). A közelebb irt Péter fia. Odajárt 1547. eszt. Németországba, az ugynevezett smalkaldi hadra, és ott a

Horváth Bertalan csoportjában zászlótartó volt. Az ott nyert prédából igen gazdag ember lett. Kapitány volt 1552. eszt. Korponán, és onnan küldött Csuthy Gáspár hadnagya alatt száz huszárt a palásti mezőn esett szerencsétlen hadra. Maga is elment Csúthyval és Pálffy Tamással, Szécsén alá, ugyan Korponáról, háromszáz lovassal, Balassa Jánosnak a törökök ellen való segitségére 1562. eszt. Legelőszöris ő csapott össze ott Haszán basával, de oly szerencsétlenül, hogy az ott vallott nagy kárnak, mindenek őt vetették okául. Ugyanakkor elfogták őt a törökök, és Konstantinápolyba küldötték, ahonnan 1565. eszt. szabadult haza. Egyéb jószágai közt ő birta Liptó vármegyében Likavát, Pekry Lajos halála után. Bizonytalan mikor halt meg. Élt még 1569. eszt., és ekkor a pozsoni diéta előtt holmi panaszok fordultak meg ő ellene, Ugyanakkor Balassa János és Dobó István azzal mentették magokat, hogy ez a Krusics iratott volna az ő nevökben valami hamis levelet, mint nekiek régi irigyjök. Az ő özvegye Pálffy Katalin, Illésházy Istvánhoz ment férjhez, aki idővel palatinus lett.

Kubinyi. Hunyadi Mátyás király idejében, három testvér, ugymint Jutha, Meskó és Ivánka, birtak Liptó vármegyében, Revucza, vagy más névvel Alsó-Ricskó nevü falut, melyet ő tőlök Mátyás király, Árva vármegyében Felső-Kubin nevű faluért cserélt el. Ezen három testvértől származtak a Kubinyi, Meskó és Ivanovics familiák.

Kubinyi Máté. Árva vármegye küldöttje volt a rákosmezei híres diétára 1505 eszt.

Kucs vagy **Kócs Ábrahám.** Az a Pétina Péter, akiről alább maga helyén szó vagyon, ennek az Ábrahámnak sok jó szolgálatjáért, Zemplén vármegyében, Palánka nevű falut ajándékozott első Károly király 1306. eszt.

Kulin. Bosnyákországi bán volt harmadik Béla és Imre királyok idejében. Nagy pártfogójok s követőjök volt a Patarén nevű eretnekeknek s azoknak tudományának. Minthogy pedig ő a magyar királytól függött, Imre király arra kényszeritette őt 1199. esztendőtájban, hogy menjen a római pápához, és ott adjon számot a maga hitéről és vallásáról. Kénytelen volt elmenni Kulin, és ott ugy tettette, mintha azon eretnekségről lemondott volna; de mihelyt haza jött, csak az az ember volt, aki azelőtt; azértis harmadik Incze pápa 1200. eszt. levelet irt Imre királyhoz aziránt, hogy mivel csak szines megtérés volt a Kulíné, és mivel azon Patarén eretnekeket, akiket Bernárd érsek Spalatróból kiüzött, magához fogadta, sőt a maga jobbágyi közől is tizezeret, rész-szerént fenyegetésekkel, rész-szerént igéretekkel azon eretnekségre hajtott; tehát Imre mind Kulint, mind

a többi eretnekeket, először fossza meg minden jószágoktól, azután pedig az egész Magyarbirodalomból számkivesse, ha ugyan tévelygéseikben meg akarnak maradni. Imre a levelet vévén, a Kulin fiát, aki akkor épen az ő udvarában mulatott, Kulinhoz küldötte, és általa kemény büntetések alatt parancsolta, hogy a hamis tudományról mondjon le, de micsoda sikere és foganatja lett a parancsolatnak, nem világos. Harminczhat esztendeig viselte Kulin a bánságot, mely idő alatt mindég oly nagy bőség volt mindenféle földi termésekben Bosniában, hogy mikor azután az emberek valamiben bőséget értek, és azt nagyitani akarták, példabeszéd helyett azt mondották: „Már elértük a Kulin idejét.“

Kulpun. Lásd Kolpán.

Kun Kocsárd. Szapolyay Jánosnak hüséges embere és hadvezére. Mikor 1528. eszt. Szapolyay lengyelországi számkivetéséből az országba visszajött, és Athinai Simont egynehány száz emberrel előre elküldötte ide maga előtt, Kocsárd is egyetértvén a többi magyar urakkal, egy jó falka lovasságot s gyalogságot gyüjtött össze, azzal Simon eleibe indult, és azzal össze is találkozott Kassa körül. Igy aztán egyesült erővel ütköztek meg ugyan Kassához nem messze a Ferdinánd vezérjével, Révay Istvánnal, és azt derekasan meg is verték. Közönségesen ugy tartják, hogy ő lett volna az a Kocsárd (Gothardus) nevü egyik vezér, aki Majláth Istvánnal, a hires Gritti Lajost Meggyesen elfogta s meg is ölette, de ha igaz az, amit Jovius ir, hogy t. i. az a Majláth István vezértársa, Kocsárd, szász nemzet volt, ugy másnak kellett annak lenni, legalább a Kun név szászra senkit nem vezet, vagy ha ez volt az, hibázott Jovius, mikor őt szásznak irta. Lásd Tallóczy Bánffy Boldizsár. Amely katonákat ez a Boldizsár Szatmáron hagyott vala, Horváth Mátyás kapitánysága alatt 1536. eszt., azoknak onnan való kiüzésére, ezt a Kun Kocsárdot küldötte Szapolyay Váradról. Mikor az ostrom közben legjobban biztatná Kocsárd a maga embereit, akkor ejtett az ő lába szárán, egy szakállas ágyúgolyóbis halálos sebet. Mindazáltal a vele lévő katonák, nem hagyták félbe az ostromot, sőt oly vitézül viselték magokat, hogy Horváth Mátyást, minden életben maradt embereivel együtt elfogták, és a beteg Kocsárddal együtt Váradra vitték. Épen vadászni volt Szapolyay, mikor a győzedelmesek hazaérkeztek. Kocsárd, Bertalan napján, a seb miatt meghalt, mikor még Szapolyay a vadászatból vissza sem érkezett. Hogy hazajött, Horváth Mátyást karóba húzatta, minthogy az a minap ő tőle pártolt vala el, a többi foglyokat pedig felakasztatta. Ugy látszik a kettős bánat tette akkor ilyen kegyet-

lenné Szapolyayt, amilyennek őt sem azelőtt, sem azután nem lehetett tapasztalni. Egyik, és a nagyobb, a Kocsárd halála volt, a másik és a kisebb pedig az, hogy mig vadászni járt, az a kedves szelid szarvas megdöglött, mely neki mindenkor utána szokott volt járni, s neki hizelkedni. A vadászat alatt berekesztették volt ezt a szarvast, de az nehezen szenvedvén Szapolyaytól való elmaradását, mikor a sövényen által akarna ugrani, a hasa egy karóba akadt, és ott a bele kiomlott. Ami Kocsárdot illeti, ő a székely földről, a régi Kun familiának azon ágából származott, mely magát Osdoláról irta s nevezte, és amely már ma grófsággal fényeskedik.

Kunch István. Épittetett szent Erzsébetnek, a második András Sáros-Patakon született leányának tiszteletére, Liptóvármegyében, Libet-Bánya és Klacsán közt, egy templomot, és akörül az abban szolgálandó papnak számára, jó darab földet méretett ki, fiai megegyezésével 1339. eszt. Hihető nem ez a Kunch István lehetett az, aki felől azt parancsolta volt első Lajos Ivány Andrásnak, a szepesi főispánnak 1354. eszt., hogy annak minden birtokait foglalja el, mivel az a királynak poharát ellopta.

Kund. Lásd Könd.

Kupa vagy **Koppány.** Somogyi herczeg, hihető hogy egy volt az Árpád unokái közől, és igy szent Istvánnak atyjafia, talán a kopasz Zirind fia. Igen veszedelmes ellenségévé lett ez a Kupa szent Istvánnak, Gejza halála után; egyikért azért, mert nem szenvedhette, hogy szent István a keresztyén vallást oly nagy szorgalmatossággal terjesztette, másikért azért, mert a fejedelemséghez jusát tartotta. Azértis minden erejét megvetette, hogy szent Istvánt a fejedelemségtől megfoszthassa. Hogy ezen czélját könnyebben elérhesse, Saroltát, a szent István özvegyen maradt édes anyját akarta feleségül venni, de minthogy abban nem boldogult, letette az álorczát, és a pogány rendtartáshoz ragaszkodó magyarok közől sokakat maga mellé szedvén, nyilván kezdette szent Istvánt megtámadni. Már Veszprémet ostromlotta Kupa, mikor szent István neki eleibe ment a maga seregével. Egy ideig kétséges volt a viadal kimenetele, mert mind a két rész erősen viselte magát; de csakugyan szent Istváné lett a győzelem, mert az ő vezérje Venczellin Kupával összecsapván, az ő fejét vitézül elütötte, melyet látván az ő pártos társai, futásra vették a dolgot. Ámbár sz. István természettel szelid és engedelmes volt, mindazáltal szükségesnek itélte, amár különben meghalt Kupán, mások rettentésére, példát mutatni, azértis az ő testét négyfelé vágatta, és annak egyik részét Eszter-

gomba, másikat Veszprémbe, harmadikat Győrbe, negyediket Erdélybe, talán Kolozsváron, a város kapuira szegeztette 998. eszt.

Kupán. Szent László király idejében püspök volt, de hová való? bizonytalan. 1094. eszt. esett el Lőrincz nevü püspök társával, az oroszok ellen való szerencsétlen hadban, melyben Jula palatinus is sebet kapott. Lásd Jula.

Kuros vagy **Koros.** Zalavármegyei főispán és nyitrai kapitány, mely hivatalokra kétségkivül azután kapott, minekutána második István királylyal azt a nagy jót cselekedte, hogy midőn egykor a vadászat közben a királyt egy medve megtámadta volna, őt annak körmei közől ez a Kuros szabaditotta meg. Ekkor aztán nemcsak tisztségeket, hanem jószágokat is adott neki a király. Az ő atyja Bod volt. Lásd Bod. Ez a Kuros volt a Rajcsányi familia törzsöke, mely familiának czimere maig is egy medve, mely a királyt akarja eltépni, és a melyre Kuros egy hegyes tőrrel rohan. Ő tőle vette Nyitravármegyében Koros faluja a maga nevét, melyet ő birt. Két fia maradt: Echa és Betlehem. Echa fia Móricz volt, akitől a Kórossy familia származott. Betlehemnek, aki negyedik Bélától nyerte Nyitra vármegyében a rajcsányi uradalmat, három fia volt: Drag, aki kezdette magát Rajcsányinak hivatni; Péter, a nyitrai püspök; Martus vagy Márk, aki Szeptencz-Ujfaluról neveztetett. Drag fiai Dienes, Péter, aki Trencséni, vagy Csáky Mátét meggyőzte, és Betlehem. sat.

Kürtössy Balás. Ezt küldötte volt Lajos király 1526. eszt. a szent mártoni apáturhoz, a győri püspökhöz s káptalanhoz, egy levéllel, melyben parancsolja, hogy katonáikkal minél hamarabb menjenek Tolnára, és onnan tovább Szulejmán török császár eleibe. Utiköltségül négy forintot kapott.

Kutasy Lukács. Barics vára kapitánya volt 1495. eszt., melyet akkor Várday Péter, kalocsai és bácsi érsek birt. Ugyanakkor adott neki gráczát Ulászló király, Bácson költ levele által, az érsek kérésére, és őt feje s minden jószága vesztesége alól felszabaditotta, melyre azelőtt való időkben véghezvitt erőszakos ragadozásiért itéltetett vala, mikor még Geréb Péter országbirája szolgálatjában volna. Csanádvármegye részéről ő volt egyik követ a rákosmezei hires diétára 1505. eszt. Társai Telegdy László és makófalvi Makó György voltak.

Kuthen. Kunok királya negyedik Béla idejében. A mostani Moldvaországnak napkeleti részeiben lakott valahol. Követeket küldött 1238. eszt. Béla királyhoz, akik által azt panaszolta, hogy már sok esztendő óta hadakozik a tatárokkal, azokat meg is verte kétszer, de harmadszor véletlen ütöttek reá, készületlen találták, és akkor igen

nagy kárt tettek országában. Továbbá azt kérte Bélától, hogy fogadja be őt Magyarországra, házanépével, atyjafiaival és jobbágyival együtt, ő is magát Béla hatalma alá adja, és a többi kunokkal együtt keresztyénné lesz. Örömest reáállott Béla a Kuthen kérésére, és maga is követeket küldött hozzája, némely barátokkal együtt, akik addigis tanitsák a kunokat a keresztyén vallásra, mig házájokból kiindulnának. Esztendő mulva bejött Kuthen negyvenezer kun familiával az országba; Béla eleibe ment neki, és jó kedvvel fogadta; de a magyarok csakhamar megunták az uj vendégeket, mert azoknak igen sok barmaik lévén, azok sok kárt tettek a magyarok mezeikben, kertjeikben és szőlőikben. Mihelyt hiteles emberektől ezt Béla meghallotta, a hibát mindjárt ugy orvosolta, hogy a kunokat az országban szélyelszórta, hogy rakáson ne lakhassanak, és igy a magyaroknak bántásokra és terhökre ne lehessenek; magának Kuthennek pedig Pesten mutatott lakóhelyet. Ha pedig akármelyik nemzet megbántja a másikat, a vétkes érdeme szerént büntettessék, akár magyar, akár kun legyen. De ezzel se csendesithette le Béla a magyarokat, mert azok ismét abba kötötték, hogy Béla az ő akaratjok ellen hozta be a kunokat, hogy azok által őket annál inkább elnyomhassa. Meggyökerezvén a magyarokban a kunok ellen való irigység és gyűlölség, már akármi gonosz esett volna az országban, ők azt a kunoknak tulajdonitották volna. Nem csuda hát, hogy mikor a tatárok jövetelének hirét halották, azt hirlelték, hogy azokat a kunok hitták ki a magyarok ellen. Ezen az okon, mindaddig alkalmatlankodtak Bélán, hogy ő Kuthent, a kunok hajdani királyát, egész háza népével és némely előkelő kunokkal fogságra tétette. De azzal a magyarok meg nem elégedtek, hanem azokat mind halálra kivánták, sőt azt sem várták, hogy Béla itélje azokat halálra, hanem némely németeket magok mellé vettek, azokkal Kuthent azon palotában, melyben őrizet alatt volt, megtámadták, aki védelmezte ugyan magát egy ideig, de a magyarok s németek rajta erőt vévén, mind magának, mind fogoly társainak fejöket szedték, és az ablakon a tolongó nép közé vetették. A többi kunokhoz már azelőtt parancsolat ment volt, hogy jöjjenek a tatárok ellen a király segitségére, akik engedelmeskedtek is, és seregenként takarodtak Pest felé a királyhoz, de mivel az utban meghallották a Kuthen gyalázatos és nem érdemlett halálát, azonban őket is a magyarok öldösni kezdették, ők is a magok fegyveröket a háládatlan magyarok ellen forditották, magokat a tatárokhoz adták, azokkal együtt az országot dulták, és mikor valamely magyart a kun levághatott, azt szokta volt annak mondani: „most fizeted a Kuthen diját.“ Ennek a Kuthennek leányát, Erzsé-

betet adta idővel Béla a maga fiának, ötödik Istvánnak feleségül, hihető azért, hogy annál fogva a kunoknak kedvöket keresse. Ettől született negyedik vagy Kun László király.

L.

Lábathlani Gergely. Jelenvolt 1444. eszt. a várnai veszedelemben, ott a törököknek fogságokba esett, közöttök egynehány esztendeig lakott, és ott gyermekeket is nemzett. Itthon lakott már 1458. eszt., és világosvári kapitány volt, mikor Mátyás király Szilágyi Mihályt az ő gondviselése alá bizta. Ugyanezzel a Szilágyival esett a törökök kezébe Posasin mellett, és azzal együtt vétette neki fejét a török császár Konstantinápolyban 1460. eszt. Lásd Szilágyi Mihály.

Lábathlani András. (Kis-Harsányi és Szent-Tamási, Baranyavármegyében). A közelebb emlitett Gergelynek fia, Zemplénvármegye és egyszersmind székelyek főispánja. Sárosi és sztropkói kapitány volt 1483. eszt., amikor őt Mátyás király Terebes és más várakhoz küldötte, hogy azokat a nyughatatlan Perényi Istvántól vegye el, aki az ujvári és sárosi várakba külföldi fegyvereseket, hihető cseheket, akart beszállitani. Ezeket a várakat is tehát Andrásnak ótalmazni kellett, hogy oda senki be ne mehessen. Hogy pedig ezekben boldogulhasson, Mátyás a kis-szebeniekhez, és igy minden bizonynyal más felsőbb városokhoz is, parancsolatot küldött, hogy Lábathlanit, mind emberekkel, mind másképen segitsék, és minden kivánságát teljesítsék.

Laborcz. Mikor Álmos a maga magyarjaival bejött Magyarországra, ellenségesképen legelőszöris Ungvárt támadta meg. Az akkori ungvári kapitányt Laborcznak hitták. Látván Laborcz, hogy a várat meg nem tarthatja, kiszökött belőle, és Zemplén felé szaladt. De a magyarok őt megsajditván, utánamentek, elfogták, és egy folyóviznek partján felakasztották. Ennek nevéről ma is azt a vizet Laborcznak vagy Laborczának híják.

Láczáy István. Bebek György huszárjainak hadnagya volt 1558. eszt., amikor Bebekkel együtt Telekesy Imrének ment segitségül, azon törökök ellen, akik Szikszó körül prédáltak abban az időben. A Kaza nevü falunál esett ütközetben, midőn emberül viaskodnék Láczay, egy török egy láncsát az ő szájába döfött, mely miatt meghalt.

Laczk vagy **Laczkfy István.** (Debregesti). Annak az erdélyi vajdának, Apor Lászlónak fia, aki 1307. eszt. Otto királytól a koronát elvette. Ezt az Istvánt és testvéreit, az atyjok kereszt nevéről nevez-

ték Laczkfiaknak vagy Laczkófiaknak. Ami Istvánt illeti, ő főlovászmester volt 1320. eszt., mikor első Károly őt a szerb pártos herczeg Uroz ellen küldötte, amikor ő Szerbiát, az Obona vizéig feldulta, Urozt engedelmességre hajtotta, Maczedóniának nagy részét Károly számára elfoglalta. Sopron és vasvármegyei főispán, egyszersmind erdélyi vajda volt 1348. eszt., mikor első Lajossal Olaszországba odajárt, hogy ott az András haláláért boszutáljon. Minekutána Aversa városába érkeztek, ahol Andrást, a Lajos öcscsét a felesége Joanna megölette vala, Lajos mindenekhez jó kedvet mutatott, de kivált Károlyhoz, a durazzói herczeghez, aki a Joanna testvérjét Máriát vette el, azt a Máriát, aki először első Lajos királyunknak, azután pedig Istvánnak, az ő másik öcscsének vala eljegyezve. Erre a Károlyra volt pedig Lajosnak legnagyobb nehézsége, annyival inkább, hogy a nápolyi érsek elhitette vele, hogyha Nápolyországát könnyen el akarja foglalni, Károly herczeget szükségképen meg kell öletni. Közlötte Lajos az érsek értelmét a magyar urakkal, és azoknak is nagyobb része azt helybehagyta. Vacsorára hija tehát Lajos magához az olasz főembereket, és azok közt Károlyt, és a késő éjszakáig tartott jó kedv és vidám beszélgetés után, egyszer Lajos véletlen komor ábrázatba öltözik, mérgesen Károlyra tekint, őt megszólitja, szemére hányja, miképen akadályoztatta az ő öcscsének Andrásnak koronázását, melylyel azt okozta, hogy az olyan gyalázatos halállal haljon meg; miképen vette el Máriát, aki pedig testamentom szerént is neki volt rendelve; miképen szegezte magát Lajos ellen Aquila városában sat. Semmit sem ért Lajos előtt a Károly mentsége, annyival inkább, hogy az ő hitetlenségét tulajdon leveléből mutatta meg neki Lajos, azértis őt akkor éjjel Laczk István gondviselése alá bizza, más nap fejét véteti, holttestét azon helyről, melyen a szerencsétlen Andrást megfojtották volt, mélységre alávetteti, testvéreit pedig és más olasz főurakat Visegrádra fogva küldi. Minthogy valami kereskedők napkeletről a pestist bevitték Olaszországba, Lajos ott tovább maradni nem tartotta bátorságosnak, maga tehát haza jött, és a nápolyi dolgoknak elintézését Laczk Istvánnak okosságára és vitézségére bizta. Joanna, aki Andrásnak meggyilkoltatása után Tarenti Lajoshoz ment vala férjhez a pápa engedelméből, nem merte volt Lajost bevárni Nápolyban, hanem onnan, ezzel a második férjével együtt hajóra ülvén, elszaladt, és hogy Lajos ellen valamit próbálhasson, Avenió (Avignon) városát a pápának nyolczvanezer arany forinton eladta 1348. eszt. jun. 19. napján, és azt a vásárt IV. Károly császár is helybehagyta. Eszerént pénzre kapván Joanna, Lajos király hazajövetele után férjével együtt visszament,

Nápoly környékén maga mellé sok fegyverest szedett, és azokkal Laczk Istvánt megtámadta. A csata Nápoly és Aversa közt esett, Laczk győzött, sok Nápoly városabeli nemest megölt, sokakat elfogott, a prédát katonái közt felosztotta, a foglyokat sok pénzért bocsátotta el. Kevés napok mulva ismét Vernert, a Joanna seregének kapitányát, és annak ötszáz emberét elfogta. Még sem akarlak az olaszok Laczktól megijedni, Nápoly városánál ujra próbát tettek ellene, a Joanna második férjének vezérlése alatt, de ámbár sokkal többen voltak a Joanna részén lévők, a Laczk emberei előtt meg nem állhattak, sokan elhullottak, akik megmaradtak, futással menthették meg életöket. Akármerre ment Laczk, a városok neki magokat feladni kénytelenek voltak, és az ő fegyverétől mindenek rettegtek. Mindazáltal a sok győzelem mellett is, csakugyan fogytak a Laczk mellett vitézkedő magyarok, és igy gyengült naponként az ő hadi ereje. Hogy tehát eddig szerzett dicsőségét meg ne homályositsa, a magahittség és előre való nem nézés által, katonáit az ő hozzá hűséges városokba összevonta, miben legyenek az olasz dolgok, királyának hirül adta, és tőle idejekorán segitséget kért 1350. eszt. Nem is soká késett Lajos a segedelemmel, még azon esztendőben Olaszországba repült, és erejét Laczk Istvánéval egyesitvén, sok várost megvett, melyek közől, mint már Olaszország ura, sokakat Laczknak ajándékozott. De bizonytalan micsoda okon, igen hirtelen megváltozott Lajosnak Laczk Istvánhoz való jó indulatja, annyira hogy ő helyébe Kont Miklóst tette fővezérnek, Aversa városa alatt, amely cselekedete a királynak, amint Thuróczi irja, sokaknak nem tetszett, és az ő dolgainak folyamatját megzavarta. Még akkor el nem ment volt Olaszországba, mikor Sopronvármegyében Szarúkő, vagy németül Hornstein várát épittette. Ha neheztelt volna is a minap a király Istvánra Olaszországban, de hogy már 1353. eszt. nagy kegyelmében volt annak, megtetszik onnan, mert ekkor neki Csáktornya és Strigó várait ajándékozta. István fiai Diénes, Miklós, Imre, István és László voltak.

Laczk András. Istvánnak testvérje. Első Lajos idejében először brassói, szatmári, mármarosi és székelyek főispánja, azután erdélyi vajda volt. Mikor Lajos 1350. eszt. másod izben Olaszországba ment, Laczk Istvánnak segitségére, akkor ez az András is elkisérte őt. Hogy nagy bizodalommal kellett Lajosnak lenni az András hadi tudományához és bátorságához, megtetszik onnan, mert mikor maga haza indult, a maga Olaszországban maradó seregének fővezérévé, és az ország minden dolgainak igazgatójává, őt tette és hagyta Drugeth Miklóssal. Mindenben tökéletesen meg is felelt András a felőle való

jó reménységnek, mert azon három esztendő alatt, melyekben Olaszországban mulatott, királyának dolgát nagy okossággal és vitézséggel folytatta; valahányszor az ellenkező féllel összecsapott, azt mindannyiszor összetörte, és annyira semmivé tette, hogy a Tarenti Lajos katonái csak a várakba zárkóztak, és azoknak falain kivül magokat mutogatni sem merték, mindaddig, mig aztán 1352. eszt. hatodik Kelemen közbenjárására és kérésére, Lajos király békességre hajlott, Joannának az elfoglalt várakat és földeket visszaadta, maga jusait Nápolyországhoz mindazáltal mindenkor fentartván, a fogoly herczegeket visszabocsátotta, és Andrást is visszahitta. Igen jókor esett Andrásnak Erdélybe való visszaérkezése, mert Erdélyt a tatárok épen akkor fenyegették, sőt már a határ széleken károkat is tettek. Ezek ellen rendelte hát Lajos mindjárt Andrást, aki azokat meg is támadta, Atlamost, azoknak vezérjöket megölte, sok foglyot küldött közőlök Visegrádra, akik megmaradtak, azokat, mint a mellesztett madárnak tollait, elszélesztette. Kázmér lengyel királynak is elment a tatárok ellen segitségére, és azokat akkoris meggyőzte, Keistut nevü vezérjöket elfogta, és nagy prédával jött haza Erdélybe.

Laczk Miklós, Pál és **Mihály.** Mind hárman István és András testvérei, és igy mindnyájan Apor László fiai. Ezek is elmentek 1350. eszt. Lajos királylyal Olaszországba, és ott a Laczk név dicsőségének igen érdemes előmozditói voltak. Miklós és Pál, Lutheria nevü városnál, ötvened magokkal, száz húsz fegyveres és lovas katonát fogtak el a Joanna és Tarenti Lajos zsoldosai közől, és azokat a királyhoz bevitték Lutheriába, lovaikon kezeiket hátrakötözve. A király ezeket a nevetséges és váratlan vendégeit lovaikról leszedette, kezeiket eloldoztatta, akkor estve megvendégeltette, és más nap reggel őket gyalogjában és fegyver nélkül szélnek bocsátotta. Bizonytalan hanyadik esztendőben esett az, hogy Lajos király Laczk Pált, a maga jó barátjának és szomszédjának, Albert ausztriai herczegnek segitségül küldötte Helvécziába, Tigurum vagy németül Zürich városa ellen, melyet hosszas ostrom után Pál megvett, és azt Albertnek átaladta. A bizonyos hogy 1351. eszt. elegyedett hadba Albert Zürich városával, és azt szeptemberben huszonkétezer emberrel megszállotta, mely hadat azután való esztendőben is folytatott. Ha megvette is Pál Zürichet, kétségkivül igen kevés ideig kellett annak Albert hatalmában maradni, legalább a helvécziai irók erről a Zürich megvételéről nem is emlékeznek. Talán hát csak annyi lesz bizonyos ebben a Thuróczi beszédében, hogy Pál, Albert mellett, magát Zürich alatt igen megkülönböztette. A kegyetlenségéről hires Bernabon, Majlandnak ura, a

pápának birtokait kezdette erőszakkal csipkedni és foglalni. Ezt a Bernabont, Lajos, a kalocsai prépost, János által erről megintette, nevezetesen, hogy Bononia (Bologna) városát, melyet ostromoltatott, hagyassa oda. Fogadta ugyan Bernaban, hogy seregét onnan visszahíja, de minthogy szavát meg nem állotta, Laczk Miklóst küldötte ő ellene Lajos 1360. eszt. Olaszországba, aki sok várat s várost is foglalt vissza a pápa számára, és azokat Egyed (Aegidius) kardinálnak általadta. 1366. eszt. Miklós zempléni, Pál pedig beregi főispán volt.

Laczk Dienes. A felebb emlitett Laczk Istvánnak fia. Odajárt ő is 1350. eszt. Lajos királylyal Olaszországba, és ott megmutatta, hogy ő Istvánnak méltó fia. Valami Schafat (Schafati) nevü várat, melyben lakó apátur Joanna részén volt, nem akarta, Lajosnak feladni az apátur, és hogy a magyarokat tartóztathassa, a vár alatt folyó vizen lévő hidat elrontotta; de mikor látta, hogy ámbár a viz igen sebes, mindazáltal azon széltére usztatnak keresztül a magyar lovasok, a várat önkényt feladta, és annak gondviselését Lajos erre a Dienesre bizta. Rendkivül való bátorságát mutatta Dienes Olaszországban Sumpnia, vagy amint mások irják Summa (Somma) városa alatt, ha ugyancsak bátorság nevet érdemel az. Gravina, egy olasz iró, aki maga szemeivel látta ezt a dolgot, azt irja, hogy mivel a magyaroknak lajtorjáik nem voltanak, melyeken a városnak kőfalára felhágjanak, Dienes egy Hebinger nevü derék német embernek vállára felállott, és onnan a kőfal tetejére egy gerendába kapaszkodott. A városban lévők sokan odagyültek, hogy Dienest onnan nyakra főre letaszitsák, némelyek láncsával szurkálták az ő mellét, mások fejszékkel és buzgányokkal verték a fején lévő sisakot, mások rudakkal döfölték őt; mindazáltal sem a gerendát el nem bocsátotta, sem a Hebinger válláról le nem imbolyodott. Látván az ő atyja István fiának veszedelmét, neki biztatja a magyarságot, akik sok felől neki esnek a kőfalaknak, hogy Dienes példája szerént azokra felmásszanak. Ámbár könnyü elgondolni, hogy a sok ütés verés nagyon lankasztotta Dienes erejét, mindazáltal nemcsak az, hogy mégis ő hágott fel legelőször, hanem minekutána a sok ellenség őt körülvette, olyan erővel és sebességgel forgatta azok közt a maga kardját, hogy őt sem meg nem foghatták, sem halálos sebet rajta nem ejthettek. Utána mentek neki a többi magyarok is, a várost megvették s felprédálták. Ezzel és egyéb jeles cselekedeteivel érdemlette azt, hogy már 1353. eszt. a királynak lovászmestere, 1360. eszt. pedig és azutánis erdélyi vajda és vidini kapitány lett, a lovászmesterséget az öcscsére Imrére hagyván, aki 1368. eszt. dalmát és horvátországi bán, azután való esztendőben erdélyi vajda, 1373. eszt. palatinus volt.

Laczk István. (Csáktornyai). Dienes testvérje, és igy ő is István fia. Talán ez volt az az István nevü erdélyi vajda, akit Lajos király 1373. eszt. a páduai herczegnek, Ferrara Ferencznek Olaszországba segitségül küldött, a velenczések ellen, és ott ámbár azoknak fővezérjöket Justiniánt először ő fogta el, és azt Magyarországra el is küldötte; de azután neki is vakot vetett a koczka, és Tarvis (Treviso) városánál ezer magyarral együtt a velenczések fogságába esett. Lajos halála után, mikor Dalmácziában holmi zendülések estek, az akkori bán pedig Bebek Imre, veres Oroszországban holmi dolgoknak eligazitásában foglalatoskodott, ennek helyébe ezt a Laczk, vagy Laczkovics Istvánt tették bánnak, Erzsébet és Mária királynék 1383. eszt. Keveset boldogulhatott Laczk a lármák csillapitásában, azért magok mentek le a királynék Zádor városába, amikor aztán Auràna vára magát feladta, és a csendesség akkor helyreállott. Talán azért nem boldogult Laczk Dalmácziában, mert nem is akart, és már akkor a királynéktól idegen volt, legalább a bizonyos, hogy a következett 1384. eszt. ő olyan gyanuságba ejtette magát előttök, hogy azok ő helyébe Szent-Györgyi Tamást küldötték bánnak, aki Zádorban némely pártosokat kitapogatván, azokat megbüntette, és a zádoriakat a királynak hüségére ismét feleskette. Soha sem volt azután hüséges Laszk István az uralkodó házhoz. Mikor Gara Miklós azt a Horváth Jánost Pozsega várában elfogta, aki a királynékat fogságra tette vala, ez a Laczk Horváthot a tömlöczből szabadon bocsátotta, és igy az érdemlett büntetéstől megszabaditotta. Sokat igyekezett ő azon, hogy Zsigmondot királyságától megfoszthassa, és helyébe Nápolyi Lászlót, a megöletett Kis Károly fiát beiktathassa, de tanult László atyjának veszedelmén, és soha míg Laczk élt, az országnak feléje nem jött, mindazáltal a Laczk követeinek, akik őt magyar királyságra hitták, hitét és levelét adta afelől, hogy amiket Laczk a Magyarbirodalomban az ő nevében és az ő előmenetelére fog cselekedni, azokért ő hozzá László háládatos lesz, minekutána a magyar koronát elnyerendi. Sok nemest szedett Laczk maga mellé a László részére, de akiknek egyéb nyereségök nem lett, hanem az, hogy mind magok, mind maradékaik jobbágyságra büntettettek.

De mindenek felett azzal tette magát ez a Laczk István egy magyar Herostratus névre méltóvá, hogy ő hozta be legelőször a törököket a magyar földre, melyet azok azelőtt soha sem láttak. Ugyanis minekutána Bajazet török császár Zsigmondot 1396. eszt. Nikápolynál megverte, ez a Laczk követeket küldött Bajazethez, és annak leányát, a most emlitett László nápolyi királynak feleségül

kérte, oly feltétel alatt, hogy Bajazet Lászlót magyar királyságra segitse. Adott is Bajazet sok törököt a Laczk keze alá, akik a Száva és Dráva vizei közt fekvő földön olyan pusztitásokat tettek, melyeknek nyomai azutánis sok esztendeig meglátszottak. Ezek szerént csuda hogy el mert menni Laczk arra a diétára, melyet Zsigmond király 1398. eszt. Horvátországban, Körösudvarhelyre hirdetett. Pártos társaihoz hijába bizott, mert egykor Zsigmonddal egy házba tanácskozván, Zsigmond őt megfogatta, és ott helyben fejét vétette. Fegyverre kaptak az ő társai az ő halálának hirére, és kétségkivül nagy vérontást tettek volna, de minekutána a palota ablakából az ő holttestét azok közé levetették, általlátták, hogy nincs többé ki mellett kardoskodni, és magok is búvó-helyről gondolkodtak. A csáktornyai név azért ragadt erre a Laczk Istvánra, mert Csáktornyát birta.

Laczk István. (Simontornyai.) A felebb leirt Laczk Dienes fia. A simontornyai név azért ragadt reá, mert Simontornyát birta. Valamint nevére, ugy czéljaira nézve is megegyezett a másik Laczk Istvánnal, és azzal mind Horváth János elszöktetésében egyetértett, mind a Nápolyi László magyar királyságra való emelésében együtt praktikált. Mária királyné idejében fölovászmester volt 1383. eszt., amint mutatja egy akkori diploma, melylyel Mária a privigyeieknek sok szép szabadságokat ajándékoz. Ezzel a két Istvánnal együtt mocskolták be a Laczk nevet András és Imre; András a Miklós vajda fia, Nápolyi Lászlóhoz, Imre az András vajda fia pedig, Horváth Jánoshoz való hajlásával. Ezt az Imrét Gara Miklós elfogta 1387. eszt., és Zsigmond királynak általadta.

Laczk Albert. István fia volt, de bizonytalan melyiké? Ezt Zsigmond király 1387. eszt. auránai perjellé tette, Palisna János helyébe; de Palisna nem akarta helyét elhagyni, sőt még 1389. esztendőben is őt Albert Auràna várából sok ideig ki nem verhette.

Laczk György. András fia. Ez is hüséges volt Zsigmondhoz. Minekutána a két Laczk István, Horváth Jánost a pozsegai várból elszöktette, Horvát magát Bosnyákországba vette; oda takarodott ő utána sok más pártos is, és onnan jártak be pusztitani Valkó vármegyébe. Ezek ellen ezt a Laczk Györgyöt és Koroghy Istvánt küldötte Gara Miklós, akik a pártosokat meg is verték, és Zsigmondhoz sok foglyot hoztak közőlök 1388. eszt. Ez a György 1392. eszt. macsói bán volt.

Laczk Jakab. (Szántói.) Erdélyi vajda volt Tamási Jánossal 1408. esztendőben, amikor őt Zsigmond király a sárkány rendének tagjává tette.

Ladányi László. Békés vármegye küldöttje volt Ábrahámffy Sebestyénnel s Péterrel a rákosmezei diétára 1505. eszt.

Ladányi Ferencz. Frangepán Ferencz érsek kedves embere, ki is neki Pozsonban 1543. eszt. tett testamentomában, hatvan aranyat, egy derék paripát, és egy uj subát hagyott.

Lajos. Első vagy nagy. Huszonhetedik magyar király 1342. esztendőtől fogva; első Károlynak negyedik feleségétől, Erzsébettől való legöregebb fia. Csak tizenhetedik esztendőben járó ifju volt még, mikor őt atyja halála után hat hónappal, jul. 21. napján, a magyarok Fehérváron, leirhatatlan örömek közt, megkoronázták. Mit lehessen idővel belőle várni, mindjárt megmutatta uralkodásának elején. Az erdélyi szászok adtak neki erre előszöris alkalmatosságot, a magok nyakasságokkal és a szokott adónak elfogásával. Maga vezérlette az ő megszeliditésökre Lajos seregét, és őket hamar jó rendre hozta 1343. eszt. Odament neki eleibe az a Bazarád Sándor vajda, aki ezelőtt tizenkét esztendővel az ő atyját, első Károlyt, Oláhországban annyira megszoritotta vala, és neki örökös engedelmességet és adót igért. Nem soká lehetett Lajos csendességben, Erdélyből való visszajövetele után, és annyi felé vonatott, hogy alig tudta mely felé tegyen eleget.

Andrást az ő testvéröcscsét, akit első Károly Nápolyba, oly reménység alatt vitt volt el, hogy ott idővel király lesz, a maga tulajdon felesége Joanna megölette 1345. eszt. Ezen gyilkosságért való boszúállás ámbár Nápoly felé hathatosan vonta Lajost, de itthonis tartóztatta őt, egy felől az ipa János, a cseh király, akinek segitségére maga is személy szerént elment a litvánok ellen; más felől Kázmér lengyel király, akinek nyakáról Krakó alól üzette el az ellenséget Széchy Miklóssal; harmadik felől némely horvátországi pártosok, akik ellen Istvánnal, a bosnyákországi bánnal, huszezered magával maga is elment; negyedik felől a velenczésekre kellett Bánffy Miklóst küldeni, akik Zádor városát ostromlották; ötödik felől az ausztriai herczegekkel szövetkezett, hogy a többi ellenségeinek annál könnyebben megfelelhessen. Mindezek a közelebb nevezett esztendőben estek. A következett 1346. eszt. maga is elment Zádor alá a velenczések ellen, István bánnal, aki neki idővel ipja lett. De mind azért, hogy a zádoriak őt igen hidegen fogadták, mind azért, hogy a vele lévő főembereket a velenczések alattomban jól megaranyozták, mind kivált, hogy népét a nápolyi hadra kivánta megkimélni, onnan nem sokára visszajött, és Nápoly felé tette a készületeket.

Elindult egyszer aztán Lajos a maga legfőbb czéljára, t. i. Nápolyba, vagy 1347. esztendő végén, vagy a következőnek elején. Mindenütt a szárazon ment Udine, Padua, Verona, Bononia és más városokon keresztül. Mondják, hogy valamerre ment, nagy félelmet terjesztett el maga körül. Egy belső megfázást és borzadást okozó nagy fekete zászlót hordoztatott maga előtt, melyen az ő csufos halállal meghalt öcscsének Andrásnak halavány sárga képe volt kifestve. A városoknak az ő udvarlására küldött követeit szine eleibe sem bocsátotta. Hogy Aversa városához érkezett, melyben András halála esett vala, ott ment az ő tiszteletére Durazzói Károly, akihez ment vala feleségül Mária, a Joanna testvérje, az a Mária, aki hajdan magának első Lajos királyunknak vala eljegyezve. Titkolta itt egy kevés ideig Lajos azt az irtódzást, melyet ezen a szomoru helyen csinált ő benne az András ott történt elvesztésének emlékezete, és mind ehez a Károlyhoz, mind egyebekhez nagy lebocsátkozással való nyájasságot mutatott, és némely főembereket asztalához méltóztatott. Vacsora felett egyszer véletlen kifakasztja boszús indulatját, Károlynak szemére hányja miképen állott el ő tőle Joanna mellé, sat. mindaddig, hogy egyszer őt megfogatja, Laczk István gondviselésére bizza, más nap reggel fejét vételi. Annak két testvérét pedig, Lajost és Róbertet, és a Joanna második férjének két atyjafiát, Magyarországra, a visegrádi várba fogságra küldi. Elküldötte azokkal a kis ártatlan Károlyt is, Joannának a szerencsétlen Andrástól (ha ugyan Andrástól) maradt fiát. Aversából Nápoly városába ment Lajos, és ott az András halálának okait nyomozta, kik közől kettőt meg is talált. Egy Chancia nevü gonosz asszonyt megégettetett; Catanzi Konrádot pedig egy hegyes késekkel kirakott és megspékelt kerékre tétetvén, a kereket mind addig forgattatta, mig Konrádban az életnek valami jelensége látszott, a többi gonosztevőknek kitapogatását s büntetését másokra bizta. Sürgető okai lévén Lajosnak a haza jövetelre, először a főrendeket a szerencsétlen András kis fiának, a közelebb emlitett Károlynak hüségére felesketi, ott lévő táborát és az ország dolgát Laczk Istvánra bizza, maga pedig hajóra ül, és az Ádriai tengeren Tótországba evez 1348. eszt. május végén.

Amely uton hazajött volt, ugyanott t. i. a tengeren ment 1350. eszt. vissza Lajos Nápolyba, és Manfredóniánál kötött ki. Minekutána ott körül-belől, Theán (Teano), Barlet (Barletta) és Bari városait megvette volna, Canusium (Canosa) alá szállott huszonhétezer emberrel, ahol kevésbe maradt meg élete. Ugyanis mikor a lajtorján igyekeznék felfelé a vár falára, a vár ótalmazói ugy találták őt kővel meghajitani, hogy a vár

árkába mindjárt letántorodott a lajtorjáról, és igy mind felülről, mind alulról, igen veszedelmes sebet kapott. A vár magát csakugyan feladta, melynek példáját sok más város is követé. Mindennap szivárkoztak a Lajos táborához a katonák, és igy naponként nevekedett az ő ereje, melyet, hogy hadi munkáit annál sikeresebben folytathassa, háromfelé osztott. Annak egyik részével maga Melfi városában szállott meg. Oda küldött neki Tarenti Lajos, a Joanna második férje, egy levelet, melynek értelme e volt: „Tudom hogy te a kunokkal és egyéb pogányokkal, akik táborodban vagynak, ha szinte azok a hadban elvesznek is, csak annyit gondolsz, mint az ebekkel. De én sajnálom katonáimat szükség nélkül vesztegetni, azért téged egy szál kardra hilak, vijjunk meg akar Párisban a franczia király előtt, akar Perusium (Perugia), akar Avenió (Avignon) akar Nápoly városában, és aki győz, a birja Nápolyországát. „A Lajos feleletének summája oda ment ki, hogy ő ugyan kész kiállani a szál kardra, de nem Párisban, mert a franczia király Tarenti Lajosnak anyjáról való nagy atyja; sem Avénióban, mert ámbár már azt eladta a pápának Joanna, de az csakugyan a Joanna tartományának fővárosa; Perusium sem olyan hely, hogy ő magát arra bizhatná. Nápoly városa is most Joanna kezénél van. Ha tehát csakugyan olyan nagyon erőlteti Tarenti Lajost a bajvivás, ám vijjanak meg a német császár előtt, aki mind kettőjöknél felebb való; vagy az angol király előtt, aki nekik közös barátjok; vagy legalább az aquiléji pátriarka előtt; ha pedig azt is sokallaná, ám hiszen mindjárt megfogja inditani seregét, és a két tábor közt viaskodjanak. Azonban meginditja Lajos táborát Melfiből, először Consánát (Conza), azután Contursiót (Conturso) megveszi, ezt az utolsóbbat makacsságáért prédára bocsátja, és a város mellett folyó vizhez sátort vonat. Midőn ott a viz partján mulatságból lovagolna, egy mély örvényt veszen észre a vizben. Azonban meglát egy növendék sihedert, aki épen azon vizhez ment lóháton lovát itatni. Ezt megszólitja Lajos és mondja neki, hogy menjen be a vizbe a lovon, hadd lássa micsoda mély. A legényke azt feleli: Uram! attól tartok hogy oda buggyanok. De mivel Lajos csak biztatta, szégyenletében neki sarkantyúzza lovát, neki rugtat a viznek, s abban a szempillantásban lovastól együtt elűl. A ló ugyan feljött a viz alól, de a szegény ifju odamaradt. Ezt látván Lajos, ő is megszoritja lovát, a vizbe megyen, amely őt is lováról csak hamar leveszi. De minthogy nyakában egy jó bő magyar köpönyeg volt, amely felül a viz szinén kereken szélyelterpedt, az őt nyakignál lejebb a vizben nem bocsátotta. Azonban felveti a viz a suhanczot, Lajos megkapja annak üstökét, és a szárazra épen kihozza. Egy ember életének megtartása akárholis megérdemli

az emlitést. Két napi mulatása után elébb mozditotta a viztől Lajos táborát, és utjában eső minden városokat meghódoltatván, Aversa alá érkezett. Ezt három hónapig ostromlotta, onnan a katonák sokszor kiütötték a németek s magyarok ellen, és egymásban sok kárt tettek, maga Lajos is egykor a lábán olyan sebet kapott, mely miatt nehezen hozhatták őt vissza a doktorok a halál révéről, és a várat nem egyéb, hanem az éhség kényszeritette maga feladására. Azalatt a pápa követeí elérkeztek a Lajos megengesztelésére, akiknek szavokra ő annyira is hajlott, hogy a dolgot egészen a pápa itéletére bizta, hogyha Joannát férje megölésében vétkesnek találandja, annak országát itélje által Lajosnak; ha pedig ártatlannak, Lajos oda fogja hagyni örökösen Nápolyországát, és Joannától nem kiván egyebet, hanem a hadra tett költségeinek megforditására háromezer aranyat. Épen akkor tartatott egy nagy ünnep (jubilaeum) Rómában, melyre mindenfelől sok ember gyülekezett egész Európából, ugy hogy karácsontól fogva, 1351. eszt. husvétjáig, legalább is megfordult Rómában tizenkétszázezer idegen. Elment oda Lajos is, és ő vele sok magyar. Négy franczia mértföldnyire mentek neki eleibe, mindnyájan egyforma ruhában, száz előkelő római lakos, sokféle muzsikásokkal. Az utczák, melyeken Lajosnak kellett menni, be voltak vonva posztókkal, a nép őt Róma urának kiáltotta, de ő azt a titulust el nem fogadta. A pápa palotájában volt az ő szállása, onnan járt mindennap a sz. Péter templomába, melynek oltárán utolsó ottlétekor, mintegy háromszázezer forintot hagyott, a mi mai pénzünk szerént. Ezután Veronán keresztül hazafelé mindenütt a szárazon utazott Lajos, és ugyanazon esztendőben, melyben talán aprilisben elment volt, már mindszent napján Budán mulatott, ahova ő vitte által Visegrádról a magyar királyok lakóhelyét.

A következett 1351. eszt. a litvánok ellen kellett ismét menni ő neki, akik egyfelől az ő Lodomériáját, másfelől az ő bátyjának Kázmér lengyel királynak tartományait háborgatták, akivel együtt azokat meggyőzte, és fővezérjöket is elfogta. Onnan hazajövén, azokat a nemzet szabadságára czélozó törvényeket, melyek második András alatt hozattak vala, annyival könnyebben megerősitette az ország kérésére, hogy a nemesség nemcsak segitette őt eddig való hadakozásiban, hanem az országon kivül is ő mellette maga pénzén hadakozott, melylyel pedig az országnak törzsökös törvénye szerént, nem tartozik vala. Mindazáltal Andrásnak egy törvényét elrontotta, t. i. azt, mely szerént a jószágos, de gyermektelen nemes ember, a maga jószágát arra hagyhatta, akire akarta; ellenben Lajos azt tette törvénynek, hogy annak minden fekvő jószága szálljon a legközelebb való atyjafiaira.

Véget vetett 1352. eszt. a pápa közbenjárására a nápolyi hadnak. A pápa Joannát ártatlannak itélte az András vérétől; azért hogy Lajos megmutassa azt, hogy őt nem a nyereség, hanem a gyilkosságért való boszuállás kivánása inditotta erre a hosszas hadra, nemcsak Nápolyországát adta vissza Joannának, hanem azt a pénzbeli summát is odaengedte, melyet a minap kivánt vala tőle; és igy győzedelmes seregeit haza parancsolta. Akkortájban adta által a lengyel királynak Kázmérnak Halics és Lodomérországait, oly feltétel alatt, hogyha Kázmérnak férfi gyermeke marad, attól százezer forinton válthatják vissza a magyarok azon országokat, ha pedig mag nélkül hal el, akkor minthogy különbenis az első Károly alatt tett egyezés szerént, maga Lengyelország is Lajosra száll, ő reá maradjanak a mondott országok is.

A tatárok ellen ment Lajos 1354. eszt. Kázmér királylyal. Minekutána a Bóg (Bug) vizén általmentek, és mindent árviz módjára elboritottak, a tatárok ifju, de igen értelmes fejedelme meghallván az ő menetelőket és pusztitásokat, követek által azt kérte Lajostól, hadd mehessen ő hozzá minden bántódás nélkül. Hogy azt megengedte, eljött sok fő tatárral a fejedelem, és azt kérdezi Lajostól: miért ment oly nagy haddal ő reá, hollott ő arra semmi okot nem adott, és hogy mit kivánna ő tőle? „Lajos azt felęli :“ ő azért ment, mert a tatárok nem keresztyének, kivánsága pedig az, hogy ezután a fejedelem ő tőle függjön, és neki esztendőnként adót fizessen. Erre azt mondja neki a fejedelem: „ámbár nem igen esik talpra a te beszéded, hogy még hadat sem próbáltunk, mégis már olyan dolgokat teszel elömbe, mintha már meggyőztél volna; mindazáltal, minthogy különbenis régen vágyok a ti vallástokra, kivánságodra reáállok, és adót is fogok fizetni, de nem mint szolgád, hanem mint olyan, aki ezután ótalmad alatt leszek (clientelae jure.)

Azután való esztendőkben a velenczésekkel kellett neki legtöbbet huzalkodni, akiktől Dalmácziát akarta visszavenni. Kétszázezerből álló sereggel ment 1356. eszt. Horvátországba; ennek egyik felét Dalmáczia meghódoltatására hagyta, másik felével maga a szárazon Istria felé a velenczések tartományaira sietett, hogy igy azokat két felől szorongassa. Nagy volt az ő előmenetele mind a két helyen; mindazáltal a pápa kérésére könnyen hajlott volna a békességre, és amiket Dalmácziban elfoglalt, azokat is visszaadta volna, csakhogy őneki a velenczések, barátságok jeléül, esztendőnként egy fehér lovat küldöttek volna; de mivel azok azt még csak igérni sem akarták, 1357. eszt. ismét két oldalról támadtatta meg Lajos őket, amikor aztán

egész Dalmácziát tőlök elvette; azonban Tarvis városa körül is sokat elfoglaltatott tőlök. Már ekkor meghunyászkodva kérték a békességet Lajostól a velenczések, melyet meg is nyertek, de ugy hogy egész Dalmáczia maradjon Lajos kezénél, és csak azt adja vissza, amit Tarvis (Treviso) felé elfoglalt.

A nagyobb hadakozásoktól egy kis tágulása adódván Lajosnak, a tudományok előmozditásáról kezdett gondolkodni, és 1360. eszt. Pécsen egy főoskolát állított, abba külső országokról is alkalmatos tanitókat hozatott, és azt olyan virágjába helyheztette, hogy benne egész a mohácsi veszedelemig többnyire mindenkor volt négyezer tanuló. Váradon mulatott 1361. eszt. husvét tájban, ahol és amikor költ királyi levele által, szép szabadságokkal ajándékozta meg Debreczen városa lakosait, mind magának, mind édes atyjának Károly királynak tett sok rendbeli hüséges és sikeres szolgálatjaikért.

Kevésben mult, hogy 1362. eszt. véres hadba nem elegyedett Lajos negyedik Károly császárral, aki az ő édes anyját Erzsébetet valami zokszóval találta volt illetni; de mivel a pápa ekkoris követe által szerencsére magát közbevetette, és Lajost arra kérte, hogy egy hirtelenkedésből származott szóért sok népeket és országot veszedelemre ne tegyen ki; ekkoris engedett, és a dolgot közbirákra bizta, t. i. Kázmér lengyel királyra, és Bolkó nevü svidniczi (schweidniczi) herczegre. Ezek az ellenkező feleknek, az egymásnak tett boszuságok elfelejtését javasolták, melyre mindketten reáállottak, és 1364. eszt egymásnak örökös szeretetet s barátságot igértek.

A bolgárok királya Strascimir, császár titulust kezdett magára ruháztatni másokkal. Ennek megalázására elment Lajos 1366. eszt., őt elfogta, Magyarországra fogságra hozta, de nem sokára Bodonba (Vidin) olyan feltétel alatt visszabocsátotta, hogy ezután Lajostól függjön, az ő szolgálatjára mindenkor készen legyen, és az ő nevében igazgassa a bolgárokat. Meg is tartotta Strascimir mind végig Lajoshoz tartozó hüségét.

Ugyanabban az esztendőben, egy igen nagy vendége érkezett Lajosnak Konstantinápolyból Budára, t. i. Paleolog János a görög császár. Már ebben az időben kezdették a törökök lábokat megvetni Európában, kiknek hogy a görög császár ellenök állhasson, követei által megkereste volt már azelőtt is Lajost, az azok ellen való segitség iránt; de mivel maga a pápa azt javasolta Lajosnak, hogy azzal ne siessen, most maga jött el a császár a segitség kerésre ő hozzá, és azt igérte, hogy ha Lajos őt segiti, a görög vallást elhagyván, római hitre tér. Elment hát Lajos, decsak huszezer emberrel a törökök

ellen, és csak elrémült, mikor nyolczvanezer törököt szemlélt maga előtt. Csakugyan megütközött, és nyert, mely dolognak emlékezetére Máriaczellben egy szép templomot épittetett, és annak sok drágaságot ajándékozott.

Kázmér lengyel király 1370. eszt. meghalván, a régi egyezés szerént, a lengyel korona Lajost illette. El is jöttek önkényt a lengyelek az ő hivására, és ámbár eleinte magát azzal mentegette, hogy egy pásztor két nyájat a farkasoktól meg nem őrizhet; azoknak kérésökre csakugyan elment, és nov. 17. napján Krakóban magát megkoronáztatta, és igy a maga birodalmának határaivá három tengert tett, t. i. a Balti, az Ádriai és Fekete tengereket. Lengyelországot pedig Erzsébetnek, az édes anyjának igazgatására bizta, Szakolczát 1372., Eperjest pedig 1374. eszt. tette királyi városokká, az elsőt Nagy-Szombatban, a másodikat Biharon költ levele által, és mindakettőt kőfalakkal körülkerittetni parancsolta. Harmadszoris el kellett neki menni 1377. eszt. a litvánok ellen, akik Lengyelországban kártékonykodtak. A krakói és sandomiri katonákat Chelm vára ellen küldi, akik azt nyolcz nap alatt meg is veszik, maga pedig Belcz alá siet, és az is neki magát nemsokára feladja. A lengyelek kedvökért két diétát tartott, egyiket Budán 1381. eszt., ahova sok lengyel főrend és ügyes bajos jött el; de mivel sok dolognak igazitás nélkül kellett maradni, a kálisi palatinusra s egyebekre bizta Lengyelország igazgatását. Másik diétát Zólyom városába hirdetett nekik Lajos, csak kevés hetekkel halála előtt, ott nekiek a maga vejét Zsigmondot ajánlotta királynak, őket annak hüségére feleskette, Zsigmondot pedig egy magyar sereggel Lengyelországba küldötte. Ezek után bádgyadni kezdett Lajos ereje és vidámsága, ugy hogy még a maga legkedvesebb mulatságát, a vadászatot is félbehagyta, és mindaddig hervadozott, mig Nagy-Szombatban sept. 11. napján 1382. eszt. örökösen elaludt. Első felesége Margit, a Károly császár leánya volt, akitől semmi gyermeke nem maradt; második Erzsébet, Isvánnak, a bosnyákországi bánnak leánya. Ettől maradt Mária, magyar, és Hedwig, lengyel királyné. Lajos teste Fehérváron temettetett el. Abban az időben nem volt ő hozzá hasonlitható fejedelem, sem birodalmának széles kiterjedésére, sem nagy tetteire nézve. Ugy tartják, hogy a tokaji hegyet ő plántáltatta be először szőlővesszőkkel.

Lajos második. Harminczhatodik magyar király 1516. esztendőtől fogva, második Ulászló magyar királynak Annától való fia. 1506. eszt. 1. jul. született Budán. Irják, hogy ő bőr nélkül született volna, és minthogy gyenge teste semmi takarót s orvosságot nem szenvedhe-

tett, őt az orvosok egy a gerinczénél végig hasitott, és bele kivetett disznóba tették, és abban mindaddig tartották, mig az hülni kezdett, akkor pedig ismét másikat hasitottak sat., mindaddig, mig a kisded egészen bebőrődzött. Ulászló Julius nevet akart neki adni; de Anna, a maga vér szerént való atyjafiának, Lajos franczia királynak emlékezetére, Lajosnak kereszteltette őt. Még két esztendős sem volt egészen, mikor őt atyja őrömére 1508. eszt. 4. jun. megkoronázták Fehérváron a magyarok; azután pedig esztendő sem telvén belé, 11. mart. a csehek Prágában, aholottis Fridrik, a brandenburgi márkió tartotta őt a koronázás alatt ölében. Mondják, hogy mikor a koronát fejébe tették, sirva fakadt, melyet sokan szomoru jövendőre magyaráztak. Mindakét helyen Ulászló mondotta el a hitet ő helyette. Jókor gondolkodott Ulászló az ő házasságáról is. Ugyanis 1515. eszt. Bécsbe vitte őt, és ott eljegyzette neki Máriát, a Maximilián császár unokáját. Megjegyzésre méltó, hogy akkor Maximilián, Lajost, a római birodalomban maga vikáriusává, és ha maradéki kifogynának, minden austriai birtokokban örökösévé tette. Kevéssel volt felül tiz esztendőn, mikor 1516. eszt. 13. mart. Ulászló meghalt, és az országot ő reá hagyta, egyebek közt Brandenburgi Györgyöt és Bornemisza Jánost rendelvén ő mellé nevelőknek és tutoroknak. Valamit a jó tanácscsal teljes Bornemisza épitett ő rajta, mind azt igyekezett a Brandenburgi György márkió elrontani, és őt magához hasonló formába önteni. Az eszem-iszom, muzsika, tánez, komédia, udvari bolondok, vadászat, madarászat voltak azok a tárgyak, melyekre akarta egyedül György figyelmetessé tenni az ő elméjét. Ez okozta mind a törökök szemtelen bátorságát, mind a maga jobbágyinak ő tőle való függetlenségét. Uralkodásának mindjárt első esztendejében Jajcza, Tinin (Knin), Klissza, Scardona várait a törökök megszállották, de szerencsére Szelim császárnak Egyptomba kellett indulni, és épen ezért, még maga kereste aztán meg követei által Lajost a békességért.

Azonban a pápa, tizedik Leó, az egész keresztyén világot a törökök ellen való hadra serkentgette, annak öt esztendei bünbocsánatot igérvén 1517. eszt. Rezgelődni kezdettek azok ellen a magyarok is, annyival inkább, mivel Szelim győzelemmel jött vissza Egyptomból, és Jajcza ujonan veszedelemben forgott. Először Tolnán, azután Bácson tartottak gyülést, és a több jó rendelések közt, Lajos mellé egynehány tanácsosokat rendeltek 1518. eszt. A következett esztendőnek elején Perényi Imre palatinus meghálálozván, összegyültek a magyarok a Rákosmezejére, annak meghatározására, palatinust tegyenek e Perényi helyébe, vagy gubernátort adjanak e Lajos mellé, olyat, mint amilyen

hajdan Hunyadi János volt? Sok lárma után, Báthori Istvánt megtették palatinusnak. Jajcza és más várak környülállási naponként terhesedtek, de az ország feje szédelegvén, annak egyéb tagjai is tántorgottak; igen kevesen voltak, akik annak ótalmáról nyomosan gondolkodtak volna. Leó pápa volt, aki a nyavalyát annyiban kivánta orvosolni, hogy az egész országban lévő papságnak parancsolt, hogy jövedelmének tized részét a törökök ellen való hadra adja elő. Amit a pápa szaporítgatni akart, azt Lajos fogyasztotta szükségtelen adakozásával, s a többek közt azzal is, hogy az egri püspökség jövedelme beszedőjének, egy madarászatra jól reászoktatott sólyomért, negyvenezer aranyat odahagyott. A józanabban gondolkodó magyarok, hogy emberesebb gondolatokra hozhassák Lajost, az ő házasságát siettetni arra egy jó eszköznek találták. Megujittatott tehát a minapi házassági szövetség, és az ő jegyese Mária Pozsonyba lejött, ahová annak Lajos eleibe ment, és onnan Budára lehozta juniusban 1521. esztendőben.

Még el sem múlt ez az esztendő, mikor a törökök Zrebernik, Tessen, Szokol, Szabács, Zimon és Belgrád várait megvették. Hogy a törökök olyan tüzesen hozzáláttak a várak foglalásához, annak némelyek azt az okát adják, mert Lajos a török követet Berham csauszt minden kisérőivel együtt Tatán megölette, és holttestét a vár alatt napkelet felé lévő halastóba vettette. Mások ismét azt irják, hogy mivel Berham adót kért Lajostól, őt Lajos magától nem igen szépen igazította el, de különben azt nem bántotta, hanem Szulejmán, aki már ekkor volt a török császár, azt a hamis hirt terjesztette el, hogy Lajos az ő követének orrát, füleit elvagdaltatta, hogy ezzel a törököket annyival inkább felingerelhesse a magyarok ellen való dühös hadakozásra, melyben czélját el is érte.

Hogy a törökök további előhaladásának a magyarok gátat vethessenek, 1522. esztendő elején, a rákosmezei gyülésen, minden kéményre egy forintot, minden mesterségre hasonlóképen egy forintot, minden hordó borra egy forintot, minden esztendősnél vénebb marhára öt pénzt s a t. vetettek, mely adónak beszedőit abban az időben rollóknak, vagy rovásszedőknek nevezték. Hihető, hogy nagyobb részént nem papirosra, hanem rovásra jegyzették fel a fizetőket. Európán kivül is kereste Lajos a segitséget. Ugyanis egy Péter nevü szerzetest Persiába küldött, ahoz a Sófi Ismaelhez, aki mivel a korántmásképen magyarázta, mint a törökök szokták, a napnyugoti tartományok szerencséjökre, nagy szakadást s villongást okozott a persák és törökök közt, és azt arra nógatta, hogy a török császárt támadja

meg. Igérte Sófi szolgálatját, de hogy teljesitette volna, nyoma nincsen. Azonban Lajos Prágába ment márcziusban, hogy ott feleségét megkonáztassa, de egyéb dolga is lévén, 1523. esztendő tavaszán jött vissza Budára, ahol a sz. György napi gyülésen, a Luther Márton követői ellen igen kemény törvényt hozott, de amelynek kevés sikere lett.

Mivel mostanában Szulejmán a Rhódus szigetbeliekkel vergődött, kénytelen volt Lajosnak egy kis pihenést eugedni, de már 1524. eszt. 20. febr. Belgrádból küldött egy kevély levelet Lajoshoz, melyben ő magát törökök, görögök császárjának, Mohammed felséges fiának, samaritánok, elámiták, persák, moábiták, Egyptom királyának, a három folyó viz, a földi paradicsom, és a megfeszittetett koporsója ótalmazójának, a Zebaóth unokájának, napkelettől fogva napnyugotig királyok királyának, urak urának, minden fejedelmek fejedelmének sat. nevezi. Továbbá azt irja, hogy a Lajos országa azon országokhoz képest, melyeket már ő elfoglalt, csak olyan, mint egy istálló; azértis ő azt el akarja pusztitni, és a keresztyén nevet a földről eltörölni. sat. Erre Budán 6. mart. költ levelében azt felelte Lajos, hogy bár Szulejmán tekintette volna a maga eleinek viselt dolgait, ott megolvashatta volna, mennyiszer paskolták meg azokat a magyarok, a mi pedig a fenyegetődzést illeti, az akármi aláváló embertől kitelik sat. Valósággal szép győzelmet is nyert ebben az esztendőben Tomory Pál a törökökön a Szerémségen. A következett 1525. eszt. is derekasan megverte azokat Frangepán Kristóf Jajcza alatt.

Eljött egyszer a magyar kronikában a legnevezetesebb idő, az 1526. esztendő. Ennek mindjárt elején mindenfelől repkedett a hir Lajos füleibe, hogy maga Szulejmán török császár hallatlan készületeket teszen a magyarok ellen. Országgyülést hirdet tehát sz. György napjára a Rákosmezejére, holottis a rendek elvégezik, hogy az urak s nemesek személyesen keljenek fel, és julius második napjára gyüljenek a királyhoz Tolnára, hogy onnan azzal együtt induljanak a török eleibe. A gyülés után mindjárt elküldözte Lajos mindenfelé a főispánokhoz a parancsolatot, hogy a szokás szerént, a véres kardot magok megyéjökben fel s alá hordoztassák meg, és akiknek illik, mindeneket a felülésre kényszeritsenek. Lajos megujitotta a parancsolatot, mégis majd senki sem jelent meg Tolnán a rendelt időre. Magának Lajosnak lovasokat gyalogokat együve számlálva sem volt több háromezer fegyveresénél. Hogy jó példával menjen elő, ezen kis sereggel 24. jul. kiindult Lajos Budáról, és egy Érd, vagy amint ma híják Hansabék nevü faluban szállott meg. Ott a legkedvesebb fekete paripája igen hirtelen megdöglött, melyből némelyek mindjárt roszat jövendöl-

tek. Onnan kevés napok mulva Ercsi nevü faluba ment. Itt sem jött senki ő hozzá Báthori Andráson kivül. Egynehány nap mulva tehát elébb mozdult Pentelére, onnan Földvárra. Itt halotta meg, hogy Szulejmán már Péterváradot megvette. Pakson két nap mulatott. Hogy Tolnára érkezett, mindjárt sürübben kezdettek ő hozzá szállingozni a papi és világi urak. Onnan elküldötte Báthori István palatinust, hogy a törököknek a Dráván való általjöveteleket gátolja meg. El is ment Báthori Mohácsig, de a mellé rendelt nemesek, nem akartak utánamenni, magok jusaikat és szokásaikat hánytorgatván, melyek szerént ők csak a király zászlója alatt kötelesek katonáskodni. Hogy ezt Lajos meghallotta, fellobbant és ilyen szókra fakadt: „Látom én ugymond, hogy mindenek csak az én fejemmel akarnak takaródzni; én azért jöttem ide, hogy magamat a szerencsének minden viszontágságira kitegyem, hogy tehát senki a maga puhaságát ne mentegethesse, elmegyek én holnap Isten segedelmével oda, ahová mások nálam nélkül menni nem akarnak.“ El is indult Lajos 14. aug. Tolnáról Szekszárdra, onnan Bátára. Ott tette fővezéreknek Tomory Pált és Szapolyay Györgyöt. Ezek mindjárt előre elmentek Mohács alá, ott a tábor helyét kinézték, azután a tábort ott megtelepitették. Báta és Mohács közt mulatott Lajos, mikor egy éjjel azt izenik neki az urak a táborból, hogy sietve menjen hozzájok, mert már a törökök a Dráván általjöttek, és az ütközetet nem lehet elkerülni.

Azelőtt kevéssel vett volt Lajos izenetet, mind Szapolyay Jánostól, mind Frangepán Kristóftól, hogy az ütközetet mindaddig halassza, mig ők a kezök alatt lévő sereggel hozzá érkeznek. Közlötte Lajos ezt a jó tanácsot, mind kanczellárja által, mind azután maga személyében is az urakkal, de mind Tomory Pál, mind a többi urak s nemesek az ütközetet oly igen fennen sürgették, hogy egyszer aztán Lajos is abba kénytelenségből megegyeznék. Hadi rendbe állitják tehát a fővezérek 29. aug. jókor reggel a magyar tábort, Mohácshoz ugyan egy egész, a Dunához pedig fél mértföldnyire. Már akkor a török tábor is igen közel ott feküdt, Lajos jobb keze felől állott Szalkay László, Erdődy Simon, Perényi Ferencz, Móré Fülöp; bal felől hely volt hagyva Báthori István palatinusnak, de ez, lába gyengesége ellent nem állván, szüntelen fel s alá lovagolva tette a rendeléseket. Azután állott Brodarich István, Podmaniczky István, Palisna György, és sok világi ur. Háta megett állottak a királynak, Czetricz Udalrik, egy sziléziai hüséges nemes ember, Majláth István és Horváth Gáspár, a lovászmester. Délután három óra tájban adatott jelt az ütközetre, amikor aztán neki is fejébe nyomták a sisakot, melyre

mintha veszedelmét megérzette volna, egészen neki halaványodott ábrázatja. Ugyanakkor megindultak a törökök is, igy a két ellenség mérgesen összecsapott. Először visszatolták ugyan a magyarok a törököket, de azután azok, sokkal többen lévén, a magyar tábort egészen elgázolták, úgy hogy huszonöt, vagy huszonhatezer emberből alig szabadulhatott meg mintegy négyezer. Bizonytalan mikor hagyta maga oda Lajos a csatázó helyet. Ugy látszik, hogy Czetricz, Majláth és Horváth vitték el onnan őt; de csakugyan őt meg nem tarthatták. Ugyanis midőn Mohácshoz félmértföldnyire, egy Csele nevü falu alatt egy patakon akarna általgázolni annak partjára az ő lova fel nem kapaszkodhatott, hanem hanyatt hátraesett, és urát a vizbe nyomta. Próbálta ugyan Lajost szabaditani Czetricz, de mivel látta, hogy amely szempillantásban a sisakot kivette a fejéből, ugyanabban meghalt, odahagyta, s a helyet, melyen feküdt, megjegyezte. Mikor aztán a holt testnek felkeresésére az özvegy királyné Czetriczet négy vagy öt hét mulva oda visszaküldötte, már akkor, bizonytalan kicsoda, azt a mocsárból kivette, és ott közel eltemette. Felásta azt onnan Czetricz, Sárfi Ferenczczel, azt együtt Fehérvárra vitték október közepetáján, ahol aztán Szapolyay János adatta annak meg a halotti czeremóniát nov. 10. napján. Első Ferdinánd ujra csaknem hozzá hasonlíthatatlan fényességü halotti pompát tett az ő tisztességére 11. nov. 1527. eszt. Azt jegyzették meg felőle, hogy ő idő előtt született, idő előtt választatott és koronáztatott királynak, idő előtt kezdett beszélni, idő előtt házasodott meg, idő előtt ütközött meg, idő nap előtt halt meg. Csaknem egészen bizonyos dolog, hogy neki egy házasságon kivül lett fia maradt. Lásd János. Amely aranyakat az ő emlékezetére az ő özvegye Mária 1544. eszt. veretett, azoknak egyik oldalán egy bölcsőben ülő koronás kisded látszik, másikon pedig ez a vers vagyon:

Buda potens, et Pannonii Gens Martia Regni,
Quod fuit, esset, si viveret ipse puer.

Egy más emlékeztető pénzen pedig ezt olvashatni:

Ingenio specie, virtuteque Numinis instar,
Spes patriae, Regumque decus, si fata tulissent.

Az utolsó pár vers Brodarich Istvántól származott.

Lambert. Első Béla király harmadik fia, első Gejza és sz. László testvérje. Ő is sok részt vett azon háboruságokban, melyeket az ő bátyjainak kellett szenvedni Salamon királytól. Lambert ugyanazon esztendőben halt meg, melyben sz. László, t. i. 1095. eszt. Amint némelyek tartják, felesége egy Sinadene nevü görög herczegasszony

volt. Ennek fia volt az az Álmos, akit sz. László horvátországi királylyá tett volt, és akinek szemeit Kálmán kitolatta. Lásd Álmos.

Lambert. Bodrog vármegyének főispánja volt második Béla idejében. Jongelin őt a palatinusok közé számlálja, de bizonytalan micsoda fundamentomon. Mikor 1136. esztendőtájban második Béla Aradon diétát tartott, és az ő felesége kérésére az ország nagyjai boszut állottak a Béla vakságának szerző okain, a több fő emberek közt ez a Lambert is elvesztette életét, Miklós nevü fiával együtt. Lambertet a maga testvérje rángatta el a király mellől, és egy székkel ugy találta főbe ütni, hogy az agyveleje is kilocscsant. Ugy tartják hogy ez a Lambert állitotta fel Hont vármegyében a bozóki prépostságot, második István király idejében, melyet Béla is 1135. eszt. megerősítetett, és hogy eszerént ennek felesége volt Zsófia, sz. László király testvérhuga, akit 1070. eszt. Udalrik a karinthiai márkió özvegyen hagyott volt; mely ha ugy van, az ő nagyatyja volt hát az a Lambert, akinek sz. István egy Platna nevü helyet ajándékozott, a testvéröcscsének pedig, aki őt megölte, neve Hippolit volt. Ezek szerént igen öreg embernek kellett neki lenni, mikor megölték.

Lapispataky Miklós. Két izben pártolt el második Ulászló királytól, annak testvéréhez, Albert herczeghez, és azzal együtt dúlta az országot. Első hüségtelenségéért gráczіát kapott volt ugyan, de a másodikért minden jószágát, s nevezetesen Sáros vármegyében Sebes várát elvette ő tőle a király, és azt Kassa városának ajándékozta 1491. eszt. Palotán Bertalan napján költ levele által.

Laszky vagy **Laskó Hieronim.** Lengyel nemzetből való, egy felemelkedett eszü, széles tapasztalásu, minden europai udvaroknál ösmeretes, és nagy befolyásu politikus ember. Lengyelországban sirádi (sieradzi) palatinus, Erdélyben vajda, Magyarországban pedig szepességi főispán, Szapolyay János és első Ferdinánd királyok idejében. Sok ideig mulatott Francziaországban. Deák, franczia, olasz és talán több nyelveken is beszélt, született nyelvén kivül. Itt csak azon viselt dolgai emlittetnek, melyek Magyarországet illetik.

Minekutána első Ferdinánd, Szapolyay Jánost nemcsak Budáról, hanem egész Magyarországból is Erdélybe kiszoritotta, amint irják, a lengyel király megegyezésével, ez a Laszky Erdélybe jött Szapolyayhoz 1527. eszt., és neki azt javasolta, hogy a török császárnál keressen segedelmet Ferdinánd ellen; sőt magát ajánlotta is, hogy ő a török udvarhoz való követséget ezen dologban magára vállalja. Egynehány napi gondolkodás után reáállott Szapolyay az ő ta-

nácsára, és őt a szükséges parancsolatokkal utnak bocsátotta. Hogy Konstantinápolyba elért Laszky, amár nevezett 1527. eszt. decz. 22. napján kapott első audiencziát a nagy-vezírnél Ibraimnál, ki is ilyen formán kezdett Laszkyhoz beszélni: „Sokaktól ugy halljuk ugy mond, hogy a te urad Szapolyay nagy eszü ember, de elszunnyadt mikor magát magyar királynak koronáztatta, mert akkor nem folyamodott a mi nagy urunkhoz, a török császárhoz, holott valaki a mi urunknak csak köntöse ujját illetheti is, azt többé e világnak minden hatalmassági is meg nem törhetik s. a. t.“ Melyre Laszky igy felelt: „Nem azért küldött engem Szapolyay az én uram, hogy a császár köntösének ujját illessem, hanem hogy azzal kezet fogjak, és vele egy állandó igaz békességet és szövetséget kössek. Mig az én uram király nem volt, addig is szintén arra kérte a magyar királyokat, hogy a török császárokkal békességben s barátságban éljenek; most pedig maga levén már királylyá, azt akarja cselekedni, amit az előtte valóknak javasolt, t. i. veletek jó egyetértésben, szoros egyességben, szövetségben akar lenni, s a t. „Azután szabadságot kért Laszky arra Ibraimtól, hogy a többi basáknak is adhassa oda Szapolyay leveleit, melyeket azokhoz küldött, melyet meg is nyert.

Más nap Mustafa basa hivatta őt magához, aki, mivel semmi ajándékot nem vitt, őt keményen fogta, s a többek közt azt feszegette, micsoda vas feje volt Szapolyaynak, hogy Budára be mert menni, arra a helyre, melyet a Szulejmán török császár paripájának körmei tapodtak, a mohácsi veszedelem után; holott ahol egyszer a török császár feje megnyugszik, és valahová annak lovának feje bemegyen, az a hely örökösen övé, és épen azért nem égette fel Szulejmán Budán a királyi palotát, mert abba visszaszándékozott s a t. Amicsoda dölyfösséggel Mustafa beszélt, hasonló gőggel felelt annak Laszky, ugy hogy valósággal csudálkozni lehet rajta, hogy ő a maga nagy bátorsága mellett, oly szerencsésen tudta folytatni a maga dolgait; nevezetesen hogy Mustafa az ajándékot emlegette, arra azt felelte Laszky, hogy ajándékot elébb tovább hurczolni szamár dolga, ő pedig csak a maga urának parancsolatait hozta el, mint követhez illik. Minekutána a jancsárok agájával is beszéllett volna Laszky, aki sokkal szelidebben bánt ő vele, mint Mustafa, Ibraim ismét bebocsátotta őt 28. dec. magához.

Valamint a többi basák, ugy Ibraim is szüntelen azt sürgette, hogyha Szapolyay nevében Laszky esztendőnként való adót igér a török császárnak, ugy kivánt vége lesz követségének, különben micsoda haszna lenne a török udvarnak a Szapolyay barátságában, és

hogy kivánhatna különben Szapolyay segedelmet? De Laszky valamint azelőtt és azután, ugy most is állhatatosan megmaradt amellett, hogy az adót még csak elő sem kell hozni, és azt mondotta, hogy Szapolyay készebb lesz a királyságot, nem hogy Ferdinándnak, de a maga lovászainak inkább általengedni, mint sem valakinek az ég alatt adózni. Sőt ami nagyobb, azt is kivánta Laszky, hogy a török császár az egész Szerémséget adja vissza a magyar koronához Szapolyaynak. Megmosolygotta Ibraim ezt a kivánságot, és azt felelte; „hogy a töröknek sokkal görbébb körmei vagynak, mint a sólyomnak, és amit azokkal megragadnak, azt el nem bocsátják, mig az ő kezeiket valaki el nem vagdalja", ezenkivül haddal is fenyegetődzött, de Laszky egész bátorsággal azt felelte, hogy még lesz olyan idő, melyben a császár elővenné a Szapolyay barátságát, mivel minden más európai fejedelmek a törökök ellen készülnek. Ezzel jó éjszakát mondott Ibraim Laszkynak.

A következett 1528. eszt. 2. januárban, a hires Gritti Lajost küldötte Ibraim Laszkyhoz, azzal az izenettel, hogy ő a császár előtt emliteni sem merte, hogy Laszky az elfoglalt tartományokat visszakivánná; azonban már annyira szállott, hogy adót nem kiván Szapolyaytól, hanem esztendőnként csak tizezer forint ajándékot. Laszky azt felelte, hogy az mind egy volna, akár adó, akár ajándék neve alatt kellene fizetni, azértis sem adót, sem ajándékot nem igérhet; azonban kérte Grittit, hogy beszélje reá Ibraimot a Szerémség visszaigérésére, melyben hogy annál szivesebben járjon el, kezeirásával igért neki Magyarországon egy püspökséget, addigis mig az akadna, három vagy négyezer forintos hivatalt. Mindent elkövetett Gritti, de nem boldogulhatott. Kénytelen volt tehát Laszky valamit igérni, azértis azt izente Ibraimnak Gritti által, hogy Szapolyay minden ötödik esztendőben fog a török udvarhoz becsületnek, tisztességnek okáért követet küldeni, de azt magának fentartja, hogy ezen követ által Szapolyay épen csak annyi ajándékot küldjön, amennyit neki magának tetszik küldeni. Ezzel a kis igérettel azt nyerte Laszky, hogy Ibraim őt 12. jan. ismét magához bocsátotta. Akkor ismét azt igérte Laszky, hogy ha a Szerémséget visszadja a nagyur, vagy császár, tehát minden esztendőben fog Szapolyay ajándékot küldeni, de mikor Ferdinánddal hadakozni kell, akkor elmarad az ajándék. Abban az időben a szerémi borok oly hiresek lévén, mint ma a tokajiak, azt felelte Ibraim Laszkynak: „hogy ő azt gondolta, hogy Laszky a Szerémséget már el is felejtette; de most látja, hogy az odavaló bort valaha kóstolta, és most is szájában az ize; továbbá azt mondotta, hogy ha a Szerémség

visszaadatnék, ugy nem ajándékot, hanem adót kivánna. Utoljára azt igérte neki, hogy rövid időn szembe lehet a nagy urral.

Hogy eljött jan. 17. napja, megjelentek a csauzok a Laszky ajtaja előtt, hogy a szokás szerént őt a császárhoz kisérjék. Amint ezekkel elért a nagyur palotájához, és lováról leszállott, előszöris Ibraim és Aga basákhoz, és a kis-ázsiai Beglerbeghez vezették őt, kik mindhárman együtt voltak. Ezeket kérte, hogy az ő dolgát mozditsák elő a nagy-urnál. Azután ugyanezekkel és a tomálcscsal ment be a nagy-urhoz vagy császárhoz, kinek is, a szokott köszönés után, ilyen formán beszélt: „Én a te nagy felségedhez, Magyarország megkoronázott királyától, Szapolyay Jánostól jöttem, akit a magyarok közönséges megegyezésből választottak magok királyának, minekutána Te az ő Lajos királyokat Mohácsnál megverted, elvesztetted, Budát elfoglaltad, és őrizet nélkül oda hagytad. Legelső gondja, koronázása után, a volt az én uramnak Szapolyaynak, hogy teveled egyességre és szövetségre lépjen, evégre két izben küldött Te hozzád követet, de az elsőt az uton megölték, a másodikat pedig valami Fekete ember akadályoztatta meg, hogy Te hozzád ne jöhessen. Minekutána tehát én, a mult szeptember hónapban, francziaországi követségemből haza érkeztem, engem szólitottak meg, hogy ezt az utat vállalnám fel. Reáállottam, és mikor Oláhországba akarnék leereszkedni, egynehány száz lovas állotta el utamat, akik mindenemből kifosztottak, életem is nehezen maradhata meg. Mindazáltal nem fordultam vissza Erdélybe, hanem ilyen pusztán is eljöttem Tehozzád, jól tudván, hogy Felséged különben sem szokott bámulni a követek lovasain és pompás készületein. Noha tehát én harmadik követ vagyok Felségedhez, mindazáltal én vagyok az első, aki Isten kegyelméből Felséged személye eleibe állhattam. Többire köszönt Tégedet az én uram Szapolyay, Tenéked állandó egészséget és boldog uralkodást kiván, kéri, hogy legyen kedves Tenéked az ő királyságra való magasztalása, maga személyét országával együtt Tenéked ajánlja, és ugy akar megegyesülni Te veled, hogy Tégedet, minden ellenségid ellen segéljen, és ő is minden viszontagságai között, egyedül Te reád bizza maga személyét. Tied tehát az én Uram, országával együtt, és minden maga híveivel alázatosan kér Téged, hogy őt királynak ismerd meg. Volnának még nekem egyéb mondanivalóim is, de hogy Tenéked unalmat ne okozzak, azokat csak a basákkal fogom meghányni s vetni. s a t. A nagy-ur igy felelt Laszkynak: „Jó neven veszem a Te királyodnak ilyen indulatját, akinek országa még eddig nem övé volt, hanem enyim, ugy mint amelyet én haddal és szablyával kerestem magam-

nak, de minthogy neki ilyen hozzám való hajlandóságát hallom, nemcsak Magyarországot engedem neki által, hanem az austriai Ferdinánd ellen is ugy fogom őt segiteni, hogy már a te urad két oldalról bátran alhatik, kinek is maga alkalmaztatását s hozzám való bizodalmát köszönettel veszem, és minden ő szükségeit magaménak fogom tartani.“ Megköszönte Laszky ezt a nagylelkü feleletet, Szulejmánt, a nagy-urat megáldotta, azzal a csauzokkal visszament szállására.

Más nap hivatta Ibraim Laszkyt, és neki azt mondotta: „Bátya! már a te uradat Szapolyayt, ezután nem erdélyi bánnak fogjuk híni, mint eddig, hanem királynak, őt urunknak fogjuk tartani, őt segiteni fogjuk, az én uram a császár maga személyében fog menni az ő ellenségei ellen. Sem adót, sem ajándékot nem kivánunk tőle. Ird meg neki, hogy minden hadakozást átaljában félretegyen, mert már ezután minden ő szerencsétlensége és gyalázatja közös lesz az én császárommal.“ Febr. 3. napján búcsúzott el Laszky a császártól, amidőn az neki megesküdt a maga prófétájára Mohammedre, és a maga szablyájára, hogy mint Szapolyaynak igaz és tökéletes barátja és szövetségese, teljes erejével fogja őt segiteni, minden ellenségei ellen. Laszky is megesküdt a Jézusra, hogy Szapolyay, a lengyel királyon kivül, Szulejman minden ellenségeinek ellensége, és barátinak barátjok lesz; azonban a felebb emlitett Gritti Lajost ajánlotta neki maga helyébe, ugymint aki fogja ezután a török udvarnál folytatni a Szapolyay dolgait. Ibraim is megesküdt 29. febr. a Szapolyay barátságára, melyet midőn Laszky is viszonozott volna, Ibraim a szövetség levelet neki általadta, melylyel ő Szapolyayhoz nagy sebességgel hazarepült, aki már akkor Lengyelországban tartózkodott. Azután katonák gyüjtéséhez fogott Laszky, melylyel oly sebesen bánt, hogy már ugyanazon esztendőben 12. apr. Ferdinándnak hadat izent, Oláhországban, Tergoviste (Tergovist) városa alatt fekvő táborából, melyet törökökből, oláhokból és tatárokból állitott vala össze. Eddig tett fáradozásit azzal hálálta meg neki Szapolyay, hogy Lengyelországban, a tarnóvi várban 25. szept. költ levele által, Késmárkot, Riknót, Gölniczet neki és maradékinak ajándékozta, s egyszersmind szepességi örökös főispánná tette őt.

Ezekután ő is bejött Szapolyayval Magyarországba, és itt azzal együtt üldözte a Ferdinándhoz ragaszkodókat. Ott volt Budán 1530. eszt. Szapolyayval, mikor azt Ferdinánd, Roggendorf nevü vezérje által vitta, és minekutána az kénytelen volt félbeszakasztani az ostromot, Laszky kötött azzal Visegrádon három hónapig tartandó fegyver-

nyugvást, ahová egynehány szép termetü válogatott törökökkel ment vala hajón fel Budáról. Mivel pedig ezen fegyvernyugvás ideje alatt, Móré László, Somogy, Fehér, Tolna, Veszprém vármegyékben és Tótországban, mind a Ferdinánd, mind a Szapolyay részén levőknek igen sok károkat tett, a két királynak Visegrádon 1531. eszt. összejött követei azt végezték, hogy mind a két részhez sem hév, sem hideg Mórét, Szapolyay büntesse meg. Laszkyt küldötte Szapolyay Palota várára, melyben Móré mulat vala. A Bánya-városokról, s kivált hihető Mettzenzofról (Meczenzéf) parancsolt Laszky munkásokat, akik a vár alá lyukakat ássanak, kik is tanult mesterségök szerént, igen hamar megásták azokat, melyek miatt a vár fala nem sokára lerogyott, amikor aztán a magyarok és törökök a várat könnyen elfoglalták, de már akkor magát Mórét abban nem találták. Már ekkor az emlitett Gritti Lajos is Szapolyay udvarába került volt, és ebben az esztendőben tette azt Szapolyay magyarországi gubernátorrá Laszky ösztönözéséből; ugyanakkor nyerte el pedig maga Laszky az erdélyi vajdaságot, melyet a magyarok nem igen jó szemmel néztek. Az ő rendeléséből fogta volt el 1532. eszt. Eperjes, Kassa és más felső városok követeit Minkovics Miklós. Lásd Koczka Miklós. Mikor elbocsáttatta aztán Werner Györgyöt, az eperjesi követet, azt mondotta neki, hogy Ferdinándtól haszontalan reménylenek Németországból segitséget, mert ott a Luther tudománya miatt elég baj és zenebona van, aztán ha szinte Ferdinánd megverhetné is a törököt, a Szapolyay segitőjét, még sem kapná el Magyarországot, mert a magyarok, erdélyiek és minden oláhok Ferdinánd ellen vannak, ugy hogyha Szapolyay megtalálna is halni, a rendek mindjárt más királyt választanának ő helyébe; azért a felső városok igen veszedelmeztetik magokat, ha minden késedelem nélkül Szapolyayhoz nem állanak. Dicsekedett Laszky Werner előtt azzal is, hogy neki a dán király esztendőnként kétezer, a franczia pedig négy ezer forintot fizet, aminthogy akkoris épen nála volt a franczia követ. Azonban még ugyanazon esztendőben elment ő Minkovicscsal a regensburgi diétára, ahova a felső városok elfogott követei is igyekeztek vala; elvitte oda magával a Szulejmán török császár levelét is, melyben azt irta Szulejmán, hogy a Szapolyay ellenségit és barátait ő is maga saját ellenséginek és barátinak tartja. Ugy látszik pedig, hogy még Regensburgba való indulása előtt történt az, amit Sperfogel ír, hogy t. i. Laszky a maga embereivel Lőcse alá szállott, és azt két ágyuval lövette, de a városbeliek is megfelelgettek ő neki; az ő szép piros lábu és farku, különben pedig egészen fehér paripáját alóla kilőtték, ezüstös, aranyos kard-

ját elvették, süvegéről a bokrétát, vagy amint az akkori magyarok hítták, a forgót leütötték, melyet azután tizenhat forinton vett meg egy Bornemisza nevü magyar ember. Mindezek Laszkyt meg nem szelidíthették, hanem Tarkő vára alá szállott, és azt a Tarczay familiától elfoglalta; onnan Kis-Szebenhez ment tizenkétszáz emberrel, és azt fel akarta égetni; de reá nem mehetett, emberei elszéledtek, ugy hogy csak hat század magával mehetett Pécsujfaluba. Egyszóval igen sokat alkalmatlankodott ő ebben az esztendőben, mind a Szepességen, mind Sárosvármegyében.

Erdélyi vajdának irta ő még magát, egyéb titulusai között 1533. eszt. 25. apr. azon leveleiben, melyeket Budáról szélyel az országban, a pap urakhoz, s nevezetesen a szepesi káptalanhoz küldött, aziránt, hogy a reájok esett, ország szükségére való summának hátramaradt részét minél elébb fizessék meg. De ugy látszik, hogy ebben az esztendőben letette őt Szapolyay a vajdaságból, vagy legalább, minthogy magyarul nem tudott, más vajdát is tett mellé, mert bizonyos, hogy ebben az esztendőben már Czibak Imre is vajda volt. Nagyot idegenedett ezáltal Laszky Szapolyaytól, és e volt az oka, hogy mikor 1534. eszt., amár emlitett Gritti Lajos, Konstantinápolyból egynehány ezer törökkel jött vissza Erdélybe, és ott Brassó alá szállott, mindjárt odament ahoz Laszky, és azzal együtt fujta a követ Szapolyay ellen; de a Czibak Imre vajda meggyilkolásában részt nem vett, sőt hogy attól irtódzott, mind szavával kimutatta, mind pedig azzal, hogy mikor azután ezen gyilkosságért Grittit a magyarok Meggyesen szorongatták, semmi segitséget nem vitt neki, noha olyan igérettel jött vala el tőle, hogy őt segíteni fogja. Mindazáltal Szapolyay Budára hivatta őt, és ott tömlöczbe vettette, mindazért, mert őt Czibak halála egyik okának tartotta, mind pedig azért, hogy ő belőle kivehesse, micsoda valóságos czéljai lehettek Grittinek magára Szapolyayra nézve. Mindenfelé hamar elterjedt Európában a Laszky fogságának hire, és sok felől jöttek Szapolyayhoz az ő szabadulásáért esdeklő levelek. Nemcsak az a Tarnovszky János, akinél minapi számkivetésében jó szállást talált vala Szapolyay Lengyelországban, jött el személy szerént az ő megkérlelésére, egy más Terló Máté nevü lengyel urral, hanem a lengyel és franczia királyok is megkeresték őt levelei által, kik közől az utolsóbb, nem régiben ajándékozta vala meg Laszkyt egy bizonyos rendnek czimerével. Engedett Szapolyay a sok közbenjárónak és őt 1535. eszt. sz. György havában szabadon bocsátotta, és egyéb jószágok közt Késmárk és Debreczen városait az ő keze közt addig meghagyta, mig ő mellette eddig maga költségén tett fáradozásáért és szolgálatjáért, a tizenötezer forintot neki megfizethetné.

Még inkább elvonta Laszky magát ezen fogság miatt Szapolyaytól; mindazáltal nem hagyta mindjárt őt és az országot ide; hanem egy ideig a Szepességen mulatott, és ott a hires Katzianer Jánossal tanácskozott, aki őt maga szerelmes bátyjának szokta volt híni, és őt csakugyan Ferdinándhoz hajtotta Szapolyaytól. Egy ideig kártékonykodott Laszky az országban, nevezetesen Murányon sok kárt tett Basó Mátyás kapitánynak; azután 21. máj. indult el Késmárkról feleségével s gyermekeivel Lengyelországba. Krakóban mindjárt német ruhába öltözött, onnan Bécsbe ment, ott Katzianer János közbenjárására őt Ferdinánd maga hivei közé fogadta, és Késmárk birásában őt megerősitette. Mennyire bizott Ferdinánd ő hozzá, egyebek közt azzal mutatta meg, hogy amely hétezer labonczból (landsknecht), háromezer spanyolból, ugyanannyi magyar huszárból álló segitséget 1538. eszt. a Váradon kötött szövetség ereje szerént Szapolyaynak küldött a törökök ellen, annak vezérévé Laszkyt tette. Erdélyben Tordán volt Laszky 27. aug. Szapolyaynál, ott adott neki Szapolyay ezer ökröt, másnap ismét annyit, serege tartására; a régi adósságból pedig háromszáz forintot fizetett ki neki. Minden vérontás nélkül lecsendesedvén ez a törökök ellen való készület, visszament Laszky békével Bécsbe. Onnan küldötte őt Ferdinánd 1540. eszt. követségbe Konstantinápolyba, ahol el nem felejtett ő Szapolyay után a császárnál és basáknál vádoskodni; és azoknak amár emlitett váradi szövetség pontjait elárulni melylyel annyira feltüzelte Szulejmánt ő ellene, hogy az egynehányszor hüségtelennek kiáltotta Szapolyayt, és sok pénzbe került aztán Szapolyaynak, mig a basákat, és azok által Szulejmánt magához megengesztelhette. Azonban még ugyanazon esztendőben meghalt Szapolyay, Laszky pedig Bécsbe visszajött.

Midőn azon tanácskoznék Ferdinánd, miképen foglalja már el a Szapolyay özvegyétől s árvájától, a váradi alku szerént, az egész Magyarországot, Laszky azt javallotta, hogy Szapolyay példája szerént, kérje azt a török császártól, és az a maga nagy lelkűsége szerént, bizonyosan segiteni fogja őt annak elfoglalásában; annak akaratja ellen pedig, azt kezéhez venni lehetetlen. Legalkalmatosabbnak találta Ferdinánd Laszkyt ennek Szulejmánnál való kidolgozására; elinditja tehát őt 1541. eszt. Konstantinápolyba, hogy neki Szulejmán jó indulatját nyerje meg. Egy váratlan betegség az utban ágyba nyomta Laszkyt; mindazáltal, hogy emiatt hátramaradást ne szenvedjen czéljában, egy Ptolemeus nevü orvos doktort elküldött előre Konstantinápolyba a basákhoz, nevezetesen a maga régi ismerőjéhez Luftibeghez, aki által, amint reménylette, mindent véghez vihet. De későn

járt Ptolemeus, mert már akkor a Szapolyay özvegyének, Izabellának követe, Verbőczy István, ott minden sziveket elfoglalt, és amikorra Laszky Konstantinápolyba megérkezett, Verbőczy haza felé is fordult a jó válaszszal. Mindazáltal próbát tett Laszky Szulejmán előtt, és felsőbb hangon kezdette emlegetni az ötödik Károly császár által Ferdinándnak adandó hadi segitséget, mintsem azt a kevélység dagálya által felfujt és feszes fül dobok, sérelem nélkül hallgatták volna; azértis őt Szulejmán, minden hosszas czeremónia nélkül, fogságra tette. A basák közől kivált Rustán, Szulejmán veje botránkozott meg az ő beszédében, és azt mondotta, „hogy Laszky halált érdemlene, minthogy a Szulejmán ábrázatjának fényességére, maga illetlen beszédével homályt és árnyékot vetett, és a királyok királyával csúfolkodik, annak barátságát akkor kérvén, mikor azellen más oldalról Ferdinánd Magyarországon hadakozik;“ de a maga is nagy elméjü, és nagy elméket becsülni tudó Szulejmán, nemsokára megengesztelődött Laszkyhoz, és mikor még ugyanazon esztendőben Budára indult, elhozta magával Laszkyt is. Azonban az uton értésére esik Szulejmánnak, hogy az őnála volt franczia követet, Rinkó Antalt, a császár emberei Olaszországban megölték. Ezen annyira megboszankodott Szulejmán, hogy Laszkyt Belgrádon őrizet alá tette s ott hagyta. Belgrádi fogságából levelet küldött Laszky Buda alá Szulejmánhoz, melyben neki világosan megmutogatta, hogy az ő urának Ferdinándnak, akinek képét most ő viseli, semmi birtoka nincsen Olaszországban, hanem ötödik Károly császárnak. Hogy pedig a Károly császár emberei, a Károly birtokában Rinkót elfogták, s meg is ölték, azzal semmi igaztalanságot nem cselekedtek, mert Rinkó spanyol születés lévén, Károly császár jobbágya volt; és mikor Spanyolországból a Károly örökös ellenségéhez, a franczia királyhoz szökött, akkoris fővételre volt itélve, és az elől illantott el. Általlátta Szulejmán Ferdinándnak ezen dologban való ártatlanságát; azértis minekutána Budát elfoglalta Izabellától, és őszre kelve haza vissza indult, Laszkyt Belgrádról békével elbocsátotta. Hogy hazament Laszky Lengyelországba, ott nemsokára vérhasban meghalt. Akik minden dologban a szükségtelen titkokat szeretik vadászni, azt állitották, hogy valamely Szulejmán által beadott, lassanként dolgozó s hervasztó méreg vetett volna véget az ő hosszabb napokra méltó életének, amelyet Lang János is bizonyit következő verseiben:

Pannonios inter Proceres, Hieronime Lasci
Te decet et primo connumerare loco.
Fortibus invictum quum Turca videret in armis
Cui malus incauto lenta venena dedit.

O te! Christicolis alieno tempore raptum
O nimium coeptis fata sinistra tuis!

Janicius Kelemen így tisztelte őt meg:

Sarmaticus jacet hic, Lascae lux gentis, Ulysses,
Major Ulisse etiam, si quis Homerus erit.

Laszky Albert. A közelebb leirt Hieronimnak Korodzenky Annától való fia, egy vesztegető és pazarló ember. Édes atyjáról ő reá maradt volt Késmárk és Dunavecz. Első feleségével Businczky Katalinnal, a Serédy György özvegyével, százezer forintot kapott, melyeknek hátán ő nem sokára kiment. Micsoda dologba elegyedett volt ő 1561. eszt. Lásd Székely Antal. Minekutána Basílius Jakab elnyerte a moldvai vajdaságot, megfizette Laszkynak a tizezer forintot, azon felül egy várat is, talán Kotyint, adott neki. Háromezer magyar ruhába öltözködött lengyel lovast vitt ő a győri táborba, Maximilián királyhoz 1566. eszt. Sokat fáradozott benne 1575. eszt., hogy a lengyel koronát Maximilián magyar király fejére tehetné, és ugyanazon érdeméért ajándékozta őt meg Maximilián király magyar polgársággal a pozsoni diétán 1576. eszt. Igaz ugyan, hogy voltak a rendek közt, akik Mátyás király törvényénél fogva őt attól el akarták rekeszteni; de Maximilián azt felelte, hogy egy fecske nem csinál tavaszt. A háromszori pompás házasság és a rosz gazdálkodás, arra kényszerítették őt, hogy Késmárkot és Savnikot, először ugyan Ruber Jánosnak, az ország felsőbb részei kapitányának, azután Tököly Sebesyénnek sok ezerekbe zálogba vesse; mely szükségtelen zálogositás ellen, az ő gyermekei János, Albert, Dianna, Mária és Izabella, a szepsi káptalan előtt protestáltak 1579. eszt. Hogy jószágait visszaválthatná, Angliába ment, és ott aranycsinálás, vagy általváltoztatás mesterségére (alchymia) adta magát 1583. eszt. Onnan két angol aranycsinálóval visszajövén, itthon mindaddig ült azokkal az érczeket olvasztó koh előtt, mig ami pénze maradt vala, azt is azokkal együtt elköltötte, azon mesterségnek sikertelen voltát későn vévén észre. Bizonytalan hol s mikor halt meg.

Sz. László. Nyolczadik magyar király, első Béla királynak második fia. Herczegkorában sok jó szolgálatot tett Salamon királynak a morvák s bosnyákok ellen, kivált Dobokánál, Erdélyben, nagy vitézséget mutatott a kunok ellen. Lásd Fantiska. De minekutána Salamon őt és testvéreit üldözni kezdette. Ő ellene is erősen tudta

László magát viselni. Nevezetesen mikor 1074. eszt. Czinkotánál ütköztek meg Salamonnal, László a maga zászlóját jó előre elcserélte a Gejzáéval, tudván, hogy Salamon először is Gejzát igyekszik felkeresni és megtámadni. Ugyis lett a dolog; Salamon csak a Gejza zászlóit vigyázta, és azok felé törekedett, de csak elbámult, mikor látta, hogy nem Gejzára, hanem Lászlóra bökkent; azértis mindjárt parancsolt katonáinak, hogy Gejza felé forduljanak. Látván László, hogy Salamon megzavarodott, katonáival utána nyómul, és Gejzával két oldalról dolgozván, Salamon táborát ugy összegázolják, hogy Salamon maga is igen nehezen szabadhatott el Bátor Opossal. Ezen győzelem által Salamon a királyságtól örökösen elmaradt, és azt Gejza nyerte el. Mivel pedig Salamon fogadása ellen szüntelen nyughatatlankodott, László őt Poszonban megszállotta 1076. eszt. Itt mind László, mind Salamon egykor, ruhájokat változtatva, történetből, kivül a városon összeakadtak, s egymást csak közkatonáknak gondolván, össze is csaptak, de ámbár Salamon sem utolsó vitéz volt, csakugyan kénytelen volt László előtt megszaladni. Sokat bajoskodott Salamonnal László, minekutána a bátyja Gejza halála után királylyá lett is, ámbár mindaddig azt fel nem vállalta, mig Salamon abban önkényt meg nem egyezett, és neki az országot által nem adta 1077. eszt.

Nemsokára hadakozásba elegyedett László uralkodásának elején a lengyelekkel, melynek oka nem egészen bizonyos, de ugy látszik ez volt: az a Boleszláv nevü lengyel fejedelem, aki mind az ő atyjának, első Bélának, mind Gejzának, s magának Lászlónak is igen sokat szolgált abban, hogy az országban erős lábra állhassanak, a krakói püspököt az oltár mellett megölte azért, hogy az őt némely feslettségekről megintette, melyért oly nagy haragot vett magára Boleszláv a lengyelektől, hogy többé köztök maradni nem mert, hanem 1080. eszt. Lászlóhoz jött, aki őt be is fogadta; de itt Boleszlávon az a szerencsétlenség esett, hogy elméjében megháborodott, és magát megölte. Már hihető, hogy vagy Boleszlávért akart László boszut állani, vagy pedig annak fiát Micziszlávot akarta a lengyelek fejedelmévé tenni. Megszállja hát 1081. eszt. László Krakó városát, de sokáig haszontalan vitta. A városbeliek azzal biztatták magokat, hogy mivel László tábora eleség dolgában szükül, kénytelen lesz az ostromot félbehagyni. de hogy ezt az ő fejökből kiverhesse László, egy éjjel a tábor mellé egy nagy halom földet hordat, és azt liszttel behinteti Ezt reggel látván a lengyelek, azt gondolták, hogy a magyaroknak igen sok eleségök érkezett, s magokat feladták, annyival inkább, mivel magok is az élelemnek szükit kezdették látni. Onnan a morvai csehek ellen

ment László, akikkel némely határok felől való nehézségeket igazitott el.

A kunok háromszor ütöttek be az ő idejében az országba. Először Salamon hozta be őket. Akkor Kis-Várdánál verte meg azokat, és győzelme emlékezetére ott egy templomot épittetett, melynek egy része még ma is megvan Kis-Várdán. Másodszor azalatt ütöttek be, mig László Horvátország foglalására járt, és mikor már sok rabbal s nagy prédával haza felé indulnának, László őket a Temes vizénél utól éri, és neki biztatván a magyarokat, olyan vérontást teszen köztök, és annyit elfog, hogy csak egyetlenegy Escsembú nevü kun szaladhatott el, aki az otthon maradtaknak a veszedelmet hirül vitte. A neki búsult kunok, harmadszor is beütöttek Ákos nevü vezér alatt, még pedig igen nagy számmal 1092 eszt.; de akkoris olyan szerencséje volt Lászlónak, hogy alig csapott össze velök, Ákost az ő vezérőket maga kezével mindjárt levágta, melyen a többi kunok megrettenvén, futásnak eredtek.

Minden ellenségeinek megalázása után, két gyülést tartott László, melyben az ország nagyjaival, az ő idejéhez alkalmaztatott törvényeket csinált. Első gyülés Szabolcson, a Tisza mellett volt 1092. eszt., melyben a többek közt az végeztetett, hogy akik abban találtatnak, hogy a pogány isteneknek áldoznak, egy ökröt tartoznak mindenkor fizetni; a zsidóknak nem szabad keresztyén leányt feleségül venni; ha a papnak első felesége meghal, nem szabad másodszor megházasodni; aki ünnepen vadász, agarai, kopói és paripája nélkül ellegyen, de lovát egy ökrön kiválthatja; aki a vasárnapot és ünnepet meg nem üli, a böjti napokat meg nem tartja, tizenkét nap kenyeren és vizen kalodában legyen; aki valamely leányon vagy asszonyon az uton erőszakot teszen, mint gyilkos ugy büntettessék s a t. Második gyülést sz. Mártonba, a Pannon hegyére hirdetett sz. László, melyben a tolvajság ellen igen kemény törvények tétettek 1093. eszt., melyből ugy lehet gondolni hogy abban az időben szintén olyan divatjában volt a lopás a magyarok közt, mint ezelőtt egynehány esztendővel az oláhok közt. Az aprólékos tolvajságért, a tolvajnak vagy orrát elvágták, vagy szemét kivájták; a nagyobb tolvajságért pedig akasztófát rendelt a törvény. Aki csak egy ludat vagy tyúkot lopott is, azonkivül, hogy azt is visszaadni tartozott, egyik szemét kiszúrták. Mind a szarvas marhának, mind a lovaknak, az országon kivül való eladása, nagy büntetés alatt megtiltatott.

Ezen rendelések után nem sokára, t. i. 1095. eszt. meghalt László, épen mikor a csehek ellen akarna hadakozni menni; teste Vá-

radon, abban a templomban temettetett el, melyet ott maga építtetett. Három esztendeig gyászolták őt a magyarok, mely idő alatt semmiféle muzsikának nem szabad volt az országban megpendülni, melyből megtetszik, mely kedves királyok lehetett ő a magyaroknak. Halála előtt való esztendőben felvállalta volt a keresztes hadaknak vezérségét, melyek a szent földre, vagy a régi Zsidóországra igyekeztek; de a halál ebben megakadályoztatta. 1088. eszt. a császári koronával megkínálták, de azt el nem fogadta. Adelhaid nevű feleségétől egy fia maradt, t. i. Kálmán, aki helyébe királylyá lett, és négy leánya, kik közől Priska (Piroska) Comnén Jánoshoz, a görög császárhoz ment feleségül. Horvátországot ő ragasztotta legelőször a magyar koronához 1089. eszt., és abban Álmost tette ő tőle függő királylyá. 1192. eszt. számláltatta őt a szentek közé harmadik Béla.

Ossa Ladislai quod struxerat ipse labore
Exequiis, templum Varadinense tegit. L. Uncius.

László második. Második Béla fia, tizennegyedik magyar király 1161. eszt. Atyja halála után nagy csendességben élt ő az országban, azalatt is mig az öcscse István, a bátyjával második Gejzával versengett, és magát semmi zenebonába nem elegyitette. Mindazáltal csakugyan ő is kiment Görögországba 1160. esztendőtájban, de Gejza hírével és engedelmével, és igy hihető csak látás, hallás, tapasztalás kedvéért. Igen jó szivvel látta őt Mánuel, a görög császár, és módja lett volna benne, hogy a császári famíliába házasodjék, de nőtelen inkább szeretett akkor maradni, s bizonytalan élt-e valaha házasságban vagy sem. Mihelyt második Gejza, az ő testvérbátyja, 1161. eszt. meghalt, siettek ugyan a magyarok annak fiának, harmadik Istvánnak megkoronázásával; de mihelyt Mánuel meghallotta a Gejza halálát, még azon esztendőben nagy erővel Magyarország felé indult, elhozta magával együtt Lászlót, és annak öcsesét Istvánt is, és arra erőltette a magyarokat, hogy ezt az Istvánt tegyék királynak, harmadik Istvánt pedig, a Gejza fiát, méltóságától fosszák meg. De minden fenyegetéseire is, erre a magyarok nem állottak, hogy ők azt az Istvánt válasszák királynak, aki a felebb való esztendőkben oly sokat alkalmatlankodott az országnak, és akit ők számkivetésre büntettek; hanem azt izenték Mánuelnek, hogyha csakugyan el kell már harmadik Istvánnak maradni a királyságtól, helyébe Lászlót választják, nem pedig Istvánt, a László öcscsét, annyival inkább, mivel Lászlónak, mint öregebbnek, nagyobb jusa van a koronához. Engedelmeskedett

23*

Mánuel a magyarok kivánságának; mindazáltal azt kivánta, hogy mikor Lászlót megkoronázzák, akkor egyszersmind határozzák meg, hogyha Lászlónak halála történik, Istvánt fogja illetni a korona, addigis pedig uram vagy urunk legyen a titulusa. Semmit sem mulattak el a magyarok az ő kivánságában, Lászlót 1161. eszt. jul. 16. napján megkoronázták. Az öcsesét Istvánt urnak kiáltották, és arra az esetre, ha László meg talál halni, azt végezték, hogy Istvánra szálljon az országlás. El is érte István azután nemsokára, amit azelőtt már olyan régen vadászott és hajhászott, mert László hat hónapi rövid uralkodása után véletlenül meghalt, és az egyezés szerént István, az öcsese lett helyébe király, negyedik István név alatt. László Székes-Fehérváron temettetett el. Ha ugyan volt feleségé, az Judit lehetett, a lengyel fejedelem, harmadik Boleszláv leánya. Cornides ugy tartja, hogy ez a László, tiz esztendővel későbben, azaz 1172. eszt. halt volna meg, addig pedig magányosságban élt, minekutána őt István a királyi székből kiszoritotta, hat hónapi uralkodása után.

László harmadik. Tizennyolczadik magyar király, három esztendős forma kisded volt, mikor az atyja Imre őt megkoronáztatta, még beteg ágyában 1204. eszt., ugyanazon esztendőben pedig november 30. napján halála történvén, az országot is reáhagyta. Imre, Andrást a maga testvéröcsesét rendelte volt László mellé tútornak, de Constantia a László anyja, nem soká alkhatott Andrással; azértis Lászlót, a koronát, és igen nagy kincset vévén kezéhez, Bécsbe Leopold herczeghez szaladt, akinek a kis Lászlóhoz, harmadik Béláról különbenis atyafisága volt. Küldött ugyan András követeket Leopoldhoz, hogy a hozzá érkezett vendégeket küldje vissza; de mivel Leopold azokra nem ügyelt, maga ment András Lászlóért fegyveres követekkel. Leopold is jó készülettel várta Andrást, és kétség kivül véres had kerekedett volna, ha László véletlen meg nem halt volna, atyja halála után hat hónappal. Testét haza hozták, és Fehérváron temették el, és igy a botránkozás köve elgördülvén, a hadakozás abba maradt.

László negyedik vagy Kun. Huszonkettedik magyar király, 1272. esztendőtől fogva. Tiz esztendős gyermek volt, mikor atyja, ötödik István helyébe király lett. Az ő sógora Ottokár, a cseh király, minden módon kereste az okot és alkalmatosságot, hogy ebbe a gyönge királyba belekötthessen. A magyarok igen kerülték a hadakozást, ugy hogy Gergely pápát is reávették, hogy Ottokárt a hadakozásról verje le. De haszontalan volt minden kérés és intés, mert Ottokár az országban sok kárt tett, melyet a magyarok nem szenvedhetvén, 1273. eszt. ők is Cseh, Morva és Stejerországokban nagy dúlást vittek vég-

hez, de azt Ottokár is visszaadta. Nehezen bírtak volna a magyarok Ottokárral, de azzal jártak jól, hogy ő Rudolf császárral is hadba elegyedett. Rudolf László királyt hítta segítségül, és az ő segítségével 1278. eszt. Ottokárt meggyőzte, s a hadban maga Ottokár is elesett. Nagy hasznát vette Rudolf ezen győzelemnek, mert a magva szakadt Ausztria, melyért hadakozott, kezére került, és annak herczegévé Albertet, a maga fiát tette 1282. eszt., kinek maradéki azt azolta a mai napig birják, kik közől valók már 1526. esztendőtől fogva a mi Felséges királyaink is.

1282. eszt. a pártos kunokkal kellett neki Erdélyben megütközni, akiket a Hodos tónál meg is vért, és egész Tatárországig kergetett; de 1285. eszt. visszajöttek onnan a kunok, még pedig már akkor a tatárokat is kihitták magokkal, és azokkal Pestig mindent porrá égettek. Mindazáltal nem soká maradhattak az országban, mivel mind az idő, mind a föld népe keményen ellenök támadt. Minekutána meghaladta László a husz esztendőt, kezdett erkölcsében megromlani, és a kun asszonyok s leányok szeretetébe s gyanus társalkodásokba keveredni, melyben mindaddig ment elébb, hogy 1287. eszt. Erzsébettől, a maga törvényes feleségétől elvált, és azt tömlöczbe vettette. Lassanként vége lett a tőle való függésnek s félelemnek, melyből a lett, hogy az igazság mindenkor a hatalmasabbaké volt, sok jó familia alászállott, sokan minden jószágokból kifosztattak, úgy hogy sokan barmaikból, az erőszak miatt, kifogyván, a két kerekű talyigát magok vonták, de azért különben boszút nem állhattak, hanem hogy azt Kun László szekerének nevezték. Akiknek egész életében becsülete vesztegetésével oly nagy pártfogójok volt László, azok a kunok ölték meg őt Körösszegnél 1290. eszt. jul. 10. napján. Teste először Csanádon, azután Váradon temettetett el. Minthogy maga után semmi törvényes gyermeket nem hagyott, Velenczei András lett helyébe király.

László ötödik. (Ladislaus Posthumus). Harmincsharmadik magyar király, Albert királynak, a Zsigmond király leányától, Erzsébettől való fia. Posthumusnak azért hívják, mert atyja halála után született 1440. eszt. 22 febr. Komáromban. Minthogy pedig tudta azt Albert, hogy az ő felesége viselős, halála előtt kevéssel azt a rendelést tette, hogyha az ő felesége Erzsébet, férfi gyermeket szülend, tehát azt két magyar, két austriai, két cseh, két morva, és így mindössze nyolcz főember nevelje Pozsonban, és az ha felnevekedik, minden ő tartományaiban uralkodják. De későllették a magyarok a születendő kisdednek nemcsak felnevekedését, hanem születését is megvárni, mivel a török erő

a Magyarbirodalmat fenyegette, és egy erejében lévő királynak előállását szükségessé tette; azértis Erzsébet megegyezésével Ulászlót, a lengyel királyt, magok királyának meghíják, a többek közt azon feltétel alatt, hogy az Albert özvegyét Erzsébetet vegye feleségűl. Még el sem érkeztek a magyar követek Ulászlóhoz, mikor már László megszületett Komáromban. Mindjárt küldött Erzsébet a követek után, hogy már Ulászló meghívásának hagyjanak békét, mivel neki férfi gyermeke lett, akit a magyar korona illet. De már mikor ezt a hírt meghallották a követek, alkudozásba bocsátkoztak volt Ulászlóval, melyet a hír hallására sem hagytak félbe. Nem soká mulatott othon Ulászló, hanem illendő pompával az országba bejött. Egerben töltötte pünkőst ünnepét; Erzsébet pedig azalatt a maga három hónapos pólyabeli kisdedét Lászlót, ugyanazon ünnepen Fehérváron 15. maj. megkoronáztatta; a koronát mesterségesen kezéhez kerítette, és még azon esztendőbenn, a fiával együtt, Bécsbe vitte; ott a fiát Fridrik császár nevelésére s gondviselésére bízta; a koronát ugyanannak zálogba vetette; maga pedig Pozsonba visszajött. Csakhamar megbánta Erzsébet, hogy mind fiát, mind a koronát, maga kezei közől kiadta, kérte is mind a kettőt vissza a császártól 1441. eszt., de sokkal több hasznot hajtó és ígérő vendégek voltak azok ő nála, mint sem tőlök könnyen, és csak szép szóra megválhatott volna.

Azonban Erzsébet meghal 1442 eszt., László pedig Fridrik császárnál marad, és mindaddig kénytelen volt az országot Ulászló kezében hagyni, mig az a várnai véres ütközetben 1444. eszt. elesik. Ezen veszedelem után, az életben maradt főrendek, 1445. eszt. elsőr Fehérváron, azután Pesten gyűlést tartanak, itt Lászlót közönséges megegyezéssel királynak választják, és érette Fridrikhez követjeiket küldik, akik őt onnan a koronával elhozzák, hogy őt Fehérváron megkoronázhassák; de Fridrik olyan kifogásokat csinált, hogy a követségnek üresen kelle ő tőle visszatérni. Hogy tehát az ország addigis fő nélkűl való test ne legyen, míg László nevekednék, és őt Fridriktől ki lehetne vájni; az ország rendei 1446. eszt. a rákosmezei diétán a nagy Hunyadi Jánost, ország gubernátorává, és király helytartójává tették. Újra kérték 1450. eszt. a magyarok Lászlót Fridriktől; de ez ekkoris siket volt minden helyes okokra, melyeket a magyarok előhordottak; ezek azért a pápához folyamodtak, hogy az őt a László kiadására kényszerítné. A pápa közbenjárására, mozdult annyit Fridrik, hogy októberben Pozsonba küldötte követeit; de ebből a követségből is kevés vígasztalások lehetett a magyaroknak; mert azokkal olyan szövetségre kellett nekik lépni, mely szerént Lászlót, a Fridrik keze

közt kellett, tizennyolcz esztendős koráig hagyni; mindazáltal Fridrik is azt ígérte, hogy az országtól elidegenedett váraknak s egyéb jószágoknak s jövedelmeknek visszavételében tanácscsal és segedelmével szólgálni fog. Azután a csehek és ausztriai rendek is kérték Lászlót; de minden haszon nélkül; sőt maga László is igyekezett Gréczből elszökni, és Fridriktől kiszabadulni, de nem boldogulhatott. Fridrik, aki Rómába igyekezett, hogy ott magát a pápával császárnak koronáztassa, elvitte oda magával Lászlót is 1452. eszt. Rómában egynehány hetekig való mulatása alatt, újonan meg akarta próbálni László az elszökést; de a dolog a pápának fülébe menvén, az Fridriket afelől tudósította. Különben igen gyönyörködött a pápa ebben az ifju királyban, mivel az őt olykor édes nevetésre fakasztotta. Nevezetesen Rómából való eljövetele előtt egynehány nappal, sok ideig lévén a pápánál, a pápa neki értésére adta, hogy már tovább vele nem beszélhet, mivel a kardinálokkal vagyon szorgos dolga, melyre László azt felelte: „Oh legnagyobb atya! hiszen a kardinálokat mindenkor megtalálod, de én nem lakom itt mindég." Rómából visszaindulván Fridrik, Florénczben várták őt a magyar és ausztriai követek, nevezetesen Ágoston a győri püspök; de azokat Fridrik maga eleibe sem bocsátotta; ezek azért levél által kérték Lászlót ő tőle, s egyszersmind tudtára adták, hogyha szép szerént ki nem adja az ő királyokat, kénytelenek lesznek azt fegyverrel elvenni ő tőle. Azonban egy más utat próbáltak az ő szabadítására, t. i. a László tanítóját Gáspárt vették körül, hogy valami módon játsza kezökre a gyermek királyt; de ezzel sem boldogulhattak; mert éjszakára Gáspárt is kirekesztették a László hálószobájából és csak két nemes hált ő vele, akik az ajtókat jól be szokták zárni, Mindazáltal amit lehetett, azt Gáspár véghez vitte, t. i. mikor Bologna városában volnának, egy levelet diktált Lászlónak, a pápához szólót, melyben arra kéri László a pápát, hogy az ő ausztriai jobbágyait, oldozza fel az átok alól, mely alá azért rekesztette vala azokat, mivel azok őt Fridrik kezéből kiszabadítani igyekeznek. Kitudatott Gáspár praktikálása, és ő tömlöczbe rekesztetett, de a levéllel követek a pápához mentek, és azt arra kérték, hogy Fridriket vegye reá a László elbocsátására, mert különben véres hadra fog a dolog kerülni; de a pápa csak azt felelte: hogy Lászlónak még tutorra van szüksége, és most igen jó kézben van. Minekutána haza jött Fridrik, Lászlóval Német-Ujhelyre, (Neustadt), mindaddig ostromlották őt ott az ausztriai rendek, hogy sept. 4. napján kénytelen kelletlen Lászlót azoknak kiadta, akik Lászlót nagy örömmel Bécsbe vitték 1452. eszt. Voltak Fridrikkel olyan embertelenek, akik neki azt javaslották, mikor

az austriaiak Német-Ujhelyt ágyúzták, hogy a kis Lászlót állítsa oda, ahol legsürűbben húl az ágyúgolyóbis, de ő azt nem cselekedte.

Mihelyt eljött a magyarokhoz a László szabadulásának híre, sok papi és világi ur seregestől repült Bécsbe az ő üdvözlésére, akiknek örömöket azzal tetézte László, hogy mikor a magyarok és bécsiek közt afelett vetélkedés támadt volna, hol lakjék már ezután László? ő kevés gondolkodás után a magyarokhoz fordul, és azoknak azt mondja: minthogy magyar vagyok, nekem nálatok kell maradnom. Elment Bécsbe Hunyadi János is, és ott a gubernátorságot László előtt letette. Azután lejött László 1453. eszt. Posonba az ország gyülésére, ahol ő is felesküdt az ország szabadságainak ótalmazására, a rendek is az ő iránta való hűségre. Pozsonból visszament László Bécsbe, onnan pedig Prágába, és ott Széchy Dienes őt cseh királyságra felkoronázta.

Azalatt míg László dolgai ilyen szerencsésen folynak, az egész keresztyén világon egy felejthetetlen csapás esik; ugyanis Mohammed török császár Konstantinápoly városát 1453. eszt. maj. 29. napján megveszi, és eképen a napkeleti Görögbirodalomnak véget vet. Könynyű volt általlátni, hogy már a Magyarbirodalmat fogja Mohammed czélba venni; azértis 1454. eszt. László Budára diétát hirdet, a törökök ellen való had iránt jó rendeléseket teszen a rendekkel, és azok ellen Hunyadi Jánost teszi fővezérnek, aki Szendrőnél a törököket derekasan meg is verte, és azoknak fővezérjöket Friczbeget (Firusbeg) elfogta. Ezen megköszönhetetlen szolgálatjáért, egyéb jutalma Hunyadinak annál nem volt, hogy Cillei Ulrik gróf, aki szüntelen a király oldala mellett volt, a királyt arra ösztönözte, sőt reá is vette, hogy Hunyadit megöletni igyekezzék. De csakhamar újra reá szorult László a Hunyadi szolgálatjára. Ugyanis Mohammed még nagyobb erővel közelített Belgrádhoz, mint azelőtt Szendrőhöz, melyet midőn meghallott volna László, Budáról vadászat szine alatt Ulrikkal együtt kimegyen, és Bécsbe szalad. Hunyadira maradt ekkoris a teher, aki Belgrád alól a török tábort, minden reménységen kivül, hatalmasan elverte 1456. eszt. juliusban, mely híres győzelme után kevés napokkal meghalt. Mikor már nem volt mitől félni, visszajött László Ulrikkal Bécsből Budára, onnan országgyülést hirdetett Futakra. Futakon Ulrikot Magyarország gubernátorává tette. Minthogy már maga Hunyadi János meghalt volt, annak két fiát Lászlót és Mátyást akarta Ulrik a királynak gyanúságába és gyülölségébe ejteni, sőt ha lehet, azzal meg is öletni. Futakról Belgrádba kisérte Ulrik a királyt, mely vár akkor az ifjú Hunyadi László gondviselése alatt volt. Illendő tisztességgel fo-

gadta az ifjú Hunyadi a királyt Belgrád várában, de Ulrikkal kevés idő mulva úgy összeveszett, hogy az ő emberei Ulrikot ugyanott a várban megölnék. Nagy szomorúsággal ment el ezen gyilkosság után Belgrádból Temesvárra, melyet akkor a Hunyadi ház birt. Ott eleibe ment neki gyász ruhában a Hunyadi János özvegye, és tőle a maga fiának, az Ulrik haláláért gracziát kért, melyet annak a király erős esküvése, akkor meg is igért; mindazáltal mások ösztökélésére 1457. eszt. Hunyadi Lászlónak Budán fejét vétette, Mátyást pedig magával Bécsbe, onnan Prágába fogságra vitte. Nem jött többé maga a király vissza Prágából. Ugyanis midőn ott a maga jegyesét Magdolnát, a franczia király leányát várná, hirtelen betegségbe esett, és egynehány óráig tartott nyavalyája után meghalt 1457. eszt. nov. 23. napján, amelyen t. i. azelőtt való esztendőben Hunyadi Lászlónak esküvéssel gracziát igért vala. Így nyitott utat a királyságra annak a Hunyadi Mátyásnak, akit Prágába fogságra vitt vala.

László, Opolyi (oppelni) herczeg, magyar palatinus lett 1367. eszt. első Lajos alatt, Hedervári Kont Miklós helyébe. Palatinussá létele előtt már jóval benlakott az országban, ha ugyan igaz az, hogy 1363. eszt. a horvátországi bánnal, Czudar Péterrel, őt Lajos Morvaország pusztítására küldötte, negyedik Károly császár ellen való bosszúságból. Elküldötte volt őt Lajos 1370. eszt. Kázmérnak a lengyel királynak látogatására, és ő előtte tette meg egyik előtt Kázmér a maga testamentomát. Sokat munkálkodott benne, hogy a Lajos leányát Máriát, a negyedik Károly császár fiával, Zsigmonddal összeházasíthassa, hogy így az ezen két koronás fej közt magát sokszor kiütő egyenetlenség tüzét örökösen eloltathatná; és épen azon házasság dolgában el is küldötte őt Lajos a császárhoz 1372. eszt. az esztergomi érsekkel, de még akkor azt végrehajtani nem lehetett. Ezután nem sokára Laczk Imrére hagyta László a palatinusságot, és oroszok igazgatója lett; ott laktában a haliczıai (halicsi) érsekséget pusztaságából kivette, és azt szép jószágokkal megajándékozta. Mivel pedig általlátta, hogy ott a litvánok miatt soha csendességben nem lakhatik, ezt a hivatalát is letette 1378. eszt. Mineknutána Erzsébet királyné, a Lajos édes anyja felfogadta, hogy soha többé a Lengyelország igazgatását magára nem vállalja; Lajos pedig, aki már akkor a lengyel koronát a magyarokéval együtt egynehány esztendőktől fogva viselte, a lengyelországi levegőt magának egészségtelennek tartván, ott sokáig mulatni nem szeretett; ezt a Lászlót küldötte maga képében a lengyelek közé igazgatónak, akit a köznép nagy örömmel is fogadott ugyan, de a rendek neki magokat egyátaljában ellenesszegezték, és követeik által kereken

megizenték Lajosnak, hogy Lászlót magok közt teljességel nem fogják megszenvedni; melyből hogy valami nagyobb gonosz ne következzék, őt onnan Lajos visszahitta, a közelebb irt esztendőben.

Lajos halála után a sirádi (sieradzi) diétán 1383. eszt., mikor némely lengyelek Szemovitot, a maszóvi herczeget akarnák királyoknak választani, jelenvolt ott ez a László, és ámbár az ő felesége Szemovit testvérje volt, mindazáltal az ő királylyá való választásának igen hathatósan elleneállott, melyért őt a Szemovit pártján lévők, minden bizonynyal fogságra tették volna, ha neki is némely jóakarói nem lettek volna. Minthogy pedig a meghalt Lajos leánya, Hedvig tartotta jusát a lengyel koronához, ennek a Hedvig testvérnénjének férje Zsigmond, aki idővel magyar király lett, még azon esztendőben tizenkétezer magyarral beütött Lengyelországba, és september hónapban a Szemovit Maszoviájában mindenfelé prédált. Ekkor már a maga sógora mellett költ fel László, és annak Zsigmondtól, husvétig tartó fegyvernyugvást nyert. Bizonytalan micsoda visszavonás uralkodott e között a László és Gara Miklós palatinus között egy ideig; de dícséretre méltó bennök, hogy 1384. eszt. összegyalulódtak, és István első martir napján Budán egymásnak egy magokat barátságra kötelező békelevelet adtak. Ekkortájban építtetett egy klastromot Lengyelországban Csenstochován a paulinusok számára, melynek templomába a. b. szűznek egy igen drága képét helyheztette, melyet Lukács evangélista keze munkájának tartanak. Életben volt László még 1396. eszt., amidőn a lengyel királytól igen sokat szenvedett, és majd minden jószágától megfosztatott. Ami kevés megmaradt volt keze közt, p. o. Dobrzin, Ripin, Lipnó, és más városok, azokat is negyvenezer forinton a porosz vitézi rendnek zálogba vetette, de erre is először Zsigmond királyunktól kellett neki engedelmet nyerni, mivel azokat a városokat Lajos királyunk adta volt neki.

László vagy Layk. Első Lajos idejében oláhországi vajda, és szörényi bán volt, és Lajos ellen 1371. esztendőtájban pártot ütött. Az ő megalázására Laczk Miklóst, az erdélyi vajdát küldötte Lajos, aki őt először derekasan meg is verte. Dragmer nevű oláh fővezérjét megszalasztotta; de mikor igen messze ment utána, olyan helyre szorították őt az oláhok, ahol az ő seregét bátran ölhették, vághatták. Elesett ott maga is Laczk Miklós, és Járay Péter, az ő vicevajdája, és sok más nevezetes magyar.

László. (Uladislaus). Kujávi herczeg fia, Erzsébetnek, az első Lajos királyunk édes anyjának, és így magának is Lajosnak atyjafia. Ez először házas ember volt, de hogy a felesége gyermek nélkül meg-

halt, a maga jószágait Kázmér lengyel királynak általadta, attól ezer forintot kért, Lengyelországot olyan czéllal odahagyta, hogy soha többé annak feléje sem fog menni, és a velenczei hajókkal a sz. földre evezett. Ott minekutána a Krisztus koporsóját meglátogatta volna, Európába visszajött, és Avenióban (Avignon) a czisterczita barátok közé állott; azok közől egynehány esztendő mulva Dijonba a benediktinusok közé ment. Ha mind későn is, ott hallotta meg 1373. eszt. Kázmér lengyel királynak halálát, és Lengyelországba hazajött. Lajos királyunktól, aki már akkor egyszersmind lengyel király is volt, sok sürgetés után, tízezer forintot kapott, de azoknak hátokon nem sokára kiment. Hogy mégis legyen neki miből élni, Lajos őt Magyarországon sz. mártoni apátúrrá tette 1378. esztendőtájban. De itt sem nyughatott csendességben, hanem 1381. eszt. Kelemen antipápához folyamodott, hogy az neki nemcsak régi jószágait ítélje vissza; hanem a lengyel királyságot is adja neki, mivel minden lengyelek ő hozzá ragaszkodnak. Mindezen kéréseit meghallgatta neki Kelemen pápa, annyival inkább, hogy Lajos a másik pápához VI. Inczéhez szitott; de az ő levelével László sem régi jószágait, sem a lengyel királyságot el nem nyerte, annyival inkább, mert a nem igaz volt, hogy a lengyelek az ő gallérát úgy rángatták volna, amint ő azt az antipápának írta.

László vagy Lancelót. Nápolyországi király 1386. esztendőtől fogva. Itt csak anyiban érdemel említést, hogy ő második, vagy Kis Károly magyar király fia volt, és hogy ő maga, ez a Lancelót is viselt valami három hónapig magyarországi pünkösti királyságot. Ezt akarta volt az atyja Kis Károly 1385. eszt. magyar királynak hozni, mikor őt magát hítták a magyarok, de szerencsére az édes anyja Margit nem bocsátotta el őt az atyjával, amikor ő még csak valami kilencz esztendős gyermek volt. Minekutána Kis Károly Visegrádon meghalt 1386. eszt., Budán vett sebe miatt, ez a László kezdette jusát tartani Magyarországhoz, annyival inkáb, hogy voltak olyan pártos főrendek, akik őt bíztatták. Nevezetesen a két Laczk, vagy Laczkovics István 1397. eszt. követek által hítták őt Magyarországra, de még akkor fejét az eljövetelre vetni nem merte. Mindazáltal alattomban mindég tette a készületeket. Látta, hogy a velenczések ellenére, neki szabad hajókázása nem lehet a Magyarbirodalom széléhez Dalmácziához, hogy tehát azokat magának barátiva tehesse, és egyszersmind pénzre is kaphasson, Korczira szigetét azoknak harminczezer aranyon eladta 1401. eszt. aug. 16. napján. Azután való esztendőben egy próbát tett László, t. i. Aldemarisk Alois nevű generalisát

hat hajóval Zádor városához küldötte. A zádoriak követeik által megkérdezték Horváth, vagy Hervoja Jánost, a bosnyákországi bánt, mi tévők legyenek, az azt felelte, hogy Aloist a városba bocsássák be. Bebocsátották, és más városok is ezt látván, mint Urána, Tragur, (Trau), Spalatró, Aloisnak magokat feladják, és közakarattal Lászlót a királyságra meghíják. Maga a pápa is Bonifácz Lászlónak kedvezett, és amennyiben rajta állott, őt magyar királylyá tenni igyekezett. Eljött hát László maga is 1403. eszt. Zádorba, és ott magát aug. 5. napján megkoronáztatta; de alig mulatott ott tovább három hónapnál, és akkor tanácsosabbnak ítélte haza Nápolyba visszamenni, és maga képében Horváth, vagy Hervoja Jánost itt hagyni. Soha se jött ő többé vissza a Magyarbirodalomba; mindazáltal a magyar király titulust mindenkor megtartotta, jóllehet az egész Dalmáczia ő tőle, törvényes királya Zsigmond mellé visszaállott. Az egy Zádor maradt volt meg az ő hűségében, de látván, hogy azt is sokáig nem birhatja, mind Zádort, mind Dalmácziához való minden képzelt jussát, százezer aranyon a velenczéseknek eladta 1409. eszt., maga pedig 1414. eszt. meghalt, amint mondják, méreg által. 38. esztendős korában.

László. A Magyarországon kóborló czigányoknak vajdájok volt Zsigmond király idejében. Ez a László megértvén Zsigmondnak Szepesen való mulatását, egynehány előkelő czigánynyal ő hozzá ment, és tőle azt kérte, hadd szabad legyen neki, az alatta lévő czigányokkal az országban fel s alá járni; melyet a király neki meg is engedett egy királyi levele által, melyben a várak kapitányainak, és városok bíráinak megparancsolja, hogy Lászlónak és népének, mindenfelé szabad menetelt engedjenek, őt ne háborgassák, sőt mindenek ellen ótalmazzák. Ha pedig a czigányok közül valaki valamit talál vétení, azt nem más, hanem maga László vajda ítélje és büntesse meg. A levél 1423. eszt. 23. apr. költ.

Lázár András. (Gyergyói). Második Ulászló alatt élt. Micsoda bajok s veszedelmek volt akkor 1506. eszt. a székelyeknek, lásd Tomory Pál. Elmulván ez a veszedelem, Udvarhelyszéknek Agyagfalva nevű falujában gyültek össze a székelyek, és ott némely törvényeket csináltak Lázár András elölülése alatt, melyek közől e volt a legnevezetesebb, hogy a székely nemzet a maga régi hűségét a magyar királyok és erdélyi vajdák és székelyek főispánjai iránt megtartsa, ha a királyi tisztek talántán az ő jussaikat megsértenék, nem pártütéssel, hanem a királyhoz való folyamodással orvosolják azt; a különben cselekvő, számkivetéssel büntettetik; hanem ha a fejedelem az egész székely nemzet jóváhagyásával megkegyelmezend annak, mindazáltal

akkoris ingó-bingó javai prédára bocsáttatnak; noha ősi fekvő jószágai az örökösök kezeinél megmaradhatnak.

Lázár Ferencz. A székelyek közt nevezetes nagy ember volt Szapolyay János király alatt. Bizonytalan mi okon vétette neki fejét, Régen városában, Majláth István erdélyi vajda 1536. eszt.

Lázár Bernát. Hogy a moldvaiak 1553. eszt. Margit napján Csikszékbe beütöttek, ott égettek pusztitottak, egyebek közt ezt az előkelő nemest is magokkal fogságra vitték.

Lázár István. (Szárhegyi). Egy volt az ifju Szapolyay János Zsigmond ellen feltámadt székelyek közől 1562. eszt. Radák László másokkal együtt őt is elfogta Székely-Vásárhelynél. Szapolyay csak kevés ideig tartott fogsággal büntette őt meg. Talán ennek fia lehetett az a Lázár István, aki Báthori István lengyel király alatt, az oroszok ellen vitézül hadakozott, mind egyebütt, mind nevezetesen Poloczkó (Poloczk) és Vielkoluki (Welikie Luki?) alatt 1579. és 1580. eszt., és akire bizta egyikre Báthori Zsigmond fejedelem Kolosváron Kendi Sándor s némely más urak kivégeztetését 1594. eszt. A fejedelem Báthori András mellett esett el, az oláh vajda Mihály ellen való hadban 1599. eszt.

Lázár András. Egy volt a Báthori István lengyel királyságra való kisérői közől 1576. eszt.

Lél. Tas fia. Lásd Tos. Mikor Árpád 893. esztendőtájban Szalánt és az őt segitő görögöket s bolgárokat megverte, ez a Lél adott jelt az ütközetre. Lásd Árpád. Ezen győzelem után nem sokára ismét a bolgárok királya, Simeon ellen, általküldötte őt Árpád a Dunán, Bulcs és Botond nevü vezértársaival együtt, akikkel Simeont ismét megverte, esztendőnként való adófizetésre kényszeritette, és annak fiát zálogba elvitte. Azután a ráczok ellen ment a három vezér, azoknak herczegjöket elfogták, és sok ideig vason tartották. Onnan egész a tengerig kiportyáztak. Spalatró városát, Horvátországot elfoglalták. A Kolapis (Kulpa) és Száva vizén általkelvén, Zágrábot, Pozsegát, Vukovárt megvették, mely hódoltatásban minekutána több időt töltöttek volna esztendőnél, Árpádhoz visszatértek, és vele együtt a Csepel szigetébe mentek. Árpád halála után az ő fiának Zoltánnak tutorává, és a nemzetnek igazgatójává lett Lél az emlitett két vitéz társával együtt; de különösen micsoda nevezetes dolgokat cselekedett a Zoltán negyven esztendei uralkodása alatt, nem tudhatni, ámbár fel lehet tenni, hogy ő reá mindenkor nagy dolgok voltak bizva.

Taksony, aki Zoltán helyett lett magyar fejedelem, őt 955. eszt. Bulcsusal és más vezérekkel, Ottó császár ellen küldötte, Ágosta (Augsburg) városánál volt az ütközet. Először a magyaroknak látszott

kedvezni a szerencse, de azután nyakraföre kellett nekik a német fegyver előtt szaladni. A sok fogoly között Lél, Bulcs és még egy harmadik vezér is, a németek kezébe akadtak, kiket mind hárméjokat Ottó felakasztatott Regensburgban. Ezek szerént a csak mese, amit Thuróczi beszél Lélről, t. i. hogy Lélt még Konrád császár fogatta volna el Augsburgnál, és mikor Konrád azt kérdezte tőle, micsoda halált választ magának? azt felelte: „adják ide kürtömet, hadd kürtöljek egyet utoljára, azután felelek;“ azonban mihelyt kezébe adták a kürtöt, azzal Konrádot agyon ütötte, és azt mondotta: „Eredj előre a más világra, és ott az én szolgám leszesz.“ Ha pedig volt abba valami igaz, hogy Lél valakit igy küldött maga előtt a más világra, ugy lehet gondolni, hogy talán Ottó a Lél kivégeztetését valami Konrád nevü emberre bizta, Lél azt ütötte agyon, és azután a hir a köz nép közt szájról szájra adatván által, a szokás szerént hazugsággal toldatott, és a gyalázat Konrád császár nevére ragadt. A jászberényiek még ma is mutogatnak egy szaru formát, melyet régtől fogva Lél kürtjének tartanak. Hogy az Lélé lett volna valósággal, azt megmutatni nem lehet. A bizonyos, hogy az a szaru valaha nem közönséges emberé volt. Mikor a török birta Budát, az oda való basa azt magához kérette. Attól tartván a jászberényiek, hogy örökre odavesz, minden arany karikákat s drága köveket leszedtek róla, melyeket többé fel se raktak reá. Akik látták, azt mondják, hogy reá nézve elefánt agyarának kell gondolni, magassága fél rőf két ujjnyi, nehézsége negyedfél font. Igen sok jeles metszés vagyon rajta, melyeket Molnár Ferencz után leir Dugonics, Etelkája második könyvébea p. 153. Még ma is némely nemes familiák felvihetik Lélre a magok eredetöket. Nevezetesen Bihar vármegyében Sarkad nevü helységben vagyon egy Ősi-Lehel (Lehel de Ős) nevü nemes familia, mely magát ő tőle hozza le.

Lehel vagy **Leel**. Lásd Lél.

Lengyel László. (Thóti). Királyitábla birája volt 1507. eszt., mikor Ulászló a hét bányaváros, ugymint Körmöcz, Ujbánya, Selmecz, Bakabánya, Fehérbánya, Besztercze és Libet adózástól való szabadságokat megerősitette. Azelőtt két esztendővel, ő volt egyik küldött a rákosmezei hires diétára Somogy vármegyéből. Társai Korotnay István, Janky János és Kálmán János voltak.

Lengyel János. (Thóti.) Kétség kivül László fia. Jelen volt 1527. eszt. első Ferdinánd koronázásán, és akkor tétetett főasztalnoknak vagy tálnoknak. Ugy látszik ingadozott a Ferdinándhoz való hüségben 1531. eszt., legalább akkor ő is együtt tanácskozott Babocsán Perényi Péterrel és másokkal.

Lepa vagy Ilona. Sz. László király testvére, ki a horvátországi királyhoz ment volt férjhez. Minekutána az ő férje mag nélkül halt volna el, sz. László Horvátországot a magyar korona alá hódoltatta 1089. eszt., és ott Álmost, a maga testvérjének Lampertnek fiát, tette királylyá.

Lépes György. Erdélyi püspök lett 1427. eszt. Azt parancsolta volt neki Ulászló király, hogy az esztergomi és erdélyi megyékben lévő papságot szoritsa reá, hogy Jánosnak, a váradi püspöknek, mint pápa követének, valamit fizessen; de azután megtudta Ulászló, hogy olyan fizetésre kénynszeriteni senkit nem lehet, ujra egy levelet küldött tehát a püspöknek a Csepel szigetéből 1441. eszt., melyben azt irja neki, hogy senkit ne erőltessen, hanem aki maga jó szántából mit ad, azt vegye el. Mikor a törökök, Mezetbeg vezérjök alatt, Hunyadi Jánost Erdélyben Sz.-Imrénél megverték, ott volt a hadban ez a püspök is, és mikor a futás közben, egy kis patakot akarna paripájával általugratni, lováról leesett, a törökök ott nyomták, és fejét vették 1442. eszt. márt. 18. napján, amint az ő károly-fehérvári templomban még most is meglevő epitáphiuma bizonyitja. Hibáznak akik azt tartják, hogy ő esztergomi érsek lett volna.

Lépes Loránd. (Váraskeszi). Hihető a püspöknek atyjafia, erdélyi vice-vajda volt 1427. és 37. eszt.

Lépes Bernárd. (Váraskeszi). Lásd Dersy Kelemen.

Lesle Bertalan. (Bartholomaeus-Leslaeus). Egy nemes és nagy magyar familiából származott ember, aki első András király idejében ment ki az országból, először Angliába, onnan Skócziába, és ott törzsök atyja lett a Leslie gróf hires és nagy familiának, melyből mind a mai napig sok nevezetes főember vette eredetét. Hogy annál világosabb legyen, mi adott alkalmatosságot a kibujdosásra, szükség a dolgot felebb kezdeni. Ethelréd angol király meghalálozván 1016. eszt., az ő fia Edmund lett helyébe királylyá, akit nagy erejéért vasderekunak neveztek. Kevés idő mulva ez is meghalt, még pedig erőszakos halállal, és utána a mostoha atyja, a dán király, Kanut foglalta el az angol koronát Ez a Kanut boszútállott ugyan az Edmund gyilkosain, de a királyi familiát is üldözte, hogy az országot a maga kezénél annál bizonyosabban megtarthassa. A szerencsétlen Edmundnak két fia maradt volt, t. i. Edmund és Edvárd. Ezt a két királyi herczeget Kanut, maga félvén megöletni, a svéd királyhoz küldötte, hogy az veszesse el őket. De mivel ebben több emberiség volt mint Kanutban, nem bántotta az ártatlan herczegeket, hanem Magyarországra sz. István királyhoz küldötte, aki azokat igen jó szivvel fogadta és gondjokat viselte. A nagyobb herczeg Edmund, a

sz. István király leányát feleségül vette volt, de csakhamar özvegyen hagyta. Az ifjabb herczeg Edvárd, sz. István feleségének Gizelának egy atyjafiát, Agotát vette el, kitől itt Magyarországon két gyermeke lett, úgymint Edgár és Margit. Ez idő alatt, ezen Edvárd atyjának testvére sz. Edvárd, a királyságot Angliában 1042. eszt. elnyervén, ezt az ifjabb Edvárdot Magyarországról haza hitta, hogy az ő halála után ez üljön Anglia királyi székébe. Már mikor ez az Edvárd hazament Angliába 1054. esztendőtájban, ez a Lesle Bertalan is elment vele Angliába és ott lakott egynehány esztendeig. Minekutána pedig Margitot, az Edvárd Magyarországon született leányát, harmadik Malkolm a skót király feleségül vette, ezzel a Margittal Lesle Bertalan is általment Skócziába 1067. eszt., ott Margit királynénak egy szobaleányát, de egyszersmind atyjafiát elvette, akitől egy Malkolm nevű fia lett. Igen nagy becsületre kapott Lesle a király előtt, a többek közt azzal, hogy az edinburgi várat nemcsak derekasan megerősitette, hanem nagy dicsőséggel is ótalmazta. A minden igaz magyar szivbe természettel beoltatott hűségéért, és egyéb érdemeiét, őt a király aranyos vitézzé (eques auratus) és az edinburgi vár komendánsává tette. Ezenkivül szabadságot adott neki arra, hogy égy nap lóháton észak felé menjen, és valahol csak leszáll, vagy lovát eteti, az a föld köröskörül ezer lépésnyire, örökösen mind az övé és maradékié legyen. Igen megélemedett korában halt meg 1120. eszt. Igen nagyra mentek az ő maradéki Skócziában, mind a királyok ajándékozási, mind pedig a nagy házakba való házasodás által, de mivel amennyire tudni lehet, azok Magyarországon még csak meg sem fordultak, itt helyet nem foglalhatnak; ha ugyan az ő unokái közül az a Dávid nevű sem ejtette utjába, vagy menet, vagy jövet, eleinek első fészkét, aki a sz. földön a saracenok ellen hét esztendeig hadakozott, és hazamenetele után, nyolczvan esztendős korában házasodott meg, és egy olyan derék fiat nemzet, aki a maga maradékinak bárói titulust keresett s hagyott.

Leusták. Erdélyi vajda volt harmadik Béla király idejében. Mikor Mánuel görög császár az ikoni törökök ellen ment Kis-Ázsiába, az erdélyi magyarsággal ezt a Leustákot küldötte volt Béla ő utána segitségül 1176. eszt., és az ő keze alatt levő magyaroknak köszönhette Mánuel az utolsó veszedelemből való megszabadulását, akik sok vért ontottak ő mellette, mig őt megszabadithatták azon helyről, melyen a törökök neki lest vetettek volt, és amelyre ő bökkent volt, az utat eltévesztvén.

Levente. Első András és első Béla királyoknak testvére, akikkel mikor még csak herczegek voltak, együtt kibujdosott Péter királytól

való féltében Lengyelországra. Lásd első Béla. Minekutána ott Béla nagy becsületre és méltóságra kapott, Levente Andrással együtt Bélát odahagyták, és mentek a lodomériai királyhoz, de az őket be nem fogadta; onnan a kunokhoz vették utjokat, akik őket kémeknek gondolván, megölték volna, ha valami ott lévő magyar rab meg nem ösmerte és szabaditotta volna. Onnan a muszka vagy orosz fejedelemhez folyamodtak, aki is őket befogadta; oda küldöztek azután nekiek pénzt s egyéb ajándékokat, az itthon maradt pártfogóik, Visce, Bua és Bukna. Mikor Péter helyébe a magyarok Andrást a királyságra hazahitták 1049. eszt. hazajött Levente is, és itt a keresztyének gyilkolásában egyik főeszköz volt, de szerencsére hamar elhalt, ugy látszik még András koronázása előtt; ki ha életben maradt volna, Andrásnak a keresztyén vallás védelmére tett minden rendeléseit semmivé tette volna, és a magyaroknak a pogány vakságra vezérök lett volna. A Duna mellett ugyanott temettetett el, ahol Taksony, az ő nagyatyjának pogány atyja, t. i. Taksonyon.

Libak Mátyás. (Radovsiczi.) Az oroszlánköi várnak kapitánya volt Trencsén vármegyében 1460. eszt., amikor őt Mátyás király, Ilyéssel, a nyitrai püspökkel, május első napján Olmüczbe küldötte, hogy ott a Fridrik császár követeivel, a cseh király elölülése alatt, békességet csináljon.

Lipócz Demeter. Az Aba király familiájából való derék vitéz, második András idejében. Odajárt Andrással a szent földre 1217. eszt., és ott magát mások felett megkülönböztette. Mikor András először ütközött meg a hitetlenekkel, ez a Demeter, mint valamely felbőszantott oroszlán, a saracenok közé bevágott, és azoknak fővezérjét, a babiloniai szultán öcsését láncsával általütötte, fejét elvágta, és azt András királynak és a többi keresztyén fejedelmeknek bemutatta. A második csatában a szultánnak két katonáját szegezte által nyillal. Azután pedig az ellenségnek őrállói közől némelyeket helyökben megölt, némelyeket pedig fogva Andráshoz vitt. Mindezeket maga András király beszélte felöle a maga fiainak és az ország főrendeinek. Vitézül viselte magát Demeter Gácsországban, mikor második András a fiát Kálmánt, oda való királylyá tette, mely szolgálatjáért szép jószágot is nyert tőle. Sáros vármegyében volt egy Lipócz, vagy Lipólth nevü vár, de amely már régen elpusztult. Ezt a várat vette volt meg ez a Demeter Kálmántól, a horvátországi herczegtől ezer márkán 1229. eszt. Ettől a vártól vette aztán a vezeték nevét, mind maga, mind maradéka. A Demeter atyjának neve Sikist vagy Sixtus volt.

Lipócz vagy Lipólth Sándor. A közelebb emlitett Demeter fia.

Atyja nyomdokit serényen követő vitéz volt negyedik Béla király alatt. Mikor a tatárok 1241. eszt. az országot pusztitották, Béla táborát megverték, ez a Sándor mindenkor a király oldala mellett volt, és annak személyét igen vitézül védelmezte, mind a Sajó vizénél, mind azután. Neki köszönte a király azt is, hogy mikor őt a tatárok Dalmácziában ujonan felkeresték, azoknak kezeiktől megszabadulhatott, mert mig a király bátorságosabb helyre vette magát, Sándor a tatárokat tartóztatta, és Béla szeme láttára, azoknak egy Vúl nevü kapitányokat nyillal halálra lőtte. Ezekért és több más érdemeiért, Baranya vármegyében, Adorján és Csatár nevü helységeket Béla neki ajándékozta 1246. eszt.

Lippay János Deák. Tomory Pál érsek alatt katonáskodott 1526. eszt. Ettől küldött Riedmüller János, a királyi kasszának perczeptora, Budáról, kevés hetekkel a mohácsi veszedelem előtt, négy mázsa puskaport Pétervárad ótalmazására.

Liszti Kristóf. Erdélyben szebeni senátor volt 1561. eszt., amikor 9. október. András nevü fia meghalt, ki is a szebeni templomban temettetett el, ilyen felülirással:

Mole sub hac tegitur, properato funere campos
  Lisztius Andreas raptus in Elysios.
Frater in Augusti Ferdinandi Caesaris aula,
  Moestus ob hoc moesto cum genitore dolet.
Haec posuit Genitor dilecto Epitafia nato;
  Frater et haec fratri tristia dona suo.
Si probitas morum, generis si splendor, honestas,
  Candor et integritas fata movere queant:
Talibus instructus poterat virtutibus annos
  Lisztius Andreas vivere perpetuos.

Más két fia is volt Kristófnak Andráson kivül, ugymint János és Sebestyén, kik mindketten Magyarországon keresték s találták meg is magok szerencséjét, püspök Oláh Miklós pártfogása s előmozditása által, ki is Sebestyént Bécsben a magyar kanczellárián nótáriussá tette, és neki egy nemes telket is nyert. Nem soká gyönyörködhetett Sebestyén maga szerencséjében, ugyanis Bécsben 1560. eszt. 24. jun. meghalt. Tovább és nagyobbra is ment János, akiről mindjárt lesz szó.

Liszti János. Ez is a közelebb emlitett Kristófnak fia, veszprémi, győri püspök, vice és főkanczellár Maximilián király idejében. Ifjusá-

gában, mikor a bátyja Sebestyén iródeák volt Bécsben a magyar canczellárián, ugyanott s akkor ez a János titoknokságot viselt. Püspök Oláh Miklós 1554. eszt. nyert neki s testvéreinek nemességet, azután pedig a maga testvérjének Oláh Máténak unokáját, Lukréicziát 1555. eszt. adta neki feleségül, kivel való lakadalmára, mely a mondott esztendőben, jul. 14. napján Pozsonban kezdődött, nemcsak a környék nagy darab földről, hanem Erdélyből is Szebenből a dékán és káptalan hivatalosak voltak s meg is jelentek. Jelenvolt Maximilián koronázásán 1563. eszt. Pozsonban, és annak czeremóniáját le is irta, mely leirást Bél Mátyás ki is nyomtattatott. Azután nem sok idővel özvegyen maradván, először pappá, 1568. eszt. veszprémi püspökké, esztendő mulva egyszersmind vice-kancellárrá, 1573. eszt. pedig főkanczellárrá lett. Ugyanezen esztendőben ajánlotta neki Somboky János a Janus Pannonius verseit, melyek akkor nyomattattak ki legelőször Bécsben. Akkor költözött által a győri püspökségbe is. A köpcséni uradalmat 1567. eszt. nyerte a királytól, melyről irták aztán az ő maradéki magokat. Prágában halt meg 1578. eszt. Oláh Lukréicziától két fia János és István maradt, és egy leánya Ágnes, akivel a pártát jeszeniczei Szúnyogh János, annak halála után pedig a gyászruhát Orlik Szaniszló vettette el.

Lób és Tamás. Derék egy pár erdélyi testvér atyafi, harmadik Béla király idejében. Mikor 1176. eszt. Leusták erdélyi vajdát, Béla, Mánuel görög császárnak, az ikoni törökök ellen Kis-Azsiába segitségre küldötte, ott voltak a több magyarok közt ezek az atyafiak is, és igen megkülönböztették magokat, mikor Mánuelt, a lest vetett törökök körmei közöl a vitéz magyarok nagy nehezen kiszabaditották. Ezen virtusokért őket Béla szép jószággal megajándékozta Doboka vármegyében, melyet a Lób fia Chama vagy Csama, negyedik Bélával ujra megerősittetett a maga kezei közt 1230. eszt., amikor még második András is élt ugyan, de a fiának negyedik Bélának Erdélyt, és Magyarországnak a Tiszán túl való részét általadta volt.

Logody Simon. Kende Miklós helyébe lett ez a magyar Leonidás Szabács vára kapitányává, második Lajos idejében. Budához közel Pilisen született. Csak száz gyaloggal és még kevesebb lovassal volt ő Szabács várában, mikor Szulejmán a török császár, szendrői táborából, Ahmed basát elküldötte Szabács elfoglalására. Sokkal erősebb ellentállásra talált Ahmed, mint eleve lehetett volna gondolni, ugy hogy nagyobb ágyukért kellett neki Szendrőhöz visszaküldeni, mint amilyenekkel eddig törte Szabács falait. Ámbár pedig a nagyobbakkal aztán sok nyilást csinált a falakon, mindazáltal azokon fel nem mász-

hatott, mivel a vár árka tele volt vizzel. Földdel és fákkal megtöltötte tehát egy helyen az árkot, hogy azon, mint valami gáton, a várba mehessen. Már nagyon megfáradt volt ugyan Simon és az ő emberei, azonban elfogyott élelmök és puskaporuk; mindazáltal egymásnak megesküdtek, hogy a várat mindnyájan utolsó csepp vérökig fogják ótalmazni, és magokat sem fel nem adják, sem el nem szöknek, melyben pedig könnyen módot találhattak volna. Mikor tehát már a töltés elkészült volna, szembementek azon Simon és az ő maroknyi magyarjai a törökökkel, és mind az utolsó emberig vitézül vagdalkoztak. Sokba került a törököknek, ezen kevés számból álló magyaroknak eloltása. Többen estek el akkor nap közőlök hétszáznál, ide nem számlálván azokat, akik az ostrom ideje alatt elvesztek. Ez történt 1521. eszt. Tuberó azt irja, hogy a földön heverő holttesteket megnézvén Szulejmán, melyeknek még ott is fenyegetődzés tetszett ki ábrázatjokból, nemcsak csudálta azokat, hanem olyan rettenést is érzett magában, hogyha a Száva másik pártján egynehány ezer magyar mutatta volna magát, ő azt bevárni nem merte volna.

Lónyay András. Bereg vármegyei deputatus volt a budai diétán 1447. eszt., mikor Hunyadi János gubernátornak Buda várát gondviselésére bizták. Társai Balsó Péter, Olaszy Privárd és Bereghi Miklós voltak.

Lónyay Pál. Második Ulászló király parancsolatjára, ezt rendelte volt ki a hires Kinisy Pál, a Várday Péter kalocsai érsek jussaira való vigyázásra, és azoknak ótalmazására. Ez a Péter érsek Idek Lászlót és aranyadi Anyas Mihályt megfogadta volt, hogy azok az ő Zatha nevü várának viseljék gondját, s előre meg is fizetett nekik egy angáriát; de ezek egykor egyéb dolgok után látván, a várat minden vigyázás és őrizet nélkül hagyták, melyből a lett, hogy Kis-Horváthy János Zatha várának neki került, és azt maga számára elfoglalta. Hogy ezt megpanaszolta az érsek a királynak, az mindjárt egy még ma is meglevő parancsolatot küldött Lónyayhoz, hogy valahol csak jószágaikat találja Mihálynak és Lászlónak, azokat mindenütt foglalja el, és mindaddig vissza ne adja nekik, mig az érseknek, minden ő vigyázatlanságok miatt esett kárait meg nem forditandják. Ezek 1492. esztendőtájban történtek.

Lónyay Gergely. Gecsey Istvánnal ez a Lónyay adta fel Szapolyay János számára Kassa városát Berzeviczy Gáspárnak 1536. eszt. Az alsó kapuban az őrizőket Gecseyvel mind levágták, és ugy bocsátották be Szapolyay seregét. Ezen érdemökért adta nekik a követ-

kezett 1537. esztendőben Váradon költ levele által Szapolyay a mislei prépostságot és a széplaki apátúrságot.

Lónyay Ferencz. Békesy Gáspárral együtt ment Erdélybe, a Báthori István ellen való hadra 1575. eszt.

Lorántfy. Ugy tartják, hogy ez a familia attól a Ratold nevü embertől származott, aki Kálmán király alatt jött Magyarországra Apúliából 1098. esztendőtájban. Ennek a Ratoldnak maradéki közől egy Róland nevünek, a Leusták fiának, két fia volt, ugymint Dezső és Loránd. Ezek közől Dezsőnek a fia, Miklós lett a Feledy familia törzsöke; Loránd pedig a Lorántfy familiáé. Minekutána ez a Loránd Gömör vármegyében Serke várát 1324. eszt. magáévá tette, maga is, a fia is onnan kezdette magát serkei Lorándnak hivatni. Ennek a Lorándnak unokái közől valók voltak János és György, akik következnek.

Lorántfy János és **György.** (Serkei). Ezen testvérek közől Jánosnak egyetlenegy leánya Hedvig maradt, akinek három férje volt, első kazai Kakas György, második daróczi Tibóld Miklós, harmadik bekényi Alaghy Diénes. Ez a Hedvig életben volt még 1493. eszt.

Ami Györgyöt illeti, ő 1443. eszt. lett Gömör vármegyei főispánná. Sokat küszködött a hires Giskra Jánossal, aki az ország felső részeiben hatalmaskodott s erőszakoskodott, akit Gede várától egyszer elűzött ugyan, de azután Giskra csakugyan elvette ő tőle a serkei várat. Maga Hunyadi Mátyás király vette azt aztán vissza 1460. eszt. a benne lévő csehektől, és azt Györgynek visszaadta. Széchy Annától hét magzatot nemzett ez a György. 1. Jánost. 2. Tamást. 3. Tóbiást. 4. Mihályt, kinek felesége Balassa Agota, már 1485. eszt. özvegy volt. 5. Katalint. 6. Erzsébetet. 7. Annát, Széchy László feleségét. Ezek közől csak Tóbiásnak volt két fia, Miklós és László, kikről mindkettőjökről következik valami kevés.

Lorántfy Miklós. (Serkei). Györgynek Tóbiás nevü fiától való unokája. Gömör vármegye küldöttje volt a rákosmezei diétára, Rimaszéchy Ferenczczel és Feledy Jánossal 1505. eszt. Csetneky Katalintól három fiút hagyott, Jánost, Kristófot és Farkast. Ezek közől Farkas, noha házasságban élt Raskay Magdolnával, de attól semmi örököst nem hagyott. Kristóf, aki 1570. eszt. élt, Feledy Margittól két fiút nemzett, Zsigmondot és Pétert, kinek Lipóczi Keczer Zsuzsannától semmi örököse nem maradt. Zsigmondnak első feleségétől, Pekry Annától született leánya, Basó Mihályhoz ment férjhez; második feleségétől, Horváth Annától való fia, gyermek korában halt meg. Ami már Jánost, Miklósnak első fiát nézi, ő Derencsényi Borbálát, őt csemete anyjává tette, kik közől hárman leány, ketten pedig férfi nemen vol-

tak, ugymint 1. Orsolya, kivel szűz leányságát Tömösváry Mihály, özvegységét pedig osgyáni Bakos János szakasztotta félbe. 2. Zsuzsanna, Vecsey Sándor felesége. 3. Anna, mezősi Borbély Demeter házastársa. 4. Pál, ki emberkort nem ért. 5. Mihály.

Lorántfy László. Ez is Györgynek, Tóbiás után való unokája. Csemeky Dorottyától, Tóbiás és János nevü fiai maradtak. Ezek közöl csak Jánosnak volt Viczmándy Judittól egy László nevü fia, kinek Tóbiás nevü fiától való unokája, Dorottya, Széchényi Péterrel lépett házasságra.

Lőrincz. Erdélyi vajda volt negyedik Béla idejében, akivel jelenvolt 1241. eszt. a Sajó vizénél való veszedelemben, ahol a tatárok kezétől megszabadulván, Béla elküldötte őt Erdély felé, hogy az elszéledt népet szedje össze, és azon a részen, minden dolgokat rendeljen s folytasson az ő képében, amint legjobbnak itélendi. Azon lármás időkben némely németek, mint p. o. Lentenk, sokat szolgáltak Lőrincznek, és az országnak, melyért Lőrincz azoknak a Béla különös birtokaiból jószágokat osztogatott, melyeket azoknak kezöknél Béla is meghagyott, és megerősitett 1243. eszt.

Lőrincz. Először ugyan czeglédi plébánus, de azután azon paraszt hadnak legnagyobb rugója volt, mely Ulászló király alatt, oly nagy veszedelmet s pusztulást okozott az országban 1514. eszt. Ezt hitták az akkori magyarok nagy botú Lőrincz papnak, kétségkivül azért, mivel valami nagy horgas bottal szokott volt járni. Ez lázasztotta fel leginkább a Pest alatt egybegyült, és Székely György keze alá bizott keresztes parasztokat vagy kuruczokat, a nemesség és papság ellen. Ezt Pest alól a Bácskaságra küldötte Székely György a hadnak egyik részével, mikor maga a másikkal Szegednek tartott. Ott égette Lőrincz Zólyomy Miklóst, három testvérével együtt a maga házába. Csanádnál akadt össze Lőrincz Székely Györgygyel, és ott ő adta neki azt a tanácsot, hogy Temesvárt ostromolja, holott Györgynek egyenesen Erdélybe lett volna szándéka menni. Lőrincz vezérlette a hadnak egyik szárnyát Szapolyay ellen Temesvárnál. Lásd Székely György. Pethő Gergely ugyanazt irja, hogy ott Lőrincz is fogságba esett, és őt Szapolyay nyárson süttette meg; de bizonyosabb az, hogy ő időnek javában utat vesztett, a tábornak hanyatlását látván, és vissza a' Bácskaságra tartott, ahol Hosszu Antal még erősen tartotta magát némely kuruczokkal. Apáti nevü falunál ujra megütközött Lőrincz Bánffy Jánossal, akit Szapolyay küldött volt-ő utána. Ezen csatában Hosszu Antal lovát ellőtték, maga pedig fogságba esett, mindazáltal derekasan tartóztatta és biztatta Lőrincz a futáshoz készülő

kuruczokat egy ideig; de mivel egyszer Lőrincz is a fején sebet kapott, mely az ő ábrázatját vérrel boritotta el, azt halálosnak gyanitván, a kuruczok megfutamodtak, maga is Lőrincz eltünt a csatapiaczról, és hová lett, s mi módon veszett el? Felőle senki semmit nem tudott. Antalt Budán felnégyelték.

Lőrincz. Kovács mesterember. Ez is egy volt a Székely György kuruczai közől 1514. eszt., de egy volt azon hat fél-éhel haltak közől is, akik az ő húsából enni kénytelenek voltak. Még azután sokáig élt, és Istvánffy azt irja, hogy ő gyermek korában ezt a Lőrincz kovácsot maga szemeivel látta öreg embernek. Valamint a közelebb irt Lőrincz papnak, ugy ennek a Lőrincz kovácsnak is vezeték nevét még most nem tudhatni. A bizonyos, hogy Székely Györgynek volt egy Mészáros Lőrincz nevü vezértársa, de ez a Lőrincz volt-e az, vagy sem, ez az, amit sem állitani sem tagadni nem lehet.

Lossonczy László. Zsigmond király idejében, a dalmát-, horvát- és tótországi hadaknak főkapitánya volt. Szörényi bánságot is viselt. Mária királyasszonyhoz való hüségét azálatt is megtartotta, mig azt Horváth és Palisna János fogva tartották. Ezen pártosok ellen őt küldötte volt el Zsigmond Horvátországba, amint megtetszik azon levélből, melyet 1387. eszt. Lossonczy a zágrábi lakosokhoz küldött márczius első napján. Ebben a levélben arról dicséri meg Zágráb városát, hogy az a Mária iránt való hüségben annyira tündöklik más városok felett, mind a hold a csillagok felett. Ennek a Lászlónak felesége Tèlegdy Anna volt.

Lossonczy István. A közelebb emlitett Lászlónak talán testvére volt. Szörényí bánságot és temesi főispánságot viselt Zsigmond király idejében. Ez is mindenkor hüséges volt a királyi házhoz. Gará Miklóssal együtt hadakozott 1387. eszt., Cservég városa mellett, Horvát János hires pártos-ellen. Ez ajándékozott volt Désy Péternek, Kristófnak ès Mihálynak egy falut azért, hogy azok ő vele együtt hadakoztak a Mária királyasszony szabaditásáért. Hihető, hogy más Lossonczy István volt az, aki a Jodok nevü morvai pártos márkió ellen, Ratibor városánál igen szerencsésen hadakozott, melyért Zsigmondtól Ujvár és Csicsó várait nyerte Erdélyben ajándékba 1405. eszt., azután pedig erdélyi vajda lett, és Havasalföldén esett el 1421. esztendőtájban, a Dán ellen való hadban, aki a törököket hitta vala maga mellé segitségül. Minekutána ő elesett, nagy zavarodás lett a magyarok közt, és kevesen szabadulhattak meg az oláhoktól.

Lossonczy Dezső. Erdélyi vajda volt 1438. eszt., mikor a törökök Erdélyben nagy pusztitásokat tettek, akik midőn a nagy prédával

haza felé mennének, a vajda őket a hegyek szorosain megtámadta, és tőlök a prédának nagyobb részét visszavette. Talán ekkor nem mentek volt el ő vele Báthori László és István a törökök ellen, és azért vett volt el azoktól egy falut, melyet még ezen esztendőben azoknak viszszaadni parancsolt Erzsébet királyné, Lőrincz napján Harsányban költ levele által.

Lossonczy Benedek. A rigómezei ütközetben esett el 1448. esztendőben.

Lossonczy Rinold. Ez járta ki Cillei Ulrik gróf szabadulását első Ulászló királynál, melyért neki Ulrik Karinthiában egy Traburg nevü várat ajándékozott 1440. eszt., Márton napján. Lásd Ulrik.

Lossonczy László. Ez volt egyik követ Prágába, Ulászlónak a királyságra való meghivására 1490. eszt. Egy kevés ideig Drágfy Bertalannal együtt viselte az erdélyi vajdaságot, de mivel nem alkudhattak együtt, őróla Ulászló levette a vajdaságot 1494. eszt., és őt a királyi udvar főmesterévé tette. Ő vett számot 1495. eszt. Hampó Zsigmondtól, Bornemisza Ferenczczel. Lásd Hampó Zsigmond.

Lossonczy Antal. Jelenvolt 1527. eszt. első Ferdinánd koronázásán, és akkor nyerte a főpohárnokságot. Azután is megtartotta Szapolyay János ellen Ferdinándhoz tartozott hűségét, nevezetesen ott volt Bécsben 1533. eszt., mikor Ferdinánd a török követet nagy czeremóniával hallgatta meg.

Lossonczy István. Ott volt Pest ostromlásában Perényi Péterrel s másokkal 1542. eszt. Ő birta a Mátra alatt Nána várát. Lásd Móré László. Ő is munkás volt abban 1550. eszt., hogy a törökök Szolnok vára épitésében gáncsot ne vethessenek. Báthori Andrással s Nádasdy Tamással és Castaldó Jánossal együtt ment ő Erdélybe, annak Ferdinánd király számára, Izabellától, a Szapolyay János özvegyétől való elfoglalására 1551. eszt. Onnan Temesvárra küldötte Castaldó őt, hogy azt Petrovich Pétertől vegye kezéhez, és azt további igazitásig óltalmazza a törökök ellen. De nem sokára megerősittetett ő az odavaló főispánságban és kapitányságban. Nagy szükség is volt ott egy ilyen vitézre mint ő volt. Ugyanis mihelyt Szulejmán török császár meghallotta, hogy Izabella Erdélyt Ferdinándnak általadta, Mohammed beglerbeget, mintegy hatvanezer főből álló táborral, Erdély felé inditotta, hogy az oda Izabellát állitsa vissza. Ezeket Istvánffy Tinódy Sebestyén verseiből forditotta; de elhagyta Lossonczynak Temesvárból egy jeles kicsapását, mely még Mohammednek az országba való bejövése előtt esett, melyet igy beszél Tinódy:

Vigan beszálla (Lossonczy) a vég Temesvárba,
Sőt ott mellette két urfi vala,
Prini Gabriel nemes urfi vala
Báthori Miklós másik urfi vala.
Akkor Lossonczy magába gondola,
Ő vitézivel csatára indulna,
Isten akará szerencsét talála,
Egynehány nászád Tiszán feljött vala,
Vizről Becsénél kiszállottak vala.
A nászádokba népet hagytak vala,
Becse hostátját ők (a törökök) égetik vala.
Lossonczy István ott rájok talála,
A törökökkel viadalnak álla,
Kopják romlának ő igen vagdala,
Sok fogoly esék, sok török fő hulla.
Ott Sövényházy Ferencznek mását (talán feleségét)
Egy török viszi fogva mint ő rabját,
Vitéz Lossonczy látá, üti lovát,
Ott a töröknek elvágá a nyakát.
Sokan nászádra (hajó neme) ám ott ők lelének,
De a törökök vizen elmenének,
Szép nyereséget vitézek nyerének,
Csak egy főlegényt közüle vesztének.
Nagy vigan vala jó Lossonczy István,
Vég Temesvárba sok fejeket hozván,
Jeles foglyokat ő előtte hajtván.
Nagy vigan látja köz nép a városba
Vadnak Istennek nagy hálaadásba,
Vitéz éltéért nagy imádkozásba
Éltesse, tartsa soká ez világba.

Minekutána Mohammed Becsét, Csanádot, és sok más várakat, nevezetesen Lippát Pethő Jánostól elfoglalta volna, onnan Temesvár alá indult, melyben Lossonczy, Aldana Bernárd, Perez Alfons, Kasztellus Gáspár, Villandrád Roderik nevü spanyolokkal és olaszokkal, és egy kevés számu őriző sereggel volt. Mihelyt közelitett Temesvárhoz a Mohammed előljáró csoportja, mindjárt eleibe ment annak a várból Lossonczy, azt visszaüzte, belőle sokakat levágott, egynehányat elfogott. Eljött azután Mohammed is a derék táborral, és Temesvárt tizenhárom egész nap lövette, de Lossonczytól azt meg nem vehette, noha ennek sem

Castaldótól, sem Martinuzzi Györgytől segitsége nem érkezett. Istvánffy azt irja, hogy Amurát török császár, aki első Ulászló magyar királyt Várna alatt megverte s megölte, ezen nagy győzelemért azt a szabadságot adta a maga zsoldján hadakozó török nemességnek, hogy Demeter napjánál tovább ne tartozzék táborban lenni, hanem akkor bátran hazamehet. Ezt a napot a törökök Kaszonginnak hiják. Már elmult volt a Kaszongin, vagy a Demeter napja, sőt a sz. András szele is csapkodta a havas esőt a törökök szeme közé, azért Mohammed is a haszontalan ostrom tizennegyedik napján, vagy éjjelén, Temesvár alól Belgrád felé kezd titkon költözősködni. Hogy ezt megtudta Lossonczy, neki utára eredt, és emberei közől sokat elfogott. De nem bátorkodott a sikon Mohammeddel soká ellenkedni, hanem Nagylak felé fordult, melyben már akkor török aga volt. Ez az aga, kinek Kajdacz volt neve, kiment a várból Lossonczy eleibe, és vele összecsapott, de nem soká állhatott meg előtte, hanem a várba visszafutamodott. Mindenütt inában volt neki Lossonczy, ugy hogy Kajdacz, a hidat sem érkezett maga után felvonatni; azért a várba is utána nyomult neki Lossonczy, őt törökjeivel együtt levágta, minden jószágát felszedte, a várat pedig meggyujtotta. A temesvári ostromot igy irja le Tinódy valamivel bővebben:

Ott beglerbég (Mohammed) Lippán sokat nem mulata,
A vitéz Ulimán béget szép Lippába
Öt ezer vitézzel gazdagon ott hagyja.
Készülettel jóval vég Temesvár alá,
Táborával, ágyuival alá szála.
A vitéz Lossonczy mindennap kün vala,
Épen ő kopjája soha nem marad vala,
A vitézek között biztatásba vala,
Kik miatt a harczon sok török elhull vala.
Rajta az reglerbég oly nagy buba vala,
Azért Temesvárát ő lőteti vala
De semmit ő nékiek nem árthatott vala,
Mert belől bölcs vezér, és vitéz ember vala.
Kiméne Lossonczy, izene basának: (Mohammednek)
Törjen velem kopját javáért császárnak,
Én is kopját törem javáért uramnak,
Jó egészségéért a Ferdinánd királynak.
Nem tetszék beglerbég basának e dolog,
Nem tudta szerencse neki ott mint forog,

Ehel az ő népe oly igen nyomorog,
Jó vitéz Lossonczy jó lován járkál, forog s a t.

Ami pedig a nagylaki dolgot illeti, arról az Istvánffynál szava hihetőbb Tinódy azt irja, hogy Lossonczy nem oda, hanem Fellakra ment, és ott nem megölte, hanem csak elfogta Kajdacz agát, és azt egy darabig magánál tartotta.

Elment ugyanekkor Mohammed beglerbeg, de visszajött 1552. esztendő tavaszán, még pedig egy magánál nagyobb rangu basával, ugymint Ahmeddel. Titulnál (Titel) jöttek által a Tiszán, és Temesvárhoz öt mértföldnyire puszta Somlyónál szállottak meg. Innen küldött el Ahmed tizenötszáz törököt szaguldóba, akik szemléljék meg, hogy s mint van a dolog Temesvár körül. Épen akkor járt Lossonczy segitség keriteni, de otthon volt az ő főhadnagya, Milák nevü derék rácz ember, aki a dolgot ő helyette elvégezte, a tizenötszáz törököt egy heves csata után visszaigazitotta. Még az nap este hazaérkezett Lossonczy a várbelieknek nagy örömökre, de csak negyed magával, akikkel t. i. elment vala. Más nap összehija a magyar, spanyol és német tiszteket, és azokat a vár hüséges ótalmazására megesketi. Azután számot vet magával, és katonáit mintegy harmadfél ezernek találja. Harmad nap ismét előtünt nagy sivalkodással egy jó falka törökség, és Lossonczyt csatára hija. Kimegyen Lossonczy, és egynehány törököt elfog, kik közt előkelők is voltak. Eljött negyed napra maga is Ahmed a derék táborral, és Temesvárt kemény ostrom alá fogja. Sok napig állotta, s vitézül vissza is verte Lossonczy az ostromlást; de puskapor és eleség dolgában naponként s óránként szükülni kezdett, sem Castaldótól, sem Báthori Bonaventura vajdától, semmi segitsége is nem érkezvén. Minekelőtte tehát utolsó szükségre jutna, testamentomát megirja, és azt a maga iródeákjának, Földváry Istvánnak, egy más levéllel kezébe adja, hogy azt vigye az ő feleségéhez, és azzal együtt minél hamarább némely várakat zálogba vetvén, azoknak árán eleséget, puskaport szerezzen, katonákat fogadjon, s azokkal visszasiessen. Mintegy ötszáz katonát szerzett az iródeák össze, és azokat Tóth Mihály hadnagysága alatt inditotta Temesvár felé, egynehány szekér puskaporral s eleséggel, de sem a katonákból, sem a szekerekből csak egy is Lossonczyhoz nem jutott. Azonban Ahmed szakadatlanul ágyuztatott, és a vizi várat ugy összerontotta, hogy már egyébütt nem lehetett maradni, hanem csak a nagy kapuban. Az ostrom harminczkettedik napján, Ahmed kihirdetteti maga katonái közt, hogy ha mindjárt a tábornak nagyobb része utána vész is, de a Szu-

lejmán császár kivánságának teljesedni kell, és a várat reárohanás által el kell foglalni. Neki mennek hát a törökök a vizi várnak, annak falainak omladozásain fel felé mászkálnak, és abba berontani mindenfelől erőlködnek. Lossonczy mindent elkövet, amit egy okos vezér és jó katona elkövethet; nemcsak biztatja katonáit, hanem sűrűen mutatja a példákat is reá, miképen keljen a berontani szándékozókat hanyatt visszabuktatni, és mind ezekkel azt nyeri, hogy valami öt órai viaskodás után, elveszt ugyan százhuszonhárom vitézt, de akik előtt háromezer török költözött a más világra, a többiek pedíg igen nagy szükségöket érezték magoknak a pihenésre. De hogy Lossonczynak is ideje ne juthasson a hosszas nyugodalomra, másnap ismét dühösen ütnek a tegnap ott hagyott helyre, Ahmed, Mohammed s más basák fel s alá repkednek, a jancsárokat vas buzgányokkal is buzditják, a magokat jól forgatókat, dicsérettel és igéretekkel tüzelik, melyekkel annyira boldogulnak, hogy Lossonczy erős ellentállása mellett is, a vizivárat elfoglalják, és Lossonczyt megmaradt népével a várnak másik részébe szoritják. Lossonczy bátorságot mutatott ugyan ekkor is, de másoknak szivök elolvadt. Mert a vár és város közt való tágasságot a törökök ugy meglepték, hogy sem ebből amabba, sem amabból ebbe járni nem lehetett, holott pedig már az eleség mind elfogyott, puskapor is több három meszelynyinél nem maradt. Azonban a törökök különbkülönbféle nyelven kiabáltak a Lossonczy katonáinak, hogy magokat adják fel, ha életöknek örülnek, ezenkivül a városbeliek, akik Lossonczyhoz beszökhettek, őt kérték, hogy a várost szánja meg, és annak lakosait tovább ne veszedelmeztesse. De még ekkor sem mutatott volna ő semmi hajlandóságot is a vár feladására, ha a német, és kivált spanyol katonák kereken ki nem mondották volna, hogy ők azt az ő akaratja ellen is fel fogják adni. Általadja tehát Lossonczy Ahmednek a várat oly feltétel alatt, hogy másnap mind ő maga, mind katonái, mind a város lakosai, a merre nekik tetszik menni, minden javaikkal együtt szabadon bocsáttatnak. Még az nap kimegyen tehát Lossonczy a várból a városba, és az éjszakát ott huzza ki. Másnap reggel megindulnak a szekerek a betegekkel, sebesekkel, nyalábokkal, egyetmás podgyászszal két rendben, melyek közt Lossonczy ment megmaradt népével. Alig mozdultak ki helyökből, hát látják, hogy a temérdek törökök két sorjával állanak, és nekik magok közt igen szoros utat hagytak. Amint kiértek a Prajkó nevü kapun, Ahmed a költöző lakosokat bal kéz felől, azoknak szekereiket s málháikat pedig jobb felől állitja. Mikor Lossonczy kijött a kapun, Mohammed és Kászon nevü basák őt közre veszik, vele egy tettetett nyájassággal beszélgetnek, és

őt a fegyveres sereg közt ugy kisérik. Azonban mind a jancsárok mind a török lovasok szorongatni kezdik a lakosokat, és azoknak szebb ábrázatu fiait s leányait ragadozni kezdik, és az azokat menteni akarókat pedig öldösik, mely miatt nagy sirás, rivás hallatszott. Mindezeket nehezen szivelte Lossonczy, de mindaddig ki nem fakadt, mig az ő fegyverhordozóját, aki az ő aranyos mellvasát és sisakját ő utána vitte, a törökök lováról letaszitották. Már ekkor megszólitja Lossonczy a spanyol Perezet és Forgách Simont, hogy mivel már különben is veszni kell, legalább álljanak boszut eleve a magok halálokért. Ezzel kardot ránt, és legelőször is a Mohammed beglerbeg főhadnagyát spékeli azzal keresztül; akkor megszólalnak a dobok, trombiták, kürtök, mindenek fegyverhez nyulnak, egymást biztatják, és magokat a törökök közől kivágni igyekeznek, de a sokkal nagyobb erő által mindnyájan elnyomatnak, mely ő közőlök csak igen keveset hagyott meg életben. Lossonczy annál vakmerőbben ölt vágott, ha hogy a törököket felboszantván, azok őt helyben megölnék, és elevenen ne esnék azoknak kezökbe; de csakugyan, minekutána fején és oldalán nagy sebet kapott, és lova is alatta lerogyott volna, életben vitték őt Ahmedhez, kinek is ő igen kemény szóval hányta szemére esküvésének megrontását. Ahmed ellenben azt vetette Lossonczynak szemére, hogy mikor a mult esztendőben Martinuzzi György püspök és Castaldó Ulomán basát Lippáról elbocsátották, ennek is az alku ellen Balassa Menyhért és mások utána lopakodtak, és népében sok kárt tettek. Azonban látván azt Mohammed, hogy halálos sebei miatt Lossonczyt életben el nem viheti, neki fejét vétette, fejét megnyuzatta, gyenge fűvel megtöltette, és egynehány foglyokkal Konstantinápolyba küldötte. Ezek után Ahmed a maga táborát egynehány nap nyugtatta, azután haza indult, Temesváron pedig meglehetős erővel Kászon basát hagyta, azzal a parancsolattal, hogy a vár falait régi állapotjokra hozassa vissza. Mindezeket Istvánffy Tinódy Sebestyénnek következő együgyü, de dologgal teljesebb verseiből vette, mint amilyen az ő forditása:

Üdő elmulván egy gyülést tétete,
Ferdinánd király Pozsonba hirdéte.
A magyar urak minden hogy ott lenne.
Elfelgyülnének a szent Márton napra.
Ők ott választák ország ótalmára
Báthori Andrást erdélyi vajdaságra,
Lossonczy Istvánt temesi ispánságra.

Nagy fogadások lőnek tű köztetek
Urak: hogy egymást tű megsegélitek,
Hogyha ellenség jőne körületek,
Halálig együtt halnátok, élnétek.
Sőt a király is szép szót mondott vala:
Hogy ügyetekben, mellétek állana,
Szőmélye szerént, vagy fia támadna:
Együtt véletek élni, halni akarna.
Igen nagy gondba jó Lossonczy esék,
Kétséges vala, hogy megsegéllenék,
De a királytól igen megfélemlék,
Tisztét felvenni ő kényszerittették.
Jó hit alatt ott királynak fogadá:
Ő Felségének hogy hiven szolgálna
De csaladinak (cselédinek) ő (a király lenne tutora)
Király ő magát mindenben ajánlá.
Siet készülni a vég Temesvárba,
Azon társától a Csejte várába,
Szép gyermekeitől bucsuzik buába,
Többé nem látja gondolja magában.
Sok ohajtások lőnek barátitól,
Török Ferencztől, jó tiszttartóitól,
Az jó Prinitől és Országh Kristóftól
Vég bucsut vészen, mint jó fiaitól.
Készületeivel méne ispánságba;
Temesváratt várják vigasságba,
Ott üdvözlik sok jó szerencséba.
Ottan szólitá (török) császár főtanácsát,
Császári képét, a nagy Amhát (Ahmed) basát.
Megfenyegeté haraggal a basát,
Német királyon megállja boszuját —
Ezt hallván Amhát basa felkészüle,
Szanzák és vajda sok vala ő vele,
Százhatvan ezeren basa elerede,
Száz taraszk, tizenhat faltörő (ágyu) vele.
Juta, a puszta Somlyónál megszálla,
Onnat szaguldót vég Temesvár alá
Szent-Iván napján pénteken bocsáta,
Vitéz Lossonczy akkor hon nem vala,
Temesvár dolgát kivül futja vala.

Ő jószágából mindent takar vala.
Azon pénteken csak negyed magával
Ő beszalada nagy szerencséjével,
Az hősek (várőrző katonák) lőnek oly nagy vigassággal
Minden nemzetet ő előszólitá,
A város népét is előszólitá,
Nagy erős hittel nekik azt fogadá:
Nem szánja velek az önön halálát,
Minden kincsének nekik kiosztását,
Holtig szolgálja az ő szép hazáját,
Jó szolgáinak igéri jószágát.
Ott az vitézek nagy örömben lőnek,
És nagy jó kedvvel ők is esküvének:
Tisztességekre ott veszni mernének,
Keresztyénségért halált szenvednének.
Polgárok is mind megesküdtek vala.
Lossonczy István ötszáz lóval vala,
Vitéz Kis Kampó (Perez) kétszáz lóval vala,
Serédy Györgynek száz lovagja vala,
Prini Gabrielé száz lovag vala,
Az Forgách Simon hatvan lóval vala,
Dom Gáspár (Kasztelluv) háromszáz spanyollal vala,
Háromszáz cseh drabant, német csak száz vala,
Velek háromszáz magyar drabant vala,
Ott az várasból harmadfél száz vala,
Mind a községgel harmadfél ezer vala,
Gyorsan másod nap harczolók jövének,
Temesvár alatt járkálni kezdének,
Vitézek sokan fő lóra ülének,
Jó Lossonczyval gyorsan kiütének.
Ez az urfi bátor vitéz vala,
Mindenütt elöl ő kopját tör vala.
Akkor a harczon sok fő török vesze.
Sok szegény legény vitézséget jelente.
Ifju Sulyok István közülek ott vesze.
Vitéz Lossonczy vigan meg betére.
Csakhamar juta negyed nap a basa
Temesvár alá, a császárnak hada
Ulicia mezőn táborát járatá,
Sánczokat hánya, ágyut igazgata.

Im az Temesvár Temes vizben vagyon,
Az viz körüle nagy folyásban vagyon,
Napkelet felől Sziget város vagyon.
A felszél (éjszak) felől a derék vár vagyon.
Oly szép árokkal köritése vagyon.
Három kapuja ez városnak vagyon,
Vár, váras közett egy szép viz vár vagyon,
No ott dél felől Ulicia mezője,
Hogy kün megszállott a császár ereje,
Rettenetesen onnan kezdék lőnie,
Temesvár falát igen töretnie.
Eltörték onnan mind a fő házakat.
Földenig ronták a nagy kőfalakat,
Várból felgyujták Szigetbe házakat,
Abbanis vinek törökök ágyukat.
Törötni kezdék onnatis a várat,
Vele egyetembe földből rakott bástyát:
Abban őrizni hagyják jó Dom Gáspárt.
Ezt a törökök ostromlani kezdék,
Vitéz Dom Gáspár igen emberködék,
Jó spanyolok mind vitézködének,
Ott lőn elveszte nikápoli bégnek.
Módja Dom Gáspár szörnyü halálának;
Mikor törökök onnan tágulának,
Méne törésére fel a bástyának,
Derekát általlövék Dom Gáspárnak.
Ezen vitézek sokan bánkódának,
Halála ott lőn oly nagy sok pogánynak,
Pora elfogya az Amhát (Ahmed) basának.
Sok porral juta natóliai basa,
Nagy sok éléssel csak ezer lovagja.
(Karán) Sebesi hősek kimentek csatára,
Egy falka törököt hányának szablyára.
Vitéz Lossonczy mikor azt megérté.
Hogy segitsége sehonnat nem lönne,
Porral éléssel ő nem sokat érne,
Hópénzt a népnek, nem tud, honnan venne.
Titkos deákját (secretarius) szólitotta vala,
Ily tanuságot neki adott vala:
Reá ugy gondolj fiam, István deák

„Reá ugy gondolj fiam István deák,
E Temesvárból im én kibocsátlak,
Én parancsolok minden tisztartómnak,
Kéncsem, jószágom zálogba hányjanak.
Engem költséggel, néppel értessetek,
Mert Isten után bizom csak bennetek,
Testamentomom im adom tünéktek,
Benne megvagyon mint cselekődjetek.“
Csoda szerencsén István elkijőve,
A tiszttartókkal költséget bekülde,
Zsoldot hirdetvén szép falka nép gyüle,
Varkucs Tamás is szép népet ereszte.
Sőt a szegedi Tóth Mihály felgyült volt,
Négy vagy ötszázan Temesvár felé ment volt,
Törökök miatt népét vesztette volt,
Sebben kevesen onnat szaladott volt.
Csalattságát megérték Tóth Mihálynak,
A segélő nép ott meghasonlának,
Maros révétől mind hátra oszlának,
Jó Lossonczynak avval bút adának.

Istvánffy hibásan, Tinódi pedig érthetlenül adja elő, mi volt az oka, hogy a segitő sereg Lossonczyhoz nem mehetett. Forgách igy világositja valamennyire a Tinódi homályos előadását: Amely zsoldosokat Földváry István fogadott, azokhoz Varkucs vagy Varkóczy Tamás, a váradi kapitány is adott egynehány merész legényeket. Mikor már az egyesült sereg a Maros vizéhez jutott volna, abból Tóth Mihály egynehány század magával kivállalkozott, és az ott körülbelől lévő törökökre csapkodott, ha azoktól valami prédát nyerhetne, de olyan foglyos helyre talált bukkani, ahol maga is sebet kapott, a vele levő nép is nagyobb részént odaveszett. Hogy véres fővel vezette vissza Tóth Mihály, csak kevésre olvadt katonáit, a Marosnál maradt néphez, ennek is álla leesett, többé semmi kedve nem volt a Temesvárba való menetelre, hanem ki-ki merre akart, arra elment. A többit igy beszéli Tinódi:

Ez üdő közbe naponként vitatá,
Temesvár falát hasa ugy rontatá,
Három oldala mind földenig romla,
Csak nagy kapuba Lossonczy marada;

Sok ezer törökök ostromokon vesze sat.
Immár szent Jakab napjára jutának,
Harminczkettőd nap vala várvivásnak,
Basa készité népit vég ostromnak,
Avagy megveszi, vagy mind ott elhulnak.
Tőnek nagy zöngést megsivalkodának,
Rettenetesen menének viz várnak,
Ott is törökök sokan elhulának,
Nagy viadallal viz várba szálának.
Sivás nagy rivás vala az várasba,
Vitézek vadnak várba óhajtásba,
Senki nem mehet várból az várasba,
Mind két fél vagyon csak török markába.
Az Amhát basa szót beadott vala:
A császár (Szulejmán) hitit urfinak (Losonczynak) ajánlá.
Basák, szánzákok, hiteket ajánlá,
Csak Temesvárát császárnak megadná,
A vitézekkel ottan ő nem halna,
Minden sereggel békével bocsátná.
A jó Lossonczy arra még sem hajta,
Spanyol, német, magyar neki szóla,
Az városból is beizentek vala,
Nagy szép szavakkal azon kérik vala:
„Siess megadni ez megromlott várat,
Ne veszess itt el sok nyomorultakat,
Velünk egyembe vitézi magadat,
Elég tisztségben látod halálunkat.“
Tőn nagy óhajtást urfi (Lossonczy) gondba esék,
Mint a községnek régen megeskűvék;
Hogy hiven együtt halnának, élnének.
Köz akarattal várat megigérék.
A várasiak vadnak könyörgésbe:
„Urfi ne legyen az nap kimenésbe,
Mert ők nem készek rakodva szekerbe
Ők készek lesznek reggel elmenésbe.“
De a vitézek ugy szorgalmaztatják:
„Az nap menteket hogy el ne halasztják,
Ha elhalasztják, bizony azt megbánják,
A török dolgát mert sokan jól tudják,
Vitéz Lossonczy a községet szánná,

Nekik megeskűdt: vélek élne, halna.
Reggelre hagyá, hogy velek indulna,
Éjjel készülne, minden készen várna.
Sőt a kimenést igy rendelé hagyá;
Az váras népét előtte bocsátná,
A szekerek közt népével indulna.
Derék gyalogok mind utól menének,
Reggel fő lóra vitézek ülnének,
Az ur ifjai felöltöztetének,
Várból várasba ugy szépen menének,
Ötven ezere a császár (Szulejmán) hadának
Kivül lovon ül Prajkó kapujának.
Egy szekér utat hagytak Lossonczynak,
Szájok tátva áll, mint éh farkasoknak.
Tőn indulatot kapun várasi nép,
Az ott bal kézre állatta török nép,
Szekereket bocsátá a lovag nép.
Jó Lossonczy az kapun hogy kijuta,
Beglerbég Kászonnal ottan közbül fogá;
Mint két kőfal közet vélek indula,
Az ő gyalogja kapun hogy kijuta:
Ott a törökök szoritani kezdék,
Ifját népének ragadozni kezdék;
Jó Lossonczynak hamar megjelenték.
Önnen apródját (armiger) Tomorit elnyerék.
Ottan az urfi veszedelmét érté,
Ő vitézinek fel szóval üvölte:
A török hiti látjuk itt elveszte,
De vitéz módra legyen fejünk veszte!
Dob és trombiták zöngeni kezdének,
Magyar vitézek mind fegyvert vevének,
A törökökkel viadalt kezdének,
Sűrű török közt hamar elveszének,
Csoda vakmerő jó Lossonczy vala.
Mindenekelőtt hegyes tőrt ragada,
Ő egy szánzákot ott általnyársola,
Hamar két sebben ő foglyá akada, —
Amhát basának tudtára adaták,
A sebes vitéz eleibe viteték,
Nagy haragjába kezdé feddenie;

„Mire császárnak (Szulejmánnak) nem akart engednie,
Erejét vélte semminek lennie,
Sok vitézit eb! örüléd vesznie."
Ezt mondja vitéz (Lossonczy) eb a tü hitetek!
„Császárral basák eb a tü hitetek!
Ha tudtam volna oly ebek legyetek:
Sokkal több lett volna itt elvesztetek."
Az basa szóla: „hütetlenek ti vagytok
Ulimán begnek mind hitet adtatok,
Más felől utába rátámadtatok,
Itt azért ebek kelle maradnotok."
Mindjárt a basa inte, félrevivék,
Nemes vitéznek ottan fejét vevék,
Fejét megnyuzák, szalmával megtölték,
Egyház oromra az csontját feltevék.
Urfiú testét basa temetteté,
Nagy kéncsnél feljebb báná és könyvezé,
Hogy elevent császárnak nem küldhette,
Mert két seb miatt nem élne, megérté,
Vivék a bőrét hatalmas császárnak,
Nagy hálát ada császár nagy Allának stb.
Vala öröme az Amhát basának,
Vele egyembe a császár hadának,
Ott mind fejenként Allát kiáltának.
Várasi népet esmét beszállíták,
Örökségébe mindent megtartának,
Tisztet ott adák a Kászon basának.
Csodáját király (Ferdinánd) hogy hallotta vala,
Jó Lossonczynak vesztét szánja vala,
Ezen baptista (Castaldó) Báthori Andrással
Igen bánkódék sok könnyhullatással,
Hogy segitséggel nem lehete hadával
Mert ellensége Moldvába lőn nagy haddal.
Mondjam az Pekry Annának csodáját?
Vitéz Lossonczy szép társa sirását,
Őt árváival özveggyé maradtát
Mikor megérté urának halálát.
Sok jó adassék Felséges királynak,
Szolgálatjáért vitéz Lossonczynak
Minden várait engedé leányinak

Fiakká tevé ő sok jószáginak —
Tinódi Sebestyén iró könyvében
Nagy Bódogasszony napján énekben
Mert jó Lossonczyt szánja ő szivében,
Ezer öt százban és ötven kettőben.

Ahmed basa 27. jun. ment Temesvár alá, és 27. jul. ölette meg Lossonczyt a mondott esztendőben, és igy három hét sem tölt bele, mikor már Tinódi versekbe szedte az ő történeteit. Lossonczy egyik árvája Anna, ecsedi Báthori Miklóshoz ment férjhez.

Lossonczy Antal. A közelebb leirt István testvére. Feleségül a Báthori Bonaventúra testvérhugát, Klárát vette vala, ki is magát férje iródeákjához adván, azzal fajtalanul élt, és azzal együtt férjét megfojtotta. Ezen gonoszságért Lossonczy István, Báthori Klárát egy ideig áristomban tartotta, melyért mindenkori titkos gyülölője volt Báthori Lossonczynak, amint Forgách irja, és itt keresi annak okát, hogy Báthori semmi segitséget nem küldött a Temesvárba szorult Lossonczynak. Ami ezt a maga familiája mocskát, Báthori Klárát illeti, annak első férje Homonnay István volt. Lossonczy meggyilkolása után, Betkó János és Benkó Bálint csekély sorsu latrai inkább, mint férjei voltak.

Losonczi Bánffy György. Báthori István erdélyi vajda hadainak egyik vezére. Őt küldötte Báthori Fogarasra, hogy ott Békesy Gáspárt elfogja 1573. eszt. Elkisérte Báthorit a lengyel királyságra 1576. eszt.

Ludán Tamás. Kinek más neve vasfejü volt, egri püspök lett 1401. eszt. Hivatalának mindjárt az elején elfelejtkezett törvényes királyához, Zsigmondhoz tartozó hűségéről, magát annak ellenségeihez adta, Eger várát katonákkal magrakta, azöknak kapitányává Debrő Istvánt tette, és a várat László nápolyi király számára akarta tartani; de 1408. eszt. azt Zsigmond megvétette, amikor aztán Tamás püspöknek nem lévén semmi menedék-helye, először Erdélybe ment, Debrővel ott zenebonáskodott, azután pedig Lengyelországba kiköltözött, és még 1410. eszt. is ott lakott. Idővel csakugyan visszafogadta őt Zsigmond az országba, de a püspökséget neki soha vissza nem adta. Lásd Debrő István.

Luka József. Nyáry Ferencz alatt vitézkedett, első Ferdinánd király idejében. Pécsen született s nevekedett. Odajárt ő 1547. eszt. Németországba az ugynevezett smalkaldi hadra, és ő volt ott az a legszerencsésebb vitéz, aki Fridrik János szász herczeget s választó

fejedelmet, nem tudván az ki legyen, üzőbe vette és erős ellentállás és viaskodás közben, annak bal orczáján egy tűrhető sebet ejtett, és 24. apr. Mülbergához (Mühlberg) közel azt életben elfogta. A spanyol katonák kiragadták az ő kezéből a herczeget, és a császárnak ők mutatták be. Csakugyan nem bocsátotta ki addig Luka a herczeget maga kezei közől, mig annak aranyos ezüstös kardját el nem vette, melynek hüvelye csucsán egy nagy és igen drága gomb volt. Ötödik Károly császár sem hagyta őt egészen jutalom nélkül. Ugyanis a dicséret mellett őt aranyos vitézzé tette, és egy arany lánczczal megajándékozta, melyet Luka a maga maradékira, emlékezetnek okáért, a karddal vagy handzsárral együtt általhagyott. Ezt a dolgot Istvánffy olyanoknak szájokból irta le, akik ebben a hadban, magok személye szerént jelenvoltak.

Lythen. Erdélyi vajda volt negyedik László királyságának elején. Hihető, hogy mivel László még akkor csak gyermek állapottal volt, Lythen azt gondolta, hogy őtőle függetlenségben lehet, és hatalma alól magát kivonhatja; azért Lászlót semmi jövedelemből nem részeltette sok megszólitás után is. Hogy őt engedelmességre hajtsa László, a nagy Miczbán Györgyöt küldötte haddal ellene, aki mindaddig csatázott ő vele, hogy őt egyszer meg is ölte, Barbath nevü öcscsét pedig elfogta, és elevenen Lászlóhoz vitte, akitől asztán László, a mint maga dicsekszik vele, nem kevés pénzt facsart ki. Nem lehet meghatározni, ez hanyadik esztendőben történt. László 1272. eszt. lett királylyá; akkor egy két esztendő alatt eshetett.

M.

Macskási Tárnok Péter. Szörényi bán volt második Ulászló király alatt. Az ifju Hunyadi Jánossal együtt hadakozott a törökök ellen 1502. eszt. Azután két esztendővel, már Bélay Barnabás volt ő helyébe bán.

Macskási György. Mikor Petrovich Péter 1556. eszt. tavasz felé Erdélybe Lugosról bement, azt igérte volt a szebeni tanácsnak, hogy csak álljanak el Ferdinánd királytól Izabellához, tehát sem Szebenbe, sem a szászoknak akármely városába is katonát nem fog szállitani, sem a Ferdinánd Szebenben lévő ágyuit nem fogja onnan elvitetni, mindaddig, mig a csendesség az országban helyre nem áll; azomban mégis kevés napok mulva 21. márcz. ezt a Macskásit Szebenbe küldi azzal a parancsolattal, hogy a város küldjön neki háromszáz gyalog

katonát, egynehány ágyut, s egyéb kőfal rontó szerszámokat, melyekkel Fehérvárt Bornemisza Pál püspöktől elfoglalhassa. Nagy nyughatatlanságot okozott a városban a Petrovich feledékenysége, mindazáltal a tanács a kivánt gyalogokat elküldötte, de az ágyukat othon hagyta.

Madách Pál. Harmadik András királynak hűséges vitéze, Osl Iván és Miklós pártosok ellen. 1296. eszt. Ivántól Kőszeget, Miklóstól pedig Veszprém vármegyében Sümeg várát vette vissza András király, melyeket azok erőszakkal tettek volt magokévá. Mind a két helyen nagy bátorsággal viselte Pál magát, és veszedelmes helyeken forgott. Kőszegnél dárdával sebesitették meg őt, Sümeg alatt pedig kövekkel hajigálták meg keményen.

Még nagyobb becsületre kapott Németországon 1298. eszt., a Rajna vize mellett, a Gellenheimnél való hadban. Albert ausztriai herczeg, Adolf nassaui gróffal vetélkedett a császári méltóság felett. Minthogy már ekkor Albert herczeg András királynak ipa volt, András az ő segitségére elküldötte a Zólyom vármegyei főispánt Demetert, és annak vezérsége alatt, a többek közt, ezt a Madách Pált. Nagy szükség volt a magyar segitségre, mert eleinte Adolfnak szolgált a szerencse, ugy hogy Albertet Ulmából (Ulm) Waldshutba, onnan Kitzingenbe, onnan Strasburgba kergette. Az utolsó és közönséges ütközet Gellenheimnél volt, ahol már Albert részére állván a szerencse, Adolfot nemcsak meggyőzte, hanem maga kezével meg is ölte. A több vitézek közt, szembetűnő veszedelmekre vetette magát Pál is, és sebekkel megrakodva jött haza. Ezen érdemeiért adott neki András egy Cseren nevű földet, mely a királynak zólyomi majorságához tartozott 1300. eszt.

Madácsy László. L. Madách László.

Madách László és **Jánosy Gáspár.** Jó magyar vitézek voltak Mátyás király idejében. Kiváltképen pedig a csehek és morvák ellen való hadakozásokban mutatták virtusaikat Minekutána Mátyás 1469. eszt. csehországi királynak megkoronáztatott, és mikor már Sziléziát és Lusáciát hódoltatná, hogy őt György, az eddig való cseh király, onnan visszavonhassa, a maga Viktorin nevű fiát Morvaországnak azon részére küldötte egy sereggel, melyek a Mátyás hűségére felesküdtek vala. Mátyás ezt megtudván, visszajött Morvába, és Viktorint egy Vezele nevű városba szoritotta, ahonnan mikor el akarna szökni, őt ez a két magyar vitéz fogta el, akit azután Mátyás egy ideig Budán tisztességes fogságban tartott.

Mágochy Gáspár. Először gyulai, azután egri kapitány, s egyszersmind Heves, Borsod és Torna vármegyei főispán, első Ferdinánd

és Maximilián királyok idejében. Gyulán Patócsy Ferencz után lett kapitány 1556. eszt. Két esztendő mulva le akarta tenni a kapitányságot, melynek talán a volt az oka, mert a török erő igen kezdett ő körülötte felesedni. Nevezetesen Világosvárhoz közel egy Siri nevü faluban és Erdőhegyen egy-egy kastélyt épitettek a törökök, hogy neki alkalmatlankodhassanak, Varsányon egy harmadikat akarták felállitani, de ugy látszik akkor abban meghátráltatta Gáspár őket, mivel akkor már négyezer katonája volt. Veráncsics Antal püspök Egerből irt ő hozzá egy levelet 1558. eszt. 18. apr., melyben arra kéri őt, hogy hivatalát le ne tegye, azon való csudálkozását is jelentvén, mimódon unhatta meg Gáspár születése földét, és mimódon kivánhatna onnan másuvá költözni. Engedett ugyan ekkor Gáspár a püspök szavának, de csakugyan megváltoztatta 1560. eszt. a maga lakóhelyét. Ugyanis akkor a kapitányságot Kerechényi Lászlónak általadta, maga pedig Torna várába ment lakni, melyet akkor szerzett vala pénzen magának. Bebek Györgygyel együtt esett a füleki Haszánbeg fogságába Balog vára mellett 1562. eszt. Istvánffy azt irja, hogy ő ezen fogságból tizennégyezer aranyon változott ki, és mivel azokat akkor mindjárt ki nem fizethette egészen, az akkori debreczeni biró, Duskás Ferencz vállalt ő érette magára kezességet. Draskovich Gáspárral hetvenkét huszárt vezérlett Pozsonba, a Maximilián koronázására 1563. esztendőben.

Egri kapitánynyá és a mondott vármegyék főispánjává 1564. eszt. 10. febr. Bécsben költ királyi levele által tette őt Ferdinánd, ezen pontokat irván ő eleibe, hogy neki csupán csak Eger és Szarvaskő váraira s azoknak vidékének ótalmazására legyen gondja, az egyházi s vallást illető dolgokba magát ingyen se mártsa, mivel azoknak eligazitása továbbrais Veráncsics Antal püspöknél fog maradni, kit is a lakosok ezutánis magok földesurának tartoznak ismerni, csak hogy a püspök a vár jövedelméhez ne nyuljon. Egyébaránt pedig szabad lesz neki szőlejét ott megtartani, azt miveltetni stb. Továbbá, hogy Mágochy sem Egerben, sem az egri völgyön, sem másut, ameddig az ő hatalma terjedend, a katholika vallástól eltávozott predikátorokat és iskolai tanitókat ne szenvedje, hogy az egri dézmából, a sárosi, szendrői, kassai és szatmári várakat is értesse s tartsa; hogy mikor a kapitányságot legfogja tenni, legalább is hagyjon a két várban annyi gabonát, bort, abrakot, lisztet, szalonnát, juhot stb. ágyut, szakállast, puskát, puskaport, büdöskövet, salétromot, ónt, vasat s minden artillériához megkivántató matériát, amennyit odamenetelekor fog ott találni, hogy Egerben tartson rend szerént négyszáz hu-

szárt és háromszáz gyalogot, kik közé sem zsiványokat, sem jöttmenteket, sem istenkáromlókat be ne vegyen; a törökökkel a fegyvernyugvást megtartsa, ha pedig azok bontanák azt meg, akkor magát ótalmazza; a nyert prédának harmad részét magának tarthatja, a többit pedig a magyar szokás szerént, a katonák közt felossza, kivévén azt, ha basák, szandzsákok vagy begek esnének fogságra, kiket a király magának tart; hogy Debreczentől az adó helyett csak salétromot kivánjon s vegyen stb.

Ötszáz gyaloggal s ugyanannyi lovassal ment ő Egerből, a Kis-Arnál táborozó Balassa Menyhérthez és Zay Ferenczhez 1565. eszt. Lásd Tallóczi Bánffy Bálint. Jelen volt Forgách Simonnal Szádvár megvételében, és onnan Pethő Péterrel ő kisérte el a Bebek György feleségét, Patócsy Zsófiát Tornára 1567. eszt. Egri kapitány volt még 1570. eszt., mikor Karácson György Debreczen körül csalárdkodott, és a maga katonái közől sokakat fenyegetés s tömlöcz által tartóztathatott meg, az annak táborába való meneteltől. De ugy látszik letette volt már 1572. eszt. a kapitányságot, mikor őt a pozsonyi diéta, Báthori Miklóssal s másokkal az eperjesi nyolczados törvényszékre kirendelte. Ő birta 1574. eszt. Munkácsot, és épen azon a fundamentomon tette őt akkor a pozsonyi diéta, Maximilián király jováhagyásával, Bereg vármegye főispánjává, mely hivatalt bizonytalan meddig viselt. Élt még 1579. eszt., amikor nemcsak beregi, hanem tornai főispán is volt, és Rudolf királytól egy Kigyós nevü pusztát vett négyezerötszáz rhénes forinton. Felesége Massay Eulália volt, kinek debreczeni pap Melius Péter egy könyvet ajánlott, melyben annak azt igéri, hogy földi javai helyett, melyekkel az istenfélőket táplálja, a Krisztus arannyal prémezett szoknyát ad az egekben. Ferencz nevü fián kivül micsoda gyermekei maradtak, nem bizonyos.

Magyar Pál. Első Károlynak az ő homályos és zűrzavaros napjaiban hűséges embere, és ellenségei ellen hathatós védelmezője volt. Felesége Nádasdy Margit volt, a Nádasdy László leánya. Mind magának Pálnak, mind az ő ipának érdemei, arra vették első Károlyt, hogy mivel Margitnak semmi férfi testvérei nem maradtak, az ő atyjának minden jószágában őt örökössé tette 1332. eszt., jóllehet a magyaroknak akkori szokása és törvényei szerént, a leányok atyjoknak örökségéből kiszoktak volt rekesztetni. Még 1371. eszt. életben, de özvegységben és ágyba esett beteg volt Margit, amikor a győri káptalantól négy pap urat kért, akik előtt Pápóczon, Vas vármegyében testamentomát megtette, és azon templomnak szükségére is; melyet ott maga épittetett, szép jövedelmet hagyott. De már azelőtt egyne-

hány esztendőkkel három falut ajándékozott a pápóczi klastromnak, melynek egyike maga Pápócz volt, mely faluknak birásában maga a király is megerősitette a klastromot 1361. eszt.

Magyar Balás. Erdélyi vajda, tót, dalmát, horvát és bosnyákországi bán, egyszersmind nevezetes hadvezér Mátyás király idejében. Rozgony Sebestyénnel és Hederváry Lászlóval együtt hadakozott a csehek ellen 1458. eszt. Lásd Svela. Ő reá bizta Mátyás Spielberg megvételét Morvaországban 1468. eszt., melyet ő végre is hajtott. A bánságot azután két esztendővel nyerte el, amikor az előtte való bánt, Thúz Jánost, fogságra tette, de a király engedelméből ismét elbocsátotta. A moldvai vajda segitségére küldötte őt Mátyás 1475. eszt., a törökök ellen, akiket ő a vajda nyakáról szerencsésen el is üzött. Azután öt esztendővel Veglia szigete elfoglalására ment, és ott egy várost el is foglalt, de minekutána a velenczéseknek négy hajója odaérkezett, kénytelen volt a szigetet odahagyni. Lásd Frangepán János.

A következett 1481. eszt. a maga ipának, a nápolyi királynak kérésére, alsó Olaszországba küldötte őt Mátyás Nagy Jánossal, hogy ott a törököktől vegyék vissza Otrántó vagy deákul Hidruntum városát, melyet azok nem régen foglaltak vala el. Háromszáz lovast és négyszáz gyalogot bizott Mátyás az ő kezök alá, akikkel mihelyt ők a tengeren Otrántó alá az olasz táborhoz érkeztek, abban az órában mindjárt azt kivánták a magyarok, hogy ők a törököket hadd támadják meg, melyben csak a volt czéljok, hogy magok erejöket s bátorságokat mutogassák, amint Bonfin irja. Meglett kívánságok, s lett az a szerencséjök is, hogy a város kapuja előtt, egy nagy erős tornyot, ha mind nagy vérontással is megvették, melylyel ugy megijesztették a törököket, hogy azok többé a városból nem mertek kiütni, sőt azután nem sokára a fehér zászlót felszurták, s magokat feladták, annyival inkább, mivel a török császár halálának hirét meghallották.

Mátyás király halála után, először annak fiát Hunyadi Jánost igyekezett királylyá tenni, amint arra még Mátyásnak megesküdt vala. Visegrádot a koronával együtt ő reá bizta az ifju Hunyadi, melyet ő egész hüséggel is ótalmazott és tartott az ő számára, még a csonthegyi szerencsétlen csata után is. Mikor aztán Ulászló királynak választatván, tizenötezer emberrel bejött az országba, és Budára igyekezett, útjából kétezer embert küldött, a rendek megegyezésével Visegrádra, hogy a várat megvévén, a koronát erőszakkal is vegye el Balástól. Még ugyan soká ótalmazhatta volna Balás magát, de Bakacs Tamás és Hampó Zsigmond püspökök kérésére, és a Hunyadi János hirével, mindent általadott Ulászló számára 1490. eszt. Mind-

azáltal maga csakugyan nem állott Ulászlóhoz, hanem annak öcscsét Albertet akarta a királyságba beiktatni, és azzal együtt mindenfelé kegyetlenkedett az országban az Ulászló pártfogóin, nevezetesen a Báthori István vajda jószágaiban sok kárt tett, az özvegy királynénak Beatrixnek négyszáz katonáját részerént levágta, részerént elfogta, akik Kassát akarták az Albert ostroma alól feloldani. Azonban az ő reménytelen történt halála által igen megcsökkent az Albert szerencséje, és siettetett az ő országból való kimenetele. Egyetlen egy leánya Kinisy Pál felesége volt.

Magyar Bálint. Jeles vitéz volt első Ferdinánd és Maximilián királyok idejében a törökök ellen, akiktől egykor máskor sok prédát is nyert, de az akkori boldogtalan idők szokása szerént másoktól is ragadozott, melyből magának szép kincset szerzett. Kiváltképen azzal hiresedett el, hogy egy Mustafa törökkel való bajvivásban győzött. Istvánffy kiváltképen őt veti abban okul, hogy Pécs 1543. török kézre került. Ezekután Nádasdy Tamás alatt hadnagykodott, kivel is jelenvolt 1551. eszt. Lippa megvételében, azután a babocsai hadban 1556. eszt. Őt küldötte Nádasdy, Hegyesd várának a törököktől való viszszavételére is, Eck gróffal, a győri kapitánynyal 1562. eszt. A Lengyel familiától erővel foglalta volt ő el a Somogyban Fonyód és Szigliget várat, melyeket a Pozsonyban 1563. eszt. tartott diéta, nemcsak visszaadni parancsolt a szenvedő familiának, hanem Bálintnak büntetést is itélt az erőszakért. Ugy tartották, hogy Bocskay György, ezt a Bálintot is el akarta széditeni Maximilián király hűségétől 1568. eszt., de mivel semmi világos nem volt a dologban, semmi bántódása sem lett.

Majláth vagy **Moinót.** Ezt Bonfin Mayláthnak, Turóczy Moynólthnak irja; mind ketten pedig Ákus vagy Ákos maradékának tartják. Talán annak az Ákos nevű kun vezérnek fia lehetett, akit 1092. eszt. sz. László maga levágott. Mikor Borics 1132. eszt. második Béla ellen az országba beütött, ez a Majláth is mellé akart állani, melyért őt a Béla hű emberei megölték a Sajó mellett.

Majláth István. (Szunyogszeghi). Erdélyi vajda Szapolyay János király idejében. Jelen volt 1526. eszt. a mohácsi szerencsétlen harczban, és ott Lajos király háta megett állott, amig állhatott. A veszedelemből kiszabadulván, megjelent a pozsonyi diétán, melyet oda az özvegyen maradt királyné Mária hirdetett vala, és ott ő is megegyezett első Ferdinánd királylyá lett választásában. Lásd Bornemisza János. Ő volt egyik vezér Bodó Ferencz ellen, mikor azt Egerhez nem messze elfogták 1527. eszt. Ott volt Erdélyben a Bárczaságon,

a marienburgi szerencsétlen hadban is. Lásd Gerendy Miklós. Nádasdy Tamás leányát, vagy amint mások jobban tartják, testvér húgát Annát, 1530. eszt. vette el. Azzal nyerte ő Fogaras várát, és annak vidékét, melyet ezelőtt való időkben, amár emlitett Bornemisza János birt vala, mostanában pedig, annak mag nélkül történt halála után, Szapolyay, Nádasdy Tamásnak ajándékoza. Ezen házasságakor, valamint Nádasdy, ugy ő is, nem Ferdinánd, hanem Szapolyay részén volt; valamint azután való esztendőben is, mikor Török Bálinttal, Bakics Pállal s másokkal Berzencze várában összeesküdött s szövetkezett, hogy Nádasdyt, feje fenálltáig fogja minden ellenségei ellen ótalmazni. De már 1533. eszt. a Ferdinánd jobb keze felől állott, mikor az Bécsben a török követet meghallgatta.

Nagy barátja volt ő Czibak Imre vajdának, és e volt az oka, hogy mikor azt Gritti Lajos 1534. eszt. megölette, örömest felvállalta a fővezérséget, mikor azzal őt megkinálták, az Imre vajda haláláért boszuállást szomjúhozó erdélyiek. Hogy megtudta Gritti a Majláth készületeit, Brassó alól Meggyes alá ment, ahova a lakosok, látván az ő törökjeit, igen nehezen, és csak a Batthyány Orbán és Dóczy János kérésökre bocsátották őt be seregével a város alsóbb részébe, magok pedig a lakosok, annak felsőbb és magasabb részére költöztek, ahol egy igen derék templom is volt. Elérkezvén Majláth a maga seregével Meggyeshez, igen nagy orditással rohant azzal a Gritti sánczaira s erősségeire, de mivel az ő emberei a katonaságban gyakorlatlanok lévén, semmi rendet nem tartottak, azok közől a Gritti jancsárjai sokakat lelövöldöztek s megsebesitettek. Megváltoztatta tehát Majláth az ostromlás módját, és csak lassú nyughatatlankodtatás által akarta Grittit elerőtleniteni és megéheztetni. Így aztán kézre került Gritti, és neki Majláth fejét vétette. Már ekkor ismét Szapolyayhoz állott volt Majláth, és épen azért tette őt, még a közelebb emlitett esztendőben, Czibak helyébe, erdélyi vajdává, Balassa Imrével. Ezzel együtt rendelte ki őt Szapolyay 1538. eszt., hogy a havasokon az útakat rakássa be, és azokat tegye járhatatlanokká, hogy azokon a törökök Oláhországból Erdélybe be ne ronthassanak.

Minekutána Szapolyay megházasodott, a többi főemberek közt, Majláth és Balassa is kezdettek őtőle ujra idegenkedni. A három nemzetnek Marosvásárhelyre hirdetett Majláth egy gyülést 1540. eszt. márczius elejére, de ott mit végezett, nem bizonyos. Sok hir szárnyalt akkor ő felőle. Némelyek azt mondották, hogy a pap urakat akarta jövedelmeiktől megfosztani, azt állitván, hogy elég azoknak, ha élhetnek s ruházkodhatnak. Többen voltak akik azt erősitették, hogy ő

Balassával Erdélyt el akarja Magyarországtól szakasztani a török egyetértésével, kinek is a moldvai és havasalföldi vajdák módja szerént, esztendőnként való adót akar fizetni. Talán leghihetőbb az, hogy ő Ferdinánd királyhoz akarta Erdélyt hajtani. Akarmi volt az ő valóságos czélja, elég a hozzá, hogy mihelyt Szapolyay meghallotta Budáról egész erejével mindjárt kiindult Erdély felé, ahova elérvén, legelőször is Diód és Almás várait vette el Balassától, Kornis Miklós és Andrássy Márton által. Azután mind Majláthot, mind Balassát Fogaras várába szoritotta, és ott ostromoltatta Török Bálinttal. Sokat kérte eleinte Majláth Török Bálintot, hogy személy szerént hadd beszélhessen vele, de azt Szapolyay meg nem engedte; azután követek által alkudoztak egymással, nevezetesen Majláth, Balassának és Gerendy Mártonnak kért volna gráczíát, de Szapolyay egyiknek sem igért.

Azonban Török Bálint megbetegszik, Szapolyay pedig meghal, amikor aztán ujra erőt vett Majláth, és azt cselekedte Erdélyben, amit akart. A segesvári gyülés őt és Balassát erdélyi főkapitányoknak választotta; a vajdai hatalmat nálok meghagyta, a székelyek és szászok háromezer katonát igértek nekik; a nemesek jobbágyaira és taxásaira minden portától hetven pénzt vetett; minden só és érez bányákat, s egyéb minden adót és királyi jövedelmet nekik általadott, mindaddig, mig uj fejedelem választatik stb. Ugyanazon gyülés megeskette őket, hogy minden jövedelmek, és minden kötelességeik körül hiven forgolódnak, a hazát s annak szabadságát ótalmazni fogják. Azonban a gyülés eloszlása után alig mult el tizenöt nap, hogy Balassa, Tomory Miklós csordáját s ménesét elhajtatta, azután Majláthtal együtt Görgényt, Vécset, Almást, Létát, Diódot, Gerendet ostrom alá fogta stb.

Nem felejtette el Majláth a maga dolgát a török udvarnál is folytatni, hogy magát Erdélyben minél erősebb lábra állithassa. Azt irják, hogy követe által azt hitette el a török császárral, hogy Szapolyay minden mag nélkül halt el, és hogy az egész ország őt kivánja maga fejedelmének, mivel ő elég hatalmas lenne Magyarországból a németeket kitiltani. A bizonyos, hogy a birthalmi vagy berethalmi gyülésre, mely 21. sept. tartatott, egy követet küldött Szulejmán a török császár, ki is az ő nevében, ott ilyen formálag szólott az erdélyi rendeknek: „A leghatalmasabb császár Szulejmán, akinek mind ti, mind minden magyarok rabszolgái vagytok, Majláthnak adja Erdélyt, minden jövedelmeivel s határival együtt, mivel tudja ő felőle, hogy ő igaz ember, és a ti véretekből s nemzetetekből való. Esküszik az én uram Szulejmán, a nagy és élő Istenre, a

maga régi eleire, maga fiaira, szablyájára, savára s kenyerére, hogy titeket megtart hitetekben és szokásaitokban, csak hogy Majláthnak, mint törvényes vajdátoknak, fejedelmeteknek s uratoknak parancsolatját cselekedjétek; akik pedig azt nem akarnák, tudják meg, hogy magának Szulejmánnak nem engednek, és annak boszúállására teszik ki magokat.“ Azután Majláthhoz fordult, s neki igy szólott: „Te pedig, ha pártosokra és nyakasokra találsz, azokon tűzzel vassal kegyetlenkedjél. Megparancsolta Szulejmán, a moldvai és havasalföldi vajdáknak, és minden szanzsákoknak, akik a Duna melléki tartományokat őrzik, hogy ha a szükség kivánja, neked a pártosok elnyomására segitségül jőjjenek.“ Ezt elvégezvén a követ, kivánta, hogy mind Majláth, mind a rendek neki haladék nélkül feleljenek, amit ő hirül vihessen a maga császárjának. Kendi Ferencz, Mikola László és Gerendy Márton azt vitatták, hogy azt kell felelni, hogy egész Erdély maga fejének ismeri Majláthot, és neki mint urának engedelmességét ajánlja. De a józanabb gondolkodásuak, akik Erdélynek Magyarországtól csak gondolattal való elszakasztását is fájlalták, sok vitatás után, Majláth megegyezésével, arra határozták a dolgot, hogy Szulejmántól, a feleletről való gondolkodásra öt hónapi időt kérjenek, ezen a fundamentomon, mert most a rendek kevesen gyülhettek össze, és igy ilyen főben járó dologban, többeknek kell összegyülni s végezni. Hogy pedig Szulejmán ezen feleleten annyival inkább megnyugodjék, ajándékot igértek neki, melybe a székelyek és szászok két-kétezer aranyat, a parasztok pedig minden portától hetvenöt pénzt tartozzanak fizetni. Némelyek nem akarták akkor hinni, hogy ez a török követ, valósággal Szulejmántól jött volna.

Hogy ez a berethalmi gyülés eloszlott, egy más gyülést hirdetett volt Maros-Vásárhelyre oktob. 18. napjára, mely idő eljővén, Majláth a gyülést akkorról elhalasztotta, annak örvével, hogy az ő baráti s atyjafiai, akiket ő vár, még el nem érkeztek Magyarországról. Már akkor a Szapolyay özvegyéhez szegődött volt ő tőle Balassa, és azt igérte Bornemiszának, a szászsebesi kapitánynak, hogy ha Majláth Szászsebest megszállaná, akkor ő egész erővel megtámadná Majláthot. De csak hamar ismét jó barátok lettek Majláth és Balassa, és egyesült erővel igyekeztek Erdélyt Ferdinándhoz hajtani, s annak hűségében megtartani. Ezen az okon Szulejmán Ahmedet a nikápolyi basát küldötte ő ellenek, ki is Pétert a moldvai vajdát segitségül maga mellé vévén, a gyalogokat oda nem számlálva, ötven ezer lovassal ment Erdélybe, és Majláthot,

épen akkortájban szoritotta Fogaras várába, mikor maga Szulejmán Buda felé útban volt 1541. eszt. Hogy sok idő és ember vesztés nélkül juthatna Ahmed Fogaras várához, csalárdsághoz nyult, és azt izente Majláthnak, hogy ha a várát feladja, meg fogja őt Szulejmán a vajdaságban hagyni, különben pedig maga nem sokára el fog jönni Szulejmán, és az idő húzásért s halasztásért boszut fog ő rajta állani. Majláth nem akarván magát az ostrom bizonytalan kimenetelére bizni, azt felelte, hogy ha Ahmed kezesèket küld addig Fogaras várába, tehát ő személyes alkudozás végett ki fog menni az Ahmed és vajda táborába. Nevezetesen pedig azt kivánta, hogy Ahmed - a maga tulajdon fiát küldje oda zálogba. Arra azt mondotta Ahmed, hogy mivel ő a maga fiát, a török szokás szerént, még gyermekkorában Szulejmánnak ajándékozta, és igy már az ő fia kikölt az ő atyai hatalma alól, azt oda nem küldheti, hanem ahelyett, négy török vezért fog küldeni. Istvánffy azt irja: hogy csak két kezest, ugymint a vidini vagy bodoni és a silistriai basákat igérte neki oda Ahmed, azonban két igen aláváló, de aranyos ruhákba fellárvázott törököt küldött hozzá, kiket Majláth basáknak gondolván, egynehány kisérőkkel pompásan ment ki a táborba. Nagy tettetett nyájassággal fogadta őket Ahmed, azonban a dologról való beszédet más napra halasztotta. A moldvai vajda vendégségbe hitta Majláthot, melyben mind maga Péter vajda, mind az ő többi vendégei, önkényt és szántszándékkal kötődtek ő vele, melyet ő nem állhatván, kardja markolatját megszoritja, és az asztaltól felugrik. A többi vendégek mind felkőltek az asztaltól, és őt fogságra tették. Az oláhok mindenétől megfosztották őt s társait. A lármára oda ment Ahmed basa, és a vajdát keményen ugyan, de azonban csalárd képmutatással feddette, hogy mind a vendégi just s illendőséget megsérti; mind pedig igéretét felbontja, de a vajda csak félvállról azt felelte, hogy neki nagy oka van Majláth elfogására, de maga semmi elégtételt nem fog neki adni, hanem békességben Szulejmánhoz küldi, ugymint akinek van egyedül jusa őt megitélni. Az ő fogságra való tételét a várbeliek megértvén, a várat mindjárt feladták. Bethlen Farkas azt irja: hogy Péter vajda, a basa parancsolatjából olyan menedék-levelet adott Majláthnak, melyben arra esküdt, hogy mig a nap az égen lesz, semmitől se tarthat, ha kimegyen is a török táborba. Hogy kiment Majláth, nemis bántották őt, mig a nap le nem ment, de alkonyodatkor, mintha már az igért időnek vége lett volna, őt megfogták. Akarmint volt a dolog, őt a basa Konstantinápolyba küldötte, aho-

lottis őt Szulejmán, Török Bálinttal, ugyanazon tömlöczbe, t. i. a hét toronyba záratta, aholott ő a Calvin tudománya szerént készült prédikáczióknak hallgatásában találta unalmainak enyhülését. Az ő felesége Gábor nevü fiával Magyarországra jött lakni. A magyarországi rendek sokszor kérték Ferdinánd királyt, hogy a Szapolyay János özvegyének Izabellának közbenjárása által, igyekezzék őt fogságából kiszabaditani, de minden igyekezet porba esett. Gábor fiához irt Majláth a tömlöczből, a többek közt arról, mit hiszen már most ő, s micsoda valláson van, és egyszersmind arra is kérte a fiát, hogy a maga birtokaiban, a Luther és Calvin tudományát terjessze. Élt és nyomorgott még ő 1550 eszt., mikor Török Bálint meghalt. Valamint Bálintot, ugy őt is basai méltósággal kinálta Szulejmán, ha törökké lenne; de ő vallásában és igy a tömlöczben is megmaradt. Leánya Margit először somlyói Báthori Andráshoz, azután ifju Jánoshoz ment férjhez.

Majláth Gábor. A közelebb irt Istvánnak Nádasdy Annától való fia. Ifjuságában Bécsben tanult, Makarius József vezérlése alatt. Oda küldött neki az édes atyja a jediculából, vagy a hét tornyu fogságából egy levelet 1548. eszt., husvét második napján, melyben egy szép paripát igér neki, csakhogy jól tanuljon; atyjafiait, Nádasdy Tamást, s ennek hitvesét Kanisay Orsolyát illendő tiszteletben tartsa. A sógorának, somlyói Báthori Andrásnak kérésére, visszaadta Gábornak Szapolyay János Zsigmond Fogaras földét. Ezt ő azzal hálálta meg, hogy sokat fáradozott a pártos székelyek leültetésében 1562. eszt. Bethlen azt irja: hogy elsőszöris őt küldötte Szapolyay azok ellen Maros-Vásárhely alá, ahol ő azokkal megütközvén, sok jó vitézét elvesztette, maga aló is a lovat kiölték, mindazáltal győzelemmel ment Udvarhelyre be, és ott magát egy klastromba vette, s ott jól megerősitette. Mikor aztán Radák László az ő segitségére eljutott, akkor egyesült erővel méginkább megverték s eloszlatták a nyughatatlanokat. Mikor Szapolyay 1566. eszt. török császár Szulejmán köszöntésére indult Zimon felé, ezt a Gábort hagyta itthon Hagymássy Kristóffal, a csendesség fentartására, kétezer zsoldos lovassal, és háromezer gyaloggal. Azután nem sokkal Fogaras földét Szapolyaynak, bizonyos summa pénzért eladta, maga pedig Magyarországra jött lakni, nehogy ő is atyja sorsára jusson. Itt sem soká mulatott, hanem hogy a töröktől udvartól annál távolabb essék, Morvaországban vett magának jószágot, és ugyanott halt meg 1577. eszt. 22. jul. Teste Olmüczben, a sz. Ferencz templomában fekszik. Alsó-lindvai Bánffy Annától két fia, s ugyanannyi leánya maradt ugymint Gábor és István, kikben a

Majláth familia 1595. eszt. elaludt. Anna, aki sz.-miklósi és óvári Pongrácz Dániel házastársa lett; és Ilona, kinek első férje horkai Horeczky János, második pedig jeszeniczei Szunyogh Móses volt.

Majthényi Gergely. Zsigmond király alatt élt, aki ő neki vitézségéért Nyitra vármegyében Keselőkő várát ajándékozta.

Majthényi János. A közelebb emlitett Gergelynek fia. Hunyadi János gubernátor mellett vitézkedett, ki is őt Péter váradi kapitánynyá tette.

Majthényi Rafael. Bajmóoz vára kapitánya, melyet abban az időben az ifju Hunyadi János birt. Ezt a hivatalt 1491. eszt. tette le, és adta által Pók Péternek, melyről levelet adott neki Hunyadi, Komárom várában, melyet akkor hasonlóképen ő birt.

Majthényi Bertalan. A mohácsi veszedelemben fogságba esett 1526. eszt., melyből nagy summa pénzen lehetett őt kiváltani Ibraim basától. Lajosnak ott történt halála után, midőn Szapolyay János és első Ferdinánd vetélkednének a magyar-királyság felett 1528. eszt. Bertalan mindenkor megtartotta Ferdinánd iránt hűségét, és épen azzal nyerte a szegedi kapitányságot. Ugyanazon esztendőben jelesen viselte magát Katzianer János mellett, mikor az Trencsén várát megvette Baracskay Páltól és Kosár Benedektől.

Majthényi Uriel. (Nováki). Turóczi prépost volt első Ferdinánd alatt. Turi Kristófot, a Lajos király özvegye Mária várainak gondviselőjét, a sági káptalan által arra intette Ferdinánd király 1539. eszt., hogy ennek az Uriel prépostnak Selnicz nevü falut adjon vissza. A parancsolatot Esztergomból küldötte volt a király a káptalanhoz. Hogy 1540. eszt. Ferdinánd, Salm Miklós grófot Balassa Menyhért ellen küldötte; a gróf ezt az Urielt tette maga után második vezérnek a táborban. Mikor aztán Lévát elvették Menyhérttől, Uriel egy osztály katonasággal ott maradt, a több tábor pedig Csábrág megvételére indult. Idővel a papi ruhát levetkezte, Thurzó Katalint, a bessei Farkas Ferencz özvegyét feleségül vette, kitől Rosina nevü leánya lett.

Majthényi László. Pethő János alatt tanulta a katonaságot, az ugynevezett smalkaldi hadban 1547. eszt. Onnan visszajövén, a hires Horváth Márk, és a halhatatlan Zriny Miklós mellett vitézkedett. Azután Kanisán mutatott vitézségéért, Maximilián király őt kis-komáromi kapitánynyá, utóljára pedig zólyomi főispánná tette, mely időtől fogva igen hatalmasan fedezte a bánya-városokat azoknak ellenségei ellen.

Majthényi György. Zágrábi kanonok volt 1549. eszt., mikor őt Ferdinánd Prágában 20. aug. költ levele által, szép tudományáért maga káplánjának (sacellanus) tette.

Majthényi Miklós. Jelenvolt Eördögh Mátyással a palásti szerencsétlen hadban 1552. eszt. Kévéssel az ütközet előtt, egy keresztyént küldött Ali basa, nagy igéretekkel s fenyegetésekkel, hogy neki Eördögh Mátyásról s annak táboráról bizonyost vigyen. Ez a kém maga önkényt elment Eördögh Mátyáshoz, és mi járatban legyen megmondotta, Mátyás, hogy annál nagyobb bátorságát megbizonyithassa, mindjárt parancsolt Majthényi Miklósnak, hogy ezt a kémet az egész táborban hordozza meg, és annak mindeneket mutogasson meg, melyet minekutána Miklós megcselekedett volna, Mátyás a kémet Alihoz békével visszabocsátotta.

Makra Benedek. Zenebonás ember volt Zsigmond király idejében. Magához hasonló emberekkel Ó-Budára vette magát; oda küldötte Zsigmond ő ellene Stibort, aki egynehány napi ostrom után a várost megvette, Benedeket is elfogta, és tömlöczre vetette 1403. eszt.

Makra vagy **Makri Lukács.** Balassa Menyhért kapitánya volt Szitnya várában, mikor azt Salm Miklós gróf, Horváth Bertalan által Ferdinánd király számára elfoglalta 1549. eszt. Kiütött volt ugyan a várból Bak Orbán század magával Bertalanra, de maga is odamaradt Orbán, és embereinek harmada is alig futhatott vissza, melyet a várbeliek látván, Lukács akaratja ellen is feladták a várat, olyan feltétel alatt, hogy magok szabadon bocsáttassanak.

Maladik vagy **Mladik.** Egy orosz ember negyedik Béla idejében. Mikor a tatárok beütöttek az országba 1241. eszt., ez a Mladik azok elől elfutott valami bátorságos helyre, harmincz mark aranynyal, azaz egy márkra hetvenkét forintot számlálva, kétezer száz hatvan forinttal. Minekutána Béla a bujdoklásból hazajött, ezt a summát Mladik neki adta kölcsön, melyet mikor egynehány esztendők mulva vissza akarna neki Béla fizetni, azt kérte Mladik, hogy a pénz helyett adjon neki Turócz vármegyében valami fekvő jószágot. Reáállott Béla, és ott egy Tarnócz nevü földet mutatott ki neki örökösen 1262. eszt., a Zólyom vármegyei föispánnal Balassa Detrével.

Manasses. Kálmán király előtt nagy kedvességben lévő ember, aki őt egy ideig udvarában tartotta, azután spalatrói érsekké tette Dalmácziában. Mikor Kálmán Dalmácziát elfoglalta, a spalatrói lakosok a városnak napkeleti szegeletén általadtak neki egy nagy tornyot, melyben katonai őrizetet tartson, hogy az a városbelieket szemmel tartsa. Kálmán halála után, mely 1114. eszt. történt, az ifju ki-

rálynak, második Istvánnak kezéből, mindjárt igyekeztek a velenczések Dalmácziát kitekerni, és az ő vezérjök Ordelaf Jadrát még azon esztendőben nagy nehezen meg is vette. Ezt megtudván a spalatrói toronyban lévő magyar katonaságnak kapitánya, hogy Spalatró városa magát a velenczéseknek meg ne adhassa, ha azt azok meg találják szállani, az egész várost el akarta foglalni, és katonai regulába venni. Hogy ezt annál könnyebben véghezvihesse, szándékát Manasses érsekkel közli, Manasses ezt a fortélyt találja el, hogy ő egy bizonyos napon, a városon kivül, egy templomot fog félszentelni, és majd mikor a városból azon czeremóniára ki fog a nép takarodni, a magyarság a toronyból rohanjon ki, és az üres várost foglalja el. De nem tudta a vallás palástja alatt praktikáló Manasses a maga horgát ugy elrejteni, hogy azt a városbeliek meg ne sejtették volna, azértis a templom szentelés rendelt ideje eljövén, tettették ugyan, mintha mindnyájan ki akarnának oda menni, de mihelyt a magyarok mozdulását megsajdították, visszafordultak a magyarokra, akiket a toronyba értek, a tornyot rájok gyujtották, akik a város kőfalára mentek, azokat onnan nyakra-főre lehányták; akiket pedig a városon széledezve kaptak, levagdalták, melyet Manasses látván, Magyarországra szaladt, és soha többé Spalatróba visszamenni nem merészlett.

Marczali Miklós és Dienes. Ezek a testvérek Zsigmond király alatt éltek. Miklós erdélyi vajdaságot, Dienes először székelyek, azután Somogy vármegyei főispánságot viselt. A törökök ellen négy izben hadakoztak együtt, és mindenkor győzelemmel; először Somlyónál, azután a Nyárad vizénél, harmadszor Tót-Csák falunál, utoljára Maráz nevü városnál. Miklós a velenczések ellen is vitézül harczolt Forojuliumban és Istriában, és ugyanezen hadban, kivált Mot nevü vár alatt, a velenczések táborát keményen megverte, de azonban ugyanott maga is olyan sebet kapott, mely miatt kevés idő alatt meghalt. Dienes meglátogatta Zsigmondot a konstancziai (kostniczi) gyülésen, és ott neki sokat szolgált. Mindezeket ő felőle maga Zsigmond bizonyitja 1417. eszt. ugyan Konstancziában Dienesnek adott királyi levelében. Miklós két fiának, Imrének és Jánosnak ajándékozta Zsigmond, Prágában való mulatásakor, 1437. eszt. Verőcze városát.

Marczali Imre. Miklós fia. Ezt küldötték el egyiket a magyarok 1440. eszt., hogy Ulászlót a lengyel királyt hija meg magyar királynak, Albert halála után. Akkor ugyan megegyezett abban az Albert özvegye Erzsébet királyné is; de mikor visszajött Marczali, és követsége felől Erzsébetnek hirt tett Komáromban, Erzsébet őt fogságra tétette. Mindazáltal mikorra Ulászló Budára érkezett, Imre oda-

ment az ő udvarlására, bizonytalan, miképen szabadulván ki a fogságból. Azután is mindenkor igaz hűségét mutatta Ulászlóhoz, nevezetesen eszközlötte ő is azt a békességet, melyre Ulászló a Cillei grófokkal lépett 1441. eszt. Ezenkivül, mikor Ulászló, Julián kardinál ösztönözésére 1444. eszt. a törökökkel kötött békességnek felbontására magát Szegeden kötelezte, ugyanakkor Imre is igérte arra magát, és a törökök ellen segitséget ajánlott. Hogy ott lett volna a várnai szerencsétlen hadban, arról eddig semmi bizonyságunk nincsen. Ulászló szomoru halála után ő is elment Ujlaky Miklóssal Bécsbe, hogy Fridrik császártól a kis Lászlót, Albert és Erzsébet fiát, magyar királynak kikérje. Több jeles magyarokkal együtt, ő is a rigómezei ütközetben esett el 1448. eszt. Azelőtt való időkben viselt tárnokmesterséget, somogyi és verőczei főispánságot.

Marczali János. Imre testvérje, kivel együtt épittette Babocsa és Segusd várait, melyeket idővel Hunyadi Mátyás király a Báthori familiának adott. Eleibe ment volt 1458. eszt. Mátyás királynak Straznicz városáig, és ott aláütötte pecsétjét annak a levélnek, melyben azt igérte Mátyás a cseh gubernátornak, hogy annak leányát Katalint el fogja venni feleségül, János akkor Somogy vármegyei főispán volt.

Margit. Harmadik Bélának második felesége 1186. esztendőtől fogva. Fülöp franczia királynak testvérhúga. Margitnak első férje Henrik, az angol király fia volt, aki őt 1183. eszt. hagyta özvegyen, élő gyermeket nem hagyván maga után. Mikor veres szakállu Fridrik császár 1189. eszt. a keresztes haddal a szent földre Magyarországon keresztül ment, és Béla őt nagy emberséggel fogadta, s egész táborát eleséggel bőven tartotta, Margit is megmutatta Fridrikhez való szivességét, és neki egy derék sátort, igen drága ágyat, párnákat, takarót és egy elefántcsont-széket ajándékozott, melyen nemcsak mesterséges metszések voltak, hanem amint annak szavaiból ki lehet hozni, aki ezen ajándékokat igen homályos deáksággal irja le, drága kövekkel is ki volt rakva. Már abban az időben is, ugy látszik, nagy becsben voltak a dámák előtt a kis kutyák, legalább a francziáknál, melyet onnan gyanithatni, mert, hogy semmi hija ne maradjon a Margit Fridrik iránt való szivessége bizonyságának, neki egy kis futri fehér kutyát is ajándékozott. Ugy tartják némelyek, hogy Kassa városának ez a Margit három liliomot ajándékozott czimerül, mint franczia herczeg asszony. Másodszor is özvegyen maradván Margit 1196. eszt., még azon esztendőben a szent földre zarándokoskodott, és ott ugyanazon esztendőben meg is halt Akra, vagy más névvel Ptolema is városában.

Margit. Negyedik Béla leánya, különös kegyességü apácza. Mikor az atyja 1246. eszt. Fridrik ausztriai herczeg ellen hadakozott, amint az ő életének magyar leirója szól: „Ez szent szüz még két esztendős lévén, az anyja kérdésére megfelelvén, jövendölt az atyja felől, hogy az ausztriai herczeg ellen lévő hadban el nem vész, sőt egészségben megtér; de az hadának egy része eloszlik s megöletik; és hogy a királynak ellensége is a herczeg elesik a harczon." Tizenkét esztendős korában állott be az apáczák közé, a Nyulakszigetében lévő klastrombau, mely szigetet azóta ő róla Szent-Margit szigetének is hínak. Ottokár a cseh király feleségül kérte őt 1261. eszt., meg is egyeztek volna benne szüléi, hogy hozzá menjen, de ő álhatatos volt fogadása mellett, 1271. eszt. halt meg. Amint az ő életének leirója, az akkori irásmódja szerént irja az ő halálát „megizentek eztergamy Fylep erseknek es egyeb egyhazy feyedelmeknek: azert mykoron immar Kednen eliuttek volna az tyztelendeu atyak es urak, Eztergamy Ersek, Vacy pispek, o Budai prepost be menenek az Clastromba hol zent Margyt azzonnak én teste vala egy nemeu nemeu nozolyan és felemele ersek Zent Margyt azonnak orchayarul az velomot kyvel be feuttek vala az eu orchayat, es lata az ersek Zent Margyt azzonnak orchayat fenleny, mykoron az sororok nagy mondhatatlan kesereuseggel syrnanak, azonkeppen az fraterek, es jollehet hog meeg az ersek es pispek prepost es mynden vele valo nagy sokasság syratlan nem teurhetyk vala eu nagy aytatossagoknak myatta, chudalkozvan Zent Margyt azzonnak eu nagy zepsegen; de maga az ersek vigaztalya vala az sorokokat es fratereket, mondvan, nem kell tynektek syrnotok az eorek Kiralnak leanyan, de inkab eureulnetek kel, mert immar az menyey eurek eurekseghnek jutalmat eutet vennye nylvan lagyuk." Mind ötödik István király, mind Mátyás király, harmadik Ferdinánd s mások sürgették a pápáknál az ő szentek közé való számláltatását, de az mindenkor csak elmult.

Mária. Negyedik Béla király felesége, Laskaris Tódor görög császár leánya, akit a Béla atyja, jeruzsálemi András király, akkor hozott neki feleségül, mikor 1218. eszt. a sz. földről Görögországon keresztül hazajött. Mivel pedig még akkor mind a ketten gyengék voltak a házasságra, azután két vagy három esztendővel költek össze. Alig töltöttek együtt két esztendőt, amikor, bizonytalan micsoda okon, olyan kedvetlenségek estek köztök, hogy Béla örökösen el akart Máriától válni. Hogy ezt a pápa megtudta, magát közbe vetette, és őket összeszerkeztette. Ugy látszik, hogy maga az öreg király, András, dolgozta legjobban, az ö egymástól való elválásokat, mert, hogy Béla

visszavette feleségét, annyira megharagudott reá azért, hogy mindkettőjöknek ki kellett az országból menni, és magokat Leopold ausztriai herczeghez venni 1224. eszt. A pápa fogta fel az ő ügyöket, aki egyrészről a magyar papságnak parancsolt, hogy nekiek a királynál kegyelmet munkáljanak; másrészről pedig a cseh és karinthiai herczegekhez irt, hogyha ezen szerencsétlenek hozzájok találnak menni, azokat fogadják rangjokhoz képest. Lett is az a haszna a pápa gondosgodásának, hogy András hozzájok megengesztelődött, a többek közt Robert, veszprémi püspök munkás eszközlése által; de csakugyan udvarába nem bocsátotta őket, hanem Bélát, dalmát és horvátországi királylyá tette. Némelyek ugy tartják, azért haragudott volt meg András a menyére, és azért akarta azt fiától elválasztani, mert az igért jegyet és ajándékot sürgette; Bélára pedig gyanakodott, hogy királyságra vágyakozik. Akármint volt a dolog, azután való időkben békességben élt Mária a maga férjével, András halála után is.

Mikor a tatárok az országba beütöttek, látván Béla a maga és az ország gyengeségét, ezt a maga feleségét és gyermekeit, az eleve gyanitott veszedelem elől, Vancsa István, váczi püspök és mások gondviselése alatt, Ausztriába küldi, hogy ott várják meg a dolog kimenetelét 1241. eszt. Ott kereste fel Máriát Béla, minekutána a Sajó vizénél az ő táborát a tatárok semmivé tették, és minekutána Fridrik őt minden kincséből kivetkeztette. Azt a szomszédsági barátságot csakugyan megcselekedte Fridrik Bélával és feleségével, hogy őket egy darabig Dalmáczia felé elkisérte. Béla Somogy vármegyében Segesden megállapodott, és amint lehetett katonákat gyüjtött, Máriát pedig két esztendős kis fiával, Istvánnal és gyermekeivel előre elküldötte Spalatróba, parancsolván a városbelieknek, hogy azoknak jó gondjokat viseljék. De utjában valami irigyek a spalatróbelieket Mária előtt leszólották, azértis hozzájok nem ment, hanem Klissa várában szállott meg. Akaratos görög dámának kellett neki lenni, mert a spalatróbeliek elmentek hozzá instáncziára, és kérték, hogy őket meg ne vesse, magát hozzájok alázza meg, de semmit nem vehettek rajta. Klissában maradt hát mindaddig, mig a tatárok elől odább kellett menni, és ugyanott két neveletlen leányát, Katalint és Margitot eltemette. Ő volt annak is az oka, hogy Béla, Istvánt, második Andrásnak Beatrixtól való fiát, aki Olaszországban mulatott, sem az országba be nem bocsátotta, annyival inkább itt valami jószágocskát nem mutatott neki, melyből élhetett volna, sem pedig valami esztendőnként való summát neki nem rendelt, amely igen vastag atyafiságtalanság volt. Mindazáltal volt Máriának hajlandósága az áhitatosságra. Mikor az ő

fia István, atyja ellen támadott, és már mind a két résznek tábora szemközben állott, a bus Mária otthon esedezett sz. Jánosnak, aki azelőtt egynehány esztendővel bosnyákországi püspök volt, hogy az ő fiát és férjét egyeztesse össze. Akkor éjjel álmában megjelent János Máriának, és azzal biztatta, hogy vissza fogja neki adni a fiát. Másnap reggelre kelve, érkezik egy örvendetes levél Bélától, melyben azt irja Máriának, hogy István magát megadta, minden jóra igérte, és a két tábor közt semmi vérontás nem esett. Két esztendő mulva, t. i. 1264. eszt. roszul fizette vissza Máriának István ezt az anyai jó indulatját és gondoskodását, mert akkor ismét valami izetlenkedések esvén Béla, és a fia István közt, Orbán pápa lecsendesitette ugyan a két perlő félt, ugy hogy azok bizonyos egyességre léptek, de István ismét az anyjába kötött, és annak némely városait, melyeket régtől fogva a királynék szoktak vala birni, elfoglalta, azalatt a szin alatt, hogy abban az egyességben, melyre ő az atyjával lépett, azok neki vagynak igérve. De hogy ez csak kötölözködés volt, megtetszik onnan, mert Béla maga instált Mária mellett a pápánál, hogy Istvánt emlékeztesse anyjához való kötelességére, melyet a pápa Istvánhoz küldött levelében meg is cselekedett, sőt irt az esztergomi érsekhez és némely püspökhöz is, hogy őt az erőszakoskodásról intsék meg, és amit elvett, adassák vissza vele.

A második fiát Bélát, még gyermekkorában egész Tótország herczegévé tette volt negyedik Béla, de azt egy darabig más által igazgattatta; 1265. eszt. pedig, maga kezéhez vette az ifju Béla azon tartománynak kormányát. Elkisérte őt oda az anyja Mária sok főemberrel és katonával, és a knini, vagy tinini várba szállott. Történt pedig mig ott mulatna, hogy némelyek a vele lévő emberek közől Spalatró felé bódorgottak, és azok közől két magyart, némely spalatrói szeles ifjak, veszekedés közben megöltek. Mihelyt fülébe ment ez Máriának, mindjárt fellobbant, Knin várát odahagyta, és a vele lévő katonasággal nagy méreggel Spalatró felé indult, hogy a varoson a két magyarért boszut álljon. Jókor megtudták ezt a spalatrói elöljárók, azértis követeket küldöttek eleibe, és kérték, hogy ő hozzájok, hüséges jobbágyihoz ne haraggal, hanem csendes elmével menjen, mert az a gyilkosság nem a városnak megegyezésével esett, és ők illendő elégtételt fognak adni a gyilkosoknak, ámbár a tolvajkodó magyarok ellen azok csak a magok jószágát ótalmazták, és ugy történt a gyilkosság. De Mária jól a követekre se nézett, hanem Klissa várába szállott. Odament ő hozzá Róger, a spalatrói érsek instancziára, de csak azt nyerte vele, hogy magára a ki-

rálynét még inkább megharagitotta, és magát előtte gyanuságba ejtette, hogy minden rosznak ő az oka, ugy hogy kevésbe maradt, hogy roszul nem járt. Jöttek-mentek a királynéhoz mindennap Spalatróból, mind papok, mind világiak ajándékokkal, instáncziákkal, de sarkából ki nem vethették. Elküldötte hát Mária a vele lévő magyar, tót és kun katonákat, hogy a spalátróbelieknek marháikat hajtsák el, szőleiket, szántóföldeiket pusztitsák, házaikat gyujtogassák. Amit a városon kivül kaptak, tettek is abban sok kárt a katonák; de a városba be nem ronthattak, mert a lakosok magokat emberül ótalmazták. Mást gondolt hát Mária. Tettette hogy már nem haragszik, és többé senki se félhet tőle. Azonban három vagy négy főemberét, valami harmincz katonával, csak kardosan a városba küldi, és azoknak azt parancsolja, hogy a város elei közől egynehányat mézes-mázos beszéddel csaljanak kivül a városon, azokat fogják el, és vigyék őhozzá, akik pedig menni nem akarnának, azokat konczolják le. Elmennek az ő követei, örömmel jelentik a spalatrói lakosoknak, hogy már Mária megjuhádzott hozzájok, némelyek hát a város elei közől menjenek ki ő hozzájok kivül a városon, hogy egy állandó békességről ott kinn velek végezzenek, mert ők nem bátorkodnak bemenni a városba, nehogy valami zenebona támadjon. Hittek ezeknek a lakosok, kiküldötték hozzájok a birót egynehányad magával; azonban mikor az egyességről legédesebben beszélnének, összeintenek a magyarok, kardot rántanak, fogdosni kezdik a spalatróbelieket, de csak a birót Dessa Mihályt foghatták el ötöd magával, a többek mindnyájan szerencsésen kirángatták magokat körmeik közől. Hazajött a hire az öreg Bélához, miképen gazdasszonykodik az ő szivének kedves fele Dalmácziában; azért is mindjárt két értelmes minorita barátot küld utána, hogy azok Máriát hiják haza. Eljött ugyan Mária, de a foglyokat Klissából sok esdeklésre is el nem bocsátotta, sőt magával Knin váráig hozta, és ott tömlöczre hányatta. Mindazáltal, hogy minden vigasztalás nélkül ne hagyja a spalatróbelieket, azt javasolta nekik, hogy férjéhez a királyhoz küldjenek követeket az öt fogoly dolgában, és ő maga is közbe fogja magát vetni mellettök a királynál. Elküldötték hát azok Tamást az oda való esperest, aki ezt a dolgot maga megirta, és emlékezetben hagyta, másod magával a királyné után Bélához; de mig ők odaértek, már vizre vezette Mária a férjét, és mikor Tamás a királylyal beszélt, nem hogy a foglyok mellett lett volna az asszony, hanem inkább oly hathatósan csatorált a spalatróbeliek ellen, hogy Béla azt izente azoknak vissza, hogy a birót és társait el nem bocsáttatja, mig helyökbe huszonhat előkelő lakost kezesül nem adnak. Eleget emle-

gette ugyan Tamás a városnak régi szabadságait, de haszontalan, mert hangosabb vólt a Mária szava. Idővel engedett valamit Béla, t. i. ennyit, hogy nem huszonhat, hanem csak tizenkét kezest adjanak, de olyanokat, akiket ő maga választand. Utoljára odament ki a dolog, hogy mikor egy husvétban Béla feleségestől együtt Bihácson mulatna, tizenkét gyermeken kiváltották tőlök az öt öreg foglyot, közel két esztendeig tartott szenvedés után. Béla 1270. eszt. halt meg, csakhamar utána költözött Mária is. Mind a ketten Esztergomban temettettek el. Gyermekeik, a Klissában elhalt két leányukon kivül ezek voltak: ötödik István király, Béla tótországi herczeg, aki náloknál elébb elhalt; sz. Kunegnnda, Boleszláv lengyel herczeg felesége, akivel mind holtig szüzeségben élt; Margit az apácza; Erzsébet, Henrik bajor herczeg felesége; Anna vagy Ágnes, Ratizláv galicziai herczeghez ment; Constanczia, Dániel orosz herczeghez; Sabina, Móses magyarországi palatinushoz. Különös amit irnak, hogy t. i. a smaragd nevü drága kő, a szüzességet szereti; innen mikor egykor Béla, ezzel a Máriával házassági kötelességét vitte véghez, amely smaragd akkor a Béla ujában lévő gyürüben volt, három darabba tört. Ugy tartják hogy ez a Mária épitette a diósgyőri várat.

Mária. Ötödik István királyunk leánya, Sánta Károlyhoz, a nápolyi királyi főherczeghez ment feleségül 1269. eszt., ahová őt a többek közt a Szalánczy Tamás özvegye Ágnes kisérte el. Ennek a Máriának unokája volt első Károly, aki az ő iparkodási által lett magyar király. Az ő fia volt Lajos is, aki Tolosában nagy kegyességü püspök lett. Valamint második András a maga leányának Erzsébetnek, ugy ez a Mária is ennek a fiának Lajosnak szentek közé való számlálását életében megérte, mely 1317. eszt. apr. 7. napján ment véghez XXII. János pápa által, aki azelőtt való időkben Lajosnak tanitója volt, és halálakor is ágya mellett állott. Ennek a maga vér szerént való atyjafiának sz. Lajosnak tiszteletére épittetett első Károly Lippán egy templomot és klastromot a minoriták számára 1325. eszt., de már ma egyiknek sem látszik még csak helye sem.

Mária. Huszonnyolczadik magyar király, édes atyja Nagy Lajos helyébe 1382. esztendőtől fogva. Atyja eltemettetése után más nap, azaz 17. szept. koronáztatott meg Fehérváron, még pedig nem csak vállához értették a koronát, hanem azt az ő fejébe tették, és őt nem királynénak, hanem királynak nevezték és hiták. Már 1377. eszt. eljegyzette volt őt az atyja Zsigmondnak, a negyedik Károly császár fiának Nagy-Szombatban, de még megkoronázásakor sem költ össze Mária a maga jegyesével, mivel a házasságra mindketten gyengék vol-

tak még akkoris. Ugyanez az ő idejére nézve való gyengesége volt az oka, hogy ő csak névvel volt király, és ámbár a levelek az ő neve alatt költek, de az országot valósággal az ő édes anyja Erzsébet igazgatta. Veres-Oroszországot Nagy Lajos némely főembereknek igazgatására bizta vala, akik az ő halála után ott némely várakat, p. o. Kaminieket (Kamenecz), Sniatint és egyebeket, Luczkó vára urának, Lubardnak pénzen eladták, melyért őket Erzsébet az özvegy királyné részszerént megölette, és minden jószágokat elvette, részszerént pedig tömlöczre hányatta, mindjárt Mária uralkodásának elején. Ezzel sok nagy familiát elidegenitett Erzsébet mind magától, mind Máriától, melyek aztán szüntelen ő ellenök torzsalkodtak. Mindaddig szaporodtak és hatalmasodtak az ő rosz akaróik, hogy azok Nápolyból Kis Károlyt az országba behozták, és annak Fehérváron lett megkoronázását, ott kellett nézni mindkettőjöknek, m. u. Mária a királyságról kénytelen kelletlen lemondott volna 1385. eszt. Ugyanabban az esztendőben költ össze Mária a maga jegyesével Zsigmonddal, hogy az asszonyi uralkodás ellen való panasznak eleit vegye, és az országlást férjével is közölje, de már ez késő orvosság volt. Másképen ültette tehát vissza Erzsébet a maga leányát a királyi székbe, t. i. ugy, hogy Kis Károlyt harminczkilencz napig tartott rövid uralkodása után Budán megölette. Már ekkor ugy tartották Erzsébet és Mária, hogy többé nincs nekik kitől félniök; de megcsalatkoztak, mert mikor Tótországban Diakovár felé utaznának, Horváth János az oda való bán, az ő uti társaikat megölette, magokat pedig először Krupa várába, azután Ujvárra (Novigrád) vitette fogságba 1386. eszt., ahol Erzsébetet, Mária szeme-láttára, a tömlöczben meg is ölette. Sokat szolgáltak ekkor a velenczések Máriának, mert Horváth János őt Nápolyba akarta hajón általküldeni, a megöletett Kis Károly feleségéhez; de a velenczések mindenfelé vigyázókat tartottak a tengeren, ezenkivül a szárazra is fegyvereseket szállitottak ki Dalmácziába, akik annyira megszoritották Horváth Jánost és kivált Palisna Jánost, hogy az kénytelen volt Máriát, mintegy tiz hónapig tartott fogsága után, szabadon bocsátani 1387. eszt. jun. 4. napján. Ujvárról kiszabadulván, a tengeren ment Mária először Nóna, azután Zeng városába. Onnan Zágrábra tartott, és jul. 4. napján ott találta meg őt az ő férje Zsigmond, aki az ő fogsága alatt, a velenczések közbenjárására, magyar királynak felkoronáztatott. Ezek után általadta Mária Zsigmondnak az ország kormányát, és abban több részt nem vett annál, mint más királynék szoktak venni, mindaddig, mig 1395. eszt. május 17. napján meghalt Budán, azalatt, mig Zsigmond az oláhok ellen való hadakozásban foglalatos-

kodott, semmi gyermeket maga után nem hagyván. Testét Váradon temettette el Kanisay János esztergomi érsek.

Mária. A Mohácsnál elesett második Lajos magyar király felesége, Maximilián császár unokája, Fülöp spanyol király leánya, és igy ötödik Károly, és első Ferdinánd császárok testvére, 1505. eszt. 17. szept. született. Mikor második Ulászló magyar király a maga leányát Annát, Bécsben 1515. eszt. vagy magának Maximilián császárnak, vagy inkább annak unokájának Ferdinándnak, ennek a Mária testvérjének feleségül igérte, ugyanakkor ezt a Máriát, Lajosnak, a maga fiának eljegyzette. Esztendőnként való jövedelmül, huszonötezer aranyat igért neki Ulászló, melyeket hogy bevehessen, a következő jószágokat nevezte ki ő neki: Mármarost a sókamarával, Körmöczbányát, Husztot, Ó-Budát; Csehországban pedig Hradecz, Krudim, Duvor és Jaromir nevü városokat. 1521. eszt. juniusban hozatta le őt Lajos Linczből Pozsonba, oda eleibement neki, és onnan maga kisérte le Budára. Sokat tett Mária arra, hogy Lajos a gyermeki hijábavalóságokról elméjét levegye, és azt az ország fontosabb dolgaira függessze. 1522. eszt. Prágába vitte őt Lajos, és ott Thurzó Szaniszló, olmüczi püspök által megkoronáztatta.

Igen férfiasan viselte magát Mária, a rákosmezei diéta alkalmatosságával 1526. eszt. Maga és férje eleibe hivatta Budára a főpap urakat pünkösd hava első napján, kiknek midőn Lajos király a többek közt azt mondotta volna, hogy majd meg fogja látni, micsoda hűséggel fogják magokat a diéta üléseiben a királyi ház iránt viselni, azok pedig minden jóra igérnék magokat, Mária azt felelte azoknak, hogy ő nem a beszédből, hanem a cselekedetekből szokta az emberek indulatait megitélni s mérni. Másnap a diéta végezéseit küldötték el a rendek a királyhoz, melyek közt mikor Mária azt meglátta volna, hogy a rendek hiteles férfiakat akarnak rendelni, akik megvizsgálják, hogy valjon a királyi jövedelmek jól szolgáltatnak-e be? Mária pennát kapott, és azt a végzést levonta, ezt vetvén utána: unus rex, unus princeps, azaz egy király, egy fejedelem, melylyel maga felől sokakban azt a gyanuságot gerjesztette, hogy talán magának nyereséget akar halászni. Maga a pápa követe sem hagyta helybe az ő cselekedetét, és azt mondotta, hogy az effélékkel, annyi fát fog a tűzre rakni, melynek megoltására azután elégtelen lesz.

Mikor Lajos ezen diéta után a mohácsi szerencsétlen hadra elindult, Budán maradt ugyan Mária, de még minekelőtte a veszedelem hirét hallotta volna, azt gyanitotta, és épen azért Szalaházy Tamással, Thurzó Elekkel, Bornemisza Jánossal Pozsonba ment.

A veszedelmet megértvén, férje testét felkerestette, és azt Fehérvárra vitette.

Hogy Szelim török császár az országot önként idehagyta, minden mesterségét megvetette Mária, hogy a maga testvérjét, Ferdinándot emelje a magyar királyi székre. E végre diétát hirdetett Komáromba, nov. 25. napjára, mivel Budát és Pestet Szulejmán felégette vala, és igy ott gyülést tartani nem lehetett. Az ő diétát parancsoló levele mellé, Báthori István palatinus is odatette volt a magáét, de mivel Szapolyay mind Budát, mind Komáromot akkorra elfoglalta, a diétát Pozsonba kelletett általtenni, ahol aztán a Mária testvérbátyja, Ferdinánd választatott királynak. Még el nem mult ez az esztendő, hogy Luther Márton sz. Dávidnak német nyelvre leforditott 36., 62., 94. és 109-dik zsoltárait 1. decz. irt levele által Máriának ajánlotta. Ebben a levélben az irta Luther, hogy ő azt hallja, hogy Mária hajlandó volna az ő tudományának bevételére, de a magyar püspökök állottak még eddig neki ellent annak terjesztésében. Irja azt is, hogy ha a mohácsi veszedelem előtt az ő tudománya, Magyarországon lábra kaphatott volna, most az egész világ azt kiáltaná, hogy az a veszedelem, a Luther eretneksége miatt érte az országot és nemzetet. Mikor aztán Ferdinánd 1527. eszt. az országba bejött, és Óváron harmad napig megállapodott, odament annak köszöntésére Mária 2. aug. Thurzó Elekkel és Oláh Miklóssal. Óvárról ugy látszik egyenesen Bécsbe ment Mária, a Ferdinánd feleségének Annának látogatására, aki épen 1. aug. szülte második gyermekét Maximiliánt, aki idővel atyja után magyar király lett. Felgyógyulván Anna gyermekágyából, együtt jött le ő vele Mária a Dunán Budára Ferdinándhoz. Anna ugyan veres, Mária pedig gyászt jelentő fekete hajón. Azután jelenvolt Fehérváron a Ferdinánd és Anna koronázásán, akikkel onnan Tatára, onnan pedig Óvárra ment, mikor ellenben Ferdinánd és Anna Esztergomba jöttek. Esztergomban való mulatásakor erősitette meg Ferdinánd királyi levelével Máriát 25. nov., azon jövedelmeknek s jószágoknak birásában, melyek az ő Lajosnak való eljegyeztetésekor igértettek volt neki, melyeknek hasznát ő huzta is egész életében az országból való kimenetele után is.

Károly császár 1530. eszt. őt Belgium igazgatójává tette, mely hivatalt sok kedvetlen viszontagságok között, számos esztendőkig, nagy okossággal és férfiui bátorsággal viselt. Valami pert inditott volt ő Ferdinánd ellen, azon kétszázezer forint iránt, melyek a házassági alkudozáskor igéretbe tétettek vala ő neki; de ötödik Károly császár őket atyafiságosan összebékéltette 1545. eszt. Mikor aztán 1556. eszt.

ötödik Károly a császárságot letette, azzal együtt Mária is Spanyolországba ment, és ott halt meg egy Cicales nevü városban 1558. eszt., 18. oktober. Hogy ő a protestantismusnak, ha nem egészen nyilván is pártfogója volt, a többek közt abból tetszik meg, hogy Luther, Melanchton, és más ilyen emberek, nagy dicsérettel szokták őt emlegetni. Az is igaz, hogy ő olvasott asszony volt. Oláh Miklóssal, aki ő vele egynehány esztendeig lakott Belgiumban, mindenkor deákul szokott beszélni. Az ő halálának hire Magyarországra elhatván, az ő tisztességére Draskovich György, a pécsi püspök, egy ékes halotti beszédet mondott el. Werner György a következő versekkel kesergette az ő képében a mohácsi veszedelmet:

Sum Maria ex ipsis atavis Regina, Philippus
  Ille mihi genitor Maximiliane tuus.
Mater ab Hispano soboles clarissima Rege,
  Atque eadem felix conjuge Rege fuit.
Sunt gemini Fratres, magni duo sidera mundi,
  Romano Augustus Carolus imperio.
Et Ferdinandus sceptris praeclarus iisdem,
  (Aeternum regnis vivat uterque suis!)
Quatuor hac una fuimus de stirpe sorores,
  Tres sumus, ad superos quarta recepta soror,
Conjunctae Regum thalamis, regesque daturae
  Faecundis sinerent fata puerperiis
Rex mihi Pannoniae teneris Ludovicus ab annis
  Contigit, aequalis jure fideqae thori.
Qui patriam, populosque suos, regnique penates
  Propugnaturus, fortiter occubuit
Et me, quum nondum tenerae mihi parvulus aula
  Luderet Aeneas, deseruit viduam.

Máriássy. (Márkusfalvi). Ezen nagy nemes familia, mely Szepes, Borsod, Zemplén és Gömör vármegyékben virágzik, a maga nevét, amint mondják, innen vette: Egykor valami ellenséggel való hadban, a magyar tábor már hanyatlani kezdett, és közel volt ahoz, hogy megfutamodjék. Azonban véletlen előérkezik Márkus, a Máriássy familia vezeték nevének első szerzője, egy jó csoport katonasággal, melynek zászlójának czimere a b. szűz Máriának képe volt. Mihelyt ezt a csoportot, és annak zászlóján lobogó czimert meglátták a hanyatló magyarok, mindjárt neki bátorodtak, és nagy felszóval egy-

mást eképen biztatták: Senki ne féljen, Isten vagyon velünk, ihon vagynak a Máriás seregek! Ezen szókra ujra elkezdette a magyarság a harczot, és tökéletes győzelmet nyert. A Máriás seregnek vezére Márkus, mind ezért, mind egyéb érdemeiért, Máriássy nevet nyert, és a Szepességen Márkusfalvát a körülötte lévő vidékkel együtt. Nemesi czimerében maga Márkus van kimetszve, ugy amint akkor a hadban megjelent volt, vas panczélban, jobb kezében buzgányt, a balban pedig az ország czimerét, a kettős keresztet tartja. 1328. eszt. azt parancsolta volt első Károly király Drugeth Vilhelmnek, a szepességi akkori főispánnak, hogy némely nemesektől kérjen számot róla, micsoda juson birják jószágaikat? akkor rámára vonattak a Márkus fiai is, és minekutána igazságokat megmutatták, jószágaiknak birásában megerősitette őket Drugeth. Lásd Botiz.

Máriássy György. László fia, László és Ferencz nevü testvéreivel, és a Máriássy Jakab fiával Jánossal, arról panaszkodott 1445. eszt. a szepesi viczeispán Vasky Péter előtt, hogy Batizfalváról száz ötven arany forintot érő negyven lovat hajtott el övéket Fogass János erőszakkal Liptó-Ujvárra, mely vádnak megvizsgálására Ábrahámfalvy Miklós rendeltetvén ki, az igaznak s méltónak találtatott.

Máriássy István. (Márkusfalvi) Szepes vára kapitánya volt 1505. eszt., melyet akkor Szapolyay István özvegye Hedvig birt. Ugyanazon esztendőben jelenvolt a rákosmezei hires diétán a Szepesség részéről Ternyey Györgygyel. Szapolyay István halála után, egy ideig viselte a szepesi főispánságot is, mig annak fia Szapolyay János értelmesebb esztendőkre jutott.

Máriássy Ferencz. Első Ferdinándtól, Szapolyay Jánoshoz állott 1527. eszt., és Derencsényi Miklóssal együtt ment a gölniczick ellen. Lásd Derencsényi Miklós.

Máriássy Mátyás. Minthogy a Máriássyak Szapolyay Jánoshoz szitottak, ezen az okon a hires Katzianer János, Ferdinánd király megegyezésével, az ő jószágukat a lőcseieknek eladta ezer négyszáz nyolczvannégy forinton, a lőcsei kapitány is, Ribi Sebestyén, kétszáz forintot vett fel a lőcseiektől, azon jószágok fejében. Ezen jószágoknak minden váltság nélkül való visszaadásokért perelt ez a Mátyás, Thúrzó Elek országbirája előtt 1535. eszt.

Markolf. Salamon magyar király udvari bolondja, vagy inkább okosa volt. Moson vármegyében Óváron lakott.

Márkus Péter. (Kerékszállási). Minthogy Garai Lőrincz leányát vette el, Magyarországról Tótországba ment lakni, felesége jószágába, aholottis Frangepán Kristóffal s másokkal, igen buzgó ótalmazója volt Szapolyay Jánosnak első Ferdinánd ellen. Zágrábnak azt a ré-

szét, melyet Gorni városnak hittak, el akarta 1529. eszt. foglalni Ferdinándtól, de mivel annak kapitánya, a labaki püspöktől jó segitséget nyert, az ostromot félbehagyta, nehogy két tűz közé szoritsák. Hogy mindazáltal tett költsége s fáradsága hijába ne vesszen, onnan sz. Erzsébet várához ment, melyet akkor a hires Móré László birt vala, és azt hirtelen megtámadván, megvette, és amit kapott benne felprédálta.

Maróthi János. Zsigmond király idejében macsói bánságot viselt, akihez mindenkor igen nagy hűséggel viselte magát. A pártos Horváth János ellen, Cservégnél, derekasan harczolt Lossonczy Istvánnal és Gara Miklóssal 1387. eszt. Minthogy már abban az időben a törökök a Magyarbirodalmat is kezdették fenyegetni, a Szerémségre ezt a Maróthit állitotta ki Zsigmond azok ellen. Nagy-Olasz és Nagy-Zeng nevű városoknál, két izben ütközött meg azokkal, és mind a kétszer szerencsésen 1391. eszt. Oláhországban Kis-Nikápolynál 1395. eszt. a törökökön vett győzelemben is nem kis részt vett. Azután való esztendőben elkisérte Zsigmondot Bolgárországba, Nagy-Nikápoly várához is. Őt küldötte volt ott el a király annak megkémlelésére, micsoda erővel lehet Bajazet, a török fejedelem. Oda jártában összecsapott a törökökkel, és a maga kisérői közől egyet elvesztett, maga is sebet kapott, mindazáltal azutánis a derék csatában vitézül forgolódott a király körül. Ezen szerencsétlen had után kevéssel, a törökök vérszemet kapván, a bosnyákokkal a Száván általjöttek, és Pozsega vármegyét pusztitották, ahol őket Maróthi megtámadta, és közöttök igen nagy vérontást tett.

Mikor Zsigmondot 1399. eszt. némely pártosok fogságra tették, senki, Garai Miklóson kivül, olyan hathatósan és sikeresen az ő szabaditásán nem munkálódott, mint Maróthi; mert ő sereget gyüjtött, és azzal üldözte a Zsigmond ellenségeit. Hasonlóképen, mikor 1403. eszt. Bebek Imre az auréniai perjel és más pártosok, a nápolyi királyt Lászlót akarták magyar királynak behozni, és már Bebek anynyira ment, hogy Bessenyey Pált, a Zsigmond vezérjét, Bihácsnál elfogta, akkoris Maróthi költ fel Zsigmond mellett, Bebeket Tótországból, Bosniába üzte, sokakat követői közől eszökre hozott, de mikor annak egy Thornos, vagy Torna nevű várát ostromlaná, fejét egy nyil érte, melynek vasa olyan veszedelmesen akadt meg az ő fejében, hogy azt közel négy esztendő mulva lehetett onnan kivenni. Maga Zsigmond egészen neki tulajdonitja, hogy Lászlótól akkor megmenekedhetett, és a magyar királyságban megmaradhatott. Amely zenebonát Erdélyben a volt egri püspök Ludán Tamás, és annak

nagy pártfogója Debrő István élesztgettek, annak eloltására ezt a Maróthit küldötte Zsigmond 1404. eszt. Ugyanebben az esztendőben, eddig való érdemeiért, egy Pozsonban költ levelében, mind azokat, a Valkó, Szerém, Bács, Bodrog és Pest vármegyében fekvő, akarmi névvel nevezendő jószágokat, neki ajándékozta Zsigmond, melyeket Gyanta Pál, Sámboky János, Bodon György, és más pártosoktól vett vala el. Ott volt Maróthi 1411. eszt. Igló városában Zsigmonddal, és más huszonhárom főmagyarral, mikor az a lengyel királylyal békességet kötött.

Életben volt még Maróthi János 1427. eszt., amikor neki Zsigmond Erdélyben Rosnyón egy királyi levelet adott. Ebben a levélben a többek közt arról dicséri a király őt, hogy ő Zsigmondot elkisérte Németországra Achen városába, ahol ő római császárnak felkoronáztatott, azután a konstancziai (kostniczi) gyülésen emelte a Zsigmond becsületét s dicsőségét, mert némely magyar nemeseket maga mellé vévén, azokkal Konstancziába ment, még pedig maga költségén, és ott a Zsigmond parancsolatinak teljesitésére mindenkor készen állott. Azonban mig az a gyülés tartott, a törökök Bosniába beütöttek. Azoknak onnan való kiüzésökre, Maróthi Konstancziából önkényt és örömest haza jött, azok ellen a Zsigmond seregével, és a maga embereivel táborba szállott, velök megütközött. Ámbár pedig azok közől sokakat megöldöklött, mindazáltal vitéz maga viselete mellett is véletlen a törökök fogságába esett, azoknál négy esztendőnél tovább raboskodott, és onnan nem különben, hanem negyvenezer arany forinton változhatott ki. Ezeket a törököket Horváth, vagy Hervója János hozta vala be Bosnyákországba. Garai János és Csupor Pál is akkor estek volt fogságba Maróthival 1415. eszt.

Oláhországban egy Dán nevü embert tett vala Zsigmond vajdának. Ezt a Dánt a törökök a vajdaságból kiüzték, és helyébe Radult tették, aki aztán Oláhországot a török hatalom alá akarta adni. Ennek meggátolására Zsigmond 1426. eszt. Maróthi Jánossal elment Oláhországba, de a tél bekövetkezvén, maga haza jött, és a dolgot egészen Maróthira bizta. A nagy hideg, az éhség és szükség, melylyel küszködni kellett, ellent nem állván, Maróthi a törököket onnan kiüzte, Dánt hivatalába visszatette, sok oláht, akik a törökökhöz hajlottak vala, Zsigmond hüségére visszahajtott. Ennyi sok költségeinek, kárainak és fáradságának megforditására, Tótországban Körös vármegyében, Velike városát ajándékozta neki Zsigmond, annak várával, és más némely falukkal együtt. László nevü fia maradt. Maradt Anna nevü leánya is, aki 1437. eszt. Koroghy Jánoshoz ment vala

férjhez; de minekelőtte azzal összeesküdt volna, az ő és a Koroghy atyjafiai közt, holmi vérontások történtek. Ezen az okon Eugen pápa megengedte a pécsi püspöknek, hogy őt Koroghytól válassza el.

Maróthi Dienes. János testvér öcscse, bátyjával együtt hadakozott a törökök ellen, Nagy-Olasznál a Szerémségen, ahol fogságba is esett volt. A nagy-nikápolyi szerencsétlen ütközetben esett el 1396. esztendőben.

Maróthi Lajos. A többi főrendekkel együtt, kezeirásával bizonyította azon békességben való megegyezését, melyre Mátyás király Fridrik császárral lépett volt 1464. eszt.

Marsoczky József. A mohácsi veszedelem előtt kevés hetekkel, ezt küldötte volt Bécsbe Lajos király egy levéllel 1526. eszt.

Martinuzzi György. Királyi kincs és helytartó, váradi püspök, erdélyi vajda, utoljára esztergomi érsek s kardinál, Szapolyay János és első Ferdinánd királyok idejében. Horvátországnak Kamisacz nevű falujában született 1480. esztendőtájban. Igazabb vezeték neve Utjesenich, vagy Utjesenovich lett volna. Az akkori magyarok pedig neki sem egyik, sem másik vezeték nevét nem adták, hanem rendszerént Fráter Györgynek, egy szóval pedig barátnak is hitták, amint alább meg fog tetszeni. A Martinuzzi név édes anyja familiájáról ragadt reá, aki velenczei szüléktől származott. Atyja Utjesenich Gergely, még nyolcz esztendős korában, az ifju Hunyadi Jánosnak ajánlotta, ki is Erdélybe Hunyad várába küldötte őt. Ott töltött mintegy tizenhárom nyomoruságos esztendőt a konyha körül és a kemencze fütésben, akkor pedig a Szapolyay János édes anyjának Hedvignek udvarába ment, de ott sem tetszvén neki az udvari élet, Borsod vármegyében, a ládi klastromban, a remete sz. Pál szerzetesei közé állott, kik között egy tudós baráttal volt neki szerencséje megismerkedni, aki őt a tudományokban jól elővitte, melyekkel még eddig igen csekély ismeretsége volt. Azután egynehány klastromokban viselt priorságot. Mikor Szapolyay, Ferdinándtól való féltében, Lengyelországba ment 1528. eszt., elment oda ő vele ez a György is, és onnan három izben gyalogolt haza Magyarországra a magyar urakhoz, Tornallyay Jakabhoz, somlyói Báthori Istvánhoz, Ártándy Pálhoz s többekhez, kiktől pénzt vitt a szükölködő Szapolyaynak, és reávétte azokat, hogy annak menjenek eleibe, mikor az országba vissza fog jönni. Ettől fogva ő volt mindenkor Szapolyay kincstartója, mely hivatalt ő igen jó gazdálkodással viselt, és a pénz szerzésnek sok módját találta fel.

Amicsoda szelidséget, alázatosságot, és buzgó áhitatosságot mutatott ő az oltár körül való forgolódásában, szintén olyan eszes volt

ő a mások szive megnyerésében, találós a tanácsadásban, szerencsés valamely szándéknak végrehajtásában, és bátor, mikor pánczélosan a katonák vezérlésére ki kellett állani. Mind ezekért méltónak itélte őt Szapolyay arra, hogy Czibak Imre helyébe váradi püspöknek tegye 1534. eszt. Első Ferdinánd pedig azt merte felőle mondani, hogy ő Szapolyaynak semmit sem írígyel, hanem csak ezt az egy csuklyás barátot, akit az ország ótalmazásában, magát többre lehet tenni s becsülni tizezer sisakos katonánál. Őt küldötte volt egyiket Szapolyay 1537. eszt. a Ferdinánd fővézére Vels vagy Fels ellen a Szepességre. Lásd Perényi Péter. Ő épittetett 1540. eszt. Erdélyben Szamosujvár mellett, a kis Szamos partján, egy Bálványos nevű várat, melyre sokat fenékedett az akkori vajda Majláth István, hogy azt elhányathatná, de reá nem mehetett, sőt még ma is ezt az irást, vagy metszést lehet azon olvasni: Frater Georgius, infans Croatiae, Episcopus Varadiensis, et Thesaurarius Regiae Majestatis MDXXXX. Ezen felül van az ő czimere, mely egy unikornis, és egy szájában kenyeret hordozó holló. Ugyanazon esztendőben Konstantinápolyba rendelte volt őt Szapolyay nagy ajándékokkal, Szulejmán török császár megengesztelésére, de ő oda még május 25. napján sem indult el, noha mind Szapolyay egész indulattal sürgette őt, mint pedig Szulejmán egy csauzt küldött ő érette, hogy siessen. Ennek az ő önkényt való késedelmezésének hihető a volt az oka, hogy Szapolyay egészségének változását látta, és annak közel lévő halálát gyanitotta. Elindult tehát ő sok untatás után Konstantinápoly felé, de Szapolyaynak 22. jul. történt halálát meghallván, visszajött az útból Szászsebesre, annyival inkább, mert Szapolyay őt hagyta a maga árvája tutorának Török Bálint és Petrovich Péterrel. Ő reá különösen a törvényes dolgokat, az adót, a só és ércz bányák gondját bizta Szapolyay, mig az ő árvája felnevekednék. Azután ugyanezen tútor társaival együtt ostromlotta a pártos Majláth Istvánt, egy kevés ideig Fogaras várában, de mivel a Szapolyay özvegye Izabella parancsolt, hogy minél elébb mind hárman Budára menjenek, az ostromot félbehagyták. Vinczről 22. aug. indultak az egész sereggel együtt Dévára, onnan pedig a Szapolyay holttestével Budára. Kétség kivül útjokba ejtették Váradot, mert a György püspök fülét az a kedvetlen hír ütötte, hogy Perényi Péter, Bebek Ferencz, Serédy Gáspár, Balassa Menyhért és Zsigmond, arra a pénzre s egyéb kincsre fenik fogaikat, melyet ő minap Kassáról odahozatott, és további rendelésig és szükségig ott letett vala; és hogy Perényi s emlitett társai sok katonával s ágyúval akarják Váradot megvenni. De úgy látszik, hogy ez csak hirnek maradt.

Minekutána Szapolyay hideg tetemeit Székesfehérváron a többi magyar királyok temetkező helyébe takaríttatta volna, visszajött Budára, annak özvegyéhez Izabellához, és kis árvájához, és azokat ott nagy hűséggel ótalmazta Ferdinánd ellen. Ott volt egyébkor is, de nevezetesen akkor is Budán, mikor azt 1541. eszt. Roggendorf Vilhelm, a Ferdinánd fővezérje, Perényi Péterrel ostrom alá fogta. Követ és szép szó által kérte Roggendorf először, mint illet, Izabellától a vár és város feladását, az a Roggendorf, aki ezelőtt már tizenegyedfél esztendővel szerencsétlen volt Buda vivásában. Az ő követe beszédének e volt a veleje: „hogy Izabella szaggassa össze már valahára azokat a békókat, melyeket Martinuzzi György püspök, az ő és kisdede lábaira illesztgetett a tutorság örvével, és ha a várat s várost össze nem akarja töretni, elégedjék meg árvájának ősi jószágaival, a Szepességgel és herczegi titulussal, melylyel Ferdinánd úszolja őt, a régi váradi kötés szerént." Senkinek sem engedte György a válaszolást, hanem maga azt felelte nagy gúnyolódva: „hogy még nincsen Izabella olyan eszén kívül, hogy országát egy herczegségért cserélné el. Ami pedig Roggendorfot illeti, ő (György) csudálkozik rajta, mimódon hagyhatta, öreg ember létére, úgy otthon az eszét, hogy most ismét olyan helyre merészlett botorkázni, ahol már egyszer kudarczot vallott. Szünjék meg hát Roggendorf a részeg seregek ellen, magokat józanon ótalmazó magyarokat ijesztgetni, mert azok az ágyúk ropogásitól megképzelni nem tanultak. Mindazáltal a barátság kedvéért kikéri Roggendorftól, hogy csak pianó ágyúztasson, mert neki egy hasas magdiszna van, mely ha meg találna vetélni, vendégei nagy kárt vallanának benne." Mintha már ez csak eddigis nem túl a rendin lett volna, azt a csúfságot is cselekedte György, Roggendorf boszujára, hogy amely két fogoly ausztriai katonát ő hozzá vittek, azokat a Roggendorf tábora ellenébe felakasztatta, és azok mellé egy pár süldőt függesztetett. Még ekkor sem fogyott ki ő belőle a nagy emberekhez illetlen csufolkodó elmésség. Ugyanis Roggendorf a sz. Gellért hegyétől, a zsidók temetőjéhez költöztette táborát, akkor azt kérte György ő tőle, hogy neki bocsásson meg arról, hogy őt a minap eszefelejtett öregnek találta mondani, mert már most látja, hogy okos ember, mivel olyan helyre szállott, melyre legjobban illik, mind ő maga, aki a sok haszontalan munka s fáradság alatt roskadt el, mind az ő tábora.

Roggendorf, mint vitézhez illet, az efféle alacson vagdalódzásokat, és vén asszonyok szájába való szóbeli csereberét megútálta, mindazáltal Györgynek, ha elfoghatná, a vas kalitkát megigérte; azonban

maga egy oldalról lövette a várost, más felől pedig Perényi Péterrel ágyúztatta azt, és annak falain nagy réseket ejtett, csak abban tévedt meg, hogy a réseken való berohanást más napra halasztotta, melyet hogy más nap próbált meg, addig György a maga társaival magát jó rendbe szedte, és a csuklyát letévén, zöld ruhába öltözködve, bokrétásan, sisakosan lovagolt elébb-tovább a sánczokon, s biztatta a katonákat, még pedig olyan haszonnal, hogy Roggendorfnak kellett a csatát félbehagyni. Azután földalatt ásott lyukakkal próbálta Roggendorf erőteleniteni a falakat, de György a Nagy-Bányáról hozatott bányászok által, ezen czélját is semmivé tette. Egy más ellenség is kezdette magát a városban jelentgetni, t. i. az éhség, mely a lakosokat már zúgásra is, és a város feladásának sürgetésére kényszeritette; de a jó nyelvvel biró György a panaszkodókat szép móddal lecsendesitette. Magának Izabellának is lett volna reá kedve, hogy Budát Ferdinánd számára feladja; de György azt is keményebben megszólongatta, mint annak rangja engedte volna, és azt merte mondani, hogy ami őt illeti, ő készebb törökké lenni, mint Budát németnek adni.

Azonban két basa érkezett Izabella segitségére, sőt azok után maga Szulejmán török császár is naponként közelgetett Budához; mind ezek arra birták az eddig megretteni nem akart Roggendorfot, hogy egy éjjel alattomban Pestre, a Dunán általszállani, és onnan tovább magát visszavonni igyekezzék. Két szökevény vitte meg Györgynek és Török Bálintnak az ő szándékát; György pedig mindjárt hirül adta azt az emlitett két basának, kik is a költözködésben foglalatoskodó Roggendorfnak rettentő kárt okoztak, mind a szárazon, mind a Dunán lévő hajóiban, György azzal segitett a basákon, hogy a királyi istállóknál lévő takarmányt meggyujtatta, melynek világánál a törökök, mint szinte nappal, két kézre dolgozhattak s árthattak. Szulejmán táborával Ó-Budánál megtelepedvén, György is kiment volt az Izabella kisdedével a Szulejmán táborába, ott Ulomán beget ajándékok által jóbarátjává tette, Török Bálintot pedig hálóba keritette, és ő volt legfőbb oka, hogy akkor Buda török kézre jutott.

Minekutána Szulejmán Izabellát Budáról Erdélybe útasitotta, annak udvarában minden más urakat zsákba tudott György kötözni, és magát Izabellát is ugy hordozta, amint akarta, kivált minekutána őt a Tordán 1544. eszt. 1. aug. tartott országgyülésen helytartónak, és az egész Erdély főbirájának (judex generalis) tette. Gubernátori titulust akart volt ő akkor magának kidolgozni, de azt mind Izabella, mind mások sokallották neki. De csak ugyan terjesztette ő kilebb az Izabella birtokának határait, nevezetesen Heves, Abauj, Sáros, Zemplén,

és Ung vármegyéket, sőt Szabolcs és Szolnok vármegyének is egy részét Izabellához vonta, maga számára pedig Tornán, Varanón, Szepsin és Jászon harminczadokat állitott fel. Mindezeken hogy Ferdinánd király változást tegyen, a pozsoni diéta kérte őt 1548. eszt.

Miolta Buda török kézre birt, talán soha sem lett volna György attól idegen, hogy Magyar- és Erdélyország, egy fő, az az Ferdinánd alatt legyen. Legvilágosabban kimutatta pedig ő ezen hajlandóságát 1549. esztendőben, amikor a Ferdinánd követének Pereghi Albertnek azt igérte, hogy Erdélyt s Magyarország részeit, s a koronát viszsza fogja Ferdinándnak adni, csakhogy Ferdinánd Izabellának, s annak árvájának, valami herczegséget adjon, és ősi birtokaiba is az árvát állitsa vissza. Azután Istvánffy Pálnak azt hagyta, hogyha Ferdinánd Nyir-Bátorba fogja a maga követeit küldeni, oda ő is el fog menni, és ott azokkal bővebben fog értekezni. Elküldötte hát Ferdinánd Bátorba gróf Salm Miklóst és Báthori Andrást. Elment oda György is ezer lovassal, és ugyanannyi gyaloggal, és ott abban egyezett meg a gróffal s Báthorival, hogy ő Pereghinek adott szavát teljesiteni fogja, csak hogy Ferdinánd a maga leányát Joannát, a Szapolyay árvájának, János Zsigmondnak adja feleségül, és a felső Sziléziában lévő opoli (oppelni) herczegség mellé adja vissza Izabellának férje ősi örökségeit, magának Györgynek pedig adja az esztergomi érsekséget, ezenkivül a pápától nyerjen neki kardinálságot. Mindezekhez hozzákötötte azt is, hogy egy jó sereget tartson talpon Ferdinánd, mind azért, hogy ha Izabella Erdélyből ki nem akarna menni, őt onnan erővel is ki lehessen hajtani; mind azért, hogy a törökkel szembe lehessen szállani, aki ezt az alkut, minden bizonynyal fogja neheztelni. Ezt a dolgot az akkor élt Tinódi Sebestyén ilyen versekbe foglalta:

Elgondolá Fráter György császár (Szulejmán) mivoltát
Az ő ravaszságát, álnok hazugságát;
Mint király fiának ajánlá ő magát,
E szin alatt magának kivánja országát.
Róla oly nagy gondja mint ő kihozhatná,
Hogy a pogány kéztől megótalmazhatná;
Atyjától maradtba épen iktathatná,
Csak keresztyén kézbe, bár szegénybe tarthatná.
Ezt eszébe véve mit nem fog császárnál
Sok ravaszsággal és sok csélcsapással
Mennyire a császárt szép ajándékokkal
Meg annyira csalta édes ravaszságával,

Vaj! mely csodálatos vala bölcsessége,
Ő minden dolgában nagy esze, elméje!
Ha akarta császár két szemét bekötte,
Amint ő szerette, mind kettőt úgy viselte.
Igen nagyot használt bizony ez országnak,
Benne való népnek magmaradásának,
Majd megérthetitek, ha volt ez országnak
Az ő csélcsapása hasznára magyaroknak.
Sokat gondolkodék Fráter György eszébe,
Ura gyermekét ne ejtse török kézbe,
Ez az ország maradhatna keresztyén kézbe,
Német császártól királytól érteni kezde.
Sőt már ő közöttök vala ez végezve
Király követével hogy ő szembe lenne
Kisasszony napján a Nyir-Bátorba lenne
Király fia felől Erdélyről jót végezne.
Im ez idő közt, császár (Szulejmán) az uraktól
Becset, Becskereket, kéreti baráttól,
Gondba esének urak, ez hír hallástól,
Inkább megfélemlék Fráter György a császártól.
Mi válasza legyen tőlök a császárnak?
Simándot választák, hogy arról szólnának,
Király követéről is ott szólanának
Hogyha szükség volna követséget meghallanák.
Ott ez négy úr Simánden szembe levének,
A török császárnak bölcsen megfelelének,
Báthori gyülésbe és mind ott lennének
Petruit, Patocsy, Losonczy bégyülének.
De királyné asszony (Izabella) hallá ezt, megérté,
A német követtel barát szembe lenne
Budosóban király fiával ejtené
Országát ő töle elüdegenítené.
Ott Fráter György Erdélyből hozá hivatá
És Magyarországból urakat hivata
Váradból nagy szép sereggel elindula
Kétezeren, nagy pompával Bátorba szálla.
Módja mint felségnek ő dolgában vala
A klastromba szálla, környülfogták vala
Puskások, lovasok igen őrzik vala,
Alföldi urak csak követet bocsátottak vala.

Jó gróf Miklós vala ott követségben,
Jámbor tanács vala király hivségében,
Ott király képében, fogadá barátnak,
Ha Magyarországot bocsátja királynak
Atyja jószágát János király fiának
Épen megbocsátná, megadná szép Jánosnak.
De Erdélységben és vajdaságban hadja
Királyné asszonynak jegyruháját megadja
Barátnak váradi püspökséget adja,
Esztergomi érsekséget is vele adja.
Ottan az Fráter György ez hitnek megálla
Ő is gróf Miklósnak hitet adott vala;
Bátorból kijőve, ő Erdélybe szálla
Királyné asszonynak mit szerete azt szóla.

Már akármit mondott Fráter György Izabellának, a bizonyos dolog, hogy Izabella mindeneket megpanaszolt Szulejmánnak, valamiket csak egynehány esztendők olta szenvedett Györgytől. Szulejmán azt válaszolta s parancsolta, hogy Györgyöt, akár élve, akár halva küldjék Konstantinápolyba, ha pedig nem lehetne, legalább minden hivatalától fosszák meg, s Erdélyből hajtsák ki. Hogy ezeket megtudta György, ő is követet küldött Szulejmánhoz maga mentésére.

Azonban még inkább is kiüti magát a tűz ő közöttök, Petrovich Izabella mellett, György pedig az ellen kardot rántanak. Petrovich foglalta el először Györgytől Alvinczet, onnan Cserepovics Miklóssal katonáinak egy részét Csanád megvételére küldötte 1550. eszt. Hogy ezt György meghallotta Váradon, ő is Erdélybe ment, Szászsebest, Meggyest eltoglalta, sőt sz. Mihály hava elején Izabellát is Petrovichchal együtt Fehérvárba szoritotta, és ott harminczhét napig ostromlotta, és azt kivánta, hogy a Szapolyay János árváját neki adják által. Utoljára összebékéltek, György bement a városba, könyhúllatások közt kért Izabellától engedelmet, melyet meg is igért neki nagy sirások között Izabella. De nem sokáig tartott ez a békesség.

Ugyanis György azt nem felejthetvén, hogy Izabella ő ellene a moldvai és havasalföldi vajdákat, ezenkivül a budai basát Kászont, Erdélybe összecsőditette vala; minekutána Fehérvárról Váradra hazajött, onnan Diószegre ment, ahol őt Báthori András várta, és ott azzal, a mult esztendei nyir-bátori kötést megujitotta, de ahoz most is azt tette, hogy Ferdinánd közel Erdélyhez egy jó sereget tartson, minden esetre. De magának Izabellának is, és titkosabb tanácsosinak is voltak olyan óráik, melyekben ők nem irtódzottak Ferdinánddal tisz-

tességes kötésre lépni, annyira, hogy abban is megegyeztek, hogy 1551. eszt. marczius első napjára Bécsbe követeket küldjenek az alkudozásra. Hogy ezt megirta György Ferdinándnak, ez is kirendelte volt már maga képviselőit; de mivel Izabellához két csausz érkezett Szulejmántól, az ő esze is megváltozott, a Bécsbe küldendő követek is itthon maradtak; sőt amikorra azoknak Bécsbe kellett volna menni, már akkorra Izabella Enyedre országgyűlést hirdetett, és a rendek előtt olyan szinnel festette le Györgyöt, hogy azok ezt haza ellenségének itélnék, és azt végeznék, hogy őt fegyverrel is eltiltják ezután Izabella udvarától s Erdélytől. Mindezeket rögtön hirül adta György Ferdinándnak, és kérte, hogy minél hamarabb fegyvereseket küldjön; maga pedig hirtelenében egy jó csoport katonasággal Váradról az enyedi diétára indul. Bethlen Farkas azt irja, hogy mikor Körösbánya körül járna, egy vizben az ő kocsija feldült, és csak egy perczen maradt meg élete. Voltak mellette olyanok, akik ebből rosszat jövendöltek, de ő azt felelte, hogy neki semmi köze a földi szekérhez, mert van neki mennyei szekere. Igen váratlan lepte ő meg Enyeden a rendeket, akiktől mindjárt azt kivánta, hogy az ő ellene hozott törvényt vonják vissza, melyet hogy azok nem akartak cselekedni, fenyegetődzött, és a székelyeket s másokat magához édesgette. Ezeket Tinódi igy irja le:

Barát meg elkezdé némettel tanácsát
Diószegen két úrral végezé ő dolgát,
Azt királyné asszony megérté, Erdélybe,
Erdélyi urakat gyüte eleibe,
Monda: az országot Ferdinánd kezébe
Fráter György akarja adni ő hivségébe.
Sokan a baráttól idegenedének,
Kendi Antal, Bank Pál többen búcsút vőnek.
A királyné asszony szolgái levének
Hogy király fiának hív szolgái lönnének.
A szász urak akkor főre megesküvének,
Királyfinak anyjával hivek lönnének,
Asszony parancsola: Enyeden gyülnének
Barát ott ne lönne, minden jót végeznének.
Akkor a barátnak megizente vala:
Többé szolgálatját venni ne akarná,
Barát békével tisztivel laknék Váradba.
Még kezébe lönne, Alvinczet ő kivánja.

Alvinczre mulatni méne ő népével.
Szászsebesbe méne gyorsan ő népével;
Bank Pált benne hagyja kapitányul ő népével.
Királyné asszony siete szép sereggel
Gyülésbe Enyeddé (Enyedre) az ő hiveivel
Fráter György hivatlan bejöve népével
Ellene asszonynak ország nagy ereivel.
Barát mellé szászok kezdének hódolni
A királyné asszonyt kezdék engesztelni
Barát szolgálatját, hogy akarná venni.
Válaszok ő nekik csak imez kezde lenni:
Először jobb volna országrá gondolni
Mi jobb volna javára azt elvégezni.
A szolga mindenkor ő urát megleli
És az úr szolgáját mindenkor megleli.
Ime egy hétig asszony vára bánatba
Semmi végezés lön gyülésbe haszonba
Méne királyné asszony be Fehérvárba
A gyülés ott álla barát akaratjába
Ezt barát szolgái nagy sokan megérték
A királyfi ellen hamisságát érték
Asszonyt kis fiával kibeszélenéjek,
Kiknek mind fejenként lám régen megesküdtek.
Vitézek baráttól sokan búcsút vőnek,
Királyné asszonynak hiv szolgái lőnek,
A két vicze vajda onnat eljövének,
Balassa Menyhárttal több vitézek eljövének.
Vala bizodalma ezekben asszonynak,
Ellene támada haddal a barátnak
Tordán barát érté, izene uraknak
Nagy erővel Keresztes mezőre szállának.
Ezen megesküvék barát az országnak:
Hogy négy fő tanácsát királyné asszonynak
Balassa Menyhártnak és Kendi Antalnak
Fejek esnék Kis Péternék, Csáki Mihálynak.
Sőt Fehérvárat is ő kezekbe adja,
Még a tárházat is ő kezekbe adja.
Sok fizetésével szóval hozzá hajtja
Fő fő székelyeket ugyan ápolgatja.

Ekkor ismét izent György Ferdinándhoz a fegyveresekért. Már fujt is a szele, hogy Castaldó Baptista János, Báthori Andrással, Nádasdy Tamással és Losonczy Istvánnal, hatezer válogatott, és mind próbált vitézeket vezérel a Tisza körül. Mig Castaldó az ágyúkat s egyéb készületeket a Meszesen általszállíthatta, addig sem akart György heverni, hanem Fehérvárt körülkeritette, melyből mostanában Izabella eltávozván, azt egy Bejnics Ferencz nevű horvát emberre bizta. Húsz napi ostrom után leomlottak az avult falak, mindazáltal a várost nem bocsátotta prédára a katonáknak, ne hogy Izabella kincse is elveszszen. Levelet irt tehát Izabellának, hogy parancsolja a városnak magát önként feladni, mely meg is lett. György pedig Izabellának minden kincsét s házi portékáját s butoraít visszaadta, s tőle kikérte, hogy vele szembe lehessen. Megengedte Izabella. Elment hát György Szászsebesre, és ott, mint szintén a minap Fehérváron, tőle igen sűrű zokogások közt engedelmet kért, egyszersmind jelentette, hogy már benn van Erdélyben Ferdinánd tábora, neki pedig fiával együtt Opoliába kell menni s a t. Innen Enyedre indult György, barát ruhában ugyan, de elég fényes pompával, ahol őt Castaldó várta. Nyolcz derék ló vonta az ő szekerét, mely mellett vezetéken négy tanult lovat vittek. A szekér előtt négyszáz nemes magyar lovagolt, utána kétszáz hosszú puskás gyalogolt. Minekutána Enyeden általadta Castaldó a Ferdinánd rendeléseit Györgynek, onnan együtt Fehérvár felé Szászsebesre mentek Izabella köszöntésére, és hogy annak is Ferdinánd akaratját tudtára adják. Ugyanott azt is elvégezték Izabellával, hogy Kolosvárra diétát hirdessenek. Minekutána Kolosváron lemondott volna Izabella az egész ország előtt Erdélyről, és Lengyelország felé útnak indult volna, elkisérte őt Zilahig, vagy amint Tinódi irja, Sz. Királyig György is, és ott mind magát, mind fiát, ezer-ezer aranynyal megajándékozta, és ezt az utolsót keserves sirások közt megcsókolván, tőlök vég búcsút vett, Kolozsvárra visszament, és az erdélyi vajdaságot kezéhez vette.

Még benn volt Izabella Erdélyben, mikor Szulejmán megtudta, mind Petrovich leveléből, mind másunnan, mimódon akarja György őt onnan kiolvasni, és Erdélyt Ferdinándnak adni. Ezen való boszuságában Malvezzi Jánost, a Ferdinánd Konstantinápolyban lévő követét, tömlöczbe veti, és annak mindenét elkotyavetyélteti, még vele lévő inassait és ágyasát is Azonban Mohammed beglerbegnek parancsol, hogy az alatta lévő basákkal Erdélybe siessen, és ott Izabellát tartsa meg, Martinuzzit pedig akár elevenen, akár pedig annak csak fejét küldje Konstantinápolyba. Mindjárt parancsolatokat küld Mohammed minden-

felé a basákhoz, szandzsákokhoz, hogy minden erejökkel gyüljenek a Szerémségen Szalánkeménhez, ahol őket meg fogja várni. Hatvanezer főből álló tábor gyült Mohammedhez Szalánkeménre, melylyel ő Dunán Tiszán általkelvén, Becse, Becskerek, Galad, Araczia, Besenyő, Nagylak, Fellak, Egres, Csállya, Csanád, Pálélése, Boderlak, Zádorlaka, Eperjeske, Horogszeg, Csák, Kis-Somlyó, Illadia nevü várakat s kastélyokat, a maga katonáinak, nemcsak halálok, hanem majd minden sebek s izzadozások nélkül is elfoglalt. Még mikor Becsénél járna Mohammed, már akkor követeik által azt igérték neki a Temesvár és Lippa vidékén lakó ráczok, hogy őt segiteni fogják Temesvár és Lippa megvételében. De minden segitség nélkül is könnyen elfoglalta Mohammed az őrző katonaságtól önként kiürült Lippát; ellenben Temesvárt, a segitség mellett is oly vitézül ótalmazta, a halhatatlanságot érdemlő Losonczy István, hogy az alól Mohammed, tizennégy napig tartott erős, de haszontalan ostrom után, szégyennel, és csak lopva kullogott vissza Belgrádba.

A törököknek ily sebes lépéseiket látván György és Castaldó, segitséget sürgettek Ferdinándtól; de amely igen lassan, sőt semmi sem érkezett. Castaldó tehát arra ösztönözte Györgyöt, hogy az erdélyieket ültesse fel a törökök ellen. De György a dologgal semmit nem sietett, sőt ugy látszott, hogy az ő Izabellától végső elválásakor hullatott könycseppjei, meg annyi tanui voltak cselekedete megbánásának, és arra a gyanuságra is okot adott, mintha ő vagy Izabellát akarná visszahozni, vagy ami hihetőbb volt, török ótalom alatt, maga akarna Erdély ura lenni. Szokatlan lévén a mástól való függéshez, csakhamar arról kezdett panaszkodni, hogy ő annyi vendéget hivott az asztalhoz, hogy azok miatt magának kell onnellől kiszorulni. Hogy pedig ő a törökök visszanyomásában, inkább Ferdinánd erejéhez, mint Erdélyéhez akart támaszkodni, abból tetszett ki, mert azt találta ejteni, hogy ő Ferdinándnak sokkal nagyobb erejét gondolta, mint amilyet most kell neki tapasztalni. Hogy a minap Mohammed beglerbeg Lippát elfoglalta, azt az Ulimán vagy Ulomán nevü veres török (persa) basát hagyta abban, őt ezered magával, akivel Buda alatt György összebarátkozott vala. Lippa elvesztésének okául is a György késedelmezését vetette Castaldó. Azonban mikor látta György, hogy Ferdinándtól segitség nem érkezik, a székelyeket, szászokat, magyarokat s oláhokat, a hajdani Báthori István győzelméről hires Kenyér mezejére parancsolja fegyveresen gyülekezni. Akik nagy lassan odagyültek is, azt mondották, hogy ők sikon harczolni készek, de várak vivásával magokat nem fogják vesztegetni. Minekutána György

esküvéssel igérte, hogy arra senkit sem fognak erővel kényszeríteni, mindjárt sűrűbben forrottak a fegyveresek, ugy hogy mikor aztán Castaldó és György 2. novemb. Lippa alá szállottak, a Magyarországról Nádasdy Tamással, Perényi Gáborral és Varkóczy Tamással érkezett seregekkel együtt, mintegy hatvanhatezer főből állott az alattok lévő tábor.

Lippára való útjában vette György Ferdinándtól az örvendetes hirt, hogy már a kardinálisi méltóságot megnyerte neki a pápától. Már azelőtt, mihelyt Izabella kiment Erdélyből, az oda való vajdaságot és kincstartóságot is reáruházta vala Ferdinánd, húszezer forint esztendőnként való fizetéssel. Talán ezen sok rendbeli nagy hivataloknak s aranyoknak magassága, melyeknél feljebb való emelkedést már ő e földön nem várhatott, és az ő életének hetvenedik esztendeje okozták a György agyvelejének azt a gyengeséget, mely őt az ő régi vigyázóságától, valóságos czéljainak titokban való tartásától, mások szivének maga tetszése szerént való hordozásától megfosztotta, melyek neki ez előtt, csak egynehány hónapokkal is, őt mások felett, oly igen megkülönböztető tulajdonai voltanak. Minekutána Lippa városa kézre került, annak várát lövette Castaldó. Kevés napok alatt olyan inségre jutottak abban az Ulomán törökjei, hogy macska és ló hussal is örömest vették magok éhségét, azértis azt igérte Ulomán, hogyha őt György és Castaldó, az ő ötezerről, tizenhárom- százra elvadt törökjeivel szabadon bocsátják, nemcsak Lippát, hanem Csanádot is oda fogja nekik adni. Castaldó azt kivánta volna, hogy Ulomán minden feltétel nélkül adja meg magát, ellenben György azt javasolta, hogy Ulománt bocsássák szabadon; azonban pedig huszonkét napig való fegyvernyugvást adott neki, egyebek akaratja ellen, mely idő alatt eleséget is küldött annak titkon a várba. A husz nap eltelvén, maga sátorába hivatja György Castaldót, Báthori Andrást, Nádasdyt s egyebeket, és azoknak ismét azt veri fejökbe, hogy Szulejmánt, az Ulomán elfogásával, vagy megölésével ne ingereljék, hanem bocsássák szabadon, melyre midőn azok nem akarnának állani, parancsol a maga hadnagyainak Eödönffy Lászlónak és Perusith Gáspárnak, hogy keressenek a táborban üres szekereket, s azokat küldjék Ulománhoz, hogy azokra sebeseit s egyetmását rakja fel, és a várból költözzék el. Mondják, hogy alattomban fegyvert s eleséget is rakatott volna a szekerekre. Ezenkivül Cserepovics Miklóst, Szabó Istvánt és Bosics Pétert, háromszáz lovas ráczczal Ulomán mellé adta, hogy őt s törökjeit kisérjék bátorságos helyre. Minekelőtte egy éjfélben szép holdvilágnál kiindult volna Ulomán Lippáról, Martinuzzinak egy aranyos lámpást,

két aranynyal czifrázott viaszgyertyát, egy aranynyal szőttes, és kivarrott persiai keszkenőt, egy drágaköves handzsárt és négy paripát küldött ajándékba. Mindezeket csak nyelte Castaldó, ha mind nehezen is, aki eleitől fogva szemmel tartotta Györgyöt, és annak minden szemefordulását s lépését Ferdinándnak, még talán kitoldozva is, megirta, s vele elhitette, hogy mig György él, addig Erdélynek csendes birtokában nem lehet. E volt az oka, hogy még el sem mentek Lippa alól, mikor Ferdinándtól két rendbeli posta is érkezett Castaldóhoz, azzal a hagyással, hogy Györgygyel azt cselekedje, amit a közjóra leghasznosabbnak itél.

Azonban a hideg tél elkövetkezvén, a katonáknak téli szállásról kelle gondolkodni. Ez ujra egy szóbeli összecsapásra adott alkalmatosságot. Ugyanis Castaldó szándéka a volt, hogy azok mindnyájan az erdélyi városokra osztassanak szélyel, és már ezt ki is hirdette volt a táborban; ellenben György olyan itélettel volt, hogy azon városokat nem kell már többé terhelni, mivel már mostanában sok terheit viselték a hadnak, hanem jobb lesz a katonákat a vég várakba szállitani. Báthori András közbenjárására abban állapodtak meg, hogy a katonák nagyobb része, az ellenséghez közelebb lévő várakba szálljon, az a része pedig, mely Lippánál legtöbbet szenvedett, a városokra osztassék fel Erdélyben. A végezés után a Maros vizén általkél György, utána Castaldó a vele maradt katonasággal. Hogy Alvinczre értek, György a legszebb s legalkalmatosabb szobát mutatta ki Castaldónak a kastélyban, maga pedig annak dél felől való részében választott magának nyugvó-helyet. Csak kevés katonákat hagyott maga mellett ekkor a maga testőrzői közől, akik amint Forgách irja, rendszerént tizenötszázan szoktak lenni; akiket pedig ott hagyott is, megparancsolta, hogy másnap reggel jókor induljanak el a társzekerekkel Székely-Vásárhelyre, ahova ugyanakkor maga is szándékozott azoknak utánok a diétára indulni. Kapván Castaldó ezen az alkalmatosságon, egy Pallavicini Sforza nevü olaszt, aki már a czélt jól tudta, még akkor estve magához hivott, és kérte, hogy vállalja magára a György világból való kivégezését, ki is arra a Castaldó iró deákjával Antallal, magát örömest igérte. Reggel még hajnal előtt bemegyen Sforza a kastélyba, maga mellé veszi Antal iró deákot, és még azonkivül nyolcz más előkelő olaszt és spanyolt. Azokkal Györgyhöz ménvén Antal egy levéllel, a György szobájába az inas által bekéredzik, olyan szinnel, hogy azon Ferdinándhoz szóló levélnek ő is irná alá a maga nevét. Minthogy ez ember igen ismeretes volt György előtt, azt mindjárt bebocsátotta, noha még reggeli imád-

ságát is akkor el nem végezte. A levelet végig nézvén, mikor az asztalra előrehajolva akarná annak maga nevét aláirni, megragadja őt Antal, és nyakát egy rövid karddal kétszer keresztüldöfi. Györgynek Jézus Mária kiáltására a többiek is berohantak, és őt összeszurdalták s vagdalták. Mig szólhatott, azt kérdezte: „mit csináltok? mit vétettem?“ Antal nem elégedett meg a két döféssel, hanem őt, midőn már a maga vérében a földön fetrengene, a mellén keresztül lőtte. Ezt Tinódi igy adja elő:

Azon éjjel nagy karácson előtt vala
Másod csötörteken jó hajnalba vala,
Egy inas, egy apród csak ővele (Györgygyel) vala
Vass Ferencz és Ciczi neki udvarnok vala.
Lefüggesztett fővel solosmát tart vala
Ajtón megkóltantak, ifjak kérdik vala
Hogy búcsút vennének, kövül mondják vala,
Őket bébocsátnák, a barát mondta vala.
A fő olaszok csak tizen valának
Nagy hertelen az ajtón berohanának
Kivont fegyverekkel baráthoz futamának.
Legottan rapélylyal őtet általverik,
Mordál puskából is őtet általlövék
Szegény Vas Ferenczre hét sebet ejtének —
A kastély kapuját nagy hamar megvevék
Ott való kéncsébe mind zsákmánt tevének,
Az jobb fülét neki gyapjastól elmetszék,
Királyi felségnek postán vivék, jelenték —
Lőn nagy okossága a király képének (Castaldó)
Lele csendességet az erdélyieknek,
Mind végére méne a barát kincsének
Házait foglalá király ő felségének.
Felséges királynak kéncsbe sokat külde
De azért ő magát abból sem feledé,
Mert csak három kocsival Erdélybe jöve,
Öt tár szekérrel Erdélyből de kiméne.

Ami Györgyöt illeti, az ő erőszakos halála 17. dec. 1551. eszt. esett, reggeli négy órakor. Teste hetven egész napig hevert a kastély tornáczában temetetlen, akkor pedig a fehérvári pap urak azt Fehérvárra vitették, és a sz. Mihály templomába temették, ahol az ő ko-

porsó kövén most is ezen szókat lehet olvasni: Omnibus moriendum est. Mind Izabellának, mind a Magyarország főrendeinek tudtokra adatta Ferdinánd azon fontos okokat, melyekért Castaldó Györgyöt megölette, p. o. hogy ő Mohammed beglerbeggel titkon levelezett, az erdélyiek felkelését önkényt késleltette, mikor Báthori András az Erdélylyel szomszédos magyar vármegyéket a felkelésre serkentette, azok azt feleltték, hogy őket attól György eltiltotta; hogy Lippán Ulománnak egy törökül tudó katonája által, azt kiáltatta be a várba, hogy magát keményen tartsa, mert rövid idön kénytelen lesz a Ferdinánd tábora azt odahagyni stb.

Egymástól igen különböző érzést okozott az ő halála az emberekben. Némelyek azt tartották, hogy Ferdinánd könnyen hivő volt a Castaldó vádjaira; mások ellenben örülték azt, amint Tinódinak ezen verseiből kitetszik:

Röttenetes lön halála az barátnak,
Kin lön nagy siralmok sok jó szolgainak,
Jelesben ohajtás az horvát uraknak
Nagy sok jóval vala mint atyjafiainak.
Oly igen örülik nagy sok városokba,
Kik voltak miatta gyakran kárvallásba,
Mert kinél mit érzett, volt oly alkotásba
Vagy fogsággal, vagy szép szóval, kivonásba.
Láttátok mikor ő kezdett prédikalni,
Evangeliomot elunta beszélni,
Sok ezer forintra kezdett óhitozni;
Addig sírt, kesergett, annak megkellett lönni.
Kolosváriak nyúghatatlanok miatta,
Csépli, rójja, kergeti és nyomorgatja,
Bűnes csak Kristusnak evangelioma,
Ezért szegény prédikátorokat fogatja.

(NB. innen azt lehet kihozni, hogy Tinódi protestáns volt.)

Kegyetlenségéért kegyetlen lön halála,
Testét eltemetni is nem hagyták vala,
Hetven napig stb.

Senki sem szenvedte nehezebben az ő halálát, mint a pápa, akinek ő ezelött csak kevés hónapokkal oly nagy dicséretekkel vala

a kardinálságra ajánlva, azértis a maga Bécsben mulatott nunciusának, Martinengo Hieronim kardinálnak megparancsolta, hogy a György ellen tett vádaknak igaz, vagy nem igaz voltokat szorosan vizsgálja meg. A nunczius Bécsben, Gréczben, Németujhelyen, Sopronban, és Erdélynek némely városaiban, a templomok ajtaira ragasztatta fel a leveleket, melyben mindazokat maga eleibe idézte, valakik csak a György soráról, a maga viseletéről valamit tudtak. Minthogy maga a nunczius mindenüvé el nem mehetett, Magyar- és Erdélyországba másokat küldött, a beidéztek megkérdezésökre. Mind maga a nunczius, mind az ő subdelegatusai hetvennyolcz kérdést tettek azoknak eléjökbe. A nunczius maga Gréczben, Bornemissza Pál veszprémi, és Oláh Miklós egri püspököket; Bécsben Blandrata Györgyöt, az Izabella udvari orvosát; Sopronban gersei Pethő Jánost, aszúi Bornemisza Ferenczet, Nádasdy Tamást, az egyházi személyek közöl pedig Ujlaky Ferencz győri püspököt, és Verancsics Antalt kérdezte s halgatta meg. A feleleteket a következő idő fogja világosságra hozni. A pápa utoljára a György kincséhez jelenlette valami jusát, de az már akkor egyéb szükségekre fordittatott s költ el. Az idő a maga szokása szerént, mindeneket lecsendesitett. Istvánffy azt jegyzi meg, hogy a György gyilkosai többnyire vagy erőszakos halállal haltak el, vagy más úton itélte meg őket a gondviselés példásképen. Antalt Majlandban Gonzaga Ferdinánd egy igen magas akasztófára függesztette. Pallavicini Sforza, esztendő sem telvén belé, a palásti mezőn Eördögh Mátyással török fogságba esett, melyből tizenhatezer aranyon változott ki. Kámpeg (Campeggio) nevűnek jobb kezét Augsburgban, valami zenebonában elvágták, azután Bécsben ontotta ki minden belét a vad disznó. Skaramucziát (Scaramuzza) Francziaországban vagdalták össze némely katonák stb.

Márton. Francziaországban turóni püspök. Halála után a szentek közé számláltatott. Magyarországban született a negyedik század közepetáján, de nem Gönczön, sem nem abban a Sabáriában, melyet ma Szombathelynek nevezünk Vas vármegyében, amint közönségesen tartják, hanem abban a Sabáriában, mely hajdan a Pannon hegye alatt volt, (mons sacer Pannoniae), mely hegyen épült idővel a sz.-mártoni apátúrság, Győrtől két mértföldnyire, dél felé, és amelyet azután sz. Márton hegyének neveztek. Ezt fontos okokkal megmutatta t. Katona úr. hist. duc. p. 213. seqq. Ennek a Mártonnak tiszteletére választotta magának ötödik Márton pápa 1417. eszt. a Márton nevet, mivel ennek napján választatott pápának Konstancziában. (Kostnicz.)

Márton. Első András és Salamon királyok idejében főispány volt, de bizonytalan melyik vármegyében. Ő is benn volt Pozsonban, mikor

azt Henrik császár 1052. eszt. ostromlotta, és annak ótalmazásában magát mások felett megkülönböztette. Mert Endre, Vilungard és Urosa nevű társaival majd minden nap, még pedig jó szerencsével, kiütött az ellenségre. Azon diplománák, melyet András 1055. eszt. a tihanyi apátúrságnak adott, ő is aláirta a maga nevét, s annak is, mely a zazti apátúrságnak Salamon király alatt adatott 1067. esztendőtájban. Lásd Péter főispán.

Mártonffy András és Bálint. Hűséges emberei voltak Izabellának a Szapolyay János özvegyének, és épen azért ölette meg őket Martinuzzi György püspök Székely-Vásárhelyen 1550. eszt., mikor Izabella ellen fegyvert fogott. Ezeket Istvánffy irja Mártonffyaknak, de Bethlen Farkas Handorffy nevet ad nekik. Bizonytalan melyiknek van igazsága.

Massay Imre. Ugy tartják, hogy a Massay familiának régi elei Olaszországból, a Massa Karrarai márkiók, vagy herczegek házából szakadtak volna Magyarországra, a Czibak familiának törzsökével együtt. De annál bizonyosabb az, hogy ez az Imre, László és János nevű testvéreivel, vagy legalább vérszerént való atyjafiaival, Bihar és Békés vármegyékben jószágos nemes ember volt, első Ferdinánd király alatt. Nevezetesen, amint a Bihar vármegyei beirás (conscriptio) mutatja, ott ő birt Somos nevű falut emlitett atyjafiaival 1552. eszt. Váradon igen derék palotája volt. Békésben sokkal többet birt, mint Biharban, titulusa nagyságos volt. Nagy pártfogója volt Imre a Calvin követőinek, a gyulai oskolának, és az abban tanitóknak s tanulóknak, kiket pénzzel s másképen is segitett s előmozditott. Hármójok közől bizonytalan melyiknek leánya volt e két nevezetes asszonyság u. m. Massay Margit és Eulalia, ez ugyan a nagyságos Mágochy Gáspár felesége, amaz pedig ama nagy lélek Pázmány Péter, magyarországi primás s kardinál édes anyja.

Mathuznyay. L. Matuznay.

Matuznay Tamás. Besnyákországban a zreberniki, tesseni és szokoli várak kapitánya volt, de mindezeket maga vigyázatlansága miatt elvesztette, és a törökök kezébe ejtette 1521. eszt. Ugyanis Balibeg a szendrői, és Mustafa a verbosanai basák észrevévén, hogy ő Magyarországon kórász, és a várakat minden jó rendelés nélkül hagyta, egy éjjel Zrebernikre ütnek, oly czéllal, hogy annak falaira lajtorjákon felmászhatnak, és azt könnyen, és csak lopva elfoglalhatják, de a várbeliek a dolgot jókor észrevévén, annak elejét vették. Ostrom alá fogták tehát a várat a törökök. Tiz napig szenvedték a várbeliek az éhséget, akkor pedig oly feltétel alatt adták fel a várat, hogy magok

szabadon bocsáttassanak, melyet megigértek ugyan a törökök. de őket szokások szerént, fogadások ellen, mind levagdalták, a gyermekeket kivévén. A többi várbelieknek ez értésére esvén, minthogy kevesen is voltak, és az ótalomhoz készületlenek, a várakat meggyujtották, magok pedig futásnak eredtek, de őket is a törökök nagyobb részént utolérték s levágták. Ezért Lajos király Tamást számkivetette, jószágait elfoglalta, és azokból Ninna várát, Vukovár vármegyében, Keserű Istvánnak, a bosniai püspök testvérjének adta.

Matuznay Sebestyén. Eördögh Mátyással elindult volt a palásti mezőre 1552. eszt., de mivel őt a Bányavárosokra küldötte volt Eördögh ágyukért, mig ő odajárt, a vásár megesett, és ő életben maradt.

Mátyás. Először váczi püspök volt, azután esztergomi érseknek választatott 1239. eszt. negyedik Béla idejében. Nagy familiából való embernek kellett neki lenni, mert Bélával együtt tanult, nőtt és nevekedett; ezen az okon Béla király korában is igen szerette őt, és tanácsadására figyelemmel volt. Kevés ideig tartott érseksége alatt, egynehány leveleket vett a pápától. Egyben azt parancsolja neki a pápa, a Béla kérésére, hogy a vigyázása alatt lévő klastrombeli barátoknak hallatlan elfajultságokat maga személy szerént vizsgálja és orvosolja meg. Másikban arról dorgálja, miért nem siet Rómába a gyülésre menni? Azonban mig ezen levelezések folynak, a tatárok az országba 1241. eszt. beütnek, és szörnyű pusztitást tesznek. Elment azok ellen a Sajó vizéhez Mátyás is, és minekutána ott a magyar tábor igen megveretett, a szaladás közben, sok más papi és világi urakkal együtt, a tatár fegyver által elesett ő is.

Mátyás. Király. Lásd Hunyadi Mátyás.

Mátyus Demeter. Lásd Zóltay István.

Maurus. Pécsi második püspök, egy igen buzgó és áhitatos ember. Ezzel nyerte azt, hogy mikor még sz. mártoni barát volt, és egy alkalmatossággal Imre herczeg, a sz. István fia, az oda való barátokat rendre csókolgatta, kit többször, kit kevesebbszer, neki hét csókot adott. Ezen elcsudálkozván sz. István, egyszer elment a barátoknak éjszakai könyörgésökre, és ugy tapasztalta, hogy akiknek Imre csak egy csókot adott, a rendszerént való könyörgésnek végével, mindjárt lefeküdtek, de akiket többször csókolt meg, azok továbbis a könyörgő helyen maradtak. Ezeket a király rendre járta, nyájasan köszöntötte, valakik csak ott maradtak, azok is a királyt visszaköszöntötték, az égy Maurus sem nem fogadta az ő köszöntését, sem a könyörgést félbe nem hagyta. Ezen cselekedetéért más nap őt a király a többek

előtt, csak próbára, keményen dorgálta, de Maurus akkor sem felelt, hanem csak könyörgött. Látván a király az ő állhatatos kegyességét, őt felettébb megdicsérte, s kevés időre apáturrá tette. Azután pécsi püspök lett. Az ő idejében épittette Péter király a derék pécsi templomot. Ő irta meg a sz. Zoerárd életét.

Maurus. Sz. Gellértnek a bakonbéli erdőben két esztendeig remete társa, azután helyébe csanádi püspök, első András király idejében, akinek engedelméből, a sz. Gellért testét Pestről Csanádra vitette, hogy ott a keresztelő sz. János templomába temesse el, melyet még életében magának temető helyül fundált s rendelt volt. De sokan más templomba akarták azt temettetni, azértis Maurus, Fülöppel, a csanádi apáturral egyetértőleg, az ellentmondókat vendégségbe hivták, és mig azok ettek, ittak, az ajtót reájok zárták, sz. Gellért tetemeit pedig, azon ruháiban, melyben halált szenvedett, a sz. János templomába temették 1058. eszt.

Maximilián. Harminczkilenczedik magyar király, első Ferdinánd római császárnak s magyar királynak, Annától, második Ulászló magyar király leányától való fia. Bécsben született 1527. 1. aug. délutáni tizenkettedfél órakor. Keresztatyja bazini Szent-Györgyi Ferencz gróf, keresztanyja pedig, Báthori István, akkori palatinus felesége, Zsófia volt. Gyermekkorában Spanyolországba, ötödik Károly császár udvarába, küldötte az atyja, aholottis együtt neveked ett a Károly császár fiával Fülöppel. Odajárt Károlylyal 1544. eszt. a francziák ellen; 1547. eszt. pedig az ugynevezett smalkaldi hadra. Erkölcsi s elmebeli ajándékiért, annyira megszerette őt az öreg császár, hogy 1584. eszt. a maga leányát Máriát, neki adta feleségül; sőt hogy ugyanazon esztendőben a maga fiát Fülöpöt magával Németországra kihozta, Spanyolország igazgatását is őreá bizta, melyet Maximilián három esztendeig dicsérettel folytatott. Azonban nem titkolhatta el Károly, hogy a császári koronát, nem a maga testvérének Ferdinándnak, a Maximilián atyjának, hanem a maga fiának Fülöpnek kivánná maga fejébe tétetni, mely dolog világosságra jővén, Ferdinánd Maximiliánt haza hitta. Örömest jött Maximilián, és azt merte mondani, hogy készebb volna örökös fogságot szenvedni, mint az öreg császár czélozásában megegyezni. Elindult hát 1552. eszt. Spanyolországból, és a tengeren utazott Genuáig, ahova egy magyar nemes ifjakból álló igen szép csoportot küldött Ferdinánd ő eleibe, Balassa János vezérlése alatt, mely aztán az ő utját Genuától fogva Bécsig diszesitette.

Minekutána haza érkezett, igyekezett őt Ferdinánd a magyarokkal megszerettetni, és azoknak dolgaikkal ismerkedtetni. Ide czélozott

azzal is, hogy mig maga 1559. eszt. az augsburgi gyülésre járt, azalatt itthon a pozsonyi diétának őt tette előlülőjévé. Sokat panaszkodtak itt a rendek, mind egyebekről, mind kivált a katonák erőszakoskodásáról, húzásáról, vonásáról, a szegény köznépnek a szükség miatt makkal való éléséről s a t., mindazáltal hogy a királyi házhoz, magok el nem fáradható hűségét megbizonyitsák, nemcsak a kivánt két magyar forintot igérték meg, hanem ezen felül Máriának, a Maximilián hitesének, minden portától húsz pénzt ajánlottak, s azokat annak idejében meg is adták. Igen szivére vette a panaszokat Ferdinánd, és a sérelmek orvosságát, hathatós szókkal igérte. Midőn már reménlhetőképen Maximilián megnyerte volna a magyarok szivét, Ferdinánd a főbb egyházi s világi urakat 1561. eszt. Bécsbe hitta, és őt magyar királynak ajánlotta; de akkor holmi okokon, az ő választása elhalasztatott. Cseh királyságra 1562. eszt. 20. oktob. koronáztatott Prágában, másnap pedig a felesége Mária királynéságra. Négyszáz igen szépen öltözött magyar lovas kisérte el őt oda. Onnan októb. vége felé Frankfurtba ment atyjával együtt, ahol ottis 30. nov. tette a császári koronát az ő fejébe a moguncziai (maínczi) érsek. Épen a választás napján érkezett Frankfurthoz a török követ ötvened magával; de mivel a szokás szerént, a város kapuinak egész nap bezárva kellett állani, a követnek setét éjszakáig kellett, sok panaszkodási mellett is, a városon kivül dideregni, amikor aztán bebocsáttatott, és fáklya világnál az egész városon meghordozták, hogy őt minden választó fejedelmek láthassák. Ezzel a követtel jött akkor vissza Konstantinápolyból Busbeck Gislen, aki ott hét esztendőt töltött a békesség munkálásában. Másnap mindjárt audienczián lett a követ az öreg császárnál Ferdinándnál, kinek minekutána követsége tárgyait előbeszéllette volna, megkérdezte, az ott lévő fejedelmek közől, melyik legyen az ő fia Maximilián? kit is, hogy Ferdinánd újjal kimutatott neki, maga bal keze felől, a követ jobb kezét maga mellére tévén, Maximiliánhoz fordult, magát előtte illendőképen meghajtotta, és a hosszú életnek, minden dolgaiban jó előmeneteinek s boldog uralkodásnak kivánása után, azt a bizodalmát jelentette, hogy Maximilián, oly nagy és felséges atyától származván, annál nem kisebb, hanem amint neve is kivánja s hozza magával, még nagyobb fog lenni. Azután bemutatta az ajándékot, mely egy üveg legdrágább balzsamból, egy pár agátkő csészéből, egy drága szerszámú paripából, négy tevéből s a t. állott. Maximiliánnak különösen egy pár tevét adott.

Hátra volt még Maximiliánnak magyar királyságra való koronázása. Ez is meg lett 1563. eszt. 8. sept. de már nem Fehérváron,

mint az előtte való királyoké, mivel már az akkor török iga alatt nyögött, hanem Pozsonyban. Augusztus huszadik napjára volt ugyan határozva a koronázás, de mivel az előtt kevés napokkal, kocsija feldülésekor a lábán seb esett Maximiliánnak, a mondott időre kellett annak haladni. Sok szó volt az akkori diétán arról, ha a következés vagy a választás útján tétessék-e királylyá Maximilián? Az elsőt Ferdinánd, az utolsót a rendek vitatták, sőt olyanok is voltak, akik a Maximilián testvéröcscsét Ferdinándot akarták királylyá tenni. Legtöbben azt sürgették, hogy addig semmihez se fogjanak, mig palatinust nem választanak, de attól az öreg király általjában idegen volt, ki is a koronázás után csak esztendeig sem élt. Ugyanis 1564. eszt. 25. jul. meghalt, amikor aztán Maximilián, minden országok igazgatását magához vette, és a magyarok szabadságait királyi levelével megerősitette.

Uralkodásának mindjárt az elején, valamint ezelőtt is az ő édes atyja, úgy ő is sürgette a pápánál, a sakramentomban a pohárnak a köznéppel való közlését, és a papok házasságát; de mivel a kardinálok gyülésében, csak egy voks is az ő kivánságára ament nem mondott, ő is többé a dolgot nem erőszakoltatta; annyival inkább, mivel egy felől ugyan Szulejmán török császár, más felől az erdélyi herczeg, Szapolyay János Zsigmond, elég dolgot adtak ő neki. Szulejmánt ugyan még most csendességben tarthatta, megigérvén annak az esztendőnként való harminczezer aranyból álló szokott adót; de Szapolyay, a Ferdinánd hálála után, mintegy három hónappal, elvette ő tőle Szatmárt, Hadadot, Ecsedet s a t. A békesség legszivesebb kivánása s óhajtása mellett is, kénytelen volt hát Maximilián, nemcsak ótalmazólag, hanem megtámadólag is lenni. Azértis 1565. eszt. Schwendi Lázár, Balassa Menyhért, Báthori Bonaventúra s mások által, Szapólyaytól ő is elfoglalta Tokajt, Szerencset, Erdődöt, Nagy-Bányát. Szulejmán vetette magát közbe, a maga jótéteményese Szapolyay mellett, és azt kivánta, hogy Szatmár legyen Maximiliáné, de Tokajt adja vissza Szapolyaynak; melyre midőn Maximilián nem akarna állani, Szapolyay kardra kapott, és a temesvári beg segitségével Jenőt, Desznát, Világosvárt, Pankotát, Erdődöt, Nagy-Bányát elvette ő tőle. Szerencsésebb volt Maximilián Horvátországban, mert ott Erdődy Péter bán a törököket derekasan megabézolta. Azalatt minduntalan folytak Konstantinápolyban a békességes alkudozások, de mivel Maximilián Tokajt vissza nem adta, az igért adó megküldésével is, a számtalan költségek miatt késni találtt, Szulejmán neki hadat izent. Gondoskodni kellett tehát Maximiliánnak magáról s országáról. E végre 1566.

eszt. febr. második napjára, a magyaroknak Pozsonyba diétát hirdet, melynek a maga testvéröcsesét Károlyt teszi elölülőjévé; maga pedig az augsburgi német gyülésre siet, aholottis negyvennyolczezer katonát nyer segitségül, nyolcz hónapra a rendektől; de úgy látszik, hogy ez a segitség nem azért adatott, hogy azzal Szulejmánt Magyarországról igyekezzék kiverni, vagy az ellen valamit próbálni; hanem csak avégre, hogy azt a Németországra való beütéstől tartóztassa meg. A magyarok is magok legnagyobb megerőltetéséig igérték s adták, mind pénzt mind katonabeli segedelmet.

Azonban Szulejmán jun. elsőbb napjaiban, roppant hadával megindul Konstantinápolyból, melynek egyik részét Gyulára küldi Kerechény László ellen, nagyobb részével pedig maga Szigetre, Zriny Miklósra nyomul. Ezt hallván Maximilián, ő is Bécsből kimozdul, és Győr mellé száll. Többre ment százezer főnél az ő hadi ereje. Károly herczeg, az ő testvéröcscse, a Dráva és Mura közt, Perlaknál táborozott egy alkalmas sereggel. Sziget alatt meghalt ugyan Szulejmán 4. sept. mindazáltal a vár török kézre birt, Zriny pedig halva esett. Gyula vára, már ezelőtt jóval hasonló sorsra jutott. Győr alatt mulatott még Maximilián, mikor épen sz. Mihály napján, egy igen nagy szélben a városban tűz támadt, a Rába felől való kapunál, mely minekutána a városon végig ment volna, a szél megfordult, és az eddig megmaradt épületekre vitte a tüzet, mely minden ellentállásokon annyira erőt vett, hogy csak egy templom s torony, melyben a puskapor volt, és a kapitány háza maradt épségben az egész városból. Emberek is sokan vesztek el a tűz miatt. A magyarok tanyáztak legközelebb a városhoz, azértis az ő táborokat lehetett leginkább a tűztől félteni. Azonban nem kivülről, hanem belölről érte azt veszedelem. Ugyanis az Oláh Miklós érsek kunyhójáról ütötte magát ki a tűz, mely hirtelen a közel levő szénaboglyákba kapott, amikor aztán a város és a magyar tábor együtt égett. A táborban nagy nehezen csakugyan meggyőzték a tüzet. Minekutána a törökök az országból takarodni kezdettek, és Eck gróf, Veszprémet s Tatát a törököktől visszavette, akkor aztán Maximilián is Győrt odahagyta, Komáromot megtekintette, azzal Bécsbe haza ment. Ugy tartják, hogy ebben a győri táborozásban vette volna az a nyavalya eredetét, melyet a magyarok hagymáznak, a külső nemzetek pedig magyar hideglelésnek hinak, és onnan vitték azt Bécsbe a német katonák, s onnan tovább Németországra.

Semmivel sem volt boldogabb ő reá, és az országra nézve az 1567. esztendő. Ugyanis annak elején, az ő félénk, legalább igen nagyon szemfüles fővezére Schwendi Lázár, aki csak akkor szokott hada-

kozni, mikor ellenséget közel magához nem sejtett, Szádvárt és Munkácsot elvette ugyan Szapolyaytól, melyen való boszujában Szapolyay is fegyvert kötött, Kővárt, Nagy-Bányát megvette, a temesvári béget pedig túl a Tiszára küldötte, ki is ott Dedest, Putnokot, és sok más várat elfoglalt, s tizenkétezer rabot hurczolt el magával pórázon.

Atyja halálától fogva, egy magyar diétán sem volt jelen Maximilián; de a pozsonyi diétára eljött ebben az esztendőben, aholott is a többek közt arra kérték őt a rendek, hogy a török udvarral fegyverszünést kössön. Forgách azt jegyzi meg, hogy sokan azt neheztelték, hogy ámbár Maximilián a deák nyelvet jót értette, s azon beszélni is tudott, mindazáltal ezen a diétán németül s tolmács által adta elő maga kivánságait. Látván pedig maga is Maximilián, a török békességnek szükséges voltát, örömest helyt adott a magyarok kivánságának, és Veráncsics Antal püspököt Konstantinápolyba küldötte annak kimunkálására, Szelimhez, aki Szulejmán után foglalta el a császári széket és szerailt. Veráncsics nyolcz esztendeig tartandó fegyvernyugvást hozott haza 1568. eszt., Maximilián 1569. eszt. Posonyba diétát hirdet, és ott elejét veszi annak a támadásnak, melyet Szapolyay János Zsigmond, Bocskay György s mások által az országban akart gerjeszteni. Látván Szapolyay, hogy Maximiliánnal nem birhat, az attól eleibe adott békességes pontokat elfogadta 1570. eszt. Szapolyaynak azután csak hamar halála történvén, Maximilián megengedte, hogy annak helyébe Báthori István legyen erdélyi vajda 1571. eszt. A maga fiát Rudolfot a rendek kivánságára, királynak koronáztatta Posonyban 1572. eszt. A Gubecz Máté támadását lecsendesitette Horvátországban 1573. eszt. Naponként gyengülni s hervadozni kezdvén, a pozsoni diétára maga két fiát, a már említett Rudolfot és Ernesztet küldötte maga helyébe 1574. eszt. Az uj török császárhoz Amuráthoz, követet küldött 1575. eszt, a Szelimmel kötött nyolcz esztendei fegyvernyugvásnak helybenhagyása végett, melyet Amurát ugyan megigért, de annak basái azt meg nem tartották. Musztafa a budai basa Kékkőt, Somoskőt, Dévént elfoglalta. Tizenkét esztendeig, két hónapig, s tizenkilencz napig tartott szelid uralkodása után, Regensburgban halt meg 1576. eszt. maga neve napján, mely akkor az ó kalendáriom szerént mindszent havának 13. napjára esett. Rudolfon kivül négy fiát, ugymint, Ernesztet, Mátyást, Maximiliánt, Albertet, és három leányt hagyott életben, ugymint Annát, második Fülöp spanyol király házastársát, Erzsébetet, kilenczedik Károly franczia király feleségét, és Margitot, aki klastromi életet választott magának.

Mecskey vagy **Mieskey István.** Első Ferdinánd király alatt vitézkedett. Ez az ember együtt irta be a maga nevét Dobó Istvánnal a dicsérettel emlitendő és első rangu s nagyságu magyar vitézek lajstromába, Eger várának a törökök ellen való ótalmazásakor 1552. eszt., amint felebb Dobó István alatt láthatni. Dobóval együtt tette le a porkolábságot, mindazáltal a Pallavicini kérésére Egerben maradt, mig ő helyökbe a király más kapitányokat választott, ugymint Bornemisza Gergelyt és Sárkándy Pált. Kevés ideig élhetett ez a hosszu életre méltó ember. Ugyanis mikor egykor Ferdinánd parancsolatjára Bécsbe indult volna, és utjában Várkonyba befordult volna, hogy ott társzekereibe uj lovakat fogasson, az ő katonái a lovak kiállitásában késedelmező várkonyi lakosokkal összevesztek és fegyverre keltek. Mecskey közükbe ment, hogy a lármát csendesitse. Kétségkivül nem ösmerték őt a lakosok, és épen a volt az oka, hogy egy azok közől ezt a nagy embert orozva egy fejszével agyonvágta.

Menumorut lásd **Ménmarót.**

Ménmarót. Bihari herczeg volt akkor, mikor a magyarok az országba bejöttek, és azt a földet birta, amely a Tisza, a Maros vize és Erdélyország közt fekszik. Miképen jutott az a tartomány apránként egészen a magyarok kezére, meglehet látni Árpád és Usubu alatt

Mérey Mihály. Királyi tanácsos, királyi tábla előlülője, és palatinus helytartója, első Ferdinánd és Maximilián királyok alatt. Ifjuságában mind másutt, mind nevezetesen a Thurzó Elek, királyi helytartó udvarában, magát a haza törvényei tanulásában gyakorlotta. Ebbeli bizttában kérte őt Thurzó, Dolgos Ambrussal s másokkal, a maga 1542. eszt. készült testamentomában arra, hogy az ő temetésére s háza népére gondja legyen. A posoni diéta pedig, Istvánffy Pállal és másokkal, Kőszeghez küldötte őt az ország határainak megvizsgálására és igazitására 1550. eszt.

Régi kivánsága volt már az országnak, melyet diétai végzéseiben is nem egyszer nyujtott be Ferdinándnak, hogy a magyar királyok törvényei eleitől fogva összeszedetnének, megigazittatnának, és a király által megerősittetvén, ezután az ország dolgai azok szerént folynának és igazgattatnának. Reáállott egyszer Ferdinánd ezen kivánságra, és az ország rendeivel egyetértőleg, egynehány tudós, és az ország törvényeiben jártas férfiakat rendelt ezen munkán való serény dolgozásra, ugy látszik a közelebb irt esztendőben, legalább bizonyos, hogy még 1551. esztendőnek elején a munka még egynehány hónapokat kivánt. Ezen férfiak közől egy volt Mérey, aki már akkor a királyi tábla előlülőségét viselte. Minekutána elvégezték a munkát, melynek Quadripar-

titum nevet adtak, bemutatták azt Ferdinándnak, ki is azt a maga legtitkosabb minisztereinek adta a megvizsgálásra és rázogatásra, kiváltképen három igazitásra való pont adta elő magát, melyeken mind a miniszterek, mind Ferdinánd ilyen változást kivántak tenni, t. i. hogy a királyt se beidézni, se megitélni ne lehessen; továbbá hogy a király fiai nem szabad választás által, hanem az örökség jusán és utján legyenek királyokká; utoljára hogy egyedül a király szabad akaratjától függjön a kapitányoknak tétele és minden tisztességnek osztogatása, a katonának hol tartása, mindenféle gonosztévők büntetése. A munka irói erre azt feleltek, hogy ezt a változást megtenni nem az ő, hanem az ország rendeinek hatalmában áll, melyből a lett, hogy a munka minden következés és megerősités nélkül maradt, és soha az ország rendei eleibe sem terjesztetett. Azonban a munka még ma is megvan.

Hogy 1552. eszt. Ferdinánd a Forgách familiától háromszáz telket elvett, azokból százat ennek a Méreynek ajándékozott volt; de mivel a Forgách Péter testvérje volt az ő felesége, ő a familiának mindent önkényt visszaadott. Jelenvolt 1563. eszt. Maximilián koronázásán Pozsonban, és az akkori diétán tette őt Ferdinánd nádorispán helytartójává, melyre a rendek is örömest reáállottak, és egyszersmind őt rendelték Bornemisza Pál, Gregoriáncz Pál püspökkel és Szomor Jánossal, az ország határainak Morva felől megvizsgálására és igazitására. Azalatt míg török császár Szulejmán Sziget várát, a hires Zriny Miklóstól megvette, Győr alatt együtt táborozott Mérey Maximilián királylyal 1566. eszt. A pozsoni diéta őt rendelte ki egyiket, a királyi helytartó mellé, a peres dolgok megitélésére 1567. eszt. Ugy látszik 1572. eszt. halt meg, legalább akkor állitotta a király az ő helyébe Czobor Imrét. Nemcsak Istvánffy, hanem még a dicséretet igen fösvény kezekkel osztó Forgách is, sokat jelentő szókkal magasztalja őt, mind tudományáról, mind erkölcsi bélyegéről. Anna nevü leánya, első házasságra, az ifjabb Serédy Gáspárral, másodikra Balassa Andrással lépett. Az a Mérey Imre is, akiről az ország törvénykönyvében 1572. esztendőtől fogva nem egyszer van szó, ugy látszik az ő fia volt.

Merkur. (Mercurius). Sz. László király alatt sz. jóbi apáturrá lett Bihar vármegyében. Először házas ember volt, lett is egy Katapán nevü fia, aki idővel fehérvári prépost lett. Hihető, hogy a felesége hamar elhalt, ő pedig magát a világtól elvonván, klastromba ment, és szerzetes ruhába öltözött. Mikor 1088. eszt. sz. László, hetedik Gergely pápa hagyása szerént, a sz. István koporsóját felnyittatta, és az ő ereklyéit a közönséges tiszteletre kitétette, sz. Istvánnak jobb keze, az ujjában levő drága gyürüvel együtt eltévelyedett, de csudá-

latosan ennek a Merkurnak kezéhez került, aki azt egynehány esztendeig titokban, de nagy gondviselés alatt tartotta. Már akkor sz. jóbi apátur volt, mikor 1093. esztendőtáján kijelentette, hogy a régen keresett ereklye nála van. Mihelyt azt megtudta sz. László, sz. Jóban mindjárt egy templomot épittetett hirtelenébe fából, melyben ez a jobb kéz tartassék és tiszteltessék, de Álmos herczegnek testamentomában hagyta, hogy a fatemplom helyett kőből épittessen egy mást, melyet Álmos meg is cselekedett. Még abban az időben sz. Jóbot nem sz. Jóbnak, hanem Berekis vagy Berkesnek hitták; hihető a körülötte levő ligetektől és berkektől. Minthogy pedig a sz. István király jobb keze ott tartatott, ezt a legrégibb nevét elvesztette, és azután a tizennegyedik, ötödik és hatodik századokban sz. Jog volt a neve, a sz. István jogjáról, azaz jobb kezéről, mivel még azon századokban, a jobb kezet nem jobbnak, hanem jognak hivták és irták. A tizenhetedik század közepetájától fogva a sz. Jog neve is elfelejtetett, és sz. Jóbnak neveztetett, mivel már ma jobb kezünket többé jognak nem nevezzük. De látni való, hogy ma is igazabb neve, nem sz. Jób, (Sancti Jobi) hanem a b betüt kettőztetve, sz. Jobb (sanctae dextrae) volna. A mohácsi veszedelem után, Magyarországból Ragusába vitetett által sz. Istvánnak jobb keze, melyet onnan Felséges Mária Terézia 1771. eszt. hozatott vissza Budára.

Merkur. Ilyen nevü ember 1106. eszt. mint erdélyi fejedelem ugy irta magát azon diploma alá, melyet Kálmán király a zobori apáturnak adott.

Merse. Negyedik Béla király alatt élt. Atyja Benedek volt. Ennek adott Béla király 1262. eszt. Sáros, vagy amint még akkor hitták, Ujvár vármegyében, Sanefalva, Ujfalu és Ternye nevü falukat, mind sok egyéb, mind azon érdeméért, hogy Bolgárországban Béla mellett nagy hüséggel és bátorsággal hadakozott, aholottis Mersének Miklós nevü testvérje halva esett. Lásd Bánkbán. Azelőtt négy esztendővel Lipcsén költ levelével azt engedte neki és atyjának meg Béla király, hogy az ő ugróczi jobbágyaik semmiféle adót ne fizessenek. Ezek a Szinnyey familia elei.

Merse Benedek. A most emlitett Merse fia, negyedik László és harmadik András királyok idejében. Sok hadakozásban forgott, de különös vitézséget kivált 1291. eszt. az ausztriai herczeg Albert ellen való hadban Bécs alatt mutatott, mikor harmadik András Bécsnek külső városát felégette, a reáütött németeket és svábokat meggyőzte. Ezen vitézségéért Amade, a palatinus, akihez különbenis valami atyafisága volt, egy Kajuta vagy Kajata nevü jószágot szakasztott neki

a magából 1295. eszt. Ennek a Benedeknek négy fia maradt, ugymint:

Merse Miklós, Péter, Domonkos és **Merse.** Ezek 1320. eszt. osztoztak meg atyafiságosan Sáros vármegyei jószágukon, a szepesi káptalan előtt. Az osztály levélbe azt is beleirattâk, hogy ha közőlök az osztályt valaki megbánná, azt változtatni kivánná, és a többi három ellen pert akarna inditani, tehát először mind a három testvérjének külön-külön fizessen négyszáz márkát; ha kettő akarna perelni kettő ellen, adjon annak nyolczszáz márkát; ha három akar egyet perbe fogni, fizessen annak háromszor négyszáz márkát. Sokat veszekedtek ők Szilva nevű falu felett, Gyulay Mihály fiával Jánossal, aki ő közőlök Pétert, a nádor-ispán Drugeth Wilhelm által fogságra is tétette vala, de 1327. eszt. összebékéltek a szepesi káptalan előtt, amikor és ahol Gyulay János minden Szilvához való jusáról lemondott, és azt a Merse fiainak általvallotta.

Merse László. Első Ferdinánd király idejében virágzott. Lásd Báthori Bonaventura.

Mezőgyáni Máté. A királyi táblának elölülője (personalis praesentiae regiae) volt 1507. eszt., amint azon királyi levél mutatja, melylyel akkor Ulászló a hét bánya-város adózástól való szabadságokat megerősitette.

Miczbán Simon. Ugy tartják, hogy ez a sok nemzetség atyja második András király uralkodásának vége felé szakadt volna Spanyolországból hazánkba, és hogy ő volna az a Simon, akiről Roger azt irja, hogy 1241. eszt. negyedik Béla idejében Esztergomot a tatárok ellen derekasan védelmezte. Alvinczy Péter azon halotti prédikácziójában, melyet 1622. eszt. a Bethlen Gábor felesége Károly Zsuzsanna felett mondott, igy beszél a régi levelekből ő felőle: „El igen elővé volt egy gróf Simon Miczbán, kinek házastársa magtalan volt. Ehez megyen alamizsna kérni egy szegény asszonyi állat, ki egy méhel három magzatokat szült vala, kit a grófné igen megpirongatván, tisztátalan asszonynak monda, mivelhogy lehetetlen volna, hogy egy férjétől egyszersmind három magzatokat fogadhasson valaki, melyért a gróf igen megdorgálá az asszonyt. De ihon az Istennek csudálatos itéleti; ottan hamar fogáda az asszony méhébe, és midőn a szülésnek napjai eltöltenek volna, szülé hét magzatokat. Melyet midőn látott volna, megijede, jutván eszébe, mit mondott vala az három gyermekű asszonyi állatnak; és egyiket kiválasztván, hatát egy rocskába avagy dézsába rakatván, fejére paranesola egy öreg asszonynak, hogy elvivén elveszesse. Ez időtájban jött lova hátán a gróf mezőről. és elöltalálván

a vén asszonyt, kérdi, mit viszen? és midőn egyenesen nem felelne, lova hátáról leszállván, meglátja, és a dolgot miben legyen megértvén, élete vesztése alatt meghagyja a vén asszonynak, hogy a gyermekeket elveszetteknek mondja lenni, és igy mindeniknek külön dajkát fogadván, felnevelteté. Midőn felserdültek volna, az minémü ruházatban jártatják vala a háznál felnevekedett gyermeket, a többinek is a gróf szintén olyan ruhát szabat, és midőn ebédlenének, azokat is udvarhoz felviteti, és egyenlők és hasonlók lévén az otthon felnevelthez, nagyon gyönyörködik a gróf asszony bennök. Kérdi a gróf, ha ki oly szép gyermecskét megöletne, mit érdemlene? Felel, egyátalában halálnak fia volna. Mond az gróf: Te vagy az asszonyi állat, aki ezeket elveszteni parancsoltad volt. Melyről megemlékezvén az asszony lábaihoz borul az urnak, és ugy kér kegyelmet fejének. Ezektől fel nevekedések után hét nemzettség származott, t. i. Csapy, Bocskay, Szörtey, Soós, Raskay, Eszenyi, Kövesdy.

Ha valaki ez históriában kételkednék, ebből elhiheti, hogy ez história, egy előkötőre mind felvagyon himmel varrva, mely csak nem régen költ ki Ecsed várából, ha kiinquirálná, nyomában is elérhetné." Eddig Alvinczy.

A gyermekeknek neveik ezek voltak; Simon, Boxa, Tamás Dienes, Detre, György, Demeter. Ezek mindmegannyi familiák fejei lettek. Simontól származott az Eszenyi; Boxától a Szerdahelyi; Tamástól a Csapy, Szürtey; Dienestől a Bocskay; Detrétől a Raskay, Györgytől a Sós; Demetertől a Kövesdy familia. Mások egy kis változtatással hozzák le ezektől a familiákat, de ugy látszik, könnyü a különbséget eligazitani. Demeterről azt irják, hogy leleszi prépost lett volna, de azért lehettek maradéki, mert azelőtt élhetett házasságban, mely ingyen sem példa nélkül való dolog. Némelyek ugy tartják, hogy ez a különös szülése a Miczbán feleségének Zemplén vármegyében, egy Purustyán vagy Borostyánkő nevü várban történt volna, de az nem bizonyos. Semmi lehetetlenség nincsen pedig abban, hogy egyszerre egy asszonynak hét gyermeke legyen. A doktorok irásaikban nemcsak hét, hanem nyolcz egészséges gyermeket szülő asszonyra is van példa, akiket egy hassal hordozott és szült.

Miczbán György. A közelebb emlitett Miczbán Simonnak, vitézségéről legnevezetesebb fia, negyedik László és harmadik András idejökben. Vitézségének első próbáját, amennyire tudhatjuk, a Morva vize mellett mutatta, 1278. eszt. a cseh király Ottokár ellen való hadban, melyben őt László, az Ottokár seregének megkémlelésére küldötte. Midőn abban foglalatoskodnék, egy csoport ellenség őt megtámadta

melylyel bátran szembe állott, és közőle hármat elfogott. Azután pedig a derék csatába ismét bevágott az ellenség közé, ott nagy vérontást tett, és kilenczet az ellenség közől rabbá ejtett. De talán még ezelőtt esett az, hogy az erdélyi pártütő vajdát Lythent megölte, annak öcscsét pedig elfogta, és László királyhoz vitte.

Több testvéreivel együtt szembetünőképen viselte magát 1282. eszt. Kolozsváron tul a Hodos tónál, a kunok ellen való szerencsés hadban, ahol ezek a testvérek nemcsak sok kunt levágtak, hanem kettőt elevenen, és jól felfegyverkezve elfogtak, és azokat László királynak bemutatták, mely érdemökért Ungh vármegyében egy Rath nevü falut ajándékozott nekik László 1284. eszt. Amely kunok a Hodos tónál megszabadulhattak a magyarok kardjától, a tatárokhoz futottak, és azokat 1285. eszt. Magyarországra behitták, akik minekutána ide bejöttek, egész Pestig mindent felégettek. Ekkoris sok izben csatázott György azokkal, közökből sok rabot kiszabaditott, és győzelmeinek jeléül, a királyhoz sokszor küldött tatárfejeket. Mikor Regécznél ütközött meg azokkal, kevésbe maradt meg élete, mert lováról leesett; de egy Tamás nevü ember a maga lovát aládta, és ugy szabadult meg a haláltól. Ezért a szolgálatjáért Sováron és Sópatakon Sáros vármegyében, a maga birtokából Tamásnak egy részt elszakasztott, és testvérei megegyezésével örökösen neki adta.

Ugyanazon 1285. eszt. a lengyelek ellen küldötte László ezt a Györgyöt, akik Leszkót, a krakói herczeget birtokitól megfosztották volt. Ott is emberül viselte magát György, mert ámbár fején öt veszedelmes sebet kapott, mindazáltal a győzelem övé lett, sokakat levágott, többeket elfogott, ugy hogy Leszkó, ezen győzelem által, birodalmába egészen visszaállittatott, mely szolgálatjáért Lengyelországban egy Sandech vagy Welglova nevü várost ajándékozott neki Leszkó. Azután ismét reászorult Leszkó a György szolgálatjára; mert a tatárok tartományira ütöttek, és őt onnan Magyarországra kiszoritották. Akkoris György fegyvert rántott ő mellette, Sandech körül maga katonáival ezer tatárt megtámadt, azoknak vezérjöket elfogta, a többeket nagy részént levágta, és sok keresztyén rabot megszabaditott. Lengyelországból a Szepesség felé tartottak a tatárok, de György ott is elejökbe állott, velök sokszor összecsapott, még pedig olyan szerencsével, hogy a tatárok belebb az országba nem nyomulhattak, hanem gyalázattal visszamentek.

Negyedik, vagy Kun Lászlónak halála után, hasonló hűséggel viselte magát György harmadik András királyhoz is, uralkodásának mindjárt elején. Egy András nevü csábitó gazember, azt kezdette az

országban hirlelni, hogy ő a meghalt Kun Lászlónak testvéröcscse, azért is a királyság őt illeti. Aminthogy valósággal volt is Lászlónak egy András nevü testvére, de az már 1278 eszt. meghalt volt; ez pedig 1290. eszt. kezdett a László atyafiságával dicsekedni. Mindazáltal találkoztak az országban olyanok, akik magokat ehez a csalárd Andráshoz adták. Ennek és az ő követőinek megzabolázásokra Györgyöt rendelte András király, aki a dologban jól el is járt, és a támadást lecsillapitotta, a lárvás Andrást az országból kiűzte.

Albert, az ausztriai herczeg is szerette volna harmadik András kezéből az ország kormányát kitekerni, evégre 1290. eszt. a szélső vármegyéket pusztitotta Karácsontájban. Azután való esztendőben, hogy a kölcsönt visszaadhassa, András is nyolczvanezer emberrel Ausztriára ütött, és egész Bécsig szintén úgy gazdálkodott, mint Albert Magyarországon. A többek közt György is dicséretesen viselte magát ezen háboruban, és magát sok veszedelemre tette ki, nevezetesen Bécs alatt. Mindezekkel azt nyerte, hogy Sóvár, Sópatak és Delne nevü helységeket, ujra megerősitette András az ő keze közt 1291. eszt., melyeket már Kun László neki adott volt 1285. eszt. Ettől a Miczbán Györgytől vette a Soós familia a maga eredetét, amint arra bizonyság a többek közt azon kő koporsón való irás, mely Sóváron, Sáros vármegyében van ilyen módon:

Soos celebri veterum de stirpe Georgius ortus
  Ante Patrem hoc clausit mortua membra loco.
Progenitor cujus Michban, qui tempore Belae
  Regis, confecit praelia magna, Simon.
Hujus et ex nato deduxit stemma Georgio
  Quando Ladislaus vixit in orbe sacer.
Qui Patriae doctus causas tractare Magister
  Officii magnus dictus ab arte fuit.
Esset cum tanta Majorum laude beatus
  Et propria dignus dote sub astra vehi.
Nectare divino sancte migrare paratus,
  Pascens cum gemitu corda fidemque prius.
Unum et triginta postquam compleverat annos,
  Occidit, et coeli Templa sacrata subit.
Berzeviczi conjux fidissima funere Elisa:
  Cum nata natus parvulus ista vident.

A koporsó kőnek kerületén, mely egészen veres márvány, ezek a szók vagynak: „Epitaphium Generosi ac Egregii quondam Domini

Georgii Soós de Sóvár, nati anno 1586. qui 25. die April. obiit Anno 1617. A Generoso Domini Christophoro Soos Genitore, ac Generosa Domina Elisabeth Berzeviczi Conjuge suis moestissimis positum.

Mihály. Taksonynak, a magyarok fejedelmének, két fia maradt, t. i. Gejza, aki ő helyébe lett fejedelemmé, és ez a Mihály. Gejzának három leánya maradt, és egy fia. t. i. sz. István. Mihálynak pedig két fia volt, t. i. Vazul és Szár vagy Kopasz László. Ennek a Szár vagy Kopasz Lászlónak három fia volt, u. m. András, Béla, Levente, kik közől a két első király lett. Némelyek úgy tartják, hogy ezek nem Kopasz László, hanem Vazul fiai voltak.

Mikes. Első Károly királynak hűséges embere és hadivezére volt. Egy Rikolf nevű embernek rebellis fiai ellen küldötte őt Károly 1312. esztendőtájban, akiket ő le is ültetett.

Miklay János. Vicze-palatinus és turóczi főispán volt 1372. esztendőben.

Miklós. Első András király idejében élt. Ő tartotta meg egykor Bélának, az első András testvéröcscsének életét, az András incselkedéseitől. A dolog igy esett. Némely fülbemászók azt sugallották Andrásnak, hogy Salamon az ő fia, soha se lehet királylyá, ha Béla életben marad. Egykor mind András, mind Béla Várkonyban voltak. András két főembernek ilyen parancsolatot ad, hogy ő Bélát majd magához hivatja, eleibe a koronát és egy kardot teszen, hogy azok közől amelyik tetszik, válaszszon. Ha a koronát találja választani, azonnal rohanjanak reá és öljék meg; ha pedig a kardot választja, hadjanak békét neki. Jól hallotta ezen szövetkezést Miklós, aki akkor kivül az ajtón állott. Mikor azért hivatta András Bélát, és már Béla az ajtón akarna bemenni, azt sugja neki hirtelenébe Miklós: „Ha életed szereted, a kardot válaszd.“ Mikor bement Béla a házba csak elcsudálkozik, hogy András előtt egy veres szönyegen koronát és kardot lát. Mihelyt leült Béla, András aki akkor feküdt, az ágyon felült, és azt mondotta Bélának, hogy neki szabad választást ad a korona és kard között. Ha a korona tetszik, vegye el azt; ha pedig a kardot inkább szereti, ám válassza azt, és maradjon herczegnek, mint eddig volt. Ekkor értette meg Béla azt, amit Miklós az ajtó előtt súgott volt; azértis felveszi a kardot, s azt feleli Andrásnak: „Hagyj meg engem a herczegségben, Salamoné a te fiadé legyen a korona, aki már különbenis meg van koronázva.“ Bélának ezen szavaira, meghajtotta ugyan magát András, de csakugyan fennmaradt köztök az egyenetlenkedés, és egymáshoz való bizodalmatlanság; azértis Béla tanácsosa bbnak itélte, egész háza népével együtt Lengyelországba venni magát; ahonnan nem sok időre

visszajött nagy haddal András ellen, és őt az országtól megfosztotta.

Miklós. Első András király idejében püspök, de hová való? bizonytalan. Mikor 1051. eszt. Henrik császár András ellen jött, hogy Péter haláláért boszút álljon, és az országot, melyhez nagy jusát tartotta, elfoglalja, a maga táborát két részre szakasztotta; egyik részét Gebhard regensburgi püspökre bízta, és a Dunán előre leküldötte; másikát maga vezette a szárazon, Karinthia felől, melyet András megtudván, azon a részen, mely Henriknek útjába esett, minden vetést s füvet elégettetett, pusztittatott, a lakosokat pedig barmaikkal s egyéb jószágaikkal az országnak belsőbb részeire szállittatta; melyből a lett, hogy a Henrik katonái élelem, lovai pedig széna és fű dolgában nagy szükséget láttak. Gebhard azalatt Győrig leérkezett, egy levelet intézvén Henrikhez, abban azt tudakozta tőle, hol kelljen neki megvárni Henriket? A levélvivőt az András emberei elfogják, és ő hozzá viszik. A levelet ez a Miklós püspök olvasta s magyarázta András előtt. Azonban más felelő levelet irnak Henrik képében Gebhardnak, melyben azt parancsolják neki, hogy a hajókat minél hamarabb égesse el, maga pedig katonákkal együtt sietve hagyja el Magyarországot, és Henriket Regensburgba keresse. Gebhard a költeményt valóságnak vélvén, szót fogad, és a Henrikkel lévő tábort a kelepczében itt hagyja, melyre a magyarok reáütvén, azt éjjel nappal apró csatázásokkal nyughatatlankodtatták, megmérgesitett nyilakkal lövöldözték, melyektől való féltökben, a Henrik katonái magoknak gödröket ástak, azokba vették magokat, s pajzsaikat fejők felébe tartották. Ezen veszedelemnek emlékezetére azt a hegyet, mely mellett az történt, akkor a magyarok Vértes hegyének nevezték; a németek pedig Schildbergnek. Ma Vértes a neve. Tatán alól kezdődik, és egynehány vármegyén keresztül jövén, Budához közel végződik. Ez a Miklós püspök lehetett az is, aki a tihanyi apátúrság diplomája alá irta a maga nevét 1055. eszt., amikor egyszersmind viczekanczellár is volt.

Miklós. Második András idejében kamrás úr és tárnokmester volt Mikor Róbert az esztergomi érsek 1232. eszt. a palatinust Hedervári Dienest az anyaszentegyházból kiátkozta, akkor ennek a Miklósnak időt hagyott, hogyha magát meg nem jobbitja, ő is hasonlóképen fog járni, mivel egyik ő tanácsolta a királynak, hogy a zsidókat és izmaelitákat nagy tisztességekbe tegye. Lásd Róbert

Miklós. Negyedik Béla királynak viczekanczellárja, és egyszersmind szebeni prépost. Jelen volt 1241. eszt. a Sajónál, a tatárok ellen való szerencsétlen hadban, és ott el is esett, minekutána egy

előkelő tatárt megölt volna. Igen szomorú következései lettek az ő elesésének. Ugyanis a király pecsétnyomója, ő nála szokott volt állani, melyet az ő zsebében megtalálván a fosztás közben a tatárok, azt a csalárdságot gondolták, hogy némely fogoly magyarokkal, egy ilyen forma levelet irattak Béla király neve alatt: A kutyáknak (az az tatároknak) kegyetlenségétől és dühösségétől ne féljetek, sem pedig házatokból kimozdulni ne merészeljetek, mert ámbár táborunkat és sátorainkat most elhagytuk, de Isten segedelmével, azokat igyekezünk visszanyerni, a tatárok ellen mérges ütközetre készülvén. Ti csak azon könyörögjetek, hogy ellenségeinknek fejöket mi jól megkalapálhassuk. Ezt a király neve alatt költ hamis levelet, a tatárok a kezökhöz akadt király pecsétjével megpecsételték, és az országban a városokra s falukra szélyel elküldözték. Minthogy a szegény magyarok a leveleken a magok királyoknak pecsétjét látták, elhitték, hogy azokat minden bizonynyal Béla küldötte ő hozzájok, azértis engedelmeskedtek, és magok házánál maradtak. Eszerént elérték a tatárok magok czéljokat, mert akármerre mentek, mindenfelé sok embert találtak otthon, akiket ölhettek és foszthattak. Akiket kézre keríthettek, mezitelen vetkeztették, sorba leültették, balkezöket fölemelték, és szivöket nyíllal általverték. Hasonló kegyetlenséget vittek végbe a tatár asszonyok a magyar asszonyokon, azokat öldösték, akiket pedig életben meghagytak, azoknak orrokat elvagdalták. A gyermekeknek kínzását, a magok gyermekeikre bizták a tatárok. A magyar gyermekeket leültették, a magok fiaiknak kezökbe rudakat adtak, és parancsolták, hogy azokat agyba-főbe verjék, magok pedig ülve nézték azoknak kegyetlenkedését, és azt dicsérték, aki egy sujtással meg tudta ölni az ártatlan magyar gyermeket.

Mikola. (Dezméri). Egy régi magyar familia Erdélyben. Ugy tartják, hogy ennek első törzsöke Mikola vagy Miklós lett volna, az a vitéz magyar, aki negyedik Béla király idejében 1246. esz. a Lejta (Lajta) vizénél esett verekedésben, Fridriket, az ausztriai herczeget, egy magános viadalban, szájánál általütötte, melyért a királytól szép jószágokat nyert, és hogy az erről szóló Béla levele, még ma is megvan a Kemény familia leveles-tárában. Mások azt a vitézséget Frangepánnak tulajdonitják. Ami Mikolát illeti, az ő atyja Dezmér volt, kinek öt fia maradt, u. m. ez a Mikola, vagy Miklós, Gyerő, Kabos, Radó és Kemény. Az elsőtől számazott a Mikola familia, mely a tizennyolczadik század közepetáján fogyott el; a másodiktól a Gyerőffy familia, mely leányágon most is meg van, a rátóti Gyulaffy és gönczruszkai Kornis grófi familiákban; a harmadiktól a ma is virágzó magyar-gyerő-monostori Kabos familia; a negyedik Radó Kristófban

elaludt; az ötödiktől a nagy Kemény familia, melyből való volt nevezetesen Kemény János erdélyi fejedelem. A Mikola ágból valók voltak a következendők:

Mikola Ferencz. Kolosmonostori apátúr 1404. eszt.

Mikola Jakab. Szerémi püspök, mely hivatalban 1420. eszt. mart. 20. napján erősittetett meg.

Mikola István. Mátyás király alatt élt. Lásd Rozgony Sebestyén.

Mikola László. Első Ferdinánd alatt élt. Lásd Majláth István.

Mikola Boldizsár. Rómában tanult, a sz. Ferencz szerzetébe állott 1544. eszt., a kolosvári klastromban prior volt, mikor őt a socniánusok megölték.

Miskolczy Péter és **Sándor.** Mihály fiai, negyedik László király mellett emberül viselték magokat 1278. eszt., a cseh király Ottokár ellen való hadban, mely érdemökért Sáros vármegyében egy Görögurfölde nevű földet nyertek még azon esztendőben a királytól. Ezen jószágnak birtokában, ujra megerősitette első Károly királyi levelével a Sándor fiait, Miklóst és Sándort 1329. eszt.

Modestus. Úgy tartják, hogy e volt legelső győri püspök sz. István király idejében, akivel jelenvolt a szalai és bakony-béli klastromok fundálásakor 1019. és 1037. eszt.

Modrár vagy **Madarász Pál.** Nagyidai kapitány, és nagy kincsü ember volt ötödik László király idejében. Ennek és Gremczer Ágostonnak adta árendába a hires Giskra János a kassai pénzverést, és az oda való kamarának minden jövedelmét esztendeig, ötezer arany forintért 1451. eszt. Mikor ötödik László, Hunyadi Lászlót és Mátyást elfogatta 1457. eszt., ugyanakkor azokkal fogságra tétette ezt a Madarász Pált is, más némelyekkel, p. o. Kanisay Lászlóval, Bodó Gáspárral s a t. Minekutána Hunyadi Lászlónak fejét vették, a Mátyás fogoly társai a tömlöczből mind elszöktek, de Pál ott maradt, és mikor a király Mátyást Bécsbe vitette, ugyanakkor elvitette oda vele egy szekeren ezt a Pált is, még pedig igen kemény bilincseket veretvén reája, jóllehet Mátyás sem megkötözve, sem vasra verve nem volt.

Mohácsy Demeter. Együtt ótalmazta Sziget várát Horváth Márkkal, és ugyanott el is esett Topordy Benedekkel s másokkal 1556. esztendőben.

Mohol Detre. (Detricus filius Mohol). Minden hadakozásokban jelen volt, melyeket negyedik Béla viselt. De kivált 1241. eszt. a Sajó mellett, mikor épen már egy tatár Bélát meg akarta ölni, Detre a tatárnak eleibe állott, vele soká küszködött, tőle nagy sebeket is ka-

pott, de csakugyan azalatt Béla elébb állott. Ezen érdeméért Sáros vármegyében Bachamezei, Thorkveley és Vörösalma nevű három helységet ajándékozott neki a király 1248. eszt. Abban a királyi pecsétes levélben nevezte magát Béla legelőször Bolgárország királyának.

Mojotech. Első András király idejében derék vitéz ember. Ő ótalmazta egyik Pozson várát, mikor azt 1052. eszt. Henrik császár sok ideig hijába ostromlotta, és alóla elmenni kénytelenittetett. Némelyek ugy tartják, hogy ez a Mojotech volna a Majthényi familiának törzsöke.

Monoky Mihály. Ez birta a monoki kastélyt, ahol öt Hasszán, a temesvári beg, aki Szapolyay János Zsigmond mellett, Maximilián király ellen hadakozott, 1567. eszt. elfogta, kitől nagy summán változott ki.

Monoky István. Füleki kapitány volt a tizenhatodik század vége felé. Halála után, mely 1599. esztendő előtt megtörtént, Bokacz János ezt irta az ő koporsó kövére:

Hic Monaki Herois requiescunt ossa Joannis,
  Belliger et Praeses Fillekiensis erat.
Quem Turcus nequiit, vel vincere Tartarus; illum
  Solà truci potuit sternere Parca manu.
Is conjunx genuit tres, trina conjuge, natos,
  Quos iterum ut videat, faxit amica Trias!

Monoszlóy Egyed. (Aegidius de Monoszló.) Nagy uri ember volt első Károly idejében. Az esztergomi érsekségnek sok szép jószágot testált 1313. eszt.

Monoszlóy Csupor Tamás. Első Lajos idejében vitézkedett. Anyja a Telegdy familiából való, és Csanádynak az esztergomi érseknek testvére volt. Mikor Lajos 1356. eszt. Dalmácziából Istrián keresztül a velenczések földére egész Forojúliumig előnyomakodott száz ezered magával, ez a Tamás volt neki akkor egyik fővezére. Minekutána ott egynehány várakat megvett Lajos, és Tarvis (Treviso) városa alá szállott, a pápa közbenjárására hazajött ugyan maga Olaszországból, de Tarvisnak további ostromlására, ott hagyta ezt a Tamást, aki eddig oly hatalmasan vitézkedett mellette. Ott volt Tamás mindaddig, mig az öt hónapi fegyvernyugvás ideje eltölt 1357. eszt. marczius hónapban, akkor pedig, minthogy a békesség meg nem készült, ujra szorongatni kezdette a velenczések birtokait. Elküldötte volt ő hozzá Lajos a palatinust, Hedervári Kont Miklóst, de az ismét nem sokára ma-

gára hagyta ő reá a hadakozás terhét, és hazajött. Már három izben verte volt meg Tamás a velenczések seregét a palatinus hazajövetele után, kétszer ugyan Tarvis városa körül, egyszer pedig a Brenta vize mellett, melyen mikor az ellenségre általusztatott, sok jó magyarja a vizbe veszett; azonban ily szerencsés győzelmei pályájából, bizonytalan mi okon, a király őt haza hivatta, és helyébe Hem Benedeket küldötte vezérnek. Ámbár pedig ez a Benedek is derekasan viselte magát, csakugyan hamar visszaküldötte a király Tamást olaszországi táborához, aki akkor sem csalta meg a király reménységét, hanem az elfoglalt várakat s földeket, mindaddig maga hatalmában tartotta, mig más oldalról Lajosnak Dalmácziában lévő serege Spalatró, Tragúr, Jádra és más városokat a velenczésektől visszavette. Mindezek arra kényszeritették a velenczéseket, hogy novemberben önkényt koldulták a Zádorban mulató Lajostól a békességet, mely a következett 1358. eszt. febr. 25. napján tökéletességre is ment, melynek summája a volt, hogy az egész Dalmáczia Lajos kezében maradjon, ő pedig vissza engedte, amit tölök Olaszországban Hem és Tamás által elfoglalt volt. Eszerént Tamásnak haza kellett jönni, és itt a királynak főajtónállója lett.

Monoszlóy Miklós. A közelebb leirt Tamás testvére, először nyitrai püspök, azután 1351. esztendőtől fogva esztergomi érsek. Még püspök volt, mikor 1349. eszt. őt első Lajos Avenióba (Avignon) a pápához küldötte Egerváry Györgygyel, hogy ő általa okát adja annak, miért volt ő Olaszországba hadakozni Joanna ellen, és miért hozott el onnan fogságba némely herczegeket; egyszersmind azt is kérte általa, hogy őt a nápolyi királyságban erősitse meg a pápa. Ezenkivül jelentette Lajos a maga levelében, hogy ő csudálkozik rajta, miért szenvedi a pápa nehezen azt, hogy ő Nápolyba vitte táborát, ott hadakozott, és Durazzói Károlyt megölette; csudálkozik azon is, hogy a pápa Joannát, férjének gyilkosát, magához Avenióba bocsátotta. Mindezekre a pápa azt felelte Monoszlóy Miklós és Egerváry által, a maga Magyarországon mulatott követének Gvidó kardinálnak, és a kardinál által a királynak: hogy azon nincs mit csudálkozni, hogy a pápa nehezen szenvedte az ő Nápolyba való beütését, s ott való hadakozását; mert nem kell vala Lajosnak a maga ügyében magát birónak tenni, hanem azt a pápa megitélésére kell vala bizni, s különben is Nápolyország egész jussal a pápáé. Durazzói Károly megöletéséért is méltán neheztelhetett a pápa, mert azt Lajos, minden előre való törvény, és mentségének meghallgatása nélkül ölette meg, holott pedig sok jelből megtetszik, hogy az ártatlan volt az András megölésé-

ben. A sem méltó panasz, hogy a pápa Joannát Avenióba magához bocsátotta; mert egy az, hogy még nem világos, hogy Joanna részes lett volna férje megölésében; más az, hogy Avenió városa még akkor Joannájé volt, hogy lehetett volna hát őt maga jószágából kirekeszteni? ámbár azonban a pápa annyit csakugyan cselekedett, hogy először izent volt Joannának, hogy ő hozzá ne menjen, de minthogy elment, egy királynéval nem illett volna a pápának rangja ellen bánni. Ami pedig azt a kivánságát illeti Lajosnak, hogy őt a pápa erősitse meg a nápolyi királyságban, arra a pápa nem hajolhat mindaddig, mig annak törvényes örököse Joanna élend. Az igaz vallásnak buzgó védelmezője és terjesztője volt Miklós érsek korában. Odajárt Hedervári Miklós palatinussal Bosnyákországba 1359. eszt. az eretnekség kioltására, és ott lopták el tőle a királynak két pecsétnyomóját. Ő eszközlötte a király és ausztriai herczegek közt a szövetséget Pozsonban 1362. eszt., mely után negyedik esztendőben búcsút vett a világtól. Lásd Csupor Pál.

Móré György. (Csulai és Dadai). Szörényi bán lett bátyja helyébe 1492. eszt. Ez az ő bátyja, de akinek kereszt nevét nem irta meg Bonfin, a Szörény várát ostromlott törökökön vett győzelmének bizonyságául, két török fejekkel rakott szekérrel indult az emlitett esztendőnek elején, Budára, a királyhoz, és az épen akkor oda gyűlt főrendekhez, de az útban hirtelen meghalt, György vitte el tehát a szekereket a feltett czélra, és ott közönséges megegyezésből mindjárt neki adatott az üresen maradott bánság. Belgrádi bán volt már 1505. eszt., mikor a rákosmezei hires végezésnek aláirta a maga nevét, sőt már azelőtt tiz esztendővel is. Lásd Szokolyi Albert.

Móré Péter. Ezt küldötte volt Ulászló király 1494. eszt. Konstantinápolyba, ahonnan a következett esztendőben a török követtel jött vissza Budára, aki ott a királylyal három esztendeig tartandó békességet csinált. Lásd Kinisy Pál.

Móré Péter. Más Móré Péter volt az a Várday Péter kalocsai érsek házának gondviselője, aki 1496. eszt. az érsek pénzét s egyéb drágaságait felszedte, és azokkal elszökött a Szerémségre, ahova levelet inditott az érsek ő utána, hogy akarhol találandják, őt fogják meg, azt mindazáltal eleve megigérte, hogy őt nem fogja halállal büntettetni.

Móré László. (Csulai.) Már igen ifju korában a második Ulászló király udvarában sokat forgott. A hadakozást legelőször Bornemisza János alatt próbálta a paraszt kuruczok ellen 1514. eszt. Jelenvolt a mohácsi veszedelemben, a testvérjével Fülöp püspökkel együtt, de on-

nan kimenekedett. Lajos királynak ott történt halála után, inkább vont Ferdinándhoz, mint Szapolyay Jánoshoz, ahonnan megjelent a budai diétán is, melyet ott Ferdinánd 1527. eszt. tartott. Mi okon vette el ő tőle Szapolyay, Fehérvárhoz valami két mértföldnyire Palota várát 1531. eszt. Lásd Laszky Hieronim. Irják hogy sok aranyat, ezüstöt találtak a várban, mind vert pénzben, mind edényekben. Ugyanott fogták el fiát és leányát. Ezekután ugy látszik szorosabban ragaszkodott Ferdinándhoz. Ugyanis háromszáz magyar huszárt vezérlett ő abban a táborban, melyet Ferdinánd 1537. eszt. a törökök ellen Eszékhez küldött vala. Lásd Katz János. Mikor aztán ennek a szerencsétlen tábornak megmaradt része Gara nevü faluhoz nem messze, ujra igen megszorult, ez a László egynehányad magával attól elszökött, és Sz. Ersébet várába ment, melyet akkor ő birt. Miolta Palotáról elszökött, rendszerént Pozsegához közel, Rohacz várában lakott Tótországban. Hogy 1543. eszt. a törökök Acsinát, Sopronczát, Pozsegát s más várakat megvettek Tótországban, nem mert László azoktól Rohaczon maradni, hanem mivel a maga várát Vereskőt, Posson és Nagyszombat között, Thúrzó Eleknek már akkor eladta volt, a Mátra tövén, Egerhez nem messze, Nána várába kéredzett s költözött, melyet akkor az ő atyjafia Lossonczy István birt.

Valamint Rohaczon, ugy Nánán sem hagyta ő félben szokott erőszakoskodásait. Ezen az okon a budai basa, akinek Belgrádra igyekező cselédeit ő megfosztotta vala, Kászon nevü basával, aki ezelőtt való időkben Palotát is segitett ő tőle elvenni, és aki régolta gyülölte őt, megtámadta őt Nánán, egy hatalmas sereget vezérelvén ő ellene. Derekasan védelmezte egy darabig László a várat, és kicsiny erővel lévén, Lossonczy Istvántól, Országh Lászlótól, Varkóczy Tamástól s másoktól kért segitséget; de mivel azok nem segithettek rajta, alkudozni akart a törökökkel. A törökök alkuba nem bocsátkoztak, hanem az ő gyenge erejét megsajditván, reárohanás által kivánták a várat megvenni. Mikor látná László, hogy már a vár az utolsó perczen van, a vár faláról, a teleerszényekből szórta az aranyat s ezüstöt a törökök közikbe, hogy mig azok a pénzen kapkodnak, maga addig szélről köthetné a derest, de a ravaszság nem használt, mert azok a pénz felszedését továbbra hagyván, a várba a réseken bementek, és onnan Lászlót két fiával együtt, Balihoz, a budai basához, fogva a táborba vitték, mindenét felprédálták, és a várat földig lerontották. Nemsokára Konstantinápolyba küldötte őt Bali, aholottis ő Török Bálinttal és Majláth Istvánnal, ugyanazon egy tömlöczbe vettetett, melyben azok már akkor mintegy két esztendő óta nyomorgottak. Két fiával együtt

török vallásra állott László, olyan reménység alatt, hogy majd szabadon fog bocsáttatni, de megcsalattatott, mert azután még tizenegy esztendővel is a hét toronyban szenvedett. Felesége Bakos, vagy amint mások tartják, Széchy Magdolna volt, az Ujlaky Lőrincz özvegye. Fiainak inkább hittek a törökök, mint magának, azértis azokat szabadon tartották, sőt az öregebbet Kapuczi (Kapudsi) basának tették 1554. eszt.

Móré Fülöp. László testvérje. Pécsi püspök lett 1524. eszt. Egri prépost volt még 1519. eszt., mikor a pápa ő hozzá, és Paksy Baláshoz, a budai préposthoz, egy levelet küldött, melyben mindeniknek, mind az egész országban lévő papságnak azt parancsolja, hogy minden jövedelmöknek tizedét adják a törökök ellen való hadra. Ezen tizednek beszedése is ezen két prépostra bizatott az egész országban, Lászlóval együtt ment el Fülöp a mohácsi szerencsétlen hadra 1526. eszt., ahol el is esett. Azelőtt nem sokkal jött vala haza a velenczésekhez való követségből. Istvánffy azt irja, hogy mikor halálos sebeivel szaladna, egy helyen a bokrok közt lováról leesett, és ott halt meg az út mellett. A borbélya mindenütt nyomba követte, és hogy mások reá ne akadjanak, falevelekkel s ágakkal betakartá őt. A törökök elmenetele után ugyanott találták meg őt, és tisztességesen eltemették. Az eszes borbély megtartotta magának az ezer aranyat, melyeket az ő tüszőjében talált.

Móré Mihály. Ugy látszik, nem abból a familiából származott, melyből Fülöp püspök, hanem valami csekélyből. Erre bizta volt Hedervárу Ferencz Belgrád várát 1521. eszt., hogy azt az ő képében a törökök ellen ótalmazza, ez pedig nem várván meg a királytól küldendő segitséget, éjszaka Szulejmán császárhoz maga kiment, és azzal mindaddig alkudozott, hogy annak Belgrádot elárulta s kezére játszotta, és amint mondják, maga is a törökökhöz örökösen általszökött.

Móré János. Első Ferdinánd alatt élt, és egy ideig Balassa Menyhért alatt katonáskodott. Mikor 1549. eszt., Ferdinánd parancsolatjából, Balassától elvette gróf Salm Miklós Léva várát, benne vitézkedett akkor abban Móré János is, és hogy a gróf táborában lévő spanyolok és németek őt, mint a több magyarokat meg nem ölték, minekutána a vár kézre került, azt az ott lévő magyar katonáknak köszönhette, akik őt azoknak dühössége elől eldugták s rejtették. A Léván fogságra estek közöl, harminczkettőnek csak fejét, Móré Jánost pedig elevenen vitte a gróf Csábrág alá, és ott a fejeket rudakra szuratván, Móréval azt kiáltatta a csábrágiaknak, hogy ha fel nem adják a várat, ugy járnak, mint a lévaiak, ha pedig nem

nyakaskodnak, szabadon bocsáttatnak. A csábrágiak sem jót, sem roszat nem feleltek. Mindaddig ágyuztatta tehát őket a gróf, mig magokat feladni, és annak szabad akaratjára bizni kénytelenittettek, amikor aztán a gróf őket mindnyájokat megkötöztette, de a had végével elbocsátotta.

Morgay Miklós. Lásd Bodó Ferencz. Vagy fia, vagy legalább atyafia volt ennek az a Morgay János, aki Belgrádot ótalmazta 1521. eszt. Lásd Oláh Balás.

Moriál. Első Lajos idejében auranai perjel (Auranae Prior) volt, és második utjában elkisérte Lajost a nápolyi hadra 1350. eszt. Mig maga ott jelenvolt Lajos, addig ő magát, hihető, jól viselte, mert mikor visszajött onnan Lajos, az ott való dolgoknak elintézését Laczk Andrásra, Drugeth Miklósra és erre a Moriálra bizta. Már ekkor Moriál őt igen rútúl megcsalta, mert Aversa városát, várastól együtt, Joannának elárulta, és minden fegyver zörditės nélkül önkényt általadta. Némelyek ugy tartják, hogy ez lett volna legelső auraniai perjel, mások pedig, hogy Rajmund. Auràna vagy Urána nevű város, Dalmácziában a tengerhez közel, Urána nevü tónak a szélén, Zádor vagy Jádra, és Sebenik (Sebenico) közt csak nem közép ponton esik. Ettől a Városkától neveztettek az aurànai perjelek, melyet először a templáriusok birtak. Ezek a perjelek (priores) azoknak az ismeretes és hires szerzetes vitézeknek főtisztjeik voltak, akik Rhódus szigetéről vették magok nevöket. Verbőczy azt irja, hogy mikor első Lajos 1348. eszt. először Nápolyba ment, hogy ott a maga öcscsének Andrásnak gyilkosain boszútálljon, és Nápolyországát maga számára elfoglalja, akkor neki igen sokat szolgáltak ezek a rhódusi vitézek, azértis, minekutána győzelemmel haza jött, háládatosságának bizonyságául, Auránát nekik adta, és őket sok más szép jövedelmekkel is megajándékozta. Ami Moriált illeti, már emlitett hitètlenségéhez ezt is hozzá adta, hogy a maga rendének szabadság leveleit el akarta az országból sikkasztani, de Lajos Auránába levelet küldött, melyben megtiltotta, hogy legkisebb levelet is neki ki ne adjanak.

Móricz László. Nagy ember volt Mátyás király idejében, kinek halála után, az ifju Hunyadi János ellen való hadban esett el, Báthori István vezérsége alatt, a Csont hegynél 1490. eszt.

Mossóczy László. A királyi kamarának perczeptora első Ferdinánd alatt. A soproni diéta azt végezte 1553. eszt., hogy azon elnyomorodtaknak táplálásokra, akik a mult esztendőben Dobó Istvánnal Egert megótalmazták s tartották, és azoknak kiváltásokra, akik ott s más váraknál török fogságba estek, a nemesek minden jobbágytól tiz

pénzt fizessenek. Ezen summának beszedésére és oda szolgáltatására, ahova illik, ezt a Lászlót nevezte ki a diéta.

Myze vagy **Móses.** Lásd Mizse.

Mizse. Először saracenus volt, de keresztyén vallásra tért, és palatinus lett negyedik László király idejében. Ő állott boszút a Lászlón véghezvitt gyilkosságért 1290. eszt. Árbocz és Törtel nevű főkunokon, maga mellé vévén Lyzét vagy Lászlót, a maga testvéröcscsét, és Lászlót, annak az Edva nevű kun asszonynak testvérbátyját, aki negyedik Lászlónak legkedvesebb ágyasa volt. Lásd Árbocz.

N.

Nadányi István. Ez birta Bakonszeg mellett Kovácsit 1552. eszt., első Ferdinánd király idejében. Vagy ez maga, vagy ennek atyja lehetett az a Nadányi István, aki igen sokat birt Bihar vármegyében, aholott ő a Luther tudományát, mind Gálszéchy Tamás, mind mások által nagy igyekezettel s buzgósággal terjesztette.

Nádasdy. Ugy tartják, hogy ennek a nagy familiának első törzsöke Angliából jött volna Magyarországra, még sz. István király idejében, az angol királyi herczegekkel. Lásd Lesle Bertalan. És hogy ezen első törzsök Horvátországban telepedvén meg, annak maradéki azon az okon neveztettek volna pritannikusoknak vagy bretannikusoknak. Ebből a familiából valónak irják azt a Prodanust, a zágrábi püspököt is, aki a veres barátoknak (templarii), és a zágrábi püspökségnek némely jószágokat ajándékozott, melyet harmadik Béla király helybenhagyott 1173. eszt., és aki a zágrábi káptalant állitotta fel; mert ennek a Prodanusnak czimere ugyanaz, ami a Nádasdy familiáé, t. i egy rucza vagy kacsa, melynek fején is nyakán is egy-egy korona van. Továbbá ebből a familiából valónak tartják azt a Butkót vagy Butikót is, aki sokat munkálódott Mária királyasszonynak a tömlöczből lett kiszabadulásán 1387. eszt., és akinek pecsétjét ütötte Mária a dalmácziai városokhoz küldött követének hitelesitő levelére. Azt mondják, hogy ez a horvát szó: Butkó vagy Butikó, magyarul kacsát jelent, és Butkó a czimerétől vette a maga nevét. Sok jószágot birt ez a familia Kőrös és Baranya vármegyékben. Horvátországból Erdélybe szakadt ez a familia, és ott is érdemessé tette magát a Magyarbirodalomról. De mindezeknél bizonyosabbak amelyek következnek.

Nádasdy Csopon. Ez a Nádasdy familiának minden kétségen kivül való első törzsöke. Ennek három fia maradt, ugymint Lőrincz, Andronik és András. Ezek közől Lőrincz lett a gersei Pethő familia törzsöke, András pedig három fiút hagyott maga után, ugymint Lászlót, Dienest és Andrást, akikről mindjárt lesz szó.

Nádasdy László és Dienes. Mindketten András fiai, Csopon unokái, első Károly királynak az ő uralkodása elején szenvedett nyughatatlanságaiban és háboruságaiban hűséges társai, és sorsának jobbra fordulásában munkás eszközök voltak, melyért mindketten nem érdemlett erőszakos halált szenvedtek, de nem lehet meghatározni, hányadik esztendőben. Lászlót a gersei templomban ölette meg János, a Henrik palatinus fia, holttestét a templomból kivonczoltatta és fejét elvágatta. Dienest pedig éjjel támadta meg ugyanazon János, és őt egész háza népével együtt a maga házába szoritotta, a házat reágyujtatta és ugy égette meg. Oda égtek akkor Lászlónak felesége és gyermekei is; ugy hogy a dajka csak egy Margit nevü leánykáját ragadhatta ki a veszedelemből. Ez a Margit lett aztán a Magyar Pál felesége. Lásd Magyar Pál. Ennek a Lászlónak és Dienesnek volt még egy András nevü testvérök, kinek fiától Tamástól származtak a Nádasdyak mind a mai napig.

Nádasdy Mihály. Székelyek főispánja volt 1408. eszt.; mikor őt Zsigmond király a sárkány rendébe bevette.

Nádasdy Darabos László. Arról tett Budán egy protestácziót 1459. eszt., Országh Mihály palatinus előtt, hogy Bánffy Pál Zala vármegyében, a sz. Adorján klastromára, fegyveres kézzel, ellenséges indulattal reárohant, azt elfoglalta, maga embereivel megrakta, minden ingó-bingó és fekvő jószágát maga kezéhez vette, sőt a klastrom apátura még a convent pecsétnyomójával sem szabad, és félő, hogy Bánffy azzal holmi hamis leveleket fog megpecsételni, melyből mind a klastromnak, mind a Zala vármegyei nemességnek kára következhetik.

Nádasdy Ferencz. Mátyás király idejében egy vasas csoportot vezérlett. Török Orsolyától egy fia volt, a nagy Nádasdy Tamás, aki következik.

Nádasdy Tamás. Ferencz fia, ország birája, Fogaras földe örökös ura, horvátországi bán, és palatinus első Ferdinánd alatt. Ifjukorában először ugyan Gréczben, azután pedig az édes anyja bátyjának, Török Istvánnak segitségével, Bononiában (Bologna) és Rómában, egynehány esztendeig tanult mind filosofiát, mind egyéb tudományokat. A német és olasz nyelveket jól értette. Rómában mulatott még 1521.

eszt., mikor Verbőczy István a pápához járt Lajos királytól követségbe. Mikor aztán még ugyanazon esztendőben Verbőczy után elküldötte Lajoshoz a pápa bizonyos summa pénzzel Kajetán kardinált, haza jött a kardinállal Nádasdy Tamás is, hogy annak tolmácsa legyen a királynál. Ugy látszik, vissza se ment többé Olaszországba. Lajos király titoknokja volt már 1526. eszt., mikor jun. 19. Ferdinánd ausztriai herczeghez, és ötödik Károly császárhoz, s a Spira (Speyer) városában összegyült német rendekhez küldötte őt Lajos a törökök ellen való segitségért. Kocsira teendő költségül ötven forintot fizettek neki a királyi kasszából, mely summa jó pénzül csak huszonötöt tett. Azonban Lajos elindult Tolnára, a törökök ellen ott összegyülendő magyar táborhoz. Utjában Földváron hallotta meg, hogy Pétervaradja már török kézre jutott. Ujra levelet küldött hát onnan Tamás után, hogy a segitséget mindenütt siettesse; de mindenünnen csak sovány igéretekkel bocsátották el őt. Minden vigasztalás nélkül visszajövén, az ország szélén hallotta meg a mohácsi veszedelem hirét; annál nagyobb sietséggel jött tehát a már akkor özvegy királynéhoz Komáromba, onnan azzal együtt ment vissza Pozsonba. Lásd Bornemisza János. Ugyanez a Bornemisza küldötte el őt Annához, hogy férjével Ferdinánddal minél hamarább siessen a magyar királyság elnyerésére.

Mikor Ferdinánd, királynak választatván, bejött az országba 1527. eszt., a többi főemberek közt Nádasdy is eleibement annak Köpcsénig, és annak Budáig való jövetelében mindenütt elöljáró postája s kalauza volt. Ő jött el háromszáz huszárral előre Győrhöz, és ott a hidat, melyet a Szapolyay János emberei széthányattak vala, hirtelen megcsináltatta, és a várbelieket szép szóval reávette, hogy ostromot nem várván, magokat adják meg. Hogy oda érkezett Ferdinánd, voltak az ő katonái közt olyanok, akik sajnálották, hogy Győr magát feladta, mivel nagy prédát reménylettek volna, ha azt erővel vehették volna meg; ezen az okon mind Nádasdyra, mind némely más tisztekre igen becstelenitő szókat szórtak. Hogy példát adjon Ferdinánd, azon lármázók közől egyet, aki legnyelvesebb volt, ott helyben mindjárt felakasztatott. Esztergomba is őt küldötte Ferdinánd, csak igen kevesed magával, hogy a Várday Pál érsek testvérjétől kérje fel a várat, de ez megvárta az ágyuzást, és akkor adta által a várat, olyan feltétel alatt, hogy neki kapitánytársával fegyveresen, a többi katonáknak pedig fegyver nélkül szabad legyen odamenni, ahova tetszik. Hogy Budára értek aug. 20., mindjárt az odavaló vár kapitányává tette őt Ferdinánd, mely hivatalban azután a fehérvári koro-

názásakor nov. 3. ujra megerősitette őt, és Imreffy Mihályt adta melléje. Meg is mutatta, hogy jobb kézre azt nem lehetett volna bizni, mikor 1529. eszt. Szulejmán török császár egy roppant táborral Buda alá szállott, hogy azt Szapolyay János számára elfoglalja. Aug. 24. napján mutatták magukat legelőször Buda határán a törökök, kik közől kétszázan egész a város kapujáig bátorkodtak nyargalózni, és egynehány embert el is kaptak. Ezeknek ötvenedmagával utánok eredt Nádasdy, közölök ötöt levágott, azzal a várba vissza tért. Azutánvaló napokon közelebb szállott az egész török erő Budához, a várost könynyen megvette, mivel a lakosok a várba szaladtak, de a várban Nádasdy keményebben viselte magát. Ugy látszik sok ideig ótalmazhatta volna is még ő magát, ha a keze alatt való német katonák a töröktől kelleténél inkább meg nem képzeltek és el nem rémültek volna. Eléggé biztatta s bátoritotta őket Nádasdy, de azok anynyira vetemedtek, hogy Nádasdyt megkötözve áristomba teszik, magok pedig a várat, oly feltétel alatt feladják, hogy mindnyájan szabadon bocsáttassanak. Megigérte ugyan ezt nekik Szulejmán, azonban mihelyt kezére voltak, őket mind egy lábig lekonczoltatta, Nádasdynak nagylelküségét becsülvén, őt hazája s nemzete nagy szerencséjére, életben megtartotta, és a Szapolyay János sátorához küldötte, aki akkor maga is ott volt a Szulejmán táborában. Könnyen kegyelmet nyert Nádasdy Szapolyaytól, noha nem kevesen voltak ennek tanácsosi közől, akik az ő eloltásában gyönyörködtek volna. Az egy Gritti Lajos fogta neki pártját, aki őt szép deák és olasz beszédeért szerette meg. Sokkal hosszabban beszélik ezt a dolgot elő Istvánffy és Jongelin, de ugy látszik, nem igazabban. Igy kezére kerülvén Szulejmánnak Buda vára, ő azt Szapolyaynak ön kényt átadta s őt abba beszállitotta, maga pedig Bécs ostromlására sietett onnan el.

Ott maradt Budán Szapolyayval Nádasdy is, és attól fogva egy darab ideig igen jó szolgálatokat tett annak. Annyira is meghitte őt Szapolyay, hogy mindjárt a következett 1530. eszt. őt Somogy vármegyébe küldötte, hogy ott Szigetvárát Török Bálinttól fegyveres kézzel foglalja el. Azalatt mig Nádasdy Szigetnél viaskodik, Ferdinánd tizezer emberrel Roggendorf Vilhelmet Buda alá küldi, és azt Szapolyayra megszállatja. Gyengébb erővel maradt vala ott Szapolyay, mintsem magát arra bizhatta volna; azértis három rendbeli czédulát inditott Nádasdyhoz, hogy legalább valamelyik kezéhez akad, ha egy vagy kettő eltévedne is. Mind a hármat vette Nádasdy, mindenikbe ezen szókat irta Szapolyay János király maga kezével: Budát megszállották, a város még hatalmunkban vagyon, siessetek hozzánk, ha

hűségesek vagytok. János király. Odahagyta tehát Nádasdy Sziget vivását, és Székesfehérváron keresztül Budára törekedett; de megtudván, hogy Roggendorf neki lest vetett, Fehérvárra visszament. Negyedik nap későn este háromszáz huszárral az odavaló préposthoz, Várallyai Szaniszlóhoz megyen, és annak megjelenti, hogy egy próbát teszen, ha bemehetne Budára, annyival inkább, hogy egy Balás nevű kocsis azt igérte, hogy őt oda egy különös uton minden bántódás nélkül elvezeti. Mikor igy beszélgetnének a préposttal, egyszer Nádasdy egy pohár bort felhajt, és egy magyaros ugysegéljennel azt fogadja, hogy többé sem nem eszik, sem nem iszik, mignem János királyt meglátandja, aminthogy szándékát szerencsésen végre is hajtotta. Igen jól esett az ő Budára való érkezése, mert már a városnak falait három oldalról ontották vala le az ágyúk. A falak düledékein akartak a németek berontani, de a benlevők azokat nagy véresontással visszanyomták. Lásd Tallóczi Bánffy Boldizsár. Nem is merték többé a várost erővel megtámadni, hanem annyival inkább hogy éhezni kezdettek, ötven napig tartott haszontalan ostrom után, őket Roggendorf Esztergomba dec. 19. visszavezette. Ekkor ajándékozta János király Nádasdynak Erdélyben Fogaras várát s földét.

Megszabadulván János király Roggendorftól, Gritti Lajost, aki mind most közelebb Buda ostromlásakor, mind azelőtt sok hasznot tett neki, Magyarország gubernátorává tette, Budán 1531. eszt. sz. István első keresztyén mártir napján kelt levele által. Valamint más magyar urak, ugy Nádasdy sem akart ebben megegyezni, melyért igen nagy haragot vett magára Grittitől. Minthogy pedig Gritti azokat derekasan kezdette nyakaztatni, akik az ő uj méltóságát ellenzették, talán ez volt az oka, hogy Nádasdyt nem csak maga, hanem mások is féltvén, Berzencze várában összeesküdtek az ő minden ellenségi ellen való ótalmazására, Sulyok György, István és Balázs, Török Bálint, Szalay János, Bakics Pál, Majláth István. Szapolyay híve volt ő még 1532. eszt. dec. második napján, mikor a Csallóközben Megyer nevű faluban a Ferdinánd követeivel fegyvernyugvást kötött. De mind azért, mert a Gritti titoknoka neki tudtára adta a Gritti ő utána való áskálódását, mindazért, mert maga természettel irtózott a török barátságtól, annak örvével, hogy Kanisay László egyetlenegy leányával Orsolyával házasságra lépett, és azzal lakodalmazni akart, Szapolyaytól 1533. eszt. a lakodalomra elkéredzett, és ő hozzá többé vissza sem jött, hanem maga s felesége jószágaiban maradván, attól fogva mind holtig Ferdinándhoz tántorgás nélkül való hűséggel viseltetett. Maga is tanult ember levén, a tudományokat előmozditani

igyekezett az országban, nevezetesen Melanchton Fülöp 1537. eszt. egy levelet küldött neki Lipsiából (Lipcséből), melyben azon való örömét jelenti, hogy akkortájban Ujszigeten egy oskolát építtetett. Ezen levélben dévai Biró Mátyást is ajánlja ő neki Melanchton.

Tót- és horvátországi bánná 1538. eszt. tette őt Ferdinánd, Keglevics Péter mellé. Mindjárt abban az esztendőben szép bizonyságát mutatta vitézségének, mert a Száva partján Jeszenovicz várát a törököktől visszavette, abban egyebek közt két basát elfogott, kiket háromezerötszáz forinton váltottak ki ő tőle. Azután Dubiczát is ostrom alá fogta, de minthogy az a hir futamodott, hogy Szulejmán török császár egy nagy táborral jön ujra Magyarországra, az ostromot félbenhagyta. Azonban Szulejmán nem Magyar-, hanem Oláhországnak vette utját.

Minekutána az a Magyarországon legelső könyvnyomtató műhely elenyészett Budán, melyről oda felebb Geréb László alatt egy szó tétetett, annak helyébe Uj-Szigeten, Vas vármegyében, Sárvár mellett állitott fel egy uj nyomtató-műhelyt Nádasdy, azon téglából készült oskola mellé, melyről közelebb volt emlékezet. Az oskolában egy ideig Erdőssy János volt a tanitó, aki Vitenbergában (Wittenbergben) Melanchton alatt tanult, és akit Nádasdy udvari papjának is azután felvett. A nyomtató-műhelyre Abády Benedek nevü tudós pap vigyázott. Ennek gondviselése alatt jött ott ki a legelső magyar grammatika 1539. eszt., melyet az emlitett Erdőssy irt, azután pedig 1541. eszt. az egész uj testamentom, melyet ugyan Erdőssy forditott magyar nyelvre. Ez az Ujsziget volt Nádasdynak legkedvesebb mulatóhelye, melynek régi várát ő vette ki romladozásiból, azt uj erős sánczokkal, kőfalakkal, bástyákkal megerősitette, ugyannyira, hogy 1532. eszt. szégyennel kelle az alól elmenni az azt vivó törököknek. Egyik oldalát a Rába, másikat a Gemen viz mosta ezen városnak, melyet Nádasdy sürü plántált erdőkkel, gyümölcsös s virágos kertekkel, kies sétálóhelyekkel s a t. ékesitett fel.

Amely országgyülése 1547. eszt. novemberben Nagy-Szombatban tartatott, annak egyik elölülőjévé Nádasdyt tette Ferdinánd, mivel magának az ágostai (Augusta Vindelicorum) német diétára kellett menni. Ez a nagyszombati gyülés méltán nevezetessé tette magát azzal, hogy a jobbágyoknak a másuvá való szabad menetel s költözködés ott visszaadatott, melytől ezelőtt harminczkét esztendővel, a Székely vagy Dózsa György vezérsége alatt támadott parasztháború miatt, azok megfosztattak vala. Ugyanezen a diétán önkényt tette ő le a bánságot, melyet az ő társától, Keglevich Pétertől, annak akaratja ellen vették el a rendek holmi tetteiért.

Minthogy a Szapolyay János király özvegye Izabella, nem egyszer mutatta vala már arra való hajlandóságát, hogy ő bizonyos feltételek alatt kész volna Erdélyt Ferdinándnak általadni, ezen az okon Ferdinánd Báthori Bonaventúrával rendelte volt ki Nádasdyt 1551. eszt. márcz. 30-án Bécsben kelt királyi levelével, hogy a Szapolyay árvája tutorával Martinuzzi Györgygyel, vagy ha az idő ugy kivánná, magával Izabellával is azon pontokban alkudjék meg, melyek mind a két résznek hasznosak és ahoz illendők lesznek. De minekelőtte ők vagy Váradra Martinuzzihoz, vagy Erdélybe magához Izabellához elindulhattak volna, értésére esett Ferdinándnak, hogy Izabella asszonyi szokott állhatatlanságát meg nem tagadhatván, nem egyszer tett igéreteitől elállott, és semmi módon nem akar Erdélytől megválni. Már tehát nem levéllel, hanem Castaldó nevü főgenerálisával és mintegy hatezer főből álló táborral inditotta Ferdinánd őket Erdély felé, mely sereg az uton valamit növekedett is. Igy aztán általvették Izabellától mind a magyar koronát, mind Erdélyt, őt pedig Kassa felé Opoliába (Oppeln) elbocsátották. Szulejmán török császár, aki nem szenvedhette Izabellának Erdélyből való kimozdulását, még azon nyáron Erdély felé inditotta Mohammed nevü basáját hatvanezred magával, hogy az Izabellát tegye vissza elhagyott helyére. Mohammed utjában egyéb sok vár közt Lippát is elfoglalta Pethő Jánostól, és abba Ulomán nevü beget szállitotta be ötezer törökkel, maga pedig Mohammed Temesvár alá ment, hogy azt is megvegye, de onnan őt a vitéz Lossonczy István Belgrád felé visszaigazitotta. Hogy a török elhatalmazásának gát vettessék, Ferdinánd parancsolatjából, Castaldó azok ellen készült. A hires Kenyérmezőre hagyta Castaldó az uraknak, hogy gyüljenek ő hozzá fegyvereseikkel. Odament tehát Nádasdy is, és onnan indult Lippa alá Castaldóval, Martinuzzival, Báthorival s más urakkal. Hogy Lippához értek, Castaldó a várnak nap nyugot felől rendelte Nádasdyt Báthorival. Már a város falain olyan töréseket ejtettek az ostromlók, hogy mind Castaldó, mint Nádasdy, idejét gondolták annak lenni, hogy azt reárohanás által próbálják megvenni. Megteszi tehát Castaldó az iránt az illendő rendeléseket. Hét igen tüzes spanyol nem várhatta a rendelt órát, hanem senkinek hirt nem adván, a város falára egy zászlóval felmásztak, ott igen vitézül viaskodtak a jancsárokkal, de azok sokkal többen lévén, őket mind leapritották. Ezt a többi spanyolok meglátván, azon helyre mentek, és a vérontást megujitották, de mivel ők csak egynehány százan, a törökök pedig háromezeren voltak, hanyatlani kezdettek. Akkor a németek is segitségökre mentek azoknak. Ezek is négy zászlót vesztettek el, mikor

már a magyarokat se lehete tartóztatni, hogy azoknak segitségökre ne menjenek. Épen akkor ebédeltek Castaldó és Martinuzzi, mikor ezek történtek. Látván Nádasdy, hogy noha még a Castaldó által rendelt idő el nem jött, de a magyarokat sem lehet már tovább zabolázni, a szükségből maga is törvényt csinált, és hogy a magyarok s többi csatázók tovább fő nélkül ne legyenek, lóra kap, a magyaroknak elejökbe nyargal, ott gyalog ugrik, egy magyartól a zászlót elkapja, a meghanyatlott spanyolokat s németeket neki biztatja, a zászlóval előttök legelől kapaszkodik a kőfalra, zászlóját arra felplántálja, ahelyütt fegyvert ragad, megujul a vérengző viadal, csattognak a kardok, tördelődznek a dárdák, paffognak a puskák, bőgnek az ágyuk, Castaldó és Martinuzzi a lármára az asztaltól felugrálnak, Martinuzzi a csuklyát elveti, zöld ruhában, kócsagtollas süvegesen, ahol legszükségesebbnek gondolja jelenlétét, oda repül, Castaldó biztató szavai ujabb lelket öntnek a spanyolokba, németekbe, az olaszokat is, akik még eddig szótól vártak, előparancsolja, még inkább nevekedik a fegyverzörgés, és a részszerént kétségbeesést, részszerént dühösséget mutató orditás és sikoltás, mind két részről sűrűen terülnek a földre a sebesek és holtak, mindaddig, mig a megrémült törökség két részre szakad, melynek egyike, magával Ulománnal a várban keres magának menedékhelyet, másika, mely hétszáz lovasból állott, neki bódultában a város kapuján maga veszedelmére kitébolyog, ahol azt Török János s mások leszabdalják, és igy a mieink a várost elfoglalják. Azután egynehány napokkal a vár is kézre került, és Martinuzzi mesterkélése által Ulománbeg szabadon bocsáttatott tizenhárom század magával. Mindezért, mind egyéb gyanuságokért, Castaldó Martinuzzit Alvinczon megölette. A ő halálat Szászsebesen 17. dec. költ levelében ezen szókkal irta meg Castaldó Nádasdynak: „Placuit omnipotenti Deo, illustrissimum D. Cardinalem Varadiensem, felicis recordationis, ad aliam vitam ducere morte quadam repentina. Marcus Antonius primus inter omnes, pugione, in gutture bis transfixit reverendissimum.

Az ország pozsoni gyülése 1554. eszt. választotta Nádasdyt nádorispánnak, mely hivatalban, noha magát öregségével s a lovaglásra való erőtlenségével mentegetné, melyre pedig uj méltósága szerént, a hadakozásban, oly nagy szükség és kötelesség volna, Ferdinánd is őt ugyanott Pozsonban 15. apr. költ levele által megerősitette. Sok foglalatossága között is szakasztott ő magának időt, mind a hazai, mind a külföldi tudósokkal, levél által való barátkozásra. Nevezetesen amár felebb is emlitett Melanchton Fülöp ő hozzá küldött levelei közöl még ma is megvan az, melyet 1555. eszt. Jakab apostol napján irt ő

hozzá. Ebben egy Drugner János nevü kőrös-vásárhelyi ifjut ajánl neki Melanchton, hogy azt valamely eklézsiába papnak tegye be, annyival inkább, hogy annak hazája már török kézben lévén, ott élelmét nem keresheti. Ugyanezen levélben más nemzeteket háládatlansággal vádol Melanchton, hogy azok a szegény magyarokat oly igen magokra hagyták, és azoknak a törökökkel való vergődéseiket csak szemök héján által, minden munkás megindulás nélkül nézik. Valósággal sok várat foglaltak el ez időtájban a törökök, mind Illyriában, mind benn az országban a magyaroktól.

Megmaradt volt még, több kevesek között Somogy vármegyében, Sziget vára Ferdinánd kezénél; de erre is megtette a konstantinápolyi diván a törvényt, és annak megvételére onnan el is inditotta 1556. eszt. azt az Ali herélt basát, aki ezelőtt mint egy negyedfél esztendővel, a vitéz Dobó Istvánt Egerben oly haszon nélkül ostromlotta. Minekelőtte ez a kérkedő és maga kevélységével nem biró basa Konstantinápolyból elindult volna, meglátogatták őt a Ferdinánd ott békességet munkálódó követei Zay Ferencz, Veráncsics Antal és Busbeck Gislen, kiket ő meglehetős emberséggel fogadott, kávéval kinált, de egyszersmind azt is mondotta nekik, hogy ő már most a magyarokat nem karddal, hanem csak buzgánynyal és bottal fogja török járom alá hajtani. A követek azt felelték neki, hogy ám menjen ahová neki tetszik, de most is fog ő olyan véresszáju magyarokra találni, akik nemcsak puskával messziről, hanem közelről is kopjával és karddal meg merik az ő buzgányát pofozni. A követek egyike Busbeck, igy irja le ennek, a magyar históriában nem utolsó nevezetességü basának teste alkotását, hogy ez alacson, pohos, senyvedt zöld, szomoru ábrázatu, komor szemü, felemelt két vállai közé besippadt fejü, rekedező szavu, inkább negyedik furia, mint ember volt. A szájából két felől, mint a disznóknak, két agyara inkább, mint foga fehérlettek ki. Azonban megvallja felőle Busbeck, hogy ami kis csonkaságot a herélő bicska okozott az ő testének, azt a természet az ő elméjében bőven kipótolta. Belgrádról Budafelé került ez a mind a természetnek, mind a mesterségnek különös bélyegeivel megjegyzett teremtés, és utjában mindenfelől, távolkáról is magához huzván és szedvén a várakban felesleg lévő törököket, Budáról Pécs alá költözött huszonötezer fegyveressel. Onnan küldötte el előre Sziget felé a pécsi, babocsai és koppányi basákat, kik is Szigethez nem messze, sz. Lőrincznél oly czéllal szállottak meg, hogy Szigetre semmi eleséget is ne engedjenek bevinni. Utánok ment azoknak egynehány napok mulva maga is Ali, velök együtt Szigetet Horváth Márkra megszállja, és azt, annak

déli oldaláról keményen lőveti. Egy németekből és magyarokból álló sereget küldött Ferdinánd Ali ellen. Hivatalbeli kötelessége szerént Nádasdy vezérlette ezt a tábort, mely a Dunán innen lévő nemességgel tizenötezer főre növekedett. Hogy a Szigetbe szorult Horváth Márk nyakáról, annál könnyebb móddal elvonhassa Nádasdy, az ő nálánál sokkal nagyobb erővel lévő Alit, azt tette fel magában, hogy Babocsa várát fogja megszállani. Jókor megtudta Ali az ő Babocsa felé tartását, azértis az odavaló basát Ahmedet oda visszabocsátotta Sziget alól. Beszoritja hát Babocsába Nádasdy Ahmed basát, és a vár mellett két felől sánczot hányat. Az Ahmed törökjeinek egy nagy része, annyira megképzelt az ő készületeitől, hogy azok a várat fényes délben odahagyták. Maga Ahmed is arra tökélette magát, hogyha Ali segitségére nem jön, ő is a többiek nyomdokát követni fogja. De eljött Ali Sziget alól, és igy már Nádasdy elérte maga főczélját, mely a volt, hogy Márknak visszaadhassa a szabadabb lélekzet vételt. Hogy meglátta Nádasdy Ali táborát, mindjárt elküldötte a maga főhadnagyát Magyar Bálintot, hogy szemlélje meg Ali tábora hogy és mint voltát és czélozását. Bálint hadnagy azt a hirt hozta, hogy az ellenség a Rinya vizén keresgéli a gázoló helyet, melyen általszállhatna. Mindjárt kirendeli Nádasdy Zriny Miklós bánt, hogy annak általjövetelét akadályoztassa meg. Már derekasan jöttek a vizen szanaszét minden rend nélkül a törökök, mikor Zriny odaért; összecsap tehát azokkal, azokat akik már általérkeztek a viznek szoritja, nagyobb részént leapritja, a vizbe visszakergeti a megmaradtakat, ahol ismét nem kevesen vesztek el azok közől. Déltől fogva estéig tartott a csata. Gondolta Nádasdy, hogy holnap ismét meg fogja Ali próbáltatni az általjövetelt; azértis a vele lévő főbb emberekkel arról tanácskozott, azon esetben mitévők legyenek? Utoljára abban állapodtak meg, hogy a szekereket küldjék el hátra felé, és azoknak maga a sereg is, csak lassu lépésekkel menjen utána; mindazáltal mindég olyan készen tartsa magát, hogyha Ali utána nyomulna, azzal akármely szempillantásban összecsaphasson. Jókor reggel költözni kezd Ali a vizen, és annak jeleit mutogatja, hogy az ütközethez kedve volna. Nádasdy sem mutatott ettől való idegenséget, hanem most is a derék Zrinyt állitja ki annak eleibe. Megdörditi hát Ali a viz tulsó partjáról husz ágyuját, törökjei a sáros és mocsáros vizen, ha mind nehezen és sok kárral is átgázolnak, akik általhatolhatnak Zrinyt mérgesen megtámadják, Zriny bátran felelget nekik, repked szárnyon a győzelem, Nádasdy, Tahy Ferenczet a nagy zászló aljával segitségül küldi Zrinynek, mind a tulsó partról Alitól, mind Babocsa várából Ahmedtől sűrűn szállin-

góznak az ágyugolyóbisok a mieinkre, kik között sok jeles vitézt elszaggatnak, utoljára Pethő János és Telekesy Imre nyugodt erővel odaérkeznek, kiknek eljövetelük a lankadtakat is megviditja, ugy hogy azokkal egyesülvén, a törököket szerencsésen visszatolják. Ahmed, aki azalatt szüntelen a kengyelben tartotta féllábát, látván a törökök tolakodását, a várat meggyujtja, és egy előtte ismeretes, könnyen gázolható helyen, Alihoz a vizen általmegyen. Kitanulván ő tőle Ali ezt a helyet, a pécsi Dervis basát azon általküldi, és a verekedést vele megujittatja. Haszontalan lett ez a harmadik próba is, mert Nádasdy ekkoris levágatott hatszáz törököt, ugyanannyit sebesitett meg, amint a szökevények bizonyitották; de ő is elvesztett több mint háromszáz hosszabb életre méltó vitézt, s azok közt Nádasdy Jakabot, aki ő vele egy atyától, de más anyától származott, és Czobor Jánost. Ezekután Nádasdy, ami Babocsa várában épen maradt, azt is puskaporral felvettette, hogy az tovább veszekedés almája ne lehessen, de a melyet kevés esztendők mulva, annak előbbeni tulajdonosa, Báthori András egészen megujittatott Ferdinánd parancsolatjából.

Azalatt mig Nádasdy ezeket miveli, a Ferdinánd király közbelső fia, ugyan Ferdinánd elkéredzett atyjától, hogy Nádasdyval magát a hadakozás mesterségében gyakorolhassa. El is bocsátotta Ferdinánd ezt a vitézi tűzzel gerjedező herczeget, háromezer nehéz lovas, ugyanannyi gyalogból álló sereggel, melyben sok nagy születésü ifju is volt, akik látás és tapasztalás kedvéért fogtak ezuttal fegyvert. Igen gazdag és pompás készülettel jött ez az ifju herczeg. Csak kocsiba való lovakat többeket hozatott kétezernél. Ezeken kivül voltak azok, melyek a társzekereket, a katonák motyójokat, ágyukat s a t. vonták. Hogy belépett a herczeg Ausztriából az országba, az itt való nép, mind a község, mind a nemesség, mint valamely mennyből most alászállott őrző angyalt, oly kimondhatatlan örömmel és magán kivül való ragadtatással fogadta és bámulta őt, mindazért, mert a Mohácsnál elesett Lajos király óta, hallatlan volt, hogy egy ilyen nagy személy, a maga mellét a török eleibe vetette volna, mindazért, mert némely babonás emberek, valami Methodius nevü régi barátnak azt a jövendölését hintegették, hogy ez az esztendő Magyarországnak igen szerencsés esztendeje fogna lenni, és hogy ebben az ország régi boldogságára vissza fogna térni. Ugy nézték hát mindenek a herczeget, mint ennek a kivánatos arany időnek néminémü elöljárópostáját, sőt magával hordozóját. Ezt az édes ábrándozást, és maga képzelődéseivel való ártatlan játszódást, még elevenebb és virgonczabb mozgásba hozta azáltal a herczeg, hogy midőn látta volna a magyarországi gyü-

30*

mölcsöket, nevezetesen a nagy temérdek dinnyéket, azokon való csudálkozásában azt találta mondani: „hogy igen semmirekellő hitvány ember volna az, aki az ilyen gyümölcsöket termő földért maga életét veszedelmeztetni sajnálná.“ Istvánffy azt irja, hogy Nádasdy Babocsa alól, Berzenczén keresztül, Csorgóra ment, és mikor oda elért, már akkor ott találta a herczeget, kivel is arról kezdett tanácskozni, miképen folytassák tovább a hadat. Voltak a herczeg mellett olyanok, akik azt sürgették, hogy fogjanak várak vivásához, nevezetesen, hogy először is Pécset fogják ostrom alá. Nádasdy, aki mindnyájoknál jobban tudta, mind az Ali, mind a körülbelől lévő várakban a basák erejét, mind a törökökkel való hadakozásban a szükséges fogásokat és intézeteket, olyan itélettel volt, hogy noha a keresztyén erő most látszik valaminek, minekutána már az ő tábora a herczegével egyesült, de kár volna azt, az erős várak ostromlásával vesztegetni és gyengiteni, anynyival inkább, hogy olyan helyeken rendszerént többen szoktak az ostromlók közől elhullani, mint a várban lévők közől, most is pedig nagyobb a török erő, mint az egyesült keresztyén táboré; jobb lesz tehát, ha magokat a vizen általvonják, ott jól besánczolják, és a törököket körülbelől csak apró csatázásokkal csipkedik, fárasztják és gyengitik; mindazáltal azt nem ellenzette, hogy a herczeg valamelyik gyengébb váron tegyen próbát. Ilyennek nézték Korotnát. Elmennek hát Korotna alá, és azt kevés ideig tartott ostrom után megveszik. A megrémült törökök még a magyaroknak öleikben is keresték a menedékhelyet, de a neki hevült németek, ott is általverték azokat, sőt egynehány magyarokat a törökökkel együtt keresztül lőttek. Korotna megvételének hire, annyira megrettentett némely kastélyokban, p. o. sz. Lőrinczen, sz. Mártonban s a t. lévő törököket, hogy azok magok erősségeiket önkényt felgyujtották, és magok Pécsre szaladtak. Az ő ily nagy megfélemlésöknek a volt az oka, mert az a hir futamodott közöttök, hogy a keresztyén tábor, több mint nyolczvanezer fejre szaporodott. Mindazáltal Nádasdy nem tartotta szükségesnek ez uttal tovább szorongatni a törököket, nehogy azok kitanulják, hogy ők sokkal nagyobb erővel vagynak, mint a keresztyének, és igy szemök felnyiljon, egyébiránt is az őszi napok elkövetkezvén, Szigetre Pethő János és Bocskay Ferencz által eleséget bőven küldött Horváth Márknak, katonáit téli kvártélyba bocsátotta, a herczeget Perlak felé Sopronyig elkisérte, ki is onnan Bécsbe hazament.

Amely barátságot s ismeretséget Nádasdy ekkor az ifjú heczeggel vetett, annak idővel az a következése lett, Ferdinand király erejének naponként való fogydogálását érezvén, minélhamarabb kivánta

volna, a maga legöregebb fiának Maximiliánnak fején látni a magyar koronát. Evégre a főbb magyarokat, és igy Nádasdyt is magához hitta Bécsbe, és azoknak fiát ajánlotta. Egyebek legalább hallgatásokkal helybehagyták Ferdinánd kivánságát. Nádasdy ugy tartotta, hogy palatinusi hivatala őt kötelezi a felelésre. Azértis a szólásra engedelmet kérvén, azt a feleletet s választ adta: „hogy a magyarkirályság ugyan tagadhatatlanul Ferdinánd fiait illeti; de az ő három fiai közől, melyik nyerje azt el, azt annak idejében, az országgyülése fogja megitélni s határozni, maga szabadsága szerént. Mindenek általlátták, hogy ő nem Maximiliánnak, hanem az ifju Ferdinándnak szánta a magyar koronát; azértis a király a gyülést, egy kis indulattal elbocsátotta, és czélja elérését más időre halasztotta. Ebben az esztendőben, az a Hamza basa, aki már az előtt Füleket és Tatát megvette, Hegyesd várát is a Balaton mellett elfoglalta; de azt Nádasdy, Magyar Bálint s mások által visszavette 1562. eszt. Maga kétség kivül azért nem volt jelen annak ostromlásában, mert már akkor érzette a maga testében a halálnak előljáró postáit, aminthogy ugyanazon esztendőben az egervári várban 2. jun. megis halt, hatvannégy esztendős korában. Az ő halála után negyvenhat esztendeig volt az ország palatinus nélkül. Egervárából száz és hét esztendő mulva Leukára, vagy amint németül hiják Lokenhausen-be vitték által az ő testét. Kanisay Orsolyától egy Ferencz nevü kilencz esztendős fia maradt, aki idővel maga is nagy személyt játszott a hazában.

Nagy Márton. Amely prépostságot Kanisay János érsek állitott fel Esztergomban 1391. eszt., annak első prépostja ez a Nagy Márton volt.

Nagy Simon. (Sz. Mártoni). Első Mátyás király idejében jeles hadivezér volt. Kitanulván azt Mátyás király, hogy Ujlaky Miklós és mások késztetésére, sokan elpártoltak ő tőle, és Fridrik császárt akarják királylyá tenni, a főrendeket Budára hivatta magához 1459. eszt. és azokat maga hüségére ujra feleskette. A többek közt ez a Simon is ott megjelent és megesküdt. Még ugyanezen esztendőben, kétszer küldötte Mátyás ezt a Simont Fridrik császár ellen. Bonfin azt irja, hogy Vas vármegyében Körmöndnél, először megverték Simont a Fridrik emberei, de mikor második izben küldötte el őt Mátyás Szentgyörgyi Zsigmonddal, akkor nagy győzelemmel jött vissza. Ezt a Simon győzelmét maga Mátyás is hirül adta Sáros vármegyének, levele által, melyben azt irja, hogy az ő emberei közől kevesen estek el, ellenben Simon sokakat vágott le és fogott el.

Nagy Mihály. Debreczeni biró volt 1470. eszt., amikor Szilágyi

Erzsébet, a Mátyás király édes anyja, mint aki akkor Debreczent birta, egy levelēt küldött Ó-Budáról a debreczeni mészárosokhoz, melyben azoknak azt irja, hogy ámbár ez előtt nekiek azt parancsolta, hogy minden marhának a nyelvét, Nagy Mihálynak a birónak tartoznak ingyen odaadni, mindazonáltal a dolgot jobban megvizsgálván, igazságosabbnak találta, hogy ezután a mészárosok a marha nyelvet, nem a birónak, hanem a szent András apostol templomában szolgáló plébánusnak, és a sz. Ferencz szerzeteseinek adják ugyanott Debreczenben.

Nagy Ambrus. (Leleszi). Temesi főispány volt 1476. eszt., és talán egyszersmind temesvári kapitány, legalább a nevezett esztendőben, amint Bonfin irja, Nagy Alberttel együtt, az ő gondviselése alatt volt Temesvár, és onnan mentek ők jó erővel által a Dunán, a törökök ellen, akiket más magyarok is hozzájuk járulván, Szendrő és Posasin körül derekasan megvertek.

Nagy János. Lásd Magyar Balás.

Nagy Imre. Szapolyay János hive. Lásd Török Bálint és Bakics Pál.

Nagy Bálint. Azon hajduknak egyik hadnagya volt, akik Szegedet Tóth Mihály vezérlése alatt, visszavették, és egy kevés ideig birták is 1552. eszt. Azelőtt harmad nappal, hogy Budáról Szegedhez jött Ali herélt basa, és azt ismét visszafoglalta a magyaroktól, ez a Nagy Bálint, Török Péter nevű társával, és négyszáz hajdúval, kiment Szegedből, ha hol valami prédát kaphatna. Mikor Mártonosnál járna, ott találta Kászont, a becskereki basát, aki nyolczszázad magával sietett Szeged megszabaditására, és azzal összecsapott. Többet levágtak a hajduk felénél a Kászon seregének, maga alól is Kászonnak a lovát ellőtték, úgy hogy megmaradott népével maga is nehezen szaladhatott vissza Becskerekre. Nagy prédával és két szekér török fővel indult vissza Bálint Szegednek, semmit nem tudván benne, hogy azalatt mig ő odajárt, Tóth Mihályt Ali megverte. Mikor már közel járnának a városhoz, akkor tudta meg a dolgot Bálint, mondotta is mindjárt a hajduknak, hogy menjenek másfelé a prédával, de azok őt félénkséggel csúfolták. Azonban kirohan a sok törökség a hajdúkra, ezek itt is vitézül viselik magokat, de a sokkal nagyobb erő őket elnyomja, vagy megöli, vagy elfogja, a prédát is elfoglalja, úgy hogy Nagy Bálint csak huszadmagával úszhatott által a Tiszán bátorságosabb helyre.

Nagy György. (Pálfalvai). Az ifju Szapolyay János Zsigmond ellen pártoskodó székelyek ezt választották Udvarhely alatt magok ve-

zérévé 1562. eszt. Igen hevesen ütközött ő meg a vajai mezőn Majláth Gáborral, mindazáltal utoljára csakugyan ő vesztett. Azután elfogatta őt Szapolyay, és Segesváron fejét vétette. Ugyanakkor sokaknak másoknak orrát s füleit elvagdaltatta. Azt irják, hogy mivel az a hir volt, hogy a pártosoknak orrát s füleit csak addig fogják csonkáztatni, mig azokkal egy véka meg nem telik, azontúl pedig mindnyájoknak fejöket fogják szedetni; magok tolultak a megszédült pártosok az orr s fül metszőhöz, s azt kiabálták, „metszed nekem is! metszed nekem is!“

Nagy Márton. Bujáki kapitány volt 1552. eszt., amikor Buják várát Ali a budai herélt basa ő tőle elfoglalta, mely dolgot igy beszél elő Tinódi :

Táborával basa Buják alá szálla,
Porkoláb, Ur képe ott Nagy Márton vala,
De nem az előbbi Kopasz Márton vala,
Kit jó vitéz módra régen elfogtak vala.
Öted napig basa erősen lötteté,
Azért Buják falát egy csöpné sem sérté,
Császár kegyelmére is igen kéreté,
De nagy bátorsággal Nagy Márton nem igéré.
Lőn köztek hasonlás, tárházat feltörék,
Éjjel kiszekének, ott valót elvivék.
Nagy Márton ez nap is veszni oda vagyon,
Az Ali basának nagy csodája vagyon,
Az Buják várának erős fala vagyon,
Nem hitte, hogy annák semmi módon árthasson.
A szép nyereségen basa lőn örömbe,
Császár vitéziben házakba helyheztete.
Hadával Budába esmég elbemene,
Örömében Allát mindennel üvöltete.
Kár lön ez váraknak tőlünk elveszése,
Mert sok tartománnak lön hozzátérése,
Királyi Felségnek nagy kár szenvedése,
Lőn keserüsége, reá gondviselése.

Ebben az esztendőben mindössze nyolcz várat foglalt el Ali, ugymint Drégelyt, Szécsént, Búsát, Hollókőt, Gyarmatot s a t.

Nagyváthy Antal. Lásd Tarnóczy András.

Nekte Demeter. Sándor fia, első Károly alatt 1326. eszt. tárnokmester, Bács és Trencsén vármegyei főispán volt, Aba familiából

származott. Magának Demeternek gyermekei nem lévén, kinyerte a királytól, hogy akire akarja, jószágait arra hagyja. Szép birtokai voltak Szolnok vármegyében. Ott ajándékozott a váradi püspöknek, Szuna nevü falut. A Nekte nevet az ő familiája, egy Nekte nevü falutól vette, Verőcze vármegyében, melynek neve ma Nasicze, Eszékhez hat mértföldnyire.

Nelipczius l. **Nilipics.**

Némay György. Győr vármegye küldötte volt a rákosmezei diétára Legándy Balással 1505. eszt.

Nemes Tamás. Léva várát együtt ótalmazta Dacsó Tamással, és ugyanott esett el 1549. eszt.

Németh János. Az első Károly udvarában sokat forgó, sőt lakó ember volt. Az ő gondoskodására volt bizva Margit herczeg kisasszony, negyedik Károly császár leánya, aki Károly fiának Lajosnak, már 1339. eszt. el volt jegyezve, és a Károly udvarában lakott; de mivel még akkor mindketten gyengék voltak, 1345. esz. költek öszsze. Nagy becsületben volt Károly hálála után, első Lajos előtt is. Mikor Lajos Nápolyországba ment 1348. eszt., hogy a maga öcscsének Andrásnak erőszakos és gyalázatos haláláért boszutálljon, elment oda maga költségén ő vele Németh János is, és mivel az ütközeteken három sebet kapott, kénytelen volt Lajossal haza jőni; de sebeiből kigyógyulván, ismét elment Lajossal 1350. eszt. Nápolyba, és akkor is magát dicséretesen viselte. Érdemeiért Vasvármegyében a Rába folyóvizét adta neki Lajos, egy Budán mindszent napján 1350. eszt. költ királyi levelének erejével.

Németh Miklós. János testvérje. Mindkettőjöknek atyjokat Durúzló Gergelynek hitták. Miklós pedig még első Károly idejében elesett az ausztriai herczeg ellen való hadban, a vasvármegyei főispánynak Lorándnak vezérsége alatt, talán 1340. eszt.

Némethy István. Erről egyebet nem tudhatni, hanem csak azt, hogy ő 1457. eszt. maj. 19. napján Esztergomból irt egy levelet, de az is bizonytalan kihez? Ebből a levélből csak azt tanulhatjuk, hogy abban az időben Neszmélyt más névvel Langendorfnak hitták, és hogy mikor ötödik László Budáról Bécsbe igyekezett, útjában Esztergomban Vitéz Jánost a váradi püspököt onnan szabadon bocsátotta.

Némethy Ferencz. (Szécséni). Ezt az embert Ferdinánd király engedelméből Serédy György tette tokaji kapitánynyá, melyet ő azzal hálált meg, hogy minekutána Izabella, a Szapolyay János özvegye viszszajött Lengyelországból Erdélybe, ő is ahoz pártolt 1557. eszt., és attól fogva a Ferdinánd hűségében maradtakat, Tokaj környékén há-

borgatta, s azokat is Izabellához vonni igyekezett. Lásd Szeredy György. Ezen az okon Izabella is örömest meghagyta őt a kapitányságban. Kivált a kassai kapitányokkal volt ő szakadatlanul ölben s üstökben. Onnan jött volt Dersffy István 1558. eszt. Tokaj pusztitására, ahová setét éjjel be is rontott, és a várost kiméletlenül prédálta. A város ótalmára kijött ugyan Némethy a várból, és egy ideig mérgesen viaskodott Dersffyvel; de minekutána Dersffynek egy huszárja Fekete Bertók, őt a homlokán ugy megsebesitette volna, hogy őt a vér egészen elboritotta; katonáival együtt a várba visszatért, és a várost vesztébe s kardéra hagyta, amikor aztán Dersffy kedvére prédált, és mint a rakott méh, úgy ment haza Kassára. Jobb szerencséje volt aztán nem sok idővel Némethynek, Pethő János és Bebek György ellen, akik Szerencset akarták őtőle elvenni. Ő is éjjel próbált ekkor szerencsét. Nagy setétben lármázta fel azoknak vigyázatlan táborát, azt igen nagy zavarodásba hozta, belőle sokakat levágott, elfogott, azt megfutamtatta; de attól tartván, hogy a német lovasok vissza találnak fordulni, magát nem szerencséltette, sőt az elnyert ágyúkat is önként odahagyta, és Tokajba visszament. Ez a győzelem nagy szarvat adott Némethynek, és még többet háborgatta a Ferdinánd jobbágyait, kivált Abauj és Borsod vármegyékben, aholott is azokra parancsolatokat küldözött, hogy mindenféle adót s dézmát Szerencsre s Tokajba vigyenek, különben a legnagyobb kínzásokkal fenyegetődzött.

De nagyot tört az ő szarva 1562. eszt. Hadad alatt, Közép-Szolnok vármegyében, ahol egyedül az ő szelessége volt az oka, hogy mind őt mind somlyói Báthori Istvánt, Zay Ferencz és Balassa Menyhért, oly igen megverték, hogy neki egyhuzamban Sz. Jóbig kelle szaladni, Közép-Szolnokból Bihar vármegyébe; aki pedig az ütközet előtt másoknak mutogatta a selyem spárgákat, melyekre Balassát fiastól együtt szándékoskodott pórászolni. Amely halált elkerült ekkor Némethy, megtalálta az őt 1565. eszt. febr. közepetáján. Ugyanis akkor Báthori Bonaventúrát, Schwendi Lázárt, és Balassa Menyhértet küldötte Maximilián király ő ellene Tokajra. Az ostrom hetedik napján, mikor katonái közt fel s alá járkálna Némethy, és azokat a vár ótalmára nagy bátorsággal serkentené, egy puska golyóbis őt vakszemen találta s megis ölte. Másnap adták fel a katonák Schwendinek a várat, olyan feltétel alatt, hogy ahová nekik tetszik, oda mehessenek, és a Némethy testét is magokkal elvihessék. Balassa megnézte a Némethy koporsóját, nem járnak-e a katonák valami csalárdságban. Két kötés prémnek való drága bőröket talált Balassa az ő feje alatt, melyeket onnan ki is akart venni, de Schwendi szavára ott

hagyta. Istvánffy azt irja: „hogy közel négyezer hordó hegyaljai bort, tiz ezer forintot, és sok egyéb prédát kaptak itt a győzedelmesek. Ami Némethyt illeti, ő a Calvin tudományát követte s vallotta, mely szerént irt könyvet, bizonytalan hányadik esztendőben, ajánlottak ő neki ilyen titulus alatt: A Keresztien tudománynac rövideden való Summája. Az elöljáró beszéd igy van berekesztve: Irtam te Nagysagodnac ez kiis könynet, kerem Nagysagodat, vegye te Nagysaga io neuen, es legy oltalma ez könyunek Vale. Somogy Peter Mester a te Nag. szolgaja. Ugy látszik, hogy ez a somogyi Péter mester, a debreczeni pap Melius Péter volt, a Somogyságból származott. Némethy felesége Balassa Imre leánya Zsófia volt, akiről egyebet annál nem igen tudhatni, hogy özvegykorában megtiltotta őt Szapolyay János Zsigmond 1567. eszt. 13. okt. Gyula-fehérváron költ parancsolatja által, hogy a maga esztári tisztjeivel, a debreczeni lakosokon semmiféle vámot ne vétessen, és azzal azoknak ősi szabadságaikat meg ne bántsa.

Neskey István. Minekutána a Perényi Péter maradéki visszaadták a Ferdinánd király parancsolatjára Eger várát a püspökségnek, Oláh Miklós, egri püspök, Dobó Istvánt és ezt a Neskeyt tette a püspökség jószágai ótalmazójának és gondviselőjének 1549. eszt. Lásd Tarnóczy András.

Nilipics. Tinin vagy Knin várának ura, Dalmácziában hatalmas ember volt első Károly és Lajos idejében. Károlyhoz hűségét mindenkor megtartotta, és sokat segitett azon lármának elnyomásában, melyet Dalmácziában Subich György és Baboneg János támasztottak volt 1324. eszt. De már Lajos alatt egészen megváltozott, a Subichok példáját kezdette némely városok elnyomásában követni, és hogy Lajos ellen minél erősebb lehessen, az ő ellenségeivel a velenczésekkel öszszeszövetkezett 1343. eszt. Ezen szövetkezés után nem soká élt, mert mikor 1344. eszt. Lajos Bánffy Miklóst a bánt elküldötte a horvátországi zűrzavaros dolgoknak helyre való hozására, és Bánffy Tinin várának megszállására is elment, már Uladislava (Wladiszlawa) a Nilipics felesége özvegy volt. De hogy ez az ő özvegye nem valami hamvába holt asszony volt, megtetszik onnan, hogy a Tinin várban olyan rendeléseket tudott tenni, hogy azt Bánffy minden igyekezetével is meg nem tudta venni. Mindazáltal látván, másutt micsoda keményen bánik Bánffy az engedetlenekkel, kikérte tőle, hadd küldhessen egy követet a királyhoz, hogy az attól, az eddig valókról engedelmet kérjen, és őt a király kegyelmébe ajánlja. Megnyerte a követ amit kért, de az özvegy háládatlan volt, mert mihelyt onnan hazajött Bánffy Miklós, ő magát mindjárt ismét a pártosokhoz csapta. Mindazáltal ke-

gyelmesen bánt ő vele, és az ő fiával Jánossal Lajos, mikor 1345. eszt. Istvánnal, a bosnyákországi bánnal, és huszezer emberrel Horvátországba ment, mert ámbár Tinin várát elvette tőlök; de ahelyett nekik a Cetina (Czettin) környékén más jószágot adott.

Novák János. Öreg, de magát mégis jól biró lovas hadnagya volt Zriny Miklósnak, mikor 1566. eszt. Szigeten elesett. Lásd Kecskés György.

Nyakazó Antal. Váradi kapitány s Bihar vármegyei főispány volt 1557. eszt., amikor ő Váradról a barátokat kihajtotta, a Calvin tudományát ott divatjába hozta, és az oskolában Sasváry Gergelyt tette első reformatus professornak. Ugy tartják, hogy ez a Nyakazó, igaz néven Kendi Antal lett volna.

Nyaktalan Miklós. Baranya vármegyei deputatus volt a budai diétára, mikor ott Hunyadi Jánosnak Buda vára gondja alá bizatott 1447. eszt. Társai Hervad László, Baja György és Dobokay Mihály voltak.

Nyáry János. (Bedeghi). Ötödik László királytól nyert Budán egy királyi levelet, melylyel a király őt régi őseiről maradt nemességében, szabadságaiban és jusaiban ujonan megerősiti 1457. eszt. Atyja György, nagy-atyja János, édes anyja pedig Gyulay Ilona volt. De egyéb őseit is emlegeti ő neki László ezen levelében, nevezetesen emliti Nyáry Istvánt, aki harmadik István király alatt vitézkedett, és a sarmaták fejedelmeire vitte fel a maga eredetét. Ami magát ezt a Jánost illeti, őt arról dicséri László király, hogy az ő atyjával Alberttel a csehországi hadban jelenvolt, és annak láttára ugy viselte magát, mint egy serény és hűséges férfiuhoz illett. Továbbá, hogy mikor Hunyadi János Belgrád alól elüzte 1456. eszt. a törököket, ott is jelenvolt Nyáry János, és elfelejtkezvén a jobb oldalán vett sebről, a reárohanó törököket nagy erővel visszaverte.

Nyáry Ferencz. Hont vármegyei főispány első Ferdinánd alatt. Ifjuságában a belgrádi várban vitézkedett a törökök ellen, Hederváry Ferencz kapitánysága alatt, 1521. esztendő körül. Onnan a Lajos király udvarába jött, akivel elment a mohácsi szerencsétlen hadra is, ahonnan kiszabadulván, a pozsoni diétán, ő is megegyezett a Ferdinánd magyar királylyá lett választásában. Ettől fogva állhatatosan ótalmazta Ferdinánd ügyét Szapolyay ellen. Lásd Basó Mátyás. Bécset együtt ótalmazta a törökök ellen 1532. eszt. Török Bálinttal és másokkal. Ott volt Bécsben Ferdinánd mellett 1533. eszt., mikor az a török követet meghallgatta. Őt akarta volt Ferdinánd 1536. eszt. Erdély elfoglalására küldeni, de ő akkor változó egészséggel lévén, ugy

ment aztán el ő helyébe tallóczi Bánffy Boldizsár. Ugyanezzel a Boldizsárral és Ostrosith Miklóssal vezérlett ő 1538. eszt., Ferdinánd parancsolatjából Szapolyay Jánosnak a törökök ellen való segitségére, háromezer gyalog spanyolt és ötszáz magyar huszárt, de mikor Debreczenben volnának, meghallották, hogy már a török császár Oláhországból hazament, és igy már Erdély veszedelemben nem forog; azért is ott megállapodtak. Mindazáltal Debreczenből némely tisztek elmentek Erdélybe, hogy Szapolyayt megláthassák, kiket Szapolyay igen jó szivvel látott, és egynehány nap mulva jól megajándékozva bocsátotta vissza. Szapolyay halála után sokat munkált benne, hogy Ferdinánd az egész országot elfoglalhatná. Amely törökök Mohammed és Usref nevü basák vezérlése alatt, a Szapolyay özvegye, Izabella segitségére jöttek Buda alá 1541. eszt., először Váczot vették meg, azután Pestet próbálták. A többi előkelő magyarok közt, ott volt akkor Pesten Ferencz is, és mikor a haszontalan ostrom után a törökök a Dunán Budára által akarnának szállani, ő ütött ki a városból azokra, és igen sokakat lemészárlott közőlök. Elesett nevezetesen Ahmed nevü hires aga. Azonban hogy Szulejmán a török császár, maga is még azon esztendőben Budához jött, nem csak Budát foglalta el, hanem Pestet is, melynek, a Ferdinánd szerencsétlenül választott fővezérjének, Roggendorfnak agyassága volt az oka. Minekutána hazajött a német rendek spirai (speyeri) gyüléséről, ahova Ferdinándot elkisérte vala, szemmel látó tanuja volt ő 1542. eszt. annak a szerencsétlen ostromnak is, melylyel a Roggendorfhoz hasonló fejes, de annál sokkal gyávább Joachim, a brandenburgi márkió akarta visszavenni a töröktől Pestet Ferdinánd számára. Lásd Kechety Márton.

Hogy 1544. eszt. az esztergomi törökök Balassa Menyhértre Léván igen orozva reácsaptak, a komáromi kapitány Horváth Bertók, megizente azt Nyáry Ferencznek, aki akkor Surány várában volt. A hirt hallván, nagy hamarkodással lóra ültet negyedfélszáz katonát, és azokkal Léva felé siet. Kürt nevü falunál tudta meg, hogy Bertók nem bizván az ő jöveteléhez, már visszament Komáromba, melyen midőn leginkább tépelődnék, szerencsére épen akkor hoznak hozzá egy a többektől eltébolyodott törököt, aki azt mondotta, hogy a törökök Léváról haza felé már utban vagynak. Mindjárt küld tehát mind Bertókért, mind Surányon maradt katonáiért, mind pedig a Séllye körül nyaraló morvákhoz, hogy rögtön gyüljenek ő hozzá. Mindnyájan szót fogadtak. Hirtelen utánok nyomul tehát ezekkel a törököknek, és azokat Szalka nevü városnál utóléri. Hogy meglátták őt a törökök, az Ipoly vizén általgázoltak, Ferencz pedig nyomban követte

őket. Hogy általért a vizen, a három seregbe osztott katonaságot egy kevéssé megállitja, és annak fejére parancsolja, hogy senki a rendet, melyben áll, el ne hagyja; az ellenségre, a többiekkel katonai rendben, együtt rohanjon előretartott láncsákkal, és mig az ellenség meg nem futamodik, senki prédáláshoz ne fogjon, sem pedig lováról rab fogás kedvéért le ne szálljon. Ilyen renddel épen délben összecsap az ellenséggel. Már esteledett, mikor a mindaddig köz szárnyon repdeső győzelem, a török lovasok megfutamodásával, Ferencz részére hajlott. A janicsárok magokra hagyatván, a mi lovasainknak csak játékai lettek, akik azokat, kedvökre vadászták, vágták s kötözték, ugy hogy azok közől kevesen szaladhattak el. A lovasok ötszáz hijával kommogának vissza Esztergomba.

Azonban kiütötte magát Németországban 1546. eszt., az alattomban már régen készülő, vallás felett való ugynevezett smalkaldi had, melynek feje a protestánsok részéről, János Fridrik, a szász választó fejedelem, a katholikusok részéről pedig ötödik Károly császár volt. Ferdinánd a maga bátyját, Károly császárt segiteni akarván ezen hadban, a maga főkamarás mesterét, gróf Salm Miklóst, Bécsből Magyarországra küldi, hogy itt ezer válogatott könnyű lovast fogadjon, és azoknak fővezérjökké Ferenczet tegye. Közlötte a dolgot a gróf Ferenczczel, ki is oly hirtelen tudott bánni a katonák szedésével, hogy ámbár már ősz volt, mikor megtudta királya akaratját, mégis már október első napján, Nagy-Szombatban, katonáinak előre megfizette zsoldjokat, és onnan Szakolcza felé, Morván keresztül, Csehországba indul, ezerszázötvened magával. Hogy Prágához ért, ott azon hatezer csehhel kapcsolta össze a maga csoportját, kiknek Slick Albert parancsolt. Ezekkel indult ő Szászország felé. November első napján érkezett ő Slackevaldhoz, vagy amint a csehek hivják Stankovához, aholottis a szászok az útat, a levagdalt nagy ágas bogas fákkal berakták, és azt fegyveres csapatokkal őriztették. Mindezeket az akadályokat elháritották az útból a Ferencz magyarjai a csehekkel. Mikor már onnan tovább haladtak volna, a cseheknek nagyobb része magát megütötte, és haza visszakéredzett, azt hánytorgatván, hogy hazája törvénye szerént, annak határain kivül nem tartozik senki ellen is hadakozni. De ugy mondták, hogy az ilyen akaratosok, alattomos baráti lettek volna a szászoknak. Elég a hozzá, hogy Slick, kötelessége szerént, őket először ugyan szép szóval, azután keresztül forditva is intette a makacsságról, melylyel azt nyerte, hogy a lármások őt fegyveres kézzel vették űzőbe. A Nyáry sátorában keresett s talált Slick magának ótalom helyet, ki is azt javallotta neki, hogy mind azokat,

valakiknek hűségők gyanus, bocsássa el a maga táborából, és csak a zsoldos s pénzen fogadott katonákat vigye tovább. Megfogadta Slick az ő tanácsát, és ugy ment tovább önkényt megmaradt embereivel s Nyáryval Zwikkau városáig. Itt várta őket Móricz, a szász herczeg kétezer lovassal, és hat ezer gyaloggal. Minthogy ezzel a Móriczczal, mind Nyáry, mind az alatta lévő magyar hadnagyok a minap Pest alatt, annak ostromakor megismerkedtek, nagy örömmel mentek annak udvarlására s köszöntésére, és annak táborával örömest egyesültek. Eljött kevés idő mulva maga Ferdinánd király is Prágából, a maga legöregebb fiával Maximiliánnal, és Egra vagy Eger városában jött össze Károly császárral, ki is ő utána harmad nappal érkezett oda. Itt mutatta meg Ferdinánd a maga bátyjának, Károly császárnak a Nyáry magyarjait, kik mindnyájan szépen felöltözve, az akkori szokás szerént, különb-különbféle színekkel megfestett dárdákkal, pajzsokkal, stb. felfegyverkezve, és jóféle sáfrány színnel kitarkázott lovakon ültek. Amely hadi gyakorlásokat s kanyarodásokat ők a Károly császár parancsolatára tettek, egész megelégedéssel s helybehagyással nézték azt, mind Károly, mind a többi ott való fejedelmi személyek. Nem mehetett tul Egeren Nyáry a maga magyarjai előtt. Ugyanis ott egy igen hasogató köszvény fogta őt körül, melyhez egy veszedelmes vese fájás itt járult; azértis Ferdinánd engedelmével onnan, éles fájdalmai között, haza vánszorgott, s nem sokára meghalt, a Mühlbergnél nyerendő pálma s babér koszorukat Bakics Pálnak hagyván, aki ő helyébe állittatott vezérül a magyarok eleibe.

Nyáry Lőrincz. (Bedeghi). Ferencz testvérje, kinek mind a Hont vármegyei főispánságban, mind pedig minden jószágában örököse lett. Odajárt Bakics Pállal a smalkaldi hadra 1547. eszt. Nádasdy Tamással együtt ment volt Erdélybe 1551. eszt., mikor a Szapolyay János özvegye Izabella mind Erdélyt, mind a magyar koronát Ferdinándnak általadta, és a koronát ő hozta el Dobó Domokossal, és somlyói Báthori Andrással Tokajig, ahol azt Serédy György vette tőlök által, a Ferdinándhoz Pozsonba való vitelre. Akkortájban esvén fogságba a szolnoki kapitány, a király Lőrinczre bizta Szolnok várát. Az ő alatta való katonák félénksége s hűségtelenségre volt az oka, hogy ő igen kevés ideig tartóztathatta ezt a várat Ferdinánd hatalmában. Ugyanis minekutána 1552. eszt. Ahmed basa, Lossonczy Istvántól Temesvárt, egy Aldana nevű olasztól pedig Lippát és Solymost, s más várakat is elfoglalt volna, őt Ali, a budai basa, belebb hitta az országba, hogy itt Szolnokot és Egert, egyesült erővel vegyék meg. Eljött Ahmed, és Alival együtt Szolnokot megszállotta. Nem soká ál-

lotta Lőrincz az ostromot, mert az ő népe egy éjjel a várból kiszökött, és őt csak nem egyedül hagyta. Hogy ezt ő észrevette, maga is utána indult annak, de esküvésére emlékezvén, a várba visszament, és hihető oly czéllal ótalmazta a törökök ellen, hogy magának egy nemes halált találhasson, de azok életben fogták el őt, melyet ezen versekkel hagyott Tinódi Sebestyén emlékezetben:

Pórul cselekedék ki porkoláb vala,
Aldanai Bernáld, ki nagy kámpó vala;
Mihelyt Temesvárnak veszését meghallá;
Lippából, Solymosból hamar el ki szálla.
Amhát (Ahmed) basa hallá, oly igen csodálá,
Mint lakó helyébe könnyen belészálla
Élési, álgyúja benne épen vala
Sok ezer forint kárt ott (Ferdinánd) király vallott vala.
Sőt az Ali (budai) basa a nagy Amhát basát
Ő szorgalmaztatja; inditsa meg hadát,
Hogy ők megszállanák Szolnok, Eger várát,
Annyit nem mulatnak mint vég Temesvár alatt.
Ottan elindula az nagy Amhát basa,
Szolnokot megszállá, elől Ali basa
Húsz ezer népével, álgyukkal megszállá,
Egy hétig lőteté, de ő azzal nem árta.
Ottben főporkoláb Nyáry Lőrincz vala,
Véle sok jó legény hetedfélszáz vala;
De sokféle nyelven való népe vala,
Kik között pártolás, meghasonlás lött vala.
Jó álgyu és taraszk, huszonnégy benn vala,
Szolnokban szakállos másfélezer vala,
Spaniol puska is másfélezer vala,
Ezekhöz való por nyolczszáz mása ott vala.
Mázsával vas, ón, tüzes szerszám sok vala,
Sok ezer forintba királynak áll vala,
Kiket Szolnokba mind oda vesztettek vala.
Oly igen szép, erős Szolnok vára vala,
Egy felől a Tisza alatta foj vala,
Más felől a Zagyva alatta foj vala,
Vár alatt a két viz öszveszakad vala,
Sőt a felszél felől nagy árokja vala.
Három szegen három erős bástya vala,

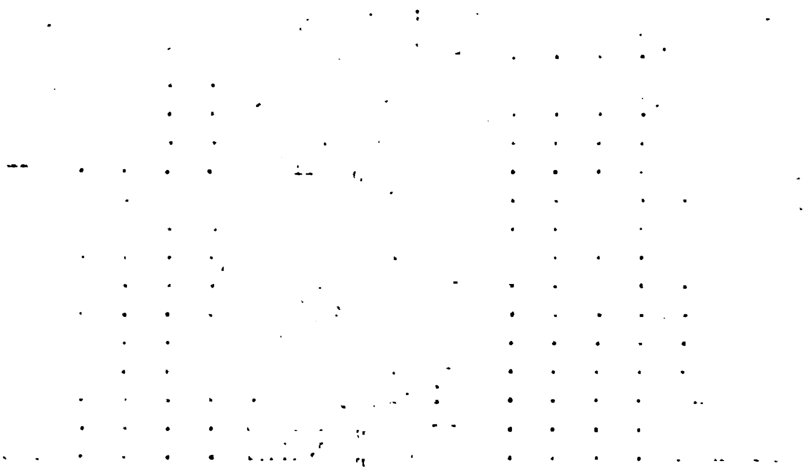
Csak nagy magos töltés neki fala vala,
Házak a töltésből ki nem látsznak vala,
Szolnok alá Amhát basa hogy eljuta,
Mezőt egy mélyföldig népével szállata,
A (török) császár táborát rajta megjáratá,
Sátorit vonatá, zászlóit felállatá.
Oly nagy zörgés, bongás a táborba vala,
Harangok, csöngetök, ott konganak vala,
Sipok, dobok, trombiták ott harsognak vala,
Szélét, hosszát a nagy hadnak nem látják vala.
Látják várbeliek boszankodnak vala,
Lossonczy veszése mind eszekbe vala,
Ők ott alattomba súgnak búgnak vala
A császár hadától ők megröttenének,
Azon éjjel várból ők mind kiszökének,
Szent Mihály hónak negyed napján ellépének.
Ott eszébe vévé Nyáry Lőrincz magát,
Hogy mind pusztán hagyták jó Szolnoknak várát;
Azon megijede, ő sem bizá magát;
Ő is pusztán hagyja a Szolnoknak kapuját.
Kesereg magába, megálla útába,
Gondolkodni kezde az ő nagy búába:
Jobb neki meghalni Szolnoknak várába,
Hogy nem szégyenire élne itt ez világba.
Eltére, béméne Szolnok kapujába,
Halálát végezé nagy bátorságába;
Azomba a török indula hajnalba,
Még nem tudják vala hogy senki nincs Szolnokba.
Legottan ostromnak ők megindulának,
Az várba nagy füstet ám ők meglátának,
Megérték a várból hogy kiugrottanak,
Az vár kapujára ők hamar rohanának.
Vár kapuját Nyáry Lőrincz megállotta.
Vitéz módra velek ott viadalt tarta,
Sok török elbámla, ő foglyá akada,
Az futó gyalog nép nagy sok vesze meghala.
Ezen lőn öröme ott az főbasának
Hogy Szolnok vára lőn kezébe császárnak,
Örömökbe Allát, Allát kiáltának.
Sok szörszámot vár viváshoz ott találának.

Ennek lőn irása az jó Kolosvárba,
Tinódi Sebestyén könyvnyomtatásába
Szörzé nagy búáb:, egy hideg szobába
Gyakran fú körmébe, mert nincs pénz tassolyába.

Istvánffy azt irja: hogy Lőrincz nem soká volt török fogságban, mert egynek a maga őrizői közől a maga leányát igérte oda feleségül, ki is őt elszöktette. Forgách nem leányát, hanem egy falut ír, hogy igért volna Lőrincz a maga strázsájának, és azt annak meg is adta szabadulása után, amely hihetőbb is. Lásd Huszár István. A bizonyos, hogy Lőrincz 1553. esztendő vége felé is még fogoly volt, mert amely levelet akkor küldöttek Veráncsics Antal és Zay Ferencz Konstantinápolyból Ferdinánd királyhoz, abban azt is jelentik, hogy ők egyéb előkelő foglyok közt, Lőrinczet is kérték ki Szulejmán török császártól, de az a Lőrincz szabadon való bocsátását, a békesség megkészüléseig halasztotta. Ami pedig a törököket illeti, azok Szolnokból Eger alá mentek, ahol Dobó Istvánnal nem olyan könnyen bánhattak. Lőrincz felesége, Török István leánya, Margit volt.

TARTALOM.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02015 5746

